

DET SVENSKA KONSTHANDT- VERKET • 1909

DET SVENSKA KONSTHANDTVERKET 1909

ALLMÄNNA
SVENSKA UTSTÄLLNINGEN
FÖR KONSTHANDTVERK
OCH KONSTINDUSTRI
I STOCKHOLM 1909

REDAKTION: *CARL L. BENDIX* och *E. G. FOLCKER*

IVAR HÆGGSTRÖMS BOKTRYCKERI OCH BOKFÖRLAGS A. B., STOCKHOLM 1910

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

I. AFDELNINGEN

Historia och administration.

I. Utställningens förhistoria af <i>E. G. Folcker</i>	1—10
II. Utställningens program m. m. af <i>Carl L. Bendix</i>	11—21
III. Byggnader och terräng af <i>Fritz Söderbergh</i>	22—30
IV. Samfärdsmedlen till och från utställningen af <i>Ivar Virgin</i>	31—32
V. Utställningens högtidliga öppnande af <i>Carl L. Bendix</i>	33—37
VI. Inträdesreglemente, besökande m. m. af <i>Carl L. Bendix</i>	38—48
VII. Pressbyrån och reklamen af <i>Hans Leander</i>	49—60
VIII. Till utställningen inbjudne fackmän af <i>E. G. Folcker</i>	61—63
IX. Transportväsendet och speditiönsafdelningen af <i>Fridolf Jonsson</i>	64—65
X. Försäkringsväsendet och eldsläckningsanordningarna af <i>C. V. Holter</i>	66—69
XI. Bevakning och ordningshållning af <i>Ivar Virgin</i>	70—72
XII. Tombolalotteriet å utställningen af <i>Carl L. Bendix</i>	73—80
XIII. Konstindustrilotteriet vid utställningen af <i>Carl L. Bendix, Ernst Lundquist och H. van Rijswijk</i>	81—88
XIV. Utställningens stängning af <i>Carl L. Bendix</i>	89—92
XV. Minnesdiplom och erinringsmedalj af <i>Carl L. Bendix</i>	93—94

II. AFDELNINGEN

Sveriges konsthandtverk och konstindustri år 1909.

XVI. Utställningsbyggnaderna af <i>Theodor Wählin</i>	97—104
XVII. Den konstindustriella undervisningen af <i>Victor Adler</i>	105—110
XVIII. Hemslöjden af <i>Lilli Zickerman</i>	111—131
XIX. Keramik, glas- och stenindustri af <i>Gustaf Upmark</i>	132—140
XX. Guldsmidskonsten af <i>Gustaf Upmark</i>	141—148
XXI. Arbeten i oädla metaller af <i>E. G. Folcker</i>	149—155
XXII. Svensk textilkonst af <i>Sofia Gisberg</i>	156—161
XXIII. Bokhandtverk och grafisk reproduktionskonst af <i>Alexis Hasselquist</i>	162—173
XXIV. Interiörer af <i>E. G. Folcker</i>	174—182
XXV. Stugor för egna hem samt villor af <i>Karl Berlin</i>	183—192

III. AFDELNINGEN

Förplägnings och förströelser.

XXVI. Mat och dryck på utställningen af <i>Celestin</i>	195—200
XXVII. Nöjesafdelningen af <i>Beyron Carlsson</i>	201—208

IV. AFDELNINGEN

Ekonomien.

XXVIII. Utställningens ekonomi af <i>Carl L. Bendix</i> och <i>C. V. Holter</i>	211—214
---	---------

V. AFDELNINGEN

Illustrationer.

FÖRSTA AFDELNINGEN
HISTORIA OCH ADMINISTRATION

I.

UTSTÄLLNINGENS FÖRHISTORIA

AF E. G. FOLCKER.

SVENSKA SLÖJDFÖRENINGEN, som enligt sina stadgar »verkar för den svenska slöjdens tidsenliga utveckling samt smakens förädling», bedrifver denna sin verksamhet på två sektioner: dess första utskott, som har att verka för den inhemska slöjdskicklighetens höjande i allmänhet, och dess andra utskott, som särskildt har att befrämja konstslöjdens utveckling.

Hvad detta senare konstindustriella utskotts arbete beträffar, går det bland annat ut på anordnandet af utställningar af konstslöjdalster, dels mindre och tillfälliga vid föreningens allmänna sammanträden, dels mera omfattande offentliga med längre mellantider.

Af dessa senare, som i regel egnats åt förflutna tiders konsthandtverk, äro den stora Karl XIV Johans utställningen år 1900 och utställningen af gamla svenska fajanser och porsliner år 1903 de senaste, den stora metallutställningen 1895 anordnad genom första utskottet den största.

De vid föreningssammanträdena anordnade utställningarna hafva i allmänhet bestått af moderna svenska konstslöjdföremål, och torde här en stor del af hvad som under årens lopp producerats inom konstindustriens olika grenar i vårt land först kommit inför en intresserad publiks ögon.

Inom detta Svenska Slöjdföreningens andra utskott var det som tanken på en allmän svensk konstindustriutställning först framkastades.

Vid sammanträdet den 25 Januari 1906 var på föredragningslistan upptagen frågan om uppställande af ett program för utskottets verksamhet under året; vid öfverläggningen härom framställdes af Föreningens sekreterare ett förslag, att Svenska Slöjdföreningen, som anordnat så många mindre utställningar af äldre och senare tiders konstslöjd, nu skulle taga initiativet till en allmän svensk konstslöjdutställning, omfattande konstslöjdens alla olika arter och afsedd att uppvisa hela landets produktion på detta område.

Med erinran om, att dylika specialutställningar under senare år börjat hållas flerstädes på kontinenten, framhölls, att med anledning af den svenska konstslöjdens nuvarande höga ståndpunkt, tiden vore inne att på en större utställning visa dess samlade resultat, samt att Svenska Slöjdföreningen väl vore den korporation, som härvid egde rättighet för att icke säga skyldighet att taga initiativet.

Förslaget möttes af utskottets sympatier och beslöts uppdraga åt en kommitté, bestående af ordföranden, Rektor ADLER, Herr H. VAN RIJSWIJK samt sekreteraren Amanuensen E. G. FOLCKER och Föreningens kassaförvaltare Kamrer C. V. HOLTER

UTSTÄLLNINGENS FÖRHISTORIA

att till ett kommande sammanträde inkomma med närmare preciseradt skriftligt förslag i ämnet.

Detta förslag förelåg färdigt den 13 Februari, då utskottet vid sitt sammanträde beslöt att förelägga det för Föreningens styrelse.

Förslaget, hvari påpekades den stora rörelse på de dekorativa konsternas område som karakteriserar öfvergången mellan förflutna och närvarande århundrade samt erinrades om den utveckling, som Sveriges konstslöjd genomgått sedan den stora konst- och industriutställningen i Stockholm 1897, slutade med en hemställan, »att Svenska Slöjdföreningen sätter sig i spetsen för anordnandet af en utställning af svenskt konsthantverk och konstindustri i Stockholm år 1909 samt att en kommitté tillsättes för företagets iscensättande och genomförande».

Ett första förslag till plan och program för utställningen bifogades.

Utskottet önskade på grund af företagets storlek och betydelse, att ärendet — till dess Styrelsen hunnit taga närmare kännedom om detsamma — måtte bordläggas för att afgöras vid ett följande sammanträde. Emellertid föreslogs, att Styrelsens första åtgärd måtte blifva utsändandet af ett frågeformulär för utrönande af de sympatier för en dylik utställning som kunde förefinnas inom landets konstindustriella kretsar.

Framlagdt vid Styrelsens ordinarie sammanträde den 20 Februari, blef förslaget mottaget med enhälligt bifall. Det bordlades emellertid till sammanträdet den 27 Mars, då Styrelsen beslöt utsändandet af frågeformulär, hvilka borde besvaras före den 15 Maj.

Detta frågeformulär fick följande ordalydelse:

»Anser Ni det vara lämpligt, att en Svensk Konstindustriutställning anordnas i Stockholm 1909?»

»Är Ni villig att i så fall såsom utställare deltaga i densamma?»

»Anser Ni, att vid en dylik utställning prisbelöning af de utställda föremålen bör ega rum?»

»Hvilka framställningar i öfrigt har Ni att anföra rörande saken i fråga?»

Formuläret kringsändes till omkring 300 konstindustriidkare och konstindustriellt intresserade firmor, institutioner och enskilde i alla delar af landet. Svar till ett högst betydande procentantal ingingo under sommarens lopp 1906, och befunnos endast tvänne med nej hafva besvarat den första frågan. Äfven den andra frågan hade allmänt besvarats jakande. Beträffande den tredje hade meningarna varit delade, i det åtskilliga affärsfirmor önskade prisbedömning bibehållen, medan arbetande konstnärer och konsthantverkare i allmänhet ifrade för borttagande af all slags prisbedömning.

Svaren på den fjärde frågan innehöllo vid sidan af några utförbara och bisarra projekt åtskilliga praktiska råd och vinkar af värde.

Vid Styrelsens första sammanträde för hösten den 10 Oktober 1906 redogjordes för resultatet af de gjorda förfrågningarna, och beslöt Styrelsen på grund häraf, med bifall till andra utskottets förslag, att taga initiativet till anordnandet af en Svensk utställning af konsthantverk och konstindustri i Stockholm år 1909 i hufvudsaklig öfverensstämmelse med den af utskottet uppgjorda planen.

UTSTÄLLNINGENS FÖRHISTORIA

Styrelsen beslöt äfven i och för frågans närmare behandling tillsätta en kommitté i första hand, bestående af de personer, som enligt andra utskottets förslag borde ingå i den ifrågasatta utställningens arbets- och finansutskott.

Kommitténs sammansättning blef följande:

Föreningens ordförande f. d. Landshöfding A. G. SVEDELIUS, vice ordföranden Kommerserådet J. PIHLGREN, ordföranden för första utskottet Ingeniör C. R. LAMM, ordföranden för andra utskottet Rektor V. ADLER, ledamöterna af Föreningens Styrelse och utskott herrar Dekorator H. van RIJSWIJK, Grosshandlare MAX SIEVERT och Artisten ALF. WALLANDER, Föreningens sekreterare Amanuensen E. G. FOLCKER och kassaförvaltaren Kamrer C. V. HOLTER samt utom Styrelsen Öfverintendenten CARL MÖLLER och Direktör JOSEF SACHS, hvarjämte en plats tills vidare lämnades vakant.

Denna kommitté, som fick i uppdrag att inkomma till Styrelsen med fullständig utredning beträffande utställningens anordnande och därmed sammanhängande administrativa och ekonomiska frågor, började omedelbart sitt arbete.

Då det ansågs synnerligen önskvärdt, att en blifvande kommissarie redan från början deltog i de förberedande arbetena för utställningens anordnande, blef kommitterades första åtgärd att utse en för denna maktpåliggande befattning lämplig person, och beslöto kommitterade att på grund af Hofintendenten CARL L. BENDIX' kända stora praktiska erfarenhet i utställningsfacket med sig adjungera denne under uttryckt förhoppning, att Herr BENDIX skulle åtaga sig att fungera såsom den blifvande utställningens kommissarie.

Sedan Hofintendenten BENDIX förklarat sig villig att emottaga denna befattning, lämnade kommittén honom jämte Amanuensen FOLCKER i uppdrag att utarbeta en plan såväl öfver utställningens omfattning som till budget för densamma äfvensom att i samråd med Arkitekten GUSTAF WICKMAN — om han härtill vore villig — lämna en utredning beträffande utställningens läge, hvartill af kommittén eventuellt föreslagits 1) Frisens park på Kungl. Djurgården, 2) Området bakom Skogsinstitutet utmed Djurgårdsbrunnsviken, 3) Området midt emot Lifgardets till häst kasern vid Sturevägen.

Dessa subkommitterades yttrande förelåg färdigt till kommittésammanträdet den 21 Februari 1907 och hade i hufvudsak följande innehåll:

Utställningen skulle i enlighet med den af Svenska Slöjdföreningens Styrelse godkända ursprungliga planen uteslutande omfatta alster af svensk tillverkning och skulle hafva till uppgift att åskådliggöra de nutida resultaten af konstens tillämpning på handtverk och industri sådana de göra sig gällande vid den moderna bostadens, byggnadens och dess omgifnings anordning och utsmyckning.

Jämte konsthandtverk och konstindustri borde utställningen äfven lämna ett tillräckligt utrymme åt den för vårt land så karakteristiska och i våra dagar så vackert utvecklade hemslöjden.

För att på tacksammaste och för allmänheten mest intresserande sätt exponera alla dessa olika alster borde de så vidt möjligt uppställas och anordnas under sådana förhållanden och i sådana omgifningar, för hvilka de vore afsedda, m. a. o. borde olika slag af rumsinteriorer i största möjliga utsträckning förekomma.

UTSTÄLLNINGENS FÖRHISTORIA

Slutligen borde själfallet den konstindustriella undervisningens närvarande ståndpunkt åskådliggöras genom en fullt representativ skolutställning.

Med ledning af dessa synpunkter hänvisades till den ursprungliga planens uppdelning af utställningsföremålen i bestämda klasser och grupper, hvilken sedermera äfven blef det officiella programmets.

På grund af dessa förutsättningar och efter ungefärlig beräkning af, hvilka institutioner, firmor, handverkare, konstnärer m. fl., som kunde anses komma att deltaga i utställningen, hade antalet utställare beräknats till omkring 300.

Så väl för öferskådligheten som af billighetshänsyn hade en enda sammanhängande byggnadskomplex ansetts bäst böra motsvara utställningens behof och ändamål och hade denna tänkts uppförd endast till en vånings höjd utan alla gallerier eller läktare samt med hufvudsaklig uppdelning i grupper af interiörer och ett fåtal större salar. Uppförandet af särskilda paviljonger och villor hade tänkts öfverlämnadt åt den enskilda företagsamheten. Kostnaden för en större restaurant borde dock komma på utställningens konto.

Beträffande platsen för den blifvande utställningen hade subkommitterade besökt och tagit kännedom om de tre belägenheter som af kommitterade föreslagits och hade därvid funnit:

att området intill Sturevägen genom sina terrängförhållanden, som nödvändiggjorde förläggandet af utställningens baksida inåt staden, syntes mindre lämpligt, hvarjämte dess användning såsom öfningsplats för kavalleriet torde lagt hinder i vägen för dess upplåtande till annat ändamål.

I närheten af denna plats funnes emellertid ett annat område, som egde vissa förutsättningar såsom utställningsplats nämligen slutningen på andra sidan Sturevägens viadukt öfver Värtabanan. Platsens något aflägsna läge gjorde den emellertid måhända mindre lämplig, hvarjämte aflägsenheten från vattnet vore ett väsentligt fel såväl hos detta som förstnämnda område.

Området bortom Skogsinstitutet vid Djurgårdsbrunnsviken egde genom sin särdeles vackra belägenhet med utsikt öfver staden och Djurgården stora förutsättningar såsom utställningsplats. Dess omedelbara grannskap till Artillerilaboratoriet torde emellertid från eldsäkerhetens synpunkt lägga väsentliga hinder i vägen för dess användning.

Ett annat i närheten beläget område, nämligen de öppna fälten intill Karlaplan framåt Gustaf Adolfskyrkan, egde fördelen af särdeles centralt läge, men vore beläget inom rayonen för de delar af Norra Djurgården, som vore afsedda att utläggas till byggnadstomter, hvarför det knappast torde kunna få disponeras för en utställning år 1909.

Hvad slutligen beträffade Frisens park, hade denna redan i Svenska Slöjdföreningens Styrelses ursprungliga plan för utställningen föreslagits såsom plats.

Subkommitterade som upprepade gånger besökt området och tagit noggrann kännedom om terrängens möjligheter, hade heller icke kunnat undgå att finna, att af de olika belägenheter, som blifvit föreslagna, Frisens park i alla afseenden vore den utan jämförelse lämpligaste för att icke säga den enda möjliga.

UTSTÄLLNINGENS FÖRHISTORIA

I yttrandet redogjordes vidare, huru subkommitterade tänkt sig utställningsområdets anordning med hufvudbyggnaden förlagd på den långsträckta mot vattnet sluttande ängen till höger om stora vägen med en restaurantbyggnad invid vattnet och med plats för paviljonger och villor på de trädbeväxta sluttningarna bortåt Biskopsuddens brygga, och hade Arkitekt WICKMAN till förtydligande häraf förslagsvis inlagt planeskisser till de olika byggnaderna å en karta öfver området, hvilken bifogades.

Subkommitterade hade för tillåtelse att begagna området för utställningen satt sig i förbindelse med resp. myndigheter och hade såväl Djurgårdsförvaltningen som Riksmarskalksembetet ställt sig synnerligen tillmötesgående och H. Exc. Riksmarskalken särskildt på det varmaste anbefallt platsen och ställt i utsikt dess upplåtande utan någon som helst afgift.

Då ett väsentligt villkor för utställningens anordnande vore det sätt hvarpå spårvägsdriften under utställningstiden kunde ledas fram till området, hade subkommitterade vänt sig till styrelsen för Stockholms Norra Spårvägsaktiebolag och därvid fått visshet om, att denna sak skulle på tillfredsställande sätt kunna ordnas.

Yttrandet åtföljdes af följande förslag till budget.

Inkomster:		Utgifter:	
Anslag af staten	kr. 100.000	Transportkostnader	kr. 15.000
» » Stockholms stad	» 50.000	Brandförsäkring	» 5.000
Platshyror	» 50.000	Dekorative anordningar	» 10.000
Försäljningsprovisioner	» 10.000	Inventarier	» 5.000
Entrébiljetter och abonnemang ...	» 285.000	Elektrisk belysning	» 25.000
Tombola	» 30.000	Reklamer och annonser	» 15.000
Katalogförsäljning, diverse inkomster och försålda inventarier ...	» 25.000	Kataloger och tryckning	» 10.000
		Brandväsen och polis	» 6.000
		Vaktpersonal m. m.	» 15.000
		Speditionsafdelning och renhållning	» 5.000
		Musik, fester och illumination	» 30.000
		Kostnad för prisbedömning	» 12.000
		Kommissariat och byrå samt vaktmästare, biljettförsäljerskor m. m.	» 50.000
		Byggnader och stängsel	» 250.000
		Elektricitetsverk m. m.	» 20.000
		Fältets planering och dränering ...	» 40.000
		Planteringar	» 12.000
		Oförutsedda utgifter	» 25.000
Summa Kronor 550.000		Summa Kronor 550.000	

Till tryggande mot risk föreslogs att söka få tecknad en garantifond på 250.000 kronor.

Sedan denna plan granskats af kommitténs ledamöter och besök aflagts på det föreslagna området i Frisens park, blef förslaget till alla delar af kommittén godkänt och till Svenska Slöjdföreningens Styrelse öfverlämnadt.

Styrelsens närmaste åtgärd blef nu att på grundval af budgetförslaget söka trygga företagets ekonomiska bärighet.

UTSTÄLLNINGENS FÖRHISTORIA

För detta ändamål ingick Styrelsen den 18 Mars 1907 till Kungl. Maj:t med underdånig anhållan om ett statsunderstöd af 100.000 kronor att utgå fördeladt på åren 1907, 1908 och 1909.

I den underdåniga skrifvelsen anfördes, hurusom Svenska Slöjdföreningen, hvilken i och för förverkligandet af Föreningens ändamål, handverksskicklighetens inom landet främjande och utveckling samt konstslöjdens höjande och förädling, hade sin uppmärksamhet riktad på de företeelser inom dessa områden, som i våra dagar gjorde sig gällande, efter moget öfvervägande kommit till insikt om, att tiden vore inne för anordnande af en allmän svensk konstslöjdutställning.

Öfvergången mellan föregående och innevarande århundrade kännetecknades på konstslöjdens område af ett nydaningsarbete, hvartill paralleler kunde sökas endast under den dekorativa konstens högsta blomstringsperioder i förflutna tider. Sträfvandet hade gått ut på att vinna befrielse från beroendet af förgångna tiders konststilar och att i stället hos den personliga konstnärliga inspirationen söka uttrycksmedel för det dekorativa skapandet. Utgången från England, hade rörelsen spridit sig till alla länder och öfverallt inom konstslöjdens alla olika grenar framkallat en uppblomstring af ny och högre art.

Framstående konstnärer hade med allvar och entusiasm egnat hela sin verksamhet åt konstslöjden, som härigenom ryckts upp i en högre kategori af mänsklig produktion, på samma gång som den blifvit en allt mera betydande faktor i folkuppfostringsarbetet.

Hvilken betydelse konstslöjden sålunda fått, framginge bäst däraf att man flerstädes i utlandet börjat ega särskilda stora utställningar uteslutande åt dess alster, bland hvilka den internationella utställningen i Turin 1902 och den allmänna tyska konstindustriutställningen i Dresden 1906 hittills varit de förnämsta.

Hvad den moderna svenska konstslöjden beträffade, hade den inom vissa af sina arter redan sedan årtionden vetat att förskaffa sig ett rykte som icke stannat inom fosterlandets gränser; särskildt måste textilkonsten, det kvinnliga handarbetet, hos oss tillerkännas en föregångsplats i jämförelse med de stora kulturländernas alstring inom detta område.

Den stora, moderna renässansen inom konstslöjden, som förlänat densamma originalitetens och den äkta konstnärlighetens prägel, hade emellertid först på de senaste åren med sina verkningar kommit till oss.

En blick på det senast förflutna decenniet ådagalade detta och visade på samma gång, med hvilken hastighet rörelsen, en gång börjad, gått framåt.

På den stora industriutställningen i Stockholm år 1897 hade vår konstindustri senast framträdtt något fullständigare representerad, ehuru dess alster, spridda som de varit på den rikhaltiga utställningens mångfaldiga afdelningar, ingalunda kunnat gifva någon hel och sammanhängande bild af svensk konstslöjd under 1800-talets slut.

Så mycket hade dock denna utställning gifvit vid handen, att den moderna riktningen, som redan då gjort sig gällande flerstädes på kontinenten, ännu endast i ytterst enstaka fall här framträdtt och då såsom någon enskild konstnärs egenhändig arbete under den lika oegentliga som främmande benämningen »*objets d'art*».

UTSTÄLLNINGENS FÖRHISTORIA

Särskildt i ögonen fallande hade detta förhållande visat sig inom möbelindustrin, där de historiska stilarna, framför allt den s. k. »Kejsarstilen» då varit absolut förhärskande.

Vare sig detta sakförhållande verkat såsom ett incitament af negativ art till en själfständigare och friare komposition inom konstslöjden eller i allmänhet tiden varit mogen för den nya riktningens framträdande äfven i vårt land, nog af efter år 1897 hade de moderna idéerna hos oss hunnit både att slå rot och framkalla en blomstring, i hvars midt vi nu befunno oss, och hvilken lofvade att åt svenskt konsthandverk och svensk konstindustri förläna en bland hedersplatserna inom samtidens alstring på dessa områden.

Ett flertal af våra redan utdanade konstnärer, arkitekter, målare, bildhuggare, tecknare hade ställt sin förmåga i konstslöjdens tjänst, en ännu större skara af konstnärligt begåfvade ämnessvenner hade redan från början inriktat sin verksamhet åt detta håll.

Inom alla grenar af vår konstslöjd gjorde sig numera denna nya konstnärliga riktning märkbar. Handverkaren och fabrikanten, som arbetade i dessa fack, kunde ej längre nöja sig utan ritningar och modeller af själfständig konstnärlig konception, och den nu i ny blomstring stadda hemslöjden — denna för vårt land så egendomliga och så hedrande företeelse — arbetade under en förädlad konstnärlig smaks anvisningar.

Hvar för sig och i enskilda brottstycken kunde alla dessa fakta af den intresserade dag från dag iakttagas. På de industriutställningar, som tid efter annan i olika provinsstäder varit anordnade, hade de också kommit till synes. Men dels hade konstslöjdens frambringelser bland massan af andra industrialster af alla slag på dessa utställningar ingalunda kommit till sin rätt, dels hade utställningarnas provinsiella karaktär i allmänhet inskränkt denna art af deras material till en enda landsdels produktion.

Den svenska konstslöjden såsom helhet betraktad erbjöde emellertid redan nu så stora resultater och gäfvade så vackra löften för framtida utveckling att just nu den rätta tidpunkten måste anses vara inne, då det gällde att egna henne en specialutställning, öppen för hela landets produktion, anordnad i hufvudstaden.

Svenska Slöjdföreningen, hvilken såsom sina uppgifter räknade handverks-skicklighetens främjande och konstslöjdens höjande och förädling, vore den institution som framför någon annan egde rätten för att icke säga skyldigheten att taga initiativet till en sådan utställnings anordnande.

Med de här framlagda synpunkter för ögonen och i den fasta öfvertygelsen, att en större allmän utställning för den svenska konstslöjden skulle vara af synnerligt stor betydelse, hade Svenska Slöjdföreningens styrelse också ansett sig böra göra denna sak till sin.

Efter att hafva redogjort för de förberedande åtgärder som redan blifvit vidtagna och som här ofvan relaterats äfvensom för utställningens plan och program, meddelade Styrelsen den uppgjorda budgeten och hemställde med stöd af denna om ett anslag af 100.000 kronor.

Styrelsen förklarade sig beredd att insätta hela sitt intresse och den erfarenhet

UTSTÄLLNINGENS FÖRHISTORIA

och insikt, hvaröfver den kunde förfoga, till förverkligandet af den framlagda planen, enligt hvilken utställningen i dess öfvertygelse icke blott borde lända det svenska konsthandtverket och konstindustrien till väsentlig båtnad utan äfven blifva en betydande faktor i det kulturella folkbildningsarbetet.

Styrelsen förklarade slutligen det vara dess afsikt att, då förslaget möjlighörende kunde anses betryggadt, åt en större kommitté af ett trettiotal intresserade och inflytelserika personer i olika delar af landet öfverlämna utställningsarbetets slutliga genomförande.

Samtidigt med denna skrifvelse ingick Styrelsen äfven med en underdånig hemställan till H. M. KONUNGEN om upplåtande af området i Frisens park till förläggning af den blifvande utställningen.

Hos Stockholms Herrar Stadsfullmäktige anhöll Styrelsen om ett understöd af 50.000 kronor såsom bidrag till utställningens anordnande.

I och för hopbringande af den bestämda garantifonden på 250.000 kronor utfärdade Styrelsen en inbjudning till garantiteckning, enligt hvilken femtio personer skulle förbinda sig att med ett pro rata parte fördeladt belopp intill högst 5.000 kronor bidra till den eventuella bristens täckande.

Denna garantiteckning förmedlades hufvudsakligen under hand af kommittéledamöterna och fick en så god anslutning att icke blott den afsedda summan af 250.000 kronor inom kort uppnåddes, utan att denna, innan teckningslistorna indragits, öfvertecknats till mer än dubbla beloppet.

Garanterna voro följande:

Kapten Allan Abenius, Sthlm, grosshandlaren Axel Abramson, Sthlm, Aktiebolaget Arvid Böhlmarks Lampfabrik, Sthlm, Nya Aktiebolaget Grand Hotel, Sthlm, Aktiebolaget Max Sievert, Sthlm, Aktiebolaget Saltsjöqvarn, Sthlm, Aktiebolaget Stockholms Bryggerier, grosshandlaren Oscar Almgren, Sthlm, kamrer A. W. Anderberg, Rörstrand, hofjuveleraren K. Anderson, Sthlm, fru Thérèse Andersson, Sthlm, grosshandlaren L. Beijer, Malmö, bruksägaren G. Benedicks, Sthlm, bankir Alfr. Berg, Sthlm, grosshandlaren H. Bexelius, Sthlm, konsul Knut Bohman, Sthlm, godsägaren greve Carl Bonde, Tjolöholm, öfverstekammarjunkaren friherre Carl C:son Bonde, Eriksberg, bokförläggaren K. O. Bonnier, Sthlm, direktör Axel Boström, Sthlm, öfverstekammarjunkaren greve M. Brahe, Rydboholm, grosshandlaren Walter Bäckström, Sthlm, hofintendenten Alg. Börtzell, Sthlm, bankdirektören Wilh. Carlson, Sthlm, grosshandlaren A. F. Cavalli-Holmgren, Sthlm, grosshandlaren Edv. Cederlund, Sthlm, herr Ernst Davidson, Hasselbacken, grosshandlaren Herm. Derlien, Sthlm, grosshandlaren D. Dietrichson, Sthlm, konsul Oscar Ekman, Sthlm, grosshandlaren Axel Eliasson, Sthlm, grosshandlaren Ernst Engwall, Gäfle, direktören L. M. Ericsson, Alby, disponenten V. Folin, Sthlm, bankdirektören Louis Fraenckel, Sthlm, grosshandlaren Moritz Fraenckel, Göteborg, direktör Gustaf Fränckel, Sthlm, fabrikör John Fröberg, Finspong, Generalstabens Litografiska anstalt, Sthlm, hyrverksaktiebolaget Frey, Sthlm, fröken Sophie Gumælius, Sthlm, greve W. von Hallwyl, Sthlm, v. konsul C. H. Heurlin, Sthlm, grosshandlaren Ernst Heurlin, Sthlm, grosshandlaren Isaac Hirsch, Sthlm, v. Härads höfdingen G. B. A. Holm, Sthlm, Hotel Kronprinsen (direktör C. Löfvander), Sthlm, Hotel Metroprol (direktör W. Strandberg), Sthlm, grosshandlaren Fr. Jacobsen, Sthlm, bankdirektören Carl Jansson, Sthlm, grosshandlaren H. S. Josephson, Sthlm, Järnkontoret, bankdirektören J. C:son Kjellberg, Sthlm, fabriksidkaren Frans Kockum, Malmö, bankir G. A. Kyhlberger, Sthlm, kammarherren markis Claes Lagergren, Tyresö, ingenjören C. R. Lamm, Näsby, grosshandlaren Herman Lamm, Sthlm, riksbanksfullmäktigen friherre K. Langenskiöld, Sthlm, direktör H. Levin,

UTSTÄLLNINGENS FÖRHISTORIA

Sthlm, grosshandlaren L. Liberg, Sthlm, hofurmakaren G. W. Linderoth, Sthlm, bageriidkaren M. Lindholm, Sthlm, grosshandlaren K. Ljunglöf, Sthlm, grosshandlaren Carl Lundström, Sthlm, direktören John Löfgren, Sthlm, Münchens bryggeriaktiebolag, Sthlm, grosshandlaren J. Nachmanson, Sthlm, fru Rosa E. Nachmanson, Sthlm, bruksägaren C. M. Nisser, Stjärnsund, bruksägaren M. Nisser, Hellekis, v. häradshöfdingen G. Norström, Sthlm, direktör Rob. Olin, Sthlm, Olaus Olssons kolimportaktiebolag, Sthlm, grosshandlaren William Olsson, Sthlm, generalkonsul A. P. Pehrson, Sthlm, konsul Nils Persson, Helsingborg, direktör Albert Ranft, Sthlm, grosshandlaren John Rettig, Gäfle, godsägaren greve Eugène von Rosen, Örbyhus, direktör J. Sachs, Sthlm, hofstallmästaren Edv. Sager, Ryfors, Sankt Eriks bryggeriaktiebolag, Sthlm, grosshandlaren Max Sievert, Sthlm, revisorn J. Stenbeck, Sthlm, Stockholms Nya Spärvägsaktiebolag, Stockholm—Västerås—Bergslagens Nya Järnvägsaktiebolag, grosshandlaren Pehr Swartz, Norrköping, f. d. landshöfdingen Ax. G. Svedelius, Sthlm, direktör Joseph Svensson, Sthlm, v. häradshöfdingen K. Tillberg, Nygård, Trafikaktiebolaget Grängesberg—Oxelösund, Sthlm, direktör C. Tranchell, Sthlm, arkitekten Hj. Törnqvist, Sthlm, generalkonsul R. Valentin, Sthlm, universitetskanslern greve Fr. Wachtmeister, Tistad, grosshandlaren Fr. Wagner, Sthlm, fru Anna Wallenberg, Sthlm, bankdirektören Knut Wallenberg, Sthlm, v. häradshöfdingen Marcus Wallenberg, Sthlm, riksbanksfullmäktigen C. A. Weber, Sthlm, v. konsul Carl O. Wijk, Göteborg, grosshandlaren Erik Wijk, Göteborg, och grosshandlaren Emil Österlind, Sthlm.

Enligt Kungl. bref af den 19 April 1907 bifölles Styrelsens underdåniga anhållan om statsanslag på 100.000 kronor, under förutsättning att Stockholms stad för samma ändamål lämnade ett belopp af minst 50.000 kronor och under villkor att, därest öfverskott uppstod å utställningen, detta i främsta rummet skulle användas till återgåldande så långt det försloge af nämnda anslag.

Genom kunglig resolution af den 30 april 1907 bifölles likaledes Styrelsens underdåniga anhållan om upplåtande af mark inom Frisens park på Kungl. Djurgården.

Stockholms Stadsfullmäktige biföllo Styrelsens anhållan om understöd af 50.000 kronor vid sitt sammanträde den 7 oktober samma år. Beloppet skulle utgå fördeladt på åren 1908 och 1909, allt under villkor och förbehåll, att om någon behållning på företaget uppstode, denna skulle, sedan staten erhållit godtgörelse för det till utställningen gifna anslaget, användas för att återgålda staden dess bidrag.

Sedan förutsättningarna för utställningens ekonomiska betryggande sålunda vunnits, skred Styrelsen till förordnande af dess administration.

För detta ändamål tillsattes en utställningskommitté af 38 personer samt under densamma sorterande ett Arbetsutskott och ett Utskott för finanser, reklam och förströelser.

Ledamöter af utställningskommittén blefvo:

Bland Svenska Slöjdföreningens egna funktionärer:

Föreningens ordförande f. d. landshöfdingen A. G. SVEDELIUS och vice ordförande kommerserådet J. PIHLGREN, respektive ordförande och vice ordförande i utställningskommittén, rektor V. ADLER, öfverintendenten JOHN BÖTTIGER, förste intendenten I. G. CLASON, fabrikören KNUT EDBERG, amanuensen E. G. FOLCKER, kamreraren C. V. HOLTER, ingenjören C. R. LAMM, hofintendenten G. LINDGREN, intendenten L. LOOSTRÖM, direktören H. VAN RIJSWIJK, grosshandlaren MAX SIEVERT, arkitekten TH. THORÉN och artisten ALF WALLANDER.

UTSTÄLLNINGENS FÖRHISTORIA

Bland utom Svenska Slöjdföreningens styrelse stående:

Hofintendenten CARL L. BENDIX, arkitekten FERD. BOBERG, kapten ERIK FRESTADIUS, direktören J. P:SON HENNING (Helsingborg), byrådirektören P. H. HEDENBLAD, kanslirådet C. HULTGREN, rektorn CHARLES LINDHOLM (Göteborg), fabrikören AUG. LINDMARK, v. konsult C. J. F. LJUNGGREN (Kristianstad), öfverintendenten CARL MÖLLER, direktören JOSEF SACHS, arkitekten JOHN SMEDBERG (Malmö), dekorationsmålaren C. J. STENBERG (Norrköping), grosshandlaren PEHR SWARTZ (Norrköping), friherrinnan EBBA TAMM, fru ANNA WALLENBERG, arkitekten GUSTAF WICKMAN, distriktschefen HJ. WIKLAND, byggmästaren NILS VILÉN (Göteborg), kommandören H. WRANGEL, arkitekten TH. WÄHLIN (Malmö) och fru E. ZORN (Mora), hvarjämte direktören J. A. BJÖRKLUND af redaktörerna för Stockholms dagliga tidningar utsågs att såsom representant för pressen vara ledamot af kommittén.

I Arbetsutskottet insattes:

Landshöfdingen SVEDELIUS såsom ordförande, kommerserådet PIHLGREN, rektorn ADLER, hofintendenten BENDIX, arkitekten BOBERG, amanuensen FOLCKER, byrådirektören HEDENBLAD, öfverintendenten MÖLLER och direktören SACHS.

I utskottet för finanser, reklam och förströelser insattes:

Ingenjören LAMM såsom ordförande, hofintendenten BENDIX, direktören BJÖRKLUND, arkitekten BOBERG, amanuensen FOLCKER, kaptenen FRESTADIUS, kamreraren HOLTER, direktören VAN RIJSWIJK, grosshandlaren SIEVERT samt artisten WALLANDER.

Till utställningskommissarie utsågs hofintendenten CARL L. BENDIX och till biträdande kommissarie amanuensen E. G. FOLCKER, och skulle dessa jämte utställningens arkitekt utgöra ett kommissariat för det omedelbara verkställandet af åtgärder för utställningens anordnande.

H. K. H. Prins EUGEN, på hvars benägna medverkan Styrelsen redan från början vågat hoppas och som med intresse följt de förberedande arbetena, förklarade sig villig att blifva hedersordförande i utställningskommittén.

Vid uppvaktning af Styrelsens och kommitténs deputerade den 22 Oktober 1907 förklarade sig Konung OSCAR II emottaga beskyddareskap öfver utställningen.

H. M. Konung GUSTAF V behagade vid sitt tillträde till regeringen öfvertaga detta beskyddareskap.

Styrelsens sista åtgärd, innan arbetet öfverlämnades åt utställningskommittén, blef att vidtaga mått och steg för anskaffande af förslag till utställningsbyggnader.

För detta ändamål gaf Styrelsen i uppdrag åt arkitekterna GUSTAF WICKMAN och FERDINAND BOBERG att hvardera utarbета ett förslag.

Sedan arkitekten WICKMAN på grund af bristande tid för sin del afböjt uppdraget, hade arkitekten BOBERG åtagit sig att utarbета det begärda eskissförslaget.

II.

UTSTÄLLNINGENS PROGRAM M. M.

AF CARL L. BENDIX.

REDAN den 1 November 1907 hade utställningens arbetsutskott sitt första sammanträde, hvarvid kommerserådet J. PIHLGREN utsågs till vice ordförande. Vid detta sammanträde fastställdes äfven program för uppgörande af eskissritningarna till utställningsbyggnaderna och bestämdes, att utställningens officiella namn skulle blifva »Allmänna Svenska utställningen för konsthandtverk och konstindustri i Stockholm 1909».

Samtidigt bestämdes äfven aflöningar för kommissarier m. fl. tjänstemän.

Till kommissarier voro såsom förut meddelats af Svenska Slöjdföreningens styrelse utsedda: hofintendenten CARL L. BENDIX och amanuensen E. G. FOLCKER samt till arkitekt, arkitekten F. BOBERG.

I öfrigt blefvo tid efter annan vid nedanstående befattningar anställda:

Kassör och bokförare: kamrer C. V. HOLTER.

Byggnadschef samt ingenjör för kaj- och vägbyggnader: civilingenjören Fr. SÖDERBERGH.

Byggnadschefens biträde: Herr P. ÅSTRÖM till den 31 december 1908 samt därefter Herr C. HEDENFELT.

Arkitektens biträde: Arkitekterna D. YDRÉN och A. SEIJMER samt ritaren O. BRANTBERGH.

Anordnare af trädgårdsanläggningarna: Stadsträdgårdsmästaren M. HAMMARBERG.

Chef för pressbyrån: Redaktören H. LEANDER.

Chef för vaktmanskäpet: Öfversten I. VIRGIN.

Föreståndare för speditiionsafdelningen: Uppsyningsman Fr. JONSSON.

Kassa- och skrifbiträden: Fröknarna H. TORÉN, L. AF GEIJERSTAM och herr AXEL ANDERSSON.

Kontrollanter af tombolalotteriet: Majoren E. SMITH och auditören G. LINDENCRONA.

Ett af de första arbeten, som ålåg arbetsutskottet, var att uppgöra förslag till allmänna bestämmelser och program för utställningen och uppdrogs därför åt de bägge kommissarierna att i samråd med utställningens arkitekt inkomma med dylikt förslag. Ett sådant förelåg äfven färdigt att behandlas vid arbetsutskottets sammanträde den 19 december 1907 och, sedan detsamma undergått en förnyad granskning vid sammanträde i början af år 1908, förelades det för godkännande vid den stora utställningskommitténs första sammanträde, hvilket ägde rum den 17 januari 1908. Det uppgjorda programförslaget, hvilket blifvit i korrektur utsändt till kommitténs ledamöter, godkändes då i princip samt uppdrogs åt arbetsutskottet att omredigera §§ 5 och 17 i öfverensstämmelse med den vid sammanträdet förda diskussionen.

UTSTÄLLNINGENS PROGRAM M. M.

Vid kommitténs sammanträde valdes till ordförande i utställningskommittén f. d. landshöfdingen A. G. SVEDELIUS och till dess vice ordförande kommerserådet J. PIHLGREN. Utställningens hedersordförande H. K. H. PRINS EUGEN lämnade vid samma tillfälle en redogörelse för de åtgärder, som hittills vidtagits för åvägbringandet af utställningen.

De allmänna bestämmelser och program, som, såsom ofvan nämnts, blifvit af utställningskommittén fastställda, hade följande lydelse:

ALLMÄNNA BESTÄMMELSER

FASTSTÄLLDA AF UTSTÄLLNINGSKOMMITTÉN.

§ 1.

Utställningens tid och omfattning.

Kommittén för Allmänna Svenska utställningen för konsthantverk och konstindustri i Stockholm år 1909 får härmed inbjuda till deltagande i densamma.

Utställningen, som kommer att öppnas den 4 Juni 1909 och fortfara till den 15 September s. å. (kommittén dock obetaget att hålla utställningen öppen utöfver sistnämnda dag, dock ej längre än till och med den 30 September), skall endast upptaga framstående alster af nutida svensk tillverkning och omfatta alla sådana genom handverk, slöjd eller industri frambringade, för det dagliga livets behof afsedda föremål, för hvilkas förfärdigande en konstnärlig tanke legat till grund.

Då flertalet af dylika föremål tillhör bostadens inredning och anordning och bästa sättet att utställa dessa måste vara i omgifningar och under förhållanden så mycket som möjligt liknande dem, för hvilka de äro afsedda, *är vid utställningsbyggnadens planläggning interiör-systemet i vidsträcktaste mån genomfördt*, så att, med frångående af den hittills å industriutställningar vanliga stora utställningshallen, byggnaden i detta fall är uppdelad i sammanhängande grupper af rum, mellan hvilka inlagts ett fåtal större utställningssalar för sådana alster, hvilka icke på lämpligt sätt kunna exponeras endast i interiörerna.

§ 2.

Förvaltning.

H. M. KONUNGEN är utställningens beskyddare.

H. K. H. PRINS EUGEN är utställningskommitténs hedersordförande.

Utställningskommittén består af följande af Svenska Slöjdföreningens styrelse utvalda personer,

bland Föreningens egna funktionärer:

Föreningens ordförande f. d. landshöfdingen A. G. Svedelius och vice ordförande kommerserådet J. Pihlgren, respektive ordförande och vice ordförande i utställningskommittén, rektor V. Adler, öfverintendenten John Böttiger, förste intendenten J. G. Clason, amanuensen E. G. Folcker, kamreraren C. V. Holter, ingenjören C. R. Lamm, hofintendenten G. Lindgren, intendenten L. Looström, direktören H. van Rijswijk, grosshandlaren Max Sievert, arkitekten Th. Thorén och artisten Alf Wallander;

UTSTÄLLNINGENS PROGRAM M. M.

bland utom Föreningens styrelse stående:

Hofintendenten Carl L. Bendix, arkitekten Ferd. Boberg, fabrikören Knut Edberg, kapten Erik Frestadius, direktören J. P:son Henning (Helsingborg), byrådirektören P. H. Hedenblad, kanslirådet C. Hultgren, rektorn Charles Lindholm (Göteborg), fabrikören Aug. Lindmark, v. konsuln C. J. F. Ljunggren (Kristianstad), öfverintendenten Carl Möller, direktören Josef Sachs, arkitekten John Smedberg (Malmö), dekorationsmålaren C. J. Stenberg (Norrköping), grosshandlaren Pehr Swartz (Norrköping), friherrinnan Ebba Tamm, fru Anna Wallenberg, arkitekten Gustaf Wickman, distriktschefen Hj. Wikland, byggmästaren Nils Vilén (Göteborg), kommandören H. Wrangel, arkitekten Th. Wåhlin (Malmö) och fru E. Zorn (Mora), hvarjämte direktören J. A. Björklund af redaktörerna för Stockholms dagliga tidningar blifvit utsedd att såsom representant för pressen vara ledamot af kommittén.

Till ledamöter af utställningens arbetsutskott hafva utsetts: Landshöfdingen Svedelius såsom ordförande, kommerserådet Pihlgren, rektorn Adler, hofintendenten Bendix, arkitekten Boberg, amanuensen Folcker, byrådirektören Hedenblad, öfverintendenten Möller och direktören Sachs.

Till ledamöter af utskottet för finanser, reklam och förströelser hafva utsetts ingenjören Lamm såsom ordförande, hofintendenten Bendix, arkitekten Boberg, amanuensen Folcker, kaptenen Frestadius, kamreraren Holter, direktören van Rijswijk, grosshandlaren Sievert, artisten Wallander samt direktören Björklund.

Till utställningens kommissarie har antagits hofintendenten *Carl L. Bendix* och till biträdande kommissarie amanuensen *E. G. Folcker*, hvilka tillika med utställningens arkitekt, *Ferd. Boberg*, utgöra utställningens kommissariat.

§ 3.

Plats.

Till plats för utställningen är anvisadt ett område i Friesens park å Kungl. Djurgården.

§ 4.

Anmälan om deltagande.

Fastställda formulär för anmälan om deltagande i utställningen tillhandahållas afgiftsfritt: i *Stockholm* å utställningens byrå, *Västra Trädgårdsgatan 10*, 2 tr. upp; i *landsorten* hos de därstädes bosatta ledamöterna af utställningskommittén.

Anmälningssedlarna skola insändas till »*Byrån för konstindustriutställningen 1909*», *Stockholm*, före utgången af Juni månad 1908.

Anmälan pröfvas af utställningens kommissariat. Vid pröfning af anmälningar från utom hufvudstaden boende tillkallas de å resp. orter utsedda ledamöter af kommittén eller andra sakkunnige.

I fall af tvekan, huruvida anmältdt föremål faller inom ramen för utställningens omfattning, underställes frågan utställningens arbetsutskott.

Meddelande om och i hvilken utsträckning anmälan antagits tillställes anmälare före utgången af Oktober månad 1908.

§ 5.

Uteslutna föremål.

Uteslutna från utställningen äro i allmänhet enstaka föremål tillhörande möbelindustrien, så vida icke desamma antingen anmälts att ingå i möbleringen af någon rumsinteriör, i hvilket fall utställaren af denna interiör skall uppgifvas å anmälningssedeln, eller af kommissariatet, efter pröfning, ansetts lämpligen kunna utställas såsom fristående föremål.

UTSTÄLLNINGENS PROGRAM M. M.

§ 6.

Inpackning och afsändning.

Utställningsföremål måste vara omsorgsfullt inpackade och hvarje kolli försedt med utställares namn och adress jämte utställningsmärke, som af utställningskommittén tillhandahållas.

Gods, som afsändes med järnväg, adresseras franco till Stockholms norra station *).

Från Stockholms norra station *) till utställningsplatsen åtager sig utställningskommittén all transport af kolli, hvilkas vikt enligt fraktsedeln ej öfverstiger 500 kg., dock utan att ikläda sig något ansvar för möjligen uppkommande skada.

För kolli utöfver denna vikt, äfvensom för hela järnvägsvagnslaster, hvilkas forslande till och från utställningsplatsen nödvändiggör särskilda anordningar, måste särskildt aftal träffas.

Fraktfrihet resp. fraktnedsättning kommer att begäras å statens och enskilda järnvägar.

§ 7.

Uppackning, anordning m. m.

Kollis öppnande samt föremålens uppackning och anordning ombesörjes af utställare *ofördröjligen* efter godsets ankomst till utställningsplatsen.

För magasinering af lådor och emballage upplåtes plats afgiftsfritt. Utställningskommittén ikläder sig dock ej något ansvar för dessa.

Föremål utställas under utställares namn, men bör dock denne å detsamma angifva namn å den eller de personer, som i väsentlig grad biträdt vid dess förfärdigande.

Utställare bör åsätta prisuppgift på utställda föremål.

Antagna utställningsföremål mottagas endast under tiden 1—22 Maj 1909.

Utställningsföremål skall vara uppställt å därför anvisad plats före den 1 Juni 1909, i annat fall förlorar utställaren all rätt till platsen och har förverkat för denna erlagd hyra.

Utställningsföremål får ej utan kommissariatets medgifvande bortföras under utställningstiden.

Ankommet föremål, som ej den 1 Juni 1909 blifvit af utställaren uppställt på anvisad plats inom utställningen, magasineras på utställarens risk och räkning. Utställare uppmanas att ej uppskjuta med inlämnandet af resp. utställningsföremål till de sista dagarna.

En inom kommissariatet anordnad speditiönsbyrå åtager sig, efter därom till utställningens byrå gjord anmälan, alla utställare eljes åliggande arbeten enligt följande bestämmelser och taxa:

Speditiönsbyrån åtager sig: att mottaga godset; att uppacka föremålen; att uppsätta montrar; att ordna föremålen; att vårda föremålen under utställningstiden; att ombesörja renhållningen; att inpacka och afsända föremålen efter utställningens slut.

Betalningen erlägges å kommissariatet enl. följande beräkning: 1) inregistreringsarvode för hvarje kolli 10 öre, dock ej understigande 1 kr. för hvarje utställare; 2) för mottagning, uppackning, uppställning, vård och renhållning pr kvm. plats 5 kr. (dock minst 15 kr.); 3) för inpackning och afsändning 2 kr. pr kvm. plats. Härtill komma möjligen kontanta utlägg för packmateriel, såsom papper, hö o. d. samt transport till uppgifven plats inom Stockholm eller till järnvägsstation; 4) för endast vård och renhållning under utställningstiden pr kvm. plats 3 kr. (dock minst 10 kr.).

Betalning enligt moment 1, 2 och 4 erlägges vid utställningens början, enligt moment 3 uttages den per efterkraf.

Skola föremålen aflämnas inom Stockholm, torde betalningen enligt mom. 3 medfölja uppdraget.

*) Ändrades sedermera till Värtans station.

UTSTÄLLNINGENS PROGRAM M. M.

§ 8.

Platshyra.

Platshyra erlägges vid anmälningen enligt följande taxa:
i utställningsbyggnaden för kvm. golfyta kr. 10;
för kvm. väggyta (utan golfyta) kr. 10;
i det fria — begränsadt utrymme hufvudsakligen afsedt för utställare i grupp V — för kvm.
mark kr. 5. Afgift erlägges för minst 1 kvm.; del däraf räknas som hel.

§ 9.

Utställningsmateriel.

Utställare har att själf bekosta all för sin utställnings exponerande nödig materiel, såsom väggar, pallar, väggsåp o. d., och skall af de utställare, som önska disponera en eller flere egna interiörer, ritning å dessa äfvensom å det sätt, hvarpå hvarje utställare ämnat anordna sin utställning, insändes till utställningens byrå *samtidigt* med anmälningarna.

Utställare uppmanas att icke vidtaga några åtgärder för tillverkande af utställningsmateriel (väggsåp o. d.), innan svar erhållits, att anmälan samt ingifna ritningar godkänts, och är det därför önskvärdt, att utställare redan vid första planläggandet af sin utställning rådför sig med kommissariatet.

För de klasser af utställningsprogrammet, som omfatta föremål, hvilka icke lämpligen kunna utställas endast i interiörer, *har kommittén tänkt sig en enhetlig anordning*, och meddelar kommissariatet efter anmodan ytterligare upplysning om dessa anordningar.

Sättet för denna utställnings anordnande medgifver nämligen i regel icke användandet af fristående montrar eller af materiel, som ej passar tillsammans med andra utställares inom samma grupp eller klass.

§ 10.

Nedtagning och inpackning.

Efter utställningens slut börjas, så snart kommissariatet det medgifver, nedtagning och inpackning af utställningsföremålen genom utställarens försorg.

Arbetet härmed skall vara afslutadt inom tre veckor. Hvad som då ej är bortfördt, magasineras på utställarens risk och räkning. Efter den 1 December 1909 säljas de så magasinerade föremålen utan vidare på auktion; behållningen tillfaller utställningen.

§ 11.

Katalog. Affischering.

Officiella kataloger komma att genom utställningskommitténs försorg utgifvas, upptagande utställares namn, firma eller yrke samt enligt särskilda bestämmelser uppgift å de utställda föremålen.

Utställningskommittén förbehåller sig uteslutande rätt till all annonsering, affischering eller annat slag af kungörelser inom utställningsområdet.

Anslag, som utställare önskar uppsätta å eller invid sina utställda föremål med prisuppgifter eller dylikt, skall förut godkännas af kommissariatet.

§ 12.

Fotografering och kopiering.

Utan utställares samtycke må inga kopior, mått, skisser eller fotografier tagas af de utställda föremålen, ej heller få kameror utan särskildt tillstånd inom utställningsområdet medföras.

UTSTÄLLNINGENS PROGRAM M. M.

Sådant tillstånd, för hvars erhållande särskild betalning erlägges, lämnas ej för apparater öfverstigande 9×12 cm. till annan än af kommissariatet befullmäktigad fotograf.

Utställare må dock ej hindra, att större partier af utställningen fotograferas och reproduceras.

§ 13.

Frikort.

Utställare och hans vid utställningen behöfliga personal erhålla frikort enligt närmare bestämmelser, som framdeles komma att meddelas.

De enskilda utställarne inom grupp II äga icke rätt till frikort, men få lösa specialkort till nedsatt pris.

§ 14.

Bevakning och renhållning.

Utställningskommittén anställer behöfligt antal betjäning, som har att upprätthålla ordning samt tillse, att utställningsföremål ej utsättas för åverkan. Dock ikläder sig utställningskommittén intet som helst ansvar för å utställningsföremålen uppkommen skada.

Utställare bör helst hålla egen personal vid sina resp. utställningar. För dennas görande och låtande ikläder sig utställaren ansvar.

Utställda föremåls renhållning åligger utställaren och måste äga rum dagligen före utställningens öppnande.

På härom gjord anhållan åtager sig likväl såsom af § 7 synes kommissariatet att på utställares bekostnad verkställa rengöring.

§ 15.

Försäljning.

Rätt till detaljförsäljning af utställningsföremål, äfven af sådana som delvis eller i sin helhet tillverkas inom utställningsområdet, kan förvärfvas efter öfverenskommelse med kommissariatet. Utställare bör å anmälningssedeln uppgifva det pris å sina utställningsföremål, hvartill han är villig att försälja desamma till det utställningslotteri, som eventuellt kommer att anordnas.

§ 16.

Brandförsäkring.

Utställningskommissariatet åtager sig att för utställares räkning ombesörja brandförsäkring å utställda föremål, om anmälan därom göres å anmälningssedeln.

Försäkringspremien har bestämts till 5 pro mille.

§ 17.

Prisbedömning.

Någon prisbedömning af de utställda föremålen kommer icke att äga rum.

Däremot erhåller hvarje utställare, såsom ett erkännande af att han i utställningen deltagit, ett särskildt minnesdiplom.

Utställare vare i öfrigt skyldig att ställa sig till efterrättelse de föreskrifter och ordningsregler, som för utställningen komma att utfärdas.

UTSTÄLLNINGENS PROGRAM M. M.

PROGRAM.

Utställningen skall omfatta följande grupper, nämligen:

Grupp I. Konstindustriell undervisning.

Klass 1. Offentliga konstindustriella och yr-
kesskolor.	Klass 2. Enskilda undervisningskurser.

Grupp II. Hemslöjd af konstnärlig art.

Klass 3. Alster af allmogeslöjd.	Klass 4. Amatörarbeten.

Grupp III. Konsthandtverk och konstindustri.

Klass 5. Dekorationsmålning.	Klass 13. Möbler (utställas endast under grupp
IV; se vidare § 5 i Allmänna be-
stämmelser här ofvan).
» 6. Ornamental skulptur.	» 14. Väfnader.
» 7. Keramik.	» 15. Broderier, spetsar m. m.
» 8. Glas.	» 16. Papperstapeter.
» 9. Stenindustri.	» 17. Läderarbeten.
» 10. Arbeten i oädla metaller (järn, stål,
koppar, brons, tenn m. m.).	» 18. Bokhandtverk.
» 11. Belysningsarmatur.	» 19. Alster af grafisk reproduktionskonst.
» 12. Guldsmeds- och juvelerarearbeten.	» 20. Leksaker.

Grupp IV. Möblerings- och dekoreringskonst (interiörer).

Klass 21. Bostadsinteriörer.	Klass 23. Interiörer af andra lokaler.
» 22. Butiks- och affärsinteriörer.	

Grupp V. Villa- och egnahemsbyggnader samt trädgårdsanläggningar.

Klass 24. Villor och egna hem.	Klass 25. Villa- och egnahems-trädgårdar.

Grupp VI. Ritningar till enfamiljshus och till trädgårdsanläggningar.

Klass 26. Ritningar till enfamiljshus.	Klass 27. Ritningar till trädgårdar.

Stockholm den 17 Januari 1908.

Å Kommitténs för Allmänna Svenska Utställningen för Konsthandtverk och Konstindustri
i Stockholm 1909 vägnar:

AX. G. SVEDELIUS

Ordförande.

CARL L. BENDIX

Kommissarie.

E. G. FOLCKER.

Bitr. Kommissarie.

Sedan programmet blifvit färdigtryckt, utsändes det från utställningens byrå
till omkring 600 bolag, firmor och enskilda personer.

Förteckningen å de personer, som skulle inbjudas att deltaga i utställningen,
uppgjordes af biträdande kommissarien dels på grundval af föregående utställnings-

UTSTÄLLNINGENS PROGRAM M. M.

kataloger dels med hänsyn till den kännedom, han såsom Svenska Slöjdföreningens sekreterare hade om dem, som sysslade med konstindustriell verksamhet. Slutligen hade kommissariatet anhållit, att de utom Stockholm boende medlemmarna af utställningskommittén måtte insända uppgift på personer inom hvars och ens närmaste trakt, hvilka kunde anses böra inbjudas att i utställningen deltaga, hvarför dessa kommittémedlemmar tillställdes ett flertal program och anmälningssedlar för att spridas i orten.

För att öka intresset för deltagande i utställningen höllos föredrag under vintern 1908 af amanuensen FOLCKER i Norrköping, af domkyrkoarkitekten WÄHLIN i Malmö samt af dekoratör VAN RIJSWIJK hos Stockholms Handtverksförening.

Anmälningstiden, hvilken enligt de allmänna bestämmelserna skulle utgå den 30 Juni, förlängdes sedermera med anledning af gjorda framställningar till den 31 Juli 1908.

Vid anmälningstidens utgång befunnos, att de inkomna anmälningarna mer än väl skulle fylla den tillgängliga utställningsytan. I allmänhet voro de inkomna anmälningarna från sådana firmor och konstslöjdsidkare, om hvilkas produkter man ägde kännedom, att de föllo inom ramen för utställningen. I de fall där man sväfvade i ovisshet härom, infordrade kommissariatet ritningar och fotografier samt upplysningar på annat sätt, hvarefter den nödvändiga gallringen verkställdes.

Då, som af programmet framgår, utställningen hufvudsakligen skulle anordnas enligt interiörsystemet, var denna gång platsfördelningen icke förenad med så stora vanskligheter som vanligt, i det att de utställare, som ville disponera ett eller flere hela rum, erhöillo tillstånd att allt efter deras anmälningar inkommo uttala sina önskemål i afseende å de rum, i hvilka de önskade utställa. Särskilda anordningar, såsom dörrar eller fönsters omflyttning, uppsättande eller borttagande af väggar kunde då lätt försiggå under byggnadstiden på utställarens egen bekostnad.

Platsfördelningen i kollektivsalarna drog dock ut ett par månader, så att först i oktober erhöillo utställarne definitivt besked om det utrymme, som de kunde erhålla. Därefter följde förhandlingar med utställarna i kollektivsalarna för ädla och oädla metaller, musikinstrument, hemslöjd, arkitekturritningar m. fl. gemensamma salar, och i början på år 1909 kunde nedanstående cirkulär utsändas till utställarne i kollektivsalarna.

Stockholm den 22 Januari 1909.

S. T.

Enligt de för Allmänna Svenska Utställningen för Konsthandtverk och Konstindustri i Stockholm 1909 gällande allmänna bestämmelser »har utställare själf att bekosta all för sin utställnings exponerande nödig materiel, såsom väggar, pallar, väggskåp o. dyl. och har utställningskommittén tänkt sig en enhetlig anordning för de klasser i utställningsprogrammet, som omfatta föremål, hvilka icke lämpligen kunna utställas endast i interiörer. Sättet för utställningens anordnande medgifver nämligen i regel icke användandet af fristående monter eller af materiel, som ej passar tillsammans med andra utställares inom samma klass.»

UTSTÄLLNINGENS PROGRAM M. M.

Utställningens arkitekt har nu för.....

uppgjort närlagda förslag till ordnande af den kollektivsal, som skall inrymma föremål tillhörande denna klass.

Utställningens kommissariat har därefter låtit ett flertal leverantörer af utställningsdekorationer och monter ingifva anbud å kostnaderna för ifrågavarande arbeten, af hvilka utställningens arbetsutskott för att högst afsevärdt minska kostnaderna för utställarne beslutit att bära kostnaden för den gemensamma takanordningen med fris äfvensom kostnaden för linoleummatta på golfvet.

Monteranordningen, hvilken då allenast återstår för utställarne att bekosta, drager en kostnad af.....kronor pr kvadratmeter och då Ni i Eder anmälan begärt.....kvadratmeter, har Ni att till utställningen erlägga.....kronor, hvartill kommer ogulden platshyra med.....kronor, eller tillsammans.....kronor, som kommissariatet vore tacksamt få mottaga omgående.

Om brandförsäkring önskas torde meddelande om beloppets storlek snarast insändas till utställningens byrå. Premien är bestämd till kr. 5 per 1000 kronor och torde assuranspremien insändas samtidigt med uppgift om brandförsäkringsbeloppet.

*Allmänna Svenska Utställningen för
Konsthandtverk och Konstindustri i Stockholm 1909.*

Såsom ett supplement till § 15 angående försäljningen utsändes till utställarne följande cirkulär:

MEDDELANDE

TILL

UTSTÄLLARNE VID KONSTINDUSTRIUTSTÄLLNINGEN.

På förekommen anledning får Kommissariatet för Konstindustriutställningen 1909 fästa uppmärksamheten på att följande bestämmelser gälla för försäljning af utställningsföremål.

a) Vid försäljning på utställningen till köpare af det utställda föremålet, då detta blifver kvarstående å utställningen, betalas 5 % till utställningens arbetsutskott. Vid försäljning af liknande föremål att levereras från fabriken eller firman direkt betalas ingen försäljningsprovision.

b) Vid detaljförsäljning, då föremålen genast få medtagas, betalas 10 % till utställningens arbetsutskott.

c) Vid försäljning medelst tombolavinster betalas 10 % till utställningens arbetsutskott.

Obs.! Afräkning å försålda föremål bör, med företeende af försäljningsboken, äga rum på utställningens byrå den 1:sta i månaderna juli, augusti och september samt dagen efter utställningens stängning.

Stockholm i Juni 1909.

Konstindustriutställningens Kommissariat.

I fråga om den i ofvanstående meddelande förekommande bestämmelsen angående procent å tombolavinster, hänvisas till den angående tombolalotteriet förekommande redogörelsen. Samma bestämmelse med afseende å procent å tombolavinster gällde äfven för vinster i det stora utställningslotteriet, om hvilket äfven finnes en särskild redogörelse i denna berättelse.

UTSTÄLLNINGENS PROGRAM M. M.

I början af mars månad år 1909 utsändes till utställarne följande cirkulär:

CIRKULÄR

ANGÅENDE TRANSPORT AF GODS FRÅN UTOM STOCKHOLM BOENDE UTSTÄLLARE.

Till vederbörande utställares kännedom meddelas följande rörande inpackning, märkning, försändning m. m. af föremål, afsedda för Allmänna Svenska Utställningen för Konsthantverk och Konstindustri i Stockholm 1909.

1. Inpackning.

Vid inpackning iakttages:

att starka, men ej större lådor, än som nödvändigt är, användas;

att packningen sker med omsorg, hvarvid torrt och rikligt packmaterial, såsom hö, halm eller spån bör användas;

Obs. Man bör i allmänhet undvika, att uti lådan fastskrufva eller fastbinda föremålen, ty under transporten taga de då lätt skada, hvaremot ett elastiskt packmaterial, såsom hö eller halm, skyddar mot stötar och skakningar;

att glas i ram till monter eller dylikt bör omgifvas med papper på ömse sidor och helst packas för sig i särskilda lådor, å hvilas lock och sidor målas ordet »Glas»; hvilken beteckning äfven bör åsättas lådor innehållande andra ömtåliga föremål;

att packlådorna förses, såvidt möjligt är, med hela lock, hvilka fastsättas med gångjärn samt igensättas *med skrufvar* och ej med spik, emedan lådorna eljest lätt skadas vid öppnandet och göras obrukbara.

2. Märkning.

Hvarje kolly, innehållande utställningsgods, bör förses med 3:ne af utställningens byrå tillhandahållna, med samma nummer försedda och af utställaren vederbörligen ifyllda kollymärken, af hvilka, då kolly utgöres af packlåda, ett omsorgsfullt *fastklistras och nubbas* utanpå locket, samt ett på hvar och en af lådans kortsidor. Å utställningsföremål, som sändas oinpackade, t. ex. större stenpjäser o. d. fästas 2 kollymärken på trälappar, hvilka medelst järntråd noga bindas vid det sålunda sända föremålet å olika, så vidt möjligt skyddade ställen.

Härjämte iakttages, att å insidan af lådans lock och sidor skrives eller målas samma nummer, som finnes å kollymärken, och hvilket nummer bör angifvas äfven å fraktsedeln.

3. Förteckningar.

Hvarje utställare bör öfverst uti hvarje låda inlägga en noggrann förteckning öfver de föremål lådan innehåller samt anvisning om de särskilda försiktighetsmått, som böra iakttagas vid uppackningen.

I fall godset sändes inpackadt, inlägges *en* förteckning, hvartill formulär medföljer, i den packlåda, för hvars innehåll den redogör, och *en andra* förteckning, upptagande antalet af alla kolly, som hafva samma nummer, äfvensom kolliernas innehåll, insändes per post till *Konstindustriutställningens byrå, Stockholm*. Dit insändes äfven den i *ett* exemplar upprättade förteckningen öfver sådana föremål, som sändas utan särskild inpackning.

UTSTÄLLNINGENS PROGRAM M. M.

4. Försändning.

Samtliga för utställningen afsedda föremål åtnjuta fri frakt å *statens* järnvägar*).

Vid transporten är att iakttaga:

a) att hvarje kolly skall vara försedt med ofvan omförmälda kollymärken, hvarå afsändarens nummer, namn och adress skola vara inskrifna.

b) att hvarje sändning skall, då den vid stationen aflämnas, vara åtföljd af i vanlig ordning upprättad fraktsedel, adresserad till »Konstindustriutställningen, Värtan», och å hvilken utsättes ordningstalet å det eller de kollymärken, som äro godset åsatta, t. ex. 1000/1, 1000/2, 1000/3 o. s. v.

För sändningar från station å enskilda järnvägar, å hvilka utställningsgodset icke befordras afgiftsfritt, skall den frakt, som utgår för transport från denna station till föreningsstationen vid statens järnvägar, ovillkorligen erläggas af utställaren vid afsändningen.

Från Värtans järnvägsstation till utställningsplatsen ombesörjer utställningsstyrelsen, utan kostnad för utställaren, transport af kolly, hvilkas vikt enligt fraktsedeln ej öfverstiger 500 kg., dock utan att ikläda sig något ansvar för möjligen uppkommande skador. För kolly utöfver denna vikt bekostar utställaren själf transporten.

5. Tid för föremålens mottagning m. m.

Antagna föremål mottagas endast under tiden 1—22 maj. Efter sistnämnda dag befordrar utställningen intet gods.

Kollys öppnande samt föremålens uppackning och anordning böra af utställarne *ofördröjligen* ombesörjas efter godsets ankomst till utställningsplatsen.

Den 1 juni måste alla föremål vara uppställda på anvisad plats.

Vid den revision, som göres den 2 och 3 juni, undanförslas alla föremål, hvilka icke äro placerade enligt föreskrift, och magasineras för utställarens risk och räkning.

Utställare uppmanas att ej uppskjuta med insändandet af sina utställningsföremål till de sista dagarna.

Stockholm i mars 1909.

Kommissariatet.

Obs.! Inga föremål mottagas efter den 22 maj.

Obs.! Utställare torde noga beakta innehållet af detta cirkulär.

Ett liknande cirkulär i förkortad form utgick till i Stockholm boende utställare.

*) Följande enskilda järnvägar hade likaledes på särskildt gjorda framställningar beviljat fri frakt nämligen: Borås Järnväg, Karlskrona—Växjö Järnvägsaktiebolag, Kalmar Nya Järnvägsaktiebolag, Norra Södermanlands Järnvägsaktiebolag, Norsholm—Västervik—Hultsfreds Järnvägstrafik, Nässjö—Oskarshamns Järnväg, Stockholm—Västerås—Bergslagens Järnväg, Uppsala—Margrethill Järnvägsaktiebolag, Västergötlands—Göteborgs Järnvägsaktiebolag, Växjö—Alfvestads Järnvägsaktiebolag och Östra Centralbanan.

III.

BYGGNADER OCH TERRÄNG

AF FRITZ SÖDERBERGH.

SEDAN beslut fattats, att utställningen skulle förläggas inom det område af Frisens park å Kungl. Djurgården, som inneslutes å norra sidan af stora djurgårdsvägen och å södra sidan af den biväg, som invid lägenheten Bergsjölund tager af från stora vägen och leder till bryggan invid Biskopsudden, uppgjordes den 1 november 1907 följande

Program

för uppgörande af eskissritningar till utställningsbyggnad m. m. för en allmän svensk utställning för konsthandverk och konstindustri i Stockholm år 1909, afsedd att förläggas i Frisens park å Kungl. Djurgården.

Förslaget skall omfatta följande ritningar:

- 1) Situationsplan i skalan 1:400, hvarå inläggas de byggnader som i förslaget ingå.
- 2) Planer, fasader och genomskärningar till hvarje af nedanstående byggnader, nämligen:
 - A) Konstindustriutställningsbyggnad till ett ytinnehåll af 8.000 kvadr.-meter och med möjlighet till utvidgning — i en våning (där så för den arkitektoniska verkan fordras i två) afsedd att inredas hufvudsakligen efter rumsinteriörsystem och äfven innehållande öfriga vid en utställning behöfliga lokaler såsom garderober, toiletter m. m. samt alternativt äfven utställningsbyrå.
 - B) Restaurationsbyggnad, belägen vid vattnet, upptagande omkring 500 kvadr.-meter till matsal, 200 kvadr.-meter till kaféer, 300 kvadr.-meter till ekonomilokaler, äfvensom omkring 200 kvadr.-meter till uppacknings- och förvaringsrum.
 - C) Hufvudentré med biljettförsäljningskiosker, räcken för köbildning m. m.
 - D) Projektion af inhägnad.

Iakttagas bör att hufvudentréen ligger i väster åt Bellmansro samt i öfrigt, att entréer finnas i öster vid Listonhill och i söder vid Biskopsuddens brygga.

Kostnaderna för samtliga byggnaders åstadkommande inclusive inhägnader, men utom restaurationsbyggnaden, får ej öfverstiga 230.000 kronor.

Beträffande ofvanstående byggnader m. m. gäller, att inga träd i och för deras uppförande behöfva fällas.

Ofvanstående ritningar skola vara inlämnade i utställningens kommissariat, adr.: Svenska Slöjdföreningen, Västra Trädgårdsgatan 10, senast den 5 december d. å. och åtföljas af kostnadsförslag.

Den 16 december demonstrerade arkitekten Ferd. Boberg sina i enlighet med detta program uppgjorda eskissritningar inför arbetsutskottet, hvilket med godkännande af ritningsförslaget i öfrigt uppdrog åt arkitekten att, då den beräknade kostnaden för byggnadernas uppförande visat sig för hög, inkomma med ny ritning, däri ytinnehållet reducerats från 8.000 till 6.000 m². Sitt nya förslag demon-

UTSTÄLLNINGENS BYGGNADER OCH TERRÄNG

strerade Boberg vid den stora kommitténs sammanträde den 17 januari 1908 och beslöt denna kommitté, att utställningen skulle anordnas och byggnaderna uppföras enligt Bobergs nu uppgjorda förslag, under förutsättning att inkommande entreprenadanbud ej väsentligt öfverskrede den af arkitekten beräknade kostnaden, i hvilket fall arbetsutskottet ägde göra nödiga inskränkningar i förslaget; samt att ritningarna skulle insändas till Riksmarskalksämbetet för godkännande och där-
efter offentligen utställas.

Sedan byggnadschef den 3 mars blifvit antagen, utlystes utställningsbyggnaderna på entreprenad och inkommo den 11 april sju st. entreprenadanbud. Efter det att dessa af särskilda delegerade, herrar Svedelius, Möller, Bendix, Boberg och Folcker, pröfvats och enligt uppdrag närmare granskats af arkitekten och byggnadschefen, antogs den 25 april af arbetsutskottet byggmästarne Wästberg & Walfridzons anbud å utställningsbyggnaderna och bildhuggare G. F. Norlings anbud å tillhörande gipsarbeten. Den kontrakterade kostnaden utgjorde för byggnaderna 163.000 kr. och för gipsarbetet 31.800 kr.

Den 16 juni inlämnade Boberg ritningarna till restauranten. Sedan anbud den 20 juli infordrats å dessa och 6 anbud inkommit samt i vederbörlig ordning pröfvats, antogs den 31 augusti det af Wästberg & Walfridzon inlämnade anbudet att för 36.000 kr. uppföra restaurantbyggnaden, till hvilken Norling skulle utföra gipsarbetet för en kostnadssumma af 2.960 kr.

Genom under arbetets gång gjorda ändringar och tillägg till de ursprungliga ritningarna höjdes sammanlagda kostnaden för utställningens byggnader och restaurant till c:a 250.000 kr. och för gipsarbetena till 43.900 kr. Läggas härtill utgifterna för arkitekt, byggnadschef, ritkontor m. m. och kostnader för en del under sommarens lopp utförda arbeten, såsom kantskoningar kring gräsmattorna, estrad vid sångarfesten o. a. samt afdragas det belopp af 22.500 kr., som af utställningsrestauratören erlades i platshyra och som kom byggnadskontot till godo, uppgick slutliga utgiftssumman för samtliga byggnader med gipsarbeten och stängsel till c:a 303.000 kr.

För såväl utställningsbyggnaderna som restauranten upptog kontraktet den bestämmelsen, att byggnaderna efter utställningens slut vore entreprenörernas tillhörighet, och skulle af dem nedrifvas och från platsen bortföras.

Under annan rubrik återfinnes i detta arbete en af arkitekten Th. Wählin gjord fullständig beskrifning af byggnadernas anordning, gruppering och arkitektur. Till sin konstruktion voro byggnaderna af enklaste beskaffenhet och hade konstruktören till hufvuduppgift haft att söka åstadkomma de möjligast billiga anordningar, utan att detta finge ske på bekostnad af byggnadernas stabilitet och konstruktionernas hållbarhet. Då i kalkylerna ingick, att vederbörande entreprenör skulle återköpa byggnaderna, gällde äfven, att stommarna för byggnaderna skulle utföras dels af i handeln gängse dimensioner, dels att virket i möjligaste ringa grad bearbetades och sammanhögges. Detta fullföljdes också konsekvent utom för kupolen och de båda tornen, som ovillkorligen tarfvade mer bearbetade konstruktioner.

UTSTÄLLNINGENS BYGGNADER OCH TERRÄNG

Sålunda utgjordes grunden för hufvudparten af byggnaderna af i marken nedslagna påländar, hvilka, där de ej dessförinnan träffade berget, endast nedslogos till frostfritt djup. Under kupolens bågstolar götos däremot betonplattor, och de båda tornen förankrades vid och uppbyros af hvar sin stora med järnvägsskenor armerade betonplatta.

Alla väggar uppbyggdes af stående plank, invändigt panelade med kantskurna tätt liggande bräder, utvändigt inklädda med bräder, lagda med 10 cm. mellanrum. Å dessa spändes entränning, hvarpå anbragtes med limgips uppblandadt bruk och sedan detta torkat utstockning med en blandning af gips och kalkbruk, hvarefter ytan finputsades med enbart kalkbruk. Detta förfaringssätt iaktogs å alla mot gårdarna vända fasadytor; byggnadernas baksidor panelades med liggande förvandringsbräder.

Till takstolarna användes plank för såväl öfre som undre ramstycken och uppstyfvades konstruktionen endast medelst ett kryssverk af på planken spikade bräder. Golfven utgjordes af 3.7 cm. plank utom i kupolhallen och passagen invid »gyllene porten», å hvilka ställen Grosshandlaren Jacob Scheja utlagt svensk förhydningsmassa, detta på egen bekostnad och för att inför en större allmänhet framhålla fabrikatets goda egenskaper. Af samma orsak och på samma villkor hade Bildhuggaren Rich. Sundell i passagen vid nämnda port klädt väggarna med marmorit. Såväl underslag som bärlinor under golfven utgjordes i hufvudsak af plank, utom å terrassen, där planken ersatts med sparrar, detta för att finna användning för det under byggnadernas uppförande använda ställningsvirket.

Kupolbyggnaden uppbars af 8 st. bågstolar, stående på och fastankrade vid de förut omnämnda grundplattorna af beton, hvilka bågstolar i kupolens topp möttes och där med hvarandra förbundos medelst ett för dem alla gemensamt slutstycke af gjutjärn. Utvändigt var kupolen inklädd med träfjäll, invändigt med puts på entränning och bräder.

Resvirket för tornen utgjordes för hvardera af 8 st. vertikala stöd förbundna med hvarandra medelst horisontala band och mellan dem insatta kryss. För undvikande af gröfre virkesdimensioner och för vinnande af större lätthet vid skarfningen af virket sammansattes stöden af fyra st. med hvarandra hopskarfvade sparrar och minskades detta antal för de öfre fälten i den mån, som de beräknade spänningarne aftogo, så att öfversta stöden utgjordes af enkla sparrar.

Då alla takfall voro synnerligen platta, intäcktes yttertaken med falsad svartplåt. Alla takfönster hade dubbeltjockt glas utlagda å och kittade vid $\perp$ -järn, då erfarenheten visat svårigheten att vinna täthet vid användning af glas i träbågar.

Innertaken utfördes i regel af duk, spänd mellan ramar, fästade under takstolarna, där ej i rumsinteriorer putsade tak anbragts.

Å tornen voro åskledare uppsatta, levererade af John Andersons elektriska byrå för en kostnad af 350 kr. med rätt för leverantören att efter utställningens slut återtaga all materiel.

Restaurantbyggnaden var i hufvudsak konstruerad efter samma principer som utställningsbyggnaderna.

UTSTÄLLNINGENS BYGGNADER OCH TERRÄNG

Kommissariatet och pressens ombud hade under sommaren förlagt sin verksamhet till lägenheten Bergsjölund, som för en summa af 2.490 kr. blef nödortfigt hoplappad och uppsnyggad.

Utställningsområdet kringgärdades med ett stängsel af järntrådduk, inramad inom ständare, sockelplanka och öfverliggare. Anordningen afsåg att låta den vackra grönskan i de omgifvande skogsbackarna göra sig gällande äfven inne på utställningsfältet, men missförstods af, vi skola hoppas ett fåtal individer, som använde tråddukens maskor såsom kommunikationsmedel för öfverräckande af inträdeskort till den på »frikort» utanför väntande vännen.

Ingångarna till utställningen voro tre. Hufvudingången västerut invid Bergsjölund, den norra ingången ledde från stora vägen till strandfältet och ingången vid Biskopsudden, alla försedda med vändkors och grindar. Därjämte upptogs på södra sidan vid terrassens midt en reservingång, som endast under aftnarna efter västra ingångens stängning hölls öppen.

Å området invid stranden och i backen mellan utställningsbyggnaderna och restauranten lågo förutom den genom lotterikommitténs försorg tillkomna lotterivillan, arkitekten I. Kallmanders skapelse, de på enskildt initiativ tillkomna byggnaderna nämligen Fastighetsaktiebolaget Lidingö-Breviks villa, Svenska slöjdföreningens egnahemsbyggnad, Stockholms stads landtegendomsnämnds egnahemsbyggnad, Aktiebolagets Hem på landet småbrukarehem, väl inpassade i grönskan och midt emot dessa nedanför restauranten en gammal utställningsveteran, Handöls-paviljongen.

Nöjeskonsortiet hade sina många olikartade byggnader dels spridda utefter nämnda backe, såsom det af armerad beton utförda rutschtornet, i konstruktivt hänseende ett intressant byggnadsverk, Marionett-teatern och konstiga utställningens byggnad, hvars undre våning användes för restaurantändamål, dels liggande invid stranden och å strandfältet, såsom Tavernan, Statistikon, dansbanan, pendant till det genom utställningsrestauratörens försorg uppförda roterande kaféet, och slutligen vattenrutschbanan.

Sammanbyggda med utställningsbyggnaderna voro å södra sidan biografbyggnaden och spökslottet, midtför hvilket det trefliga väffelbruket var beläget på en grönskande kulle. Å norra sidan mellan vägen och utställningens baksida låg landskapsmarknaden med sin gästgifvaregård, sitt lustiga hus och sina marknadsstånd från olika landsändar. Framför östra ingången till landsmarknaden lågo byggnader, som inneslöto den elektromekaniska framställningen af Johnstowns undergång. Strödda öfver fältet lågo mindre paviljonger för servering, försäljning af brefkort, cigarrer, förevisande af Camera Obscura samt för ilbudsexpedition. Nämnas slutligen de här och där framskymtande telefonkioskerna samt de lyckligtvis mer i skymundan stående från Stockholms stads materialförråd lånade kasserade bekvämlighetsinrättningarna, torde listan öfver utställningens byggnader vara fullständig.

Arbetet med utställningsbyggnadernas uppförande, som påbörjades den 15 maj 1908, bedrefs visserligen under hela sommaren, men på grund af den på-

UTSTÄLLNINGENS BYGGNADER OCH TERRÄNG

gående arbetsinställelsen endast med en mindre styrka fullt pålitliga arbetare, och fingo dessa på det hela taget arbeta tämligen fredade, endast ett par gånger störda af demonstration från strejkande eller lockoutade arbetare. Arbetet blef emellertid genom arbetsinställelsens långvarighet och den allt annat än gynnsamma vintern icke obetydligt försenadt, men om än de tider, som i kontraktet stipulerats, icke kunde hållas, blefvo dock byggnaderna i så god tid färdiga, att utställningen vid det högtidliga öppnandet också kunde anses till alla delar fullt färdig. Endast ett par af nöjesetablissemanten gjorde härifrån undantag, men blefvo så mycket mer senterade, då de en gång öppnades.

Som en lycklig omständighet bör nämnas, att under hela byggnadstiden endas ett olycksfall inträffade och detta af den lindriga art, att det ej medförde framtida men.

Den naturliga terrängen utgjordes af en från Bergsjölund mot öster svagt sluttande äng, som något höjde sig mot den söder om området belägna vägen. Mellan den parallellt med stranden löpande sidovägen och vattnet var marken låglänt, tufvig och sumpig samt begränsades mot stranden af en isärfallen strandskoning af gråsten. Mot Biskopsudden höjde sig marken till en kulle med berget här och där i dagen.

Förutsättningarna för platsens ordnande voro, att byggnaderna skulle så förläggas, att inga träd behöfde fällas och att planeringen skulle så nära som möjligt följa markens naturliga nivå, alldenstund området efter utställningens slut skulle återställas i sitt ursprungliga skick. Arkitekten hade därför lagt de olika gårdarna på sådana höjdlägen, att de, ehuru väl hvar och en för sig bildande en horisontal plan, trapplikt sänkte sig mot stranden, en anordning som medförde minsta möjliga förflyttning af jordmassorna. För att ytterligare minska jordarbetenas omfång uppbyggdes halfva terrassen invid den stora gården af trä, som intäcktes med jord och grus.

Så mycket mer fyllning erfordrades å området invid stranden. Här gällde att åstadkomma ett stort fält, som vid större tillströmning af besökande skulle bereda godt utrymme för människomassorna, liksom man förutsåg, att strandfältet efter hallarnes stängning skulle blifva den plats, där de utställningsbesökande med förkärlek skulle uppehålla sig. Marken måste därför fullständigt torrläggas och tillika gifvas den höjd öfver vattnet, att, äfven om osedvanligt högt vattenstånd skulle inträda, man alltid där skulle kunna gå torrskodd. Öfver tiotusen lass fyllning åtgingo här. Först tömdes alla de löf- och sophögar, som Djurgårdsförvaltningen i den närmaste trakten hade upplagda och hvilka gratis tillhandahöllos, så att utställningen endast fick vidkännas kostnaden för körningen, och därefter annonserades, att fyllning mottogs å området mot en ersättning af 40 öre per lass. I ordnandet af strandområdet ingick ock omläggning af strandskoningen, hvilket arbete utfördes så lindrigt och billigt som möjligt. Det gällde blott att göra skoningen lagom stark att hålla en sommar. Hufvudparten af den för detta arbete erforderliga stenen uppfiskades från vattnet, där den låg nedfallen från den gamla strandskoningen. Samtidigt uppgräfdes så mycket som kunde åtkommas af vass-tufvorna i lågvattnet. Det lyckades dock ej att alldeles utrota vassen, utan fingo

de här och där kvarlevande vasstufvorna skäras ett par gånger under utställnings-sommaren.

Sedan strandskoningen var färdig, utlades längs strandlinjen hammarband af trä, som fastdubbades vid stenskoningen; å de ställen, där marken föreföll särskildt osäker, förankrades stenvuren medelst i fyllningen vinkelrätt mot stranden inlagda träsparrar.

Kring Biskopsudden måste en träkaj anbringas. Berget låg här blottadt, men stupade starkt och vattendjupet blef därigenom så stort, att all tanke på anbringandet af en stenskoning och utfyllning var utesluten. Som emellertid vattnet här genom den lifliga sjötrafiken ständigt var betydligt upprördt, uppsköts arbetet till den tidpunkt, då det skulle kunna utföras på isen. Först i februari blef vattnet isbelagdt och då skreds oförtöfvadt till verket. Arbetet utfördes med tillhjälp af dykare. I berget borrhades hål, i hvilka dubbar nedslogos, för att utgöra fästpunkter för kajpålarna. Pålarnas ändar urborrades, fasades efter bergets lutning, försågos med sprickringar och omgäfvos med särskildt för ändamålet sydda buldansäckar, i hvilka fylldes en fot betonsats, hvarefter pålarna nedsänktes och anbragtes å dubbarna och betonsäckarna tillstampades efter bergets lutning. Betonen fyllde den dubbla uppgiften att belasta pålen vid nedsänkningen och att efter hårdnandet gifva pålen en god stadga. Förfaringssättet har något vidlyftigt beskrifvits, då författaren ej sett det förut användt. Pålarna försågos med hammarband, krysskolfvades med hvarandra och förankrades med berget i land, hvarefter underslag och belägningsplank anbragtes.

Då utställningsplatsen utgjordes af en sänka, på alla sidor utom åt sjösidan omgifven af högre liggande berg, var dess vattenområde betydligt; också löpte midt på ängen ett anseeligt dike, alltifrån platsen för den öfversta gården ned till stranden. Detta dike, som måste igenfyllas, fick lof att ersättas och ängen måste torrläggas. För detta ändamål afstängdes alla tillopp till diket, och vattnet från den omgifvande trakten bortleddes dels genom fördjupande och ordnande af de befintliga landsvägsdikena, dels genom upptagande af nya täckdiken, som såväl utefter norra som södra sidan utanför byggnaderna leddes ned till stranden. Dessutom nedlades för upptagande af allt vatten från takrännorna och allt regnvatten å det sålunda från omgifningen isolerade området ett system af 300 mm. lergods-rör, hvilka därjämte afsågo att från toalettanläggningarna afleda spolvatten och latrin samt från restauranköken allt spillvatten. Hufvudledningen förde ned till stranden och leddes därifrån genom en plåttrumma ut i viken bortom vattenrutschbanan. Från restauranten på Biskopsudden ledde en särskild afloppsledning, som fortsattes ut på djupt vatten genom en tackjärnsledning.

I samband med anläggning af afloppsledningarna utfördes nedläggningen af vattenledningsrören. Från stadens hufvudledning, som löpte utefter och delvis under den norra byggnadssträckan, drogos tvänne 102 mm. tackjärnsledningar och en 32 mm. galvaniserad järnrörsledning. Dessa ledningar afsågo att dels lämna vatten till brandposter, vattenutkastare, toalettanläggningar, restaurant, kök m. m., dels till påfyllning af de större fontänerna på östra gården och dels att mata de

UTSTÄLLNINGENS BYGGNADER OCH TERRÄNG

mindre vattenkonster, som på flera ställen voro anordnade, och hvilka drogo så ringa vattenmängd, att vattnet fick bortrinna.

Allt rörledningsarbete samt inredning af alla toillettanläggningar var anförtrödt åt firman Högberg & Lindqvist, och drog arbetet en sammanlagd kostnad af 20.867 kr., då arbetet med de stora fontänerna ej i denna summa inbegripes. I detta sammanhang omnämnes, att golfmassan i toiletterna kostnadsfritt utfördes af Bröderna Jack, som ville begagna tillfället att framhålla gjutlinolens lämplighet för detta ändamål. I uppgörelse med firman Högberg & Lindqvist ingick, att all materiel efter utställningens slut var firmans tillhörighet och skulle af densamma från platsen borttagas.

Den naturliga marken utgjordes, sedan grästorfven aftagits, af lera och var sålunda ogenomtränglig för vattnet. Vid beredningen af de delar af markytan, som skulle grusas, gällde därför att dels hindra gruset att älta sig tillsammans med leran, dels åstadkomma ett lager, som kunde mottaga dagvattnet och genomsläppa detta samt därigenom möjliggöra dess framrinnande ofvan lerlagret till afloppsbrunnarna. Öfver den planerade leran utbreddes därför först ett lager s. k. makadamsingle med en tjocklek af 8 cm., däröfver breddes ett tunnare lager stenmjöl, och ofvanpå detta anbragtes gånggruset. Å planen framför västra ingången, där kraftig körtrafik skulle äga rum, utlades först ett lager af makadam, däröfver en blandning af makadamsingle och stenmjöl, hvarefter sedan detta vattnats och vältats gruset pålades. Den sena våren bidrog att i hög grad försvåra arbetet med ytberedningen och endast genom den anordningen, att alla behöfliga materialier, medan snön ännu låg kvar, utkördes och fördelades på respektive gårdar, lyckades man få markberedningen färdig till utställningens öppnande.

Än menligare inverkade den otjänliga väderleken på allt trädgårdsarbete. Visserligen hade all grästorf vid planeringen tillvaratagits och upplagts i högar för att användas vid utläggning af nya gräsmattor, men torfven visade sig sur och därjämte väl mager, så att betydande mängder ny jord fingo anskaffas.

Det hufvudsakliga planeringsarbetet var dock vid öppnandet färdigt, om än sådden ej var alldeles slutförd, men af grönskan visade endast mellangårdens gräsmattor en svag skiftning. Den inträdande varmare väderleken bragte emellertid snart alla gräsmattor i full grönska. Som fara för nattfrost förefanns, vågade man dock ej omedelbart utplantera vare sig ömtåligare dekorationsväxter eller sommarblommor. Det var för den skull först framåt midsommartiden, som utställningens trädgårdsanläggningar kunde anses fullt färdiga.

Utsmyckningen af de inre gårdarna bestod af lagrar och buxbom i skilda former, klängväxter, urnor med blommande växter samt ett flertal rabatter och blomstergrupper. Hela antalet utplanterade dekorationsväxter och blommande växter utgjorde 15.500, hvilka i inköp kostat 10.442 kr. Utöfver denna inköps-summa drogo anläggningarnas iordningställande en kostnad af 4.720 kr. och betingade i underhåll under utställningstiden 2.683 kr.

Att underhållskostnaderna kunde hållas vid detta jämförelsevis ringa belopp har sin förklaring bland annat däri, att Drätselnämndens 2:dra Afdelning biföll

UTSTÄLLNINGENS BYGGNADER OCH TERRÄNG

en gjord framställning, att utställningen erhöll vatten till vattning af planteringarna och till allmänna dricksbrunnar inom utställningsområdet afgiftsfritt. För all öfrig förbrukning erlades afgift efter mätare, dock till ett nedsatt pris af 12 öre kubikmetern.

Trädgårdsanläggningarna, till hvilka arkitekten Boberg uppgjort fullständig plan, utfördes och underhöllos med Stockholms stads Byggnadskontors medgifvande af Stadsträdgårdsmästaren M. Hammarberg, hvilken lämnat här ofvan relaterade uppgifter.

Markens planering och ordnande, strandskoningar, dränering genom täckdiken, grusning m. m. drog en kostnad af c:a 60.000 kr.

Sist färdiga, dock i tid, blefvo de stora fontänenläggningarna. Som dessa voro utförda af beton och hvilade å lermarken, kunde de ej påbörjas förr än kälen gått ur marken. Arbetet utfördes emellertid med den största raskhet af Aktiebolaget Skånska Cementgjuteriet och utfördes af bolaget i reklamsyfte för det billiga priset af 5.140 kr.; Höberg & Lindqvist utförde tillhörande rörarbeten för en kostnad af 1.878 kr. och Aktiebolaget de Lavals Ångturbin ställde mot en hyresersättning af 600 kr. till utställningens förfogande tvenne elektromotor-Zetapumpar, den för den större fontänen om 25 hkr. och med en kapacitet af 720.000 liter per tim., den för vattenfallsfontänen om 5 hkr. och med en kapacitet af 150.000 liter per tim.

Under utställningstiden hade byggnadsentreprenörerna, likmätigt kontraktets föreskrift, arbetare ständigt till hands för att omedelbart laga uppträdande bristfälligheter, såsom läckor å taken, skadad puts o. d., liksom vattenledningsentreprenören ständigt hade montör närvarande för eftersyn af vatten- och afloppsledningar. På utställningens bekostnad fanns därjämte tillgängligt ett arbetslag dels för underhåll för vägen mellan Bergsjölund och Biskopsudden dels för grusning och bättring af marken, hvilket visade sig väl behöfligt efter de häftiga störtregn, hvarpå utställningssommaren i så riklig måtto öfverflödade.

DEN ELEKTRISKA ANLÄGGNINGEN

AF AXEL HULTMAN.

Sedan det visat sig, att det kabelnät, som Stockholms Elektricitetsverk hade i trakten af utställningen, ej var tillräckligt att förse densamma med erforderlig elektrisk ström och nätets förstärkande skulle medföra afsevärda kostnader för utställningen, erbjöd sig Allmänna Svenska Elektriska Aktiebolaget att på egen bekostnad som utställningsföremål sätta upp ett elektricitetsverk inom utställningsområdet, hvilket anbud antogs.

Detta elektricitetsverk utfördes som transformatorstation med anslutning till Stockholms Elektricitetsverks kraftstation vid Värtan. För transformatorstationens

DEN ELEKTRISKA ANLÄGGNINGEN

anslutning till elektricitetsverkets högspänningsnät nedlades en cirka 1.200 m. lång högspänningskabel från elektricitetsverkets understation å Djurgården.

Den primära strömmen var trefasig växelström af 6.000 volts spänning vid 25 sekundperioder, och sekundärt användes för kraft 380 volts och för belysning 110 volts hufvudspänning. Någon spänningsreglering å transformatorerna förutsågs ej, då elektricitetsverket förband sig att hålla konstant spänning å primärströmmen, ett löfte som på ett erkännansvärdt sätt innehölls.

Transformatorstationen erhöll sin plats i östra delen af Landsmarknaden och utfördes af en lätt trästomme, in- och utvändigt försedd med extra tjock puts samt plåtbeklädd å de väggar, som vette åt utställningsbyggnaderna, och med asfaltgolf. Transformatorerna uppställdes i nischer med scagliolväggar och utgjordes af: för kraft en transformator å 100 k.v.a., 380 volts hufvudspänning; för belysning en transformator å 60 och en å 100 k.v.a. vid 110 volts hufvudspänning. För dessa funnos vanlig hög- och lågspänningsinstrumentering, utförda å marmor i fristående järnramar.

Med undantag för hufvudrestauranten levererades från denna transformatorstation all elektrisk ström inom utställningen och fanns ström tillgänglig från kl. 8 f. m. till kl. 12 e. m. Restaurantens belysning var ansluten till elektricitetsverkets lågspänningsnät för att kunna få ström dygnet om.

Då själfva utställningen ej var öppen längre än till mörkrets inbrott, var utställarnes behof af ström obetydligt; den ojämförligt största delen konsumerades af de olika nöjesetablissemanten, af fontänpumpen och dekorationsbelysningen. Inalles var för belysningsändamål uppsatta c:a 2.000 st. glödlampor och för olika kraftbehof 20 st. motorer å tillsammans 95 hkr., hvarjämte för illumination användes 6.500 st. glödlampor, allt utfördt af Allmänna Svenska Elektriska Aktiebolaget.

Inspektörerna öfver elektriska anläggningarna i Stockholm öfveringenjören *N. Rahm* och civilingenjören *A. Enström* voro af Öfverståthållare-ämbetet förordnade att under utställningen hålla noggrann tillsyn däröfver, att de inom utställningsområdet befintliga ledningar och apparater för elektrisk belysning voro så beskaffade att de ej kunde vålla olycka. Till den tjänstgörande inspektören utgick på utställningens bekostnad en månatlig aflöning af 450 kronor, en måhända något hög ersättning för tillsyn af en elektrisk anläggning af jämförelsevis så ringa omfattning som den nu ifrågavarande.

IV.

SAMFÄRDSMEDLEN TILL OCH FRÅN UTSTÄLLNINGEN

AF IVAR VIRGIN.

FÖR att sätta utställningsområdet i lättare förbindelse med Stockholm, enär Djurgårdslinien af spårvägarna hade sin slutpunkt vid Bellmansro, ingick utställningens arbetsutskott redan den 17 Februari 1908 med en framställning till Styrelsen för Stockholms Nya Spårvägs-Aktiebolag, däruti, med påpekande af att en konstindustriutställning var afsedd att anordnas sommaren 1909 och att såsom plats för densamma vore afsedd Frisens park å Kungl. Djurgården, framhölls, att af en synnerlig stor vikt för att få talrika besök å utställningen vore, att kommunikationerna till densamma gjordes så bekväma som möjligt. På grund häraf anhöll arbetsutskottet, det styrelsen ville taga under ompröfning lämpligheten af att dåvarande Djurgårdslinien framdroges till det för utställningen afsedda området äfvensom vidtaga erforderliga åtgärder härför så tidigt, att redan i början af år 1909 för utställningen afsedt gods kunde forslas medelst spårväg. På denna skrifvelse ingick svar från spårvägsbolaget den 27 Februari, däri styrelsen förklarade sig villig tillmötesgå den gjorda framställningen.

Nådig koncession å förlängning af spårvägsspåret erhöles den 11 September 1908 och föreskrefs i densamma bland annat,

att å de ställen, där spåren nedläggas i för allmän trafik upplåten väg, det ålåge bolaget underhålla vägbanan mellan spåren tillika med ett område af 0,6 meter på hvardera sidan af de yttersta spåren;

att det ålåge bolaget hafva före den 14 April 1910 borttagit spåret, spårvägsstolpar och alla andra anordningar för spårvägsdriften samt

att därefter återställa vägen i förutvarande skick, i den mån sådant återställande kan ske och af Djurgårdsförvaltningen påfordras.

Omedelbart efter koncessionens erhållande tog arbetet med spårvägen sin början, och densamma framdrogs till närheten af hufvudentrén, där en slinga af spåret anordnades. Härigenom erhöles en i allo bekväm och snabb förbindelse med staden och transporterades med spårvägen såväl utställningsgoods till och från utställningen som ock, med undantag af den korta tid under strejken, då all spårvägsdrift var inställd, en kolossal mängd passagerare. I öfrigt var förbindelsen landvägen tillgodosedd med vid utställningens hufvudentré stationerade lyxautomobiler, tillhörande »Bilbolaget» samt automobil- och hästdroskor.

SAMFÄRDSMEDLEN TILL OCH FRÅN UTSTÄLLNINGEN

Sjökommunikationerna voro äfven förmånliga.

Arbetsutskottet ingick nämligen den 11 April 1908 med framställning till styrelsen för Stockholms Ångslupsaktiebolag, att styrelsen ville i tid vidtaga anordningar för att under utställningstiden uppehålla trafiken från och till hufvudstadens centrala delar, företrädesvis från Räntmästaretrappan och Nybroviken till vid utställningsområdet belägna Biskopsudden. I skrifvelsen framhölls äfven, att, såsom erfarenheten lärt från föregående utställningar, den största frekvensen vore söndags morgnar och aftnar, hvarföre det vore af nöden, att särskildt vid dessa tidpunkter en liflig förbindelse ägde rum, exempelvis hvar 15 minut.

Ångslupsbolaget afgaf å denna framställning en svarsskrifvelse af den 1 December 1908, däruti bolaget förklarade sig villigt besörja trafiken på sätt föreslagits, men begärde samtidigt, att genom utställningens egen försorg en ny och större brygga måtte uppföras vid Biskopsudden, enär den redan befintliga visade sig alldeles otillräcklig, samt påvisades, att vattendjupet ej var tillräckligt invid bryggan för att tillåta större ångslupar och färjor att angöra densamma.

Vid arbetsutskottets sammanträde den 11 December föredrogs detta ärende och blef då beslutadt att icke bifalla denna framställning, emedan bryggan dels var belägen *utom* utställningsområdet och dels var afsedd att äfven efter utställningens slut vara till nytta.

Erforderliga anordningar i nyssnämnda afseende vidtogs därefter af Ångslupsbolaget, så att vid tiden för utställningens öppnande angjordes bryggan af ångfärjor från Nybron och Slussen samt af de ångslupar, som hade sina ordinarie turer förbi Biskopsudden. Sålunda ägde förbindelse rum mellan Biskopsudden och Slussen hvar 20 till 15 minut; med Nybron och Tegelviken under hvardagar hvar 20 minut och sön- och helgdagar hvar 15 minut samt dessutom medelst den ångslup, som trafikerade linien »Djurgården rundt» hvardagar hvarannan och söndagar hvarje timme. Trafiken på Nybroviken, Slussen och Tegelviken uppehölls till midnatt, hvarefter s. k. nattbåtar afgingo från Biskopsudden kl. 12.45 och 1.30 f. m.

Fordringarna på samfärdsmedel voro sålunda väl tillgodosedda, intill den dag storstrejken började eller till och med den 3 Augusti.

Den 4 Augusti upphörde alla förenämnda förbindelsemedel, och man var nödsakad att till fots taga sig till och från utställningen.

Dessa ledsamma förhållanden blefvo dock ej af någon längre varaktighet, då genom kommissariatets energiska arbete rätt snart sjökommunikationerna blefvo de allra bästa. Större och mindre ångbåtar, hvilka eljest icke plägade angöra Biskopsudden, funno med sin fördel förenligt göra detta, och antalet besökande å utställningen blef snart lika stort som före strejkens början.

Den 15 Augusti kunde spårvägstrafiken på Djurgårdslinien ånyo börja genom biträde af frivillig personal, hvaribland äfven sågos personer tillhörande utställningen.

V.

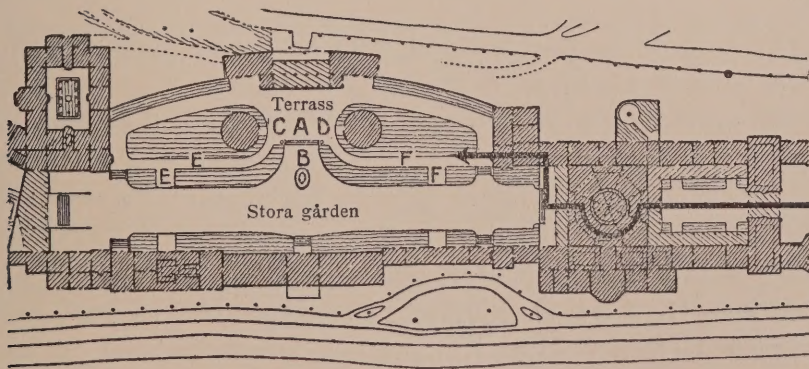
UTSTÄLLNINGENS HÖGTIDLIGA ÖPPNANDE

AF CARL L. BENDIX.

UNDER den gångna vintern och våren hade i facktidningar och dagspressen förekommit en mångfald uppsatser rörande den blifvande Konstindustriutställningen, illustrerade af ett flertal teckningar. Att allmänheten med intresse tagit del af dessa uppgifter visade sig genom det ifriga bemödandet att förvissa sig om inträdesrättighet till det blifvande högtidliga öppnandet, som var fastställt till den 4 juni kl. 12 midd.

Till följd af de många svårigheter, som under det gångna årets lopp uppstått på de olika arbetsområdena, hade byggnadsarbeten och dylikt ej fortskridit så raskt, som önskvärdt hade varit, och den sena våren hade äfven, såsom förut omnämmts, lagt hinder i vägen för alla planteringar, men genom ett intensivt arbete under de sista veckorna i maj och sedermera de första dagarna i juni, då äfven de ljusa nätterna användes af ett hundratal arbetare och militär för iordningställande af utställningsområdet, stod utställningen där fix och färdig den bestämda dagen.

Festligt vajade flaggorna hela Strandvägen fram och hela vägen öfver Djurgårdens löfklädda kullar ut till den hvita sommarstaden, som nu skulle öppna sina portar för att framvisa de samlade alstren af svenskt konsthandtverk och konstindustri.

Plan öfver placeringen vid invigningshögtidligheterna.

Invigningshögtidligheten hade bestämts att förläggas till stora gården, där möjlighet fanns att bereda rum för det största antalet personer. Så var den midtersta delen (A) af terrassen iordningställd för H. M. Konungen, som nådigst

UTSTÄLLNINGENS HÖGTIDLIGA ÖPPNANDE

förklarat sig vilja öppna utställningen, samt för den öfriga kungliga familjen. Närmast bakom de kungliga fåtöljerna var plats beredd för hofvet, dd. exc. och statsråden med fruar. Midt för de kungliga personerna nedanför trappan (B) var utställningskommittén med H. K. H. Prins Eugen i spetsen placerad. Till höger om de kungliga (C) voro platser anvisade för Corps diplomatique, riksdagens talmän och vice talmän, öfverståthållaren, stadsfullmäktige, generaldirektörer, landshöfdingen i Stockholms län, expeditionscheferna i civil-, finans- och ecklesiastikdepartementen, riksmarskalksämhetets ämbets- och tjänstemän, riksgäldsfullmäktiges ordförande, polismästaren, brandchefen, utställningens utländska gäster med värdar, kommunens franska gäster, arbetsutskottet vid 1897 års utställning i Stockholm m. fl.

Till vänster om de kungliga (D) sutto utställningskommitténs damer och utställningens garantitecknare med fruar.

Vid terrassens balustrad till höger (E): utställningens entreprenörer, utställare och andra personer, som genom gåfvor visat sitt intresse för utställningen.

Vid terrassens balustrad till vänster (F): representanter för akademier och museer samt konstnärer och pressens representanter.

Inalles voro cirka 500 personer inbjudna.

För alla dem, som erhållit inbjudningskort till utställningens öppnande, var ingången genom hufvudentrén; för innehafvare af utställningskort, specialkort, frikort och presskort genom hufvudentrén vid Frisens park samt genom entréerna vid Biskopsudden och Listonhill.

För dem, som tecknat abonnementskort före den första maj och därigenom innehade ett särskildt inträdeskort till utställningens högtidliga öppnande, var ingången genom entréerna vid Biskopsudden och Listonhill. För dessa var plats reserverad å stora gården nedanför terrassen med samling före kl. 11,45 f. m.

För dem, som löste dagbiljett till utställningens öppnande, var entrén vid Listonhill och då före kl. 11,30 f. m.

Tidigt på förmiddagen den 4 juni började en liflig trafik med automobiler, droskor, spårvagnar och ångslupar ut till utställningen. När klockan närmade sig tolfslaget vimlade på den stora gården en oerhörd massa människor och terrassen fylldes hastigt af alla de inbjudna, som, klädda i förmiddagsdräkt, just intagit sina för dem bestämda platser, då på det sista tolfslaget H. M. Konungen, förande vid armen H. K. H. Kronprinsessan, anlände från ingången vid automaten. Därefter kommo DD. KK. HH. Kronprinsen, Prins Wilhelm, samt Prins Carl och Prinsessan Ingeborg med döttrar.

H. K. H. Prins Eugen, utställningens hedersordförande, samt Prins Bernadotte hade tidigare anländt.

Under det att de kungliga personerna hälsade på en del af de närvarande samt intogo sina platser, spelade utställningens orkester musikdirektör Pegels festmarsch »Leve Kung Gustaf V» och utfördes ringning från Beckmans klock-

UTSTÄLLNINGENS HÖGTIDLIGA ÖPPNANDE

stapel. Orkestern intonerade därefter en festmarsch, komponerad af Hugo Alfvén, som äfven dirigerade densamma. Härefter framträdde H. K. H. Prins Eugen till uppgången till terrassen och anhöll, att H. M. Konungen måtte förklara utställningen öppnad. H. K. H. yttrade därvid följande:

Eders Majestät! Det är Svenska slöjdföreningen, som 1906 tog initiativet till en allmän svensk utställning för konsthandtverk och konstindustri. Visserligen hade då ännu ej 10 år förflutit, sedan den stora konst- och industriutställningen 1897. Men föreningens styrelse äfvensom de många för denna fråga intresserade personer, som tillfrågades, ansågo det både berättigadt och önskvärdt, att en utställning, endast afsedd för svensk konstindustri och hemslöjd, komme till stånd. Vid 1897 års utställning hade nämligen konstindustrien, spridd inom olika grupper, ej kunnat gifva ett samladt helhetsintryck. Dessutom utmärker sig tiden efter denna utställning, kanske just på grund af impulser från densamma, genom ett kraftigt nydaningsarbete, som sträfvat att göra konstslöjden mindre bunden af historiska former och som genom närmare samverkan mellan konst och konsthandtverk söker fram mot en mera konstnärlig personlig stil. Hemslöjden hade vid den dåvarande utställningen visat möjligheter, som, rätt utnyttjade, kunde blifva ej blott till praktisk ekonomisk nytta för vårt folk utan äfven af stor folkuppfodrande betydelse. Den hemslöjd, som sedan dess växt upp inom olika delar af vårt land och som på fäderneärfd grund söker lämpa sin tillverkning efter nutidens fordringar, förtjänar väl att på en utställning framvisa de resultat, den ernått.

Det blef emellertid snart tydligt, att en utställning, äfven begränsad till dessa områden, måste för att rätt fylla sin uppgift blifva af en så betydande omfattning, att bidrag af allmänna medel blefve en nödvändig förutsättning för dess realiserande. K. M:t behagade också tillmötesgå den framställning om anslag, som af Slöjdföreningen gjordes, genom att från handels- och sjöfartsfonden anvisa 100,000 kronor. Likaså hafva Stockholms stadsfullmäktige frikostigt understödt företaget genom att bevilja en summa på 50,000 kr., och kommitterade hoppas, att denna utställning skall blifva ännu en dragningskraft, utom de många, som hufvudstaden redan äger. Äfven enskilda personer hafva visat sitt intresse för detta företag genom att med stor beredvillighet garantera en summa, som afsevärdt öfverstiger det för planens realiserande erforderliga beloppet.

Kommitterade bedja få uttala sin tacksamhet för det förtroende, som sålunda visats dem, äfvensom för det tillmötesgående, hvarigenom myndigheter, korporationer och enskilda befordrat och underlättat deras arbete. Särskildt vilja kommitterade gifva sitt varma erkännande åt de enskilda utställarne, utan hvilkas kraftiga insats och gjorda uppoffringar det vunna resultatet icke kunnat ernås.

Eders Majestät! Denna den första allmänna svenska utställning för konsthandtverk och konstindustri står nu färdig att invigas, om också grönska och vårfägring ej fulländar intrycket så, som man på denna årstid kunnat hoppas.

Kommitterade hafva sökt åt utställningen gifva en ram, värdig den insats nationen här gjort och ägnad att på ett tilltalande sätt framhäfva de utställda föremålens förtjänster. Vi våga hoppas, att denna utställning skall gifva en åskådlig bild af hvad svensk företagsamhet och arbetsskicklighet, af hvad svensk smak och skaparförmåga kunna åstadkomma, och att resultatet skall vara ägnadt att höja vårt folks tilltro till egen kraft, klargöra inom hvilka områden nya landvinningar kunna göras och sålunda sporra till nya ansatser.

Under uttalande af den förhoppning, att Eders Majestät skall finna denna utställning bära vittne om att det inom landet arbetas med kraft och tillförsikt för att häfda vår plats i främsta ledet bland kulturbärande nationer, anhålla kommitterade genom mig i underdånighet att Eders Majestät ville förklara denna utställning öppnad.

UTSTÄLLNINGENS HÖGTIDLIGA ÖPPNANDE

H. M. Konungen svarade härpå med kraftig stämma:

På alla områden af näringslifvet pågår i våra dagar ett rastlöst arbete. Industrien har gått märkligt framåt, men handtverket har det oaktadt kunnat väl försvara sin viktiga plats. För vissa grenar af dessa näringar kräfves emellertid särskildt, att konstskickligheten samt en god och sund smak förenas och arbeta hand i hand med den tekniska färdigheten. Den utställning, som här anordnats, afser att visa, att vårt land på detta område intager en framstående plats, men därjämte äfven att sporra och egga till ökad täflan, skärpt energi på detta, det fredliga arbetets fält, ty arbete är det första villkoret för framgång. Alla de, som med full insikt om betydelsen häraf äfven på konstindustriens och konsthandverkets viktiga område understödt och med personligt arbete främjat tillkomsten af denna viktiga utställning, hafva därför gjort sig väl förtjänta af tacksamhet. I full förvissning att utställningen skall lända dem till heder och utställarne till beröm samt medföra gagneliga verkningar för vårt land, förklarar jag densamma öppnad.

Talet åtföljdes af ett lefve för Konungen, hvarpå följde folksången. Omedelbart därpå sjöngs af en kör under ledning af direktör E. Åkerberg »Kör ur Vikingarne» och »Du gamla, du fria». Då de sista tonerna af denna sång förklingat, företogo de kungliga personerna med de bägge kommissarierna och arkitekten Boberg såsom ciceroner en rond genom de vackra utställningssalarna, där de utställda föremålen tilldrogo sig en berättigad uppmärksamhet.

Kl. 2 var å utställningens hufvudrestaurant anordnad lunch, till hvilken H. M. Konungen och hela den kungliga familjen behagat mottaga inbjudan från utställningens bestyrelse. Inbjudna voro, förutom den kungliga familjens uppvaktningar, statsrådets samtliga ledamöter och riksmarskalken med damer, riksdagens talmän och vice talmän, de utländska hedersgästerna, de på besök varande franska kommunalmännen, högre civila ämbetsmän, värdar och värdinnor för utställningens gäster, entreprenörer, utställningens tjänstemän samt ett tjugotal representanter för pressen, i allt deltog 185 personer i lunchen. Under densamma uttryckte H. K. H. Prins Eugen kommitterades tacksamhet till H. M. Konungen, som behagat själf öppna utställningen. Konungen besvarade genast denna skål med ungefär följande ord: »Jag anhåller att få uttala mitt hjärtliga tack för att hafva satts i tillfälle att personligen få öppna denna utställning, som jag önskar lycka. Jag har att till kommitterade för utställningen framföra en hjärtlig hälsning från Drottningen och ett beklagande af att Hennes Majestät icke kunnat, såsom hon velat, närvara vid detta tillfälle. Jag tror mig veta, att Drottningen i dag med sina tankar är här och med lifligt intresse delar glädjen öfver utställningens öppnande.

Jag ber Eder slutligen, att I måtten höja en skål för utställningens välgång.»

Efter lunchen serverades kaffe, hvarefter de kungliga personerna gingo omkring och underhöllo sig med de närvarande.

UTSTÄLLNINGENS HÖGTIDLIGA ÖPPNANDE

Strax efter kl. 4 var festen slut och de kungliga personerna m. fl. aflade därpå ett besök vid de olika nöjesetablissemangen på utställningen.

Vädret var under förmiddagen sommarlikt med strålande klar sol, endast skymd då och då af hvita lätta moln. Vid tvåtiden på middagen började tjocka tunga moln betäcka himmelen och vid tretiden kommo de första regnstänken. Sedan följde ett ihållande ofta ganska starkt regn, som slutade vid sjutiden, då solen åter bröt fram, skänkande lif och glans åt det hela.

Nu var den högtidliga öppningsdagen, det första angenäma minnet från utställningen, slut och härefter skulle det blifva allmänheten anförtrödt att genom sitt intresse förläna utställningen ett gynnsamt resultat.

VI.

INTRÄDESREGLEMENTE, BESÖKANDE M. M.

AF CARL L. BENDIX.

Den 9 november 1908 fastställde utställningskommittén nedanstående af kommissariatet uppgjorda och af utskotten granskade förslag till

Inträdesreglemente.

Besökande vare försedd med inträdesbiljett, innan kontrollgrinden passeras. Vid den samma uppvisas biljetten, som då af kontrollören makuleras genom ena delens borttagande. Biljetten torde förvaras för att vid anfordran uppvisas.

Inträdesbiljett, berättigande till ett besök å utställningen, tillhandahålles uti biljettkontoren till ett pris af 1 krona för äldre samt för barn under tolf år till ett pris af 50 öre. Efter kl. 7 halfva priset.

Föreningar, hvilkas medlemmar intill ett antal af minst 100 personer samtidigt besöka utställningen, erhålla nedsättning i ofvannämnda dagsentréafgift med 30 % (alltså 70 öre för äldre i st. f. 1 krona samt 35 öre i st. f. 50 öre för barn).

Arbetsgifvare, hvilka erlægga entréafgifter för hela sin till minst 20 personer uppgående arbetspersonal, erhålla samma prisnedsättning.

Utställningens arbetsutskott äger rätt att undantagsvis höja eller sänka ofvannämnda inträdesafgifter.

Utställningsområdet är tillgängligt för allmänheten från kl. 9 f. m. till kl. 11 e. m. Biljettförsäljningen slutar dock kl. 10.30 e. m.

Utställningshallarna stängas kl. 7 e. m.

Frikort.

Frikort lämnas till utställningskommitténs medlemmar, till utställare och, efter af utställare gjord framställning och på kommissariatets pröfning, till ett hans biträde vid utställningen.

De enskilda utställarne inom kollektivutställningarna för allmogeslöjd och amatörarbeten äga icke rätt till frikort, men få lösa specialkort till ett pris af 5 kronor.

Fritt tillträde lämnas utställningens tjänstemän och betjänte, hvilka vare skyldiga att bära synliga tjänstemärken, olika allt efter den befattning de bekläda. Dessa märken få på inga villkor lämnas till annan person, vid risk af tjänstens förlust.

Specialkort.

Använder utställare mer än ett biträde vid sin utställning, äger han rätt att för dessa lösa personliga specialkort, gällande för hela utställningstiden, till ett pris af 5 kronor för hvarje person.

Därest ombyte sker, skall kortet ofördröjligen återlämnas på utställningsbyrån, som, om så behöfves, gratis tillhandahåller ett annat, hvilket förses med den nye innehafvarens namnteckning.

INTRÄDESRÉGLEMENTE, BESÖKANDE M. M.

Dylikt kort lämnas, som ofvan nämnts, äfven till vissa utställare inom kollektivutställningar för allmogeslörd och amatörarbeten.

Innehafvare af restaurant, förfriskningsställe, kafé och förfriskningslokal äger lösa kort för sig och sina å utställningen behöfliga biträden till ett pris af 5 kronor för person och gälla för dessa samma föreskrifter, som ofvan stadgats rörande öfriga specialkort.

Vid särskilda tillfällen, såsom kongresser, hela skolors eller klassers besök m. m., kan nedsättning i afgiften eller ändring af eljest gällande bestämmelser för inträde medgifvas.

Abonnement.

Abonnementskort kunna lösas till ett pris af 12 kronor för äldre, för barn under 12 år till 5 kronor.

Abonnementskort utställas på viss person och gälla, med undantag af invigningsdagen före kl. 5 e. m., under hela utställningstiden med rätt till inträde på utställningsfältet under den tid utställningen varar.

Frikort, specialkort och abonnementskort, hvilka skola vara försedda med kommissariens och innehafvarens namnteckning, uppvisas vid de särskilda ingångarna, som äro afsedda för innehafvare af dylikt kort, likasom ock när helst vid utställningen anställd kontrollant därom anhåller. Kontrollant äger rätt att fordra innehafvares namnteckning för att jämföra med den å kortet befintliga.

Frikort, specialkort och abonnementskort äro personliga och få på inga villkor på annan öfverlåtas. Missbruk af korten medför kortets förlust och innehafvarens aflägsnande från utställningen.

Pressen.

Journalister, bosatta i Stockholm, kunna erhålla frikort till utställningen genom att den redaktion, hos hvilken de äro anställda, i sådant ärende hänvänder sig till utställningens byrå.

Korrespondenter till in- och utländska tidningar och tidskrifter äfvensom journalister i öfrigt, hvilka ämna besöka utställningen för att lämna redogörelse för densamma, äga att personligen legitimera sig å utställningens byrå för erhållande af frikort, gällande för viss uppgifven tid.

Hvarje kort måste för att vara gällande bära kommissariens namnteckning.

Leverantörer.

Utställare eller innehafvare af restaurant och dylikt inom utställningen erhålla för sina leverantörer eller andra personer, hvilka hafva att regelbundet för dem utföra något arbete inom utställningsområdet, fritt tillträde från kl. 6 till $\frac{1}{2}$ 10 f. m. förmedelst nummerbrickor, hvilka aflämnas vid ingången och återtagas vid utgåendet. Dylik person vare skyldig att före kl. 10 f. m. hafva lämnat utställningsområdet, i annat fall har han att erlægga den för dagen gällande inträdesavgiften.

Sedermera utfärdades följande

Ordningsföreskrifter och underrättelser för utställningsbesökande.

Ingångar till utställningen äro från kl. 9 f. m. till kl. 7 e. m. dels genom hufvudentrén vid Frisens park (A), dels från Biskopsudden (B) och Listonhill (C) samt från kl. 8 e. m. från Biskopsudden och Listonhill.

INTRÄDESREGLEMENTE, BESÖKANDE M. M.

Utställningens katalog försäljes à 75 öre såväl vid hufvudentréen till utställningsfältet som å särskilda ställen inom utställningsområdet, enligt där befintliga anslag.

*Garderob*er för förvaring af utställningsbesökandes klädesplagg och lösa effekter förefinnas vid entrébyggnaden vid hufvudingången och vid ingången till utställningsbyggnaden vid nedre gården.

För förvarandet af besökandes klädesplagg eller lösa effekter beräknas: för ensamt käpp, paraply, parasoll eller liknande föremål 5 öre för hvarje effekt, samt för klädesplagg, med eller utan käpp, paraply, parasoll eller dylikt, 10 öre för hvarje person, vare sig han aflämnar ett eller flere plagg eller effekter.

Tobaksrökning är inom utställningsbyggnaderna strängeligen förbjuden.

Hundar få icke inom området medtagas.

Utställningsföremålen få icke vidröras, ej heller aftecknas eller efterbildas utan utställarens skriftliga medgifvande.

Monopol å fotografering vid utställningen är af Arbetsutskottet lämnadt åt Hoffotografen A. Blomberg, Stockholm, till hvilken alltså en hvar, som önskar fotografering, af utställda föremål eller vyer inom utställningsområdet, äger att hänvända sig.

Yrkes- eller amatörfotograf må efter den 20 juli införa kamera intill 8 × 8 cm. plåtstorlek; dock skall han före inträdet vid entréen lösa särskildt pass för en afgift af 5 kronor. Fotograf må dock icke själf eller genom andra till försäljning reproducera af honom inom utställningen tagna fotografier och plåtar samt ej fotografera monter utan ägarens tillstånd.

Besökande uppmanas i ordningens intresse att noga följa de anvisningar och beakta de tillsägelser, som af den uniformsklädda vaktpersonalen gifvas.

Spelning å utställda instrument är tillåten kl. 11—1 och 3—5 e. m.

Å kassakontoret i byråbyggnaden (Bergsjölund) inlösas hvarje söckendag mellan kl. 10 f. m. och 2 e. m. tombolavinster. Därsammastädes mottagas mellan kl. 10 f. m. och 4 e. m. anmälningar i afseende å inköp af utställda föremål, och lämnas å utställningsbyrån under samma tid alla upplysningar, som kunna af besökande med afseende å utställningen önskas.

Rak- och frisørsalong finnes i utställningsbyggnaden vid gula gården.

Postanstalt, hvarest till befordran mottagas alla slags försändelser, är under utställningstiden inrättad vid utställningens hufvudentré och hålles öppen:

Söckendagar kl. 9 f. m.—7 e. m.

Sön- och helgdagar kl. 10—11 f. m. och 1—3 e. m.

Tillfälle till brefskrifning finnes för utställningsbesökande såväl å postanstalten som i Axel Eliassons vykortskiosk å utställningsområdet samt i resebyrån vid yttre gården.

Rikstelefon- och telegrafstation är inrättad till venster vid hufvudentréen och hålles för allmänheten tillgänglig från kl. 9 f. m. till kl. 9 e. m.

Allmänna telefonens station är till höger vid hufvudentréen och hålles öppen från kl. 8 f. m. till kl. 9 e. m.

Ett antal *telefonautomater* finnas utsatta å särskilda ställen af utställningsfältet.

Pressens byrå befinner sig 1 tr. upp i administrationsbyggnaden (Bergsjölund).

Uti de i ofvan nämnda bestämmelser angifna entréavgifter gjordes under loppet af utställningen åtskilliga nedsättningar och medgifvanden. Så bestämdes, att skolbarn, som i grupp under lärare eller lärarinnas ledning besökte utställningen, skulle erhålla inträde för 25 öre person. Denna entréavgift skulle af lärare eller lärarinna (på en gång för alla) erläggas inne på utställningens byrå. Af denna förmån begagnade sig 5,656 skolbarn.

Dessutom anordnades 4 s. k. barndagar, den 17, 18, 20 och 21 september med 50 öre entré för äldre och 25 öre för barn. Den 17 september gällde

INTRÄDESREGLEMENTE, BESÖKANDE M. M.

besöket hufvudsakligen elever från flick- och samskolor, den 18 september var anslagen till besök af gossar från Stockholms stads olika elementarskolor samt den 20 och 21 för lärjungar i folkskolorna, hvilka senare endast erlade en entré af 15 öre. Af de nämnda dagar inflytande inträdesavgifterna afstod Konstindustriutställningen en fjärdedel till nöjeskonsortiet såsom bidrag till deras då gjorda särskilda anordningar.

För underlättande af försäljningen och distribueringen af biljetterna bland skolbarnen, rekvirerades af de olika skolorna det för dem erforderliga antalet biljetter direkt från utställningens byrå. För i allt 5,732 folkskolebarn betalades entréavgiften efteråt af särskilda kommitterade för dessa besök.

Samma nedsättning af entrébiljetterna till 25 öre beviljades äfven i Stockholm förlagd militär samt de under strejken dit beordrade truppförbanden, då dessa gruppvis besökte utställningen; häraf begagnade sig 2,667 militärer.

Af arbetsgifvare, som inbjudit sina arbetare att besöka utställningen, må nämnas: Aktiebolaget Gustafsbergs fabriks intressenter, Glasberga bruk, Aktiebolaget Skånska cementgjuteriet, Aktiebolaget Karta & Oaxens kalkbruk, Aktiebolaget Vinborg & C:o, Mariebergs ammunitionsfabrik, Ridderviks gård m. fl.

Vid besök af föreningar tillämpades bestämmelsen angående 30 % nedsättning af entrén, och föreningar, som begagnade sig häraf, voro t. ex. Nordiska museet, Maskinist- och eldarefackföreningen, Svenska järnvägsmannaförbundet, Uppsala goodtemplarorden, Diakonanstalten etc.

Då antalet föreningsmedlemmar, som besökte utställningen, öfverstego 1,000 eller i fråga om välgörenhetsinrättningar beviljades en prisnedsättning till halva priset, eller 50 öre pr person, och i åtnjutande af denna nedsättning kommo Frälsningsarmén, Rosenlunds ålderdomshem, Elsa Borgs hem, Döfstumma från Idrottsklubben Surd, m. fl.

Såsom af reglementet framgår, var entrépriset fastställt till 1 krona och för barn under 12 år till 50 öre, dock med rätt för arbetsutskottet att undantagsvis höja eller sänka nämnda afgift. Sådan höjning ägde rum öppningsdagen, då afgiften till kl. 5 e. m. var 3 kronor och för barn under 12 år 2 kronor, däremot efter kl. 5 1 krona för äldre och för barn under 12 år 50 öre, samt söndagen den 6 Juni, Gustafsdagen, med 2 kronors entré för äldre och för barn under 12 år 1 krona till kl. 8 e. m., då afgiften nedsattes till hälften. Den 16 Juni, H. M. Konungens födelsedag, den 17 Juli, sångardagen, likasom utställningens bägge sista dagar var entrén hela dagen 1 krona för äldre och för barn under 12 år 50 öre.

Billighetsdagar anordnades, förutom förut nämnda barndagar, söndagarna den 4 Juli, 1 Augusti och 19 September, då entrén var 50 öre för äldre och för barn under 12 år 25 öre. Under den tid den stora strejken pågick, anordnades inga billighetsdagar.

Efter utställningshallarnas stängning, hvilket ägde rum från den 4 Juni, öppningsdagen, till den 16 Juli kl. 8, från och med den 17 Juli till och med den 6 Augusti kl. 7,30, från den 7 Augusti till den 6 September kl. 7, från den 7

INTRÄDESREGLEMENTE, BESÖKANDE M. M.

September till den 18 September kl. 6,30, från den 19 September till den 28 September kl. 6 och från den 28 September till utställningens slut kl. 5,45 e. m., beroende på dagsljusets aftagande, var entréavgiften nedsatt till 50 öre och för barn under 12 år till 25 öre. Äfven de dagar, då illumination och fyrverkeri förekommo, bibehölls samma entréavgift efter hallarnas stängning.

Nöjesafdelningen, hvilken i allt sköttes af sin egen förvaltning och behandlades som ett från konstindustriutställningen i viss grad fristående organ, hade bestämt inträdesavgiften till landskapsmarknaden till 10 öre. Vid själfva ingången från planen framför utställningen till landskapsmarknaden, där biljetter löstes såväl till utställningen som landskapsmarknaden, sköttes biljettförsäljningen och vakthållningen icke af utställningen, hvilket nog var mindre välbetänkt. Till alla nöjesafdelningens särskilda muntrationslokaler, såsom marionetteatern, biografen, lustiga huset, rutschtornet etc. var äfvenledes en af utställningen godkänd entréavgift fastställd, en afgift, som dock af konsortiet välvilligt sänktes vid besök af skolbarn, militär m. fl.

På förfrågan från Finland beviljades slöjdskoleelever och stipendiater från nämnda land rätt att köpa biljetter, gällande 6 dagar till ett pris af 3 kronor. Dessa besökte utställningen i medio af Augusti och uppgick antalet till 150 stycken.

Liknande rabatt beviljades deltagarne i Sveriges Handtverksorganisations möte, Sveriges Urmakarförening, Trädgårdsutställningens medlemmar m. fl.

Priset på abonnementskort var 12 kronor för äldre och 5 kronor för barn under 12 år. De personer, som före den första maj löste sina abonnementskort, erhöello därjämte ett entrékort till det högtidliga öppnandet, hvilket gjorde att åtgången af abonnementskort de sista dagarna i April i väsentlig grad ökades. Redan till Julen 1908 annonserades abonnementskort till salu och till och med den 4 Juni, öppningsdagen, uppgick antalet sålda sådana kort till 12,756, däri icke inräknadt specialkortet till utställarne och deras biträden.

Från den 2 Augusti sänktes priset till 7 kronor för äldre och för barn under 12 år till 3 kronor. Åtgången af nedsatta abonnementskort blef likväl ej så stor, som man tänkt sig, förmodligen på grund af strejken. Sålunda såldes från den 2 Augusti till utställningens slut endast 552 stycken kort. Det sista kortet utskrefs så sent som den 20 September.

I likhet med som varit brukligt på föregående utställningar voro ej abonnementskortet försedda med fotografier, utan af olikfärgad kartong och papper.

Sålunda var det olika färg för herrar, damer, gossar och flickor. Men till följd af de missbruk, som iakttogos, och genom det antal kort, som konfiskerades, styrktes den uppfattningen, som äfven uttalades i arbetsutskottet, att det allmänna rättsbegreppet ifråga om missbruk af abonnementskort torde vara tämligen grumladt, och tillstyrkes därför att vid kommande utställningar införa det i utlandet antagna bruket af att abonnementsbiljetten påklistras innehafvarens fotografi.

Listor med teckningsrätt till abonnementskort à 9 kronor för bolag, firmor eller större företag, där de tjänstgörandes antal uppgick till 100 stycken och där-

INTRÄDESREGLEMENTE, BESÖKANDE M. M.

utöfver, utfärdades tidigt på våren 1909, och af denna rätt använde sig, som af följande uppgift framgår, ett stort antal, såsom:

Svenska Slöjdföreningen, Skandinaviska Kreditaktiebolaget, Aktiebolaget Nordiska Kompaniet, Statens Järnvägar, Lifförsäkringsaktiebolaget Trygg, Kungl. Postverket, Stockholms Inteckningsgarantiaktiebolag, Aktiebolaget Stockholms Handelsbank, Lifförsäkringsaktiebolaget Skandia, Kungl. Telegrafverket, Riksbanken, Aktiebolaget Stockholms Telefon, Kungl. Arméförvaltningen, Farmaceutiska Föreningen, Kungl. Marinförvaltningen, Stockholms stads tjänstemän, Aktiebolaget Stockholms Diskontobank, Aktiebolaget Norstedt & Söner, Aktiebolaget Separator, Tekniska skolan, Lifförsäkringsaktiebolaget Thule, Statistiska Centralbyrån, Kungl. Patentverket, Kungl. Svea Artilleriregemente, Kungl. Tullverket, Firman I. F. Holtz, Svenska Kontoristföreningen, Kungl. Flottan, Bryggerierna i Stockholm, Stockholms Färghandlareförening, Mercuri-Schartauanerna, Bokbinderi- och Bokhandlarföreningen, Svenska Fotografernas Förbund, Svenska Handelsresandeföreningen, Typografiska Föreningen, Rådsturätten och Byggnadsnämnden, Svenska Telegrambyrån, Stockholms Manufakturhandelsbiträdesförening, Rörstrands Aktiebolag, Aktiebolaget Centraltryckeriet, Stockholms Högskolestudentförening, Medicinska Föreningen etc.

Af abonnements- och specialkort såldes enligt nedanstående tablå

	à 12 kr.	à 9 kr.	à 7 kr.	à 5 kr.	à 5 kr.	à 3 kr.	Summa kr.
Före den 2 Augusti:							
För vuxna	8,146	—	—	—	—	—	97,752
» barn	—	—	—	—	151	—	755
» abonnementskort till nedsatt pris	—	10,111	—	—	—	—	90,999
Till utställare och deras biträden	—	—	—	1,024	—	—	5,120
Efter den 2 Augusti:							
För vuxna	—	—	512	—	—	—	3,584
» barn	—	—	—	—	—	41	123
Summa	8,146	10,111	512	1,024	151	41	198,333

I den för utställningen uppgjorda budgeten var inkomsten för abonnementskort upptagen till 65,000 kronor och samtliga entréafgifter till 285,000 kronor.

Inkomsten blef dock högst väsentligt större, hvilket framgår af nedanstående tablå.

	Kronor	öre
Abonnementskort	198,333	—
Dagbiljetter, sålda i biljettluckorna och å byrån	550,114	50
Biljetter till arbetare, skolbarn och militär	3,363	15
Mötesbiljetter och rabattbiljetter till föreningar	5,258	90
Af Stockholms Ångslupsaktiebolag och Nordiska resebyrån med 5 % afdrag sålda dagbiljetter	25,444	32
Summa kronor	782,513	87

INTRÄDESREGLEMENTE, BESÖKANDE M. M.

Vid entréerna voro uppställda vändkors, genom hvilka innehafvare af dagbiljett lämnades tillträde. Innehafvare af abonnementskort passerade genom särskild för dem utmärkt ingång. Dagbiljetterna voro af 5 olika valörer nämligen till 3, 2 och 1 krona samt 50 och 25 öre, hvartill kommo 1 kronas och 50 öres rabattbiljetter.

Biljetterna såldes, förutom vid Stockholms Ångslupsaktiebolags kiosker, i 7 ordinarie biljettluckor vid utställningens entréer, och kunde dessa luckors antal vid utomordentliga tillfällen, såsom invigningsdagen och billighetsdagarna, ökas med ytterligare 2 stycken.

Af de ordinarie biljettluckorna öppnades 2 stycken vid hufvudentréen, 1 vid Biskopsudden och 1 vid Listonhill, alltså inalles 4 luckor kl. 9 f. m., sedan en vid hufvudentréen och en vid Biskopsudden kl. 10 f. m.; den fjärde luckan vid hufvudentréen öppnades kl. 11 f. m. Af dessa stängdes alla fyra luckorna vid hufvudentréen och en lucka vid Biskopsudden samtidigt med hallarna. Luckan vid Listonhill och den andra luckan vid Biskopsudden stängdes först kl. $\frac{1}{2}$ 11 e. m.

Samtidigt med att hufvudentréerna stängdes i Juni kl. 8 och i Juli, Augusti och September tidigare, enligt förut lämnad uppgift, öppnades en biljettlucka vid centralbuffén och var den öppen till kl. $\frac{1}{2}$ 11 e. m.

De sista veckorna af utställningstiden tillkom ännu en biljettlucka vid centralbuffén för att minska kön vid denna ingång.

Biljettförsäljningen sköttes af 10 biljettförsäljerskor och var deras tjänstgörings-tid indelad enligt följande tablå.

**Biljettförsäljerskornas fördelning å de olika biljettluckorna.
Hvardagar.**

	9—10	10—11	11—12	12—1	1—2	2—3	3—4	4—5	5—6	6—7	7—8	8—9	9—10	10— $\frac{1}{2}$ 11
Hufvudentréen I	C.	C.	C.	C.	K.	C.	C.	C.	C.	C.	K.	—	—	—
» II.....	D.	D.	D.	D.	D.	H.	H.	D.	D.	D.	D.	—	—	—
» III.....	—	F.	F.	F.	F.	K.	K.	F.	F.	F.	F.	—	—	—
» IV.....	—	—	G.	G.	G.	G.	G.	K.	G.	G.	G.	—	—	—
Biskopsudden I	A.	A.	A.	A.	H.	A.	A.	A.	A.	I.	H.	H.	H.	H.
» II	—	E.	E.	E.	E.	I.	E.	E.	H.	E.	E.	—	—	—
Listonhill.....	B.	B.	B.	B.	I.	B.	B.	B.	I.	B.	I.	I.	I.	I.
Centralbuffén.....	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	K.	K.	K.

På söndagarna var endast den förändring i tjänstgöringstiderna, att F. och G. började sin tjänstgöring en timme tidigare vid resp. hufvudentréer III och IV.

Kassörskorna sorterade närmast under kassaförvaltaren, kamrer C. V. HOLTER, som jämte ett biträde hade att hvarje kväll inräkna och mottaga kassorna samt utlämna nödigt antal biljetter. En vaktmästare från Skandinaviska Kreditaktiebolaget i Stockholm afhämtade hvarje kväll den influtna kassan och aflämnade den på banken till förvar. Därjämte var det kamrer Holters biträde ålagdt att under dagens lopp efterhöra i biljettluckorna, att brist å biljetter och vexelkassa ej förekom.

Nedanstående tablå visar det antal biljetter, som för hvarje angifven dag af kassörskorna redovisades till kassaförvaltaren. I denna tablå är dock ej upptagen

INTRÄDESRGLEMENTE, BESÖKANDE M. M.

den inkomst, som inflöt för dagbiljetter, hvilka försålles från Stockholms Ångslups-aktiebolags kiosker, ej heller de rabatt- och skolbiljetter, som försålles direkt från utställningens byrå. Af Stockholms Ångslupsaktiebolag, som härför erhöU en provision af 5 %, försålles 20,882 st. biljetter à 1 krona, 10,769 st. à 50 öre och 916 st. à 25 öre.

Datum	Sållda biljetter						Summa	
	à 3 kr.	à 2 kr.	à 1 kr.	à 50 öre	à 25 öre	i allt	kronor	öre
Fredagen d. 4 Juni	776	13	2,353	61	—	3,203	4,737	50
Lördagen d. 5 »	—	—	5,824	1,898	33	7,755	6,781	25
Söndagen d. 6 »	—	1,534	732	71	—	2,337	3,835	50
Måndagen d. 7 »	—	—	4,410	821	6	5,237	4,822	—
Tisdagen d. 8 »	—	—	4,335	1,658	8	6,001	5,166	—
Onsdagen d. 9 »	—	—	1,945	228	5	2,178	2,060	25
Torsdagen d. 10 »	—	—	3,029	1,057	7	4,093	3,559	25
Fredagen d. 11 »	—	—	4,674	1,708	20	6,402	5,533	—
Lördagen d. 12 »	—	—	1,351	232	1	1,584	1,467	25
Söndagen d. 13 »	—	—	9,345	2,547	24	11,916	10,624	50
Måndagen d. 14 »	—	—	6,932	1,906	27	8,865	7,891	75
Tisdagen d. 15 »	—	—	5,056	1,834	23	6,913	5,978	75
Onsdagen d. 16 »	—	—	5,716	370	—	6,086	5,901	—
Torsdagen d. 17 »	—	—	3,888	1,691	25	5,604	4,739	75
Fredagen d. 18 »	—	—	3,501	1,726	12	5,239	4,367	—
Lördagen d. 19 »	—	—	3,702	1,924	40	5,666	4,674	—
Söndagen d. 20 »	—	—	10,277	2,869	48	13,194	11,723	50
Måndagen d. 21 »	—	—	3,720	1,255	9	4,984	4,349	75
Tisdagen d. 22 »	—	—	2,595	1,056	8	3,659	3,125	—
Onsdagen d. 23 »	—	—	2,729	2,179	40	4,948	3,828	50
Torsdagen d. 24 »	—	—	6,244	1,694	145	8,083	7,127	25
Fredagen d. 25 »	—	—	6,501	1,691	21	8,213	7,351	75
Lördagen d. 26 »	—	—	6,691	2,366	36	9,093	7,883	—
Söndagen d. 27 »	—	—	9,547	2,552	29	12,128	10,830	25
Måndagen d. 28 »	—	—	3,736	1,408	18	5,162	4,444	50
Tisdagen d. 29 »	—	—	3,158	1,137	14	4,309	3,730	—
Onsdagen d. 30 »	—	—	2,759	1,303	11	4,073	3,413	25
Torsdagen d. 1 Juli	—	—	3,086	1,525	23	4,634	3,854	25
Fredagen d. 2 »	—	—	3,208	1,402	14	4,624	3,912	50
Lördagen d. 3 »	—	—	3,337	1,664	15	5,016	4,172	75
Söndagen d. 4 »	—	—	—	21,747	1,937	23,684	11,357	75
Måndagen d. 5 »	—	—	3,747	449	3	4,199	3,972	25
Tisdagen d. 6 »	—	—	3,287	1,386	12	4,685	3,983	—
Onsdagen d. 7 »	—	—	3,601	1,391	15	5,007	4,300	25
Torsdagen d. 8 »	—	—	3,216	1,008	9	4,233	3,722	25
Fredagen d. 9 »	—	—	2,746	878	7	3,631	3,186	75
Lördagen d. 10 »	—	—	3,022	1,425	46	4,493	3,746	—
Transport	776	1,547	154,000	72,117	2,691	231,131	196,153	25

INTRÄDESREGLEMENTE, BESÖKANDE M. M.

Datum		Sålda biljetter						Summa	
		à 3 kr.	à 2 kr.	à 1 kr.	à 50 öre	a 25 öre	i allt	kronor	öre
	Transport	776	1,547	154,000	72,117	2,691	231,131	196,153	25
Söndagen	d. 11 Juli	—	—	9,806	2,318	22	12,146	10,970	50
Måndagen	d. 12 »	—	—	3,887	1,085	13	4,985	4,432	75
Tisdagen	d. 13 »	—	—	3,498	1,319	13	4,830	4,160	75
Onsdagen	d. 14 »	—	—	2,856	1,371	15	4,242	3,545	25
Torsdagen	d. 15 »	—	—	2,732	1,356	12	4,100	3,413	—
Fredagen	d. 16 »	—	—	2,761	1,318	17	4,096	3,424	25
Lördagen	d. 17 »	—	—	13,475	564	—	14,039	13,757	—
Söndagen	d. 18 »	—	—	12,819	2,543	29	15,391	14,097	75
Måndagen	d. 19 »	—	—	6,110	1,291	13	7,414	6,758	75
Tisdagen	d. 20 »	—	—	3,153	1,159	6	4,318	3,734	—
Onsdagen	d. 21 »	—	—	3,448	1,774	20	5,242	4,340	—
Torsdagen	d. 22 »	—	—	2,422	861	5	3,288	2,853	75
Fredagen	d. 23 »	—	—	2,295	745	6	3,046	2,669	—
Lördagen	d. 24 »	—	—	3,119	581	10	3,710	3,412	—
Söndagen	d. 25 »	—	—	7,009	2,759	35	9,803	8,397	25
Måndagen	d. 26 »	—	—	3,186	477	2	3,665	3,425	—
Tisdagen	d. 27 »	—	—	2,331	854	6	3,191	2,759	50
Onsdagen	d. 28 »	—	—	2,893	1,710	13	4,616	3,751	25
Torsdagen	d. 29 »	—	—	2,104	502	4	2,610	2,356	—
Fredagen	d. 30 »	—	—	1,740	360	3	2,103	1,920	75
Lördagen	d. 31 »	—	—	2,180	505	3	2,688	2,433	25
Söndagen	d. 1 Aug.	—	—	—	14,929	1,192	16,121	7,762	50
Måndagen	d. 2 »	—	—	3,577	1,602	17	5,196	4,382	25
Tisdagen	d. 3 »	—	—	2,191	1,205	18	3,414	2,798	—
Onsdagen	d. 4 »	—	—	917	543	2	1,462	1,189	—
Torsdagen	d. 5 »	—	—	674	259	2	935	804	—
Fredagen	d. 6 »	—	—	1,226	665	16	1,907	1,562	50
Lördagen	d. 7 »	—	—	986	946	6	1,938	1,460	50
Söndagen	d. 8 »	—	—	3,205	1,524	24	4,753	3,973	—
Måndagen	d. 9 »	—	—	1,156	594	4	1,754	1,454	—
Tisdagen	d. 10 »	—	—	1,157	673	9	1,839	1,495	75
Onsdagen	d. 11 »	—	—	989	400	2	1,391	1,189	50
Torsdagen	d. 12 »	—	—	1,132	592	42	1,766	1,438	50
Fredagen	d. 13 »	—	—	980	628	8	1,616	1,296	—
Lördagen	d. 14 »	—	—	1,046	550	47	1,643	1,332	75
Söndagen	d. 15 »	—	—	2,527	1,172	55	3,754	3,126	75
Måndagen	d. 16 »	—	—	1,724	1,129	12	2,865	2,291	50
Tisdagen	d. 17 »	—	—	1,876	1,085	9	2,970	2,420	75
Onsdagen	d. 18 »	—	—	1,625	930	13	2,568	2,093	25
Torsdagen	d. 19 »	—	—	1,483	544	12	2,039	1,758	—
Fredagen	d. 20 »	—	—	1,712	1,211	24	2,947	2,323	50
Lördagen	d. 21 »	—	—	2,040	1,110	23	3,173	2,600	75
Söndagen	d. 22 »	—	—	6,941	2,703	93	9,737	8,315	75
	Transport	776	1,547	286,948	132,563	4,568	426,642	359,843	50

INTRÄDESREGLEMENTE, BESÖKANDE M. M.

Datum	Sålda biljetter						Summa	
	à 3 kr.	à 2 kr.	à 1 kr.	à 50 öre	à 25 öre	i allt	kronor	öre
Transport	776	1,547	286,948	132,563	4,568	426,642	359,843	50
Måndagen d. 23 Aug.	—	—	1,359	231	5	1,595	1,475	75
Tisdagen d. 24 »	—	—	2,580	1,141	19	3,740	3,155	25
Onsdagen d. 25 »	—	—	2,245	3,619	101	5,965	4,079	75
Torsdagen d. 26 »	—	—	2,145	917	21	3,083	2,608	75
Fredagen d. 27 »	—	—	2,063	2,701	74	4,838	3,432	—
Lördagen d. 28 »	—	—	2,301	1,893	56	4,250	3,261	50
Söndagen d. 29 »	—	—	8,171	4,853	161	13,185	10,637	75
Måndagen d. 30 »	—	—	2,108	897	13	3,018	2,559	75
Tisdagen d. 31 »	—	—	1,429	1,042	29	2,500	1,957	25
Onsdagen d. 1 Sept.	—	—	1,921	1,420	57	3,398	2,645	25
Torsdagen d. 2 »	—	—	2,197	1,621	52	3,870	3,020	50
Fredagen d. 3 »	—	—	2,483	1,785	68	4,336	3,392	50
Lördagen d. 4 »	—	—	2,917	3,363	102	6,382	4,624	—
Söndagen d. 5 »	—	—	10,927	4,837	104	15,868	13,371	50
Måndagen d. 6 »	—	—	1,960	1,345	56	3,361	2,646	50
Tisdagen d. 7 »	—	—	1,542	399	14	1,955	1,745	—
Onsdagen d. 8 »	—	—	2,823	2,459	92	5,374	4,075	50
Torsdagen d. 9 »	—	—	2,462	1,494	31	3,987	3,216	75
Fredagen d. 10 »	—	—	3,006	4,004	159	7,169	5,047	75
Lördagen d. 11 »	—	—	3,204	2,841	73	6,118	4,642	75
Söndagen d. 12 »	—	—	15,474	8,287	310	24,071	19,695	—
Måndagen d. 13 »	—	—	3,008	1,377	41	4,426	3,706	75
Tisdagen d. 14 »	—	—	2,878	3,092	94	6,064	4,447	50
Onsdagen d. 15 »	—	—	2,374	5,432	560	8,366	5,230	—
Torsdagen d. 16 »	—	—	2,609	2,125	762	5,496	3,862	—
Fredagen d. 17 »	—	—	—	3,837	3,777	7,614	2,862	75
Lördagen d. 18 »	—	—	—	4,392	3,046	7,438	2,957	50
Söndagen d. 19 »	—	—	—	19,105	2,007	21,112	10,054	25
Måndagen d. 20 »	—	—	—	4,245	836	5,081	2,331	50
Tisdagen d. 21 »	—	—	—	8,791	2,691	11,482	5,068	25
Onsdagen d. 22 »	—	—	1,781	3,477	185	5,443	3,565	75
Torsdagen d. 23 »	—	—	1,525	1,342	46	2,913	2,207	50
Fredagen d. 24 »	—	—	1,761	1,181	48	2,990	2,363	50
Lördagen d. 25 »	—	—	3,465	4,390	226	8,081	5,716	50
Söndagen d. 26 »	—	—	8,844	5,880	206	14,930	11,835	50
Måndagen d. 27 »	—	—	2,629	1,145	55	3,829	3,215	25
Tisdagen d. 28 »	—	—	2,535	1,666	85	4,285	3,389	25
Onsdagen d. 29 »	—	—	10,044	808	—	10,853	10,448	—
Torsdagen d. 30 »	—	—	6,005	311	—	6,316	6,160	50
Summa	776	1,547	411,763	256,308	20,830	691,224	550,546	50

* Härifrån böra afdragas kr. 24: 75 för 99 biljetter sålda med 25 öres rabatt.

** » » » » 105: — » 420 » » » » »

*** » » » » 342: 25 » 1,369 » » » » »

**** » » » » 203: — » 812 » » » » »

INTRÄDESREGLEMENTE, BESÖKANDE M. M.

Till denna summa 550,546 kronor 50 öre böra läggas 243 kronor, afgiften för 81 biljetter à 3 kronor till öppningsdagen, hvilka biljetter såldes å kassakontoret i byråbyggnaden. Från detta belopp 550,789 kronor 50 öre måste dock afdragas 675 kronor för 2,700 biljetter, hvilka den 10, 11, 12 och 13 September såldes med 25 öres rabatt. Arbetsutskottet hade nämligen öfverenskommit med kommitterade för den nämnda dagar strax utanför utställningsområdet anordnade trädgårdsutställningen, att mot aflämnande af de till denna utställning gällande inträdesbiljetter erhöles 25 öres afdrag å entréafgiften till konstindustriutställningen. Inkomsten för i biljettluckorna och å kassakontoret å byrån försålda dagbiljetter uppgick alltså till 550,114 kr. 50 öre.

Utställningen hölls öppen 119 dagar, lika med 17 veckor, och var medelinkomsten per dag 4,623 kronor. Den lägsta inkomsten inflöt den 5 Augusti, en dag som bjöd på omöjliga kommunikationer; spårvagnar och ångslupar, droskor och automobiler funnos inga tillgängliga, allt inställt till följd af strejken, och de besökande hade att promenerande begifva sig till utställningen, hvadan inkomsten för försålda entrébiljetter denna dag endast uppgick till 804 kronor.

Den högsta dagsinkomsten erhöles den 12 September med 19,352 kronor 75 öre.

De 17 söndagarna voro naturligtvis utställningens bästa dagar, som framgår af nedanstående sammanställning, med en medelinkomst af 10,015 kronor.

Söndagen	Antal	Kronor
den 6 Juni	2,337	3,835: 50
» 13 »	11,916	10,624: 50
» 20 »	13,194	11,723: 50
» 27 »	12,128	10,830: 25
» 4 Juli	23,684	11,357: 75
» 11 »	12,146	10,970: 50
» 18 »	15,391	14,097: 75
» 25 »	9,803	8,397: 25
» 1 Aug.	16,121	7,762: 50
» 8 »	4,753	3,973: —
» 15 »	3,754	3,126: 75
» 22 »	9,737	8,315: 75
» 29 »	13,185	10,637: 75
» 5 Sept.	15,868	13,371: 50
» 12 »	24,071	19,352: 75
» 19 »	21,112	10,054: 25
» 26 »	14,930	11,835: 50

Som af å föregående sida intagna tablå framgår besöktes utställningen af 691,224 personer, försedda med dagbiljetter. Läggas härtill de besökande, som löst biljetter vid Stockholms Ångslupsaktiebolags kiosker eller biljetter till ned-satt pris, föreningsbiljetter, samt skolbarn m. fl., tillsammans 55,081, skulle omkring 746,305 personer besökt utställningsområdet.

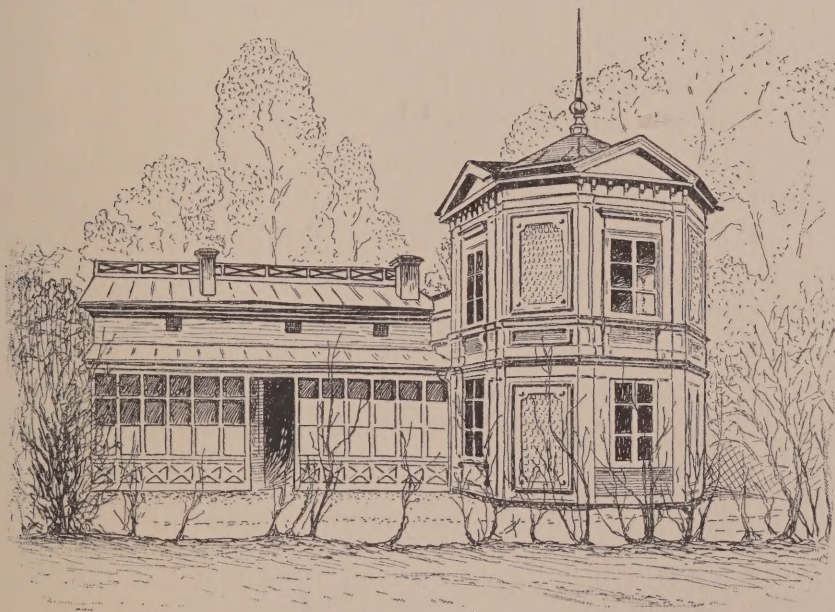
Härtill komma naturligtvis innehafvare af abonnementskort 18,961 st., special-kort 1,024 st., utställarekort 420 st., frikort 282 st. samt press- och frikort för journalister 398 st., hvadan hela antalet uppgår till inemot 767,400 personer.

VII.

PRESSBYRÅN OCH REKLAMEN

AF HANS LEANDER.

Då jag såsom föreståndare för den vid Konstindustriutställningen i Stockholm 1909 anordnade Pressbyrån samt biträdande pressombud anmodats att till en redogörelse för nämnda byrås verksamhet anknyta ett meddelande om de åtgärder, som i reklamsyfte vidtagits för utställningen i fråga, måste det först anmärkas, att Pressbyrån icke haft något att skaffa med utställningsreklamen före utställningens början, detta helt enkelt på den grund, att Pressbyrån började sin verksamhet först samma dag som utställningen öppnades eller den 4 juni. Hvad som i denna artikel i korthet kommer att anföras om den förberedande reklamen för utställningen är sålunda till hufvudsaklig del ett återgifvande af upplysningar, hämtade från protokollen från sammanträdena med utställningens olika utskott, kompletterade med upplysningar, som lämnats på utställningens kommissariat.

Villan Bergsjölund.

För utställningens Pressbyrå eller Presslokalen, som den gemenligen kallades, upplätos tvänne rum af icke allt för stora dimensioner — det fanns just inga större att tillgå — i den strax framför utställningens hufvudentré belägna villan Bergsjölund. Fördelen med Pressbyråns placering här låg dels i närheten till utställningens kommissariat, som var inrymdt i samma hus, och dels däri att publi-

cister, som ämnade sig dit för att erhålla inträdesbiljett, icke först behöfde betala entré, såsom ofta varit fallet när Pressbyrån varit belägen inom själfva utställningsområdet.

Förutom de båda nämnda rummen hade pressen till sitt förfogande tvänne rymliga, med tillräckligt antal bord och stolar möblerade balkonger, hvilka under de vackra sommarkdagarna voro en behaglig och eftersökt tillflyktsort för publicister, som sökte arbetsro eller hvila. Af de båda rummen anordnades det ena som skrifrum, under det att det andra inrättades som läsrum. En af de första af lokalföreståndarens åtgöranden var att rikta en hemställan till de förnämsta tidningarna i hufvudstaden och landsorten om erhållande af gratisexemplar för Presslokals räkning, en hemställan, som så godt som utan undantag vann tillmötesgående. En liknande hemställan till de förnämsta tidningarna i våra grannländers hufvudstäder vann äfven gehör, om än icke i samma utsträckning.

Pressbyrån var väl försedd med telefoner, hvilka af K. Telegrafverket och A.-B. Stockholmstelefon afgiftsfritt ställts till disposition. Inalles funnos 6 apparater, 3 »Riks» och 3 »Stockholmstelefon», af hvilka två af hvardera slaget stodo i direkt förbindelse med centralerna i Stockholm och de återstående gingo genom resp. telefoners växelstationer inom utställningsområdet. För undvikande af kollision mellan in- och utgående samtal föreskrefs att för påringning till Pressbyrån skulle användas de båda apparater, hvilka stodo i förbindelse med utställningsväxlarna — man begärde först »Utställningen» och sedan »Pressbyrån» —, medan de öfriga fyra apparaterna, hvilka alla voro inrymda i särskilda hytter, voro förbehållna åt utgående samtal, ett arrangemang, som visade sig vara praktiskt.

Utställningskatalogen, programmet samt den från Almqvist & Wicksells boktryckeriaktiebolags Utställningstryckeri dagligen utgifna »Nyheterna från Konstindustriutställningen» tillhandahöllos gratis på Pressbyrån åt besökande publicister. På framställning från Kommissariatet hade Nordiska Kompaniet utan kostnad för utställningen på ett ändamålsenligt sätt möblerat Pressbyrån, Frans Svanström & C:o hade, likaledes kostnadsfritt, försett Pressbyrån med förstklassig skrifattiralj — bl. a. referentblock med guldsnitt — och därjämte visade ett par fabrikanter af mineralvatten och cigarrer — resp. A.-B. Nordstjernans mineralvattenfabrik och W:m Hellgren & C:o tobaksfabriksaktiebolag — pressens män och kvinnor den artigheten att ställa erforderligt förråd af sina värderade fabrikat till fritt förfogande.

Presslokalen hölls öppen hvardagar kl. 10 f. m.—7 e. m. och söndagar kl. 11 f. m.—4 e. m. Föreståndarens expeditionstid var kl. 10—11 f. m., och den öfriga tiden hölls uppsikt öfver lokalen af ett kvinnligt biträde, i hvars uppgifter det bl. a. ingick att vara mellanhand för meddelanden mellan olika tidningsredaktioner och deras till utställningen utsända medarbetare, hvilka besökte Pressbyrån.

Förutom att vara värd på Pressbyrån ålåg det föreståndaren att omhänderha utdelningen af inträdeskort till publicister, att tillhandagå tidningarna med de officiella nyheterna från utställningen — hvarom mera längre fram — samt att vid behof och vid sidan af pressens ombud i utställningskommittén, direktör J. A. Björklund, stå som en mellanhand mellan pressen och utställningens vederbörande och i stort sedt bevaka pressens intressen.

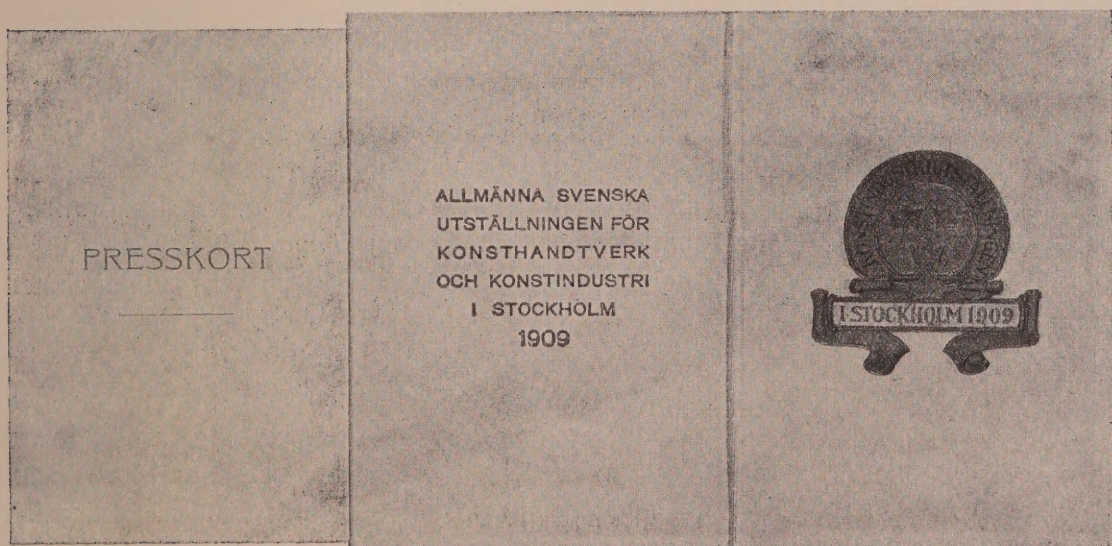
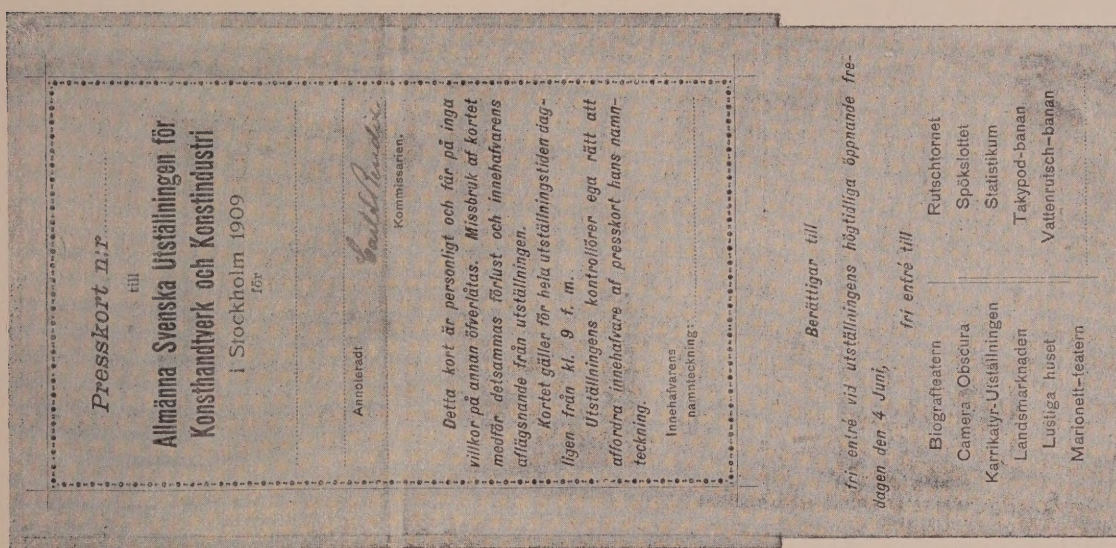
PRESSBYRÅN OCH REKLAMEN

Den sistnämnda uppgiften var den lättaste. De styrande gjorde själfmant allt för att underlätta publicisternas arbete, och i de få och knappast nämnvärda fall, då ett ingripande var påkalladt — det gällde särskildt presskortens giltighet till nöjesetablissemanten — åvägabragtes utan svårighet nöjaktig förklaring och rättelse från vederbörande.

Grunderna för utdelning af gratisbiljetter till tidningarna hade fastställts inom Utskottet för finanser, reklam och förströelser, där pressombudet, direktör Björklund, hade säte och stämma. De för publicister afsedda korten voro af tvänne slag:

1:o. *Presskort*, hvilka berättigade till fri entré såväl till utställningsområdet som till de olika nöjesetablissemanten, dansbanan och gondolerna dock undantagna;

2:o. *Frikort*, som berättigade till fri entré endast till utställningsområdet. Samma slags kort utdelades af Kommissariatet till utställningskommitténs medlemmar m. fl.

PRESSBYRÅN OCH REKLAMEN

Presskorten voro förnämligast afsedda för den dagliga svenska pressen samt för representanter för den utländska pressen. Nöjeskonsortiet hade för presskortens berättigande till fri entré till nöjesetablissemangen uppställt det villkoret, att korten i största möjliga utsträckning skulle vara personliga och ej utställda på redaktionen af de olika tidningarna, i hvilket fall risken af missbruk af desamma antogs vara större. Dylika redaktionskort ansågos dock nödvändiga för de stora dagliga hufvudstadstidningarna med deras talrika redaktionsstab, och ett mindre antal dylika utfärdades till de nämnda tidningarna äfvensom ett till hvardera af Svenska Telegrambyrån och Svenska Notisbyrån samt till de illustrerade veckotidningarna. Personliga presskort, gällande hela utställningstiden, utfärdades i ganska stor utsträckning, särskildt hvad beträffar de stora dagliga hufvudstadstidningarna. I dessa erhöilo chefredaktörerna, redaktionssekreterarna, notischeferna samt de medarbetare, hvilka företrädesvis skulle handha utställningsreportaget, personliga presskort, hvilka därjämte utfärdades för cheferna och deras närmaste män i de nämnda byråerna, redaktörerna för de förnämsta veckotidningarna i hufvudstaden samt i Stockholm bosatta fasta korrespondenter till landsortstidningar och utländska blad. För publicister från landsorts- och utlandspressen funnos särskilda presskort, hvilka utom genom formatet skilde sig från de för Stockholmspressen afsedda endast däruti, att de genom ifyllning af datum utfärdades på viss för vederbörande journalist erforderlig tid. Beträffande utställningskorrespondenter, hvilka endast några dagar uppehölo sig i Stockholm, utfärdades presskort äfven för deras medföljande fruar.

Frikort erhöilos, efter därom gjord hemställan, i erforderlig utsträckning af veckotidningar och tidskrifter, afhandlande allmänna ämnen, samt fackblad, som kunde anses ha intressen att bevaka på utställningen. Inalles utfärdades icke mindre än 324 presskort och 67 frikort (för publicister) samt 7 fribiljetter för tidningsfotografer, gällande hela utställningstiden. Af presskorten på begränsad kortare tid utfärdades cirka 400, hväraf ett 60-tal för utländska publicister (ett 20-tal vid det ryska journalistbesöket).

Som en oskrifven regel vid utfärdande af press- och frikort gällde, kan man säga, att sådana aldrig vägrades, där det kunde visas, att ett verkligt behof för publicistiskt ändamål förelåg. Däremot tillbakavisades konsekvent anspråk på frikort från sådana fackblad, som ej hade med konstindustrien att skaffa, samt från en eller annan publikation af tvetydig art, detta äfven om vederbörande i sammanhang med ansökan om fribiljetter i rätt genomskinligt syfte infört artiklar om utställningen. Ett dylikt afslag — det gällde en ansökan från publikationen »Upplysningsregistrets» utgifvare — kom t. o. m., på sökandens föranledande, att pröfvas och fastställas af vederbörande utställningsutskott.

Att Pressbyråföreståndarens expeditionstid endast omfattade en timme dagligen af byråns öppethållande förorsakade i regel icke något dröjsmål med presskortens utfärdande. Dels hade föreståndarens biträde bemyndigande att, när klara legitimationspapper kunde företes, på egen hand utfärda kort, dels kunde i tvistiga fall föreståndarens mening oftast, tack vare telefonens hjälp, genast inhämtas.

PRESSBYRÅN OCH REKLAMEN

På byrån fanns utlagd en bok, hvori de besökande anmodades teckna sina namn med angifvande af den tidning de representerade, och denna bok innehöll vid byråns stängning på utställningens sista dag 866 namn. Därvid är emellertid att märka, dels att ett flertal publicister, särskildt de i hufvudstaden, förekomma ett flertal gånger, dels att åtskilliga besökande underlät, af glömska eller annan orsak, att ställa sig den gifna uppmaningen om inregistrering till efterrättelse.

* * *

Öfvergå vi så till en relation af hvad som åtgjorts för att göra utställningen bekant i Sverige och utlandet, torde det till en början böra anmärkas, att af de båda utskott, som omhänderhade förberedelserna till och ledningen af konstindustriutställningen, *Arbetsutskottet* och *Utskottet för finanser, reklam och förströelser*, båda ägnat någon del af sin verksamhet åt reklamen och därmed sammanhängande frågor, om än större delen af omsorgerna därför fallit på det utskott, hvars namn tyder på särskild omtanke om denna angelägenhet. Sålunda inhämtas, att det sistnämnda utskottet den 7 mars 1908 beslöt uppdraga åt arkitekt Ferdinand Boberg att i färger utföra förslag till affisch, hvilket förslag sedermera antogs. Affischen utfördes af Börtzells Tryckeri Aktiebolag i två storlekar, den ena 87×120 cm., den andra 60×87 cm. Af den förra uppsattes genom Williams Affischeringsbolag 400 på svenska statsbane- m. fl. stationer under en tid af 6 månader från den 1 april samt genom herr H. C. Kindberg i Göteborg 342 affischer på åtskilliga enskilda järnvägsstationer. Flere enskilda järnvägsaktiebolag, såsom Stockholm—Vesterås—Bergslagens, Stockholm—Roslagen, Upsala—Gefle m. fl. järnvägar medgåfvo äfven affischernas uppsättande kostnadsfritt å järnvägsstationer och i väntsalar, hvarjämte genom ledamoten i utställningskommittén, fru E. Zorn, affischer uppsattes på en mängd stationer i Dalarne samt i mer besökta affärer i de större socknarna. Af den större affischen utfördes 2,000 exemplar med svensk text, 1,400 med engelsk, hvaraf de flesta användes af utställningens ombud i Nordamerikas Förenta Stater, 1,100 med tysk, 400 med fransk, 275 med finsk och 200 med rysk text. Af dessa uppfodrades en del på papp, och en del försågos med trälistor.

Af den mindre affischen, hvilken hufvudsakligen tillkom på anmodan af utställningens ombud i England, emedan den större affischen icke lämpade sig för de engelska järnvägsstationerna, utfördes 4,000 med engelsk text, 900 med svensk text, däraf en del exemplar å tunnt papper, afsedda för Fotografiska Aktiebolagets ljuskiosker i Stockholm, Göteborg, Malmö och Helsingborg, samt 200 exemplar med finsk text. Med nämnda fotografiska bolag träffades äfven öfverenskommelse om den stora affischens uppsättande på bolagets annonspelare mot det att bolaget erhöll rätt att uppsätta annonser på tvenne inom utställningen befintliga annonstaflor.

I fråga om affischernas spridning i utlandet hänvisa vi till de i slutet af detta kapitel införda berättelserna från utställningens ombud i Tyskland och Finland.

Den 7 september 1908 beslöt ofvannämnda utskott trycka ett reklamärke att åsättas postförsändelser, utgörande en förminskning af utställningsaffischen, hvilka märken i en upplaga af 1,000,000 tillställdes svenska firmor och privatpersoner med stor korrespondens i såväl in- som utlandet. Arbetsutskottet aflät i början af år 1908 cirkulärskrifvelser till grosshandlare Hartwig Goldschmidt, Berlin, generalkonsul W. Hagelin, St. Petersburg, herr D. Jordell, Paris, ingenjör Axel Welin, London, samt generalkonsul David Bergström, Helsingfors, hvori angafs, att man »ansett lämpligt att i Tyskland, Ryssland, Frankrike, England och Finland utse vissa personer, hvilkas intresse för Sverige vore väl känt, till ombud för utställningen» med uppdrag »att på ändamålsenligt sätt göra utställningen känd» i resp. länder. Sedermera anmodades äfven konsul A. E. Johnson att blifva utställningens ombud för Nordamerikas Förenta Stater. I detta sammanhang förtjänar ock omnämnas den lifliga verksamhet för spridande af utställningens affischer och broschyrer i Belgien och Holland, som utöfvades af Kungl. Maj:ts minister i Brüssel och Haag.

Utskottet för finanser, reklam och förströelser upptog äfven den tanken, att det skulle vara för utställningen förmånligt att inbjuda de förnämsta konstindustrikritici i olika europeiska länder att öfvervara utställningens öppnande. Denna tanke vann ock Arbetsutskottets gillande, och framställning gjordes till Kungl. Maj:t om erhållande af anslag till bekostande af de inbudnes resor till och från Stockholm. Närmare detaljer om detta besök lämnas i följande kapitel af berättelsen.

Under Nordiska Spelen i februari månad passade man på att göra en kraftig reklam för utställningen. De utländska deltagarna i desamma tillställdes reklamprospekt, och utställningsaffischen uppsattes vid denna tid i de stora hotellen och de förnämsta affärerna i hufvudstaden.

Med Svenska Turistföreningen öfverenskoms om disponerandet af visst utrymme i Föreningens eleganta stora reklamprospekt, och vidare infördes annonser om utställningen i en tysk resehandbok, »Im Zeichen des Verkehrs» samt i Cooks franska och engelska resehandböcker för de skandinaviska länderna.

Redan tidigt på våren 1908 beställdes hos Centraltryckeriet i Stockholm ett fyrsidigt reklamblad, 12×19,5 cm., å hvars 1:sta sida fanns en kolorerad vy af utställningsbyggnaden, å den ena innersidan en vy af Stockholms slott jämte tågurer till Stockholm från de stora hufvudstäderna i Europa, å den andra en kort beskrifning af utställningen och å den 4:de sidan ett fågelperspektiv af densamma. Af dessa reklamblad trycktes till en början 20,000 exemplar med respektive tysk, engelsk, fransk och rysk text. Sedan Järnvägsstyrelsen därpå förklarar sig villig bidraga med 2,000 kronor för tryckande af en stor tysk upplaga af reklambladen, å hvars 4:de sida skulle framställas en kolorerad vy af den nya ångfärjeförbindelsen mellan Sassnitz och Trelleborg och å den 2:dra sidan upptagas tågförbindelserna mellan Berlin resp. Hamburg och Stockholm, beställdes cirka 100,000 dylika reklamblad, hvilka spredos genom utställningens ombud i Tyskland (se dennes berättelse sid. 59).

Då sedermera åtskilliga amerikanska, finska och ryska ångbåtsbolag förklarade sig villiga att mot erhållande af en annons å 4:de sidan bekosta tryckandet af flera reklamblad, beställdes ytterligare 4,000 dylika med engelsk, 4,000 med rysk och 10,000 med svensk och finsk text.

Då den å dessa reklamblads första sida befintliga kolorerade vyn af utställningsbyggnaden och reklambladets storlek särdeles väl lämpade sig för att användas till reklamskylt inne i själfva järnvägsvagnarna, anhöll Arbetsutskottet, att svenska legationen i Berlin och Köpenhamn måtte välvilligt söka utverka resp. järnvägsförvaltningars tillstånd till uppsättande af dylika reklamskyltar i sof- och restaurationsvagnar m. m. Sådant tillstånd erhöles ock från de flesta tyska järnvägsförvaltningar, men afslogs af den danska. Genom utställningens ombud i Tyskland (se dennes berättelse) spredos 4,700 dylika reklamskyltar, hvilka utgjordes af första sidan af ofvannämnda reklamblad, uppfodrade på mörk kartong och försedda med märlor i hörnen. Äfven hos Kungl. Svenska Järnvägsstyrelsen gjordes framställning i enahanda syfte och med stor välvilja medgafs, att icke mindre än 1,600 dylika små reklamplakat fingo uppsättas i samtliga järnvägsvagnar i snälltågen och genomgående persontåg. Genom Svenska Järnvägsföreningen utverkades äfven dylikt tillstånd i större delen af de enskilda järnvägarnas vagnar, och för detta ändamål användes omkring 3,000 på angifvet sätt uppfodrade reklamplakat.

För att inläggas i Svenska Turisttrafikförbundets folder trycktes 100,000 exemplar reklamprospekt på tunnt färgadt papper med tysk text, och för att tillmötesgå från utställningens ombud i Frankrike och England gjorda framställningar trycktes 4,000 franska och 3,000 engelska små eleganta broschyrer, till hvilka biträdande kommissarien skrifvit texten och hvilka voro illustrerade med bilder från utställningen. I desamma funnos dessutom illustrerade annonser från Nordiska Museet och Skansen samt från Saltsjöbaden.

Såsom en lycklig åtgärd ur reklamsynpunkt kan helt visst betecknas den, att vid spårvägarnas hållplatser inom hufvudstaden på ett i ögonen fallande sätt uppsätta den mindre utställningsaffischen, hvilken utgjorde en ständig påminnelse för den spårvägsstrafikerande allmänheten, såväl infödingar som främlingar, om sommarens stora evenemang.

Den ojämförligt största insatsen för att göra 1909 års Konstindustriutställning känd vidt och bredt inom landet har dock tvifvelsutan gjorts af den dagliga hufvudstadspressen, hvilken allt ifrån förberedelsernas tidigaste stadium intill utställningens sista dag för densamma ådagalagt sitt lifligaste intresse och icke skytt vare sig möda eller kostnad för att i ord och bild skildra denna utställning. Redan någon månad före utställningens officiella öppnande blef utställningen föremål för de stora hufvudstadstidningarnas inbördes täflan om att, allt efter som »Den hvita staden» nalkades sin yttre fullbordan, komma först med skildringar och illustrationer därifrån, och den tidningsläsare skulle sannerligen ha varit märkvärdigt funtad, som af allt hvad han i Stockholmstidningarna fick till lifs kunnat undgå att få sitt intresse eller sin nyfikenhet för den blifvande utställningen väckt.

På själfva öppningsdagen och de närmaste dagarna däromkring dominerade utställningsskildringarna i spalterna, och en rätt lång tid framåt utgjordes en mycket frikostigt tillmätt del af hufvudstadspressens textinnehåll af fackmässiga och icke fackmässiga, illustrerade och icke illustrerade artiklar från utställningen, och flertalet tidningar hade under hela sommaren en stående rubrik, »Utställningsnytt» eller liknande, hvarunder meddelades uppgift på antalet besökande dag för dag, exclusive innehafvarna af abonnemangskort, samt andra nyheter af intresse, såsom förnämligare besök, utländska pressuttalanden om utställningen, förestående festligheter etc. Större delen af dessa löpande nyheter kommo tidningarna till del genom Pressbyrån, hvars föreståndare hvarje dag under hela utställningstiden på bestämd tid uppsökte utställningens kommissarie och som gjorde sitt bästa att publicera allt hvad som kunde vara af allmänt intresse. Tack vare tillmötesgående från Svenska Notisbyrån — föreståndaren för denna byrå och utställningens Pressbyrå var också samma person — kunde tidningarna erhålla detta nyhetsmaterial på bekvämast möjliga sätt och behöfde icke vidkännas hvarken besvär eller kostnad för att få dessa meddelanden framlagda på resp. redaktionsbord, färdiga för befordran till sätteriet.

I detta sammanhang må erinras om tidningen »Nyheter från Konstindustriutställningen», som under hela utställningstiden dagligen utkom i fyrsidigt folioformat från det Almqvist & Wicksell tillhöriga Utställningstryckeriet och som, förutom det officiella nyhetsmaterial, innehöll en mångfald af egna medarbetare författade artiklar och notiser om utställningen. Både direkt genom sin icke oansenliga spridning och ännu mera indirekt — Nyheternas innehåll bidrogo nämligen ofta att utfylla hufvudstadstidningarnas afdelningar för »Utställningsnytt» — gjorde sålunda denna lilla publikation sitt till för att sprida kännedom om utställningen. Genom att prenumerera på Nyheterna för ett hundratal mera betydande landsortsblad ville Pressbyrån visa landsortspressen den artigheten att sätta den i tillfälle att samtidigt med Stockholmspressen meddela nyheter från utställningen, hvaraf den också i stor utsträckning begagnade sig.

Men Stockholmstidningarna, särskildt de större bland dem, ansågo det icke tillfyllest med dessa dagligen återkommande torra notiser från utställningen. De sände med korta mellanrum sina förnämsta kåsörer ut till den hvita staden, där dessa funno godt om lämpliga ämnen att behandla. Och vid de speciella festdagarna under sommarens lopp uppbådades en hel stab af medarbetare och tecknare, och återigen slogs det så kraftigt som gärna möjligt på stora reklamtrumman.

Utställningen besöktes under sommarens lopp af representanter för det öfvervägande flertalet svenska landsortsblad af någon betydenhet, och sannolikt fanns det intet af dem, som icke hade ett flertal direkta meddelanden om utställningen vare sig dessa härrörde från egna utsända medarbetare eller från i hufvudstaden bosatta korrespondenter till landortspressen. De stora landsortstidningar, som bestå sig med en eller flera korrespondenter i Stockholm, ägnade gifvetvis framför de öfriga stort intresse åt utställningen, och en eller annan af dem sände t. o. m. egen tecknare.

Ehuru utställningen i hufvudstadens och landsortens tidningspress på textafdelningen fick gratisreklam i den mest frikostiga utsträckning, kunde man gifvetvis ändå icke underlåta att på tidningarnas annonsafdelningar införa påminnelser om utställningen. Någon af de första dagarna efter utställningens öppnande sammanträdde Utskottet för finanser, reklam och förströelser och beslöt därvid att införa en stående annons i samtliga Stockholms dagliga tidningar samt, särskildt med hänsyn till nöjesafdelningen, i de illustrerade skämttidningarna i Stockholm. För annonsen (se vidstående) i dagspressen bereddes genom särskildt tillmötesgående plats allra främst under rubriken »Offentliga nöjen», och annonsen innehöll uppgift om tiden för hallarnas öppning och stängning, inträdesavgifter på olika tider af dagen, tiden för musiken på olika platser inom utställningen, de förnämsta serveringslokaler och nöjesetablissemangen samt om särskilda attraktioner, såsom fyrverkerier etc. På nämnda sammanträde beslöts äfven, att de stora festdagarna, som ursprungligen beräknats till fem stycken, men som sedermera af olika orsaker kommo att reduceras till antalet, skulle kungöras genom större annonser dels i Stockholmspressen, dels i ett stort antal landsortsorgan, nämligen samtliga allmänna tidningar, oafsedt parti-färg och annat, hvilka utkommo i städer med landshöfdingeresidens eller med ett invånareantal af 10,000 och därutöver.

Kostnaden för nu nämnda annonsering belöpte sig till cirka 11,000 kr., hvaraf inemot hälften bestreds af nöjeskonsortiet och restaurantinnehafvarna tillsammans. Rörande annonseringen i sin helhet träffades vid utställningens början aftal med aktiebolaget Svenska Telegrambyrån, och beträffande tid efter annan erforderliga ändringar i annonsernas innehåll tjänstgjorde äfven i detta fall Pressbyråns föreståndare som mellanhand mellan utställningskommissariatet och pressen.

Såsom förut är nämnt, fick utställningen under sin tillvaro mottaga besök af ett rätt stort antal representanter för den utländska pressen, hvaribland en del facktidningar för konstindustri, och dessa besök lämnade många spår efter sig i den utländska pressen, hvarom vittnesbörd lämnas af de digra böcker för tidningsurklipp, som införlifvats med utställningens arkiv. Det ojämförligt lifligaste intresset för utställningen visades, om vi bortse från vårt eget land, från Tyskland

Konstindustri- Utställningen

4 Juni—15 September

I Frisens park & Kungl. Djurgården.

Öppen kl. 9 f. m.—11 e. m.

(Utställningshallarna kl. 9—8).

Bekväma ångbåtskommunikationer från
Räntmästaretrappan och Nybron.

Inträdesbiljetter à 1 kr. för äldre och 50 öre för barn under 12 år vid entréerna samt i Ångslupsbolagets kiosker vid Nybron och Räntmästaretrappan. Efter kl. 8 e. m. half entré. Biljettförsäljningen upphör kl. 10,30.

Abonnementskort à 12 kr. lösas på Kommissariatet vid Hufvudentrén kl. 10—4.

Ur dagens program:

Kl. 1—3 musik i Loggian af Utställnings-orkestern; 3,15—5,45 musik vid Triangeln; 5—7 middagskonsert vid Centralbuffén af Ryska konstnärskvartetten; 5,30—7 musik på Musikkalären och 7,30—10,30 vid Hufvudrestauranten.

Storartad nöjesafdelning.

Dansbana, Vattenrutschbana o. Rutsch-torn, Spökslott, Biograf Marionetteater, Johnstowns undergång, Karrikatyrutställning, Camera Obscura, Landsmarknad etc.

Förstklassiga restauranter.

Hufvudrestauranten, Central-Byffén, Roterande Cafét, Spalierrestauranten, Tavernan, Tea-room vid Fontängården, Gästgifvaregården och Automatrestauranten.

Konstindustriloteri.

Stora vinstchanser. Högsta vinsten värd 38,000 kr. Lotter à 5 kr.

PRESSBYRÅN OCH REKLAMEN

och Finland, och härför har man till väsentlig del att tacka det sällspordt stora intresse och den oförtröttliga energi, som, af den med utställningskommissariatet förda korrespondensen att döma, ådagalagts af utställningens ombud i resp. länder, grosshandlare GOLDSCHMIDT och generalkonsul BERGSTRÖM. Detta sagdt utan underskattande af utställningens öfriga utländska ombud, hvilka när det gällde raskt ingrepo till bevakande af utställningens intressen.

Påfallande svagt var intresset för den svenska utställningen i våra grannländer Norge och Danmark, men så hade icke heller några mer omfattande åtgärder vidtagits för att väcka intresset i dessa länder, af hvilka för öfrigt Danmark samtidigt hade en egen utställning af likartadt slag.

* * *

Det må i denna uppsats äfven framhållas, att pressens insats till utställningens bästa tillfullo uppskattades af utställningens ledande män. I det tal, hvarmed Arbetsutskottets ordförande, landshöfding Svedelius, på utställningens stora gård inför stora människoskaror förklarade utställningen afslutad, ådagalades detta i de mest tydliga ordalag, och omedelbart efter utställningens slut tillställde utställningens kommissarie, hofintendenten Bendix, hufvudredaktörerna för Stockholms dagliga tidningar en tacksamhetsskrivelse, däri han framförde kommissariatets tack för det kraftiga bistånd, som den dagliga hufvudstadspressen och dess medarbetare på olika områden lämnat utställningen och utan hvilket ett så lyckligt resultat helt visst icke skulle hafva uppnåtts.

Men än mera: på sitt sista sammanträde och sedan utställningens ekonomi kunde öfverblickas beslöt Arbetsutskottet enhälligt, under framhållande af, att den välvilja och det intresse, hvarmed utställningen omfattats af den svenska pressen, i icke ringa mån bidragit till den framgång, som kommit utställningen till del, att såsom en gärd af tacksamhet öfverlämna 5.000 kr. till Svenska Publicisternas Pensionsförening, en lika vacker som storslagen form för ett erkännande, såsom också af pressombudet, direktör Björklund, vid ett senare tillfälle framhölls.

* * *

Slutligen några ord om ett tillfälle, då Pressbyrån hade en viktig representationsuppgift att fylla. Ett 20-tal framstående ryska tidningsmän, flertalet från Östersjöprovinserna, voro i slutet af juni månad på besök i Stockholm, och utställningens ledande män ville begagna tillfället att föra de främmande pressmännen omkring på utställningen och samtidigt inbjuda dem till en festmåltid. Anordnandet af denna festmåltid, som fick formen af lunch och ägde rum den 28 juni på utställningens hufvudrestaurant, hade uppdragits åt Pressbyråns föreståndare. Vid festen presiderade pressombudet, direktör BJÖRKLUND, och för öfrigt närvoro ordföranden i Utskottet för finanser, reklam och förströelser, ingenjör C. R. LAMM, utställningens biträdande kommissarie, d:r E. G. FOLCKER, samt ett rätt stort

antal representanter för Stockholmspressen. Festen präglades af en synnerligen hjärtlig stämning, och helt visst har den efterlämnat ett odeladt angenämt minne, hvarom för öfrigt talrika korrespondenser till den ryska pressen, härrörande från gästerna själfva, burit tydliga vittnesbörd.

* * *

För att lämna en mer detaljerad överblick öfver de officiella ombudens i utlandet synnerligen förtjänstfulla och oegennyttiga verksamhet införas här nedan några utdrag af de af ombuden i Berlin och Helsingfors afgifna berättelserna.

Ombudet för Tyskland och Österrike skrifver bland annat: »Sedan jag genom skrifvelse af den 9 mars 1908 blifvit utsedd till utställningens officiella ombud för Tyskland och Österrike, riktade jag först min uppmärksamhet på att göra utställningen känd genom utsändande af notiser, afsedda för den redaktionella afdelningen i den stora politiska dagspressen. Jag hade ett godt schema härför från min verksamhet vid Stockholmsutställningen 1897, hvars officiella ombud jag likaledes var, och öfverallt blefvo dessa notiser, som jag utsände oupphörligt och under hela utställningen, intagna i tidningarna med tillmötesgående och — hvad som för mig var hufvudsak — utan ersättning, ty jag hade ju att räkna med utställningens proportionsvis ringa reklambudget.

Notiserna gingo regelmässigt tryckta till 20 Berlin-tidningar, Frankfurter Zeitung, Kölnische Zeitung, Neue Freie Presse, vidare till åtskilliga provinstidningar såsom Hamburger Fremdenblatt, Ostzee Zeitung, Berlin, och från dessa tidningar gingo de vidare öfver i den andra provinspressen, såsom framgått af de mig genom byrån Argus tillsända tidningsutklippen.

Särskildt omnämnande förjänar, att redaktionen af tidningen »Der Confectionär» gratis tryckte alla mina notiser och ställde till mitt förfogande det äskade antalet för utsändning till öfriga tidningar.

Utsändandet skedde till ett antal af omkring 100 och härigenom blef hvarje betald annonsering obehöflig.

Vid den 12 internationella presskongressen i Berlin i september 1908 utsändes till kongressens nära 400 deltagare ett exemplar af utställningens reklamprospekt allt efter mottagarens nationalitet på tyska, franska, engelska eller ryska. Med anledning häraf inkommo en del förfrågningar från journalister, hvilka ämnade besöka utställningen — särskildt från Österrike-Ungern.

I januari anlände de första stora reklamplakaten och inleddes genast underhandlingar med de preussiska statsbanorna angående affischernas uppsättande på järnvägsstationerna i Preussen, och visades därvid det största tillmötesgående. Likaledes förhandlades med järnvägsstationerna i Bayern, Sachsen, Würtemberg, Baden, Oldenburg, Mecklenburg, Elsass-Lothringen m. fl. länder och erhöles tillåtelse att upphänga omkring 700 exemplar af plakatet. Till detta gynnsamma resultat hade svenska legationen i Berlin genom sin bemedling i hög grad bidragit.

Under tiden hade äfven de små reklamprospekten d. v. s. första sidan i reklambroschyren, uppklistrad på papp, kommit mig tillhanda och uppsattes dessa till ett antal af mer än 4,000 i boggie-, sof- och restaurantvagnar, tillhörande ofvannämnda järnvägsdirektioner.

Af de små reklamprospekten med Järnvägsstyrelsens annons om den nya ångfärjeförbindelsen Sassnitz—Trelleborg (hvilka trycktes i en upplaga af 100,000 st.) utsändes en betydlig del såsom bilaga med 12 facktidskrifter, såsom Kunstherold, Zeitschrift für Kunst, Blätter für Architectur o. s. v.

PRESSBYRÅN OCH REKLAMEN

Under månaderna mars, april, maj och juni hade jag abonnerat en ljusbildannons af reklamplakatet på teatern i Wintergarten, Metropolteatern och Passage-teatern. Denna annons hade rätt god verkan.

Utsändandet af dessa reklamprospekt och den i Turistföreningens »folder» befintliga reklamannonsen med mitt namn och adress hade till följd en massa förfrågningar, så att jag tidvis måste skaffa mig hjälp med maskinskrifning.

Under tiden öppnades svenska resebyrån i Berlin och dit sändes alla förfrågningar från privatpersoner, under det att jag själf besvarade alla bref från journalister och föreningar. Till resebyrån öfverlämnades äfven alla återstående reklamtrycksaker, sedan först samtliga tyska resebyråer, åtskilliga klubbar, hotell m. fl. blifvit försedda med plakater.

Med anledning af en af kommissariatet uttalad önskan, satte jag mig i förbindelse med de i Tyskland befintliga 17 svenska konsulaten (utom Berlin) och tillsände hvar och ett af dessa 2 stora reklamplakat, 10 reklamprospekt och 100 reklammärken för bref samt några program för utställningen, hvarjämte meddelades, att efter uttalad önskan ytterligare reklammaterial ställdes till förfogande. Sådant begärdes ock af konsulaten i Hamburg, München, Düsseldorf, Nürnberg, Stettin, Karlsruhe, Duisburg och Königsberg.

Återstoden af min verksamhet förlade jag på att utan afbrott förse dagspressen med korta notiser öfver utställningen, hvilka nästan utan undantag upptogos gratis.

I stort sedt måste man konstatera, att med jämförelsevis små medel ett stort och godt resultat uppnåddes och att utställningen och Stockholm voro starkt besökta af resande från Tyskland och Österrike-Ungern.

Ett bevis härpå är, att den svenska resebyrån under utställningstiden var så strängt sysselsatt, att man måste engagera extra hjälp.»

Utställningens ombud för Finland, generalkonsul David Bergström i Helsingfors, meddelar att af affischerna utdelades i Helsingfors till tidningar 16 exemplar, till myndigheter såsom industristyrelsen, postkontoret m. fl. 16 exemplar, till hotell och restauranter 33, till föreningar och klubbar 19, till banker och affärer 75 och till skolor och bibliotek 33 exemplar, inalles 191 exemplar; genom vice konsulerna utdelades till hoteller, affärer, ångbåtar m. m. i Björneborg 30, i Borgå 26, i Brahestad 17, i Fredrikshamn 9, i Gamla Karleby 15, i Hangö 47, i Jakobsstad 20, i Kemi 50, i Kotka 15, i Kristinestad 30, i Lovisa 32, i Mariehamn 35, i Raumo 20, i Tammerfors 50, i Torneå 20, i Uleåborg 6, i Vasa 30, i Viborg 50 och i Åbo 48 affischer eller i allt 741, hvarjämte finska statsjärnvägarna till respektive stationer erhöilo 300 affischer.

Af de distribuerade 1,041 affischerna voro 577 försedda med svensk, 442 med finsk och 22 med ryskt hufvudord.

Af reklamkorten hafva spridts 4,400 genom generalkonsulatet i Helsingfors till hoteller, ångbåtsbolag, badanstalter m. m., 2,750 utdelades genom vice konsulaten och 3,000 genom statsjärnvägarna. Af de sålunda distribuerade 10,150 reklamkorten voro 10,000 med svensk och finsk text, 100 med rysk samt 50 med tysk text.

Textmaterial har af generalkonsul Bergström lämnats direkt till följande dagliga tidningar: Hufvudstadsbladet, Nya Pressen, Helsingin Sanomat, Uusi Suometar, Suomalainen Kansa, Tiejömies, samtliga i Helsingfors, samt till Åbo underrättelser, Åbo, äfvensom till ett tiotal tidskrifter. Dessutom har Finska notisbyrån i Helsingfors vidare befordrat mottagna uppsatser och notiser till större delen af den finska provinspressen.

Samtliga ofvannämnda hufvudstadstidningar och tidskrifter hafva äfven mottagit och begagnat sig af till deras förfogande ställda klichéer med bilder från utställningen.

VIII.

TILL UTSTÄLLNINGEN INBJUDNE FACKMÄN

AF E. G. FOLCKER.

Redan vid ett ganska tidigt stadium af de förberedande arbetena för utställningen hade inom Arbetsutskottet det förslaget väckts att till öppningshögtidligheten inbjuda ett antal framstående utländska auktoriteter på konstslöjdens område, och detta förslag hade af utskottet emottagits med mycken sympati.

Inbjudningen skulle erhålla en fullt officiel karaktär, så att gästerna skulle deltaga icke blott i utställningens högtidliga öppnande utan äfven i de fester som komme att gifvas af H. M. Konungen, af Utställningens Hedersordförande Prins Eugen samt af utställningen. Af Kungl. Maj:t beviljades de inbjudna fria resor genom Sverige och anvisades ett bidrag af 1.800 kr. för bekostandet af hvarje gästs resa från hans hemvist till Sverige.

Ett antal intresserade personer erbjödo sig att i sina hem emottaga dessa gäster och bjuda dem sin gästfrihet under den tid de här kvarstannade. Äfven ett par af våra förnämsta hotell ställde rum till disposition utan kostnad.

Dessa utställningens gäster borde vara män, som genom sin ställning och till följd af sin verksamhet i sina resp. länder åtnjöto en framstående auktoritet och intogo en ledande ställning såsom sakkunnige på den dekorativa konstens och konstslöjdens område, och hvilkas omdöme om utställningen sålunda hos deras landsmän skulle blifva verkligt vägledande. Utställningen önskade genom dessa herrars närvaro så väl hedra sig själf som ägna dem en tillbörlig hyllning.

Inbjudningen hade följande lydelse:

La première exposition suédoise des arts décoratifs s'ouvrira à Stockholm le 4 Juin prochain ainsi que vous pouvez le voir dans le brochure ci-joint.

L'exposition, qui est placée sous le haut patronage de S. M. Le Roi Gustav V et sous la présidence d'honneur de S. A. R. Le Prince Eugène, donnera une idée de l'état actuel de toutes les branches de l'art décoratif et industriel en Suède.

Le comité exécutif, qui ose espérer que cette exposition offrira quelque intérêt aux connaisseurs et aux spécialistes erudits même de l'étranger, a décidé d'envoyer une invitation restreinte à l'exposition, et de rendre ainsi hommage aux efforts des artistes et des ouvriers en attirant sur leurs oeuvres diverses les regards des étrangers.

Le comité se permet donc de vous inviter, Monsieur, à assister à l'inauguration de l'exposition, qui aura lieu le Vendredi 4 Juin à midi et à passer ensuite quelques jours à Stockholm afin d'étudier à l'aise les différentes sections de l'exposition.

TILL UTSTÄLLNINGEN INBJUDNE FACKMÄN

Si vous voulez bien accepter l'invitation, le comité vous serait reconnaissant de lui faire savoir au plus tôt. Les billets d'aller et retour de à Stockholm vous seront envoyés et durant votre séjour ici M. . . . se fera un honneur de vous offrir l'hospitalité chez lui.

Stockholm le 23 Mars 1909.

Pour le comité exécutif:

AX. G. SVEDELIUS,

Président.

CARL L. BENDIX,

1. Commissaire.

E. G. FOLCKER.

2. Commissaire.

Sedan några återbud inkommit och i några fall andra personer inbjudits från resp. länder, hade följande herrar hörsammat kallelsen och infunnit sig.

Såsom den förste bör nämnas Mr Walter Crane, den berömde engelske målaren—skalden, William Morris' vän och medarbetare i det stora förnyelseverket på den dekorativa konstens område, som gjort England till moderlandet för våra dagars konstnärliga renässans.

Den andre engelske representanten var Mr Charles Holme, grundläggare och alltjämt utgifvare af den öfver hela världen kända och uppskattade tidskriften The Studio.

Tyskland, som numera kan sägas hafva öfvertagit den ledande rollen i den dekorativa konstens moderna utveckling, representerades af Professor Herman Muthesius, föregångsmannen och förkämpen för denna utveckling som så väl teoretiskt genom en mängd väckande och klarläggande skrifter som praktiskt genom en omfattande arkitektverksamhet mer än någon verkat för de moderna ideernas spridning i Tyskland.

Den andre representanten för Tyskland var Professor Georg Lehnert, generalsekreterare i »Verband Deutscher Kunstgewerbevereine» och den sammanhållande och ledande kraften i denna stora sammanslutning, för öfrigt särskildt känd genom sin stora, nyligen afslutade »Geschichte des Kunstgewerbes», det första omfattande arbete i sin art.

Ännu en af Tysklands mest kända män på detta område Professor Alfred Lichtwark Hamburg-galleriets bekante direktör besökte under de första dagarna också utställningen nämligen såsom Prins Eugens speciellt inbjudne gäst.

De från Frankrike inbjudna auktoriteterna hade med anledning af de just pågående stora Paris-utställningarna ej kunnat infinna sig. Från Belgien kom M. H. Fierens-Gewaert, generalsekreterare i Belgiens Musei-styrelse, en yngre, entusiastiskt intresserad man — från början arkitekt — hvilken dokumenterat sig såsom belgisk kommissarie och juryman vid den stora internationela konstindustri-utställningen i Turin 1906.

Italiens mest ansedde konstkritiker Signor Vittorio Pica, som sedan länge ägnat sig åt studiet af våra bildande konstnärers verk och är särskild kännare af Zorn, Larsson, Liljefors, omfattande med ifver det erbjudna tillfället att studera den svenska konstslöjden.

TILL UTSTÄLLNINGEN INBJUDNE FACKMÄN

Från våra närmaste grannländer slutligen kommo Professorn vid universitetet i Helsingfors J. J. Tikkanen, Direktören för konstindustrimuseet i Köpenhamn Emil Hannover och nyutnämnde direktören för målningssgalleriet i Kristiania den genom flere besök härstädes bekante Direktör Jens Thiis.

Af dessa herrar gästade Walter Crane och Fierens Gewaert hos Konsul H. Wicander, Mr Charles Holme hos Herr Torsten Laurin, Geheimeråd Muthesius, som medförde sin fru, hos Bankdirektör Ernest Thiel, Professor Lehnert hos Landshöfding Svedelius, Signor Pica hos Arkitekten Boberg, Professor Tikkanen hos Bankdirektör H. Palme och direktör Thiis hos artisten Alf. Wallander, under det att Herr Emil Hannover med fru hade bostad på Hotel Rydberg.

Flertalet af dessa gäster kvarstannade omkring en vecka i hufvudstaden och begagnade tillfället att jänte utställningen äfven bese dess museer och samlingar samt dess omgifningar.

Att alla medförde ett synnerligen angenämt minne af sitt vistande härstädes samt varit i högsta grad intagna och intresserade af utställningen, som erbjöd de flesta nya erfarenheter och stora öfverraskningar, detta var tydligt icke blott af deras yttranden under härvaron, utan ännu mer af hvad de vid hemkomsten publicerade i sitt hemlands offentliga eller fackliga press.

Sålunda gaf Walter Crane i Times i entusiastiska ordalag sin beundran tillkänna för den svenska konstslöjden och hemslöjden. Mr Holme intog i »The Studio» en rikt illustrerad artikel. Herman Muthesius skref i ett par tyska fackorgan högst erkännande kritiker; Professor Lehnert begagnade den särdeles praktiska utvägen att göra utställningen känd i Tyskland, att han någon tid efter anordnade en studieresa hit af ledamöter af Tysklands olika konstslöjdsföreningar, en resa hvari något mer än ett hundratal intresserade deltog och som blef i alla afseenden lyckad.

Mr Fierens Gewaert skref ett par hänryckta artiklar i »l'Etoile Belge» och Signor Pica en grundlig och rikt illustrerad uppsats i en italiensk konsttidskrift.

Representanterna för grannländerna meddelade äfven under varmt erkännande och beundran sina erfarenheter af utställningen i sina resp. länders press.

Förutom af dessa inbudna enskilda fackmän besöktes utställningen under hela sommaren af en mängd andra från olika länder och äfven af sammanslutningar af intresserade. Enligt flerfaldiga gånger ingångna underrättelser skulle antalet af dylika fackligt intresserade besök blifvit mångdubbelt större, om icke den utbrutna storstrejken, — som i utlandets ögon och på afstånd fick ett långt vådligare förlopp än den i verkligheten hade, — kommit emellan.

IX.

TRANSPORTVÄSENDET OCH SPEDITIONS- AFDELNINGENS VERKSAMHET

AF FRIDOLF JONSSON.

Allt från landsorten kommande gods, hvilket enligt Kungl. Maj:ts medgifvande fick försändas fraktfritt å statens järnvägar, var genom åsatta kollymärken adresseradt till Värtans station, och som väglängden därifrån till utställningen är synnerligen lång, hade för underlättande af transporten Arbetsutskottet gjort hemställan till Stockholms Nya spårvägsaktiebolag, huruvida detta vore villigt att per spårvagn ombesörja densamma. Som bolaget beredvilligt åtog sig all transport såväl till som från utställningen, skedde denna därför uteslutande på spårvagn.

För transporten skulle utställningen erlägga 10 kronor för last intill en vikt af 2,000 kg. samt för last från 2,001 t. o. m. 7,000 kg. 30 öre pr 100 kg. Del af 100 kg. beräknades som 100 kg. Minsta afgift per vagn skulle vara 10 kronor. För fastställelse af godsets vikt skulle järnvägens fraktsedlar öfverlämnas till bolaget. Kostnaden för godsets transport å spårvägslinien till utställningen var omkring 830 kronor och från utställningen omkring 250 kronor.

Till underlättande af lossning och lastning ansågs ej några särskilda anordningar utöfver anläggningen af en mindre lastkaj vid spårvägens ändstation vid utställningen behöfliga, då nämligen något tyngre gods ej förekom och dessutom järnvägsspåret vid Värtans station var utlagdt tätt intill spårvägsspåret, så att all omlastning kunde ske direkt från järnvägs- till spårvagn, och vid utställningsplatsen lossades godset i allmänhet äfven direkt från spårvagn till åkdon.

Transporten af godset till dess bestämmelseplatser inom utställningen skedde till största delen på åkdon, då nämligen det vid denna utställning var förenadt med svårigheter att använda décauillesjärnväg, beroende dels på de många här och hvar förekommande trapporna och dels på det ofärdiga skick, hvaruti området befann sig vid godsets ankomst.

Transporten från Värtans station påbörjades den 2 Maj och fortgick med några dagars uppehåll t. o. m. den 3 Juni.

Återtransporten började den 7 Oktober och var afslutad på 6 dagar.

All transport medhanns under dagarna, hvarför nattkörning ej behöfde ifrågakomma.

Inalles har transporterats omkring 175,000 kg. gods, hvaraf största delen utgjorts af styckegods; hela vagnslaster förekommo endast i ett ringa antal.

TRANSPORTVÄSENDET OCH SPEDITIONSADFDELNINGEN

Vid godsets ankomst mottogs detsamma vid Värtans station å utställningens vägnar af därvarande stationsinspektör, som äfven öfvervakade omlastningen.

Transporten har i sin helhet försiggått på ett tillfredsställande sätt, utan minsta tillbud till vare sig olyckshändelse eller skada å gods.

Tomlådorna förvarades i en till karantänsstallet vid Allmänna gränd hörande rastgård, hvilken upplåtits af Hälsovårdsnämnden.

* * *

Speditionsafdelningen hade till uppgift att mottaga och afsända samt inom utställningen transportera allt gods, äfvensom att för utställare, som så önskade, uppacka deras utställningsföremål.

Vidare skulle afdelningen bortfrakta och lagra alla tomlådor samt efter utställningens slut åter transportera desamma till sina platser för inpackning, ombesörja all renhållning af golfven m. m. inom kollektivhallarna, i arkaderna och loggian m. fl. ställen samt renhålla hela yttre området äfvensom den till hufvudrestaurangen ledande vägen, och slutligen svara för all flaggning inom utställningen och utefter den från densamma ledande stora vägen till Djurgårdsbron.

Förutom ofvan nämnda arbeten blef äfven afdelningen ålagd att före utställningens öppnande rengöra hallarna och de inre gårdarna från massor af byggnadsbråte, packmaterial m. m. (hvilket arbete utfördes under väntan på godsvagnar) och dessutom skurning af alla arkad-golfven samt yttre trappor och broar. Detta arbete utfördes af ett trettiotal städerskor.

Afdelningen började sin verksamhet den 1 Maj och afslutade densamma den 23 Oktober.

Arbetspersonalen varierade före utställningens öppnande och efter dess stängning mellan 5 à 20 man.

Under utställningstiden användes för yttre renhållning 10 man, för städning 22 städerskor, för flaggning 3 man, hvilka samtliga närmast sorterade under en speditionsföreståndare.

X.

FÖRSÄKRINGSVÄSENDET OCH ELDSLÄCK- NINGSANORDNINGARNA

AF C. V. HOLTER.

Redan från utställningens början öfverenskoms med Brandförsäkrings-Aktiebolaget Norrland om att handhafva brandförsäkringen, och satte detta bolag sig i förbindelse med nedan uppräknade bolag för fördelning af risker å såväl byggnader som utställningsföremål, nämligen:

Brandförsäkringsbolagen Svea i Göteborg, Victoria i Stockholm, Fenix i Stockholm, Det Kongelige Octroierede Almindelige Brandassurance Compagni i Köpenhamn, Fennia i Helsingfors, Nord-Deutsche Försäkringsbolag i Hamburg, Brand- och Lifförsäkringsaktiebolaget »Nederländerna», Haag, The Palantine Insurance Company Ltd, London, l'Union, Paris, Phoenix Assurance Company Ltd, London och Northern Assurance Company, London.

På begäran af Bolaget Norrland, som öfverlämnade planritningar öfver och tagit besiktning å utställningsfältet, utfärdade Tarifföreningens i Stockholm delegation följande villkor och bestämmelser för brandförsäkring af byggnaderna med inventarier samt utställningsföremål.

I likhet med hvad fallet varit vid utställningsförsäkringar, sattes som norm för brandskadereglering, att byggnadsvärdet reduceras pro rata temporis från 100 % vid tiden för utställningens öppnande till 20 % vid tiden för dess avslutande.

»För försäkringar å *inhåll* gälla följande särskilda villkor:

a) Det skall åligga kommissariatet att bokföra alla från resp. utställare anmälda försäkringsbelopp och skall denna bokföring ligga till grund för försäkringsbeloppets fördelning på de olika utställarne;

b) Försäkringen omfattar äfven arbetadt guld och silfver, taflor och konst-saker, äfven om dessa föremål icke äro särskildt nämnda;

c) Hafva de ursprungliga föremålen utbytts mot andra, så öfverflyttas försäkringen på dessa, intill det uppgifna försäkringsbeloppet;

d) Försäkringen gäller såväl för utställarens egen som för kommitténs räkning, hvadan kvarvarande försålda föremål fortfarande ingå i försäkringen;

e) Dekorationer af väfnad, papper eller liknande materiel äro ej i försäkringen inbegripna, utan att de särskildt blifvit anmälda och uppgjorts under särskildt värde;

f) Packningsmaterielen ingå ej i försäkringen.

Dessutom gälla för alla försäkringar, såväl å *byggnader* som *inhåll*, följande villkor:

FÖRSÄKRINGSVÄSENDET OCH ELDSLÄCKNINGSANORDNINGARNA

All inre belysning äfven den rörliga skall vara elektrisk. (För vakthållning må dock användas stearinljus i slutna lyktor.)

Uppvärmning eller kokning förekommer ej inom hela utställningsområdet annorstädes eller på annat sätt än Tarifföreningen för hvarje särskildt fall uttryckligen medgifvit som undantag.

Affall af lätt antändlig beskaffenhet, såsom spån, pappersbitar etc., skola åtminstone hvarje afton bortföras från utställningsområdet. Packningsmaterial, såsom halm, hö, papper, träull m. m. skall genast efter föremålens uppackning bortföras från utställningsområdet. Eldfarliga oljor af 1:a klassen få icke förekomma inom utställningsområdet. Tobaksrökning skall genom talrika anslag strängt förbjudas inom hufvudbyggnaden.

I tillämpliga delar skola följande villkor iakttagas: Fabriksvillkor N:o 12, Elektricitetsvillkor N:o 9, Kinematografvillkor N:o 1, Fotogenförgasningsvillkor N:o 4.

Brandväsendet likasom vakthållningen skall ordnas på af Tarifföreningen godkändt sätt.

I öfrigt gälla, med de undantag, som ofvan upptagna, särskilda bestämmelser angifva, bolagens allmänna försäkringsvillkor».

Sedermera beslöt Tarifföreningen att för att kunna öfvervaka det dessa villkor iakttoges tillsätta en kommitté af tre inspektörer jämte tre suppleanter, alla med full beslutanderätt i omförmälda frågor och med skyldighet meddela nya föreskrifter och göra anmälan till Delegationen. I denna kommitté insattes Herrar von Bahr, Brandell och Södersten med Herrar Malmborg och Planck som suppleanter, äfvensom en inspektör för bolaget Skåne.

Denna kommitté förklarades beslutsmässig äfven om endast två medlemmar voro närvarande och dessa voro om beslutet eniga.

Kommissariatet beviljade 6 stycken fria inträdesbiljetter för inspektörerna och deras suppleanter.

Med anledning af från utställningens arbetsutskott framställd begäran med gaf Stockholms drätselnämnd:

att stadens flodspruta Phoenix förtöjdes vid utställningens kaj, hvarå maskinist och eldare ständigt funnos ombord (till sprutan hörde en slang om 1800 meters längd) samt

att inom hufvudbyggnaden upprättades en brandstation med 5 mans öfvad besättning från stadens brandkår, försedd med 600 meters slang. Härifrån ledde till flodsprutan dubbla slangledningar.

Drätselnämnden bestämde som villkor för sitt medgifvande, att »utställningen skulle bestrida de utgifter, som af vakthållningen föranleddes; bekosta telegraf- och telefonapparater samt förbindelseledningar till brandtelegrafen äfvensom en angöringsbrygga för ångsprutan».

Kostnaderna för brandmanskapet bestämdes att utgå såsom tilläggsarfvode per man och dag af 2 kronor för förman och 1 krona för brandsoldat. Den af utställningen anordnade brandstationen var belägen bredvid polisstationen med

FÖRSÄKRINGSVÄSENDET OCH ELDSLÄCKNINGSANORDNINGARNA

ingång direkt till utställningen. Lokalen bestod af ett större rum med toilett. Redan den 15 Maj voro dessa anordningar färdiga.

Äfvenledes förstärktes Djurgårdens brandstation så att därifrån kunde 7 man uttrycka medförande 450 meters slang. Vattenledningen från staden var utdragen till utställningsområdet och voro 4 brandposter utsatta, en brandpost på hvardera af hufvudbyggnadens 3:ne gårdar samt en utanför området. Till brandposterna hörde 180 meter slang och strålrör.

Den 4 Augusti flyttades ångsprutan till staden, men däremot ökades brandbevakningen med en man.

Ett större antal pyttssprutor och kemiska brandsläckningsapparater voro placerade såväl inom hufvudbyggnaderna som öfriga byggnader, så att minst en förekom på hvarje lokal (med undantag af småstånden vid landskapsgatan).

Öfverståthållareämbetet för polisärenden utfärdade förordnande för öfveringenjören Nils Rahm och civilingenjören A. Enström att hålla noggrann tillsyn och kontroll öfver att de inom utställningsområdet befintliga ledningar och apparater för elektrisk belysning och för andra ändamål voro så beskaffade, att de ej kunde vålla olycka.

Utställningsbyggnaderna uppförda af trä under hård taktäckning voro försäkrade:

under byggnadstiden för ett belopp af Kr. 250,000 med premie Kr. 695: 61,
under utställningstiden » » » » » 265,000 » » » 1,325: —.

Utställningsföremålen voro försäkrade för tillsammans Kr. 749,222, premie Kr. 3,746: 11, hvaraf utställarne betalade för Kr. 590,572, premie Kr. 2,952: 86, resten utgjordes af utställningens försäkringar för konstverk m. m.

I följd af den stora försiktighet och vaksamhet, som alla sökte iakttaga under hela utställningstiden, drabbades lyckligtvis ej de försäkrade föremålen af någon som helst brandskada, som kunde gifva anledning till ersättningsanspråk.

Äfven inom andra områden hade utställningskommittén redan från början sökt trygga utställningen genom att försäkra mot oförutsedda eventualiteter.

För sådant ändamål ordnades genom firman Oscar Ferlin & Co. tvenne försäkringar å hvardera 11,440 £ (= 200,000 Kr.) med Lloyd's Underwriters i London mot risk af förfelade inträdesavgifter under utställningstiden från 4 Juni till 15 September; det ena gällande i händelse af eldsvåda, det andra i händelse af kolera, som kunde förorsaka stängning af utställningen delvis eller totalt. I premier för hvardera fallet erlades $\frac{8}{9}\%$ = £ 50.1—, således tillhoppa £ 100.2— = Kr. 1,819: 82.

Villkoren för dessa försäkringar voro:

för *kolerarisken*; I den händelse det skulle blifva nödvändigt att stänga utställningen öfverenskom, att assuradörerna skulle utbetala £ 100 per dag under den tid, utställningen förblefve stängd för allmänheten, men i intet fall skulle ersättningen utsträckas längre än till den 15 September 1909.

För *eldsolycka*: I händelse af skada uppstående genom brand förband sig bolaget utbetala all sådan skada eller förlust genom eldsolycka inom sju dagar sedan dylik förlust bevisats och i förhållande till de särskilda belopp, som af

FÖRSÄKRINGSVÄSENDET OCH ELDSLÄCKNINGSANORDNINGARNA

Lloyd's garanterats, ej öfverstigande förutnämnda resp. summor, svarande mot denna försäkringsrisk eller del däraf. Dock utginge ingen ersättning i händelse af uppror, upplopp, medborgerliga oroligheter och militärisk eller inkräktande makt. Skulle det anses nödvändigt stänga utställningen på grund af eldsolycka, öfverenskoms, att assuradörerna skulle utbetala £ 110 pr dag under den tid utställningen förblefve stängd för allmänheten, men i intet fall efter den 15 September 1909.

Skulle återigen endast någon del stängas, blefve dagliga ersättningarna äfven partiella. Sådan partiell skada skulle aftalas mellan assuradörernas ombud och försäkringstagaren. Det underförstods och öfverenskoms, att all vederbörlig skyndsamt skulle iakttagas för återöppnandet af området.

Utom dessa försäkringar var äfven sörjdt för en inbrottsförsäkring till belopp af 10,000 kronor för penningar och värdehandlingar förvarade i kommissariatets kassaskåp.

Denna risk kunde dock anses ganska begränsad, då Skandinaviska Kreditaktiebolaget hvarje afton efter stängningstiden välvilligt lät per automobil afhämta inkomna kassor.

Som förut nämnts, allt gick lyckligt och ingen den ringaste skada uppstod under hela utställningstiden.

XI.

BEVAKNING OCH ORDNINGSHÅLLNING

AF IVAR VIRGIN.

Bevakningen och ordningen inom utställningsområdet bestreds dels af utställningens egen *vaktafdelning* och dels af ordinarie *polismän*.

Vaktafdelningen bestod af:

- 1 Vaktchef,
- 2 Tillsynesmän,
- 18 Dagvakter och
- 8 Nattvakter.

Utöfver denna personal aflönades af utställarne inom rummet för ädla metaller en särskild nattvakt, som endast hade sin tjänstgöring i nämnda rum.

Bevakningen började den 1 Maj med 4 dagvakter och fortsattes härmed till ingången af Juni månad, då öfriga dagvakter började tjänstgöra.

Dagvakterna voro fördelade sålunda:

Vid Hufvudentrén 4,

- » Entrén vid Centralrestauranten 1,
- » » » Hufvudrestauranten 2,
- » Listonhill-porten 1,

Å Öfre fältet 3,

» Nedre » 3,

Inom hallarna 4.

Af nattvakterna tjänstgjorde:

En vid hvardera ingången, 4,

I kupolsalen 1,

Cirkulerande, med vaktur 3.

De dagvakter, som tjänstgjorde vid portarna voro äfven biljettmottagare, och deras tjänstgöring ägde rum kl. 9 f. m.—11 e. m., med 2 timmars middagsrast, hvarjämte kl. 7—9 f. m. en vakt var utsatt vid hvardera ingångarna för att insläppa den af utställningen och utställarne själfva antagna personalen.

Vid utställningens början funnos endast tre ordinarie ingångar till utställningsområdet, af hvilka hufvudentrén stängdes kl. 8 e. m., hvarföre efter detta klockslag endast funnos portarna vid Hufvudrestauranten och vid Listonhill att tillgå för allmänheten.

Då det emellertid snart visade sig särdeles obekvämt för alla dem, som med spårväg anlände till utställningen, att gå den relativt långa vägen ner till Biskopsudden, anordnades från och med den 10 Juni en entré med biljettkiosk midt för

BEVAKNING OCH ORDNINGSHÅLLNING

arkaden mellan Centralrestauranten och Automaten. Till denna entré förflyttades, sedan hufvudentrén om aftnarna blifvit stängd, å sistnämnda ställe ej erforderliga vakter.

Denna entré, belägen ungefär midt emellan spårvägens hållplats och entrén vid Hufvudrestauranten, kom att under sommarens lopp blifva mycket använd om aftnarna, sedan Hufvudentrén stängts, och den visade sig då alldeles för trång för de folkmassor, som här in- och utpasserade. Trappan, som från arkaden ledde ner till porten, var nämligen för smal, men var det ju heller aldrig från början afsedt, att någon större trafik här skulle komma i fråga. De aftnar, då en större folkmängd besökte utställningen, var i denna trappa och i porten stor trängsel, öfver hvilken nog så berättigade klagomål förspordes från allmänhetens sida. Då härtill kom, att den smala landsväg, som förde besökande till och från porten, samtidigt lifligt trafikerades af automobiler och andra fordon, är det verkligen förvånande, att ingen enda olycka inträffat därstädes, och torde detta lyckliga förhållande böra tillskrifvas vakternas i porten och polismännens å vägen oafslåtliga vaksamhet.

Nattvakterna hade tjänstgöring från kl. 9 e. m.—kl. 7 f. m., då de aflöstes af de dagvakter, som vid denna tid trädde i tjänstgöring.

Såsom förut är sagdt, voro tre af nattvakterna försedda med vaktur. Till hvarje ur hörde 6 nycklar, upphängda medelst kedjor å olika platser utom och inom utställningsområdet, hvilket på så sätt var uppdeladt i trenne bevaknings-distrikt. Vaken hade skyldighet att inom sitt distrikt hvarje $\frac{1}{4}$ timme besöka en af de platser, där nycklarna voro upphängda och medelst nyckeln markera besöket. Vid nyckeln omvridning i uret lyftes nämligen en fjäder, som därvid gör märke i en i uret insatt pappersremsa, hvarigenom vid remsans uttagande ur det låsta uret, genast observeras om besöket å platsen ägt rum samt vid hvad klockslag detta skett. Uren inlämnades hvarje morgon till vaktchefen för att af honom öppnas, uppdragas och förses med ny pappersremsa samt låsas. Den förbrukade remsan uppklistrades i en journal under löpande dato och var härigenom en noggrann kontroll öfver nattbevakningen åstadkommen. På aftonen, straxt före nattvakterna gingo i tjänstgöring, afhämtades uren hos vaktchefen.

Indelning af såväl dag- som nattvakter var ordnad så, att å hvarje plats samma vakt tjänstgjorde under loppet af en vecka, hvarefter ombyte ägde rum.

Dagvakterna voro iklädda ljusblå uniformer med smala, gula passepoiler och blanka knappar, hvartill kom vid högtidliga tillfällen hvita vantar.

Nattvakterna hade sina egna kläder, men buro en ljusblå rosett med därå påtryckt ordet »Vakt».

Aflöningen utgick för såväl dag- som nattvakter med 4 kronor pr dygn.

Vid likviderna, hvilka ägde rum hvarje lördag, innehölls 50 öre pr dag af dagvakternas aflöning och afsågs härmed

dels ersättning för uniformen och

dels, att vid utställningens slut, en sparad pänning skulle finnas till vakternas förfogande.

De sålunda hopsparade medlen, öfver hvilka kontrabok fördes med hvarje

BEVAKNING OCH ORDNINGSHÅLLNING

man, utbetalades i sin helhet till manskapet vid slutlikviden, hvarjämte uniformen samt en rund summa, »ersättning för spårvägsresorna», tillerkändes manskapet såsom ett erkännande af deras plikttrogna arbete, särskildt under storstrejken.

Vid utställningen var upprättad en polisstation med 2 rum och 2 förvaringsceller.

Med tanke på att ordningen *inom* utställningen skulle uppehållas af det egna vaktmanskapet, var icke någon direkt ingång anordnad mellan polisstationen och utställningens inre område. Det var således hufvudsakligen den *yttre* bevakningen, som var anförtrodd åt en kontingent ur Stockholms poliskår.

Kontingenten bestod af en inspektionskonstapel och 10 man, hvilken styrka vid tillfällen då större tillopp af besökande kunde väntas, erhöll förstärkning från staden. Manskapet var indeladt i aflösningar, så att alltid 3 man voro i tjänstgöring å vägarna, som omgäfvade utställningen, samt en man hade vakt å stationen, hvilken var försedd med erforderliga telefoner.

Utöfver denna polisvakt funnos å stationen anställda 3 detektivkonstaplar, hvilka hade sin hufvudsakliga tjänstgöring *inom* utställningen.

XII.

TOMBOLALOTTERIET Å UTSTÄLLNINGEN

AF CARL L. BENDIX.

I den budget, som fanns åberopad i styrelsens för Svenska Slöjdföreningen und. ansökan om anslag för utställningen, hade bland tillgångarna beräknats inkomst af tombola.

Utställningskommittén ingick därför den 4 September 1908 till Kungl. Maj:t med anhållan att få anordna två tombolor, i enlighet med den plan, som varit senast tillämpad vid utställningarna i Helsingborg 1903 och Gefle 1901 och därvid visat sig ändamålsenlig.

Efter det Kommerskollegium afgifvit utlåtande i ärendet och därvid tillstyrkt bifall till den gjorda framställningen, medgaf Kungl. Maj:t genom nådigt bref den 16 Oktober 1908 anordnandet af ifrågavarande tombolalotteri i öfverensstämmelse med den i ansökningen angifna planen med tillägg likväl att det afdrag, som finge göras å tombolaanvisnings nominella belopp vid dess inlösen å utställningens byrå skulle utgöra högst 10 %. Vidare föreskrefs bland annat, att inkomsterna af lotteriet skulle efter afdrag af utgifterna för detsamma användas till bestridande af omkostnaderna för utställningen, samt att om å lotteriet uppstode öfverskott, som icke erfordrades till bestridande af omkostnaderna för utställningen, dylikt öfverskott skulle efter Kungl. Maj:ts bestämmande användas till något ändamål, afseende näringarnas främjande eller något välgörande ändamål.

Tillika bemyndigade Kungl. Maj:t Öfverståthållareämbetet att utse en eller flere kontrollanter för utöfvande af noggrann tillsyn däröfver, att lotteriföretaget utfördes enligt angifna grunder, och skulle dessa kontrollanter äga att af utställningen åtnjuta ersättning med belopp, som i brist af godvillig öfverenskommelse skulle af Öfverståthållareämbetet bestämmas. Sedan Öfverståthållareämbetet med anledning häraf till kontrollanter utsett majoren O. W. SMITH och auditören G. LINDENCRONA meddelade arbetsutskottet dessa, att, sedan upplysning inhämtats att — då vid föregående utställningar 2 kontrollanter varit utsedda — i regel endast en af dem tjänstgjort åt gången samt att kontrollanterna af detta sitt uppdrag komme att vara upptagna högst 3 timmar dagligen, utskottet bestämt en ersättning af 10 kronor om dagen att uppbäras af den tjänstgörande kontrollanten. Utskottet meddelade samtidigt att, om det däremot vid enstaka tillfällen skulle visa sig behöfligt, att bägge kontrollanterna tjänstgjorde samtidigt under ofvannämnda timantal, för dessa fall till hvardera af kontrollanterna skulle utbetalas en godtgörelse af 10 kronor om dagen.

Den af utskottet åt kontrollanterna erbjudna ersättningen godkändes sedermera

TOMBOLALOTTERIET Å UTSTÄLLNINGEN

af Öfverståthållareämbetet och har dylik ersättning af den ena kontrollanten uppburits för 109 dagar och af den andra för 94 dagar. Tombolalotteriet pågick i 116 dagar, hvadan kontrollanterna tjänstgjort samtidigt under 87 dagar och icke såsom Arbetsutskottet afsett endast i undantagsfall.

Det synes därför vara ändamålsenligare om, såsom skedde vid utställningen i Helsingborg, där samma antal tombolor som i Stockholm förefunnos, ifrån början endast utses en kontrollant jämte en suppleant för denne.

Tombolalotteriet tog sin början samma dag utställningen öppnades, den 4 Juni, och fortgick sedan oafbrutet till utställningens sista dag, den 30 September, med undantag af att på de anordnade 3 folksöndagarna ingen tombola var i gång.

Då de utställningsbesökandes antal med storstrejkens början betydligt minskades, ansågs, att en tombola var tillräckligt, hvadan i 18 dagar i Augusti endast en tombola fungerade. Den 22 Augusti användes bägge tombolorna på nytt och fortsattes därmed, såsom ofvan sagts, till den 30 September, med undantag af 3 dagar i slutet af September, då väderleken var ogynnsam och de besökandes antal ringa.

Tombolorna voro till en början placerade i kupolsalen, men utflyttades sedan väderleken blifvit varmare till loggian utanför kupolen. Om hvardagarna utsattes och öppnades tombolorna kl. 12 midd. och om söndagarna kl. 1 e. m. samt stängdes 15 minuter före hallarnas stängningstid.

Lotteriet var anordnadt på följande sätt:

Tvenne tombolahjul funnos med tillhörande disk, i hvars öfre skifva voro trenne hål, ledande till olika fack af i disken befintliga tvenne lådor. Genom det ena af dessa hål nedstoppades den för hvarje såld lott erlagda afgiften, 1 krona, genom det andra de dragna nitlapparna med sina hylsor och i det tredje hylsorna till de dragna vinstlapparna, hvilka däremot själfva uppträdde på en nål.

I hvarje tombolahjul funnos hvarje dag, då tombolan började, 2000 st. trähylsor, som innehöllo en liten papperslapp antingen en blank af hvit färg eller en kulört med tryckt siffra å visst belopp. Papperslapparna hade sålunda olika färg, i det att vinstlapparna å 5 kronor voro röda, å 10 kr. gula, å 20 kr. gröna, å 50 kr. lila och å 100 kr. blå.

Enligt planen utgjorde antalet af de hvita lapparna — nitarna — i hvarje tombola 1835 och antalet vinstlappar 165, däraf 1 å 100 kr., 4 å 50 kr., 10 å 20 kr., 30 å 10 kr. samt 120 å 5 kronor. Vinsternas sammanlagda värde var sålunda i hvarje tombola 1400 kronor. Då priset på hvarje lott var 1 krona, framgår häraf, att om alla lotter i en tombola voro sålda, lotteriet hade en vinst af 600 kronor. Då en lott köptes emottog en af de tvenne vid tombolan tjänstgörande damerna — inalles tjänstgjorde 6 damer vid tombolorna — betalningen därför och nedlade denna genom det förut omnämnda hålet i diskskifvan, därefter omvreds tombolahjulet af den andra tjänstgörande damen, som därefter öppnade detsamma, upptog därur en hylsa samt öppnade denna. Innehöll nu denna hylsa en hvit lapp — nitlapp — tillskrufvades åter hylsan med lappen inneliggande och nedstoppades genom ett af diskskifvans hål i den andra i disken befintliga lådan. Innehöll åter den öppnade hylsan en kulört lapp — vinstlapp —

TOMBOLALOTTERIET Å UTSTÄLLNINGEN

visades denna och den därå tryckta siffran angifvande vinstbeloppet för köparen, hvarefter lappen uppträdde på en lång nål och hylsan åter tillskrufvades och nedsläpptes genom ett annat af diskskifvans hål i ett särskildt fack. Åt den vinnande uttogs därefter ur en vinstanvisningsbok, som var ny för hvarje dag, en perforerad anvisning, angifvande det mot den utfallna vinsten svarande beloppet. Dessa anvisningar böra vara försedda med kontrollantens påskrift eller namnstämpel samt hade (exempelvis för 100 kronor vid A-tombolan) följande lydelse:

A. 100 kr. 2. TOMBOLAVINST. Föremålets karaktär Såldt till 3 Aug. 1909.	A. 100 kr. 3. TOMBOLAVINST. Föremålets karaktär Såldt till af Utställare. Att undertecknad uttagit varor för hela vinstbeloppet intygas på heder och tro. 3 Aug. 1909.	A. 100 kr. 4. Undertecknad förbinder sig att från utställningen efter dess slut eller från fabriken leverera till följande föremål: till pris af: Utställare. 3 Aug. 1909.
---	--	--

Å anvisningens baksida!

Mot aflämnande af detta vinstbevis, behörigen kvitteradt, äger den utställare, hvars namn finnes infördt å andra sidan, att å utställningens byrå, som för sådant ändamål hålles öppen hvarje söckendag kl. 10—12 f. m. till och med den 30 September 1909, lyfta kr. 100 med afdrag enligt allmänna bestämmelserna för utställningen § 15.

Vinstbevis, som icke före denna dag aflämnats till inlösen, inlöses icke.

Kvitteras den.....1909.

.....
UTSTÄLLARE.

Emot aflämnandet af denna anvisning ägde vinnaren nu att bekomma ett utställningsföremål af motsvarande värde. Om af det önskade föremålet endast fanns utställt ett exemplar och detta alltså enligt de för utställningen gällande bestämmelserna ej fick borttagas från utställningen, återfick vinnaren anvisningens del n:o 4, behörigen undertecknad af utställaren eller hans ställföreträdare, hvilken, för den händelse föremålet skall levereras efter utställningens slut, bör åsätta det samma anvisningsdelen n:o 2. I fall däremot utställaren hade detaljförsäljning af föremålet, kommo delarna 2 och 4 ej till användning. Då utställaren sedermera önskade betalning för anvisningsbeloppet, inlämnades del 3 på utställningens byrå, hvarest det angifna beloppet, med afdrag af ofvan angifna provision, 10 %, utbetalades. Enligt bestämmelserna skulle anvisning i sin helhet användas endast till

TOMBOLALOTTERIET Å UTSTÄLLNINGEN

inköp af utställningsföremål och fick ej af utställare eller byrån med penningar helt eller delvis inlösas af den vinnande.

Då lotteriet på aftonen stängdes, inburos anvisningsböckerna jämte de i disken befintliga låsta lådorna med dragna vinster och niter samt de därför erlagda afgifterna i kontrollanternas rum i administrationsbyggnaden. Kontrollanten genomså därefter anvisningsböckerna, förvissade sig om att de utlämnade anvisningarna stämde öfverens med de uttagna vinstlapparna, hvilka därpå uppbrändes, och de kapslar, som innehållit dessa lappar, uppsattes på ett särskildt konstrueradt bräde och fylldes med nya vinstlappar, motsvarande de för dagen uttagna. Likaledes upptogs de utdragna niterna med tillhörande kapslar ur sin låda, uppsattes å ett särskildt bräde och räknades. Vidare skulle af kontrollanten tillses, att summan af antalet utfallna vinster och utdragna niter öfverensstämde med antalet kronor i erlagda afgifter för lotterna. Då allt var klart, tillskrufvades de kapslar, som varit upptagna och alla hylsorna nedplockades härefter i tombolahjulen, hvilka på detta sätt åter innehöllo 2000 lotter med föreskrifvet antal vinster.

De för dagen begagnade anvisningsböckerna med kvarvarande anvisningar, som ej blifvit använda, makulerades af kontrollanten på så sätt, att ett hål slogs igenom desamma. I en särskild för tombolan afsedd räkenskapsbok infördes för hvarje dag af kontrollanten, särskildt för hvarje tombola, antalet sålda lotter, de dragna vinstbeloppen, specificerade, deras summa, antalet vinster och antalet nitar samt lotteriets vinst eller förlust. I denna bok kvitterades det för dagen erhållna beloppet för sålda lotter af kassaförvaltaren, då penningarna på aftonen till honom skulle öfverlämnas af kontrollanten. Vinstlappar och anvisningsböcker skulle förvaras af kontrollanten i låst skåp. De makulerade anvisningsböckerna öfverlämnades efter utställningens slut till kommissariatet.

För att man skulle vara fullt säker på att det riktiga antalet vinster och niter förefanns, upptogs på vissa mellantider alla de 2000 hylsorna af kontrollanterna, öppnades och uppsattes på de förutnämnda bräderna, och befanns vid dessa revisioner allt vara i sin ordning.

Tablå öfver omsättningen vid tombolalotteriet.

Dato	Sålda lotter à 1 kr.	Dragna vinster à kronor						Antal		Lotteriets	
		5	10	20	50	100	Summa Kronor	Vinster	Niter	Vinst Kr.	För- lust Kr.
Juni 4	2,650	170	41	17	8	2	2,200	238	2,412	450	—
» 5	2,977	197	45	15	7	2	2,285	266	2,711	692	—
» 6	1,811	112	32	11	3	—	1,250	158	1,653	561	—
» 7	1,982	139	31	10	2	1	1,405	183	1,799	577	—
» 8	2,770	165	43	15	6	2	2,055	231	2,539	715	—
» 9	1,292	86	18	6	4	2	1,130	116	1,176	162	—
» 10	2,585	158	42	13	7	2	2,020	222	2,363	565	—
Trpt	16,067	1,027	252	87	37	11	12,345	1,414	14,653	3,722	—

TOMBOLALOTTERIET Å UTSTÄLLNINGEN

Dato	Sålda lotter à 1 kr.	Dragna vinster à kronor						Antal		Lotteriets	
		5	10	20	50	100	Summa Kronor	Vinster	Niter	Vinst Kr.	För- lust Kr.
Trpt	16,067	1,027	252	87	37	11	12,345	1,414	14,653	3,722	—
Juni 11	2,843	161	46	15	7	2	2,115	231	2,612	728	—
» 12	1,495	98	21	7	4	1	1,140	131	1,364	355	—
» 13	2,487	149	39	14	4	2	1,815	208	2,279	672	—
» 14	3,700	225	59	20	8	2	2,715	314	3,386	985	—
» 15	2,777	172	45	14	5	1	1,940	237	2,540	837	—
» 16	2,343	135	32	14	4	—	1,475	185	2,158	868	—
» 17	2,318	145	44	16	3	1	1,735	209	2,109	583	—
» 18	2,471	159	39	14	6	2	1,965	220	2,251	506	—
» 19	2,181	133	37	13	5	2	1,745	190	1,991	436	—
» 20	2,149	120	27	13	7	1	1,580	168	1,981	569	—
» 21	2,337	149	34	17	5	1	1,775	206	2,131	562	—
» 22	1,890	121	29	12	5	1	1,485	168	1,722	405	—
» 23	1,471	94	28	9	3	1	1,180	135	1,336	291	—
» 24	1,310	76	22	6	2	—	820	106	1,204	490	—
» 25	3,168	203	52	19	7	1	2,365	282	2,886	803	—
» 26	2,291	137	35	8	6	2	1,695	188	2,103	596	—
» 27	2,041	146	40	12	4	1	1,670	203	1,838	371	—
» 28	2,383	165	40	13	4	1	1,785	223	2,160	598	—
» 29	1,949	123	34	12	2	2	1,495	173	1,776	454	—
» 30	1,982	135	43	12	3	1	1,595	194	1,788	387	—
Juli 1	2,068	132	30	11	2	1	1,380	176	1,892	688	—
» 2	2,542	171	34	16	4	2	1,915	227	2,315	627	—
» 3	2,298	152	35	17	2	2	1,750	208	2,090	548	—
» 5	2,459	156	39	13	5	1	1,780	214	2,245	679	—
» 6	2,516	161	46	15	6	1	1,965	229	2,287	551	—
» 7	2,523	168	49	16	4	1	1,950	238	2,285	573	—
» 8	2,267	156	34	16	2	2	1,740	210	2,057	527	—
» 9	2,365	156	37	14	4	2	1,830	213	2,152	535	—
» 10	1,938	132	38	14	5	2	1,770	191	1,747	168	—
» 11	2,139	151	41	11	4	2	1,785	209	1,930	354	—
» 12	2,598	169	44	16	5	2	2,055	236	2,362	543	—
» 13	2,409	159	40	11	6	2	1,915	218	2,191	494	—
» 14	2,342	162	47	16	7	2	2,150	234	2,108	192	—
» 15	2,011	129	38	14	5	2	1,755	188	1,823	256	—
» 16	2,336	171	41	11	5	1	1,835	229	2,107	501	—
» 17	1,498	173	41	14	5	2	2,005	235	2,263	493	—
» 18	2,642	170	40	13	6	1	1,910	230	2,412	732	—
» 19	3,562	221	58	18	7	2	2,595	306	3,256	967	—
» 20	2,269	148	45	12	4	2	1,830	211	2,058	439	—
» 21	2,033	122	30	9	2	2	1,390	165	1,868	643	—
» 22	1,569	117	28	8	4	—	1,225	157	1,412	344	—
» 23	2,121	139	46	13	4	2	1,815	204	1,917	306	—
Trpt	113,158	7,288	1,879	645	229	72	86,780	10,113	103,045	26,378	—

TOMBOLALOTTERIET Å UTSTÄLLNINGEN

Dato	Sålda lotter à 1 kr.	Dragna vinster à kronor						Antal		Lotteriets	
		5	10	20	50	100	Summa Kronor	Vinster	Niter	Vinst Kr.	För- lust Kr.
Trpt	113,158	7,288	1,879	645	229	72	86,780	10,113	103,045	26,378	—
Juli 24	1,941	130	28	8	3	2	1,440	171	1,770	501	—
» 25	2,178	143	31	9	5	—	1,455	188	1,990	723	—
» 26	2,355	155	40	14	4	2	1,855	215	2,140	500	—
» 27	2,420	156	45	16	5	1	1,900	223	2,197	520	—
» 28	2,103	141	39	14	5	1	1,725	200	1,903	378	—
» 29	1,535	122	24	11	3	1	1,320	161	1,374	215	—
» 30	1,758	112	32	7	3	1	1,270	155	1,603	488	—
» 31	1,430	90	28	6	4	2	1,250	130	1,300	180	—
Aug. 2	2,209	167	36	14	3	1	1,725	221	1,988	484	—
» 3	1,151	88	19	3	2	1	890	113	1,038	261	—
» 4	404	26	11	6	1	—	410	44	360	—	6
» 5	344	27	4	3	—	—	235	34	310	109	—
» 6	1,008	67	19	5	2	1	825	94	914	183	—
» 7	499	41	7	4	3	—	505	55	444	—	6
» 8	782	65	20	4	1	—	655	90	692	127	—
» 9	665	65	17	6	1	—	665	89	576	—	—
» 10	870	54	16	9	2	—	710	81	789	160	—
» 11	593	29	12	4	3	1	595	49	544	—	2
» 12	568	45	12	5	2	—	545	64	504	23	—
» 13	645	43	13	2	1	—	435	59	586	210	—
» 14	658	46	13	5	—	1	560	65	593	98	—
» 15	868	57	15	6	3	—	705	81	787	163	—
» 16	1,199	98	15	7	2	—	880	122	1,077	319	—
» 17	1,422	103	25	8	3	1	1,175	140	1,282	247	—
» 18	963	74	21	6	3	1	950	105	858	13	—
» 19	1,189	89	24	10	4	—	1,085	127	1,062	104	—
» 20	1,274	92	22	8	1	1	990	124	1,150	284	—
» 21	1,313	92	22	9	4	—	1,060	127	1,186	253	—
» 22	2,052	142	38	14	5	2	1,820	201	1,851	232	—
» 23	884	64	16	7	2	—	720	89	795	164	—
» 24	1,591	97	28	9	4	1	1,245	139	1,452	346	—
» 25	1,783	142	37	15	5	1	1,730	200	1,583	53	—
» 26	1,898	125	35	13	5	1	1,585	179	1,719	313	—
» 27	2,248	153	37	10	5	2	1,785	207	2,041	463	—
» 28	2,070	146	37	14	8	2	1,980	207	1,863	90	—
» 29	2,424	155	45	16	3	1	1,795	220	2,204	629	—
» 30	2,018	132	31	11	5	1	1,540	180	1,838	478	—
» 31	1,800	137	30	11	5	1	1,555	184	1,616	245	—
Sept. 1	1,673	126	22	10	6	2	1,550	166	1,507	123	—
» 2	1,840	135	30	11	5	1	1,545	182	1,658	295	—
» 3	2,441	178	39	16	8	2	2,200	243	2,198	241	—
» 4	2,296	156	39	16	5	2	1,940	218	2,078	356	—
Trpt	174,520	11,593	2,953	1,027	373	109	137,585	16,055	158,465	36,949	14

TOMBOLALOTTERIET Å UTSTÄLLNINGEN

Dato	Sålda lotter à 1 kr.	Dragna vinster à kronor						Antal		Lotteriets	
		5	10	20	50	100	Summa Kronor	Vinster	Niter	Vinst Kr.	För- lust Kr.
Trpt	174,520	11,593	2,953	1,027	373	109	137,585	16,055	158,465	36,949	14
Sept. 5	2,896	191	47	18	5	2	2,235	263	2,633	661	—
» 6	2,117	156	37	15	7	1	1,900	216	1,901	217	—
» 7	1,570	130	32	11	2	1	1,390	176	1,394	180	—
» 8	2,668	188	51	16	6	2	2,270	263	2,405	398	—
» 9	2,009	145	39	16	8	1	1,935	209	1,800	74	—
» 10	2,782	195	49	18	6	2	2,325	270	2,512	457	—
» 11	2,483	178	40	18	8	2	2,250	246	2,237	233	—
» 12	3,157	201	55	14	8	2	2,435	280	2,877	722	—
» 13	2,380	180	45	15	5	1	2,000	246	2,134	380	—
» 14	1,876	136	36	14	6	2	1,820	194	1,682	56	—
» 15	2,545	173	43	16	7	1	2,065	240	2,305	480	—
» 16	3,212	211	54	18	8	2	2,555	293	2,919	657	—
» 17	2,238	159	37	18	5	1	1,875	220	2,018	363	—
» 18	2,145	155	41	15	5	—	1,735	216	1,929	410	—
» 20	2,512	175	44	17	8	1	2,155	245	2,267	357	—
» 21	2,641	197	50	18	7	1	2,295	273	2,368	346	—
» 22	1,233	84	22	6	1	1	910	114	1,119	323	—
» 23	1,482	103	27	8	3	1	1,195	142	1,340	287	—
» 24	2,584	179	51	14	5	1	2,035	250	2,334	549	—
» 25	2,965	198	51	17	7	1	2,290	274	2,691	675	—
» 26	3,107	199	47	16	7	2	2,335	271	2,836	772	—
» 27	1,833	112	27	10	4	1	1,330	154	1,679	503	—
» 28	2,760	175	43	15	5	2	2,055	240	2,520	705	—
» 29	3,877	236	60	19	8	2	2,760	325	3,552	1,117	—
» 30	3,844	238	58	20	8	2	2,770	326	3,518	1,074	—
Summa	237,436	15,887	4,039	1,409	522	144	188,505	22,001	215,435	48,945	14

Nettovinsten på bägge tombolorna blef sålunda 48,931 kronor. Då man härifrån drager de för lotteriets skötsel behöfliga utgifterna, hvilka enligt behörigen attesterade och bland annat af kontrollanterna reviderade räkningar uppgingo till kr. 5,716: 55, återstå 43,214 kronor 45 öre. Härtill kommer ett belopp af 1,115 kronor, utgörande värdet af sådana vinstanvisningar, som icke företeddes till inlösen, hvadan utställningens vinst på lotteriet sålunda utgjorde 44,329 kronor 45 öre förutom den försäljningsprocent, som enligt bestämmelserna för lotteriet afdrogs från anvisningsbeloppet och hvilken utgick å alla vinstanvisningar med undantag af sådana, hvilka användts till inköp af utställningslotter. Sedan utställningens kommissariat förvissat sig om, att det icke strede mot bestämmelserna för tombolalotteriet att för vinstanvisningar inköpa lotter till det stora utställningslotteriet, medgafs nämligen, för att öka omsättningen af utställningslotter, en sådan inlösen.

TOMBOLALOTTERIET Å UTSTÄLLNINGEN

Den 4 Augusti hade A-tombolan en förlust af 39 kronor och B-tombolan en vinst af 33 kronor, hvadan i allt en förlust af 6 kronor uppstod. Den 7 och 11 Augusti spelades, såsom ofvan nämnts, endast med en tombola, hvarvid en förlust af respektive 6 och 2 kronor uppstod. Den 10 Juli uppstod å A-tombolan en förlust å 19 kronor, medan B-tombolan däremot hade en vinst af 187 kronor, likaså visade B-tombolan den 25 Augusti en förlust af 69 kronor och den 14 September af 42 kronor, medan däremot A-tombolan samma dagar hade en vinst af resp. 122 och 98 kronor. Öfriga dagar gingo båda tombolorna med större eller mindre vinst.

Den 30 September hade alla vinster i B-tombolan utfallit, då 1,983 lotter blifvit sålda, hvarför tombolan stängdes. Detta var den enda dag, då samtliga vinster å någon af tombolorna utfallit.

Då i hvarje tombola funnos 165 vinster och 2,000 lotter, ställde sig möjligheten att vinna som 1:12,12. Lotteriet höll emellertid mer, än hvad det sålunda lofvade, enär de dragna vinsternas antal (22,001) i förhållande till de sålda lotternas (237,436) var 1:10,79. Vidare kom på hvar och en af de sålda lotterna större penningvaluta, än hvad sannolikhetsberäkningen utvisade, nämligen nära 80 öre i stället för 70 öre.

XIII.

KONSTINDUSTRILOTTERIET VID UTSTÄLLNINGEN

AF CARL L. BENDIX, ERNST LUNDQUIST OCH H. VAN RIJSWIJK.

Enligt programmet för utställningen skulle någon prisbedömning af de utställda föremålen icke äga rum, men hade utställningskommittén tänkt sig, att en ersättning för den fördel, som anses ligga i att på en utställning hafva erhållit ett pris, skulle kunna beredas utställarne, därigenom att i samband med utställningen inrättades ett industrilotteri, där tillfälle funnes för utställarne att få sälja framstående föremål, särskildt sådana, som tillverkats speciellt för utställningen eller som genom en prydligare utstyrsel gjorts dyrare än vanligt.

Den stora utställningskommittén beslöt därför vid sitt första sammanträde den 17 januari 1908 att tillsätta särskilda kommitterade för att utarbete en plan till ett konstindustrilotteri, hvori vinsterna skulle inköpas bland de å utställningen exponerade föremålen, och utsågos till dessa kommitterade rektor V. ADLER, konsul C. J. F. LJUNGGREN och grosshandlaren P. SWARTZ med rätt att med sig adjungera andra sakkunniga.

Kommitterade, hvilka med sig genast adjungerade direktör H. VAN RIJSWIJK samt på en senare tidpunkt direktör J. SACHS, inkommo i början af mars med sitt första förslag till lotteriplan. Denna diskuterades vid gemensamt sammanträde af arbetsutskottet och utskottet för finanser, reklam och förströelser och blef då återremitterad. Efter ytterligare sammanträden och återremisser enade sig slutligen de bägge utskotten om att för utställningskommittén framlägga nedanstående plan.

»Lotteriet upplägges i 80,000 lotter till ett försäljningspris af 5 kronor per lott, med beräkning att hvar 20:de lott skall utfalla med vinst.

Bland de å utställningen befintliga föremålen inköpas eller beställas från utställare, därest samtliga lotter säljas, 4,000 vinster till ett sammanlagdt värde af 300,000 kronor att fördelas enligt följande dragningsplan:

vinst	minst värde	summa kronor.
1	25.000	25.000
1	8.000	8.000
1	5.000	5.000
2	3.000	6.000
2	2.000	4.000
Transport 7		48.000

KONSTINDUSTRILOTTERIET VID UTSTÄLLNINGEN

	vinst	minst värd	summa kronor.
Transport	7		48.000
	2	1.500	3.000
	2	1.000	2.000
	4	800	3.200
	8	600	4.800
	13	500	6.500
	19	400	7.600
	38	300	11.400
	76	200	15.200
	114	100	11.400
	3.717 från 75 till 30 kr.		186.900
	4.000 vinster		Kr. 300.000

Ofvanstående post med 3.717 vinster tänkes fördelad på ungefär nedanstående sätt:

600 vinster à minst 75 kr.	45.000
675 » » » 60 »	40.500
750 » » » 50 »	37.500
825 » » » 40 »	33.000
867 » » » 30 »	26.010
3.717	182.010

samt ett belopp af 4.890 för möjligt höjande af dessa vinsters minimivärde.

Kr. 186.900

Skulle möjligen ej alla dessa 80.000 lotter blifva sålda, borttages motsvarande antal (hvar 20:de) vinster, dock kommer denna borttagning af vinster att ske bland posten med de lägsta vinsterna och så att, äfven efter reduktion af lotternas och vinsternas antal, förhållandet mellan lotternas och vinsternas värde fortfarande blir för den lottköpande allmänheten minst lika fördelaktigt, som i den ursprungliga planen eller som 4 till 3.»

Den budget, som uppgjordes för lotteriet med den omfattning, som ofvanstående plan utvisar, var följande

80.000 lotter à 5 kronor pr st.	400.000 kronor
med vinst å hvar 20:de lott, 4.000 vinster	300.000 »
	Återstår 100.000 kronor,

hvarmed skulle betäckas kostnader för hyra af lokal, löner till direktör och tjänstemän m. fl. biträden, provisioner åt kollektörer, tryckning af lotter, reklamer, annonser, inköp af lotthjul, försäkringar, magasinshyra, transporter, reserv vid vinstinköp m. fl. utgifter, som kunde ifrågakomma.

Vid utställningskommitténs sammanträde den 3 juni 1908 beslöt kommittén

KONSTINDUSTRILOTTERIET VID UTSTÄLLNINGEN

att hos Kungl. Maj:t anhålla om godkännande å ofvannämnda förslag till lotteri-plan. Samtidigt beslöt kommittén att åtaga sig de förpliktelser gent emot allmänheten, som af Kungl. Maj:t kunde varda föreskrifna vid koncessionen till lotteriet under förutsättning, att de, hvilka tecknat garanti för utställningen, medgåfve, att af den tecknade garantisumman ett belopp af 200.000 kronor finge utgöra säkerhet för lotteriets ordentliga fullgörande af sina förbindelser eller, om brist i detta afseende skulle uppstå i nämnda belopp, denna skulle kunna af de förenade utskotten på något för kommittén betryggande sätt fyllas.

Några dagar därefter ingick kommittén till Kungl. Maj:t med framställning i ämnet. I denna framhölls bland annat, att kommittén genom inrättande af ett konstindustrilotteri trodde sig bäst kunna fylla den uppgift, som kommittén ansett för sig vara en af de mest angelägna nämligen att göra deltagandet i utställningen för de blifvande utställarne så förmånligt som möjligt, samt att lotteriet äfven skulle hafva till ändamål att i möjligaste mån stödja utställarne i deras sträfvanden att söka uppvisa den ståndpunkt, de intoge som konsthandtverkare och konstindustriidkare beträffande smak och yrkesskicklighet.

Vidare anfördes, att, då man kunde förutse möjligheten af att icke allenast de föreslagna 80.000 lotterna blefve sålda, utan äfven att intresset för lotteriet blefve så stort, att ett större antal lotter kunde vinna afsättning, kommittén ansåg sig böra anhålla om tillstånd till lotteriets successiva utvidgning i mån af efterfrågan på lotter enligt följande plan.

Plan b. med 120.000 lotter à 5 kronor = 600.000 kronor med vinst på
hvar 19:de lott d. v. s. 6.315 vinster till 465.000 kronor
omkostnader 135.000 »
<u>600.000 kronor</u>

Plan c. med 140.000 lotter à 5 kronor = 700.000 kronor med vinst på
hvar 18:de lott d. v. s. 7.777 vinster till 545.000 kronor
omkostnader 155.000 »
<u>700.000 kronor</u>

Plan d. med 162.350 lotter à 5 kronor = 811.750 kronor med vinst på
hvar 17:de lott d. v. s. 9.550 vinster till 640.355 kronor
omkostnader 171.395 »
<u>811.750 kronor</u>

Slutligen framhölls i kommitténs underdåniga skrifvelse, att det i detta lotteriet varit nödvändigt att, i större utsträckning än annars vore vanligt, föreslå inköp af värdefulla och större vinster. För ernåendet af detta mål hade vinstmöjligheterna i de olika planerna måst begränsas till resp. hvar 20:de, 19:de, 18:de eller 17:de lott. Att den spelande allmänheten det oaktadt blifvit synnerligen väl tillgodosedd genom den mångfald af verkligt värdefulla vinster, som i lotteriplanerna föresloges, låge i öppen dag. Af planen framginge äfven, att kommittén icke tänkt sig någon nämnvärd pekuniär vinst af lotteriet för utställningens egen

KONSTINDUSTRILOTTERIET VID UTSTÄLLNINGEN

ekonomi utan att, sedan omkostnaderna för lotteriet afdragits, så godt som hela den återstående summan föreslagits att användas till inköp af vinstföremål. Skulle någon behållning å lotteriet likväl uppstå, anhöll kommittén, att denna, i händelse af behof, finge användas till bestridande af kostnaderna för själfva utställningen.

Sedan såväl Öfverståthållareämbetet som Kommerskollegium tillstyrkt bifall till utställningskommitténs framställning, medgaf Kungl. Maj:t den 21 augusti 1908, att kommittén finge i samband med utställningen anordna ett konstindustriutställningslotteri i hufvudsaklig öfverensstämmelse med den ingifna planen samt med villkor, att till vinster vid lotteriet finge användas endast utställda föremål eller hos utställare beställda föremål; att utfallen vinst ej finge af utställare eller utställningskommittén med penningar helt eller delvis inlösas från den vinnande; att hos Öfverståthållareämbetet skulle af kommittén ställas säkerhet, som af ämbetet godkändes för fullgörande af lotteriets förbindelser mot allmänheten, att inkomsterna å lotteriet skulle efter afdrag af utgifterna för detsamma användas till bestridande af omkostnaderna för utställningen; samt att, om å lotteriet uppstode öfverskott, som icke erfordrades till betäckande af omkostnaderna för utställningen, detta öfverskott skulle efter Kungl. Maj:ts bestämmande användas för något ändamål, afseende näringarnas främjande eller ock något välgörande ändamål.

Tillika bemyndigade Kungl. Maj:t Öfverståthållareämbetet bland annat att utse en eller flere kontrollanter för utförande af noggrann tillsyn däröfver att lotteriföretaget utfördes enligt angifna grunder och de särskilda föreskrifter, som kunde varda meddelade, och utsågs till kontrollant auditören C. G. E. BREITHOLTZ.

Sedan Kungl. Maj:ts tillstånd alltså erhållits att anordna lotteriet, blef den viktigaste frågan för utställningen att afgöra, huruvida den själf skulle bedriva lotteriförsäljningen eller öfverlämna densamma till någon hufvudkollektör.

Enär utställningsstyrelsen ej ansåg sig kunna vara i tillfälle att i detalj egna sig åt driften af lotteriet, särskildt i hvad det rörde själfva försäljningen af lotterna, anmodades en del personer att inkomma med ansökningar om öfvertagande af detta arbete, och antogs på grund af sådan ansökan direktör ERNST LUNDQUIST till ensam distributör och hufvudkollektör för utställningslotteriet.

Med Herr Lundquist uppgjordes därefter ett preliminärt kontrakt, hvilket underställdes utställningskommittén och af denna godkändes den 9 november 1908.

I detta kontrakt bestämdes, att lotternas marknadspris skulle utgöra 5 kronor pr styck samt att desamma skulle kontant redovisas till utställningen med kr. 4.45 för hvarje emottagen lott, som ej oförsäld återställdes, dock att utställningen för den händelse endast 80.000 lotter eller därunder komme att försälas, till hufvudkollektören skulle restituera 7,5 öre pr af honom redovisad lott.

Dessutom förband sig Herr Lundquist:

att bekosta lotternas tryckning med därtill erforderligt papper,

att bekosta och distribuera vinst- och dragningslistor samt att bestrida alla kostnader för annonsering och i öfrigt alla de med distribueringen förenade utgifterna,

att erlægga den till Öfverståthållareämbetets kontrollanter utgående ersättning samt att bestrida alla kostnader för dragningen.

KONSTINDUSTRILOTTERIET VID UTSTÄLLNINGEN

Därjämte föreskref kontraktet:

dels att lotterna, som förvarades hos utställningen, skulle af Herr Lundquist uttagas i poster om högst 20.000 stycken för hvarje gång, med skyldighet för Herr Lundquist att kontant redovisa hvarje förut mottagen post lotter, innan ny sådan kunde utfås,

dels ock skyldighet för Herr Lundquist att på vissa stipulerade tider kontant redovisa visst antal lotter, detta oafsedt huruvida samma antal lotter vid denna tidpunkt försålts eller ej.

Detta var i hufvudsak de i kontraktet intagna bestämmelserna.

För fullgörande af de förbindelser, som Herr Lundquist iklädt sig, gingo konsul Karl Granberg, direktör Axel Lilja och kapten Ernst Hjortzberg i full borgen.

Vid utställningskommitténs ofvannämnda sammanträde beslöto de närvarande, sedan utställningens garantier medgifvit, att, af den af hvar och en tecknade garanti-summan för utställningen, 2.000 kronor finge gälla för utställningslotteriet, att underskrifva en skrivelse till Öfverståthållareämbetet af följande lydelse:

»Sedan Kungl. Maj:t medgifvit, dels den 21 augusti 1908 att kommittén för allmänna svenska utställningen för konsthandverk och konstindustri må i samband med utställningen anordna ett konstindustrilotteri i öfverensstämmelse med i kommitténs ansökning närmare angifven plan, dels den 18 oktober 1908, att kommittén må för den tid utställningen pågår anordna ett tombolalotteri med villkor i båda fallen, bland annat, att hos Öfverståthållareämbetet skall af kommittén ställas säkerhet, som af ämbetet godkännes för fullgörande af resp. konstindustrilotteriets och tombolalotteriets förbindelser mot allmänheten, få under-tecknade, ledamöter i utställningskommittén, alla för en och en för alla ikläda sig ansvar för fullgörande af ofvannämnda förbindelser.»

Till lotterinämd för inköp af vinstföremål utsågos Herrar ADLER, FOLCKER, MÖLLER, VAN RIJSWIJK, friherrinnan TAMM och Herr WÄHLIN. Nämnden skulle i fall af behof suppleras genom val af de bägge utskotten.

Då utställningens Arbetsutskott uttryckte sin önskan, att distributionen af lotterna skulle taga sin början snarast möjligt, för att sådana skulle finnas för allmänheten tillgängliga under den i december 1908 pågående julhandeln, inrättades af Herr Lundquist genast en särskild lotteribyrå med där anställda biträden och skulle denna byrås arbete i första hand koncentreras på att anskaffa lämpliga återförsäljare för försäljning af lotter och genom annonser och reklam fästa allmänhetens uppmärksamhet på lotteriet.

Samtidigt föranstaltades om tryckning af lottsedlarna i ett antal af 80.000 st., och sedan kommissionärer anskaffats på alla större platser i hela landet och dessutom genom annonsering såväl i hufvudstaden som landsorten gjorts nödig reklam för lotteriet, utsläpptes lottsedlarna till försäljning den 1 december.

Högsta vinsten i lotteriet utgjordes af en fullt möblerad villa, liggande å fri och egen grund i Storängens villasamhälle. Densamma har, oafsedt utgifterna för dess utställande i Frisens park, kostat där den ligger å sin plats cirka 30.000 kronor. Med en del till densamma af diverse leverantörer skänkta arbeten och material representerar densamma ett värde af cirka 39.000 kronor.

KONSTINDUSTRILOTTERIET VID UTSTÄLLNINGEN

Dessutom förekommo vinster i värde af kr. 8.000, 5.000, 3.000 etc. och skulle vid försäljning af 80.000 lotter, såsom ofvan nämnts, utfalla 4.000 vinster till ett sammanlagdt värde af kr. 300.000.

I verkligheten utlottades 4.001 vinster till ett i vinstlistan upptaget värde af 300.046 kronor 25 öre, och har därvid högsta vinsten endast beräknats till 25.000 kronor.

Oaktadt sålunda en hel del större, värdefulla vinster förekommo och dessutom vinstmöjligheterna väl få anses vara synnerligen goda, gick försäljningen såväl under december 1908 som under de första 5 månaderna 1909 afsevärdt trögt.

Detta dåliga resultat under angifna tidsperiod torde få tillskrifvas dels den ekonomiska krisen, som gjorde sig kännbar öfver hela landet och som naturligen inverkade menligt på försäljningen, dels ock den enorma konkurrensen med andra samtidigt pågående lotterier, icke att förglömma ett 10-tal tombolalotterier, dels ock allmänhetens benägenhet att uppskjuta köpet af lotter till strax före dragningen, hvilken annonserades till senare delen af september månad 1909.

Först efter utställningens öppnande i början af juni månad började försäljningen att ökas och fortgick denna ökning successivt ända till början af augusti, då storstrejken utbröt, hvarvid försäljningen sjönk till en obetydlighet. Oaktadt storstrejken, som varade under hela augusti, inträdde dock redan i medio af augusti en afsevärd ökning i försäljningen, hvilken ökning fortgick ända till lotteriets slut och nådde sin höjdpunkt under sista månaden utställningen pågick.

Gången af försäljningen torde kunna få sin belysning genom nedanstående uppgift öfver resp. data för uttagning af de för försäljning behöfliga lotter, hvilka uttogos i 4 poster om 20.000 st. hvarje gång.

Den 30 november 1908 uttogos 20.000 lotter			
»	1 maj 1909	»	20.000 »
»	28 juni	»	20.000 »
»	8 september	»	20.000 »

Försäljningen af lotter bedrefs genom omkring 400 st. återförsäljare landet rundt, hvilka alla åtnjöto 5 % provision å försäljningssumman samt ägde rätt att intill 27 oktober returnera alla oförsålda lotter, som ej rekvirerats i fast räkning.

Enligt tryckt meddelande å hvarje lottsedel för utställningslotteriet skulle dragning äga rum omedelbart efter utställningens slut, eller sålunda efter den 15 september, enär 15 september från början bestämts som avslutningsdag för utställningen.

Då emellertid senare beslöts, att utställningen skulle hållas öppen intill 1 oktober och ännu ett icke ringa antal lotter fanns osåldt, uppsköts dragningen tills vidare.

Vid utställningens stängning ansågs det emellertid vara nödvändigt, att tidpunkten för dragningen definitivt angafs för allmänheten och för att kunna fastställa en lämplig tidpunkt, som sedermera kunde annonseras, gjordes af hufvud-

KONSTINDUSTRILOTTERIET VID UTSTÄLLNINGEN

kollektören en fullständig utredning, i hvilken mängd lotter ännu kunde finnas i handeln osålda, och då denna utredning visade, att ett icke obetydligt antal kvarlåg såväl hos hufvudkollektören som hos dennes agenter, beslöts att ånyo uppskjuta dragningen, hvilken dock under alla förhållanden skulle äga rum första dagarne i november, till hvilken tid hufvudkollektören ansåg det möjligt att afyttra samtliga lotter.

Det visade sig sedermera, att beräkningarna höllo streck, i det att vid dragningen samtliga lotter voro slutsålda, oaktadt så sent som 1 à 2 dagar dessförrinnan lotter funnos tillgängliga på enstaka försäljningsställen.

Dragningen försiggick den 10—13 november under öfverinseende af auditören C. G. E. Breitholtz och distribuerades vinst- och dragningslistor den 25 november.

Den af utställningskommittén, såsom ofvan nämnts, tillsatta lotterinämnden, hvilken inom sig utsåg Herr van Rijswijk till verkställande direktör för lotteriet, hade ett ganska ansvarsfullt, delikat och besvärligt arbete. Vid inköpet af de 100 största vinsterna medverkade hela nämnden, men inköpet af de öfriga vinsterna verkställdes af Herrar Adler, Folcker och van Rijswijk, hvilka nästan hvarje dag å utställningen granskade, utvalde och inköpte vinster.

Då vinsterna till 100 kronors värde och därunder ned till 30 kronor minst komme att utgöra 3.831 stycken, måste de i förväg beställas hos utställarne till ett så stort antal, att resten utan svårighet kunde erhållas på utställningen äfven om samtliga högsta antalet lotter försåldes. Äfven en del vinster till något högre värde beställdes i förväg. Vid inköpen togs i främsta rummet hänsyn till föremålens konstindustriella värde, men äfven till att så vidt möjligt alla utställare skulle blifva i tillfälle att få sälja.

Efter utställningens slut förde utställarne de inköpta vinsterna, hvilka å utställningen försetts med särskilda etiketter med angifvande, att de voro inköpta till lotteriet, till den lokal 15—17 Vasagatan, som förhyrts för deras exponering och förvaring, tills den som ofvan nämnts framskjutna dragningen skett och vinsterna blifvit utlämnade.

Expeditionen ordnades så, att vinsterna mottogos i ofvannämnda lokal af en bokhållare jämte biträden mot aflämnande af kvitton samt afprickning i lagerboken, i hvilken vinsterna vid inköpet inskrefvos.

Böckerna fördes hvarje afton till lotteriets verkställande direktör, som efter tagen del af böckerna och mot utställarens räkning betalade de debiterade beloppen med anvisning å banken. Betalningen verkställdes af en vaktmästare, som hvarje morgon afhämtade anvisningarna och återlämnade föregående dags betalda räkningar. Bokföringen sköttes hos verkställande direktören af en om aftnarna tjänstgörande bokförare.

Vid vinsternas utlämnande tillgick så, att vid vinstlottens aflämnande fick en hvar hämta sin vinst, lotterna hopbuntades och bokfördes hvarje afton i sin kolumn i lagerboken, hvarefter, sedan alla de vinstlotter, som presenterades till inlösen, inkommit, desamma ordnades i samma nummerföljd som å dragningslistan.

Expeditionen på landsorten ombesörjdes på uppdrag af verkställande direk-

KONSTINDUSTRILOTTERIET VID UTSTÄLLNINGEN

tören af Stockholms Expressbyrå mot efterkraf för fraktkostnaderna, hvadan man vid efterkrafvets inlösen hade visshet om att vinsten kommit vinnaren till handa.

Af direktör Lundquist inbetalades för uttagna 80.000 lotter à kr. 4: 37.5 pr lott 350.000 kronor. För dessa köptes i första hand vinster till ett bruttobelopp af 300,116: 25 kronor, å hvilket säljarne af vinstföremål i försäljningsprovision erlade kr. 38.244: 11, som af lotteriet öfverlämnades till utställningen för att ingå i dess räkenskaper.

Af de 4.001 vinsterna blefvo 287 icke uttagna. Dessa senare försåldes dels under hand dels på auktion och inbringade ett belopp af kronor 10.465: 06. Läggas härtill den summa, som återstod sedan vinsterna blifvit inköpta, eller kronor 49.883: 75, funnos alltså till lotterinämndens förfogande ett belopp af kronor 60.348: 81 hvartill kommer ett belopp af kr. 1.474: 63 i influtna räntor.

Af dessa medel hafva utbetalats kronor 4.422: 29 till fullständigande af högsta vinsten, utöfver de 25.000 kronor, hvartill densamma upptagits i vinstplanen, omkring 6.200 kronor för gäldande af kostnaderna för lotterivillans utställning samt omkring 20.400 till aflöningar, hyror, assuranter och öfriga kostnader.

Lotteriet torde alltså komma att lämna ett öfverskott å omkring 30.800 kronor och i öfverensstämmelse med föreskriften i Kungl. brefvet den 21 augusti 1908 har Svenska Slöjdföreningens styrelse, som fått mottaga ett flertal ansökningar från olika institutioner och sammanslagningar om förord för erhållande af understöd från omförmälda öfverskott, beslutit hos Kungl. Maj:t hemställa, att nedannämnda styrelser m. fl. måtte af ifrågavarande öfverskott tilldelas understöd i nu nämnd ordning:

1) Styrelsen för Sällskapet till Arbetsflitens befrämjande	5.000 kronor
2) Styrelsen för Helsinglands fornminnessällskap	1.500 »
3) Styrelsen för Föreningen för bindslöjden i Hallands län	3.000 »
4) Johanna Brunssons praktiska väfskola	2.000 »
5) Kommittén för Sveriges deltagande i internationella jaktutställningen i Wien 1910	10.000 »
6) Kommittén för Sveriges deltagande i Konstindustriutställningen i St. Petersburg 1908	6.000 »
samt af återstoden	
7) Styrelsen för föreningen själförsörjande bildade kvinnors hvilohem	3.000 »

XIV.

UTSTÄLLNINGENS STÄNGNING

AF CARL L. BENDIX.

Enligt de för utställningen gällande bestämmelserna (se sid. 12) skulle utställningen fortfara till den 15 September, utställningskommittén dock obetaget att hålla utställningen öppen utöfver sistnämnda dag, dock ej längre än till och med den 30 September.

Enär ett sammankallande af utställningskommittén endast för att fatta beslut i denna fråga icke ansågs vara af behofvet påkalladt, beslöto Arbetsutskottet och utskottet för finanser, reklam och förströelser på gemensamt sammanträde den 3 September under ordförandeskap af H. K. H. Prins Eugen, att utställningen skulle hållas öppen till torsdagen den 30 September kl. 6 e. m., vid hvilket klockslag allt tillträde till utställningen skulle upphöra. Sedan hallarna vid nämnda tid blifvit stängda, skulle anordnas en enklare afslutning, hvars detaljer skulle af herrar Svedelius, Pihlgren, Lamm och kommissariatet närmare bestämmas, hvarefter man borde laga så, att utställningsområdet till elfvatiden blefve utrymdt, i det att alla nöjesetablissemang skulle stängas kl. $\frac{1}{2}$ 11 e. m. Vidare beslöts på nämnda sammanträde, att man skulle genom pressen kraftigt påpeka, att hvar och en, som sista aftonen tillägnade sig s. k. utställningsminnen, komme att åtalas, och att man skulle hos polismyndigheterna anhålla om ökad polisbevakning denna afton.

Då de sista dagarna i September bjödo på ett ganska vackert väder med mild temperatur, uttalades visserligen från åtskilliga håll en önskan, att utställningen måtte ännu förlängas någon tid. Detta gick dock icke för sig, ty dels hade kommittén ingen rätt att hålla föremålen kvar efter den sista September utan att hafva tillfrågat utställarne, och af dessa hade flere, såsom utställarne af musikinstrument, redan den 15 September hört sig för, om de kunde då få bortföra sina utställningsföremål, dels hade en stor mängd utställningsföremål försålts att levereras senast den 1 Oktober. Denna önskan kunde alltså icke uppfyllas, utan utställningens stängning blef oåterkalleligen den 30 september.

Denna dag var äfven en typisk vacker svensk sommar dag med sol och lugnt väder och med talrika besökande från tidiga morgonstunden.

Utställningens bägge sista dagar hade man i sanning ett godt tillfälle att se huru populär sommarens utställning varit bland stockholmarne.

Vid femtiden den 30 September började en verklig folkvandring till Frisens park, och då klockan slog sex stodo långa köer vid ingången — utställningen skulle såsom ofvan nämnts stängas kl. 6 och efter detta klockslag gällde inga inträdeskort utom presskortet och såldes inga biljetter.

UTSTÄLLNINGENS STÄNGNING

En kvart före sex samlades på stora trappan vid »gyllene porten» vid stora gården utställningens ordförande och vice ordförande samt ett stort antal ledamöter i utställningskommittén med damer; däremot var utställningens hedersordförande på grund af vistelse utomlands förhindrad närvara. På själfva gården hade samlat sig en så stor människomängd — säkert 10,000 personer — som där kunde rymmas.

Strax före kl. 6 spelade utställningens nedanför trappan uppställda musikkår: »Hell dig, du höga nord», »Stå stark, du ljusets riddarvakt», »Vårt land» och »Hör oss Svea».

Så slog klockan i minaretens topp sex slag. I ett nu strålade hela utställningen i ljus, de tusentals elektriska lamporna hade tändts och under en högtidlig tystnad lyssnade alla till klockspelet.

Då sista tonen förklingat, framträdde ordföranden, f. d. Landshöfdingen Svedelius, och yttrade med kraftig stämma, som hördes långt ut öfver mängden:

»Med det nyss förklingade klockslaget tillhör 1909 års Allmänna svenska utställning för konsthandtverk och konstindustri endast minnenas värld. Hur lyckligt då, att dessa minnen endast äro ljusa och blida. Nära 4 månader äro svunna, sedan Hans Maj:t Konungen här midt öfver förklarade utställningen öppen, och låta vi tankarna ila tillbaka öfver denna tid, gifva de främst af allt anledning till varm och innerlig tacksamhet. Näst tacksamheten till Den, som hållit sin skyddande hand öfver allt och alla, äro vi tack skyldiga till vårt lands högsta myndighet, vår regering, äfvensom till Stockholms stad för kraftigt materiellt understöd samt för det hägn och den omvårdnad vår utställning åtnjutit. Vi bringa vidare vårt varma tack till Konungen personligen såsom utställningens höge, varmhjärtade beskyddare och som upplåtit denna härliga plats för utställningen; till Drottningen och alla medlemmar af konungahuset, hvilka samtliga med varmt och lefvande intresse vid flerfaldiga tillfällen ägnat vår utställning sin välvilliga uppmärksamhet; till myndigheter och korporationer för allt tillmötesgående och bistånd, som i alla hänseenden kommit utställningen till godo; till garantigifvarna, icke mindre därför att vi lyckligtvis icke synas behöfva taga deras välvilja i anspråk; till utställarne för det förträffliga sätt, hvarpå de fyllt utställningens kraf, d. v. s. för allt det myckna smakfulla, konstnärliga och gedigna arbete de utfört och framlagt, visserligen, såsom vi hoppas, till gagn för dem själfva, men ock till heder och berömmelse för hela vårt land. Vi bringa vårt tack till den stora allmänhet, som under denna tid besökt vår utställning och visat sitt lifliga och välvilliga intresse därför samt genom flitiga besök icke allenast åstadkommit ett ekonomiskt godt resultat af det hela, utan äfven däråt förlänat en medryckande känsla af kraftigt pulserande lif inom alla de olika delarna af utställningsområdet. Den aldrig af några missljud störda, lugna och värdiga, med måttfull glädtighet parade stämning, som ständigt varit rådande härstädes, har icke kunnat undgå att efterlämna ett outplånligt angenämt intryck. Vi äro vidare tack skyldiga till pressen, som från den första till den sista dagen aldrig upphört att med den största välvilja skänka sin uppmärksamhet och sitt intresse åt vår utställning och åt allt hvad inom dess område

UTSTÄLLNINGENS STÄNGNING

förekommit. Vi hafva att bringa vårt tack till utställningens arkitekt för hans geniala skapelse — »den hvita staden» — detta midt ibland den folkklära Djurgårdens minnesrika ekar framtrollade fépalats, där trefnaden oafbrutet varit bofast. Vi erkänna vår stora tacksamhetsskuld till utställningens kommissariat, på hvars starka skuldror den tunga arbetsbördan hvilat. Den hos dess medlemmar samlade stora erfarenhet, gedigna sakkunskap, energi och lefvande intresse hafva i förening lagt grunden, utvecklat och lyckligt slutfört hela utställningsföretaget till allmän tillfredsställelse. Vi bringa detta tack äfven till ingenjörer, byggmästare och arbetare samt sist men icke minst till hela den vid utställningen anställda personalen för plikttroget, redbart arbete, särskildt kräfvande under en lång orofylld period af utställningens tillvaro. Ja, tack vare alla dessa samverkande goda krafter, från de högsta till de lägsta, har vår utställning blifvit denna helgjutna, harmoniska skapelse, detta Tusculum för alla, dit man känt sig dragen från det bullrande lifvet därute, för att på samma gång man kunnat låta blicken fägnas och hjärtat värmas vid åsynen af hvad godt och gediget, som genom svensk smak och målmedvetet, ärligt svenskt arbete kunnat åstadkommas, i fulla drag njuta af naturens skönhet, med konsten i intim förening.

Må vi nu till sist i afskedets stund ena oss om att låta alla dessa ljusa minnen från denna soliga sommarsaga sammansmälta i ökad tacksamhet och hängifvenhet till detta kära fosterland, som skänkt oss *allt* och under hvars lagars skyddande hägn vi lefva och arbeta. Och jag är viss om att vi alla därför kraftigt instämma, då jag nu, förklarande 1909 års allmänna svenska utställning afslutad, utbringar ett ur hjärtats djup gående: Lefve Konungen och Fäderneslandet.»

Uppå talet följde lifliga taktfasta hurrarop och fanfarer och musiken uppspelade »Du gamla, du fria», i hvilken publiken tämligen allmänt instämde.

Musiken satte sig så i gång, spelande en marsch, och efter följde utställningskommitterade. Publiken lämnade plats för processionen och slöt sig till efter dess sista led. Med musiken i tåten marscherade det långa tåget genom gårdarna förbi fontänerna, dansbanan och upp mot hufvudrestauranten, där tåget upplöstes.

* * *

På lördagen den 2 Oktober hade utställningskommittén inbjudit hela den vid utställningen anställde personalen, utställarnes på utställningen tjänstgörande biträden, representanter för den vid utställningen stationerade polis- och brandkåren, representanter för pressen m. fl. till en fest på hufvudrestauranten. I festen deltog omkring 300 personer, och för de inbudne hade anordnats en musikalisk aftonunderhållning, vid hvilken fruarna Dagmar Möller och Davida Afzelius-Bohlin, hrr Knut Nyblom, Elis Olson m. fl. medverkade.

Under supén höllos tal af landshöfding Svedelius för H. K. H. Prins Eugen, till hvilken ett hälsningstelegram afläts af följande lydelse: »Utställningskommittén och vid utställningen tjänstgörande personal samlade efter lyckligen slutfördt samarbete anhålla ödmjukast få till utställningens hedersordförande frambära sin djupt

UTSTÄLLNINGENS STÄNGNING

kända tacksamhet för Eders Kungl. Höghets kraftiga insats uti och varma intresse för utställningen samt städse visade välvilja mot alla.»

Landshöfdingen tackade vidare i varmhjärtade ordalag alla dem, som hvar i sin mån bidragit till det lyckliga resultatet. För landshöfdingen talade rektor Adler, öfverste Virgin m. fl.

Från H. K. H. Prins Eugen ingick senare följande svarstelegram: »Mycket tacksam för det vänliga telegrammet, ber jag att få uttala min ledsnad att ej hafva fått personligen tacka alla, som på olika sätt medverkat till utställningens framgång.»

XV.

MINNESDIPLOM OCH ERINRINGSMEDALJ

AF CARL L. BENDIX.

Såsom i ett föregående kapitel redan omnämnts, skulle någon prisbedömning af de utställda föremålen icke äga rum, däremot skulle hvarje utställare, såsom ett erkännande af att han i utställningen deltagit, erhålla ett särskildt minnesdiplom.

För att få detta minnesdiplom utfördt hänvände sig Arbetsutskottet i början af år 1909 till artisten Olle Hjortzberg, hvilken till utskottets sammanträde den 8 april hade framlagt ett förslag till diplom (se illustrationsafdelningen), som af utskottet godkändes.

Detsamma, som efter infordrade anbud utfördes i litografiskt färgtryck i guld, 7 färger och relieftryck af A. Börtzells tryckeriaktiebolag i en storlek af 50×65 cm., skulle såsom bestämdt var utdelas till samtliga utställare. Men sedan framställning till Arbetsutskottet inkommit, att äfven hvarje enskild deltagare inom kollektivutställningarna af hemslöjd skulle erhålla ett minnesdiplom, beslöts att deltagarne i hemslöjdsföreningarnas utställningar skulle tilldelas en reproduktion i förminskad skala af diplommet. Detta mindre diplom hade en storlek af 37×50 cm. Likaså beslöts, att personer, hvilka lämnat sitt konstnärliga biträde till de utställda föremålens framställning, skulle erhålla det förminskade diplommet med följande text:

MINNESDIPLOM

till

såsom medarbetare hos

utställare vid (etc.)

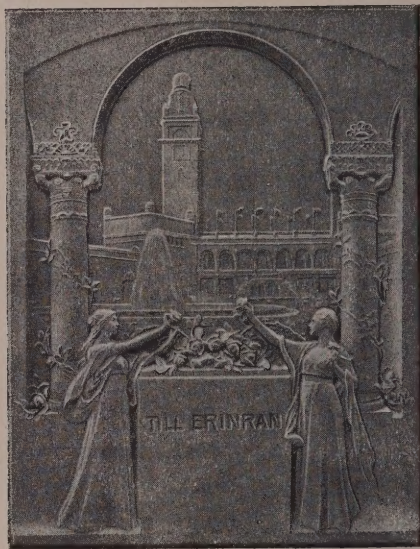
Vid föregående utställningar hade varit vanligt, att den belöningsmedalj som utdelats till utställarne, äfven i form af minnesmedalj öfverlämnats till utställningsstyrelsen, vid utställningen anställde tjänstemän och betjände m. fl.

Då vid denna utställning inga belöningsmedaljer skulle komma till utdelning, uppstod den tanken, att man skulle låta prägla en särskild erinringsmedalj att lämnas till andra personer än utställarne och deras biträden, som genom sitt arbete gjort sig förtjänta om utställningen.

MINNESDIPLOM OCH ERINRINGSMEDALJ

Denna tanke vann ock arbetsutskottets godkännande och, under förutsättning af hedersordförandens gillande, beslöts att minnesmedaljen skulle bära hedersordförandens, H. K. H. Prins Eugens, bild såsom en gärd af tacksamhet för det arbete och intresse H. K. H. nedlagt på utställningens främjande.

Åt medaljgravören ERIK LINDBERG lämnades i uppdrag att inkomma med förslag till en minnesmedalj, och i början på oktober förelägo tvänne förslag, ett till minnesmedalj och ett till minnesplakett. Utskottet beslöt att till hedersordföranden hänskjuta afgörandet af frågan medalj eller plakett, och sedan H. K. H. uttalat sig för det senare alternativet, utfördes plaketten af Herr Lindberg i öfverensstämmelse med nedanstående i naturlig storlek återgifna afbildning, hvilken talar för sig själf i fråga om dess konstnärliga värde.

Plaketten utfördes å Kungl. Myntet i guld, silfver och brons.

I guld öfverlämnades den till utställningens beskyddare, H. M. Konungen, dess hedersordförande, H. K. H. Prins Eugen, och dess ordförande, f. d. landshöfding Svedelius. Plaketten i silfver lämnades till h. exc. riksmarskalken, statsrådet och chefen för finansdepartementet, ledamöterna i utställningens bägge utskott samt lotterikommitterade, byggnadschefen och vaktchefen, i allt till 25 personer.

Ett exemplar i brons erhöilo de af den stora utställningskommitténs ledamöter, hvilka icke suttit i särskilda utskott, utställningens garanter, de utländska gästerna, utställningens ombud i utlandet, polismästaren, brandchefen, chefen för Djurgårdsförvaltningen samt samtliga hos utställningen anställde kassörskor och vaktpersonal m. fl. i allt 200 stycken.

Denna minnesgård har af alla mottagits med stor glädje och tillfredsställelse och särskildt hafva de vid utställningens invigning närvarande gästerna från utlandet uttalat sin oförställda beundran öfver plaketten, som bär vittne om såväl medaljgravörens framstående skicklighet som om utställningsarkitektens oförgätliga skapelse.

ANDRA AFDELNINGEN

SVERIGES KONSTHANDTVERK OCH
KONSTINDUSTRI ÅR 1909

XVI.

UTSTÄLLNINGSBYGGNADERNA

AF THEODOR WÅHLIN.

Då 1909 års konstindustriutställning nu är borta, skola nog de flesta af dess besökare minnas densamma såsom »sommarsagan», »den hvita staden» ute bland Djurgårdens ekar, ute vid blå saltsjövåg. Ty, säga hvad man vill om de många goda och ofta öfverraskande intryck, man på denna utställning rönte, eller om de nyttiga lärdomar, som man där kunde hämta af de många-handa och gedigna framvisningarna af svensk konstskicklighet på skilda områden — det, som gjorde utställningen till hvad den var, det som gjorde det mäktiga helhetsintrycket, som man där med nödvändighet erfor, det var förvisso det så fint och så originellt och så helt genomförda byggnadskomplex, som icke blott bildade den yttre sammanhållande ramen, utan som också själf blef en så mäktig och så fängslande exponent på våra dagars svenska konst och konsthandtverk.

Man har förebrått »sommarsagens» diktare, att han ej gaf sitt verk en mera nationell karaktär. Men skola vi ej i stället vara honom tacksamma, att han gaf oss i så rikt mått ur sitt eget hjärtas fatatur hvad våra dagars människor så innerligt väl behöfva, några ögonblicks hvila från dagens eviga enahanda, en frisk fläkt, hvarom ingen visste, hvarifrån den kom, eller hvart den for, en saga, till hvilken hvar och en ovillkorligen med glädje en stund ville lyssna. Kunde väl någonsin gifvas ett lämpligare tillfälle för en konstnär att låta sin rika fantasi få fritt tumla om med former och färger, få leka med dagrar och skuggor, få med ett ord röra sig fritt och otvunget utan hänsyn till lagar och föreskrifter, dessa må nu hafva vare sig akademisk eller nationell hallstämpel? Skulle man väl kunna tänka sig, att den nationella konsten skulle kunna gagnas eller befordras genom den fria konstens klafbindande? Herrar opponenter, som i bästa välmening vilja söka befria konsten från den akademiska tvångströja, som kanske dock en tid varit nyttig och nödvändig, böra väl taga sig till vara för att genom nya lagar binda den fria skaparkraften med andra, än snäfvare band, dessa må nu hafva än så vacker, än så fosterländsk namnbeteckning.

Skulle då en lösning »på nationell grund» hafva varit mera lycklig? Ja, måhända. Däröfver är ej godt att nu fälla något omdöme. Men icke hade nödvändigtvis en mer eller mindre fri bearbetning af motiv från våra gamla klockstaplar, från våra vasaborgar eller från våra karolinska »lyktor» af sig själf hafva gifvit oss mera tillfredsställelse, ty hvad vi i den nationella riktningen såväl som i den fria främst söka, det är den friska originaliteten, den obundna skaparglädjen, den starka, fria personligheten. Finna vi icke detta, så må vi hellre

försaka den nationella hallstämpeln. Får vår nutida konst blott växa sig stark och fri, så är jag förvissad om, att, om också vi själfva ej märka det, en eftervärld dock snart och klart skall spåra det nationella draget i densamma.

Den fria syn, som Arkitekten Ferdinand Boberg hade på sin uppgift, har kommit honom att från början taga fatt på densamma med ett djärft och synnerligen lyckligt grepp. Liksom det i utställningens plan ingick såsom ett hufvudsakligt moment, att det här ej var fråga om en täflan mellan en massa enskilda konstindustriföremål såsom sådana, utan att det i stället gällde en framvisning af vår konstindustri, sådan den visar eller bör visa sig i hemmet, i skolan, i kyrkan, kort sagdt i en samlad interiör, så blef det också för konstnären *interiören*, samlandet af alla de spridda intrycken till ett enda slutet helt, som blef den ledande tanken. Och denna tanke genomförde han konsekvent och utan dagtingan. Det var nog icke uteslutande ur besparingssynpunkt, som arkitekten ägnade så liten omsorg åt byggnadskomplexets yttre, lät detta få en så fullkomligt tillfällig karaktär. Icke ens hufvudentrépartiet, som endast utgjordes af enkla grindar in emot den yttre förgården, fick ju fånga intresset, utan blicken skulle här dragas och drogs ovillkorligt in emot det inre.

Den slutna karaktär, han förlänade åt byggnaden, medgaf blott *en* öppen sida, den som vette mot den till utställningsområdet direkt hörande, härliga, öppna platsen vid stranden, där de enskilda villorna och egna-hemsutställningarna voro förlagda, och där man erbjöds icke blott att njuta af allehanda förfriskningar såväl i mat och dryck som dans, nöjen och förströelser af hvarjehanda slag, utan också att vederkvickas af de friska fläktarna från saltsjön eller att tjasas af de vackra utsikterna ut öfver vattnet mot Djurgårdslandet eller mot de södra bergen eller af att betrakta det rörliga lifvet ute i stora segelleden.

På denna slutna, enhetliga anläggning var därför namnet »den hvita staden» icke så litet missvisande. Ty det var icke en utställningsstad i detta ords vanliga bemärkelse. Det var icke en mer eller mindre heterogen samling af olika byggnader, som skulle tjäna hvar och en sitt särskilda ändamål, och som hvar och en för sig ville draga uppmärksamheten till sig, så som vi blifvit vana att finna dem på föregående utställningar hemma eller ute; det var ett slutet helt, det var utställningens hufvudprincip, den samlade slutna interiören, som fick ett så oförlikneligt vackert uttryck i den utställningen sammanhållande ramen, den ena och enda, uteslutande med sina skiftande interiörer verkande byggnaden. Namnet »sommarsagan» är däremot så mycket mera betecknande. Ty sagolik var den, ej blott så att förstå, att den liksom genom ett trollslag reste sig därute bland Djurgårdens ekar, så att knappast någon visste något därom, förr än den stod där färdig i allt sitt tjusande behag, och att den sedan lika hastigt försvann igen, utan den påminde om en vacker saga äfven genom sin enkla och lättfattliga upprättning, sin underbart fängslande form och det intresse, som konstnären-berättaren ovillkorligen afvann den, som ville lyssna till hvad han hade att förtälja, ett intresse, som blef starkare och lifligare ju djupare man trängde in i berättelsens kärna, ju längre handlingen utvecklade sig.

Den plats, dit denna utställning förlades, var väl med hänsyn till den idé, som här skulle förverkligas, den lyckligaste möjliga. Den var skild från stadens buller och kvalm, men tillräckligt närbelägen, för att förbindelsen med staden kunde på ändamålsenligt sätt uppehållas såväl i hvardagslag som de dagar, då en större tillströmning var att vänta. Djurgårdens spårvägslinie drogs fram det lilla stycket från Bellmansro till utställningens hufvudingång, och till entréen vid Biskopsuddens brygga fördes besökare sjöledes från flere olika håll, och trafiken underlättades ytterligare genom drosk- och automobilstationers förläggande utanför hufvudentréen.

Vidare visade sig denna plats under arkitekten Bobergs händer vara så synnerligen lämplig till förverkligandet af hans idé, till att få fram just den intima karaktär, han åsyftade. Platsen var ej iögonenfallande. Den byggnad, som där skulle förläggas, skulle ovillkorligen bli innesluten af de kringliggande höjderna och deras täta vegetation. Frestelsen att gifva den ett dyrbart och prålande yttre skal var därför på förhand utesluten. Utåt skulle blott den mäktiga kupolen och de höga minareterna eller nöjesafdelningens festligt smyckade musikgalär och rutsch-torn eller dess om afnarna strålande ljusramper locka främlingen till den undan-gömda platsen. Men längst ute på Biskopsuddens krön skulle restauranten förläggas på en af de härligaste platser, som i Stockholms med skäl så mångbepri-sade omgifningar kunde uppletas, med fri utsikt öfver stora segelleden in emot staden eller ut emot de fria fjärdarna. Platsens naturliga förutsättningar blefvo också ytterligare på ett synnerligen skickligt sätt tillvaratagna. De svårigheter, som lågo i den fria platsens oregelbundna form, eller Riksmarskalksämbetets förbud, att intet träd finge fällas på området, eller i markens ganska ojämna nivå-förhållanden, kommo genom det enkla och naturliga sätt, hvarpå de öfvervunnos, blott att framstå, såsom hade de varit välkomna medel att skapa ytterligare charme åt anläggningen.

För att sålunda göra oss förtrogna med byggnaden äro vi hänvisade till dess inre, och vi välja då att göra vårt besök en vacker högsommardag, då solen strålar klar från högblå himmel.

En hastig blick på situationsplanen säger oss genast, hvilken väg vi hafva att följa, och vi börja vår orienteringsfärd vid hufvudentréen.

Denna är genom den djärfva framskjutningen af midteltornet kraftigt marke-rad och blir i och med denna sin anläggning uppdelad i två afdelningar, som vända sig hvardera åt ett af de två håll, från hvilka de besökande komma, den ena mot allmänna vägen med dess ström af gående, af drosk- eller automobilfa-rare, och den andra mot spårvägens ändstation, inbjudande de därifrån ständigt strömmande skarorna. (Utom denna hufvudentré har utställningsområdet ytterli-gare fyra in- och utgångar, en på södra sidan, midt för stora gårdens södra ge-nombrytning mot skogen, mest använd af dem, som med droska eller bil komma från eller till staden, en invid Biskopsuddens ångbåtsbrygga till deras tjänst, som komma eller fara sjövägen, men mest kanske använd på aftnarne af hufvudrestau-rantens besökare, samt vidare två vid allmänna Djurgårdsvägen, den ena ledande direkt till landskapsgatan, den andra till själfva yttre utställningsområdet, båda

säkerligen mest använda af nöjesafdelningens eller landskapsgatans personal och speciella publik).

Hufvudentréen är, såsom förut nämnts, hållen helt låg och oansenlig, och dess utstyrsel är synnerligen enkel, därmed afsiktligt låtande blicken glida förbi in emot förgårdens kraftigt byggda, af två småtorn flankerade och af Stockholms stads vapen prydda, tunnelartade fondportal, genom hvilken man skymtar den inre förgårdens, arkadgårdens rikare arkitektur, och ingången till den stora centralhallen, hvilkens mångskiftande kupol också höjer sig i fonden, behärskande alla de omkring entrépartiet samlade lägre byggnaderna.

Kring yttre förgården äro grupperade alla sådana lokaler, som här äro nödvändiga, såsom garderober och toaletter, eller sådana, hvarigenom publiken kan underhålla förbindelsen med den yttre världen, såsom postkontor, telefon och telegrafstationer, resebyrå, m. m.

Redan i den ofvannämnda genomgången mellan förgården och arkadgården börjar förbindelsen med det inre, i det att både till höger och vänster äro anbragta dörrar, ledande till den långa filen af utställningssalar. Dessa och deras mångahanda innehåll skildras i andra och särskilda kapitel, hvarföre vi här förbigå dem och vandra vidare rätt fram den väg, som ovillkorligen väljes af den, som kommer för att orientera sig på området och i byggnaden såsom sådan.

Vi komma då först in på »arkadgården», på tre sidor omgifven af arkader, hvilka skänka skugga och hvila åt dem, som härifrån vilja iakttaga strömmen af ut- och ingående. Gårdens väggar äro lugnt hållna och dekoreras utom af de skuggbildande arkaderna endast af några små rosetter mellan hvalfbågarna och upptill af den genomlöpande, af fria »murkronor» prydda taklisten, ett motiv som sedan återkommer i de olika gårdarnas arkadgångar. Mot de lugna ytorna teckna sig arkadernas fina linier så mycket klarare, och kapitalens i bågarna uppväxande läckra ornering gör sig så mycket bättre gällande. Och så har gårdsarkitekturens lugn den tydliga uppgift, som den så väl fyller, att ej för egen räkning fånga uppmärksamheten utan att föra blicken fram mot den väldiga kupolbyggnaden rakt framför oss, hvilkens mångskiftande kupol täcker den centralhall, där den korporation, som tagit initiativet till, och som så stolt genomfört denna utställning, den Svenska Slöjdföreningen, har anordnat sin »representationshall», i hvilken tillfälle gifves att i bekväma fåtöljer studera föreningens tidskrift eller dess mönsteralbum teckningar för handverk och slöjd m. m., och där man mera skyddad för väder och vind än ute i arkaderna, kan hvila ut efter en kanske tröttande vandring i utställningssalarna eller kan vid skrifborden å framlagdt papper sköta om angelägen eller nöjsam korrespondens. Den för allt detta reserverade platsen ligger midt i hallen, några trappsteg öfver det kringliggande, för publiken afsedda golfvet, en anordning, som gör att den här sittande har en god öfverblick öfver det rörliga lifvet rundt omkring.

Den åttkantiga hallen får en riklig belysning genom ett rundt om löpande band af högt sittande fönster, och öfver dem höjer sig den i lätta, luftiga färger och i rika blomsterfestoner dekorerade, mäktiga kupolen. De målade guirlanderna

fortsättas på ett sinnrikt sätt af verkliga hängande guirlander, hvarigenom en rik verkan uppnås, osökt förande tanken hän till festlig midsommarhögtid. Under fönstren sitter en suite af de svenska landskapsvapnen, hållna i kraftigara färger, och därunder, mellan de fyra till de yttre och inre gårdarna och till de på båda sidorna liggande utställningssalarna ledande passagerna, äro fyra grottartade utbyggnader, i hvilka utställas de svenska porslinsfabrikernas och kristallglasbrukens paranta tillverkningar. På ömse sidor på de kraftiga inklädda sträfpelarne, som bära kupolens konstruktion, sitter en serie dekorativa figurala målningar efter kartonger af Olle Hjortzberg, framställande följande olika grenar af konstindustri: Broderi och Väfnad, Träskulptur och Möbelsnickeri, Drifning och Boktryckeri, Konstglasstillverkning och Guldsmedskonst, Glasmästeri och Grafisk konst, Keramik och Dekorationsmålning, Konstsmide och Ornamental skulptur samt Bokbinderi och Mosaik, allt framställt i fin och måttfull stilisering. Intrycket af den präktiga hallen lifvas ytterligare af en rik dekoration af lagerträd och krukväxter, och midt på estraden reser sig Theodor Lundbergs fint utförda, i ljusst grönt patinerade byst af Konung Gustaf V, utställningens och Svenska Slöjdföreningens höge beskyddare.

Vi gå nu vidare genom det midt emot ingången belägna dörrpartiet och komma då ut i en rymlig portik, från hvars plan hela den väldiga »stora gårdens» vida och ljusa perspektiv upprullar sig för oss. Det golf, hvarpå vi stå, ligger några trappsteg öfver den grusade gårdsplanen, hvars närmast trappan belägna parti sluttar ej obetydligt vidare utför. Genom denna anordning blir öfverblicken öfver gården friare och bättre än den korta trappan låter en förmoda. Då sålunda det större midtpartiet af gården är sänkt c:a 1,5 m. under hallarnas golfyta, har arkitekten därigenom vunnit en afsevärdt större höjd på byggnadernas fasad mot gården och en friare öfverblick öfver densamma såväl från utställningssalarnas rundt omkring gården liggande utgångar som från de inbjudande framspringande terassbalkongerna. Den till höger liggande södra delen af gården bildar en terrass, som ligger nästan uppe i höjd med utställningssalarnas golf, och som med en stor midteltrappa och tvenne smärre sidotrappor står i förbindelse med gårdens djupare liggande hufvuddel. Dessa olika höjdförhållanden, betingade genom markens ursprungliga ojämnheter — granitberget ligger på en punkt uppe i dagen i terassgolfvets nivå — har arkitekten så skickligt vetat begagna, att svårigheterna blott synas ha varit till för att underlätta den lyckliga lösningen. De uppskjutande bergknallarna ha ej med dynamitens hjälp blifvit undanröjda, utan konstnären har tagit dem i sin tjänst, då det för honom gällt att gifva omväxling åt den stora, eljest kanske väl ödsliga gården, då det gällt att begränsa den för trafiken nödvändiga grusplanen eller att bereda inbjudande sittplatser med öfverblick öfver den promenerande mängden.

Af de olika arkitekturmotiv, som i denna gård kommit till användning, fäster sig blicken först vid de två längst bort i fonden belägna, höga minareterna med det mellanliggande öppna promenadgalleriet, genom hvilket den bakomliggande nedre gårdens lifligare arkitektur skymtar, och hvilket sålunda, ehuru det bildar

en tydlig begränsning af stora gården, dock visar hän på anläggningens fortsättning åt detta håll.

Den vänstra, mot söder vettande långsidan af gården utgöres af utställnings-salar, belysta dels genom fönster mot gården, dels, såsom i det högre midtelpartiet, uteslutande med öfverljus. Allvaret och värdigheten i detta slutna, kraftiga midtelparti med sin stora, lugna fasadyta, upptill krönt af en mäktig, dekorativ fris och en på en gång lifligt och kraftigt tecknad taklist, och med sin enastående ståtliga entré »den gyllene porten», visar klart och tydligt hän på, att denna byggnad såväl som de lägre, kring densamma grupperade, tjänar utställningens hufvudändamål, att därbakom ligger en rad af de egentliga utställningssalarna, där svenska konsthantverkare mött till ädel täflan. I stark kontrast härtill står den motsatta mera i skuggan liggande sidan. Dess midt upptages af ett lätt arkadparti, genom hvilket man får en lifvande skymt af skogen därutanför, och som bildar ingång till ett par förfriskningslokaler, schweizeriet och automaten, men hela dess sträckning i öfrigt är behandlad rätt och slätt som en afplankning, kanske i mångas ögon väl naken, men därigenom tydligt betonande sin karaktär af blott och bart inhägnad. Lokaler finnas visserligen därbakom, men det är dels sådana, dit allmänheten icke har tillträde, såsom brand- och polisstation, dels sådana, som icke hafva med utställningens hufvuduppgift att göra, såsom biograf-teater och toaletter.

Gå vi nu ett stycke framåt gården och vända blicken tillbaka, möter oss åter den allvarliga konturen af kupolen öfver Svenska Slöjdföreningens centrala hall med den framförliggande portiken flankerad af tvenne låga paviljongartadt markerade partier af utställningshallarna.

Gårdens stora mått och rena, lugna arkitektoniska linier imponera ovillkorligen. De hvita väggytorna och tornpartierna få en ypperlig bakgrund i den omgifvande gröna skogen eller den blå sommarhimlen. Men den nedre gårdens lifligare arkitektur, som vi skymta genom arkaderna i bortre ändan af stora gården, lockar oss att gå vidare. Närmaste vägen dit går under promenadbalkongen på ömse sidor om den stora trappan. Vi välja emellertid att först stiga uppför trappan för att uppe på promenadbalkongens golf, som ligger en liten väningshöjd öfver den nedre gården, taga en orienterande öfverblick öfver densamma. Det är en ståtlig syn, som här möter oss. Från den skuggiga, svala platsen under arkaderna hafva vi en utmärkt öfverblick öfver gården, närmast oss till höger och vänster flankerad af utställningshallarna, hvilka bortåt avslutas af ett par kraftiga hörnpaviljonger, mellan hvilka åter i fonden framför oss nya arkadgångar låta oss få en skymt af den trädbevuxna strandremsan utemot Saltsjön eller af den lilla leende, af prunkande blomstergrupper fyllda »triangeln». Midt i gården sänder den stora fontänen sin väldiga kaskad i höjden och ger jämte bassängens vida, vattrade yta lif och svalka åt taflan. Under våra fötter brusar en annan stor vattenkaskad, och göra vi en rond på den nedre gården, finna vi där ännu två små fontäner, närmast till vänster en af Boberg komponerad väggfontän, placerad under ett par kopplade öppna arkadbågar, hvilka genom en i diskreta men lifliga

färgtoner hållen dekorativ målning sammankomponerats med fontänen — en detalj af intagande finess och skönhet, och längre bort Zorns så oförlikneligt friska och täcka »Morgonbad». Närmast oss midt i förgrunden står Theodor Lundbergs drömmande »Orfeus», och gräsplanen midt emot »Morgonbadet» prydes af en i täljsten utförd vas, komponerad af Ferdinand Boberg.

Och i det lilla fridfulla hörnet, »Triangeln», i hvars midt är uppställd en kraftigt tecknad granitvas, också af Bobergs hand, möta vi ännu två små svalkande springbrunnar, den ena en väggbrunn i fantastiskt tecknade kakel, den andra en i enkla linier hållen kalkstensskål, uppställd i den lugna vrå, som utgör triangelns fond, där dess lilla fina vattenstråle aftecknar sig mot en bakgrund af cypresser och mot den guldglänsande, af rik dekorativ målning omgifna fondnischen. Äfven här har den rena skulpturkonsten kommit till användning, i det att Milles' båda björngrupper, utförda i täljsten i betydligt reducerad skala, här fått en synnerligen vacker plats.

Har det intryck af festivitas, som man erfarit vid åsynen af den storslagna »stora gården», haft en anstrykning af högtidligt allvar, så erfar man icke mindre tillfredsställelse inför det lekande behaget i denna nya interiör, där konstnären synbarligen njutit af att framtrolla sådana små förtjusande detaljer, som de ofvan omtalade små väggfontänerna eller de yppigt rika guirlandmotiven i de till utställningsrummen ledande öppna bågfälten, eller en sådan liten hänförande vacker och fridfull plats som »triangeln» med sin yppiga blomsterprakt och sin lilla tysta vrå, där den, som en stund vill hvila ut undan det brusande lifvet och de många olika intrycken, finner en så tjusande och lugn tillflyktsort.

Utanför arkaderna komma vi, såsom ofvan nämnts, ut på stranden, ut i den fria Djurgårdsnaturen. En del med fasaden symmetriska, dekorativa anordningar, gräsmattor och blomstergrupper närmast byggnaden, gipsmodellerna till Milles' båda björngrupper, en liten »allé» af på piedestaler placerade krukväxter och de båda stora flaggmasterna borta vid vattnet föra blicken hän på slutpunkten i anläggningen, den i guirlander och blomsterfestoner smyckade och om aftnarna i rik elektrisk belysning strålande musikgalären. Äfven de båda pendantserna, de i lätta och glada färger hållna »roterande kaféet» och dansbanan antyda genom sin symmetriska placering sin samhörighet med den stora anläggningen.

För öfrigt har naturen här fått vara så orörd som de många byggnaderna och paviljongerna tillåta. Man har här ett stycke Djurgårdsslätt med rymlig plats för promenerande och med tillfälle till såväl studium af konsten att inrätta sin bostad behagligt och bekvämt som ock till förfriskningar och förströelser, allt att välja på efter hvars och ens smak.

Långt ute på den fria udden ligger »Bispen», utställningens hufvudrestaurant, med sin originella och synnerligen fyndiga plananläggning. Bakerst i denna byggnad, lätt åtkomliga för transport från och till ligga förrådsrum och skafferier. Innanför dem köket i byggnadens centrum. Därutomkring serverings- och diskrummen, de förra anslutande sig till den i halfcirkel rundt om liggande matsalen eller till de under och utanför liggande enskilda rummen, kaféverandan och de

dubbla terrasserna. Vi spåra också här konstnärens enkla och klara grepp på uppgiften. Kring det centralt lagda köket äro de för gästerna afsedda lokalerna lagda i den fria och rymliga periferien. Och genom byggnadens förläggande på krönet af en kulle har det blifvit möjligt att lägga de för publiken afsedda lokalerna och fria terrasserna i icke mindre än fem olika höjdlägen, hvilket gör, att från hvarenda plats i matsal, enskilda rum, veranda och terasser har man fri och obehindrad utsikt öfver den härliga naturen rundt omkring. Utställningsrestauranten blef också med skäl prisad såsom en mönsteranläggning och blef det vårdshusbesökande Stockholms favoritplats. De utställningsbesök voro ej få, som gällde enbart »Bispen».

Vi hafva nu ströfvat längs igenom hela området, men hafva ännu en plats att bese, hvilken vi icke få förbigå. Det är den lilla, något undan ur stora stråkvägen liggande, i kraftiga, väl afvägda färger dekorerade »gula gården». Denna gårds vackra proportioner och regelrätta linier, väggarnas mättade färg, som ger den en så öfverraskande och välgörande kontrastverkan gentemot alla de andra, hvita byggnaderna, och som genom gångarnas beläggning mot kraftigt grön krossad järnslaggtegel så mjukt sammanbindes med den rikt blomsterkantade gräsmattan, gifva i förening med det äfven här porlande springvattnet denna gård ett egendomligt och lugnt behag, som synbarligen många trötta vandrare veta att uppskatta. Gården ligger som sagdt icke i stora stråkvägen och är icke ens synlig därifrån. Men är det kanske icke med så mycket större tillfredsställelse, den trötte vandraren finner densamma och för en stund slår sig ned för att njuta af den så oväntadt erbjudna vilan.

Vår rond är nu till ända, och vi gå ut öfver stora gårdens terrass och välja kanske då utgången genom arkadpartiet mot landsvägen, där vi alltid äro säkra på att få en droska till staden. Innan vi gå ut genom arkaderna kasta vi en blick tillbaka öfver den vackra anläggningen för att fånga ett sista intryck. Och vi ångra det ej. Hela taflan har förändrat sig, sedan vi för några timmar sedan betraktade henne. Den nyss så soldränkta stora gården ligger nu i blågrå aftonskymning, medan den i väster sjunkande solen kastar sin varma glans öfver de båda resliga kampanilerna och speglar sig i de stora förgyllda kulorna på deras krön. Det är en tafla af sällsynt skönhet, och vi skola sent förgäta den underbart trolska stämningsbilden. Vi stanna en god stund kvar för att njuta däraf, stanna i tacksam beundran för den man, som diktat denna sköna sommarsaga, för Ferdinand Boberg.

XVII.

DEN KONSTINDUSTRIELLA UNDERVISNINGEN*

AF VICTOR ADLER.

Vid en aldrig så flyktig granskning af utställningen i dess helhet kan utan svårighet påvisas, att en stor del af såväl ledare som biträdande mönster-ritare inom skilda grenar af vår konstindustri erhållit sin utbildning inom den Högre Konstindustriella Skolan i Stockholm. En företagen statistisk beräkning har sedermera visat, att flere hundra från denna skola utgångna elever bidragit till denna erkänt lyckade utställning med såväl komponerandet som utförandet af de utställda arbetena.

Men äfven våra öfriga tekniska bildningsanstalter voro säkerligen, om ock i mindre skala, representerade genom flitiga och kunniga medarbetare i utställningens resultat, och några af dessa skolor hade i likhet med Tekniska Skolan i Stockholm anordnat speciella skolutställningar, visande sina undervisningsmetoder, dock naturligen endast de delar däraf, som berörde konstindustri och konsthandverk och föllo inom ramen af utställningens skarpt begränsade program.

Innan vi öfvergå till dessa skolutställningar, torde en kort redogörelse för den konstindustriella undervisningens ställning i vårt land vara af något intresse.

Om man genomvandrar vår goda stad Stockholm, eller andra af våra städer, skall man ej alltför sällan finna, att icke så få offentliga arbeten, ehuru konstruktivt riktigt utförda, dock lida brist på estetisk formgifning. Exempelvis kunde nämnas flere arbeten, hvilka med sin nog så goda konstruktion dock leda tanken därpå, att ett dylikt arbete icke borde hafva så helt lämnats åt konstruktören, här borde en bättre formgifning framsprungit ur konstruktionen för att gifva det hela det rätta, för lång tid bestående värdet.

Vid ingeniörsutbildningen borde långt mera uppmärksamhet och tid ägnats åt de konstruktiv-monumentala uppgifternas estetiska kraf, än som nu kommer denna undervisning till del.

Samma anmärkning kan ännu oftare göras mot åtskilliga handverks- och industrialster, som göra anspråk på att tillhöra konstindustrien.

Hvarje arbete, som gör anspråk på att räknas som konsthandverk, måste, för att kunna anses fullödigt, utom sin ändamålsenlighet äfven uppfylla berättigade kraf på form och färg.

Alla slag af yrkesarbeten och industrigrenar kunna och böra till en viss grad vara underkastade den goda smakens lagar.

* Denna uppsats, som påbörjades af framlidne rektor B. V. Adler, har med stöd af hans efterlämnade anteckningar och föredrag i ämnet fullföljts och kompletterats af rektor Thor Thorén.

Vid ett arbetes utförande böra våra sträfvanden gå i sådan riktning, att detta bör göras så vackert och tilltalande som möjligt i förening med teknisk gedigenhet i utförandet.

Huru skola vi ernå denna smak och skicklighet? Jo, dels genom bättre ordnade arbetsförhållanden, särskildt då det gäller lärlingarnes ställning gent emot mästaren, hvilka måste vinnas på lagstiftningens väg, dels genom en bättre lärlingsuppfostran, där en om än aldrig så god verkstadsutbildning enbart ingalunda är tillfyllestgörande, såvida den icke paras med en verkligt konstnärligt och yrkesmässigt bedrifven fackundervisning i såväl praktisk som estetisk riktning.

I det stora tyska riket, som ifråga om yrkesundervisningen onekligen för närvarande intar främsta rummet i Europa, har man på alla möjliga sätt sökt frammana och understödja intresset för yrkesundervisningen på alla områden. Staten, kommuner, yrkesföreningar och enskilda hafva samarbetat för ernåendet af detta mål; på detta sätt hafva hela system af yrkesskolor uppstått, hvilka från en blygsam början småningom målmedvetet arbetat sig fram till högt värderade och samhällsgagnande institutioner.

Vi räkna hos oss i Sverige fyra grupper skolor för industri och yrke.

Till den första gruppen höra de båda, för den högre tekniska utbildningen afsedda läroanstalterna: *Tekniska Högskolan i Stockholm* och *Chalmerska institutet i Göteborg*, hvilka på grund af sina program falla utom ramen för denna uppsats.

I den andra gruppen inräknas de fem tekniska elementarskolorna (i Norrköping, Malmö, Borås, Örebro och Hernösand), hvilka äro att betrakta som ett slags tekniska mellanskolor af en kanske väl obestämd form, och enligt sina program hafva till uppgift: »att meddela elementära kunskaper åt ynglingar, som vilja bilda sig för utöfvandet af industriel verksamhet». De fyra första uppstodo under åren 1852—53, den sista (den i Hernösand) år 1901. De sysselsätta hvar och en ett hundratal elever samt underhållas af staten med ett årligt anslag till hvarje af 25.000 kronor, under det kommunerna bekosta nödiga lokaler. Vid dessa skolor spelar den formgifvande estetiska undervisningen tyvärr en alltför underordnad roll, och representeras endast genom ett fåtal undervisningstimmar i frihands- och ornamentsteckning.

Då emellertid de unga män, som här erhålla sin utbildning, sedermera i sin verksamhet oftast ägna sig åt byggnads-, textil- eller fabriksverksamhet, områden där både form och färg spela in, borde tydligen *långt större* uppmärksamhet ägnas detta förhållande och deras utbildning före utträdet ur läroanstalten kompletteras i detta hänseende.

Den tredje ytterst viktiga gruppen af Sveriges tekniska läroanstalter äro de s. k. lägre tekniska yrkesskolorna, hvilkas undervisningsprogram först fastställdes år 1877. Af dessa framgår: »att de tekniska söndags- och aftonskolorna skulle meddela sådan undervisning åt arbetare, fabriksarbetare och handtverkslärlingar, som kunde vara dem till nytta i deras respektive fack.» Äfvenså förordades, att dessa skolor skulle mottaga kvinnliga lärjungar: »för att sätta dem i tillfälle till själfständigt förvärf, eller att kunna bidraga till familjens underhåll, samt äfven för

att de i skolan förvärfvade kunskaperna skulle komma dessa elever till nytta som blifvande handtverkshustrur, och att kunna bidraga till väckandet af intresset för de tekniska kunskaperna hos deras barn.»

Före år 1877 funnos endast 16 dylika skolor i verksamhet. Staten beviljade första gången för år 1878 ett årsanslag af 20.000 kronor.

Småningom har antalet skolor ökats, elevantalet fördubblats och statsunderstödet genom riksdagsbeslut flere gånger höjts. Arbetsåret 1895—96 funnos 32 dylika skolor med 5.300 elever, af hvilka 26 skolor äfven räknade kvinnliga elever till ett sammanlagdt antal af 1.112. Statens årliga anslag hade nu vuxit till 45.000 kronor.

År 1907 funnos 54 skolor med summa 9.434 elever och 402 lärare. Totala årliga utgifterna uppgingo till 301.394 kronor, hvaraf statens bidrag utgjorde 90.000 kronor, eller närmare en tredjedel af hela beloppet.

Dessa 54 skolor äro af mycket skiftande storlek och arbeta under mycket olika betingelser och program, beroende af de medel de kunna disponera, den minsta, i Engelholm, med 27 elever och en inkomststat af 764 kronor, och den största, i Malmö, med 958 elever och en inkomststat af 33.750 kronor.

En af de största svårigheter dessa skolor haft att bekämpa är bristen på lämpliga, tidsenliga lokaler; följderna af denna brist visa sig alltid i ett slappnande intresse hos elever och lärare, under det man tydligt iakttagit, att, då en skola lyckats förvärfva väl inredda lokaler, resultatet af undervisningen visat sig långt bättre. Exempelvis må här nämnas af de mindre skolorna, tekniska yrkeskolan i Karlshamn, som lyckats anskaffa en fullt tidsenligt inredd byggnad, samt af de större skolorna, Malmö tekniska yrkesskola, hvars nyuppförda byggnader äro att räkna som de bästa i landet.

I allmänhet hafva dessa skolor måst begränsa sin undervisning till en mera teoretisk, och mera sällan har den kunnat ställas i samband med en inom skolan anordnad verkstadsundervisning, beroende på de höga kostnader inrättandet af dylika skolverkstäder med utrustning betinga.

På sista tiden hafva dock förbättringar och utvidgningar i detta hänseende genomförts, till hvilka dock ytterligare borde läggas undervisning i *samhälls- och yrkeslära*, så fort medel och därtill skickade lärarekrafter kunna förvärfvas.

Då det, som förut påpekats, måste vara af största vikt, att en grundläggande estetisk undervisning äfven meddelades i dessa skolor, har man sökt införa *allmän stillära*, *ornaments-komposition* och de första grunderna till *konstindustriell fackteckning*, hvarigenom den för handtverk och industri så nödvändiga känslan för form och färg kunde bibringas de bredare lagren af handtverks- och industriläringar. Genom dylik, klokt ledd undervisning bör mycket kunna göras, för att tillföra de skilda yrkesutöfvarne åtminstone en väckelse och erinring om den goda smakens kraf vid utförandet af äfven de enklaste industrialster.

Det har af flere skäl visat sig omöjligt att på alla de ställen, där dylika skolor finnas eller nya uppstå, kunna inrätta kurser eller specialundervisning för hvarje särskild industrigren eller yrke. Klokast är att genom skolan, utom en

allmän grundläggande undervisning, företrädesvis söka stödja det inom samhället eller orten förefintliga behovet att utveckla viss bestämd industri eller yrke.

Enär denna grupp af skolor är af stor vikt för handverk och industri, måste största möjliga uppmärksamhet ägnas åt ordnandet af denna gren af vårt undervisningsväsende.

* * *

Till den fjärde gruppen af stats- eller stadsunderstödda skolor höra dels speciella fackskolor och dels de större, mera omfattande tekniska skolorna. Till den förra kategorien hör den tekniska skolan i Eskilstuna, där undervisningen fördelats dels på en söndags- och aftonskola och dels på en fackskola för finare smides- och metallindustri. Skolan besöktes arbetsåret 1906—07 af 233 elever. Statens årsbidrag belöpa sig till 14.000 kr.

Utom all fråga behöfver denna skola ombildas och utvidgas, om den skall kunna göra den därmed afsedda nyttan för denna stora industriplats.

En annan i sitt slag mycket viktig fackskola är väfskolan i Borås, som med sig förenat undervisning i mönsterritning för väfda och tryckta mönster. I likhet med fackskolan i Eskilstuna är den i stort behof af ombildning samt nya tidsenliga lokaler.

Af en annan typ är Slöjdföreningens i Göteborg skola, som år 1907 ombildades, och nu omfattar dels en aftonskola och dels fackkurser för boktryckare, för yrkes- och dekorationsmålare, för konsthandverk, en väfskola samt en afdelning för utbildande af landtmaskinister. Skolan räknade år 1907—08 724 lärjungar och åtnjuter i statsunderstöd 30.000 kr. årligen, eller lika stor summa, som Göteborgs stad anslagit.

Skolbyggnaden, som endast är några år gammal, är ganska ändamålsenlig och inrymmer goda verkstadslokaler. Denna skolhusbyggnad har kostat Göteborgs stad 280.000 kr. utom tomt.

Då inom kort i samma kvarter kommer att uppföras ett konstindustrimuseum, torde för den konstnärliga undervisningen vinnas ett ovärderligt hjälpmedel i det viktiga studiet af äldre epokers konstflit.

* * *

Den största af våra skolor, *en statens skola*, är Tekniska skolan i Stockholm, den enda i hufvudstaden hittillsvarande, som skall sörja för alla möjliga yrkesbehof. Denna skola, som tillkom på enskildt initiativ år 1844, och då räknade 40 lärjungar, hvilka endast söndagarna undervisades i mycket enkel ritning, har sedermera utvecklats så, att den nu omfattar fem särskilda skolor nämligen:

- A. »Tekniska afton- och söndagsskolan», samt de fyra dagskolorna:
- B. »Tekniska skolan för kvinnliga lärjungar»,
- C. »Högre Konstindustriella skolan» med ett teckningslärareseminarium,
- D. »Byggnadsyrkesskolan»,
- E. »Maskinyrkesskolan».

Dessutom har en målarskola under de senaste åren upprättats; äfvenså har genom ett extraordinarie anslag kunnat, tid efter annan, införas en del extra läroämnen, som eljest icke tillhöra läroplanen. Anstalten har nu utvecklats så, att den för alla sina skolor inalles räknar betydligt öfver 2.000 elever och ett hundratal lärare.

Skolans inkomster och utgifter balansera med 163.000 kr. hvaraf allra största delen är statsanslag och endast en mindre del betäcket genom bidrag från Stockholms stad. Man torde med fullt fog kunna påstå, att med för närvarande till buds stående lokaler, lärarekrafter och tillgångar saknas möjligheter att vidare utvidga skolan, vare sig i ena eller andra hänseendet. Det påträngande elevantalet visar tydligt, att här är ett verkligt behof att fylla, helst inträde sökes till samtliga skolafdelningar från landets skilda delar, hvilket haft den beklagliga påföljden, att ett betydande antal sökande årligen måst afvisas. Det är känslan af dess ansvar, att icke kunna tillfredsställa behofvet af teknisk undervisning, och att i brist på möjligheter nödgas utestänga den kunskapssökande ungdomen ur våra bredare lager, som förmått Tekniska skolans styrelse att upprepade gånger under de senare åren ingå till Kungl. Maj:t med underdånig anhållan om förbättrade villkor för såväl lokal som undervisning, dock utan annat resultat än att skolans omorganisationsfråga hänskjutits till den kommité, som tillsatts för utredande af den lägre tekniska undervisningen i landet. I denna kommitté har framlidne rektor Adler såsom ledamot säkerligen sökt på bästa sätt verka i skolans intresse, men efter hans bortgång har icke ansetts att kommittén behöfde kompletteras med någon person, som står Tekniska skolan nära eller där kan bevaka dess rätt, ett förhållande som vi hoppas ej måtte innebära ett underskattande af skolans stora betydelse, men som ej kunnat undgå att väcka förvåning hos skolans lärarekår och vännerna af vår högre konstindustriella undervisning.

Hvad Tekniska skolan i Stockholm närmast behöfver är tidsenliga lokaler och ökade ekonomiska möjligheter, så att dess undervisning kan stödjas af försöksverkstäder och experimentel undervisning samt utvidgas medelst inrättandet af ateliéer och verkstäder för konsthantverkets rätta praktiska bedrivande på olika områden. Därjämte böra föreläsningsserier anordnas inom olika fack och en ordnad fackundervisning mera specialiseras än som hittills, i brist på medel, kunnat ske, det hela så, att den Högre konstindustriella skolan i än högre grad än hvad nu är fallet kommer att fylla sitt ändamål som en verklig Högskola inom sitt område.

Af ofvanstående skildring torde framgå, att vår konstindustriella undervisning, i stort sedt, bedrivs under ganska tryckta och begränsade förhållanden, som vänta på sin lösning, och det å utställningen visade resultatet är därför så mycket mera hedrande för de där representerade skolorna, som inrymda och samlade till vänster om stora entrén utgjorde den icke minst intresseväckande utställningsgruppen, och äfven hos utlandets representanter och i utländska facktidsskrifter ådrogo sig en mindre vanlig uppmärksamhet. Främst torde på grund af sin ställning och omfattning böra nämnas:

DEN KONSTINDUSTRIELLA UNDERVISNINGEN

Tekniska Skolan i Stockholm, från hvars Högre konstindustriella skola utställdes en serie ritningar, studier, målningar och modeller, samt en del utförda föremål inom textil-, möbel- och metallkonstens områden. De till ett antal af c:a 2.000 uppgående ritningarna voro hufvudsakligen utförda inom ämnet »konstindustriell fackteckning» och berörde snart sagdt alla områden inom konstindustri och konsthantverk med dess skiftande formgifning och materialer samt voro systematiskt ordnade, så att besökaren lätt kunde göra sig förtrogen med skolans arbetsmetoder.

Medelst fotografiserier från skolans årliga utställningar under de 6 senast förflutna åren gafs en god retrospektiv bild af skolans ståndpunkt och utveckling.

Slöjdföreningens skola i Göteborg företrädde af en rikhaltig samling fackteckningar, studier och modeller samt utförda verkliga konstslöjdalster, allt synnerligen väl och dekorativt ordnad i systematisk följd.

Väfskolan i Borås visade en samling mönsterskisser, patronteckningar för tryck af väfnader etc. af stort intresse.

Tekniska skolan i Eskilstuna, fackskola för finare smides- och metallindustri, hade utställt en mindre serie elevarbeten.

John Lennings väfskola i Norrköping visade en samling af sina dekorativa väfnader, portierer, dukar, möbeltyger etc.

Bland mindre å utställningen representerade fackskolor bör slutligen äfven nämnas:

Johanna Brunssons praktiska konstväfskola samt

Anna Bergmans skola för porslinsmålning, båda med utförda prof på elevernas arbeten.

XVIII.

HEMSLÖJDEN

AF *LILLI ZICKERMAN.*

PÅ utställningen 1897 kunde skolslöjden och den textila konstslöjden framvisa ett godt och målmedvetet arbete.

Hemslöjden däremot väckte nog så stort intresse och tillika förvåning, att vi i Sverige hade en så rik och blomstrande slöjd, men visade sig dock vid ett noggrannare studium i ett helt annat ljus. Man såg därvid att mycken håg för arbete visserligen fanns, men att denna tagit sig uttryck i en mängd banaliteter och att den slöjd, som väckte största intresset och satte den egentliga karaktären på de olika landskapen, var alster af en äldre, ja, rent af bortgångna generationers flit och konstskicklighet.

Slutet af 1800-talet var utmärkande för samlareifvern och ur samlarens gömmor var det mesta utställningsgodset utplockadt, men i själfva verket stod den utöfvade hemslöjden då på en ganska låg standpunkt. Det arbete, som nedlagts på dess bibehållande, hade varit för splittradt och för lokalt för att verka väckande på en hel nation. Understödsarbetet hade bestått i undervisning och prisbedömning af slöjdalster på utställningar, men det sätt på hvilket denna verkställdes, åstadkom ett nästan motsatt resultat än som åsyftades.

Då under midten af 1800-talet allmänna utställningar började anordnas, fick hemslöjden på dessa en plats och en och annan belöning. Men, genomläser man dessa belöningslistor, finner man, att hemslöjden vid denna tid omvärderats och öfvergått, från att vara en nyttighetsslöjd, till att blifva en värdelös prydnadsslöjd. Ty man ser, att virkade dukar och antimacassar, lapptäcken och vaxblommor blifva förr belönade än duktyg och klädningstyg, vadmal och spånad, och allt eftersom denna belöningsmetod följes, blifver den allvarliga slöjden sällsyntare. Efter hvad man också kan finna, är den alldeles borta vid denna tidpunkt, den allmogens gamla konstslöjd, som senare väckte ett sådant intresse, att den lade grunden för hemslöjdens renässans, den hade fått vika för den slöjd, som sedan under årtionden utgjorde den vanliga typen på utställningsföremål — silkesbroderier, applikationsbroderier, lapptäcken, virkning m. m. Och på alla utställningar i landsorten, liksom också på utställningen i Stockholm 1897, har denna dekadansslöjd intagit en framskjuten plats.

Först på utställningen 1909 bannlystes dessa arbeten från länens utställningar och slöjden fick framträda i allt sitt gedigna allvar.

Om utställningen 1897 icke gaf en sann bild af hemslöjdens dåvarande standpunkt, så gaf den dock tillfälle till iakttagelser, som ledde till att hemslöjden kom

HEMSLÖJDEN

in under den ordnade ledning, som i våra dagar är ett livsvillkor för dess bestånd. Och från denna tidpunkt är det som man kan räkna hemslöjdens renässans.

Dessförinnan hade visserligen den textila konstslöjden arbetat sig fram ur hemslöjdens jordmån, men skilt sig från sitt upphof — folkets egen arbetskraft — och vid att öfverflyttas till städernas atelierer upphört att vara en egentlig hemslöjd.

Hemslöjd, enkel eller konstnärligare, är det handarbete, som utöfvas af folket själf i dess egna hem, och denna var det som nu organiserades, och organisationsarbetet leddes i tvenne riktningar: dels återuppväckandet af den nationella slöjden och dennas återförande till sin ursprungliga skönhet ur ren konstnärlig och nationell synpunkt, dels dess ekonomiska och sociala användande för våra nutida behof och såsom inkomstkälla för landtbefolkningen.

Hur arbetet härför bedrifvits och hvilket resultat, som under denna tid åstadkommits, visade 1909 års utställning tillfullo; däremot icke hemslöjdsrörelsens nuvarande omfång i sin helhet, då de för hemslöjdens förhållanden drygt beräknade omkostnaderna hindrade de flesta hushållningssällskap och föreningar att deltaga. Hade alla deltagit, hade mer än hälften af Sveriges län varit representerade, ty hemslöjdsrörelsen är ordnad länsvis och uppehålls af hushållningssällskap eller föreningar, som inom respektive län upprättat slöjdmagasin, då slöjdrörelsen är baserad på försäljning af dess alster.

Redan på 1860-talet hade Kalmar läns hushållningssällskap försökt att genom inrättandet af ett slöjdmagasin i Kalmar gifva befolkningen tillfälle till omsättning af sina slöjdalster, och dess exempel följdes af Blekinge hushållningssällskap, som upprättade ett dylikt i Karlskrona. Båda dessa magasiners expositioner väckte stor uppmärksamhet på utställningen 1897 och isynnerhet Karlskronas gaf, genom sina lätta, tunna gardiner samt flere vackra väfnader, ett bevis på, att den enklare slöjden bar inom sig en möjlighet att blifva användbar vid de moderna rumsinredningarna. Men själfva hade de ej genom sina begränsade arbetsområden kunnat åstadkomma ett ledande inflytande; detta kom först då Föreningen för svensk hemslöjd bildades 1899. Sedan denna förening efter några års arbete kunnat visa en stark utveckling, började intresset för hemslöjden framträda äfven i landsorten, och ganska snabbt bildades då föreningar och uppsattes slöjdmagasin i Leksand, Mora, Luleå, Malmö, Växjö, Göteborg, Jönköping m. fl. ställen.

Alla dessa föreningar äro fullt själfständiga och arbeta efter de olika orternas förhållanden. I län sådana som t. ex. Dalarne, där en levande slöjd finnes att bearbeta, har arbetet endast bestått uti att återföra folket till förståelse af skönheten uti och värdet af deras egen fäderneärfda konst. I andra län åter, där inga traditioner finnas eller där dessa så utdött, att folket står främmande och oförstående inför dem, har den sociala uppgiften att skaffa folket arbetsförtjänst genom hemslöjd varit den egentliga driffjädern och härvid ha mönster och modeller utvecklats ur gammal grund och omkomponerats för nutida kraf och burgnare klassers fordringar och behof. På sådana orter har också ett ihärdigt uppfostringsarbete måst bedrifvas, som bestått uti dels att *förmå folket att arbeta*, dels att genom undervisning gifva dem färdighet i olika yrken. På många håll har under-

HEMSLÖJDEN

visning i väfnad genom folkhögskolor, slöjdskolor eller enskilda verkat mycket godt, men där dessa ej räckt till, ha särskilda kurser anordnats i väfnad, knyppling, spettsömnad, fransflätning, möbelsnickeri, korgflätning m. m.

Resultatet af ett så ordnad arbete för hemslöjdens återuppväckande i social och konstnärlig mening var det program, som man på utställningen 1909 sökte uppvisa. De län som här voro representerade *inom utställningsbyggnaden* voro: Norrbottens, Jämtlands, Malmöhus, Gäfleborgs och Kopparbergs. Alla med gammal allmogekultur till grund och alla genom sina föreningar.

För dem som minnas utställningen 1897 och förstodo den dåvarande hemslöjdens såväl förtjänster som brister, förstodo hvad som var verkligt eller endast skenbart lif, för dem skola dessa länsutställningar tillfullo klargöra, hur viktigt ett kraftigt understöd och en förstående ledning är för att ur hemslöjden framkalla hela dess inneboende allvar och värde.

Och allvar var det utmärkande draget för denna utställning, lugnt, målmedvetet, ansvarsfullt allvar och ihärdigt, kärleksfullt arbete. Det var icke ett tillfälligt bearbetande af ett dödt material, utan där låg en fläkt af friskt, pulserande lif, af arbetsglädje och arbetsförmåga öfver utställningen, som meddelade sig åt besökarne och väckte deras intresse och förståelse för hemslöjden och gaf det bästa bevis på de provinsiella ledarnes makt att väcka folket till insikt om värdet af deras eget arbete och deras konstnärliga traditioner.

Hemslöjden hade till sin disposition en golfyta af omkring 700 kv.-meter. Den var förlagd strax till höger om hufvudingången, där man först inkom i en stor långsträckt sal, gemensam för flere utställare.

Då man steg in hade man till vänster *Norrbottens läns* utställning, bestående af lappslöjd och gammal genuin norrbottnisk slöjd, ordnad genom slöjdföreningens magasin i Luleå.

Slöjdföreningens arbete för hemslöjden ur konstnärlig och ekonomisk synpunkt daterar sig från nödåret 1902. Då väcktes förslag om att genom slöjdarbete skaffa befolkningen tillfälle till arbetsförtjänst och ett par år senare tog denna plan fast form och ett försäljningsmagasin upprättades i Luleå. Från detta har sedan utlämnats arbete till befolkningen och försäljning har förmedlats till ganska aflägsna platser. Genom slöjdföreningen ha dessutom kurser anordnats, isynnerhet i väfnad, uti hvilka mera ordning och noggrannhet måste inläras, då arbetet skulle blifva handelsvara.

Den traditionella norrbottniska textilslöjden är hvarken i mönster eller färger så frisk och tilltalande som åtskilliga andra provinsers, hvarför ensamt denna aldrig kan blifva ett tillräckligt material att bearbeta för inkomst. Den består i fälltäcksväfnader och nöthårstücken, de förra på färgad bomullsbotten med geometriska randningar och rutningar efter enkel dräll, men väfd med lösa trådar. Färgerna äro numera i folkets egna väfnader grella och oharmoniska, men kunna, såsom på de utställda väfnaderna, få en djup, vacker färgton, där växtfärgens mjuka toner åstadkomma en enhetligare verkan.

Nöthårstäckenas teknik är enkel rosengång i breda bårder med granna färger

HEMSLÖJDEN

och svarta, grå, stundom hvita bottnar. De passa förträffligt ihop med befolkningens egen omgifning, men tilltala sällan främlingar. Detta gör att Norrbottens slöjd i allmänna uppfattningen enbart skulle vara lappslöjden, men så är ingalunda förhållandet. I ingen provins i Sverige finnes så litet köpta varor, vare sig till husgeråd eller kläder som i norra delen af Norrbottens län. Intet arbete behöfver här bedrivas hvarken för att förmå folket att arbeta för husbehof eller för att bibehålla sina traditioner.

Men lappslöjden är den egendomligaste och därför mest observerade, och dess alster ingå i magasinets försäljning. Det utställde lappdräkter, kontar, pälskor, arbeten i renhorn m. m.

Med enbart denna slöjd skulle en ekonomisk slöjdrörelse aldrig kunna uppehållas, och magasinet använder sig därför af den nyare, upparbetade slöjden såsom egentlig näringsgren, och på utställningen exponerades af denna tunna gardiner, möbelytger och mattor samt möbler.

Midt emot Norrbottens hade *Jämtlands län* sin utställning. År 1908 bildades föreningen »Jämtslöjd» och enligt dess stadgars 1:a § skall föreningen »i fosterländsk och konstnärlig riktning arbeta för hem- och yrkesslöjdens utveckling och förädling inom Jämtlands län samt söka främja afsättning för alster af en dylik verksamhet».

För att i detta syfte lättast kunna nå folket har föreningen öfverallt inom länet skaffat sig ortsombud och i instruktionen för dessa heter det: »I korthet uttryckt måste föreningens blifvande verksamhet inriktas på trenne hufvudsyftemål: dels att uti bygderna i de många hemmen söka väcka den slumrande känslan af, att det hemmet är kärast och skönast, där familjemedlemmarna själfva i högsta möjliga mån kunna genom eget arbete skapa och försköna detsamma — att det föremål i hemmet man själf tillverkat, i hvilket man inlagt något af sitt eget jag, har ett oändligt högre värde än allt det glittrande krams, som köpes i boden;

dels att bereda afsättningsmöjligheter för alster af länets hemslojd, där tillverkning för afsalu redan förekommer eller genom föreningens tillskyndan kan uppstå; samt

slutligen för att sträfvandet för utveckling af hemslojden skall komma att hvila på fullt själfständig grund i närmaste öfverensstämmelse med länsbefolkningens kynne, söka uti bygderna samla allt, som kan vara af värde af våra förfäders hemslojd, sammanföra detta till en mönstersamling, som sedan kan tjäna det daningsarbete föreningen vill främja genom att gifva befolkningen idéer till själfständigt arbete och dessutom verka väckande, lärande och befruktande på befolkningens färg- och formsinne.»

I här ofvan fastställda riktning har arbetet bedrivits under den korta tid föreningen verkat. Dess afdelning präglades af ett sällsynt allvar och en gedigenhet, som imponerade och tilltalade mer än själfva slöjdalstrens skönhet, enkla och nästan obetydliga som deras teknik och mönster äro. De mörka nästan dystra rosengångsväfnaderna kontrasterade dock präktigt mot de röda »Lietäckena» och hvita fårskinnsfällarna och märkbart framträdde här möbelslöjden af björk såsom en alldeles särskildt lämplig slöjd för Jämtland.

HEMSLÖJDEN

Men väfnaderna voro dock mest intresseväckande och det starkaste beviset för, hur viktig en förstående ledning är, om hemslöjden i våra dagar skall kunna återgå till sitt ursprungliga konstnärliga värde.

Både i Jämtland och Härjedalen väfvas och användas ännu i dag till fällar och hästtäckan sådana väfnader som här utställdes; men så förvanskade i färger äro dessa nya alster, att för den som icke känner till de äldres färgskala, Jämtlands slöjd i det hela har förefallit värdelös.

Det var därför så mycket mera öfverraskande att finna detta län på den första stora utställning dess förening deltog uti, intaga en så framstående plats och uppvisa, icke endast ett målmedvetet utan också ett ovanligt godt arbete.

Den plats föreningen disponerade öfver var icke stor. Rundt taket löpte en fris i »jämtländsk finnväf» med lappar åkande efter ren såsom motiv. Väggarna voro klädda med väfnader i rosengång och på golvet lågo mattor i finnväfnad samt de, särskildt för Norrland, egendomligt vackra fårskinnsfällarna. På ett bord låg ett »Lietäcke» och för fönstret hängde gardiner med broderi i »näfversöm».

Följande utdrag ur katalogen ger en föreställning om såväl deras teknik som mönsterbenämningar:

Golfmatta i finnväf efter gammalt mönster från Härjedalen,
Bänckläde efter jämtländsk finnväf,
Lietäcke från Munkflohögen,
Fälltäcke efter gammalt mönster från Kläppe,
Dito från Norra Lit, Aspås och Funäsdalen,
Lillherrdalsduk,
Timglasväf från Stugun,
Gammalt Hammerdalstäcke,
Gammalt Hammerdalskrusmönster,
Munkflohögssduk m. fl.

De utställda möblerna intogo en framstående plats och voro tillverkade af den, särskildt för Norrland, sällsynt vackra skiftande björken.

Bland andra föremål märktes dukar i näfversöm, strumpor och vantar, stic-kade i rika stjärn- och figurmönster, korgar i spetsmönster af björkrötter, en del mindre och större skålar i masurbjörk, smidda ljuskronor och arbeten i koppar och mässing, en öppen spis af Handöls täljsten och slutligen en del guldsmeds-arbeten med infattade jämtländska pärlor.

Hälsinglands utställning var fördelad i 2:ne rum. I det inre exponerade Hälsinglands fornminnessällskap norra Hälsinglands slöjd; i det yttre, genom Bollnäs och Arbrå hemslöjdsföreningar, södra Hälsinglands slöjd.

Om den förra heter det i deras specialkatalog:

»I norra Hälsingland såsom annorstädes har hemslöjden under många årtionden varit i lägervall, men under de senare åren har äfven här skett en återgång till det gamla eller kanske snarare ett uppvaknande i den riktningen. Den första impulsen till upptagande af den gamla hemslöjden har nog kommit från museerna; och i sin ringa mån har äfven Hälsinglands museum haft sin betydelse

HEMSLÖJDEN

för vår ort. Det första egentliga lifstecknet här torde hemslöjdsutställningen 1906 få anses ha varit, hvilken anordnades i samband med hushållningssällskapets ordinarie sammanträde i Hudiksvall.

År 1908 hölls på hushållningssällskapets bekostnad en två månaders kurs i hemslöjd och växtfärgning vid Rodenstamska skolan i Hudiksvall och dessutom har verkats för hemslöjdens återupplifvande genom föredrag å skilda orter.»

Från södra Hälsingland heter det:

»Inom Hälsingland har undervisning i väfnad och annan handaslöjd meddelats dels vid kvinnliga folkhögskolan i Bollnäs, som pågått årligen sedan 1888, däraf under senaste 18 åren med anslag af landstinget, dels vid Fru Rodenstams väfskola i Hudiksvall, som började 1897 och sista året åtnjutit anslag af hushållningssällskapet. Vid dessa skolor har uppfostrats ett afsevärdt antal uti väfnad och andra handarbeten af olika slag kunniga flickor, som i sin ordning spridt och komma att vidare sprida sina inhämtade kunskaper i hemtrakterna.

Detta utgjorde den grund som var att bygga på, då några för hemslöjden intresserade personer satte sig före att äfven uti denna ort upplifva densamma. Under vintern 1907 hölls uti ett par af Bollnäs sockens skolhus föredrag om hemslöjd och, hufvudsakligen bland socknens bönder, insamlades något öfver 200 kronor för att kunna betala arbetslöner till väfverskor, medan man väntade på, att deras arbeten skulle blifva sålda. Intresset var emellertid väckt och sommaren 1907 anordnades en utställning af gammalt och nytt, hufvudsakligen för att utröna, hvilken ståndpunkt hemslöjden intagit och få reda på det karaktäristiska och olika i olika socknars arbeten och mönster. — — —

Efter utställningen bildades uti Bollnäs en hemslöjdsförening, som dels arbetat med att från glömskan rädda samt äfven lyckats hopsamla en del mönster och väfnader, egendomliga för orten, dels spridt dessa bland arbeterskor. — — —

Föreningen har äfven sedan sistlidne vår haft en öppen försäljningslokal i Bollnäs. Därjämte har den arbetat för införandet af växtfärgning samt anordnat en lärokurs därför. — — —

På likartadt sätt med i Bollnäs, dock utan någon egen särskild utställning, har uti Arbrå något senare bildats en hemslöjdsförening.»

Det var en ny rikhaltig och ytterst representativ utställning som dessa föreningar utställde, bestående af möbler, väfnader, spetsar, smide, lergods, guldsmedsarbeten m. m., och framgick däraf att deras förnämsta slöjdgrenar äro:

1) *Linneslöjden*, som »af gammalt med framgång odlats i Hälsingland, och lin- och lärftsvaror hafva fordom utgjort hufvudinkomsten i de hälsingska allmogehemmen».

2) *Knypplingen*, hvaraf man i Delsbo har en särskild art knyppling, hvilken framträdte i rätt själfständiga mönster, och i södra Hälsingland en annan art, liknande Arespetsen.

3) *Näfversöm*, som erhållit sitt namn däraf att tyget under arbetet uppspändes på näfver.

HEMSLÖJDEN

4) *Långsömmen*, som utföres efter ett på fri hand å väfven tecknad eller under sömnaden direkt komponerad mönster.

5) *Korssömmen*, hvartill »oftast i hemmet eller kyrkan tillgängliga enkla dekorativa föremål fått utgöra mönstret. Så se vi ofta, att sockensmyckena, hjärtat och brudkronan, ja, själfva brudparet och kyrkogrinden fått utgöra mönster».

Af väfnadsslagen förekommer »krokväf», »opp och ner» (opphemta), »olrar och hansar» (rosengång), »slarftjäll» (ryaväf af trasor) och en annan art af rya, kallad »mantäcke».

Munkabältes-tekniken användes mest under benämningen »Rengsjö rutning» och »Krabbasnår» och »Trensaflossa» förekommer sparsamt.

Dessutom finnas många arter af konstnärligt väfda band: »slånnade», »pinade» och »vilkade» m. fl.

I berättelsen öfver sin verksamhet säga de, att då de ej på långt när verkat så länge som likartade föreningar, var det »med stor tvekan de beslöt sig för att delta». Men visst är, att utställningen gjort en förlust, om de uteblifvit.

Malmöhus läns hemslöjdsförening bildades 1905, med understöd af länets hushållningssällskap, som ställde första rörelsekapitalet till förfogande.

Föreningen inriktade sitt arbete i första rummet på försäljning af folkets slöjd i hopp om att kunna fylla den dubbla uppgiften att ur *social synpunkt* ekonomiskt förbättra folkets villkor och därigenom komma det närmare för att äfven *kunna leda* det konstnärligt.

Föreningens stadgars 1:a § lyder:

»Malmöhus läns hemslöjdsförening utan personlig ansvarighet har till ändamål att under ofvannämnda firma för medlemmarnas räkning försälja hemslöjdsalster, att tillhandahålla medlemmarna mönster till sådana alsters utförande äfvensom råmaterialier samt att i allmänhet verka för en sund utveckling af hemslöjden inom Malmöhus län.»

Den skånska textilslöjden var ju den som blef banbrytare äfven för den enkla hemslöjdens renässans, »men», säga de själfva i en uppsats som utkom samtidigt med föreningens bildande, »det är ej lusten för arbete som fattas, utan den konstnärliga insatsen, ledning, organisering och i sammanhang därmed afyttring.

Det är bristen härpå som gjort, att Skåne, trots sina rika resurser, ej intar någon föregångsställning inom den framåtskridande svenska hemslöjdsrörelsen, hvilken dock hämtat sina vackraste och mest konstnärliga färgsammansättningar och arbetssätt från våra skånska, ålderdomliga allmogearbeten. — — —

Vi ha stora förutsättningar för frambringandet af en nationel hemslöjd, stödjande sig vid de utmärkta traditioner vi äga i vår genom århundraden fortlevande folkkonst, utöfvad i hemmen, ännu efter ett sekels dekadansperiod lifskraftig nog till en återuppståndelse.

Vårt bildväfveri har fullt ut så goda inhemska anor som Norges. Finge flamskväfnaden slå rot i den skånska hemslöjdens brokiga ortagård, skulle den där kunna utveckla en egenartad, praktfull blomning, hvartill fröet gror inom folkets medfödda anlag och kärlek till de glada, omväxlande färgerna.

HEMSLÖJDEN

Men något verkligt uppsving inom Skåne för denna halfdöda teknik kan ej tänkas annat än genom intimt samarbete mellan den konstnärliga kraften och den tekniska. Impulsen och ledningen måste naturligtvis då utgå från en på ort och ställe verkande kraft medels muntliga råd och handräckningar för teknikens utbildande och förbättring. Detsamma gäller äfven om de andra väfnadsslagen och det vore ett önskemål att i samband med ett hemslöjdsmagasin äfven upprätthålla en fackskola. Ej för undervisning i de allmänna olika väfnadsslagen, utan fackskolan skulle vara så att säga en häfstång för att lyfta upp väfnadskonsten till det högre konstnärliga plan, där den förut rört sig. I flamskväfnad och kanske äfven spetsknyppling måste fackskolan meddela undervisning från början till slut. Men vid de andra väfnadsslagen bör undervisningen hufvudsakligast gå ut på färg- och formsinnets utbildning genom själfständiga öfningar i färgsammansättningar, omändring och nybildning af mönster med direkt tillämpning för ett bestämdt arbete, som eleven själf kan utföra. Fackskolan blefve på det sättet inom sitt område en tillämpande, avslutande kurs till en förut erhållen undervisning i tekniska skolan uti allmän färg- och formgifning samt till den i hemmet eller i någon väfskola inhämtade kunskapen i den allmänna tekniken. Att lyckas uppfostra ett släkte af själfständiga slöjderskor med godt färgsinne är ett mål, behjärtansvärdt alldeles särskildt för hemslöjdsverksamheten i Skåne, där folket tyckes äga så mycket anlag i den riktningen.

En annan mycket viktig fråga för hemslöjden är anskaffandet af godt material för uppnående af bästa möjliga resultat och verkligt god kvalitét. Här är knuten garn- och färgfrågan. Om man kan tillhandahålla eget materiallager, så följer därmed bland många andra fördelar äfven den, att man kan skaffa så mycket som möjligt af växtfärgade garner med en ej alltför rikhaltig men i stället utvald färgskala.»

Efter detta program har föreningen arbetat. I Malmö har den upprättat försäljningsmagasin och leder därifrån tillverkningen af såväl textil- som öfrig slöjd, och vid sidan däraf finnes en fackskola för väfnad och knyppling.

Den å utställningen exponerade slöjden visade dels prof på, hvilken slöjd föreningen genom magasinet för och understödjer, dels hur den gamla slöjden inriktas eller återföres till sina gamla form- och färgsammansättningar och slutligen hur den gamla tekniken användes för nya kompositioner.

Flamskväfnaden hade här sin representant i en stor tapet med motiv »Staffan stalledräng», rödlakanet i en bonad med motiv från Tomegarpsgatan i Lund och dukagången i en fris med rådjursmotiv.

De öfriga skånska väfnadsslagen voro alla representerade i kuddar, bonader, portierer m. m. efter äldre motiv, och bland andra textila alster utställdes äfven hålsöm och spetsar. Öfriga artiklar som visade prof på föreningens verksamhet voro: möbler i ek och björk, smide, lergods, korgmöbler m. m.

Då andra län exponerade *läns-* eller *härads-*vis, exponerade *Dalarne* sockenvis, så rik och omväxlande är deras slöjd. Detta län har icke att arbeta fram förgångna generationers bortglömda och oförstådda konst, utan endast att återföra

HEMSLÖJDEN

den gamla nedärfda känslan till en sund nivå och klargöra för befolkningen skönheten i deras gamla slöjd. Mönster och modeller finnas härvid i deras dagligen brukade husgeråd, håg och arbetsskicklighet i hvarje stuga. Där »diktat» folket själfva sina mönster i vepor, band och förkläden den dag som i dag är, där slamrar väfstolen utan uppmaning från främlingar och där bäras dräkterna på förfädrens vis.

Det är socknarna kring Siljan som så länge bevarat sina traditioner att Dalarne häri framstod som en oas i det öfriga Sverige och drog till sig genom sin egendomliga befolkning och sin storslagna natur just dem det behöfde — våra konstnärer — för att hejdas i det ögonblick då äfven detta folk höll på att skatta åt nivelleringens fördärfbringande lag.

Vid slutet af 1800-talet hade mycket främmande inflytande gjort sig märkbart, och detta fick allt större makt ju mera folkets äldsta och bästa slöjdalster drogos bort från folkets hem och öfverflyttades till allmänna eller enskilda samlingar. Denna hotande fara var det som åstadkom den slöjdrörelse, hvilken nu finnes inom Dalarne och utvidgas år efter år. Från 1900-talets ingång kan denna räknas, och inom Dalarne själf togs initiativet först i Leksand, där efter en utställning 1904 »Leksands hemslöjdsförening» bildades. Därefter »Mora-hemslöjdens vänner» och förra året »Rättvik-Boda hemslöjdsförening».

Då förut allt hvad godt och vackert fanns af slöjdföremål drogs bort af främlingar, arbeta nu dessa föreningar på att: dels förmå folket behålla det som ännu finnes kvar, dels skänka det till hembygdssamlingar för att genom dessa stärka sambandet och förståelsen mellan bortgångna och kommande generationer. Ytterst sätta de sin sträfvän uti att väcka folkets kärlek till sitt eget, men ha vid sidan häraf den sociala uppgiften att skaffa folket arbetsförtjänst.

Vid stiftandet af Leksands hemslöjdsförening antogs följande grundplan:

»Dess namn skall vara 'Leksands hemslöjdsförening'. Dess ändamål är att arbeta för hemslöjdens bevarande och utveckling i dessa bygder:

a) genom att i samband med den förefintliga etnografiska samlingen och den under utställningen åstadkomna samlingen af typiska och värdefulla äldre mönster och arbeten verka för att hvad som ännu finnes kvar i socknen af gångna generationers vackra arbeten måtte inom densamma få förblifva till säker och god grund för nuvarande och kommande släkters smakriktning och arbete;

b) genom att i samband härmed hålla i gång en ständigt pågående utställning af nyare och af en granskningsnämnd godkända profver och arbeten;

c) att således vara ombud och förmedlare för att emottaga och utlämna till utförande beställningar å socknens hemslöjd o. s. v.»

»Mora-hemslöjdens vänner» har utvecklats sig ur en privat väfskola, som öppnades i Mora den 10 Oktober 1904. Detta år hade hushållningssällskapet låtit göra undersökningar af hemslöjden inom länet och några intresserade personer beslöt då att bilda en förening, som egentligen afsåg att vara en förmedlingslänk mellan arbeterskor och köpare. Denna förening kallades »Mora-hemslöjdens vänner» och väfskolan blef centralpunkten för utlämning, mottagning och försäljning af arbeten.

HEMSLÖJDEN

Föreningen begärde och erhöll samma höst bidrag af hushållningssällskapet för att anordna trenne kurser i bandväfnad, vesselväfnad och fransflätning. Dessa kurser pågingo i en månad hvardera och leddes af bondkvinnor.

Väfverskor funnos många, men verkligt skickliga endast få, hvarför väfskolan äfven härvid blef ett kraftigt stöd för den nybildade föreningen. Den erhöll också af hushållningssällskapet 1906—1907 ett anslag af 500 kr. med villkor, att ett visst antal elever från olika delar af länet skulle blifva i tillfälle att afgiftsfritt bevista skolan, och då Mora folkhögskola grundades 1907 ingick väfskolan som ett led i denna.

Grundprincipen för undervisningen är, att eleverna från de olika socknarna särskildt studera och utbilda sig i den för hvarje socken karaktäristiska mönstertraditionen och tekniken; men dessutom få de äfven utföra väfnader af allmänna slag, såsom gardiner, mattor, drällväfnader, klädnings- och kostymtyger m. m.

Vid den tid föreningen bildades voro såväl färger som material ytterst underhaltiga i folkets väfnader. Då de hvarken ekonomiskt kunde ej heller ville ha besvär med att anskaffa bättre, bildades den s. k. »Mora-hemslöjdens garnfond», hvartill ett kapital, stort 300 kronor, af privata personer ställdes till föreningens disposition. Detta ökades sedermera till 2,500 kronor och är ständigt i rörelse. Därtill inkallade hushållningssällskapet 1905 en norsk lärarinna i växtfärgning för att meddela undervisning åt kvinnor från länet. Dessa kurser förlades till Mora, och väfskolans lärarinna, hvilken som elev deltog i dessa kurser, har sedan för hushållningssällskapets räkning haft i uppdrag att under åren 1906—1909 leda kurser, som af sällskapet anordnats. Allt garn som under de sista åren användts i »Mora-hemslöjdens vänners» väfnader är uteslutande växtfärgadt. För att kunna tillhandahålla växtfärgade garner åt arbeterskorna, har föreningen en särskild färgerska i Färnäs, som utför all färgning. Hon insamlar och torkar alla färgväxter mot viss betalning per kg., men föreningen anskaffar garnet — af bästa kvalité — samt öfriga nödiga ingredienser och ved.

Föreningen har inköpt väfstolar och väfskedar till utlåning åt mindre bemedlade arbeterskor och i våras anordnades en kurs i spetsknyppling i Ore för den där nästan förgätna »Orespetsen».

Den hemslöjdsförening som har sitt säte i Rättvik omfattar tvenne socknar: Rättvik och Boda och kallas Rättvik—Boda hemslöjdsförening. Dess mål framgår af dess stadgars 2dra §, som lyder:

Föreningens uppgift är att stödja och utveckla hemslöjden i Rättvik och Boda genom att:

- dels anskaffa en mönstersamling i egen lokal;
- dels vårda och öka denna hemslöjdssamling;
- dels förmedla inköp och försäljning af material och medlemmarnas slöjdarbeten samt i öfrigt främja medlemmarnas intressen.

Föreningen bildades den 31 januari 1908 och var således den yngsta af landets alla hemslöjdsföreningar. Redan första året kunde den se sin önskan om »eget hem» uppfyllt, då under sommaren 1909 flyttades från Boda till Rättvik

HEMSLÖJDEN

en gammal stuga, för hvilken tingshuset upplåtit mark. Hur befolkningen själf förstår och intresserar sig för denna nya rörelse i sina socknar framgår af följande utdrag af ett bref från magasinets föreståndarinna.

»Ett storartadt bevis på befolkningens intresse utgjorde deras gemensamma arbete med frivillig nedforsling af stugan, den två mil långa vägen och körning af sten m. fl. dagsverken. Det var riktiga festmiddagar, s. k. »körkalas», som den ena dagen efter den andra skilda medlemmar af styrelsen höllo för dessa duktiga gubbar»

Så ung föreningen än är, har den deltagit både i utställningen i Berlin under januari—februari månader och nu i Stockholm på ett utomordentligt godt sätt »och» säger föreståndarinnan, »dessa utställningar ha hjälpt föreningen ett godt stycke framåt och genom den omsättning som åstadkommits visat folket, att deras arbeten efterfrågas».

Medlemsantalet har under detta första år uppgått till 400 stycken.

Ore, Orsa och Floda ega ingen egen ordnad hemslöjdsrörelse utan voro påverkade af och ledda från närgränsande socknars hemslöjdsföreningar.

Dalarnes utställning upptog tvenne rum. I det första hade Mora socken jämte Orsa och Ore sina utställningar. Det inre var fördeladt mellan Leksand, Rättvik och Floda, liksom här också utställdes spetsar från Gagnef och Mockfjärd.

Så olika som det folk är som lefver i dessa socknar, så olika är karaktären på dess slöjd. I de flesta fall använda de sig af samma teknik, men behandla den så själfständigt, att de medelst den åstadkomma sockenbegränsningen, hvilken ännu mera markeras genom färgsammanställningen.

Rosengång af två slag, lös och fast, munkabälte och drällsteknik med lösa trådar äro de vanligaste väfslagen för alla socknarna och därtill »hålkru» för de sydligare.

Från de öfriga socknarna göra Floda och delvis Rättvik ett undantag. Här återfinner man de skånska väfnadsslagen i krabbasnår och dukagång, men i mönsteruppställning och färgsammansättning så olika, att man ej kan spåra sambandet mellan dem. Floda har därtill en praktfull sömnadsteknik för sina dräkter och fälltäcken, hvilken tillhör senare tider och visar norskt inflytande.

Samma förhållande som med väfnaderna är det med banden och spetsarna; sockenskillnaden är skarpt markerad och konstskickligheten otrolig. Banden har utan uppehåll varit i bruk för dräkten, hvarför undervisning häri blott undantagsvis behöft meddelas, men spetsarna däremot voro utträngda af Vadstena-spetsar, då dessa ansågos finare och konsten var nära nog utdöd. Därför blef undervisningens förnämsta fält spetsknypplingen och skolor upprättades härför i Mora, Rättvik, Leksand och Gagnef dels af föreningarna, dels af enskilda personer, men alla med understöd af hushållningssällskapet. I Mockfjärd däremot hade spetstillverkningen aldrig upphört, hvarför här endast behöfts ett ordnande af afsättningen.

I Mora afdelning var äfven en kollektion af dess garner uppsatt jämte färgväxter. Dalarne var det första län i Sverige, som upptog växtfärgningen, då hushållningssällskapet anordnade den förut omnämnda kursen i Mora och ingenstädes

HEMSLÖJDEN

har den hunnit så sätta sin förädlade prägel på textilkonsten som på denna sockens utställning.

Bland andra slöjdgrenar, som fordom tillhört den textila konsten i Dalarne, är fransknytningen, hvilken nu upptagits för modernt bruk. Den var mest utställd i Mora afdelning samt använd för borddukar, lampskärmar m. m. och slutligen funnos där fällar, hvarje socken med sin karaktär äfven på dem.

Möblerna voro jämförelsevis få, men ytterst karaktäristiska. Konstsmidet är nu återupptaget i Dalarne och fanns däraf såväl eldgafflar och stakar som kronor och ugnsluckor jämte en del arbeten i koppar från Leksand, hvarjämte Mora utställde de där af gammalt tillverkade klockorna.

Men utom länen, hvilka alla representerades af föreningar och där personliga insatser och personligt initiativ underordna sig, funnos några utställare, hvilka arbeta och exponera själfständigt. Dessa voro: Bara härads genom Friherrinnan Coyet, Cilluf Olsson med en utställning af skånska väfnader, Fröken Ehrenswards monter af skånska spetsar och hålsöm, Ottilia Adelborgs spetsar från Gagnefs knypelskola och Mathilda Carlsons väfnader.

Bara härads utställning var icke ett resultat af den moderna slöjdrörelsens konstnärliga ledning. Det var folkets eget arbete, ett prof på deras fasthållande och bevarande af gamla traditioner, på deras färg- och formsinne fortlefvande bland nuvarande generationer. Friherrinnan Coyet hade ur folkets hem, direkt ur deras husbehofsslöjd, framplockat dessa i vår tid tillverkade, här utställda dukar, täcken, dynor och bolstervar, förkläden och kostymtyger, dräll och damast, spetsar och hålsöm, hvilka fyllde nära en fjärdedel af den gemensamma utställningshallen.

Cilluf Olsson, en af Skånes äldsta och mest bemärkta väfverskor, utställde skånska konstväfnader, mest efter äldre förebilder.

Fröken Ehrensward hade sin utställning af skånska spetsar och hålsöm i Malmöhus läns afdelning. Hon fortsätter, hvad hennes mor före henne började, att stödja den skånska spetsknypplingskonsten och hålsömmen, dels genom upprättande af skolor, dels genom afyttring af dess alster.

På samma sätt arbetar Ottilia Adelborg i Dalarne, där, genom hennes energi, spetsknypplingsskolor inrättats i flere af byarna inom Gagnefs socken för Gagnefsspetsen och på andra sidan älfven i Djura by för Leksandsspetsen.

Mathilda Carlssons utställning bestod af en samling väfnader af olika teknik och material, från den enklaste entränningsväf till den finaste gobelin och dessutom prof på den af henne utöfvade konsten att laga gobeliner.

Länen med sitt arbete representerade på utställningen den riktning inom den moderna slöjdrörelsen, som gjort till sin uppgift att återuppväcka den nationella slöjden och återföra den till sin ursprungliga skönhet.

Den däremot, som söker inrikta hemslöjdandet på våra nutida behof och som en inkomstkälla af ekonomisk och svensk betydelse för landtbefolkningen, representerades af Föreningen för svensk hemslöjd.

Denna förening bildades 1899 just med anledning af 1897 års utställning och

HEMSLÖJDEN

den där utställda hemslöjdens oorganiserade tillstånd och tog till sin uppgift att vara en förmedlande länk mellan en köpstark publik och de okända arbetarne på landsbygden.

För den skull upprättades en permanent försäljning i Stockholm, där slöjdalster dels mottagas i kommission, dels inköpas kontant från de mindre bemedlade. Och i förbindelse härmed ledes konstnärligt den textila slöjden från en af föreningen anordnad provväfnadsanstalt samt möbeltillverkningen genom från föreningen utsända möbelteckningar under uppsikt af en särskild möbelkontrollant. Under visning i landsorten meddelas på en efter de skilda slöjdarterna lämpligt afpassad form i möbelsnickeri, väfnad, spetsknyppling, korgflätning etc. Dessutom har föreningen verkat för höjandet af den enklare lergodsrejnningen genom utarbetandet af konstnärliga modeller samt införskrifning af lämpliga glasyrer.

Men på samma gång föreningen fyller denna sin uppgift, syftar den äfven dithän att med svensk arbetskraft och svenska mönster kunna inreda smakfulla svenska hem.

Något sådant låter sig icke göra enbart genom kopierandet af den äldre slöjden. Och äfven denna på sin tid anpassade sig efter sin tids kraf, dem den syftade att tillfredsställa. Dels detta att en burgnare klass kräver andra husgeråd än en fordomtima allmoge, och, då den icke till sitt förfogande finner något lämpligare, använder sig af utländskt kram eller det mindre gedigna fabriksarbetet, och dels det, att härigenom mycket arbete på många områden finnes för den inhemska arbetskraften, som förut icke uppmärksamrats och tillvaratagits till småfolkets förkofran, har nödvändiggjort uppkomsten af en nyare hemslöjd, fotad på gammal grund, men afsedd för våra dagars behof.

Ett sterilt kopierande, d. v. s. ett fullkomligt stillestånd i arbetsutvecklingen, är något, som aldrig funnits till hos ett begåfvadt släkte och allra minst hos det, som själf diktade och tänkte ut den hemslöjd, från hvilket vi ärft våra traditioner och under hvars arbete låg en djupare mening än det förkonstlade prålandet med museiskatter.

Föreningen för svensk hemslöjd har sökt att gå sin egen väg för att förvärfva nya arbetsområden inom egna landamären för vårt eget folk i den förvissning, att arbetet är till för människornas skull och att arbetets bästa mening ligger i ett förkofradt välstånd åt dem som arbeta.

Hur Föreningen för svensk hemslöjd ser sin uppgift i detta senare fall, visade dess afdelning på utställningen. Hvad till ett enkelt hems inredning behöfves i möbler, möbeltyger, mattor, gardiner, belysningsarmatur och prydnadssaker af lergods fanns där utställdt och i en särskild interiör var användningen däraf visad. Dessutom fanns äfven klädedräkten tillgodosedd i vadmal och bomullstyger samt i spetsar från de skolor i »Vadstenaknyppling» samt andra slag af knypplade och sydda spetsar som föreningen underhåller.

I föreningens afdelning utställde dessutom den halländska »bindslöjden», ledd och upparbetad af Doktorinnan Berta Borgström i Laholm, samt Göteborgs växtfärgningsanstalt med en kollektion växtfärgade garner.

HEMSLÖJDEN

Men ännu en afdelning å utställningen var hemslöjden förbehållen: »Småbrukarhemmet» och »Svenska Slöjdföreningens arbetarhem».

Det första var inredt af *Kalmar läns Hushållningssällskaps slöjdmagasin*, det andra af *Föreningen för svensk hemslöjd*. I dessa båda heminredningar hade gifvits den nya hemslöjdsrörelsen tillfälle att praktiskt omsätta sin uppgift: *att med svensk arbetskraft och med svenska mönster skapa svenska hem* och i båda hade till hufvudprincip tagits enkla material med ljusa, friska färger.

I Svenska Slöjdföreningens stuga var af Föreningen för svensk hemslöjd utlagd en broschyr »Om inredning af arbetarhem», hvilken är tillämplig på båda hemmen och dessutom klargör den uppgift slöjdrörelsen i detta fall vill fylla. Den löd:

»Den boning, som här utställts, afser att framvisa en på samma gång ändamålsenlig och hemtreflig bostad för en kroppsarbetare och hans familj.

Enligt gammal häfdvunnen åsikt hållas mörka möbler och mörka möbelytyger för något praktiskt och billigt, därför att detta mörka längre motstår fläckar och nötning. Men på samma gång arbetaren tålmodigt underkastar sig detta enligt hans tro nödvändiga tvång och söker finna sig i denna färgfattiga dysterhet, gör sig dock alltid gällande hos honom ett oemotståndligt behof efter mera färg och detta söker sig då uttryck i storrosiga tapeter och en massa små lyxartiklar, som representera ett ej så litet penningvärde utan att kunna åstadkomma en verklig ersättning för den försakade färgrikedomen och den färgglädje, som åsyftas.

I ett nutida arbetarhem äro möblerna i regel af fanerad valnöt eller i samma mörka färg brunmålade furumöbler klädda med kretong. På sängen ett virkadt hvitt täcke och för fönstren hvita trådgardiner uppfästade i veck, hvilka oundvikligen uppsamla det damm, som under sopningen uppstiger mot taket. På bordet en duk, i förmögnare hem af schagg, i fattigare af juteväf med påtryckt mönster, men alltid i mörka färger. Sedan möjligen en gungstolsmatta, en lampmatta och ett spjällband broderade på filt.

Nytt och rent är allt detta nog så bra, men efter endast ett år äro möblernas fanér sönderstött och kan ej lagas utan att möblerna bortföras till en snickare; och äfven om utgifterna härför vore öfvervinneliga, är dock besväret ofta tillräckligt för att möblerna hellre få förblifva trasiga.

Det mörka möbelyget, som skulle stå emot, har likväl tagit smuts till sig, som sedan genom nötning ingnidits, så att alla sittmöbler på mera begagnade ställen fått en skinande glans, som ej kan aflägsnas med något reningsmedel, och vatten tål ej ett sådant tyg.

Broderiernas färger ha bleknat; filt och nutida billigt silke hålla i regel icke färgen längre än ett år.

Och detta hem, som arbetaren med så mycken glädje och uppoffring samlat till och ordnat åt sig, har på så sätt förlorat sitt friskaste behag och blir allt gråare och färgfattigare för hvarje år och lika grått i helg som hvardag. Enstaka nya ting, som en och annan gång köpas till, kunna icke gifva samma tillfredsställelse, där det hela redan har förlorat sin ursprungliga friskhet och alltsamman gör ej längre intryck af ett rent, väl underhållet hem.

HEMSLÖJDEN

Jämförelsen mellan detta resultat och de ständigt nya, alltid färgfriska föremålen i handelshusens skyltfönster alstrar missnöje med det egna hemmet och väcker småningom längtan efter den förkastliga godtköpslegans, som i vår tid endast är en mycket ovaraktig bomullsväfnad med ett tunnt öfverlag af silke och hvars enda förtjänst är, att den tillverkas i mycket vackra, men också därför mycket förledande mönster och färger.

Det är en alldeles falsk och osund uppfattning, att trefnaden i längden ligger i något sådant, ty ytterst ligger trefnaden i renligheten, och ingen trefnad är möjlig, där icke intrycket af renlighet först och främst träder en till mötes.

För att kunna ingifva full tillfredsställelse måste ett hem vara rent, färggladt och vid alla högtider få sig påtryckt liksom en prägel af förnyelse. Det enformiga kroppsarbetarlivet, om något, behöfver tidtals få känna en uppryckande lättnad och om denna ej skall sökas utom hemmet, är det nödvändigt för arbetaren, att hans hem skänker honom intrycket af den sinnets lyftning, han både andligt och lekamligt trängtar till, då han vid sin frihet återvänder dit för att söka hvila.

Liksom han själf då han aflägger sin arbetsdräkt, måste hans hem kunna tvättas rent. Hans möbler måste kunna tåla rengöring och lättvindigt kunna repareras. Hans tyger måste kunna tåla vatten och sol; och i stället för att nedlägga sina pengar i meningslösa öfverflödsartiklar för att gifva hemmet sken af trefnad och färgrikedom, bör han lägga an på friska färger på möbler och husgeråd till en för hans trötta sinne välgörande helhetsverkan.

Men äfven i detta fall möter honom en förvanskad uppfattning om hvad som bör höra till ett arbetarhem i all synnerhet på landsbygden, där det möjligen ännu i dag väfves till husbehof. Där blef det också en gång häfd att allt skulle vara af gröfsta material och enklaste mönster, med färger helst i rött och hvitt eller blått och hvitt. Detta hade fordom sitt berättigande däruti, att endast dessa två färger då kunde fås äkta. Men numera finnes tillgång till så många andra färger, som tåla både sol och tvätt, att vi med fullt skäl kunna införa en helt annan och färgrikare prägel inom arbetarehemmen både på landsbygden och i städerna.

Nutidens förfining kan med mycken lätthet och fördel sammanföras med den praktiska fordran, kroppsarbetet ställer på sina utöfvare. Men med sådant som samlar damm och håller med smuts kan ingenting i den vägen åstadkommas. Bomullstyger däremot låta tvätta sig. Betalar man ock något mer vid inköpet, får man dock en vara, som tål sol och vatten. Och hemväfda tyger och gardiner hålla 10—15 år — ja mer — endast man icke använder borste på dem, hvilket icke heller är nödvändigt, då man tvättar med kastoria-tvål.

De granna, billiga prydnadstingen böra inskränkas så mycket som möjligt, de låta sällan reparera sig. Däremot bör läggas an på att de oundgängliga husgerådssakerna äro af material, som kunna lätt rengöras och poleras, och hit höra kärl af glas, bleck och framförallt koppar, som är ett af de bästa hjälpmedel att erhålla intrycket af trefnad i ett nyss rengjort hem.

Vid alla högtider, för öfrigt när så kräfves, ger en duglig husmoder liksom

HEMSLÖJDEN

en ren föryngring åt ett sådant hem. Och hufvudern själf kan med mycken lätthet måla sina möbler, där de blifvit nötta, ja, rent af måla dem från början.

Allt som utställes i detta arbetarhem är utfördt af hemslöjdare och med inga andra verktyg än sådana, som kunna användas och alltid användts i hvarje landt-hem och bör således en något så när företagsam arbetarfamilj själf kunna åstad-komma och äfven underhålla dess bohag och dess trefnad oförvanskade.

Tygen äro alla af bomull, möblerna af furu med björk endast i sittmöblernas mera bärande delar för hållbarhetens skull; och en uppmärksam åskådare skall lätt finna, hvilket gladare och mera förfinadt intryck detta enkla hem fått redan genom sitt färgval.

Då städernas arbetare sällan hafva tillfälle att själfva tillverka sitt bohag, men omålade möbler och billiga bomullstyger finnas att köpa litet hvarstades, utgör stadslifvets begränsning ingalunda något hinder för dem att inreda sina hem efter en nyare tids uppfattning om hemmet och betydelsen af dess trefnad genom renlighet, hållbarhet, enkelhet och färgglädje, i motsats till en meningslös och opraktisk godköpsselegans.»

Den svenska hemslöjden, sådan den framstod på utställningen, är icke en frukt af en ensam verkande faktor i den svenska kulturens utveckling. Den är ett led i det stora arbete för slöjdskicklighetens bevarande och återuppväckande, som börjats för årtionden sedan och tagit sig olika uttryck allt efter det människo-material det haft att bearbeta. På en å utställningen anordnad »allmogedag» var detta arbete för slöjden framställt i 10 tablåer och nedanstående utdrag ur en då utgifven broschyr, i korthet belysa dettas olika facer.

TABLÅ 1.

Husbehofsslöjden.

Den forna husbehofsslöjden tillhör numera nästan sagans tid och vi lyssna till beskrifningen därom med samma nöje som till gamla sägner, ur hvilka vi äfven förnimma arbetsglädjen och glömma bort all dess tunga. Ty händigheten till eget bruk var ingalunda mödosam, där den användes inom familjekretsen omkring brasan och där den snarare blef ett tidsfördrif med förtroligt tankeutbyte mellan familjmedlemmarna under de långa vinteraftnarna, efter att under dagens lopp hafva varit sysselsatta hvar och en på sitt håll. Utan att egentligen reflektera öfver, om det var ett mödosamt arbete eller öfver hufvud något arbete alls som utfördes, lärde denna hemsysselsättning redan barnen att så småningom komma in i de äldres arbetsamhet och duglighet. Den dugligaste gaf där arbetet sin takt. Den händigaste gaf det snitsen. Och alla drogos med af arbetsifver och ambition.

Ett arbete som så samlar intresset i sig kunde icke gärna kännas motvilligt och tungt och svårt. Och redan denna känsla hjälpte öfver många svårigheter och löste många uppgifter på ett sätt, inför hvilket vi nu efterlevande stå slagna af beundran. Med enkla medel tillverkades inom mångt allmogehem sannskyldiga

HEMSLÖJDEN

mästerprof i sitt slag och allestädes utan undantag ett duktigt, redbart, hållbart arbete, som var sin möda värd, och på den tid, som nu mera icke ens tages till vara, men flyter bort och detta utan att ens uppmärksammas.

TABLÅ 2.

Arbetsstugan.

Människans fastaste stöd under kampen för tillvaron är kunskap om och kärlek till arbetet. Att lägga grunden härtill hos barnen redan från tidigaste år, är ett af samhällets viktigaste och ansvarsfullaste åligganden.

I forna tider fingo barnen i hemmen delta i och lära praktiska sysslor långt mer än nu. De undervisades af föräldrarna i arbete, i nyttiga slöjder och hushållsgöromål, men senare tiders samhällsförhållanden ha medfört den ändring i städernas och fabrikssamhällenas familjelif inom kroppsarbetarklassen, att såväl far som mor arbeta utom hemmet och barnen blifva lämnade åt sig själfva att tillbringa sin dag, hvar och huru de önska. Detta leder ofta till inhämtandet af andra lärdomar och framförallt till ovana vid nyttig sysselsättning. För att i någon mån motverka detta onda och skydda barnen härför, upprättades på 1880-talet s. k. arbetsstugor, hvilkas uppgift är att under barnens fritider från folkskolan — i åldern mellan 7 och 14 år — sysselsätta dem med handarbeten, hvarigenom deras handafärdighet och deras iakttagelseförmåga uppöfvas.

Början med arbetsstugor gjordes i Stockholm och sedan ha sådana upprättats i de flesta städer och i flere fabrikssamhällen i Sverige.

Professorskan Anna Hierta-Retzius, genom hvars försorg dessa arbetsstugor kommo till stånd, framlägger i följande ord arbetsstugornas stora betydelse:

»Föstra barnen till den *arbetsglädje, det intresse för arbetet*, som är en viktig faktor, en bestämmande ledstjärna vid deras karaktärsutbildning, och sök att hos barnen ingjuta *kärlek till arbetet*, och ni ha räddat dem från mycket ondt.»

TABLÅ 3.

Den manliga skolslöjden

infördes i Sverige i början af 1870-talet. På initiativ af och under ledning af direktör Otto Salomon grundades ett slöjdläroreseminarium på Nääs egendom nära Göteborg, där slöjdundervisningen ordnades systematiskt. Detta s. k. Nääs-system infördes sedan i folkskolorna och omfattar endast den manliga slöjden (träslöjd) och är på så sätt pedagogisk eller uppfostrande, att den lägger hufvudvikten icke på slöjdvaran men på slöjdaren själf, så att värdet af dennes arbetsduglighet mindre åsyftar en direkt tillökning af penninginkomster på ett yrke än en utveckling af den personliga karaktären, eller med andra ord: skolslöjden vill åstadkomma en moralisk förberedelse för lifvet.

Denna förberedelse består dels i bestämda kunskaper och färdigheter, hvilkas framtida utnyttjande kan vara till gagn i ett eller annat afseende, dels ock i en

HEMSLÖJDEN

uppöfning af krafter, egenskaper, sinnesförmögenheter, som göra individen bättre danad till att fylla sin uppgift som människa och medborgare. Slöjden som skolämne syftar därhän att verka stärkande på den slöjdandes arbetshåg, på hans självverksamhet och på hans kroppskrafter, att lära honom noggrannhet, snygghet och iakttagelseförmåga, vänja honom vid ihärdighet och att uppskatta äfven kroppsarbetet till dess sedliga och ekonomiska värde. Den skall skärpa ögat till att se och forma handen till att kunna utföra.

TABLÅ 4.

Den kvinnliga skolslöjden

har samma syftemål som den manliga. Kvinnligt handarbete var länge tillbakasatt såsom undervisningsämne i folkskolan, men man fann slutligen, att då mödrarna allt mer och mer undandrog sig den enkla plikten mot barnen att lära dem de första grunderna i sömnad, stickning, lappning och stoppning, det blef nödvändigt för skolan att öfvertaga denna mödrarnas försummade uppgift samt att behandla saken icke endast ur praktisk utan äfven ur uppfostrande betydelse. Att undervisa 30 à 40 barn på en gång fordrar en helt annan metod än att blott undervisa några få, och därför infördes en sådan klassundervisningsmetod genom Fröken Hulda Lundin, som omarbetade den tyska Schallenfeldtska metoden, så att den blef lämplig för våra svenska förhållanden. Denna omarbetning var så själfständig, att den erhöll namn af »Hulda Lundins metod» och blef fastslagen såsom undervisningsform vid folkskolan. År 1882 höll fröken Lundin sin första slöjdkurs och hon säger själf om betydelsen af sitt arbete: »Man har behandlat handarbetet som ett undantagsämne, hvilket icke skulle lyda samma lagar som öfriga skolämnena. Och likväl bör det stå vid sidan af dem, emedan det har samma uppgift att fylla. Målet för undervisning i handarbete bör nämligen vara: att öfva handen och ögat; att skärpa tanken; att stärka ordningssinnet; att utveckla själfverksamhet; att framkalla kärlek till ett noggrannt och omsorgsfullt utfördt arbete och därjämte skall denna undervisning sätta flickan i stånd att fullgöra sina husliga plikter.»

TABLÅ 5.

Spetsknypplingen.

I motsats till skolslöjden efter Nääs-systemet åsyftar den egentliga yrkesundervisningen att framför allt utveckla *handlaget* till sin största möjliga smidighet. Och i all synnerhet är detta nödvändigt inom spetsknypplingen, där händernas mjukhet redan vid mycket unga år måste söka bibehållas och uppdrifvas. I de belgiska spetsknypplingsorterna öfvas redan därför småbarnen vid knypeldynan. I vårt land börja först 10 à 12-åringar att sysselsätta sig med knyppling.

Af svenska spetsar tillverkas 6 slag, hvar och en i sina trakter: Delsbo-spetsen, Dalaspetsen, Vadstenaspetsen, Skånespetsen, Gustaf Adolfsspetsen och de sydda spetsarna.

HEMSLÖJDEN

Tillverkningen af dalaspetsar sker i Mockfjärd, Gagnef, Floda, Leksand, Rättvik, Orsa och Ore, hvarje sockens spets med sin säregna karaktär.

För Gagnefspetsen har Fröken Ottilia Adelborg upprättat en skola i Gagnef. I Mockfjärd meddelas undervisning i dess knyppelskola, i Leksand har Målar Brita Andersson och senare hemslöjdsföreningen hållit spetsknypplingskurser, i Noret och i Ore har undervisning meddelats i knyppling genom Morahemslöjdens vänner i Mora. I Rättvik meddelar dess nybildade hemslöjdsförening undervisning i spetsknyppling.

För Vadstenaspetsen, som af alla svenska spetsar har den största utbredningen, men mest af dem alla till ännu för några år sedan råkat i förfall, har Föreningen för svensk hemslöjd under ledning af Fru Ingeborg Petrelli upprättat knypplingsskolor i Fifvelsta, Hagebyhög och Västra Harg.

För den skånska spetsens bevarande och upparbetande, liksom äfven för den egenartade och vackra hålsömnen har Fröken Augustine Ehrensvärd upprättat skolan i Tosterup, hvarefter den skånska spetsen nu äfven börjar uppkallas.

Föreningen för svensk hemslöjd har under Fröken Hilda Starcks ledning sökt återupptaga den gamla Gustaf Adolfsspetsen och härför inrättat en knypplingskola å Höganäs, en annan å Blidö för Blidöspetsen, åter en annan å Lidingön för guldspetsar.

Äfven har genom Fröken Starck undervisning meddelats i tillverkning af sydda spetsar inom Stockholm och dess omgifning, för att därstädes söka utbreda en för en del sjuka personer lämplig slöjd.

TABLÅ 6.

Korgflätningen

och undervisningen däri har ända ända sedan 1860 varit föremål för hushållningssällskapens uppmärksamhet. Dessa hafva anordnat kurser inom flere län och företrädesvis inom sådana, där rikligare tillgång funnits på spån, ene eller pil.

Tillgången till lämpligt enevirke synes emellertid nu förminskas och äfven i Wåmhus socken i Dalarne klagas öfver att spånaterialet blifvit svårtillgängligare, sedan bönderna så småningom mist sina egna skogar. Därigenom har pilodlingen blifvit en nödvändighet och börjar också bedrivas om ännu endast i mindre skala dock med lofvande utsikter.

Korgtillverkningen hör till en af de mera inkomstbringande slöjdgrenarna. Såväl Dalarne som norra Skåne beräknar tillverkningen däraf per år till cirka 100,000 kronor hvardera. Båda dessa orter hafva spånkorgstillverkning.

I trakter där enekorgarna fordom flätats är kunskapen om andra flätningssätt metoder okänd. Där hafva dels hushållningssällskapen, dels Föreningen för svensk hemslöjd anordnat undervisning i pilkorgsflätning.

Inom Stockholm har Föreningen för svensk hemslöjd sökt införa den finare korgflätningen såsom en möjlig inkomstbringande fruntimmerslöjd.

HEMSLÖJDEN

TABLÅ 7.

Möbeltillverkningen.

I en hel del svenska bygder, där jorden är för knapp för att föda sin ägare, har denne tillgripit möbelslöjden som biförtjänst och på så sätt kunnat hålla sig kvar i sin hembygd och vid sin egen gård. Hela socknar finnas, som bedrifva en sådan möbeltillverkning och denna har där kunnat hålla sig uppe trots konkurrensen med möbelfabrikerna. Ju mindre detta landtarbete kunde följa med tidens fordringar, ju mindre betalade det sig, och som en följd häraf sjönk tillverkningens godhet tillbaka. Där yrket däremot håller sig uppe, har detta genom hela befolkningens arbetsduglighet och fördelaktigare ekonomiska ställning utvecklat sig till att kunna knyta affärsförbindelser äfven med storstädernas mest framstående möbelaffärer. Handaskickligheten och tankeskärpan kan under sådana förhållanden mycket fördelaktigt föda sin man och hålla stånd mot konkurrens.

För att understödja detta har genom hushållningssällskapen och dess slöjdmagasiner samt Föreningen för svensk hemslöjd mångenstädes anordnats snickerikurser för småbrukare på landsbygden och därvid åstadkommits möbelslödens höjande efter nutida kraf och med en jämnare afsättning och tillverkning under den tid jordbruksarbetet ligger nere. Därigenom har en afsevärd biinkomst tillförts det mindre jordbruket.

TABLÅ 8.

Väfnad och spånad

höra af ålder till kvinnoslöjden och har också varit ett af de medel som först användts, då det gällt att understödja det kvinnliga hemarbetet.

Redan under frihetstiden lät regeringen meddela undervisning i spånad för att med garn kunna förse de vid denna tid uppstående fabrikerna, som då behöfde understödjas. Och sedan hushållningssällskapen bildats vid början af 1800-talet, hörde till en af deras uppgifter att verka för väfnadsundervisningen. Dock tog denna undervisning en bestämdare form först då den på 1870-talet infördes i slöjd- och folkhögskolorna och i privata väfskolor med vår konstnärliga textila allmogeslöjd som förebild. Sedan såväl denna konstnärliga allmogeslöjd som äfven den enklare väfnaden blifvit en begärlig handelsvara, kräfde de en än mer utbredd undervisning, särskildt beräknad på de olika trakternas karaktäristiska väfnadsteknik och befolkningens naturliga fallenhet. Sådan undervisning har af Föreningen för svensk hemslöjd anordnats dels på eget initiativ, dels på begäran af hushållningssällskapen, föreningar eller befolkningen själf, som allestädes omfattat dessa väfkurser med intresse och senare omsatt dem i ett inkomstgifvande resultat.

TABLÅ 9.

Slöjdmagasin

var den form under hvilken hushållningssällskapen ville medverka till att underlätta befolkningens sträfvanden inom länen att skaffa sig en inkomst genom slöj-

HEMSLÖJDEN

dande på lediga stunder. De äldsta af dessa äro de i Kalmar och Karlskrona, och där försåldes mot låg provision folkets arbete i kommission. Dessa tvenne län väckte också på utställningen i Stockholm 1897 berättigadt uppseende och deras arbete, tillika med en ganska rikhaltig samling allmogeslöjd från öfriga län, var den grundval på hvilken ett för hela landet gemensamt magasin upprättades i Stockholm 1899 genom Föreningen för svensk hemslöjd. Sedan ha dylika magasin upprättats i Malmö, Göteborg, Växiö, Jönköping, Halmstad och Luleå, samt inom Dalarne i Leksand, Mora och Rättvik. Genom dessa magasins arbete har dels den gamla allmogeslöjden återförts till sin ursprungliga skönhet och gedigenhet, hvilken den till stor del redan hade förlorat eller var på väg att förlora genom främmande inflytande från dåliga fabriksalster och dåliga färger; dels har en ny riktning utarbetats på den gamlas grundval för att fylla nutida fordringar och behof och därigenom åstadkomma en vidsträckt marknad för hemslöjdens alster. Detta har också lyckats, och hemslöjden i Sverige intager en ställning som tillvinner sig äfven utlänningars odelade beundran och förvåning öfver hvad vi här på detta område kunnat åstadkomma. Då därtill kommer att detta arbete icke är en öfverklassrörelse utan en folkets egen sak, som genom dess egen flit och händighet tillför det en afsevärd biinkomst på en fullt affärsmässig grund, har arbetet i sig själf och den möda som därpå nedlagts för att åstadkomma detta resultat, en dubbel betydelse och värde.

TABLÅ 10.

Hemslöjdstygernas

användning som sällskapsdräkter eller inom hemlifvet med sitt enkla material, sitt enkla arbetssätt men friska och harmoniska färger och smakfulla mönster kan numera tillfredsställa äfven ganska högst stående fordringar.

Från arbetsdräkten till högtidsklädningen, som bäras vid dessa olika tablåer, utgöra de alla endast prof på, hvad som kan åstadkommas i allmogens hem med dess enkla redskap och uppöfvade arbetshändighet.

Hvad andra slöjdgrenar beträffar hänvisas till de olika hemslöjdsafdelningarna på konstindustriutställningen samt till de tvenne egnahems-villor, som möblerats: småbrukarhemmet af Kalmar slöjdmagasin, och Svenska slöjdföreningens egnahems-byggnad af Föreningen för svensk hemslöjd.

Allestädes skola vi finna bevis för, att de summor staten nedlagt, det intresse och de uppoftningar landsting och hushållningssällskap visat, det intensiva arbete som slöjdmagasin, föreningar och enskilda personer utvecklat för att i samband med folkets egen flit och handafärdighet åstadkomma en sund, praktisk, tekniskt och konstnärligt fullmålig svensk hemslöjd, ha verkligen åstadkommit, att den i framtiden bör kunna blifva af ett oskattbart ekonomiskt och moraliskt värde för hela landet, när dess egna arbetskrafter användas och omsättas i själfhjälps och uppehållseförmåga.»

XIX.

KERAMIK, GLAS OCH STENINDUSTRI

AF GUSTAF UPMARK.

KERAMIK.

Keramiken representerades å utställningen i främsta rummet af våra två stora porslinsfabriker, Rörstrand och Gustafsberg, hvilka båda hade anvisats utställningsplats i den stora kupolsalen, samt därjämte af ett antal utställare af »konstnärligt lergods», enskilda konstidkare och några fabriker, hvilkas kollektioner sammanförts i ett särskildt utställningsrum. Härtill kommo slutligen kakelfabrikerna, hvilkas alster till större delen voro utställda i de rumsinteriörer, som voro anordnade dels inom den egentliga utställningsbyggnaden, dels i de fristående villorna.

När man vill taga en öfverblick öfver den svenska keramiska industriens nuvarande ståndpunkt sådan den framträdde på den nu afslutade utställningen, ligger det nära till hands att anställa en jämförelse med 1897-års stora utställning härstädes. Man konstaterar då dels hvilka, på många håll stora framsteg, som gjorts under dessa tolf år, dels huru och i hvad mån de uppslag fullföljts, som 1897-års utställning gaf. — Denna utställning var skandinavisk och hvad konstafdelningen angår internationell. Jämte de rika utvecklingsmöjligheter som den svenska keramiken i sig själf ägt, och som nu burit sina frukter, förmärkes också en viss påverkan utifrån, särskildt från den danska och den franska keramiska konsten. Hvar detta visat sig skola vi längre fram påvisa. Som ett allmänt omdöme kan gälla, att den svenska keramiken under de sistförflutna tolf åren gått betydligt framåt såväl i konstnärligt och tekniskt afseende som i själfständighet.

Programmet för utställningen föreskref att denna skulle »omfatta alla sådana genom handtverk, slöjd eller industri frambringade, för det dagliga lifvets behof afsedda föremål, för hvilkas förfärdigande en konstnärlig tanke legat till grund». Både Rörstrand och Gustafsberg drifva en synnerligen mångsidig verksamhet och tillverka föremål af mycket olika kvalitet i konstnärligt afseende, från de allra enklaste till de mest praktfulla och dyrbara. Det begränsade utrymmet medförde också med nödvändighet en inskränkning i den af programmet anvisade riktningen, så att endast sådana föremål som kunde anses hafva konstnärlig karaktär voro utställda.

För öfverskådlighetens skull kunna vi indela de utställda föremålen i prydnadsaker (vaser, urnor, skålar etc.) samt servisföremål. Den förstnämnda gruppen var helt naturligt den som först kom i åtnjutande af konstnärliga omsorger vid den svenska keramikens uppyrckning under senare delen af 1800-talet, under det

att servisartiklarna först senare rönte sådan behandling. Inom sistnämnda område förmå sträfvandena efter en konstnärlig gestaltning endast så småningom göra sig gällande och isynnerhet har det visat sig ofantligt svårt, nästan omöjligt att vinna afsättning för de för de breda lagren afsedda enklare och prisbilligare serviserna, om man vågat sig på att söka gifva dem en mera modernt konstnärlig karaktär. De gamla tryckta mönstren äro här alltjämt efterfrågade, ett bevis bland många på, hur långsamt det går att uppamma behovet af konstnärlig gestaltning på det enkla hvardagsområdet, där man med ytterlig seghet fasthåller vid gamla om än aldrig så prosaiska traditioner.

Anmärkningsvärdt är, huru så godt som helt och hållet oberoende af de äldre historiska stilarna från den svenska keramikens glansperioder under 1700-talet den moderna tillverkningen är; så mycket mera anmärkningsvärdt som ju flere öfriga konstslöjdens arter stå eller stått i ett starkt dylikt beroende. Den moderna tidens stora framsteg på det tekniska området hafva medfört och gått hand i hand med en konstnärlig förnyelse och de försök till imitationer, som en och annan gång gjorts hafva icke slagit väl ut. Den mera fulländade tekniken har icke stämt öfverens med de äldre mönstren; arkaiseringen har därför öfvergifvits, och man har i stället funnit former och dekorationssätt som äro ett uttryck för den egna tiden. Det råder på detta område en lycklig jämvikt mellan teknisk skicklighet och konstnärlig skapareförmåga.

Rörstrand är den äldsta af våra keramiska fabriker, grundlagd redan år 1726 och tillika den största, och den har därför anspråk på att nämnas i första rummet. Den äges och drifves af Rörstrands Aktiebolag, bildadt år 1868, och ledningen handhafves af disponenterna HARALD och KNUT ALMSTRÖM.

Arbetarnes antal uppgår för närvarande till omkring 1000 personer och tillverkningsvärdet utgjorde år 1908 3,090,000 kr.

Vid Rörstrand använder man för alla finare prydnadsföremål äkta porslin i endera af dess tvänne hufvudformer, fältspatäkta eller benäktä. — På de af *fältspatäktä* porslin utförda konstföremålen anbringas dekorationen nästan uteslutande under glasyren, genom s. k. underglasymålning, utförd innan föremålet glaserats och undergått sin sista bränning vid en till 1400—1500 gr. uppgående temperatur. Prof på dylika arbeten uppvisade Rörstrand redan vid 1897-års utställning, där fabriken på detta område täflade med den berömda kungliga porslinsfabriken i Köpenhamn. Ett visst inflytande från Danmark torde icke kunna förnekas, men Rörstrands tillverkningen har numera en själfständig prägel, beroende på de skickliga och intresserade krafter, främst ALF WALLANDER, NILS LUNDSTRÖM, ALGOT ERIKSON, KARL LINDSTRÖM och VALDEMAR LINDSTRÖM, som verka vid fabriken. Med riktig känsla för materialet och föremålens form har man alltmera afstått från alla slags tafleartade motiv för dekorationen, som ju fordra en plan yta för att komma till sin rätt och dessutom ofta genom sina perspektiv liksom deformera kärlets grundform. I stället har man närmat sig det textila kompositionssättet samt hufvudsakligen använt växtmotiv för dekorationen. Dessa växtmotiv behandlas dels liksom tidigare rent naturalistiskt, dels — och detta synes vara den modernaste riktningen

— med stilisering, som ofta ansluter sig till kärlens form, En rad stänglar och smala blad växa t. ex. upp nedifrån foten och uppbära stiliserade blomkronor som bilda en bård eller dylikt kring föremålets öfre del. — Målningen utföres med mycken elegans och en ofta rent af smältande mjukhet. I färgerna, som under senare tid alltmera gått ifrån de litet urvattnade, ljusa blågrå och grågröna tonerna, hade Rörstrand på utställningen att uppvisa åtskilliga nyheter, hvaribland en djup blågrön färg samt starkt gult. Den höga temperatur, vid hvilken det fältspatäkt porslinet brännes, gör det till en stor teknisk svårighet att få fram de grannare, mera lysande färgerna. Bland här representerade färgställningar må äfven erinras om Rörstrands specialitet, den djupsvarta färgen med blommor i ljusare färger, som väckte uppseende redan år 1897 och fortfarande är fabriakens hemlighet.

Hvad prydnadsföremålens former angår, så tyckas dessa tendera åt större enkelhet. Det är hufvudsakligen endast de former, som drejskifvan frambringar, som komma till användning: höga vaser med en elastisk båglinje och med indragning upptill, runda, nästan sferiska krukor med kort cylindrisk hals o. s. v. Modellering för fri hand användes i stor utsträckning och alltid mycket diskret i låg relief, som nära smyger sig intill den enkla drejade hufvudformen.

På det *benäkt*a porslinets område hade Rörstrand på utställningen att uppvisa en teknisk nyhet som torde kunna komma att medföra rika utvecklingsmöjligheter i afseende på det konstnärliga, nämligen underglasymålning. Denna teknik innebär större svårigheter på *benäkt*a än på fältspatäkt porslin. Dess fördelar bestå i möjligheten att gifva en rikare färgskala än den, som kan erhållas på fältspatporslinet, beroende på den lägre bränningstemperaturen, men svårigheten ligger däri, att den mera lättsmälta glasyr som användes har *benägenhet* att allt för mycket lösa upp färgerna. — Den på *benäkt*a porslin af ålder använda dekorationstekniken har varit s. k emalmålning, anbragt ofvanpå glasyren. — Former och dekorationsmotiv äro inom denna grupp för närvarande väsentligen desamma som på det fältspatäkt porslinet, men en större erfarenhet torde här komma att medföra större rikedom. Hvad färgerna beträffar, funnos föremål dekorerade med såväl djupt svarta toner som bjärt gula och bladskimrande nyanser af förträfflig verkan.

Bland de utställda föremålen märktes i främsta rummet den stora praktvas, som af H. M. KONUNGEN beställts för att utgöra en gåfva till ryska tsaren. Den var utförd i fältspatäkt porslin med modellerad och målad dekoration, komponerad af E. H. TRYGGELIN och utförd af KARL LINDSTRÖM, samt pryddes af två stora ovala fält, det ena med en utsikt af Stockholms slott, det andra med konungens namnchiffer, mot mörkblå botten med kronor i ljusare färg, allt utfördt i underglasymålning. Till de anmärkningsvärdare pjäserna hörde ett par urnor med dekoration i växtmotiv, hvari ingingo frukter och blommor i starkt gul färg. I öfrigt hänvisas till illustrationerna, hvilka likväl, då de ej kunnat utföras i färger blott gifva en ofullständig föreställning om föremålen, hvilkas delikata och förfinade karaktär i väsentlig mån är beroende just af deras mjukt sammansmältande färger. —

Till Rörstrands utställning af prydnadsföremål hörde ock ett antal af äkta pors-

lin utförda vaser med olika färgade kristalliserade glasyrer, en teknik som visserligen kan uppnå en konstnärlig verkan, men där man dock i viss grad är beroende af slumpen vid bränningen. Å montern syntes vidare åtskilliga med stor känslighet modellerade djur såsom en kråkgrupp, räfvar m. fl. i fältspatporslin, utförda af VALDEMAR LINDSTRÖM.

Den enklare och mera prisbilliga fajansen användes vid Rörstrand jämväl i vidsträckt grad för prydnadsföremål, ofta af en förträfflig verkan, men dylika föremål hade ej i någon större mängd kunnat medtagas å utställningen. Materialet representerades hufvudsakligen af några jättevaser, dekorerade på olika sätt, ett par med relief och underglasymålning, ett par med emaljmålning och ett par med en ny glasyr i urangult af ståtlig form- och framför allt färg-verkan. I sist-nämnda art funnos äfven ett antal smärre pjäser.

Bland servisföremålen, som i jämförelse med prydnadsföremålen voro fåtaligt representerade på Rörstrands utställning, funnos några särskildt för utställningen tillverkade praktserviser af benäktade porslin: en fiskservis med motiv af fiskar och alger var komponerad af ALF WALLANDER, och af samme konstnär var en stor servis med skålar, fat, tallrikar, kaffekanna, koppar m. m. dekorerad med trollsländor i relief med underglasymålning, synnerligen delikat utförd och fyndigt komponerad. Sländornas kropp bilda t. ex. handtaget till kopparna under det att vingarna liksom omfattade koppen; på faten bildade sländkropparna radier med vingarna utbredda vid kanten. — Synnerligen fint utförd och vittnande om en högt uppdrifven teknisk skicklighet var en servis med en i glasyren nedetsad och förgylld rand med blad- och rosenmotiv i färger, komponerad af E. H. TRYGGELIN. — Den gamla servistekniken, emaljmålning, var tillämpad dels i en fruktservis i moderniserad 1700-talsstil efter kinesiska mönster, dels i en servis målad i s. k. flytande blått, hvarvid målningen, då den inbrännes, behandlas med särskilda saltgaser för att få de mjuka konturerna. — Slutligen fanns här äfven en servis i fajans med en enkel modern dekoration i blått.

Som minnen af utställningen såldes vid Rörstrandsmontern en sköld med vy af stora gården, en tallrik med tre kronor, cigarrkoppar med tryckt dekoration m. m.

Gustafsbergs porslinsfabrik grundlades 100 år senare än Rörstrand, år 1827, och äges sedan 1875 af Aktiebolaget Gustafsbergs fabriks intressenter, som under slutet af 1800-talet väsentligt utvidgade fabriken. Ledningen handhafves nu af bruksägare W. Odelberg; arbetarnes antal uppgår till cirka 900 personer och tillverkningsvärdet utgjorde år 1908 1,993,000 kr.

Gustafsberg disponerade på utställningen liksom Rörstrand en stor montre-afdelning i ett af den väldiga kupolhallens fyra hörn, och äfven här intogo prydnadsföremålen, vaser och därmed jämförliga kärl en dominerande ställning. Den konstnärlige ledaren vid Gustafsberg har under en följd af år intill 1908 varit GUNNAR G:SON WENNERBERG. Han har nu slutat med denna verksamhet och efterträds af en sin lärjunge fröken BEATA MÅRTENSSON, som hittills i hufvudsak fortgått på de af WENNERBERG inslagna vägarna. Gustafsbergs-fabrikens prydnadsföremål skilja sig därför också mycket bestämdt från de ofvan nämnda Rörstrands-

sakerna. — De i konstnärligt afseende mest framträdande pjäserna voro utförda i stengods och dekorerade med målning med opaka tennglasyrer i rika färger, en teknik, som torde leda sitt ursprung från den å Stockholmsutställningen 1897 representerade franske keramisten ALBERT DAMMOUSE. Godset i dessa vaser och skålar är tämligen groft och tjockt, ett slags fajans, som brännes vid en något högre temperatur än den vanliga fajansen och som närmast är jämförlig med hvad fransmännen benämna »gres», stengods. Formerna äro enkla. Målningen utföres med olikfärgade, opaka, tjockflytande glasryfärger, hvarigenom dekoratio- nen kommer att framträda i en låg relief. Motiven, WENNERBERGS såväl som fröken MÄRTENSSONS äro alltid hemtade från växtvärlden, blommor och blad af alla slag, och mönstren, numera ofta svagt stiliserade, anbringas med god känsla för före- målens form och art. Tekniken förutsätter en noggrann kännedom om de för- ändringar metallfärgerna undergå genom bränningen och skickligt behandlad ger den i konstnärligt afseende synnerligen verkningfulla resultat.

En likaledes under den Wennerbergska regimen vid Gustafsberg upptagen tek- nik representerade de i sgraffitto dekorerade föremålen, hvaraf en ståtlig samling fanns på utställningen. Föremålen öfverdragas före bränningen med olika färgade skikt, det ena ljusare, det andra mörkare; det öfre skiktet bortskrapas nu i en- lighet med mönsterkompositionen på vissa ställen så att mönstret framträder an- tingen ljusst mot mörkare botten eller tvärtom. Därefter öfverdrages det hela med glasyr och brännes. Hittills har man hufvudsakligen använt tekniken med två färgställningar, hvitt-blått och grönt i två toner men här finnas utan tvifvel rika utvecklingsmöjligheter.

Redan vid utställningen härstädes 1897 utställde Gustafsberg föremål utförda i s. k. jasper, en imitation af den bekanta engelska Wedgwood-tekniken med de- koration i hvit relief mot ljusblå, gul eller grågrön bottenfärg. Föremål af denna art visades äfven på sommarens utställning; dekorationen var hufvudsakligen växtmotiv. — Till prydnadsföremålen få äfven räknas ett antal stora, i fajans ut- förda vaser samt statyetter och grupper utförda i parian, en af Gustafsbergsfa- briakens specialiteter.

Inom gruppen servisföremål utställde Gustafsberg profver på ett flertal för den stora marknaden afsedda serviser af benäktade porslin och fajans, dekorerade dels med emalmålning dels med tryckta mönster. På beställning af utställningens lotteri hade utförts en servis med stiliseradt blomstermotiv i blått, komponerad af fröken BEATA MÄRTENSSON.

I salen för konstnärligt lergods — sal n:o 5 — voro sammanförda ett antal utställare, dels enskilda krukmakare dels några större fabriker, hvilka alla tillverka föremål af enklare, gröfre gods än de ofvan omtalade porslinsfabrikerna. Utom föremålens mer eller mindre originella former var det här framför allt de med olika metalloxider färgade glasyrerna, som konstituerade det konstnärliga värdet. Tekniken inom denna tillverkning är i de flesta fall mycket enkel: föremålen for- mas på drejskifvan och öfverdragas med glasyrerna, som allt efter den eller de oxider, hvarmed den är försatt, genom bränningen antager olika färger och skift-

ningar. Stundom användes äfven en enkel s. k. rågodsmålning med metalloxidfärger under glasyren eller sgraffittoteknik af samma slag som den af Gustafsbergsfabriken använda, ehuru af en enklare och mera rustik karaktär, som ju också bättre öfverensstämmer med lergodsets gröfre karaktär. Dessa föremål äro delvis präglade af en viss hemtrefnad. De stå till sin karaktär hemslöjden nära och hafva också hållits till salu i hemslöjdmagasinen. Det öfvervägande flertalet af dessa alster utgjordes på utställningen af prydnadskärl, vaser, krukor, urnor och skålar för blommor. — Hit hörde *F. B. Stenbäck* i Trelleborg, hvars specialitet är smärre prydnadskärl med grön och gul glasyr, vidare *Josefine Björnberg*, Kvarnbacken, Stora Mellby, som delvis arbetat efter Föreningens för svensk hemslöjd modeller, *Gerda Godenius*, Stockholm m. fl.

De i konstnärligt afseende mest betydande inom denna grupp voro *Olga Lanner*, Arvika, samt *Anders* och *Bess Wissler*, Mariefred. Formerna i de af dem utställda föremålen voro modellerade, under det att färgerna voro åstadkomna med oxider af järn, koppar, krom m. m. Målad dekoration förekom icke. — *Olga Lanner*, som f. ö. var representerad inom ett par andra afdelningar — silfver och järnsmide — utställde bl. a., en vas, kallad »dans i skogen», med några summariskt modellerade gestalter, samt ett fat, en kanna m. m. — *Anders* och *Bess Wissler* hade ett antal vaser i ett par olika former med oxidfärger, ett bläckhorn gjutet i form, ett par ljusstakar m. m. Allt utfördt i ett slags stengods, af utställarne kalladt »starkeldsgods».

De större fabriker som utställde på denna afdelning voro *Höganäs-Billesholms A.-B.*, med några godt modellerade prydnadspjäser, dels i ljusgrön dels i kopparlystrerande glasyr, de sistnämnda af en med den danske fabrikanten Herman Kähler i Næstved, Danmark, öfverensstämmande karaktär, *Uppsala-Ekeby kakelfabriks A.-B.* och *A.-B. S:t Eriks Lervarufabrik*, i Uppsala, båda med vaser o. d. i lergods med dels målad dels sgrafferad dekoration i enkla mönster.

Höganäs-Billesholms A.-B., *Uppsala-Ekeby kakelfabriks A.-B.* samt *Skromberga A.-B.* hade utfört de stora trädgårdsvaser efter modeller af FERDINAND BOBERG, som voro uppställda på utställningens större gårdar. I detta sammanhang kunna äfven nämnas de två kolossal-vaser af gipsmassa s. k. armit, som voro placerade på den stora gårdens terrass och utförda af *Richard Sundell*, Stockholm.

Kakelfabrikerna voro icke representativt företrädta på utställningen; de kakelugnar som funnos hade till större delen sin plats i rumsinteriörerna: utställare voro utom de båda ofvannämnda Uppsalafabrikerna *Rudholms kakelfabrik*, Norrköping, *Hyllinge stenkols- och lerindustri A.-B.*, *C. Boivies kakelfabrik*, Uppsala samt *A. Th. Sandbäcks kakelfabrik*, Kalmar. — *Rudholms kakelfabrik* i Norrköping utställde dessutom i en af arkaderna vid nedre gården en väggbrunn af spansk-morisk karaktär utförd efter ritning af ELIS BENCKERT.

Till keramiken hörde slutligen äfven den i Paris bosatte grefve *Nils Barcks* i utställningens konstnärsum — rum 54 — befintliga samling af föremål i stengods, brända »à grand feu», hvilka direkt ansluta sig till den moderna franska keramiska konsten som genom BIGOT, DELAHERCHE m. fl. var företrädd redan å

1897 års Stockholmsutställning. Formerna i dessa vaser och krukor äro äfven synnerligen enkla och de läckra och i hvarandra flytande skiftande färgerna äro mera produkten af kemistens än af konstnärens arbete.

GLAS.

De två andra montreadelningarna i utställningens kupolsal disponerades af A.-B. De svenska kristallglasbruken, det stora år 1904 bildade bolag som numera innehar ledningen af den finare glastillverkningen i Sverige. Hit höra i första rummet Kosta och Rejmyre glasbruk, där den finaste tillverkningen af kristallglas och konstglas äger rum, samt därjämte glasbruken Eda, Geijersfors, Alsterfors, Flaxhult, Johannesfors och Alsterbro. Sammanlagda tillverkningsvärdet vid dessa bruk uppgick under år 1908 till 2,100,000 kr.

Utställningen omfattade uteslutande alster från de båda förstnämnda glasbruken, Kosta, grundlagdt 1741, och Rejmyre, grundlagdt 1808, samt af deras tillverkningar endast det allra dyrbaraste, nämligen slipadt kristallglas och konstglas i öfverfångsteknik. Äfven här kan man skilja på servisföremål, »hushållsglas» och prydnadsföremål. — I framställandet af en starkt ljusbrytande och absolut färglös kristallglasmassa, blyglas, och i dennas behandling med slipning har man vid de båda nämnda glasbruken nått en skicklighet, som knappast kan tänkas högre och som väl uthärdat jämförelse med det bästa, som utlandet i den vägen kan åstadkomma. Med en utomordentlig säkerhet och skärpa slipas här de rikaste mönster af olika slag. Af slipadt kristallglas utföras såväl hushållsglas, pokaler, vinglas, karaffer, skålar och saladierer m. m., som prydnadsföremål, vaser, blomglas, lampor o. dyl. Hufvudformerna i alla dessa föremål äro i allmänhet mycket enkla, stundom särskildt hvad dryckeskärnen angår utförda i anslutning till mönster från äldre tider. Hufvudvikten ligger här på den slipade decorationen, där man inom de gränser som tekniken utstakat har uppnått den rikaste omväxling. Liksom grundformerna ansluta sig stundom äfven slipningsmönstren till äldre tiders glaskonst, hvilken man dock nu öfverträffar såväl i afseende på glasets färglöshet och ljusbrytningsförmåga som i afseende på mönstrens rikedom och tekniska utförande.

Under den allra senaste tiden har man sökt att gå ifrån det traditionella slipningssättet med skarpa skärningar, facetter och kanter och i stället äfven genom slipning sökt få fram mjukare mera flytande former. På utställningen visades ett fåtal dylika föremål, alla komponerade af ALF WALLANDER. Det massiva, fullständigt felfria glänsande glaset hade i dessa föremål en karaktär, som starkt erinrade om den gamla behandlingen af bergkristall.

Den gamla geometriska slipningen med skarpa konturer användes äfven såväl för prydnads- som för servisföremål på öfverfångsglas. Sedan det ännu oslipade glasföremålet öfverdragits med ett skikt af färgadt glas, rött, grönt eller blått, nedslipas mönstret genom det öfre skiktet och ett stycke in i det ofärgade glaset så att endast smärre, mellan de djupslipade linjerna belägna fält af den färgade mantelytan stå kvar. Förfaringssättet erbjuder helt säkert stora svårigheter, men dess

konstnärliga verkan når ej upp till den, som den icke öfverfångade kristallen åstadkommer.

Öfverfångstekniken tillämpas däremot med synnerligen förnämt resultat på konstglas, dekorerade med naturalistiska blomstermönster o. dyl. i anslutning till den på 1897 års utställning af EMILE GALLÉ representerade moderna franska glas-konsten. — Kosta glasbruk hade redan till nämnda utställning tillverkat en större skål dekorerad på detta sätt i rött öfverfångsglas mot hvitt, som inköptes af Nationalmuseum, men det var först efter denna utställning som de svenska glas-bruken i större utsträckning började upptaga denna teknik. Den konstnär som till en början komponerade dessa föremål var GUNNAR G:SON WENNERBERG och hans förebild var här den nyssnämnde GALLÉ på samma sätt som DAMMOUSE gaf inpulsen till hans verksamhet på det keramiska området. — På 1909 års utställning funnos dylika glas utförda efter komposition af WENNERBERG, ALF WALLANDER och FERDINAND BOBERG m. fl. Föremålen bestå af flere öfver hvarandra krängda skikt af glas i de mest delikata, skimrande färger; mönstren, vanligen med naturalistiska blomster-motiv, frambringas genom slipning, hvarvid ett eller flere af de öfverfångade skikten bortslipas och skiktens olika färger på grund af massans genomskinlighet smälta samman på ett ofta utomordentligt harmoniskt sätt. Då färgerna här äro en hufvudsak, kunna afbildningar icke gifva en riktig uppfattning om detta slags glas-föremål. Särskildt väl lämpar sig denna teknik för lampor som upplysas inifrån, hvarvid de skimrande färgerna komma till sin rätt. Snart sagdt alla färgkombinationer äro här möjliga; till det nyaste räknades på utställningen några i hvitt opakt öfverfångsglas mot isfärgad botten dekorerade vaser. Tekniken ställer stora fordringar på den som utför slipningen; kompositionens verkan beror på att man slipar bort just så mycket eller så litet af öfverfånget att den eftersträfvade mjukheten, färgernas öfvergång i hvarandra ernås. Äfven i denna teknik, som är att betrakta som ett slags förfinad sgraffitto, hafva såväl Kosta som Rejmyre nått ofantligt långt.

STENINDUSTRI.

Den blomstrande och i tekniskt afseende utomordentligt högt stående svenska stenindustrien kan icke sägas hafva varit på något sätt representativt företrädd på 1909 års konstindustriutställning. Den arkitektoniska dekorationskonsten af denna art saknades t. ex. helt och hållet och den i och för sig förträffliga principen för utställningens anordnande med rumsinteriörer möjliggjorde icke ett deltagande från stenindustriens sida med några nummerstarka utställningar. Någon särskild sal för stenindustri fanns icke, utan de till denna grupp hörande föremålen voro spridda på en mängd olika ställen inom utställningen både inomhus och på de många gårdarne; den enda utställare af stenindustri som uppträdde själfständigt var *Handöls Täljstens och Vattenkrafts A.-B.*, som hade en egen liten paviljong i närheten af hufvudrestauranten.

Handöls täljsten, från Täljbergssvalen eller Täljberget i Åre socken i Jämtland, åtta km. från Enafors järnvägsstation, erbjuder ett på en gång synnerligen an-

vänligt och lättarbetadt material, sedan århundraden känt och användt framför allt af traktens hemslöjddikare. Stenarten låter arbeta sig med de enklaste verktyg och i de finaste former, men dess lifliga gröngrå färg gör att alltför små detaljer liksom »ätas upp». — Handölsutställningens praktpjäs var en kolossal trädgårdsurn på en hög piedestal, uppställd på den stora nedre gården samt dekorerad efter ritning af FERDINAND BOBERG med motiv af barrträd och spindelväf. I den ofvannämnda paviljongen funnos ett par mindre urnor på pedestaler afsedda att användas i rum samt en mängd smärre prydnadsföremål, vaser, skålar, ljusstakar m. m., dels enkla svarfvade, dels skulpterade, vanligen i naturalistiska motiv. Täljstenen har särskildt visat sig motståndskraftig mot eld på samma gång som den länge bevarar värme och man har därför använt materialet dels till kaminer och öppna spislar dels, liksom tidigare hemslöjden, till kokkärl. De bekanta fristående kaminerna äro vanligen sammansatta af ett antal plana hällar och förses stundom med ett enkelt skulpterat ornament. Bland de öppna spislarna, som i dessa värmeledningarnas tider börja finna en vidsträckt användning som prydnadsföremål, funnos i Handölspaviljongen ett flertal typer, hvaribland en dekorerad efter ritning af FERDINAND BOBERG. — Utanför paviljongen voro utställda några grafvårdar af täljsten. Dylika funnos äfven inom det särskilda området för grafmonument på ett annat ställe i parken, där äfven *Granit A.-B. C. A. Kullgrens Enka*, från Uddevalla visade prof på sin tillverkning.

På gula gården fanns en enkel fontänbassäng och fyra urnor, stora bägarformiga, på pedestaler, alla komponerade af FERD. BOBERG och utförda af kolsmårdsmarmor af *Nya Marmorbruks A.-B.* Norrköping, (J. Ringborg). Samma ädla svenska stenart var använd i ett antal öppna spislar, utförda af samma firma och utställda i rummen n:ris 63 (salong af Nordiska möblerings A.-B.), 85 (salong af Carl Fredriksons träförädlings A.-B., Katrineholm), 89 (herrskrifrum af L. O. Löfmark), 103 (fotografisk mottagningssalong). — En i tekniskt afseende utomordentligt väl utförd fontän i kalksten, komponerad af FERD. BOBERG, utställdes i en af arkaderna (n:o 115) af *Gusta Stenhuggeri A.-B.* Östersund. Samme konstnär hade komponerat en praktfull trädgårdsvas i granit på triangelgården, utförd af *A.-B. Vestkustgranit*, samt en utomordentligt smakfull väggbrunn af sandsten med motiv af fiskar, musslor och tång, utställd på nedre gården och utförd af *Yxhults stenhuggeri A.-B.* Nämnda firma hade äfven utfört den i Nordiska Kompaniets hemtrefliga hvardagssalong utställda, af arkitekten DAVID BLOMBERG komponerade spiseln i kalksten.

Till sist må erinras om en ståtlig öppen spis af kalksten komponerad af L. WAHLMAN för Föreningens för svensk hemslöjd dagligrum och utförd af *Maltesholms Cement A.-B.*, en kamin af hvit marmor i Stockholms Stads Handtverksförenings salong (n:o 36) utförd af *Wester & Nordgren* i Stockholm samt en monumental spis af röd granit komponerad af R. LEHMING och utställd af *A.-B. Hilleviken*.

Den för konstindustriellt ändamål så synnerligen lämpliga Elfdalsporfyren, hvars bearbetning på senare tid återupptagits med moderna metoder saknades helt och hållet på utställningen.

XX.

GULDSMEDSKONSTEN

AF GUSTAF UPMARK.

Guldsmedskonsten omfattar dels det egentliga guld- och silfversmidet samt nysilfvertillverkningen, dels ock juvelerarkonsten och emaljeringskonsten. Alla dessa olika alster af konstslöjd, bland hvilka af naturliga skäl silfversmidet dominerade, hade å utställningen sammanförts i en gemensam sal med öfverljus, belägen i hufvudbyggnaden invid den stora gården till höger innanför den »gyllene porten» — rum 55. Det begränsade utrymmet gjorde att denna förnämliga gren af konstslöjden åtminstone i kvantitativt afseende icke var synnerligen fullständigt representerad. Bland utställarna voro i första rummet några af de ledande stora Stockholmsfirmorna, vidare några lifaktiga smärre firmor från olika svenska städer samt slutligen ett antal enskilda konstslöjdidkare. — I afseende på de utställda föremålens art kunde man särskilja två stora hufvudgrupper, servis- och prydnadsföremål (kärl) samt smycken.

Den svenska guldsmedskonsten har gamla anor. En mera själfständig nationell och mångsidig utveckling erhöll yrket i vårt land först under senare delen af 1600-talet och under 1700-talet, såväl under rokokon som under den gustavianska perioden stod det på en utomordentligt hög ståndpunkt både i konstnärligt och tekniskt afseende. Detta gäller särskildt silfversmidet, hvaraf helt naturligt talrikare prof bevarats till våra dagar än af guldsmidet eller juvelerarkonsten. För all handskicklighet var upphäfvandet af de gamla skråförfattningarna på 1840-talet ödesdigert och i all synnerhet tyckes detta hafva varit fallet med guld- och silfver-arbetareyrket. Vid konstslöjdens pånyttfödelse under senare delen af 1800-talet stod man här i landet inom detta som inom så många andra yrken i ett starkt beroende af utlandet, den inhemska yrkestraditionen var afbruten och på arbetskrafter vuxna mera kräfvande uppgifter inom yrkets olika grenar var tillgången ringa eller ingen.

Redan 1897 års stora utställning i Stockholm visade stora framsteg i detta afseende. Hvad formerna angår var man då ännu i hög grad bunden af äldre stilarter — något som icke ensamt vidlådde guldsmedskonsten. I tekniskt afseende hade de närmast föregående årtiondena medfört en storartad utveckling. — Här liksom inom andra konstslöjdens och industriens grenar är det synnerligen lärorikt och intressant att anställa en jämförelse mellan 1897- och 1909-års Stockholms-utställningar. Den vinst som de tolf åren medfört ligger dels på det merkantila området, i frigörelse från det fordom absoluta beroendet af utlandet, dels och framför allt på det tekniska området. Den svenska guldsmedskonsten äger

nu en talrik skara yrkesmän med högt uppdrifven handskicklighet, och i drifningens mjukhet eller ciseleringens elegans kunna nutidens svenska alster väl upptaga täflan med »den gamla goda tidens». Man har på detta område en god och solid grund, handverksskickligheten, att bygga på, och det gäller nu att de konstnärer som komponera för yrket, få denna känsla för materialets möjligheter och begränsning, utan hvilken en sund utveckling är otänkbar.

Den konstnärliga sidan af den moderna svenska guldsmedskonsten är nämligen icke lika afgjort glädjande som den tekniska, handverksmässiga. Aktningssvärda bemödanden göras visserligen på många håll och talrika lysande untantag kunna påvisas, men i stort sedt har konstnärligheten icke mäktat hålla jämna steg med handskickligheten.

Rikast på moderna uppslag är den grupp af föremål som kan sammanföras under rubriken hedersgåfvor. Här har den skapande fantasien haft friare spelrum och i de flesta fall hafva kostnaderna icke spelat någon roll. Mången gång märker man t. o. m. att principen varit »ju dyrbarare desto bättre». Det samma är förhållandet med åtskilliga af de stora idrottsprisen. — I och för sig är ju intet ondt att säga härom, men mera glädjande vore det att få se nya och lyckliga uppslag inom sådana föremålsgrupper, som stå det dagliga lifvet närmare, t. ex. servisföremål och smycken. Den i allt vidare kretsar utbredda vurmén för s. k. »antika» saker har nog äfven på detta område haft en menlig inverkan; allmänhetens smak har varit bunden vid rokokons eller den gustavianska tidens former. De som ej haft möjlighet att förskaffa sig originalföremål, hafva nöjt sig med moderna efterbildningar: de cylindriska gustavianska kaffekannorna eller kolonnljustakarna — för att endast taga ett par exempel — hafva bibehållit sin popularitet och till en viss grad hindrat uppkomsten af nya former.

Hvad gruppen smycken angår så var denna i det hela torftigt representerad på utställningen, och det som där visades var, med några få undantag, icke några synnerligen märkliga ting. Undantagen representerades af några enskilda konstslöjdidkare, som personligen både komponerat och utfört de föremål de utställde. Härom mera nedan.

* * *

Den rikhaltigaste utställningen uppvisade *C. G. Hallbergs Guldsmeds Aktiebolag*, Stockholm, som dels disponerade två stora monterafdelningar i den förutnämnda salen för guldsmedsarbeten, dels hade utfört samtliga de föremål i ädla metaller som voro utställda i Nordiska kompaniets s. k. praktsalong eller »Bobergssrummet» och hvilka alla voro komponerade af arkitekten Ferdinand Boberg. Denna firma, som är en af de äldsta och tillika numera den utan jämförelse största inom landet i sitt slag, grundlades år 1860 af den man hvars namn firman ännu bär. Dess nuvarande chef, generalkonsul Jean Jahnsson, inträdde år 1875 som delägare och öfvertog år 1879 ensam affärens skötsel. År 1896 ombildades affären till aktiebolag och det är från denna tid som dess egentliga utveckling daterar sig.

I samband härmed uppfördes nämligen för firmans räkning en fullt modernt anordnad stor fabriksbyggnad å Kungsholmen, där nu sysselsättas omkring 300 arbetare, förutom det 100-tal tekniska och konstnärliga medarbetare, försäljare, resande m. fl. som firman har i sin tjänst. Filialer finnas i Göteborg, Malmö, Uppsala, Eskilstuna, Jönköping, Sundsvall och Karlshamn. — Med hjälp af moderna maskiner drifves vid fabriken tillverkning i stor skala af alla slags bösättningsartiklar af såväl silfver som nysilfver, kaffe-, te- och gräddkannor, sockerskålar, brödkorgar, soppskålar, tallrikar och fat, knifvar, gafflar och skedar, ljusstakar och kandelabrar, bågare och prydnadsföremål af olika slag. Dessa föremål, hvarå prof funnos å utställningen, äro afsedda för den stora marknaden och utmärka sig därför icke heller för någon högre grad af originalitet. Formerna, som ofta äro påverkade af de populära äldre stilarterna, äro eleganta och utförandet solidt.

Ett mera individuellt konstnärligt arbete nedlägges helt naturligt på sådana föremål som utföras på särskild beställning. Utom den stora skaran fabriksarbetare, som hvar och en utföra sin detalj i den stora masstillverkningen, har firman i sin tjänst ett antal skickliga ciselörer som utföra de af olika konstnärer komponerade föremålen, bland hvilka på senaste tid hedersgåfvorna och idrottsprisen intaga en framstående plats. Till de dyrbaraste föremålen af detta slag på utställningen hörde ett par stora praktskrin af rikt drifvet och ciseleradt silfver. Det ena, gåfva af A.-B. Saltsjökvärn till Ph. Valentin, var utfördt år 1906 efter ritning af V. Andrén; skrinet af trä var öfverklädt med röd sammet och silfret var här med riktig känsla anbragt som beslag. Det andra skrinet, gåfva från Söderforsbolaget till brukspatron P. G. Tamm, var utfördt år 1907 efter ritning af E. Heurlin; det var synnerligen rikt dekoreradt med friser i tallmotiv, i relief utförda vyer af fabriker o. d. samt i hörnen baldakiner med figurer. Oaktadt den tekniska och hvad detaljerna angår äfven konstnärliga fulländningen, måste likväl ett föremål sådant som detta skrin anses som ett missgrepp. Känslan för materialet synes icke här hafva varit så starkt utvecklad som man kunnat önska och i stället för att, sin natur likmätigt, användas som beslag eller dyl. har den ädla metallen här behandlats som trä eller sten i arkitektoniska former. Det tekniska utförandet är emellertid förstklassigt och felet är sålunda icke att tillskrifva guldsmeden. — En ståtlig hedersgåfva var den bål af förgylldt silfver på fot af olika stenarter och med inskrift i emalj, som af A.-B. Karta-Oaxen öfverlämnats till disponenten C. E. Stolpe. — Bland prydnadsföremålen i A.-B. C. G. Hallbergs utställningsafdelning märktes äfven några elegant modellerade och monterade statyetter i elfenben, silfver och brons samt ett antal rikt drifna praktfat af silfver. Drifningen är måhända den teknik i hvilken silfrets användbarhet för konstslöjdändamål kommer mest till sin rätt, och firman besitter äfven på detta område tekniska krafter af första rang.

De till vanliga idrottspris oftast använda bågarna och pokalerna, som föras på lager såväl af Hallbergs som af andra firmor, äro i allmänhet skäligen banala och de nya uppslagen äro hvarken många eller lyckliga. Sådana saker som de

af Hallbergs utställda isjakten och segelbåten, äfven de sannolikt idrottspris, kunde icke göra anspråk på att betraktas som konstnärligt silfversmide.

Bland de konstnärer som komponera för firman märkas utom de förutnämnda V. Andrén och E. Heurlin äfven arkitekterna F. Boberg och Agi Lindgren, E. Fagerberg, Jean Jahnsson j:r m. fl.

Samtliga i Nordiska kompaniets praktsalong utställda guldsmedsarbeten voro utförda på Hallbergs verkstäder efter F. Bobergs ritningar. Här märktes främst den stora praktbägare, som af H. M. Konungen som gåfva öfverlämnats till franska republikens president. Liksom några andra här utställda bägare och pokaler, alla af förgyllt silfver, utmärkte sig denna bägare för sina fina ornamentala detaljer, under det att hufvudformen var mera ovanlig och originell än vacker. Utomordentliga prof på den mångsidige konstnärens stil voro slutligen några i samma salong utställda emaljerade föremål, nipperskrin, bonbonnierer m. m. Emaljtekniken, som på senare tid återupptagits och hvari man redan nått en aktningsvärd skicklighet, innebär rika möjligheter i modernt dekorativt hänseende. I emalj dekorerade föremål erhålla alltid en viss förnäm karaktär tack vare den individuella prägel som hvilar öfver arbetet och som icke möjliggör ett alldeles identiskt mångfaldigande, åtminstone icke af rikare kompositioner. — F. Boberg hade till sist också utfört ritningen till den lilla dosa dekorerad med utställningens märke, de tre kronorna, som såldes som utställningsminne.

Den jämte C. G. Hallberg ledande firman på guldsmedskonstens område i Stockholm är Kungl. Hofjuveleraren K. Andersson. Denna firma grundlades år 1893. Någon fabrik för masstillverkning af silfver och nysilfver jämförlig med Hallbergs äger firman icke, men den disponerar för sina konstnärliga tillverkningar öfver en stam af utomordentligt skickliga arbetare, ciselörer och gravörer samt anlitar i vidsträcktaste grad framstående konstnärer för kompositioner och ritningar. En i de flesta fall sund modernitet är utmärkande för firmans tillverkningar och dess sträfvanden att åstadkomma nya uppslag, att utveckla yrket i modern anda hafva varit framgångsrika och äro värda allt erkännande. — Inom dess utställning märktes framför allt ett stort antal hedersgåfvor och idrottspris i silfver utförda på beställning och efter särskilda kompositioner af F. Boberg, E. Heurlin m. fl. Ett praktfullt juvelbesatt större skrin, utfördt år 1906 som gåfva till ingenjören R. F. Berg, hade förtjänster och fel gemensamma med de Hallbergska skrinen, ett förstklassigt tekniskt utförande af en i detaljerna förträfflig men i det hela mindre tillfredsställande konstnärlig komposition. — Ett litet elegant skrin i blå emalj och förgyllt silfver var en trogen kopia i förminskad skala af guldsmedernas i Karlskrona ämbetslåda från år 1720, som förvaras i Nordiska Museet.

Det ståtligaste bland de af K. Andersson utförda idrottsprisen var K. Automobilklubbens stora vandringspris, en jättepokal eller rättare en skål, buren af fyra isbjörnar och i öfrigt försedd med en rik dekoration i tallmotiv förträffligt ciselerad af fröken A. Möcklin efter komposition af E. Heurlin. Af utprägladt modern hållning var äfven den Lundsbergs skola tillhöriga vandringspokalen i budkaffe-

täflan, komponerad af E. Heurlin. Ett synnerligen originellt prof på F. Bobergs konst utgjorde en större vas af silfver, kallad »Skogen»; vasens yttersidor voro dekorerade med stammar, grenverk och kvistar af gran och tall, en hel skogsinteriör i låg relief, ciselerad med stor elegans och mjukhet af fröken A. Möcklin. Huruvida den rent naturalistiska behandlingen af motiven innebär något lyckligt eller utvecklingskraftigt uppslag må dock vara osagdt. Tekniken står öfver allt beröm. Af samme konstnär var äfven ett större praktfat, kalladt »Zodiaken» med vintergatan i midten och djurkretsens bilder å brädden, allt i drifvet arbete.

H. M. Konungen och H. K. H. Kronprinsen hafva anförtrott denna firma utförandet af de pokaler som de pläga skänka som pris vid täflingar af olika slag. Dessa pokaler af tre olika former äro utförda efter ritningar af Ferd. Boberg och E. Heurlin i förgylldt silfver och prydas af kronor i låg relief.

Dessutom utställde K. Andersson ett stort antal vaser, jardinierer, skålar och bågare af modern form, vanligen med naturalistisk dekoration i drifvet och ciseladt arbete. Anmärkningsvärda voro särskildt några bonbonnierer utförda efter komposition af fröken Olga Lanner, till hvilka vi längre fram få anledning återkomma.

Guldsmedsaktiebolaget i Stockholm, bildadt år 1867, har sedan år 1874 en större fabrik härstädes för tillverkning af bohagsartiklar, servisföremål af olika slag, ljusstakar o. dyl., i silfver och nysilfver. Guldsmedsbolaget har liksom öfriga tillverkare varit bundet af den stora allmänhetens smak för de gamla stilarterna, företrädesvis den gustavianska stilen och empiren, men bland de utställda servisgarnityren funnos några i en enkel modern form, hvaribland en komponerad och ciselerad af J. Ängvall. — Bolagets utställning var för öfrigt i visst afseende retrospektiv, gaf en överblick öfver firmans verksamhet, i det att åtskilliga äldre föremål medtagits. Ett stort drakskepp, en borduppsats som utgjorde konungahusets silfverbröllopgåfva till konung Oscar och drottning Sofia år 1882, i rik »fornordisk» stil, var ett karaktäristiskt exempel på sin tids silfversmide. Det hela var komponerad af Magnus Isæus, de tre figurerna som stå i skeppet voro modellerade af John Börjeson och vid ciseleringsarbetet medverkade Guldsmedsaktiebolagets skicklige ciselör Frans Malmberg. Af den sistnämnde voro äfven utförda de ljusstakar af silfver i modern Louis XVI-stil, som funnos på utställningen och som redan vid 1897 års utställning skänkt till Nationalmuseum; den förträffligt utförda ciseleringen visar, att firman redan då förfogade öfver tekniska krafter af hög rang. — Bland de modernare saker som funnos på sommarens utställning märktes en uppsättning af kommunionkärl tillhörande Sofiakyrkan i Stockholm, af traditionell medeltidsartad hufvudform men med en diskret modern dekoration i låg relief och emalj. Ett par ståtliga kyrkstakar tillhörande Kristine kyrka i Falun, komponerade af H. Lundstedt, och en biskopskräkla för Hernösands stifts biskop kompletterade denna grupp.

För öfrigt höllo sig Guldsmedsaktiebolagets tillverkningar af t. ex. fat, tallrikar, bålar, bågare o. dyl. inom de traditionella formerna och visade icke några egentligen nya uppslag. Ett vackert arbete var en blomsterskål af förgylldt silfver,

oval med drifven ornering i maskrosmotiv, utförd år 1909, en hedersgåfva till direktör G. Pettersson.

Aktiebolaget Juvelerare J. Anderson, Stockholm, *A. G. Dufva*, Stockholm, och *J. W. Johanssons silfver- och nysilfverfabrik*, Stockholm, representerade alla de breda lagren inom yrket med utställningar af hufvudsakligen äldre modeller af det slag som går i den stora marknaden. Ett och annat försök att få fram modernare former kunde väl påvisas, men var knappast anmärkningsvärdt. På de gamla stilarnas områden rör man sig däremot med lätthet, och det tekniska utförandet syntes i allmänhet godt. Hvad nysilfversakerna angår så voro de som vanligt bäst i de enkla släta formerna. Försök med en rikare dekoration slår icke väl ut, alldenstund detaljerna på grund af tekniken oftast blifva grofva och okänsliga.

K. G. Markströms guldsmeds A.-B. i Uppsala torde kunna räknas till de äldsta guldsmedsfirmorna i landet, grundad redan 1849. Dess utställning af silfversmeden bestod hufvudsakligen af kaffeserviser samt bågare och pokaler af vanliga former och godt tekniskt utförande, men utan ansatser till modern formgifning.

De två firmor från södra Sverige, som infunnit sig till utställningen, *Emil O. Möller*, hofjuvelerare i Malmö, och *A. Nilsson*, hofjuvelerare i Lund, hade båda gjort högst erkännansvärda ansatser till åstadkommande af nya former och uppslag. Tyngdpunkten låg hos dem båda inom silfversmidets område. — *Emil O. Möller* utställde några kaffegarnityr samt ett antal vaser, bålar och skålar, de flesta med drifven dekoration i svagt stilerade eller rent naturalistiska blomstermotiv. Kompositionerna voro utförda af Harald Boklund, E. Heurlin och Louis Nilsson och den ofta förträffliga ciseleringen af Hans Österberg. — Hofjuveleraren *A. Nilsson* i Lund är innehafvare af en redan år 1848 grundad firma och drifver sitt yrke visserligen icke i stor skala, men i stället på ett personligt sätt som rent konsthandverk. Arbetarnas antal uppgår till ett 10-tal; all finare ciselering och drifning utföres af W. Waldorf. De konstnärliga krafter som stått hr Nilsson till buds hafva varit desamma som de hvilka arbetat åt E. Möller i Malmö, nämligen E. Heurlin och Louis Nilsson samt N. Kulle. Bland de här utställda föremålen må nämnas en större jardinière af förgylldt silfver med elegant drifven dekoration af blad och fåglar samt ett garnityr af kaffekanna, gräddkanna och sockerskål af utprägladt modern karaktär och ett af de bäst lyckade i sitt slag på hela utställningen.

Samtliga ofvan nämnda guldsmedsfirmor utställde jämte föremål af olika slag i silfversmide äfven smycken, ringar, armband, broscher, spännen, kedjor etc. af guld eller silfver med och utan ädla stenar och pärlor. Hela denna sida af den svenska guldsmedskonsten erbjöd emellertid på utställningen föga af intresse och de moderna uppslagen voro ytterst fåtaliga. De svenska allmogesmyckena äro ju synnerligen omtyckta inom vissa kretsar, men det förefaller som om dessa enkla föremål med sina oäkta stenar eller sin filigransornering icke tålde vid att imiteras. De dyrbarare smyckena åter hafva i de flesta fall en ytterligt opersonlig karaktär och deras enda värde ligger i det mer eller mindre dyrbara materia-

let, guld och äkta stenar. Rent tekniskt sedt, rörande stenarnas infattning o. dyl., synas inga befogade anmärkningar kunna göras.

Jämte af de hittills omtalade bolagen och firmorna representerades guldsmedskonsten emellertid på utställningen äfven af ett antal enskilda idkare af det förnämliga yrket, hvilkas visserligen icke nummerstarka utställningar hade mycket af intresse att erbjuda. En jämförelse mellan de stora fabriksfirmornas utställningar och dessa enskilda yrkesidkares tydliggör skillnaden mellan konsthantverkets ställning i äldre och nyare tid. Den moderna arbetsfördelningen har inom den fabriksmässigt drifna guldsmedskonsten gjort sig starkt gällande och ett konstslöjdalster är numera produkten icke af *en* mästaress genom mångårig, kärleksfull utöfning af yrket vunna skicklighet och smak, utan af mångas af hvarandra mer och mindre oberoende detaljarbete. En arkitekt, som kanske aldrig tagit i ett guldsmedsverktyg, komponerar ett förslag, hvars olika utvecklingsstadier representera lika många personers arbete. Det riktiga är naturligtvis att en och samma person skapar föremålet i dess helhet från början till slut; endast den som själf handterat materialet kan få den rätta känslan för detsamma. Man måste kunna ett yrke för att med verklig framgång kunna komponera för detsamma, den teoretiska utbildningen är icke tillfyllest och ännu är oftast ett svalg befäst mellan konstnären som tecknar och konstnären-handtverkaren som utför idén. Att god vilja och gynnsamma omständigheter kunna utfylla och minska denna klyfta därpå visade äfven de förut omtalade guldsmedsfirmornas utställningar många exempel.

Fullt klart framträdde emellertid denna yrkets fordran på och behof af full enighet mellan mönsterritare och handtverkare i de enskilda yrkesutöfvarnas små utställningar. De representera alla de modernaste sträfvandena inom yrkets olika grenar och det personliga handskandet med materialen har gifvit dem förstånd om och känsla för, hur det skall behandlas och möjliggjort en utveckling i sundt modern anda. — Det rena silfversmidet har helt naturligt icke så många utöfvare. Den kanske intressantaste på utställningen var fröken *Olga Lanner*, Mangskog, Värmland, som exponerade några skålar, bonbonnierer, en tesil m. m. komponerade, drifna och ciselerade af henne själf. Dessa föremål utmärkte sig för modern form och en ofta sinnrikt komponerad originell dekoration i naturmotiv; särskildt läcker var en tesil med motiv af en sjöhäst. Fröken Lanners kompositioner utföras äfven af K. Anderson i Stockholm. — *Valborg Fogelström*, Stockholm, utställde en liten elegant kaffeservis med drifven ornering komponerad af Anna Berglund, en tedosa m. fl. saker drifna och ciselerade af henne själf.

Ett par af dessa enskilda konstslöjdidkare hafva ägnat sig åt och upptagit den gamla emaljeringskonsten. *Hugo Lundstedt*, Göteborg, utställde dels några bonbonnierer och vaser af enkel form, dekorerade med emalj, dels en samling smycken af guld med emalj och pärlor, hvaribland särskildt må erinras om en halskedja med en medaljong med en svart svan mot guldröd emalj, ett smycke af synnerligen förnäm verkan. — *John Färngren*, Stockholm, hade utfört en större pokal, den s. k. Mariebergspokalen, ett vandringspris för fotlöpningstäflingar samt ett antal enklare smycken med effektfullt anbragt emaljornering, samtliga utförda af honom själf.

GULDSMEDSKONSTEN

En mera mondän riktning representerade *Elisabeth Hessle*, Göteborg; hennes eleganta och salongsmässiga smycken med äkta, oftast opaka stenar i silfverinfattning förenade med smala silfverkedjor anslöto sig nära intill den moderna engelska smyckekonsten, som äfven funnit efterföljare i Danmark. — *Lisa Ouchterlony*, Rotebro, utställde ett antal smycken, spännen och kammar, komponerade och utförda af henne själf i drifvet och ciseleradt arbete med naturmotiv dels lätt stilerade, dels naturalistiska af modern karaktär och en viss nationellt hemtreflig hållning, som särskildt synes böra lämpa sig väl till de moderna sport- och hvardagsdräkterna. Om de flesta af dessa af de enskilda konstidkarne utställda i allmänhet prisbilliga smycken kan sägas, att de förvisso torde skänka en toalett en bra mycket mera personlig karaktär än dessa dyrbara men fruktansvärdt banala briljant- och pärlsmycken, hvilkas ofta enda värde är det rent materiella.

XXI.

ARBETEN I OÄDLA METALLER

AF E. G. FOLCKER.

Egenskapordet »oädel» användt om metaller har — tror jag — i våra öron nästan samma obehagliga klang, som då det begagnas om människor. Detta beror naturligtvis på en förskjutning af begreppet från de gamla tider då »oädel» brukadt om en person refererade sig till hennes börd, till de nyare, då det fick afseende på hennes karaktär. En metalls ädelhet eller oädelhet beror väl hufvudsakligen på dess sällsynthet och däraf följande dyrbarhet, och om det också härvid finnes en gradskillnad, så har denna, åtminstone då det gäller metallens konstnärliga bearbetning, allt mer och mer utjämnats. Det konstnärliga värdet hos ett metallföremål är oberoende af det metalliska. Från den synpunkten kan bronsen kallas ädlare än guld, ty ypperligare konstverk ha skapats i brons än i guld; och för att framhålla denna synpunkt ha tyskarna till exempel uppfunnit benämningen »Edelzinn» för konstnärliga bearbetningar af denna anspråkslösa metall. Endast i ett fall kan och bör »oädel» i denna dåliga bemärkelse användas om metaller och det är då de vilja härma andra; så sedt äro »nysilfret» och den bronserade zinken »oädla» därför att de äro imitationer.

Men — för att icke längre rida på ord — »oädla metaller» är nu en gång ett gemensamt namn för åtskilliga olika metaller och legeringar, hvar och en vet hvad som därmed menas, och därför fick också en grupp inom utställningen denna benämning.

Konstsmiden, gelbgjutaren och tenngjutaren ha gamla anor i vårt land äfven såsom konstnärliga yrkesutöfvare. Och äfven bronsgjutaren, kopparslagaren och ståletsaren äga konstnärliga traditioner.

Det är emellertid egendomligt att iakttaga, huru olika dessa konsthantverk i våra dagar påverkats af den moderna omhvälfningen på den dekorativa konstens område med dess afståndstagande från de historiska formerna, dess friare, personligt konstnärliga formgifning.

Mest glädjande och mest förhoppningsfullt synes redan nu konstsmidet ha utvecklats sig.

Det är ingen händelse, att järnet hos oss i så stor utsträckning kommit under konstnärlig behandling. Det är nu en gång *vår* metall framför andra, svårigheten att arbeta det lägger hinder för en fabriksmässig masstillverkning, och järnsmidets just på denna egenskap grundade gedigenhet och enkelhet i formgifning lämpar det för modern behandling på samma gång som det går väl tillsammans med det

folkliga eller s. k. »allmoge-drag» som nu i så hög grad spelar in i vår svenska dekorativa konst.

Vi synas numera vara lyckligen befriade från dessa i smidesjärn utförda rosor och andra mångbladiga blommor som för icke länge sedan i naturalistiskt knutna buketter och guirlander smögo sig efter ljuskronornas och kandelabrarnas former och som på alla utställningar väckte en okonstlad allmänhets häpnadsfulla beundran. Vi plågas inte heller längre af dessa från en godtköpsimitation af det gamla venetianska smidesarbetet härstammande former, där den ohejdade och meningslösa »krumiluren» var allena rådande.

Redan sedan åtskilliga år tillbaka hafva vi haft flere duktiga konstsmeder, ehuru deras produktion på grund af den rådande smakriktningen helt och hållet gått i de historiska stilarterna. Den har också nästan uteslutande gått ut på framställandet af rena arkitekturdetaljer: räcken, gallerportar o. d.

De senare åren med deras starkt framåtgående rörelse inom konstindustrin, ha åt konstmidet öppnat ett helt nytt verkningsfält. Samtidigt med att detta alljämt — och till och med i större utsträckning än förr — har arkitektoniska uppgifter att fylla, ha nämligen dess alster i stor utsträckning kommit till användning i innerdekorationen, för möbler och andra bohagsting.

Detta förhållande har i sin ordning medfört, att konstsmidet riktar sig icke blott på behandlingen af den kantiga eller runda järnstången utan — framför allt — på behandlingen af den plana ytan, järnplåten.

Våra nu arbetande konstsmeder hafva naturligtvis vunnit en mer eller mindre utpräglad färdighet och konstskicklighet i det hårdarbetade materialets behandling. En stark efterfrågan har framkallat en ytterligt stor produktivitet i yrket, och man torde med säkerhet kunna påstå, att antalet af dem som försöka sig på dekorativt smide aldrig varit så stort i vårt land som på den senaste tiden. Om därför arbetets kvalitet — från konstnärlig synpunkt sedt — i många enskilda fall är ganska betänklig, så är dock nivån i allmänhet höjd och enstaka utförfvare af yrket hafva vunnit verkligt mästerskap.

Jag hänsyftade härofvan på vårt moderna konstsmides afhängighet af det folkliga eller s. k. »allmoge»-drag som spelar in i vår svenska dekorativa konst. Och just här är det som faran för en konstnärligt underhållig kvalitet hotar. Ty lika lyckligt som det är att äga en nationel tradition med ett på samma gång enkelt och rikt formspråk, med god materialbehandling, gediget och ärligt arbetssätt, lika olyckligt är det att låta en sådan traditions simplaste och råaste alster utan något slags omarbetning eller förädling eftergöras och i all sin otymplighet sticka sig upp i jämbredd med bohagsting af konstnärligt värde. Jag behöfver endast nämna dessa stakar med en groft hopsvetsad ljuspip och med tre krumma ben af nödortfittig vridna järntenar, af hvilka »hemslöjdsprodukter», andra liknande att förtiga, marknaden sedan någon tid är öfversvämmad, för att med exempel klargöra, hvad jag afser.

Dylika oformligheter falla dock egentligen inom dilettaismens område, som emellertid i våra dagar mer än någonsin gör sig bred till förfång för det verkliga konsthandtverket.

Konstsmidet i egentlig mening rör sig med andra former och kommer till andra resultat. Graden af skicklighet och framför allt af konstnärlig förmåga växlar naturligtvis. Den ene hänger ännu fast vid gamla modeller, hämtar sina mönster från mer eller mindre obskura uppslagsverk eller förser sig med ritningar af obetydligt begåfvade mönstertecknare och arkitekter. Den andre skaffar sig verkligt konstnärliga, fritt komponerade förebilder, eller, ännu bättre, äger själf den konstnärligt skapande förmågan och kommer på den grund genom förening af yrkeskicklighet och konstnärsskap, fullkomligheten så nära som möjligt.

De egenskaper som utmärka detta vårt yppersta konstsmide — hvars utöfvare för öfrigt äro lätt räknade — äro i tekniskt afseende en förträfflig ytbehandling, där hammarlagen synas såsom jämna fjäll af en i och för sig dekorativ verkan, en mjuk och elegant drifning och en styrka och djärfhets i handlaget som icke skyr några svårigheter.

De konstnärliga egenskaperna äro ett lyckligt iakttagande af materialets resurser, en fri och fantasifull komposition.

I allt hvad belysningsarmatur heter har vårt moderna konstsmide ett synnerligen tacksamt fält och på det området har det också frambringat sina yppersta resultat.

Äfven i alla arter af beslag, så väl för arkitektur som för möbler, har konstsmidet rika uppgifter och torde åt detta håll kunna betydligt utvidga sin verksamhet.

* * *

Det gamla gelbgjutareyrket tillhör i våra dagar det förflutna och sökes förgäves i yrkesförteckningarna. Det har uppgått i de stora fabrikerna och mäsingsbruken och därmed från ett konsthandtverk med sin handaskicklighet, sin personliga prägel blifvit ett fabriksarbete med dess masstillverkning, dess maskinmässiga utförande.

Äfven såsom sådant har det dock naturligtvis rätt att räknas såsom konstslöjd, så snart dess alster äro resultat af en konstnärlig konception.

Man kan inom den konstindustriella mässinggjutningen hos oss för närvarande iakttaga två alldeles skilda riktningar. Å ena sidan fasthållas alltjämt vid de gamla historiska stilarna. Dessa ljuskronor med sina kransar af ljusarmar öfver hvarandra och sina kolossala klotformade midtkläppar, hvilkas förebilder tillhöra speciellt den tyska renässansen och barocken och som under dessa stilars herravälde för en trettio år sedan voro så ytterst på modet, tillverkas fortfarande och synas ingalunda sakna marknad. Detsamma är förhållandet med vissa former af kandelabrar och ljusstakar af »malm» och mässing, gamla bekanta från förgångna tider.

Å andra sidan kan man inom detta yrke iakttaga en mycket stark modern tendens, och då naturligtvis med mer eller mindre lyckade resultat. Äfven här utgör allt hvad till belysningsarmatur hör den hufvudsakligaste produktionen, och af hvad dessa »konstgjuterier» frambringa på detta område framgår, huru synnerligen lämpadt detta material är för sådana ändamål.

En konstnärligt fullt tillfredsställande form för fotogenlampan, särskildt den stående, har varit föremål för mycket försökande af tekniker så väl som af konstnärer. Det har visat sig vara en särdeles vansklig uppgift och de fall då det lyckats ha ej varit många. Det har dock visat sig att den blanka metallen varit det tacksammaste materialet; dess skinande glans, som återspeglar lågan och som i och för sig är af en festligt dekorativ verkan, gör den till »lamp-metall» *par preferens* — något som också förgångna tiders kron- och lamptillverkning varit medveten om.

I och med det elektriska ljusets allt allmännare användning uppkom emellertid helt andra och nya fordringar så väl i tekniskt som konstnärligt afseende på armaturen. Till en början togs mycket ringa hänsyn till dessa fordringar, och de gamla ljuskronorna och lamporna »apterades» utan vidare för elektriskt ljus, eller konstruerades den nya armaturen enligt samma principer som den gamla.

Numera ha dock många lösningar gjorts af detta nya tekniskt-konstnärliga problem. Man får visserligen ännu se moderna ljuskronor i historiska stilar, där glödlamporna sitta som lågor på toppen af porslinscylindrar föreställande stearinljus, en orimlighet som här liksom alltid blir en följd af hvarje försök att vilja använda förgångna tiders konstformer för ändamål som voro dessa fullkomligt främmande.

Såväl glödlampan som båglampan lämna emellertid så alldeles bestämda förutsättningar för konstruerandet af en armatur och af en så fullkomligt annan art än föregående artificiella ljuskällors, att problemet synes vara af en särdeles tacksam art, så mycket mera tacksamt som det bör gifva tillfälle till flere olika goda lösningar.

Friheten från fotogenlampans ohandterliga oljehus; friheten att placera ljuskällan i hvilket som helst statiska läge, ofarligheten af närhet till tak och väggar o. s. v. äro lika många praktiska lättnader vid den konstnärliga formgifningen.

Den elektriska armaturen bjuder också numera hos oss liksom annorstädes på en stor rikedom af former, hvilka på det hela taget äro ganska tillfredsställande i konstnärligt afseende och i enskilda fall fylla ganska högt ställda anspråk.

En annan artikel för hvilken gelbgjutningen på senare tid hos oss börjat användas i stor utsträckning är låsvredet jämte handtag o. d. för dörrar och portar.

Det är icke många år sedan låsvredet — särskildt för innerdörrar — hade en enda typ med några få variationer. Det gick i ett slags obestämd renässansstil, var stundom helt i metall men oftast med kafvel af svartpolerat trä. Denna typ användes öfverallt och allestädes, i praktgemak som i hyreskaserner, i rokokorum i empire- eller »allmoge»-interiörer. Då företogo sig några af våra arkitekter för några år sedan — på uppmaning skulle jag tro från ett af våra större konstgjuterier — att komponera ett antal dörrlåsvred i fri, individuel formgifning. Denna kollektion, som erbjöd ganska växlande former, kom snart nog ut i marknaden, den vann ett berättigadt bifall, efterföljdes af nya former och torde snart nog ha fördrifvit de gamla »renässans»-vreden. Förhållandet förtjänar så mycket

mer att anföras som det utgör ett af de mest slående exempel på, huru det verkligen kan lyckas — om endast konstnärerna visa god vilja — att förläna en konstnärlig form åt en »massartikel».

* *

I olikhet med gelbgjutningen bedrifves som bekant tenngjutningen hos oss icke som storindustri utan äger fortfarande kvar sin karaktär af handtverk. Orsaken är tvifvelsutan att söka däri, att sedan det gamla tenngjuteriets hufvudsakliga produktion — bordskärnen — kommit ur bruk, yrket så småningom måste tyna bort, något som också skett, så att till exempel hufvudstaden som bekant slutligen icke haft mer än en enda verkstad för detta fordom så blomstrande yrke. Det låg nästan i sakens natur att denna snart sagdt historiska verkstad med trohet höll fast vid gamla traditioner och att dess verksamhet hufvudsakligen gick ut på reproducerande af gamla modeller. På senare år har dock som bekant hos oss liksom annorstädes tenngjuteriet åter börjat drifvas såsom konsthandtverk. I samband härmed har sedan ännu en verkstad startats och produktionen af konstnärliga tennarbeten är numera icke obetydlig. I denna produktion kan man iakttaga två skilda riktningar. Å ena sidan lägges an hufvudsakligen på ytans behandling, i det att dekorationen åstadkommes medels etsning och en mängd olika patineringar användas, så att tennet verkar än som stål än som koppar o. s. v. Å andra sidan lägges hufvudvikten på föremålens modellering, och hafva härvid åtskilliga af våra konstnärer kunnat räknas som medarbetare.

Det förra sättet, medels hvilket utsökt vackra färgeffekter åstadkommits, skulle rätt tillvarataget och riktigt användt kunna öppna stora möjligheter för en modern tennindustri i stor skala, i det att materialet så särdeles väl lämpar sig för en mängd småartiklar såsom beslag för möbler, spännen, knappar o. d. för dräkten o. s. v. Här ligger dock den faran nära till hands, att det blefve endast en imitation af andra metaller, brons, stål, silfver, en förfalskning således.

Tennet äger dock i sin färg, sin mjuka glans ett högt konstnärligt värde, som fullt jämnställer det med de s. k. »ädlare» metallerna. Särskildt kommer detta till synes vid dess gamla användning till bordskärl, tallrikar, fat o. d.; och det är att beklaga, att detta bruk icke kommit mer till heders i våra dagar än det gjort till ersättning för det mesquina nysilfret.

Såsom material för konstgjutning i vanlig mening har å andra sidan tennet hos oss på senare år i några få fall kommit till användning. Det förtjänar att af våra konstnärer mera beaktas.

* *

Bronsgjutningen har länge hos oss varit så godt som uteslutande den s. k. högre konstens tjänarinna, och den har såsom sådan jämförelsevis höga anor i vårt land. Äfven i våra dagar räknar den som bekant ett flertal utöfvare, våra »konstgjuterier» kunna täfla i skicklighet med utlandets, och vi behöfva numera icke bekväma oss till att låta gjuta våra statyer i Tyskland eller Frankrike.

Alltjämt se emellertid konstgjuterierna sin förnämsta för att icke säga förnämaste uppgift, just i reproducerandet af »statybildhuggarens» skapelser och intaga på grund häraf en egendomlig mellanställning mellan konsthantverket och den »högre konsten».

Men samtidigt och emedan figurskulpturen icke kan lämna tillräckligt arbete åt konstgjuterierna, hafva dessa i icke ringa utsträckning ägnat sig åt rent dekorativa uppgifter. Gjutningen *à cire perdue*, som numera med så mycken framgång hos oss användes äfven för dylika ändamål, förlämnar en mjukhet och omedelbarhet åt modelleringen som ställer dem på en högre konstnärlig nivå. En märklig svensk uppfinning på detta område har som bekant till och med vunnit det allra största erkännande hos auktoriteter öfverallt på kontinenten — ett förhållande som bland annat framgår däraf att alstren af denna gjutningsmetod återfinnas inom de flesta stora konstindustrimuseers samlingar.

Det är endast att beklaga att gjutningssätt af denna art så starkt fresta till och följaktligen så ofta användts för s. k. »naturafgjutningar».

Att såsom dekoration t. ex. på en papperspress begagnas en knippa narcisser, eller på en vas en slingrande murgrönskvist och en skalbagge, i båda fallen gjutna af brons öfver de lefvande naturföremålen, kan fullkomligt jämnställas med denna ornamentik i snäckskal och kiselstenar eller i frimärken, hvilken tillhör de lägsta formerna af amatör-slöjd och har intet som helst med konstslöjd att göra.

* * *

Drifningen i koppar, som sedan långt tillbaka idkats såsom konstslöjd hos oss, har äfven i våra dagar många utöfvare. Ytterst tacksamt för vinnande af dekorativt verkningsfulla effekter, lika lämpadt för ett detaljrikt som för ett brett utförande, är detta arbete liksom särskildt skapadt för den verkliga konsthantverkaren i ordets egentliga bemärkelse d. v. s. för den som samtidigt är konstnär och handverkare. Han kan här direkt och utan mellanhänder gifva form åt sina konstnärliga skapelser, han sätter bokstafligen sin personliga stämpel på sitt arbete och häraf följer, att denna teknik på samma gång den är en af de tacksammaste också är en af de vanskligare — där konstnärligheten brister.

Drifning i koppar (och andra ej ädla metaller) synes för närvarande hos oss hafva flere utöfvare med undantag af textilkonsten än något annat konsthantverk, hvartill anledningen säkert ligger däri att de konstindustriella skolorna meddela undervisning i yrket.

Ett flertal utbildade konstslöjdidkare öfva detta vackra handverk med stor framgång, några själfständigt, andra sysselsatta af de stora konstindustriella firmorna. Hos alstren af dessas konstfärdighet återfinner man i allmänhet en högt uppdrifven skicklighet parad med smak och en lycklig kompositionsförmåga, ofta verklig originalitet.

Men yrket är som ofvan sagts också synnerligen frestande för dilettantismen och antalet är heller icke ringa af dem som utan att äga någon konstnärlig bild-

ning eller smak ha lyckats förvärfva sig en viss handaskicklighet. Så länge dessa hålla sig till ett troget kopierande af gamla goda förebilder — såsom de kända ljusplåtarna från 1600-talet eller presenterfaten med barockblommor från samma tid, så kan deras produktion ännu hafva ett visst existensberättigande. Men då de försöka sig med nyare, opröfvade uppgifter antingen efter s. k. moderna utländska mönsterplanscher, eller efter egen komposition, så kunna resultaten bli ganska betänkliga. Det vore att önska, att dylika konstalster åtminstone icke exploaterades i handeln.

* *

Den metallteknik som här i sista hand bör beröras är den dekorativa etsningen, oftast använd i form af ståletsning, ehuru särskildt på senare tid äfven andra metaller blifvit föremål för tekniken. Yrket är gammalt och på de tider då harneskrustningen ännu utgjorde krigarens dräkt stod det väl i sitt största flor, då den konstnärliga dekoreringsen af dyrbarare vapenrustningar ofta nog utfördes medels denna teknik. Här var den också fullt på sin plats och utgjorde ett synnerligen tacksamt och effektfullt dekorationssätt. Ty här dekorerades de föremål som till själfva sin natur *skulle* vara af metall, af stål.

Detsamma kan icke alltid sägas beträffande den dekorativa etsningens användning i våra tider. Hur stor skicklighet och verkligt konstnärlig smak som i vissa fall åtminstone nedlägges på ståletsning hos oss — då den användes för prydnade af vaser och liknande föremål i keramikens former, så blir det hela onaturligt och estetiskt otillfredsställande. Bäst verkar den fortfarande, då den användes för dekoreringsen af vapen: värjklingor, knifvar, saxar o. d.

Dessa mer eller mindre fantastiskt utstyrda s. k. »dekervationsvapen» och vapentrofeer, som för något årtionde sedan voro så på modet och som allt fortfarande kunna påträffas i »praktvåningarna», äro ur estetisk synpunkt fördömliga mindre för sin etsade ornamentik än för den prägel af oäkthet i allmänhet som vidlåder dem.

Ett område på hvilket ståletsningen säkert med stor framgång kunde begagnas i större utsträckning än nu är fallet, är allt hvad »beslag» heter för den dyrbarare bostadsinredningen, för möbler o. d.

XXII.

SVENSK TEXTILKONST

AF *SOFIA GISBERG.*

När man passerat utställningens hufvudingång och fasadens breda porthvalf inkommer man på den första större gården, omgifven af en öppen kolonnad. Bakom denna kolonnad hade utställningens grundläggande afdelningar, de tekniska skolornas utställningar till vänster och allmogeslöjden till höger, anordnats. Midt framför sig hade man då byggnadens hufvudparti, markeradt af en i ljusa, men kraftiga färger hållen kupol, öfvertäckande utställningens enda större sal, ett slags »salle d'honneur». På ömse sidor om denna sal hade textilkonsten fått sin plats. Här representerades den svenska textilkonsten af ett antal konstanstalter i Stockholm och i landsorten. Föreningen Handarbetets Vänner, A.-B. Svensk konstslöjdutställning, S. Giöbel, Bikupan, Aktiebolaget Nordiska kompaniets textilafdelning, Thyra Grafström, Textilatelier »Licism», Stockholms ritkontor och broderimagasin, alla i Stockholm, Selma Giöbel, Vadstena, Tora Kulle och Kulturhistoriska föreningen i Lund samt Gustaf Fjæstad, Arvika. Aktiebolaget Gardin-Magasinet i Stockholm och Aktiebolaget Svenska möbelygs- och mattfabriken, Göteborg, med kollektioner af maskinväfnader.

Utställningens hufvudafsikt har varit att visa vår svenska konstindustris utveckling sedan 1897, då den moderna smaken inom den dekorativa konsten blott framträdde i enstaka fall. Först på 1900-talet upplefver den textila konsten hos oss sitt genombrott. Förra sommarens utställning torde därför hafva lämnat en öfverskådlig bild af denna konstarts anslutning till den moderna smakriktningen och visat textilkonstens landvinningar under de senaste 12 åren.

* * *

Att det fanns en speciellt svensk textilslöjd med egna mönster och tekniker, som ursprungligen tillfredsställt äfven de högsta klassernas i forna dagar mycket enklare behof, hade man förgätit. Efterhand hade denna konstslöjd nedsjunkit till en handaslöjd endast för bonden, under det de lättare kommunikationerna med utlandet låtit utländska mönster uttränga våra egna i de högre kretsarna. Nedgångens tid inträdde då maskinproduktionen tog ledningen öfver hemslöjden. De flesta kvinnor af den bildade klassen nöjde sig med att utföra de stillösa utländska prydnadsarbeten, som stodo dem till buds. På detta sätt kommo vår textilslöjds skatter att blifva gömda i bondens stuga.

Hvarje tidsålder har sina skönhetsideal. Den goda smakens äflan var att efterbilda naturföremål, blommor, djur, landskap, ja hela figurframställningar, så naturtroget som möjligt med pärlor, silke eller ullgarn på stramalj. Den naturalistiska stilen var rådande. Jämförelsen mellan dessa stillösa handarbeten samt studiet af många präktiga prof på gammalsvensk väfnadskonst och sömnader med intressant teknik och stilfulla mönster väckte hos några bildade konstälskande kvinnor tanken, att på grundvalen af den konstslöjd, som vuxit upp ur landets egna kulturförhållanden, och som därför sammanhänger innerligast med hela folkets medvetande, den s. k. nationella hemslöjden, bygga en textilkonstslöjd, och sålunda försöka återknyta den afbrutna traditionen.

Till utställningen i Wien 1873 sändes jämte en samling skånska allmogeväfnader, sömnader och knypplingar, några efter dessa nya principer ordnade alster af svensk handaslöjd. Den berömde konstkännaren D:r Jacob von Falke fällde om dessa textiler det yttrandet, »att de innehöllo efterföljansvärda mönster för hela den europeiska industrien».

Detta uppmuntrande omdöme från så sakkunnigt håll stadfäste hos dessa kvinnor planen att bilda en förening för att vårda och utveckla den till konstnärlig kvinnlig textilslöjd lagda grunden.

Våren 1874 stiftades föreningen »Handarbetets Vänner». Föreningens mål var, att i fosterländsk och konstnärlig riktning förädla den svenska hemslöjden. Denna förening är sålunda den äldsta institution af detta slag i vårt land. Under sin långa verksamhetstid har den inlagt stora förtjänster om den svenska textilkonsten såväl genom sin konstnärliga produktion, som genom sin fostrande skolverksamhet. Under många år var föreningen den ledande kraften på detta arbetsområde.

Sedermera har arbetet inom textilkonsten delats på flere händer och flere textilanstalter hafva uppstått både i Stockholm och i landsorten.

Textilkonstens produktion är ju i hufvudsak riktad på hemmets smyckande. Den dekorativa konsten har därför också troget följt de härskande smakriktningarna vid hemmets inredning och dekorerings.

Följa vi sålunda textilkonstens utveckling från dess ungdomsår, framstår klart, att först och främst gammalsvenska mönster och arbetssätt samt konstföremålen i våra inhemska samlingar voro de källor, ur hvilka flitigast östes. Äfven åt den rörelse, som inom konsten och litteraturen sökte skapa en fosterländsk stil, »den fornnordiska», skänkte man sitt intresse och sitt arbete. Drakslingor syddes och väfdes, men då dessa dekorationsmotiv ej längre mäktade fylla de moderna krafven, voro den nationella stilens dagar snart räknade. Tidsströmningen öfvergick till de historiska studierna, för att ur gångna konststilars outtömliga rikedomar hämta inspirerande idéer för sin egen tids konstnärliga arbete. Aktgifvandets på de historiska stilarnes växlande formvärld förde till en frihet, som ej längre synes följa andra lagar än skönhetens och ändamålsenlighetens; en både rik och konstnärlig textilkonst växte fram därur. Dessutom tillförde det historiska studiet textilkonsten mycken återeröfrad yrkesskicklighet och kännedom

om värdefulla gamla arbetsmetoder, som sedermera i rikaste mått kommit vårt moderna textilarbete till godo.

Först på 1890-talet spåra vi hos oss den nya smakriktning, som, utgången från England, söker bana väg för en ny stil. Man återgick till naturen, för att ur dess oändliga förråd och med egen fantasi förvandla naturmotiven till konstformer, och sålunda skapa en fri konstnärlig personlig stil, med naturen som källa och inspiration.

Den lefvande växten har under alla tider varit använd till dekorationsmotiv och äfven i dess enklaste framträdande har den inspirerat till kompositioner af oförliknelig skönhet och ursprunglighet.

Vår tid fordrar sina egna uttrycksmedel äfven på den dekorativa konstens område. En sträng stilisering af motivet, en bredt anlagd ytornering, förenkling af form och färg, ett noggrannt afvägande af de olika färgerna mot hvarandra och samordnade till en hel, rik, lugn harmonisk verkan äro de mest karaktäristiska dragen.

Förra sommarens rika och omfattande utställning har visat de olika uttryckssätt svenska textilkonstnärer använda för de olika uppgifter dem förelagts. Man kan med Jacob von Falke säga: *»att orneringen börjat med enkla färgade ränder och strimmor och slutat med religiösa och historiska framställningar. Mellan dessa båda ytterligheter ligger ornamentets rike»*.

Den moderna textilkonsten representerades på utställningen af en storartad samling väfnader, broderier och spetsar, belysande den ståndpunkt »konsten i hemmet» samt den kyrkliga och heraldiska konsten hos oss för närvarande intager.

De väfda och sydda tapeterna hafva ådragit sig ett välberättigadt intresse. Det är i sanning en storartad utveckling, som haute-lisse-arbetet undergått sedan 1897 års utställning, då några verdurer utgjorde höjdpunkten af hvad man med stora svårigheter kunnat åstadkomma. Nu tyckas alla tekniska besvärligheter vara öfvervunna och stora bildväfnader, folkklifsskildringar, sagans och naturens poesi ha lämnat stoff till härliga tapeter. Dessutom arbetar man med det ädlaste material och de skönaste färger. Man har åter tillgodogjort sig de metoder allmogen fordom använde nämligen växtfärgning och flere anstalter finnas, som erbjuda dylikt material. Hos dessa tapeter måste man beundra kompositionens fasthet, detaljernas skickliga behandling, färgernas outtömliga rikedom och förvånansvärda samverkan. I sin moderna teknik, sina färger, sina motiv och sin ämnesbehandling äga de alla en god svensk karaktär. Mer eller mindre har man i dessa haute-lisse-tapeter sökt ansluta sig till den gamla nedärfda nationella å landsbygden kvarlevande traditionen, dels sökt anknytningspunkter inom de bästa utländska arbeten från tapetväfnadskonstens blomstringstid.

De kyrkliga utställningarna hade att framvisa en rikhaltig samling textilföremål, broderier, spetsar såväl som väfnader.

De inom svenska kyrkan använda paramenten tillhöra dels kyrkoskruden dels den prästerliga dräkten; till den första gruppen hör antependiet, altarduken, bokdynan, kalkduken m. fl., till den senare mässkjortan och mässhaken. För alla

dessas slag af föremål har traditionen utbildat vissa principer, som stödjade sig på gammal kristlig sed. Paramentiken är så att säga en vetenskap för sig och fordrar grundliga studier, den är helt naturligt starkt beroende af traditionen.

Antependier funnos i alla de fem liturgiska färgerna: *hvitt*, den himmelska härlighetens färg, *rött*, kärlekens och blodets färg, *grönt*, hoppets färg, *violet*, botfärdighetens färg och *svart*, sorgens färg.

Som hufvudprincip för skapandet på paramentikens område gäller, att kompositionen bör bära en religiös prägel och såväl till färg som mönster hafva en symbolisk betydelse. I de kyrkliga textilernas dekoration hade städse hufvudfärgens betydelse i sammanhang med mönstret iakttagits, liksom en sträfvän att ge symboliska uttryck åt kristendomens idéer. Den största vikt lades vid ett gediget tekniskt utförande. Genom användande af en mångfald intressanta sömnadsätt hade man sökt höja kompositionens formspråk. De utställda skrudarna buro alla vittne om beundransvärd skicklighet och herravälde öfver de största tekniska svårigheter; i samband härmed hade användts det bästa material.

De flesta paramenten voro ornerade med rika broderier i silke och guld, men äfven den gedignaste af alla väfnadstekniker, *haute-lissen*, hade återupptagits för den kyrkliga textila konsten. Tvänne antependier, utförda i *haute-lisse*, väckte förtjänt uppmärksamhet och beundran.

Som något oväntadt och nytt framträdde ett antependium utfördt i spetssöm. Det är den gamla venetianska spetstekniken »*punto ad ago*» som användts för åstadkommande af en rik symbolisk bård, kombinerad med ytmönster i gamla svenska genombrutna sömnadsätt.

Flere altardukar med rika bårder sydda dels i *punto ad ago* dels i *reticella*, samt kalkdukar, utförda dels i ofvannämnda spetstekniker dels med språngade orneringar, utmärka sig för förnäm teknik och konstnärlig linieverkan.

Mässhakar prydda med rika guldspetsar, skickligt knypplade, hvilka förlänade stor prakt åt den prästerliga skruden, visade ännu ett nytt dekorationsuppslag.

Heraldisk konst var äfven företrädd på utställningen med en del fanor och standar. Af särskildt intresse var ett standar utfördt i *haute-lisse*-väfnad i silke och guld; detta arbete var anmärkningsvärdt, därför att *haute-lisse*-tekniken här för första gången tagits i bruk för heraldisk konst. Fälttecken åt olika korporationer, med vapenbilder och emblem visade, huru dekorationsmotiven, infällda i själfva duken, motsvara textilkonstens fordran på mjuk stoffbehandling, utan att dekorationens karaktär på något sätt förvanskas. Dessa infällda fandukar hafva äfven en stor fördel i sin lätthet och därmed sammanhängande egenskap att kunna fladdra ut.

En omfattande samling textiler för hemmets prydnad, såväl enklare som de mest luxuösa hade utställningen att framvisa. Med glädje kunde man vid en promenad genom möbelfadningen konstatera, att numera handväfda, för sin särskilda omgifning anpassade möbelbeklädnader höra mera till regel än till undantagen. Här kunde möbelväfnader, mattor, borddukar, gardiner och dörrförhängne först rätt göra sig gällande, exponerade som de voro i den omgifning för hvilken

de voro afsedda. Bland nya uppslag inom väfnadstekniken, åt hvilka ägnats särskild uppmärksamhet, voro de väfnader, som utförts i s. k. Handarbetets vänner teknik, en sorts rödlakan, hvilken på ett modernt sätt genom sina i hvarandra smältande färgtoner söker efter en helhetsverkan, där mönstret dör bort i en rik men dämpad färgharmonik.

Stora mattor, utförda i haute-lisse, rödlakan och flossaväfnad visade särdeles vackra prof på god komposition i förening med omsorgsfullt utförande. Man lade märke till de för ändamålet väl anpassade neutrala mönstren och de växlande färgkombinationerna, hvilka visa, att äfven på detta område textilkonsten kan motsvara högt ställda fordringar.

En för vårt land högst säregen handaslöjd är spetsknyppling; hur länge den öfvats är ej med visshet afgjort, endast att den här har gammal häfd. Den rör sig med ganska enkla grundformer, hvilka, sammansatta på olika sätt, bilda en mångfald af mönster. Ursprungsarten för spetsknypplingen är Vadstena, men äfven Dalarna, Skåne och Helsingland äro de platser där denna fina och dekorativa konstlöjd idkats. Dessa spetsstyper äro hvarandra ganska olika och äga hvar och en sin säregna karaktär. Dessa knypplingar hafva i de flesta fall utförts af allmogekvinnor. I Skåne och Dalarne knypplas utan mönster, endast efter ögonmått, på fri hand.

Smaken eller modet har också fått en stor användning för dessa alster, såväl till den kvinnliga dräkten som till en mångfald olika mindre och större prydnadsarbeten i hemmet.

När den nybildade föreningen Handarbetets vänner började sin banbrytande verksamhet var återupplifvandet af den gamla spetslöjden en af dess käraste uppgifter. Man grep verket an att rädda från glömska hvad som ännu stod att rädda. Genom anskaffande af lämpligt material och genom beställningar kom spetstillverkningen så småningom i gång. Hemslöjdens produktion var ju ursprungligen beräknad för eget bruk, och af spetsar hade ej knyppplats längre sammanhängande stycken än hvad till kvinnornas hufvudbonader erfordrades, hvarje bit afvek åtminstone något i mönster från de andra. Endast för några år sedan skulle det varit omöjligt att uppbringa en verkligt representativ samling svenska spetsar. Nu kunde man med glädje iakttaga rikhaltigare kollektioner såväl inom de respektive landskapens allmogefdelningar som inom de stora textilanstalternas utställningar, hvilket allt tyder på en rik och lifaktig spetskultur i vårt land.

Sedan några år har här utförts sydda spetsar i den gamla venetianska spets-tekniken »punto ad ago». Denna art af spetsarbete är särdeles dekorativ äfven i jämförelsevis groft utförande och själfva tekniken lämpar sig särdeles väl för den moderna tidens kraf på en enkel och kraftig utörning, hvarför den, som utställningen visade, i stor utsträckning användts till dekorerande af såväl kyrkliga som profana textiltföremål. Det återstår nu, att äfven på detta område söka skapa en nationell spetsstil, hvilket väl torde lyckas, när mönsterritaren hunnit bilda sig en fri och själfständig uppfattning af teknikens möjligheter.

SVENSK TEXTILKONST

Äfven på maskinväfnads-området hade utställningen att uppvisa goda prof, gardiner, mattor och möbeltyger i många skilda arbetssätt tillämpade för moderna behof och med mönster, som visa sin anslutning till de moderna strömningarna.

Hvarje träget arbete bär frukt, detta har 1909 års utställning på ett öfvertygande sätt visat. Skolade konstnärer och skickliga arbetare hafva löst sina uppgifter med målmedveten säkerhet att i färg och form tolka naturens intryck. De hafva därvid ådagalagt ett så intimt förstående af den moderna smakens fordringar och af dess formvärld, att man med full rätt torde kunna tala om en modern svensk textilkonst.

Jag har här i korta drag skildrat den moderna svenska textilkonstens uppkomst och utveckling och sökt visa, att den folkliga textilslöjden varit dess läromästare. Det är att hoppas, att vår textilkonst genom en sund och god uppfattning af den dekorativa konstens fordringar allt framgent måtte kunna bibehålla den rangplats, som genom denna utställning gifvits densamma.

XXIII.

BOKHANDTVERK OCH GRAFISK REPRODUKTIONS- KONST

AF ALEXIS HASSELQUIST.

Konstindustriens återförande in på konstnärliga vägar har rastlöst gått framåt, i nästan hvarje industri och handtverk håller konsten sitt segrande intåg, och i sammanhang därmed har återupplifvandet af den gamla bokkonsten och dess moderniserande i konstnärlig riktning varit föremål för allvarliga sträfvanden i många länder. England har allt ifrån början af det nyvaknade intresset för bokkonst intagit ledarplatsen, och där hafva ock de åsikter, som numera öfverallt läggas till grund för de konstnärliga böckerna, blifvit fastslagna. Man betraktar nu boken som en sluten, i alla detaljer organiskt framsprungen enhet, och bemödar sig att framställa densamma alltigenom stilenligt, utan att dock fästa sig vid någon viss stilart. Hur betydelsefull denna åsikt är, ses bäst däraf att numera en mängd utomordentligt vackra böcker se dagen, hvilkas förtjänster i konstnärligt hänseende uteslutande ligga i papperets godhet, i bokstäfvernas former, i satsbildens utseende och i tryckets utförande, men icke i dekorerings med listverk, öfverstycken och vignetter. Den moderna konstnärliga boken behöfver för sitt värdiga framträdande icke några prydnader. I denna uppfattning mötas gammal och ny kultur. Liksom i all annan konst utgöra nu de gamla mästerverken inom boktryckarkonsten från olika tider det säkraste och bästa studiematerialet. Men man är ingen slö efterbildare. De gamla tryckverken få icke utgöra mönster för ett tanklöst kopierande, icke modeller för olika ornering. De äro konstverk genom väl afpassade proportioner i alla sina uttrycksmedel. De äro först och främst mönstergiltiga genom sin säkra stilkänsla, som fordrade, att bokstäfver och prydnader voro af samma art, att illustrationer icke vore något bihang till boken, utan växte ut ur samma stam som bokstäfverna, att bokornament äro ytornament och att satsbilden, den svart-hvita fyrkanten, kan, äfven utan prydnader, vara af estetisk verkan, då den riktigt ordnas och inpassas inom marginalernas hvita ram. Dessa regler, som äro så enkla för den, som en gång kommit underfund därmed, hafva i vår tid ofta med skärpa måst framhållas, men så har ock slutligen därigenom den moderna bokkonsten framsprungit.

I ett land, som vill efter dessa grundsatser bilda sig en egen bokkonst, fordras med nödvändighet en enig samverkan mellan alla utöfvare af olika grenar af bokhandtverk, mellan stilgutare, boktryckare, bokbindare, konstnärer, pappersfabri-

kanter och förläggare, och utan en sådan samverkan skall man icke nå det mål man eftersträfvat, en nationell bokutstyrelse. Men en sådan behöfver ock, för att uppspira, en lämplig jordmån, det vill säga en verklig aktning för egna traditioner, ty en sådan är enbart i stånd att framamma vår verkliga smak och gifva form åt våra konstnärliga tycken.

* * *

Skall man förstå de äldre tryckverken, måste man först kasta en blick på de handskrifna böckerna, hvilka voro de äldsta boktryckarnes dekorativa förebilder. De tryckta böckerna från den första blomstringstiden stå i dag som ännu ouppnådda konstverk. Det glänsande resultatet uppnåddes därför, att de principer, efter hvilka de handskrifna böckerna framställdes, följdes af de äldsta boktryckarne. Först och främst framträder i dessa böcker en enhetlig ytverkan. Satsbilden är strängt fyrkantig och väl proportionerad, uppslagets helhet väl tillvarataget med verkningsfulla marginaler, bokstäfverna, vare sig de äro latinska eller götiska, äro tecknade med säker känsla för riktiga proportioner och vacker form, initialer och ornament omrama textytan eller en del däraf, men bilda tillsammans med denna ett helt, de gifva lif åt sidan, men låta texten komma till sin fulla rätt. De äldsta boktryckarne bemödade sig att bevara denna konstnärliga karaktär. Då de icke kunde på mekanisk väg fullt konstnärligt pryda sina böcker, lämnades tomrum för initialer och ornament, hvilka ditmålades för hand. Dock, de gjutna bokstäfverna och de för hand målade prydnaderna gifva ett helgjutet konstnärligt intryck. Bruket att förse det mekaniska trycket med för hand målade ornament bibehöll sig länge, ehuru visst icke tekniska hjälpmedel saknades att på mekanisk väg pryda tryckverken. Då man slutligen mera allmänt började i trä utskära sina initialer och illustrationer, så är särskildt beaktansvärdt huru nära dessa stodo till texten. De utgjorde till texten intet bihang utan bildade tillsammans med denna ett organiskt helt. Redan tidigt började konstnärer deltaga i bokens prydnad, men de inskränkte sig till ren dekorering genom initialer, listverk och vignetter samt först och sist till titelomramningar, ty så snart bruket af titlar till böcker blef mera allmänt, blef titelbladet föremål för konstnärernas speciella intresse. Så länge träsnittet och metallsnittet var förhärskande infattades texten, som merendels sattes med typer, i listverk eller hela ramar, som antingen voro af ren ornamentalt karaktär eller voro bildlika framställningar.

Tekniken har haft ett väsentligt inflytande på bokdekorering. Medan man i 16. århundradet i Tyskland och Italien använde det mera robusta träsnittet, utvecklades i Frankrike det finare metallsnittet, som mera intimt slöt sig till antikvastilens smärta linier. Kopparstickets användande i bokhandtverk bildar en vändpunkt i bokens dekorering. Därmed började bokens enhetliga dekorering försvinna. Såväl träsnittet som metallsnittet voro afsedda för högtryck, och såväl bokstäfver som illustrationer mångfaldigades genom den typografiska pressen, men bilden i koppar är fördjupad och fordrar för tryckning ett motsatt förfarande. Därigenom att text och illustrationer trycktes på olika sätt slets äfven stilsambandet isär.

Men därjämte låg nära till hands att utnyttja kopparstickets alla rika möjligheter, utan att binda sig vid den begränsning i dekorerings, som boken fordrar. Rättvisligen måste dock erkännas att särskildt i Frankrike kopparsticket genom förfinad smak och urskillning ställdes i bokdekorerings rätta tjänst. I väsentlig grad höjdes smaken i Frankrike i fråga om bokutstyrelse under 1700-talet, och denna tids praktböcker visa, att man hade full uppfattning om den samverkan, som bör råda mellan illustration och bokstäfver. En bidragande orsak var nog äfven en förbättrad papperstillverkning, som möjliggjorde att smäckrare former kunde gifvas åt typerna, hvilka således kommo att stå i bättre samklang med de eleganta, kopparstuckna ornamenten, som pryda 1700-talets boksidor. Träsnittet erhöll i senare delen af det 18. århundradet ett helt ny teknik genom engelsmannen Thomas Bewick, som i stället för längdträet och knifven införde den tvärs öfver trädets stam skurna buxbomsstocken, hvars hårda likformiga yta han behandlade med stickel. Härigenom uppblomstrade åter det konstnärliga träsnittet och hade för enheten i bokkonsten gifvetvis en viss betydelse, då därigenom bokstäfver och bokprydnader kunde tryckas samtidigt. Om än i England redan i början på 1800-talet konstnären William Blake ställde som uppgift boksidas behandling som yta och därigenom sökte återupplifva traditionerna från boktryckets äldsta tider, så var det dock först med återförande af handtverket i sin helhet in på konstnärliga vägar, som åt bokkonsten åter skulle komma att ägnas en fullt förstående uppmärksamhet.

* * *

Lika gammal som konsten att förfärdiga böcker är, lika gammal är den gren af bokhandtverket som afser att åt boken gifva ett yttre klädnad. Dekoreringen af detta skydd, bokbandet, har sedan äldsta tider utgjort en kärt föremål för konstnärlig behandling och denna dekorativa konst har städse varit en spegelbild af de olika epokerna inom andra grenar af konstverksamhet.

Den stora skillnad, som ligger mellan de kostbara inbanden af de gamla handskrifterna och senare tidens smäckra band beror väsentligen på deras olika användande. De äldsta böckerna skrefvos och bundos i klostren, och banden tillgodosedde behovet att skydda böckerna. Men dessa åter afsågos i regel att vara liggande och härför erhöilo de ock sin hufvudutsmyckning på framsidan. De äldsta bokbanden voro af trä, öfverklädda med läder, dyrbara tyger eller sammet, utsirade med i ädla metaller drifna ornamenten, emaljarbeten, konstfullt skurna elfenbensplattor eller smyckade med juveler och dyrbara stenar. De såväl för prydnad som för praktiskt ändamål afsedda spännena, som sammanhöllo bokpärmarna, blefvo naturligen i lika grad omsorgsfullt behandlade. Under korsstågen infördes genom Venedig konsten att bereda läder i Europa och därmed tekniken i färger i stället för blindpressning. Å lädret, framför allt maroquin, framkallades med en mängd sirliga instrument en rik ornamentering med dels orientalsk, dels romersk prägel. Ett vidare framsteg i läderdekorationen bildar mosaiktekniken. I stället för att inpressa ornamentet utskäres detta ur olika färgadt läder

och upplägges på grunden. Kanterna omgifvas med guldlinier och hela ytan glättas med heta järn. Denna teknik är på det intimaste förbunden med fransmannen Jean Grolier, 1479—1565, som i Italien hos Aldus Manutius och Majoli utbildat sin smak för konstnärliga bokband. Frankrike blef efter Grolier tongifvande i allt hvartill bokband hör och har till i våra dagar vetat bevara denna sin rangplats. Det franska bokbinderiets historia är, kan man säga, dess bokbindaresläkters historia och sammanhänger i mångt och mycket äfven med det franska konungahusets historia. Frans I, Katarina af Medici, Diana af Potiers, Henrich II, III och IV, Ludvig XIII, Anna af Österrike m. fl. omhuldade bokbinderiyrket med förståande intresse, häri understödda af sådana mästare inom yrket som Clovis Eves, Le Gascon, Padeloup, Dérome m. fl. I början af det 19. århundradet inträdde en viss grad af förfall i yrket äfven i Frankrike för att under senare tider åter uppblomstra. Af öfriga länder torde Holland vara det enda, som under äldre tider kan uppvisa någon säregen bokbinderikonst. Det koloniala inflytandet på den holländska konsten är ju allbekant, det återfinnes såväl i det Delftska porslinet som i öfriga konstindustriella alster och framträder äfven i bokbanden.

I England infördes den konstnärliga läderinbindningen ganska snart, och smaken härför kom till största delen från Frankrike. Engelsmännen utvecklade denna smak, som fick så fast rot, att den under tider af förfall i andra länder dock där höll sig uppe å en konstnärlig nivå. Hvad William Blake gjorde för boksidans rätta prydnad, det gjorde Roger Payne för bokbandet.

* * *

Till inemot slutet af det 17. århundradet hade man använt endast hvitt försättpapper. I de dyrbara Majoli- och Grolierbanden äro innersidorna klädda med hvitt papper och äfven bokomslaget är hvitt. Ofta var detta papper försedt med vattenmärke. Efter seden i Orienten, där ofta yttersidorna lämnades utan ornament, men däremot innersidorna på det praktfullaste utsirades, började man redan i det 17. århundradet ägna åt försättpapperet större uppmärksamhet och en mängd efter olika metoder framställda papperssorter kommo så småningom till användning. Padeloup fullföljde i flera af sina arbeten det orientaliska bruket att äfven åt innersidorna gifva samma praktfulla utstyrsel som åt yttersidorna.

* * *

Sedan under en stor del af 1800-talet boktryckerikonsten råkat i nästan fullständig lägervall, uppstod i England en ny bokkonst, som blifvit fruktbringande för hela Europa. De ästetiska traditionerna hade i England icke dött ut. De fingo fullt konstnärligt lif genom det så mycket omtalade prerafaelitiska sällskapet, hvars medlemmar satte som sitt mål att införa konsten inom hemmets väggar. Ur denna grupp af konstnärer framsprang äfven bokens renässans. Konstnären

var William Morris och källan, ur hvilken han öste, var boktryckerikonstens glansperiod eller närmare bestämdt den italienska bokkonsten i slutet af 1400-talet. De gamla åsikterna ifråga om bokutstyrsel kommo åter till heders, och i främsta rummet lades vikt vid tecknandet af typer, på deras anordning, på papperets och tryckets godhet. I sista hand kommo prydnader och illustrationer. I fråga om textens placering på baksidan utgick man från dubbelsidan eller uppslaget, lät den undre marginalen tjäna som fundament, på hvilket bägge sidorna uppbyggdes, och gjorde den bredast, de bägge inre smalast och de yttre bredare, och på detta sätt stodo bägge sidornas textfyrkanter slutna tillsammans, omgifna af en bred hvit ram. Men äfven åt bokens yttre ägnades konstnärlig uppmärksamhet. I denna gren upptogos ock traditionerna från bokbinderiets blomstringstid. Emellertid är bokbandet som konstverk en lyxartikel, alltför dyr för allmänt begagnande, och så kostbara läderband, som de, som tillhörde äldre bibliofilers yppiga bibliotek, kunna icke få någon större spridning. Men nutida tekniska hjälpmedel medgifva att äfven på mindre kostbart sätt omgifva boken med ett fullt konstnärligt omhölje. Bägge dessa riktningar har England företrädt och därigenom gifvit impuls till ett konstnärligt utseende åt bokens såväl inre som yttre.

Det var helt naturligt att den nya bokkonsten öfverallt skulle finna hängifna beundrare. Men man begick i början felet att kopiera mästaren, utan att göra sig redo för de åsikter, efter hvilka han arbetat. Men öfverallt har traditionen numera tagit ut sin rätt, mästarens arbeten äro icke längre mönster, de äro bevarade som kostbara relikier, men hans föreskrifter följas af den konstförfarne bokhandtverkaren i nästan alla länder.

I Amerika har den bokkonst, som utgått från England, antagit en mängd olika dels konstnärliga, dels mera bizarra former. Men den har ock utvecklat en typ-teckningskonst, som är alldeles enastående. De nyare amerikanska typsnitten förråda ett ingående och detaljeradt studium af gamla mästerverk och en djupgående kunskap om fordringarna på läsbara, och på samma gång dekorativa bokstäfver.

I Frankrike hafva de nyare åsikterna om bokkonst måhända utöfvat mindre inflytande. Bokkonsten har där gamla traditioner och man förföljer desamma. Men äfven där har landets främste konstnärer tagit boken i sitt hägn, och särskildt de franska lyxböckerna stå utan tvifvel i konstnärligt afseende på höjden af hvad som i bokkonst kan åstadkommas. På bokbandets område står fransmännen fortfarande främst, icke endast beroende på en genom ädla anor högt utvecklad konstnärlig smak, utan äfven beroende därpå, att maskiner icke vinna insteg inom de franska verkstäderna, som ännu sätta handens arbete främst af allt. Här ligger ock orsaken till att äfven de franska band, som tillverkas för stora upplagor, hafva något personligt öfver sig, och icke förete den mer eller mindre stela korrekthet, som maskingjorda, hur konstnärligt dessa senare än må vara anordnade.

I Danmark har boktrycket och särskildt bokbindningen erhållit en ny gestaltning och uppbyggts på de från England uttalade grundsatserna.

Ett land, som måhända mest utprägladt tillägnat sig den moderna eller kanske snarare gamla principen, att en bok i alla sina enskildheter bör ordnas efter en gemensam dekorativ grundsats, är Belgien. Det tillstånd, som i detta land förut rådde inom bokhandtverket, visar bäst huru man inom detta område icke bör gå tillväga. Förr trycktes en bok på ett ställe, det konstnärliga titelbladet och andra prydnader beställdes på ett annat, kanske illustrationerna på ett tredje. Först då allt skulle sammanställas till ett helt gjorde boken sina prydnaders bekantskap. Konstnärernas arbete var visserligen värdt allt erkännande, men bok och prydnader stodo i det lösaste sammanhang. Genom arbete och kunskaper hafva nu några konstnärer banat väg för en mera logisk bokkonst. Man eftersträfvade nu ingen lyx, endast ett fulländadt material, en säker stilkänsla vid behandling af satsbilden, ett sparsamt användande af prydnader, och, då de användas, tecknade i samklang med typernas linier; äfven bandet göres enkelt med särskild vikt lagd uppå en omsorgsfull inordning af skriften.

Genom gemensamt arbete af stilgjutare, boktryckare, förläggare och konstnärer har bokhandtverket i Tyskland erhållit sin nya grundval. Försök till ett bättre sakernas tillstånd gjordes redan för trettio år sedan, men ett allsidigt studium af de konstnärliga fordringarna efter engelskt mönster förskrifver sig först från det ögonblick, då man började uppfatta bokkonsten som en gren af det nya konsthantverket. Det är icke någon gemensam stil man åsyftar i den nya tyska bokkonsten. Typografien företräder stilen från våra farföräldrars tid såväl som från Alb. Dürers dagar, frakturtyper och antiquatyper ägnas samma intresse, de gamla götiska traditionerna och tysk renässansens bilda grundvalen för konstnärernas arbete. Men allt arbete utföres med samma mål, bokens enhetliga utstyrelse. Konstnärerna äro verksamma icke endast i tecknandet af prydnader, de rita nya bokstafsformer, de ordna texttyterna, gifva uppslag till bokens yttre dekorer, deltaga i det merkantila tryckarbetet. I de många tyska konstindustriella skolorna omfattas boken med ett lefvande och på kunskaper och förstånd byggdt intresse. Tysk smak, den må vara hämtad från hvilken tid som helst, är den konstnärliga lösen; på traditionen men efter moderna åsikter uppbygges den tyska bokkonsten. Det konstnärliga framåtskridandet uppbäres, i motsats mot England, där privatpressen banat vägen, af boktryckarne, det praktiska fackets män, i förening med konstnärer och konstväänner.

* *

En bokdetalj, som här i vårt land, i likhet med i Amerika och äfven delvis i Frankrike, spelar en stor roll är det dekorativa omslaget. Så tilldragande än ett sådant kan göra den obundna boken, så hör det dock i underordnad grad till bokkonst, utan bör snarare räknas till en mindre sorts plakatkonst. Det är bokens inre, som skall utgöra dess värde, och hur mycken konstnärlighet som lägges på omslaget, så hjälper detta icke upp en i öfrigt illa ordnad bok. Bokomslagen äro en form af konstnärlig reklam, men ingen boken tillhörande dekoration. Håller man sig till ren ornamentik och i likhet med fransmannen

A. Auriol icke målar några bilder, så kan det konstnärliga omslaget försvaras. Utgår man från skriften och gruppering af texten, från en sirlig anordning af den långa raden af bokstäfver, då kan ett dekorativt ornament gifva ökad lif åt det hela, som då kan vara berättigadt som en boken skyddande titelsida.

* * *

Valet af texttyper är en af de viktigaste faktorerna vid framställandet af en bok. I alla bokkonstens blomstringstider har på typsnittet nedlagts stor omsorg och konstnärlig smak. Ehuru visserligen icke tecknandet af texttyper inom ett land är en nödvändig förutsättning för framalstrande af en egen modern bokkonst — den kan som här af tekniska skäl omöjliggöras — så är den dock önskvärd, men i alla händelser visar valet af boktryckstyper, i hvilken riktning den allmänna smaken går. Hos oss är denna riktning otvetydlig, om än en betydande blandning typsnitt förekommer. De hos oss under de senare årtiondena mest använda typsnitten äro dels af holländskt, dels af engelskt och franskt ursprung. Samtliga äro oss tillförda från Tyskland, hvarifrån vi i öfrigt i hufvudsak erhålla vår typografiska materiel. Den så kallade mediævalstilen är tecknad och graverad i England och är af ungefär samma form som Caslons. Renaissance Antiqua har haft till modell Elzevierernas berömda typer och Deberny Antiqua är i hufvudsak tecknad efter fransmannens Didots bokstäfver.

BOKTRYCKAREKONSTEN HAR MED SEGRANDE MAKT 12345678910

Boktryckarekonsten har med segrande makt banat väg för sanningen; den har,

Mediævalstil efter Caslon.

BOKTRYCKAREKONSTEN HAR MED SEGRANDE MAKT 1234567890

Boktryckarekonsten har med segrande makt banat väg för sanningen; den har

Renaissance Antiqua.

BOKTRYCKAREKONSTEN HAR MED SEGRANDE MAKT BANAT 12345678910

Boktryckarekonsten har med segrande makt banat väg för sanningen; den har,

Antikva, skuren af Deberny, Paris.

* * *

Bland de grafiska reproduktionsmetoderna intager litografien främsta rummet, då densamma kan af konstnären personligen utföras. I likhet med i andra länder ha äfven hos oss konstnärer börjat att i litografi utföra arbeten, och ehuru icke reproduktionssättet vunnit något allmännare intresse, hafva dock en antal framstående blad sett dagen, bland hvilka Carl Larssons tydligt visa de rika möjligheter, en konstnär äger i litografien, för att på ett fullt konstnärligt sätt kunna se sitt arbete mångfaldigadt. Till fromma för vår konstnärliga utveckling skulle

vara, om våra konstskolor i långt högre grad än hittills beaktade den mångfaldigande konsten, som hos oss anses stå på ett lägre konstnärligt plan, men som dock, hvad historien visar, är den konst, som mer än all annan sprider kunskap och bildning. Man behöfver endast erinra sig det ofantliga inflytande, som de store mästarne inom konsten utöfvat genom sitt omhändertagande af den mångfaldigande konsten.

Boktryckerikonstens införande möjliggjorde utvecklingen af träsnittet, metall-gravyren och etsningen, hvilka metoder uteslutande användes för illustration och grafisk reproduktion, tills Senefelder omkring 1798 uppfann litografien. Litografiens enkelhet och jämförelsevis stora prisbillighet och särskildt dess förmåga att kunna reproducera konstnärens eget arbete tillförsäkrade densamma genast en stor popularitet, som bibehöll sig till långt inpå senare hälften af 1800-talet, då en ny metod, grundad på sol och ljus, fullkomnades och snart ersatte alla de hittills använda grafiska reproduktionssätten. Redan 1813 började Niépce försöken att ställa fotografien i litografiens tjänst. Hans nevö utvecklade processen, som omkring 1855 var i praktiskt bruk efter olika metoder. Redan 1852 hade man med lyckligt resultat börjat öfverföra fotografier på stål och koppar och därmed lagt grunden till fotogravyren, den vackraste af de fotomekaniska metoderna. 1866 öfverflyttades de fotolitografiska försöken till zinkplåten, som man fann i många fall besitta samma egenskaper som den litografiska stenen. Försöken ledde till den viktiga procedur, som skulle komma att ersätta träsnittet, och som här benämnes fototypi, klichéer i helton eller streckteckning. Metoden utvecklades därigenom att äfven halftonsbilder, fotografier och laveringar, genom ytans uppdelning i punkter, kunde reproduceras för tryckning i boktryckspressen. Metoden kallas här autotypi. En af de mest epokgörande tillämpningar af modern fotografi är metoden att återgifva färgade föremål genom trefärgstryck. Denna metod är byggd på kännedomen om tre primära färgförmimmelser i solspektrum, rött, grönt och blått-violett; alla andra färger uppkomma genom blandningar af dessa i olika proportioner, de tre tillsammans bilda hvitt. Skillnad måste emellertid göras mellan färgförmimmelse uppkommen som här genom ljus och genom pigment. Till exempel, blått och gult ljus frambringa en förmimmelse af hvitt, gult såsom varande en blandning af rött och grönt, och blått en blandning af blå-violett och grönt etc., under det att, som bekant, en blandning af gult och blått pigment synes grönt, emedan rött och violett äro absorberade och icke reflektera. En pigmentblandning, sammansatt af de primära färgerna rött, grönt och blå-violett, synes svart. Teorien blef fullt undersökt 1860 af professor I. Clerk Maxwell, som 1861 visade att metoden var på fotografisk väg praktiskt utförbar genom att taga tre fotografier af en färgad remsa genom tre färgade vattenfilter, hvarigenom framställdes tre bilder, som representerade de röda, gröna och blå delarna. Genom att ånyo framställa dessa bilder genom tredubbel projektion genom filterna åstadkoms en bild af den färgade remsan. 1867 och 1868 utarbetades af Cros och du Haumont en photocromatisk metod med trenne färgfilter, en orange, en grön och en violett. De inrättade ett photo-chromosome

för att se en transparent tafla i färger med användande af tre färgade filter, men förbättrade metoden, så att i stället för filterna användes ett enkelt nät af röda, gröna och violetta linier, således tryckning af färgade taflor med pigmenttryck på röd, gul och blå textur.

Metodens tillämpande på det kemigrafiska området gjordes först 1870 af Husnik i Prag, Albert i München och Löwy i Wien och utvecklades sedermera företrädesvis af baron Hübl och professor Eder i Wien samt bröderna Lumière i Paris. Dessa senare hafva för kort tid sedan utvecklat trefärgsfotografien därhän, att direkt från originalet kan tagas en diapositiv bild i originalets färger. Problemet att framställa trefärgstryck är ganska invecklad, emedan det från föremålet, som skall reproduceras, reflekterade ljuset måste först delas i sina tre beståndsdelar, rödt, grönt och blått-violett, genom användande af lämpliga färgade glas eller filter, så att tre negativbilder erhållas, hvilka hvardera återgifva så mycket af föremålet, som den kvantitet af ljus, som passerat genom filtern, tillåtit. Dessa tre bilder måste vara fullkomligt lika stora, så att de passa in den ena på den andra. Från dessa göras sedermera respektive tryckplattor i autotypi, hvilka tryckas i färger, komplimenterande med de använda filterna, så att cyan-blått användes till det röda negativet, karmosinrödt till det gröna och gult till det blå-violetta. En riktig sammansättning af dessa tre tryck återgifver originalets färger. För att uppnå en än större och bättre verkan tillägges ofta numera en fjärde plåt, som tryckes i grått eller svart, och hvarigenom bilden erhåller ett kraftigare utseende.

En metod, som icke blifvit omnämnd, men som tillhör den ofvan nämnda fotolitografiska metoden, är ljustryck, där trycket utföres direkt från den på en med ljuskänsligt gelatinskikt preparerad glasplåt direkt kopierade bilden.

Det är helt naturligt att i ett så litet land som vårt respektive reproduktionsanstalter icke kunna nedlägga några större kostnader på experiment, utan vi äro hänvisade till att, först då metoderna fullkomnats i utlandet, söka tillägna oss desamma. För icke allt för många år sedan utfördes i utlandet, hufvudsakligen hos firman Angerer & Göschl i Wien, en mycket stor del af våra reproduktioner. Numera torde, sedan vi hunnit inlära de olika metoderna, reproduktionskonsten hos oss nått en sådan fulländning, att sällan en bild, för att reproduceras, behöfver sändas utomlands. Väl finnes ännu en del reproduktionssätt, som ännu icke hittat vägen till oss, men de, som mest kunna komma till användning, äro företrädda. Så användes för våra kartor, heliogravyr, en metod att på fotogalvanisk väg erhålla en graverad kopparplåt, fotogravyr, fotokemisk kopparetsning, dessa båda metoder afsedda för tryckning i koppartryckpress, vidare ljustryck och fotolitografi, denna sistnämnda metod utvecklad så att äfven halftonsbilder med densamma kunna i litografiskt färgtryck återgifvas, samt slutligen de för boktryck afsedda reproduktionsmetoderna fototypi, autotypi och tre-, fyra- och flerfärgstryck.

Det konstnärliga träsnittet har dessvärre numera hos oss endast få utföware, undanträngdt som det blifvit af de mekaniska reproduktionssätten.

Ett stort inflytande på våra böckers utseende hafva de fotomekaniska reproduktionerna, företrädesvis autotypien, utöfvat, i det denna fordrar för att komma till sin fulla rätt ett papper med särskild för trycket lämpad yta. Autotypiplåtens yta består af ett stort antal fina punkter, hvilka åstadkomma bilden och hvilka fordra ett papper med särskildt fin och jämn yta. Härför fabriceras ett slags kriteradt papper, som emellertid har flere olägenheter. Ofta är det blankt och därför olämpligt för ögonen, därtill synnerligen tungt, föga hållbart och i öfrigt af mycket okonstnärligt utseende. Vi synas emellertid högst betydligt öfverdrifva betydelsen af sådant papper för autotypier, ty dessa kunna med nästan lika god verkan och i alla händelser med betydligt större konstnärlig verkan tryckas å papperssorter, som bättre lämpa sig för bokkonst.

Ett annat inflytande och måhända skadligare har autotypien hos oss utöfvat, nämligen på illustrationskonsten. Denna har mer och mer öfvergått i tuschlaveringar såsom varande lättare och bekvämare att framställa, och den vackra strecktekningskonsten har härigenom mycket försummats. Detta förhållande har naturligen i sin mån bidragit till att våra illustrerade arbeten oftast tryckas på det ofvan nämnda slaget af papper, som så föga lämpar sig för en bokkonst, på hvilken man sätter litet högre anspråk.

* * *

Det återstår att nämna det slag af bokhandtverk, som för hvarje dag antager ett allt större och större omfång, nämligen småtrycket eller det så kallade accidenstrycket. Societeten, affärsvärlden och industrien har behof af trycksaker, hvilkas antal oafbrutet växer och hvilka betinga en allt bättre och bättre utstyrsel. Det är otvifvelaktigt att denna gren af bokhandtverk bör vara ett rikt fält för konstnärlig verksamhet, då uppgifterna växla i oändlighet, från det större prospektet till de mindre korten och cirkulären. I England lägger man ned en ytterlig omsorg på de prospekt och kataloger öfver nya böcker, som af förläggare utsändas. Såväl hvad papper, tryck som satsanordning beträffar äro dessa ofta små mästestycken i god bokkonst. I Amerika äro affärsprospekten föremål för en konstnärlig utstyrsel, som man knappast får se på något annat håll. Här lägges i synnerhet vikt på ett originelt och i ögonenfallande omslag till prospekt och dylika arbeten, och åt de smärre sakerna söker man i möjligaste mån gifva en så smakfull typografisk utstyrsel som möjligt. De af våra konstnärer — till största delen äro de kvinnliga — som ägnat sig åt bokhandtverket, inskränka sig till tecknandet af bokprydnader, exlibris, omslag, firmamärken och dylikt, men blifva sällan i tillfälle att pröfva sina krafter på det rent typografiska området, vid hvars allvarliga studium man icke synes fästa någon större uppmärksamhet, men som säkerligen skulle visa sig lönande på samma gång det kom vår bokkonst till godo.

* * *

En blick tillbaka och en blick omkring oss har varit nödvändig för att rätt uppskatta vår bokkonst och förstå dess förtjänster och se dess brister. Den del af utställningen, som berörde bokhandtverk, var i stort sedt alltför obetydlig, för att kunna gifva ett tillförlitligt vittnesbörd om vår förmåga på detta område. Det sätt hvarpå utställningen af boktrycket var anordnad lämnade ej heller tillfälle för de utställda tryckproven att fullt komma till sin rätt. Det vore ej rättvist att på grund af utställningen gifva något omdöme om vår bokutstyrsel, men utan tvifvel gaf den dock vid handen, att beaktansvärda sträfvanden göras för att föra vår bokkonst in på efter moderna grundsatser banade vägar. Tekniskt hafva vi tillgodogjort oss alla moderna hjälpmedel och äro fullt ut herrar öfver deras användning, men i allmänhet synas vi icke skänka det konstnärliga boktrycket den större och allvarligare uppmärksamhet som är af nöden. Det ligger icke något gemensamt sträfvande hos dem, som syssla med olika grenar af bokhandtverk, att nå upp till ett högre plan, man arbetar ännu hvar för sig, följande sina egna ingifvelser utan någon fast grund att stå på. Det gäller att i likhet med utlandet taga vara på de traditioner vi äga från äldre tider, då kosthandtverket hos oss stod i blomstring. Icke så litet är dock härför uträttadt. Vår bokhandtverkliga litteratur är redan rätt beaktansvärd och kommer att så småningom mer och mer fästa uppmärksamheten vid våra bokskatter, vid bokkonsten och dess utöfvare. Vi äga ett par tidskrifter, som hvar för sig söka att främja bokkonsten i historiskt, konstnärligt och tekniskt hänseende. Föreningen för Bokhandtverk har under sin tioåriga tillvaro i sin mån verkat för ett rätt omhändertagande af handtverket. Grunden till ett bokindustrimuseum, afsedt för underlättande af studier, är lagd, och i Stockholm och Göteborg äro yrkesskolor sedan några år tillbaka i verksamhet. Svenska Boktryckareföreningen, i hvilken är samlad landets yrkesmän och som anordnat utställningen, har omhändertagit yrkets ekonomiska och tekniska intressen, men har äfven sin uppmärksamhet riktad på de konstnärliga intressena. Det är således otvifvelaktigt, att boktryckerikonsten har målsmän, hvilkas arbete i sinom tid blir fruktbärande.

Bokbinderiet å utställningen visade en konstnärlig halt, som står fullt i jämbredd med det bästa utlandet har att uppvisa. Inom denna gren af bokhandtverket har tradition gjort sig mera gällande tack vare samarbetet mellan förstående konstnärer och yrkesmän. Det franska bokbandet har förr hos oss varit tongifvande, och så är förhållandet äfven nu. Det engelska bokbandet har visserligen af flere af våra kostnärer studerats och äfven bland dem funnit utöfvare men har dock icke vunnit det inflytande, som det franska erhållit, tack vare våra på detta område framstående mästare.

Reproduktionskonsten gaf å utställningen en fullständig bild af vår förmåga på detta område. Såväl litografi och ljustryck som de fotografiska reproduktions-sätten voro på ett påfallande lyckligt sätt företrädade. Särskildt fäste man sig vid att de allra senaste uppfinningarna inom reproduktionen för boktryck voro representerade. Så utföres här såväl de retouscherade bilderna af maskiner och industriella föremål, som alla slag af färgtryck. En del af reproduktionstekniken, litografi

tillsammans med fotolitografi, uppvisade reproduktion af bokband i färger, utan gensägelse ett mästerverk inom reproduktionsteknikens område. Koppartrycket, det vackraste och mest gedigna af reproduktionssätten, kan till följd af sin dyrbarhet här finna ringa användning. Så mycket mera glädjande torde det vara, att äfven detta reproduktionssätt hos oss funnit kunniga utöfvare.

Inom denna afdelning af utställningen hade teckningar för bokhandtverk fått plats. Våra förnämsta konstnärer på detta område voro representerade, hvilket äfven teckningarna noggsamt utvisade. Emellertid kan dylika alsters konstnärliga halt icke bedömas utan att vara insatta på den plats, de äro ämnade att intaga. I och för sig må de vara hur konstnärliga som helst, bilda de icke tillsammans med texten ett organiskt helt, äro de utan värde. För vår svenska bokkonsts framåtgående bör i detta sammanhang uttryckas den förhoppning, att våra bokkonstnärer må kunna få uppgifter att lösa, som sätta dem i mera intimt samband med boken, än hvad som hittills varit fallet. Att vår bokkonst däraf skulle draga stora fördelar lider intet tvifvel.

Till sist må omnämnas den rikhaltiga samlingen af teckningar till bokomslag. Denna utvisade icke så få utslag af svenskt kynne och god fantasi, men man saknade tecknade omslag, där texten intagit hedersrummet och uteslutande utgjort föremål för konstnärlig behandling. Bokstäfverna, deras form och sammanställning är och förblir hufvudsaken i all bokkonst.

XXIV.

INTERIÖRER

AF E. G. FOLCKER.

Den moderna riktning i hvilken hela vår konstindustri slagit in, följande exempel från föregångslanden: England och Tyskland, gör sig måhända framför allt gällande inom möbelindustrien. En jämförande återblick endast något årtionde tillbaka ger vid handen, huru snabbt utvecklingen gått från de utlevade historiska stilarna till en fri, personlig formgifning. Ännu vid Stockholmsutställningen 1897 var »empirestilen» så godt som ensam härskande, den sista länken i en nära hundraårig kedja af stilimitationer, men redan då framträdde ett och annat enstaka tecken till, att de nya strömningarna började nå äfven till oss.

En blick på vår nuvarande möbeltillverkning konstaterar, att denna i hela sin utsträckning kännetecknas af en ny, en modern formgifning.

Visserligen tillverkas alltjämt möbler i historisk stil, men då högst sällan i »tillämpad» sådan stil, hvilket under en icke så aflägsen tid var vanligt och i allmänhet innebar, att möblernas hufvudformer voro i någon mån ändrade efter en senare kulturperiods behof, och äfven dess dekorativa detaljer voro med en viss frihet behandlade. Nej, en nutilldags utförd stilmöbel måste vara en i det minsta trogen kopia af en gammal förebild.

Orsaken till detta ganska märkliga faktum är att finna däri, att en om också ytlig kännedom om de gamla möbelstilarna på senare tid spridt sig åtminstone inom vissa lager af allmänheten. Detta förhållande står å sin sida i sammanhang med den sedan några årtionden härskande antikvurmen, som ännu alltjämt florerar vid sidan af eller som en motsats till de moderna sympatierna.

För att tillfredsställa denna efterfrågan efter gamla möbeltyper är det som dylika imitationer förfärdigas och förfärdigas med så stor skicklighet, att de icke sällan af en okritisk allmänhet förväxlas med originalen.

Det är ingen ringa del af i sina ägares ögon såsom hundraåriga ansedda byråar, skrifbord, o. s. v., som i verkligheten lämnade snickareverkstaden för endast ett par år sedan.

Denna kopieringsindustri bedrivs efter tvänne skilda men med hvarandra jämnlöpande linjer. I ena fallet är det det yrkesmässiga konsthandtverket som producerar mer eller mindre dyrbara, i ädla träslag utförda med inläggningar och bronsbeslag försedda salongsmöbler. Och det är denna produktion som — säkerligen i de flesta fall oafsiktligt — ger anledning till utpräglade af förfälskningar.

INTERIÖRER

I det andra fallet är det den återuppväckta hemslöjden, som utsläpper i marknaden massor af enklare möbler, till hvilka modellerna helst tagas från 1700-talets stilar och som vanligen målas i hvit oljefärg. Denna tillverkning äger visserligen den förtjänsten, att den vill träda i stället för en godtköpsfabrikation i saknad af både smak och gedigenhet, vill lära befolkningens breda lager särskildt landtbe-folkningen att använda af dem själfva slöjdade möbler af goda former och gedi-get arbete. Så som hemslöjden hittills utvecklat sig förefaller det emellertid, som om det snarare vore de bildade klasserna — ej minst i städerna — som i första hand funnit sig tilltalade af dessa enkla möbler af gamla kända typer.

Det kan sålunda tyckas, som om de historiska stilmöblerna hos oss vore långt ifrån öfvergifna, och vid en jämförelse med några af kontinentens länder, framför allt med Tyskland, skall man finna, att tillverkningen af dylika är hos oss relativt betydligt större.

Men saken är den, att båda dessa yttringar af antik-imitation ingenting an-nat äro än en tillfällig, ytlig modeströmning, under det att den ännu så kallade nya riktningen utgör en utveckling, en på djupet gående rörelse framåt.

Det finare möbelsnickeriet skall upphöra att frambringa rococobyråar och skrifbord i empire, så snart det icke längre är på modet att möblera sin bostad såsom förfäderna. Hemslöjden skall då också, om icke förr, finna, att den lika väl kan producera enkla gedigna och prydliga möbler skapade för samtiden, ut-tryck af dess praktiska och skönhetsbehof.

Det skede af den dekorativa konstens utveckling, hvori vi för närvarande befinna oss, karaktäriseras i första rummet af frigörelsen från de historiska stilar-nas herravälde. Detta är själfva grundbetingelsen för företeelsen i hela dess ut-sträckning och den särskiljes redan härigenom fullständigt från föregående skeden. Ty medan dessa voro resultaten af en stilarnas småningom skeende utveckling den ena ur den andra, innebär det nuvarande skedet en brytning med de föregående.

Denna negativa sida af företeelsen motsvaras af en positiv, som först ger den dess fullständiga karaktäristik. I stället för användandet och tillämpandet af häfdvunna former har träd det personliga skapandet af nya, i stället för efter-härminingen uppfinningen. Det är detta personliga drag, som ger vår tids deko-rativa konst dess egentliga prägel, och som ger den en egendomlig särställning vid jämförelse med andra tiders.

Det talas ofta och mycket om »den nya stilen», »den moderna stilen» och spekuleras öfver, huruvida den redan har inträdt eller hurudan den skall te sig, då den blir färdig. Det ena är lika fåvitskt som det andra.

Någon modern stil i samma mening som renässansen eller rococon på sin tid voro det, d. v. s. såsom en för en viss kulturperiod karaktäristisk och för ett flertal länder åtminstone i hufvuddragen gemensam riktning inom den deko-rativa konsten, är icke längre tänkbar med de förutsättningar, hvarpå den moderna formgifningen bygger.

Den moderna riktningen är således ej och kommer aldrig att blifva en all-män tidsstil, utan den kommer att såsom redan nu är fallet utgöras af lika många

INTERIÖRER

»stilar» som det finnes verkligt skapande konstnärer. Att sedan de starkaste individualiteterna, de genialaste skaparne komma att följas af sina skaror af imitatorer ligger i sakens natur och kommer att förallmänliga dessa personliga stilar på samma gång som det kommer af förflacka dem. Denna företeelse kan redan konstateras blott genom citerandet af de allmänt kända benämningarna »Jugendstil», »Secessions-stil», »Wiener-stil» o. s. v., som icke varit annat än de in absurdam utdragna konsekvenserna af vissa konstnärers personliga formspråk.

Det är ingen händelse, att det är tyska benämningar som här valts såsom exempel, ty det är Tyskland som i första hand tagit upp den från England utgående moderna rörelsen och som icke blott med största kraft utan i den största utsträckning för den framåt. Under det att de ideer, för hvilka William Morris var den store förkämpen, onekligen i dennes eget land numera stannat i växten, hafva de nämligen i det »stora fäderneslandet» upptagits med en entusiasm och utvecklats med en framgång som gör, att Tyskland nu måste erkännas intaga ledareplatsen på den dekorativa konstens område.

Betrakta vi nu denna nya dekorativa konst, så skola vi i alla dess mångfaldiga skiftningar, som betingas af dess personliga individuella karaktär, dock finna vissa genomgående, gemensamma drag, som framför allt visa dess modernitet.

Det viktigaste af dessa drag är formgifningens starkt betonade beroende af ändamålsenligheten. Detta var redan Morris' lösen, men den tid som gått sedan den store reformatorns uppträdande har endast ytterligare befastat denna fordran, hvilken ju i detta närvarande, ingenjörsvetenskapens och maskinkonstruktionens tidevarf, är mer än någonsin förklarlig och naturlig.

Härmed sammanhånga krafven på konstruktivitet och materialtrohet, kraf hvilka visserligen — mer eller mindre omedvetet — iakttagits under hvarje konsthandverkets blomstringsperiod, och hvilkas försummande just kännetecknar förfallet, men som aldrig förr så medvetet och så bestämdt framhållits.

I direkt motsats till de historiska stilarna i allmänhet karaktäriseras den moderna riktningen vidare genom formernas enkelhet och ornamentikens sparsamma användning. Typiskt för hvarje slag af konstföremål från förgångna tider är dekorationens spridande öfver hela föremålet, ett dekorationssätt som allt för ofta urartade i öfverlastning och ej sällan endast tjänade att dölja en mindre god formgifning. Den moderna riktningen däremot lägger hufvudvikten på grundformens renhet och nobless, låter materialet verka genom sitt eget utseende och anbringar ornamentet endast på vissa bestämda punkter, liksom ett koncentrering af den konstnärliga formgifningen, som ett smycke på en enfärgad klädnad.

Efter dessa korta antydningar af den moderna riktningens allmänna kännetecken, gäller det att tillse, i hvilken grad och i hvilken utsträckning denna riktning hittills gjort sig gällande inom vår svenska rumsinredning och möbeltillverkning.

* * *

INTERIÖRER

Rummets behandling såsom ett konstnärligt helt är den uppgift, som den moderna riktningens förkämpar ställa såsom den förnämsta, då det gäller bostadens eller i allmänhet interiörens anordning och möblering. I Tyskland — föregångslandet — har man också skapat ett nytt ord »Raumkunst» eller snarare upptagit detta redan förut begagnade uttryck i en ny betydelse, för att beteckna hvad det här är frågan om.

Denna interiörens behandling innebär å ena sidan de rent arkitektoniska och dekorativa förutsättningar, som ligga i en vacker form, goda proportioner, fönsters och dörrars former och läge, taks, väggars och golfs färgbehandling m. m., å den andra möblernas former och färg, placering i rummet och i förhållande till hvarandra.

»Ett rum skall verka färg icke färger», är ett yttrande af Morris, som *mutatis mutandis* är lika tillämpligt på formerna hos dess bohag, hvilkas lugn och harmoniska enhetlighet är nödvändig för en konstnärlig helhetsverkan.

Samma kraf har funnits och med mer eller mindre framgång fyllts under gångna stilperioder, det var först under adertonhundratalet, som det helt och hållet lämnades åsido. Det smakens förfall, mot hvilket den store engelske reformatorn uppträdde, hade frossat i råa färgsammansättningar och vidriga former, och vi måste kanske erkänna, att försyndelserna härvidlag ingalunda upphört så hastigt eller så allmänt som rörelsens styrka och spridning kunnat låta förmoda.

Det ligger i sakens natur, att en genomförd »rumkonst» förutsätter en konstnärs uppfattning och genomförande af uppgiften. Vi taga då ordet konstnär i en vidsträcktare bemärkelse än den sedvanliga. Som bekant är det särskildt utföware af de bildande konsterna, hvilka flerstädes och äfven hos oss inlagt förtjänster om konstslöjdens höjande i senare tid. Det kan dock icke nekas, att det utvecklade färgsinne, den odlade formkänsla, som man förutsätter hos en målare eller bildhuggare, icke alltid motsvaras af den yrkeskunnighet, den förmåga af materialbehandling utan hvilken konstslöjdstret lätt kan blifva för sitt ändamål oanvändbart.

Särskildt hvad rumkonsten beträffar ligger det nära till hands, att arkitekten — om han öfver hufvud taget äger konstnärliga kvalifikationer — skall vara »rumkonstnären» *par préférence*. Den som uttänker en byggnads plananordning, komponerar dess arkitektur utan och innan, bör också vara den som inreder dess interiörer, tecknar deras möbler, bestämmer deras färgverkan och ordnar deras dekorativa utstyrsel.

Olyckligtvis finnas — hos oss som annorstädes — så många förhållanden som lägga hinder i vägen för realiserandet af ett dylikt önskemål. Så länge våra bostäder byggas i form af hyreskaserner, där den ene flyttar in, när den andre flyttar ut, blir ett samarbetande af rumsinredningens och möblernas skönhetsverkan en omöjlighet.

I detta förhållande synes ju emellertid en ljusning börja inträda i och med den starka »egnahemsrörelse», som för närvarande hos oss vinner allt större terräng och sprider sig inom alla samhällsklasser.

INTERIÖRER

I landthuset, villan eller stugan blir förhållandet naturligtvis helt annorlunda än i hyreshuset och här skulle för arkitekten kunna föreligga det allra yppersta tillfälle att dokumentera sig såsom »rumkonstnär».

Af åtskilliga orsaker tyckes detta dock endast ha ägt rum i ytterst liten utsträckning. Det är att hoppas, att den väsentligaste af dessa orsaker ligger i hela egnahemsrörelsens relativa nyhet och det därmed sammanhängande förhållandet, att arkitektens befogenhet i denna riktning ännu ej ingått i det allmänna medvetandet.

Ett faktum är, att de af våra arkitekter, hvilka sysselsätta sig med komposition af möbler af modern hållning, kunna räknas snart sagdt på den ena handens fingrar.

Icke ens dessa få konstnärer ha emellertid haft tillfälle att i någon större utsträckning ägna sig åt detta fack. Hvad de hittills frambringat har dock gifvit vid handen, att äfven vårt land äger konstnärliga krafter af den styrka och det egenartade kynne att de skulle kunna rikta vår möbelkonst med former, som i konstnärlig originalitet väl kunde täfla med äfven det bästa som för närvarande produceras på de ställen, där den moderna rörelsen hittills lämnat sina största resultat.

Vi sakna som bekant — på möbeltillverkningens område — dessa under en eller flere konstnärers ledning stående stora verkstäder eller verkstadssammanslutningar som i Tyskland numera uppstått på flere ställen, verkstäder helt och hållet ägnade åt utförandet af ledarens idéer, där en imitation af stilmöbler icke får och icke kan förekomma, verkstäder som i sitt energiska och målmedvetna arbete i högsta grad bidragit till genomförandet och populariserandet af den nya riktningen därute.

I stället för dessa mera ideela institutioner ha vi de stora möbelfirmorna, som i första rummet äro affärsföretag.

I dessa företags tjänst arbetar en kår af intelligenta, skickliga och i vissa fall för sitt yrke synnerligen begåfvade möbeltecknare. Dessa hafva en gifven fördel framför »konstnärerna», däri att de — i ständig rapport med verkstaden — äro fullt inne i yrkets teknik, känna materialets resurser och konstruktionens betingelser.

Men — och här är fördelen åter på »konstnärernas» sida — dessa möbeltecknare intaga ingen själfständig ställning gent emot allmänheten. Den »affär» för hvilken de arbeta måste för att hålla sig uppe i den stora konkurrensen lyda denna allmänhets alla önsknings, och möbeltecknaren måste vara redo att producera sig i rococo som i empire, i »engelsk» som i »modern stil».

Detta »mångteckneri» leder i bästa fall till en stor habilité, en utpräglad lätthet att röra sig med former och »svänga till» ett ornament, men det ligger i sakens natur, att det är högst fördärfbringande för det konstnärliga skapandet, för originaliteten, om en sådan finnes.

Då det gäller möbelkomposition af modern hållning, hvilket faktiskt är hvad allmänheten för närvarande på det hela taget föredrar, så måste det dock erkännas, att våra möbeltecknare till yrket genom att fasthålla vid de moderna fordringarna på konstruktivitet och enkelhet i formgifning och genom att undvika

INTERIÖRER

ytterligheter, verkligen i allmänhet lyckas åstadkomma en möbeltyp af allmänt modern hållning, i hvilken hvar och en sedan inlägger något individuellt vare sig eget eller andras.

Med den storartade utveckling, som den moderna riktningen fått i Tyskland, och med den mängd af konstnärer, som där arbeta såsom möbeltecknare, vore det knappast tänkbart, att ett inflytande från Tyskland icke skulle göra sig gällande inom vår möbelkonst. Ett sådant inflytande är också i många fall ganska märkbart, än under form af obestämd allmän likhet, än såsom en tydlig påverkan af någon viss konstnär, någon gång såsom ren imitation.

Dylika inflytanden hafva dock alltid kunnat iakttagas hos arkitekter och möbeltecknare, hvilka icke ägt en personlig skapande förmåga, och i detta fall må vi med tillfredsställelse konstatera, att förebilderna icke hämtats från Frankrike, där den moderna rörelsens resultat på detta område hittills utfallit så ytterst otillfredsställande, utan från Tyskland, där redan stamfrändskapen kan förklara vissa likheter i formspråket, och där de moderna formerna — vissa mera kuriöst utvecklande konstnärsindividualiteter undantagna — verkligen på ett både i estetiskt och praktiskt afseende synnerligen tillfredsställande sätt uppfylla sitt ändamål.

Erkännande tillvaron af dessa främmande inflytelser på vår möbelkonst måste man dock konstatera, att de utgöra undantag och att, huru ny rörelsen än är hos oss, den likväl präglas af bestämda nationella särdrag, som bestyrka, att den icke får betraktas såsom en öfvergående moderiktning, utan att vi faktiskt redan äga och i allt rikare utveckling kunna motse en svensk möbelkonst af modern hållning.

Detta nationella drag är för öfrigt särskildt betecknande för den moderna dekorativa konsten öfver hufvud och utgör det enande och sammanhållande i dess i öfrigt helt och hållet personliga, individuella och följaktligen oändligt mångskiftande karaktär.

Äfven de historiska stilarna voro nationella så till vida som deras allmänna karaktär utvecklades olika i de skilda länder där de härskade. Den tyska rococon kan sålunda skiljas från den italienska och från den franska o. s. v. medan själfva stilens grunddrag dock öfverallt voro desamma. Den moderna riktningen däremot lämnar i långt högre grad utrymme åt det nationella, då den — i sin personliga, individuella karaktär — saknar allmängiltiga stilegendomligheter. Under det att man sålunda icke kan tala om en »modern stil» i samma bemärkelse som någon af de historiska stilarna, skulle man däremot kunna tala om en tysk, en fransk, en svensk stil af modern hållning.

De särdrag som utmärka vår moderna svenska dekorativa konst, och som säkert bättre och lättare iakttagas af främlingen än af oss själfva, hafva sin grund i våra nationella egendomligheter, våra historiska traditioner, vår naturvärlds företeelser.

I största allmänlighet skulle de kanske kunna angifvas såsom ett allvar och en kraftighet i massornas fördelning som någon gång ger en verkan af tyngd, en om också omedveten påverkan af barockens formgifning ofta nog parad med en fläkt af den folkliga konstens, allmogekonstens uppfattning; i ornamentiken

INTERIÖRER

slutligen en afgjord förkärlek för motiv hämtade från det egna landets växt- och djurvärld.

Det har ofvan påpekats, hurusom interiören såsom resultat af en genomförd »rumkonst» hos oss ännu knappast kan talas om, och skälen härför ha i kort-het angifvits. Härmed sammanhänger det förhållandet att våra »möbelarkitekter» ytterst sällan få tillfälle att komponera några väggfasta anordningar. Man kan få se en spiselalkov (engelsmännens »inglenook»), ett utbyggdt fönster (tyskarnes »erker») men eljes är ett panelverk af större eller mindre höjd allt, som — också det sällan nog — förekommer. Man inskränker sig till komponerandet af möbler vanligen under form af ett »garnityr» d. v. s. ett visst bestämdt antal för vissa rum afsedda möbler alla i samma träslag och med samma ornamentik genomgående för alla de olika pjäserna. Till salongen — hvilken rums-typ ännu finnes kvar, ehuru den torde vara på väg att försvinna — höra så-lunda i första rummet sittmöbler af olika slag, det obligatoriska »divansbordet» och ett större eller mindre antal smärre bord, samt något skåp för förvaring och utställning af ägarens samlingar af »objets d'art». Byrån som under rococo- och Louis XVI-tiden hade sin bestämda plats i detta rum och följaktligen var utstyrd med all möjlig prakt, har i våra tider förvisats till toalett- och sofrummen, dit den också mera hör. Äger huset någon »antik» byrå, så har dock denna sin gifna plats i salongen, där den står som en gengångare midt ibland sin moderna omgifning.

En annan möbel som däremot tillhör vår tids salongsinteriörer är pianot, flygeln eller pianinot som inflyttats från matsalen, i hvars möblering det för ej länge sedan nästan alltid ingick.

Det moderna pianots, särskildt pianinots form och utstyrsel är alltjämt möbelarkitekternas kanske svåraste problem. Ännu i slutet af nittioalet hade knappast något försök gjorts hos oss att gifva denna form en något konstnärlig prägel. Nu, sedan problemet har upptagits till allvarlig behandling i alla länder där den moderna riktningen gjort sig gällande, ha äfven våra pianotillverkare börjat anlita konstnärliga krafter för erhållande af vackrare omhöljen för sina instrument. Det har redan nu utförts icke så få »moderna» pianinon, de flesta dock utgörande variationer af den gamla typen, om något verkligt nytt uppslag kan man knappast tala.

En rumstyp som uppkommit eller kommit till heders i våra dagar är det rum, som är eller skulle vara familjens egentliga samlingsrum. Det är den gamla salongens eller »förmakets» moderna efterträdare, och det kan ännu icke sägas ha fått något eget namn. Af några för hvilka »salongen» fortfarande är ett helgadt begrepp, kallas det »hvardagssalong», af andra mera anspråkslösa »hvardagsrum»; det benämnes också med det gammaldags ljudande ordet »dagligrum», och på senare tid har man till och med hört det i svenska öron något egendomliga »sittingrum», en väl ordagrann öfversättning af det engelska »sittingroom».

Alla svårigheter vid benämmandet oafsedda, förstår hvar och en, att det är frågan om det rum som bör vara hemmets favoritrum, dess midpunkt och »allra heligaste». Det bör vara bostadens största rum, där icke blott familjen daglig-

dags kan vistas, utan där kära gäster kunna bjudas till samkväm. Ägnadt åt förströelsen och hvilan efter arbetet, bör det i alla sina anordningar realisera begreppet »hemtrefnad». Detta rum kan i sig upptaga alla de slag af möbler, som tillhöra salongen. Men det bör äfven hafva plats för bokskåpet eller hyllan, för skrifbord och sybord. Denna rumstyp är som sagdt ny, den börjar framträda här och hvar särskildt i våra villasamhällens »egna hem»; ett godt bevis att den har framtiden för sig. Den är stadd i utveckling och det är af vikt, att den utvecklas åt rätt håll. Ett betänkligt moment härvid utgör den s. k. »matvrån», som i icke ringa utsträckning redan börjat framträda såsom ett appendix till detta rum. Att äta sina måltider i sällskapsrummet torde väl dock både från hygienisk, praktisk och sällskapssynpunkt vara lika olämpligt som att sofva sin nattsömn där. Ett eget rum för matserveringen om än aldrig så litet borde vara oefftergifligt för ett välordnad hemlif.

Matsalens möblering är i sina hufvuddrag densamma nu som sedan långa tider tillbaka, men vissa af dess möbler ha äfven i de nu lefvandes minne undergått ganska väsentliga förändringar. Hufvudmöbeln var ännu på 1800-talets midt den med glastrutor åtminstone i den öfre delen försedda »skänken». Med stilimitationens början efterträdde den af den s. k. »buffén» med sina arkitektoniska former och rika renässansornamentik, ty matsalen skulle som bekant alltid vara i renässans likasom den alltid måste vara i ek. I den moderna svenska matsalen har det monumentala »skåpet» med slutna dörrar blifvit hufvudmöbeln. En ny möbeltyp har efterträtt de gamla serveringsborden, det är »sideboardet», som med sitt engelska namn dock icke medfört sina engelska former. Dessa »sideboards» i de engelska 1700-tals-stilarna voro lika lätta, eleganta möbler som deras ättlingar hos oss äro tunga och gedigna. I allmänhet utmärkas våra moderna matsalsmöbler alldeles särskildt af denna tyngd, hvilken här förut angifvits som kännetecknande för våra möbelarkitekters moderna formgifning. En jämförande blick på andra länder visar, att detta är en specielt svensk egendomlighet, om så särdeles prisvärd må lämnas därhän.

Om man såsom varianter af »hvardagsrummet» betraktar »herr-rummet», »dam-rummet» m. fl. rum att vara och verka i, blir matsalen, rummet att äta i, den andra och rummen att sofva i den tredje kategorien af bostadens olikartade interiörer.

Knappast någon af dessa har genomgått en hastigare och mera fullständig förändring till ett bättre än sofrummet. Såväl från hygienisk och estetisk som bekvämlighetssynpunkt äro vår tids sofrum mycket öfverlägsna de näst föregående generationernas. Den moderna riktningen med sin starka hänsyn till det praktiska och ändamålsenliga har här också synnerligen tacksamma uppgifter. Hvad rummets viktigaste möbel, sängen beträffar, har den moderna smaken tagit afstånd från den för konstnärlig behandling så otacksamma järnsängen, och återupptagit sängen af trä, ehuru i nya praktiskt och estetiskt tillfredsställande former. Toalettbordet och lavoaren hafva också högst betydligt utvecklats i praktiskt afseende och äro numera af den mest inventiösa och bekväma inrättning.

INTERIÖRER

Ett för den moderna möbelkonsten särskildt kännetecknande drag är dess förhållande till materialet, icke blott i det fallet att den vid möbelns konstruktion fäster största afseende vid träets struktur, och äfven vid dekoreringsen räknar med denna, utan framför allt däri, att den hyllar en fullständig frihet i valet af träslag.

En blick på de historiska möbelstilarna visar oss, att hvar och en af dessa med förkärlek begagnade sig af ett visst träslag. Detta är, i stort sedt, till den grad genomgående, att man skulle kunna utbyta deras vanliga benämningar med namnen på de träslag, som under dem voro härskande, ekens, valnötens, det förgyllda träets, mahognyns tider. Vår tid begagnar dem alla och ännu många flere, endast den konstnärliga individualiteten utgör härvid det bestämmande. Hos oss tillämpas samma »fördomsfrihet» vid valet af träslag, möjligen med en viss förkärlek för mahognyn, när det gäller dyrbarare och för eken då det gäller enklare möbler.

Det finnes emellertid tvänne material, hvilka i den svenska möbelkonstens nuvarande skede begagnas långt mera allmänt än annorstädes, det är den gulpolerade björken och det hvitlackerade träet.

Den svenska björken i denna gula naturton var som bekant ett mycket omtyckt material i våra farföräldrars tid, och deras enkla, gedigna möbler från 1800-talets förra hälft ha nu nått fram till heder och värdighet af »antika» och på denna grund vunnit popularitet. Samtidigt har materialet upptagits af den moderna riktningen, och om också därvid något af själfva formgifningen stundom följt med från den gamla tiden, så hafva dock våra moderna möbelarkitekter redan nu visat, att detta material synnerligen väl lämpar sig för den nutida smaken, på grund af dess vackra textur, dess varma färg och dess allmänna verkan af enkelhet och hemtrefnad.

Den hvitlackerade möbeln härstammar i rätt nedstigande led från 1700-talets senare stilar, rococon och dess efterföljare och här märker man — såsom redan härofvan anmärkts — inom en högst väsentlig del af den nuvarande tillverkningen, nämligen hemslöjden, ett fullständigt uppgående i de gamla stilarnas formgifning. Endast i ett fall skilja sig dessa nya rococo- och »gustavianska» möbler från de gamla, däri nämligen att den stickande hvithet som tillhöra de nya aldrig fanns hos originalen, hvilka alltid voro målade i s. k. »pärlfärg» d. v. s. med en svag tillsats af svart.

Den hvitmålade möbeln bör dock äfven i modern hållning vara ett ytterst tacksamt föremål för möbelarkitektens behandling. Den lånar sig i alldeles särskild grad till denna enkelhet i formgifning och i dekorativ utsmyckning, som är den moderna riktningens a och o och som på denna sätter nutidens och i än högre grad — låt oss hoppas det — framtidens demokratiska prägel.

XXV.

STUGOR FÖR EGNA HEM SAMT VILLOR Å KOSTINDUSTRIUTSTÄLLNINGEN

AF KARL BERLIN.

För att konsthandtverkets och konstindustriens alster skola vinna förståelse och komma på sin rätta plats fordras, att hemmen reformeras, att hemmen göras så, att det lönar sig att smycka dem med inredningsföremål både fasta och lösa, som hafva fått en konstnärlig ans och icke endast äro produkter af en storindustris massfabrikation. Ty det torde väl vara oemotsägligt, att det är i hemmet, som konsthandtverket och konstindustrien skall hafva sina rötter, så har det alltid varit förr, och så torde det äfven förblifva.

En stor del af vårt folk, särskildt stadsinneväånarna, har emellertid under en lång period varit hänvisad till att taga sin hemvist i hyreskasernens våningar och detta har haft ett stort inflytande på hemmens gestaltande i allmänhet. I hyresvåningen har ej den personliga smaken kunnat göra sig gällande. Rummens storlek, deras inbördes läge och inredning hafva följt vissa chablonmässiga föreskrifter utan att där, helt naturligt, något af det personliga kunnat inläggas, som är grundvillkoret vid anordnandet af ett hem. De i våningen boende hafva fått inrätta sig och lämpa sitt hemlif efter bostaden, under det att förhållandet borde hafva varit tvärtom. Dessutom har man varit beroende af husägaren, som satt en hämsko på utvecklingen af personligheten i hemmet, i det att han ofta förbjudit vidtagande af åtgärder, som varit möjliga att genomföra och önskvärda för den hyrande. Den alltför intima beröringen med och beroendet af grannarna har också många gånger haft ett olyckligt inflytande på hemkänslan och hemtrefnaden. Slutligen har vantrefnaden blifvit för stor, och så en dag flyttar man till en annan våning med försök att äfven där inrätta det åt sig, så att hemtrefnaden ej blir för mycket åsidosatt. Allt detta bidrager nu till, att man i hyresvåningen ej kan inrätta sig så, som man många gånger skulle vilja och ej anskaffar konstnärliga föremål, om hvilka man ej vet, att de skola passa i den lägenhet, som man ett år senare skall bebo. I synnerhet kan man aldrig tänka på sådant som konstnärliga tapeter och kakelugnar, ty dessa råder man ej öfver själf, t. o. m. möbler samt mattors och gardiners färger kan man knappast bestämma, då de äro så beroende af rummets färger för öfrigt.

Det är därför, som den nu allt starkare växande egnahemsrörelsen bör kunna hälsas med glädje af hvarje vän till konsthandtverk och konstindustri. I de egna hemmen, i egen stuga på egen grund, där skall konsthandtverket och konstindu-

striens alster få sin rätta plats. I hemmet, som man själf bygger upp och bebor sina återstående lefnadsdagar, där kan man pryda och smycka, och där kan man omgifva sig med föremål, som glädja hjärta och sinne.

Att egna hemmet såväl i form af små stugor som större villor skulle förekomma på 1909 års utställning, var därför helt naturligt. I parken nere mot sjön fanns således en liten villastad af fem stycken byggnader, hvartill kommer småbrukarehemmets uthusbyggnad och att döma af de stora skaror, som ständigt vandrade ut och in i dem, voro de antagligen en af utställningens mest populära afdelningar. Tanken på ett eget hem ligger nog och gror hos mången, som ännu bor i en stadens hyresvåning, i tankarna har man nog byggt upp och inredt sitt egna hem, det var därför af så stort intresse att se några dylika i verkligheten fullt inredda och utrustade med allt, som där behöfves och att där kunna lära, samt jämföra med sitt drömda, egna hem.

Som alla egnahemsbyggnader nu i allmänhet byggas, voro dessa uppförda af en stomme af stående plankor med en tjocklek af 75 till 100 mm., samt såväl ut- som invändigt panelade med bräder. Alla voro de också anordnade med endast en hufvudvåning samt däröfver ett högt tak, antingen enkelt eller brutet, under hvilket ett eller flere rum hade fått plats. Denna typ torde nu vara så godt som allena rådande för den mindre bostaden, och den bjuder ju på åtskilliga fördelar, såsom ett trefligt utseende, samt det fullständiga utnyttjandet af byggnadens volymutrymme, hvilket i sin ordning sänker byggnadskostnaden. På alla byggnaderna var taket täckt med tegelpannor, och det är ju glädjande, att detta gamla taktäckningsmaterial nu åter kommit till heders, då det varit fara för att det skulle utträngas af asfaltpapp eller andra ur konstnärlig synpunkt underhaltiga material.

Efter denna lilla förberedande inledning låtom oss något närmare studera de olika byggnaderna, och därvid börja vi med en af de minsta.

Småbrukarehemmet, anordnad och utställt af A.-B. Hem på landet. Till ett småbrukarehem hör icke blott ett boningshus, utan där fordras äfven ett uthus innehållande rum för olika husdjur samt öfriga utrymmen, som det till hemmet hörande jordbruket kräfver. Boningshuset hade den storlek, som kan behövas för en landtbrukare, som har 5 hektar i sin ägo, men uthuset hade på grund af utrymmesskäl icke kunnat blifva större än som erfordras för en hälften så stor areal.

Boningshuset, hvartill arkitekten C. A. Danielsson hade uppgjort ritningen, bestod af en stuga med en våning, hvartill kommo några utrymmen i källaren, samt en vindsammare inredd under det tämligen höga taket. Källaren, som dock å utställningsbyggnaden ej var utförd, skulle innehålla tvättstuga, bagarstuga, mjölk- och matkällare. Då byggnaden tänkts uppförd i sluttande terräng skulle stenfoten på en sida blifva så hög, att man skulle kunna genom en dörr komma in direkt i källaren, utan användande af någon trappa. Bottenvåningen, till hvilken man kom in genom en liten öfvertäckt trappa, innehöll först en liten förstuga, hvarifrån man dels genom en trappa kunde komma upp till öfre våningen, dels in till dagligstuga samt till ett sofrum.

Med tanke på, att allmogen ännu dagligdags mest lefver i köket och där icke endast förrättar de till köket hörande sysslorna såsom matlagning m. m. utan äfven där intager sina måltider samt utför andra hvardagssysslor, var dagligstugan anordnad såsom ett slags kombination af kök och rum. Rummet intog här en förmånlig plats i ett hörn af huset med fönster på två sidor, lämnande utsikt åt trädgårdstäppan och landsvägsgrinden, samt var försedt med en öppen spis, där en flammande brasa kunde sprida värme och trefnad i rummet. Bredvid detta rum låg som en särskild liten afdelning köket, helt öppnande sig mot rummet utan mellanvägg, endast uppe i taket var skillnaden mellan dessa bägge utrymmen markerad af en bjälke. Genom detta arrangement har således den gamla traditionella typen af kök och dagligstuga bibehållits, men med den skillnaden, att det dock var möjligt för de i stugan boende att icke behöfva belamra hela rummet med köksattiraljerna utan att kunna skilja på kökets och dagligrummets funktioner och därigenom höja trefnaden i rummet. För att ytterligare kunna förstärka denna var intill köket ännu ett litet likaledes öppet utrymme fogadt. Denna lilla afdelning, som å planen kallas diskrum, var ämnad för de allra gröfsta och ur renlighetssynpunkt mest svårskötta sysslorna såsom diskning, rensning, tvätt o. d., hvarigenom köket borde kunna hållas prydligt och fint. Intill köket låg också naturligtvis ett litet skafferii. Sofrummet med ingång endast från förstugan var stort och rymligt samt försedt med en garderob, hvartill utrymmet under trappan hade använts.

På vinden var, som förut nämnts, en vindskammare inlagd. Hela stugans planmått var 9×6 m., hvaruti dock icke yttertrappan samt den utbyggda delen af förstugan ingick.

Stugans utvändiga arkitektur var, såsom en sådan liten stuga anstår, enkel. Väggarna voro panelade med rödmålade bräder, liggande på förvandring, fönsterna voro omramade med enkla hvita foder, upptill krönte af en utskjutande vattenlist; bågarna med spröjsar indelade i smårutor. De enda små dekorativa detaljer, som funnos, voro nederändarna af de hvitmålade vindskecksbräderna, de små prydliga gafvelkrönen samt hörnstolpen, som vid yttertrappan uppbar taket.

Denna stuga, som således utgjorde en modernisering af den gamla bondstugan, var dock inrättad så, att den äfven skulle lämpligen kunna bebos af en industriarbetare eller någon med denne likställd. I så fall skulle diskrummet kunna ordnas som badrum. Om under sådana förhållanden stugan uppföres på ett ställe, där kommunal vattenledning icke finnes, kan dock lätt en dylik anordnas genom att från en ute på tomten liggande brunn pumpa upp vatten till en cistern, hvarifrån det sedan skulle kunna nedgå i rör till afloppskranarna. Varmt vatten skulle kunna erhållas från en vid spisen anbragt och från denna uppvärmd cistern. Denna anordning med pump, varmvattencistern, rörledningar samt badkar var också i byggnaden utförd och hade af rörledningsfirman Värmelednings A.-B. Örnen monterats.

Den till småbruket hörande ekonomibyggnaden, hvartill ritningen utförts af arkitekten John Åkerlund, innehöll plats för 2 kor, kalv, svin, höns samt smådjur,

hvarjämte lada, foderrum, ved och redskapsbod m. fl. nödiga utrymmen anordnats. Den del af byggnaden, som upptogs af stall, hade vanliga plankväggar, panelade liksom boningshuset med bräder på förvandring, under det att öfriga delar hade något enklare konstruktion af stolpar, hvarpå ett lag stående bräder hade spikats. Äfven på detta hus var taket täckt med tegel.

En annan stuga af ungefär samma storlek som nyssnämnda var den *Arbetarebostad*, som uppförts af Stockholms stads landtegendomsnämnd. Under det att den förra hufvudsakligen var afsedd att bebos af en landtarbetares familj, var den senare ämnad för en stadsarbetare, hvilket äfven framgår af stugans plananordning. I egnahems- och villastäder är det ju i allmänhet ett önskemål att icke behöfva uppföra några uthus på tomterna utan att kunna få in alla de utrymmen, som behöfvas, under ett gemensamt tak. Detta är äfven fallet här, hvilket märkes genast på källarens inredning. Denna innehåller nämligen förutom tvättstuga och matkällare äfven en ganska rymlig vedkällare, hvarigenom särskildt i ett uthus anordnad vedbod undvikes.

Till bottenvåningen kan man komma på två vägar, antingen går man hufvudingången upp för trappan och öfver verandan in i tamburen eller ock genom köksingången. Verandan, som således utgör husets entré, är dock stor nog att rymma en bänk i ett hörn, där man oberoende af trafiken in och ut kan hafva ett arbetsbord, och där man sommartiden kan duka sin middag eller hafva ett litet trefligt kafferep. Tamburen visar otvetydigt stadsbons större pretention på komfort. Därifrån går visserligen trappan upp till öfre våningen och leda dörrar till kök och rum, men idén med hall, som nu regerar i alla villor, har äfven här spelat en viss roll, i det att man anordnat ett särskildt litet utrymme som kapprum och för den skull kan hafva tamburen för öfrigt fri från ytterkläder. Köket är som stadsköken i allmänhet tämligen litet, men försedt med en egen ingång, genom en liten förstuga, från hvilken man äfven kan komma ned i källaren. Till köket hör äfven ett litet skafferi och ett inbyggdt skåp. Rummet på nedre botten är tämligen stort, upptagande husets halva yta. Vid ena kortändan äro inbyggda två garderober samt mellan dem är en väggfast bänk anordnad. På vinden är liksom vid småbrukarehemmet ett rum anordnadt samt W. C., hvilket liksom ett i kapprummet anbringadt tvättställ förutsätter, att byggnaden är belägen i ett samhälle, där vattenledning finnes inledd. Byggnaden utom verandan utgöres i plan af en rektangel med dimensionerna $6,34 \times 8,44$ m.

Byggnadens exteriör är något mer smyckad med dekorativa detaljer än hvad fallet var vid småbrukarehemmet, men det oaktadt ganska enkel. Väggarna äro äfven här panelade med bräder på förvandring, hvartill komma knutbräder, foder, vindsleder, verandatrappa och barrier samt skorsten hvita.

Ett alldeles särskildt intresse erbjuder *Svenska Slöjdföreningens egnahemsbyggnad*, utförd efter ritningar af arkitekten Carl Güettler. Då Svenska Slöjdföreningen i början af 1909 anordnade en allmän pristäflan till en liten stuga, blef naturligtvis deltagandet i denna täflan stort, och vid densamma belönades med 1:sta pris det förslag, som nu på utställningen uppförts och omsatts till verklighet. Vid

STUGOR FÖR EGNA HEM SAMT VILLOR

täflingen voro inlämnade icke mindre än 177 förslag, och då denna utgått som segrare i en så pass skarp konkurrens, torde detta borga för att stugan har goda egenskaper både i ekonomiskt och estetiskt hänseende.

Stugan, där källaren ej tänkts utgräfd, innehåller i enlighet med täflingsprogrammet i bottenvåningen ett rum och kök, en garderob, skafferi, förstuga, trappa till vinden samt dessutom en liten innanför husets vägg indragen förstukvist, samt å vinden ett rum, vindsutrymme samt några garderober. Byggnadens planmått är $8,70 \times 5,70$ m. hvarför hela byggnadens yta är något mindre än de 50 kvm., som i programmet hade uppställts som villkor.

Vid studerandet af denna stugas plan är det en detalj, som genast framträder som skiljaktig från de andra stugorna, och det är förstukvistens anordning. Den har äfven här fått tjänstgöra som entré till huset, men därigenom att dörren förlagts till ena sidan, har man på den andra plats med en sittbänk. Denna halfva del af förstukvisten har sedan fått skjuta ut något utanför huset, bildande på så sätt en liten terrass. Bänken, som äfven skjuter ut, har sålunda oaktadt förstukvistens små dimensioner fått en längd af 1,5 m. och med de tre, som få rum på den, kan således ett sällskap på en 6 personer i alla fall rymmas i hörnet kring ett litet bord. Då endast halfva detta utrymme är försedt med tak, kan det emellertid endast vid uppehållsväder blifva fullt utnyttjadt. Den inbyggda förstukvisten har en fördel framför andra verandatyper, nämligen den att man där kan sitta tämligen i lugn för blåst, hvilket ej är fallet med de helt och hållet utanför väggen byggda verandorna, hvilket nog varit den förnämsta bidragande orsaken till de vederstyggliga glasverandornas uppkomst. Rummen i byggnaden äro tämligen små, men torde vara lagom för en liten familj. Invändigt voro taken panelade med bräder, detta var på sätt och vis en nyhet, ty de pappspända taken hafva väl annars regerat allsvåldigt, men en nyhet, som i hög grad förtjänar att efterföljas.

Motiven för byggnadens utvändiga fasadbehandling torde böra sökas i de små uppsvenska 1700-tals herrgårdsbyggnaderna eller större bondgårdarna. Det brutna taket återfinnes ju äfven där, men detta är nu också så pass allmänt inom villaarkitekturen, att man ej behöfver på annat ställe söka motiv därför. Men stugans hela symmetriska fasadgruppering, den lilla gafveln på byggnadens midt samt pilastrerna i hörnen och på förstukvistens sidor äro gamla goda inhemska drag, som det är glädjande att åter se.

Inom villaarkitekturen har det kanske offrats alltför mycket åt det pittoreska och oregelbundna, hvilket också planformen inbjudit till, det är därför med ett visst välbehag, man ser en byggnad, som har lugna massor och former, och ett dylikt lugn hvilar också öfver en byggnad af detta slag. Till detta bidrager också, att arkitekten tvärt emot nu gängse seder och bruk icke målat hörnbräder, foder o. d. hvitt utan låtit alltsammans framstå i en enda färg. Endast fönsterbågarna äro här hvita. Därigenom har undvikits den fara, som ofta ligger nära tillhands för våra rödmålade stugor, nämligen att fasaderna blifva alldeles sönderplotttrade af dessa starka kontraster mellan de röda väggytorna och de i allmänhet alltför många hvitmålade detaljerna.

STUGOR FÖR EGNA HEM SAMT VILLOR

På stugan är panelen nedtill ordnad med liggande bräder, under det att gaflarne hafva stående. En detalj, som återfinnes på denna stuga, men som nu i allmänhet kommit ur bruk, är fönsterluckor. Ur praktisk synpunkt torde de nu för tiden icke hafva så stor betydelse, men det kan ju ännu tänkas tillfällen, då de kunna hafva sitt berättigande.

På ritningen till stugan är förstukvistens golf ämnadt att utföras af på kant stående tegel, ett arrangement som uppkommit däraf, att detta golf vid regn blir betydligt vått och fördenskull lätt utsatt för röta. Det torde dock vara fråga om tegelgolvet här är lämpligare, ty detta i sin ordning är lätt utsatt för att vintertiden frysa sönder.

Detaljbehandlingen på stugan var nätt och smakfullt utförd, särskildt var den lilla terrassbarriären beaktansvärd.

Bland de större villorna fanns en, som i katalogen kallas för *villa i herrgårdsstil*. Denna var utförd af Carl Fredrikssons träförädlings A.-B. i Katrineholm samt ägdes af Fastighets A.-B. Lidingö-Brevik.

I villan i bottenvåningen funnos följande utrymmen: Från yttertrappan inkom man genom ett förrum till en hall, hvartill dels en liten kapprumsafdelning hörde, och hvarifrån trappan till öfre våningen ledde. Bredvid hallen och öppnande sig mot denna med en öfver $2\frac{1}{2}$ m. bred öppning låg hvardagsrummet, på andra sidan hallen ledde en dörr till herrummet och på hallens fondvägg en dörr till serveringsrummet. Bredvid hvardagsrummet låg matsalen med en utanför denna liggande veranda. Förutom nämnda rum funnos kök med skafferi och utgång samt intill herrummet toilett och garderob liggande i denna våning. Från serveringsrummet ledde en mindre betjäningstrappa upp till öfre våningen samt genom en särskild liten förstuga en dörr ut i det fria. Från denna förstuga ledde trappan ned till källaren.

Gick man genom hufvudtrappan upp till öfre våningen, kom man först upp i en öfre hall, hvarifrån en dörr förde ut till en öfver förrummet och kapprummet i bottenvåningen liggande balkong. Från den öfre hallen ledde sedan dörrar direkt in till sängkammaren samt ett öfver serveringsrummet liggande borstrum. Detta var i sin ordning också ett slags centralrum, ty dels utmynnade där den nedifrån kommande betjäningstrappan, som sedan därifrån fortsatte som vindstrappa, dels ledde därifrån dörrar in till jungfrukammare, badrum, klosett och toiletrum samt till sängkammaren.

Källaren var ej anordnad under huset, men när detta nu uppföres inom Lidingö-Breviks villaområde, torde de vanliga källareutrymmena såsom mat- och vedkällare samt tvättstuga där anordnas. Byggnaden var afsedd att uppvärmas medelst centraluppvärmning, hvarjämte i hvardagsrummet en öppen spis var anbragt. Utvändigt var byggnaden gulmålad med foder, hörnbräder, band och vindsleder hvita.

Den förnämligaste af alla dessa byggnader var den s. k. *Lotterivillan*, som var utförd efter ritning af arkitekten Ivar Callmander.

Det som vid ett studium af byggnaden genast frapperar är trappans anord-

ning. Uppgången till trappan kan nämligen ske från tre sidor, nämligen från för-rummet, från hvardagsrummet och från serveringsrummet. Orsaken till detta arrangement har tydligen varit dels att erhålla en bekväm förbindelse mellan dessa rum och öfre våningen, dels att inbespara serveringstrappan, hvilket möjliggöres af att en af trapparmarna nedgår till serveringsrummet. I sitt öfre lopp delar sig trappan återigen i två grenar, hvaraf den ena leder till en öfre hall, den andra till gästrummet. Denna trappanordning är rätt ovanlig och af stor betydelse för planens anordning i öfrigt.

Men låtom oss göra en vandring omkring i byggnaden för att närmare granska den.

Från trädgårdsgrinden går gången rätt fram till hufvudtrappan. På bägge sidorna om denna gång sluttar terrängen något, bildande närmast gången en liten gräsbevuxen plan, som sedan öfvergår till trädgårdsland med blomsterparterrer. Yttertrappan, som å den utförda byggnaden verkade väl provisorisk, ledde upp till verandan, som upptog långsidans midtparti, och från denna inkom man genom ett litet vindfång till förrummet, som hallen här kallades. När vi så komma in i detta förrum, hafva vi till vänster ett herrum, i midten hvardagsrummet och en af de förut nämnda uppgångarna till trappan, samt till höger kapprum och in-gången till serveringsrummet.

Förrummet och hvardagsrummet bilda ett utrymme, som ej är åtskildt med vägg eller dörr, och mellan förrummet, herrummet, hvardagsrummet och matsal äro skjutdörrar anbragta, hvarigenom hela denna del af byggnaden, tillsammans $\frac{3}{4}$ af hela bottenplanen, kan bilda en sammanhängande öppen del, hvilket vid blifvande kalas kan vara ganska treffligt. Innan vi gå vidare, kunna vi också göra den observationen, att arkitekten lyckats åstadkomma en hel del treffliga hörn och vrår, som tyckas vara afsedda för vissa bestämda möbler. Så har t. ex. herr-rummet en dylik vrå, där bokhyllan fått sin plats, samt en, för resten något ut-skjutande samt försedd med fönster, där en soffa jämte två små låga skåp blifvit placerade, en förträfflig plats, då man någon stund vill ligga på soffan och läsa en bok, under förutsättning dock att fönstret är dragfritt samt att herrn i huset icke har reumatism. I hvardagsrummet har en god del af »frusoffan» fått sin plats i en dylik vrå, under det att ett utbyggdt fönsterparti är ämnadt att vara blomsterrum. I matsalen finnes ett liknande utbyggdt fönsterparti, där ett litet bord fått sin plats, under det att skänken får stå i en annan vrå. Herrummet och hvardagsrummet ha således fått hvar sin utbyggda vrå på husets gafvelsida och mellan dem har blifvit en, som från verandan blifvit inbyggd, hvarigenom man där fått en blåsfri vrå. Kapprummet har fått en vrå för tvättfatet och köket en, där ett mindre bord och ett par bänkar blifvit placerade.

Genom dessa alla vråar hafva emellertid en del af de möbler, som äro nödvändiga i huset, fått sin bestämda plats och komma ej som i vanliga rektan-gulära rum att skjuta ut på golvet, därigenom förminskande den verkliga fria golfytan.

I bottenvåningen funnos således förrum med kapprum, W. C. och toilett,

STUGOR FÖR EGNA HEM SAMT VILLOR

herrum, hvardagsrum, hvarifrån man kommer ut på den till största delen övertäckta verandan, matsal, serveringsrum och kök med skafferi och dessutom en mindre köksförstuga med nedgång till källaren samt en jungfrukammare med garderob.

Gå vi så uppför trappan, nå vi, innan denna upptill delar sig, ett litet plan, och där hafva vi på nytt en vrå, som lämnar plats för en bänk, en stol och ett litet bord. Således en liten treflig läs- eller arbetsvrå, där man på samma gång kan ha utsikt åt den från grinden ledande hufvudgången. Vid detta plan delar sig således trappan i två armar. Vi följa då först den, som går åt vänster och komma in i gästrummet. Detta torde också vara den väg, som den blifvande gästen måste taga för att komma till sitt rum; man kan visserligen också komma dit öfver barnkammaren, men den vägen torde icke hvilken gäst som helst kunna taga. Sängen i gästrummet har placerats i en vrå, men det torde vara tvifvel underkastadt, om alla gäster kunna gå in därpå, då vrån icke tillåter längre säng än 1,80 m. Bredvid gästrummet ligger en liten toilett.

Fortsätta vi däremot trapporna till höger, komma vi till en öfre hall, från hvilken vi kunna komma in i öfriga utrymmen i våningen. Taga vi då dörrarna i den ordning de komma, hafva vi bredvid trappan en W. C., därefter trappan upp till vinden samt under denna en garderob. Sedan kommer en dörr till sängkammaren, en till badrummet och sist en till barnkammaren. Sängkammaren är, som sig bör, ett rymligt rum samt försedt med garderob och utgång till en öfver verandan i bottenvåningen utbyggd altan, lämplig att vädra kläder på. Mellan sängkammaren och badrummet finnes en dörr, så att man bekvämt kan komma i tillfälle att taga sin morgondusch. Barnkammaren med plats för två små sängar är också ganska rymlig. Hela byggnaden är således i plan väl genomtänkt, så att många tillfällen till trefliga möbelarrangement uppstått. Vid dylika byggnader bruka ofta svårigheter visa sig vid lösandet af kommunikationslederna. Hall, tambur, förrum eller hvad de nu må heta, brukar ofta taga en afsevärdt stor plats beroende på svårigheten att komma åt samtliga utrymmen, till hvilka man vill, att den skall kommunicera. Vid den här föreliggande byggnaden hafva dessa utrymmen fått det minsta nödiga utrymme, hvilket ju ur ekonomisk synpunkt är ganska viktigt. Att trappan nedtill öppnar sig både mot förrummet och hvardagsrummet torde kanske förefalla onödigt och åstadkommande att detta parti blir oroligt, men det är ju en smaksak.

Källaren under huset kommer väl att framdeles innehålla samma utrymmen, som omnämndes för den föregående Lidingö-Brevik-villan.

Byggnadens uppvärmning är ämnad att utföras genom centraluppvärmning, men fanns dessutom öppna spisar i herrummet och hvardagsrummet samt kakelugnar i sängkammaren, barnkammaren och gästrummet. Byggnadens yttre utmärktes af stora släta ytor, åstadkomna af panel af stående bräder, samt en stor enkelhet. Endast å verandastolpar och dylika delar voro några sniderier anbragta. Takresningen var mycket hög samt bruten, hvarvid i brytningen en liten vertikal för vindfönster afsedd del anordnats.

STUGOR FÖR EGNA HEM SAMT VILLOR

Fönstren voro med blyspröjsar indelade i smårutor. Husets färg var mörkbrun utan några särskilda ljusare partier annat än sockel och skorsten, som voro hvitputsade.

Dessa fem egna hem representerade nu egentligen endast två olika storleks-typer, den lilla arbetarebostaden på två rum och kök samt villan med 7 à 8 rum och kök för den välburgna familjen. Det hade varit af stort intresse om äfven någon mellanliggande typ t. ex. den på 4 à 5 rum och kök kunnat komma med. Det är nog en stor procent af egnahemsbyggare för hvilka den storlekstypen är lagom, och som kunde haft nöje och nytta af att se en dylik utförd och inredd. Ett annat önskemål, men som af utrymmesskäl var utförbart, hade varit att få de olika stugorna inramade af sina trädgårdstäppor, såsom de böra ligga i verkligheten. Det hade ökat deras instruktiva betydelse i hög grad, ty detta att anordna byggnadens omgifningar, så att dessa harmoniera med byggnaden själf, är nog en för allmänheten så godt som okänd konst.

Men bortsedt från dessa önskemål torde nog utställningens egnahemsafdelning bidragit till att ännu mera öka hågen för egnahemsbyggandet, hvilket i sin mån kan bidraga till stärkande af folkets hemkänsla och ingifva kärlek till den egna torfvan.

TREDJE AFDELNINGEN

FÖRPLÄGNING OCH FÖRSTRÖELSER

XXVI.

MAT OCH DRYCK PÅ UTSTÄLLNINGEN

AF CELESTIN.

NÄR ni i minnet låter utställningen passera revy, är det en bild som ni lifligt erinrar er. Ni kom med båten från Vaxholm eller Saltsjöbaden på kvällen. Fjäderholmen var passerad och ni märkte, att passagerarna alltmer började få sin uppmärksamhet riktad åt styrbord. Man reste sig upp, man kantade relingen, allas blickar hade ett gemensamt, skimrande mål: utställningen. Magnetiskt drog den uppmärksamheten, isynnerhet en magnifik byggnad, ett bländhvitt marmorslott ytterst på udden, ett Miramar täflande i skönhet med sin berömda namne vid Adriatiska hafvet, speglande som det sina hvitskimrande tinnar i vågen. Det stod dock ej öde som det historiska slottet, ty en strålande festbelysning sände floder af ljus genom arkadgångar och fönsterrader. Det vill för resten en skald till för att värdigt tolka den underbart vackra stämning man från sjön fick af den hvita byggnaden med de hundratals ljusen, som kommo den att likna ett gnistrande smycke fästadt vid Mälardrottningens barm — skulle poeten ha sagt.

Det hvita slottet hette Bispen och slottsherren direktör Löfvander. Mången lyrik har i denna för sin hängifna dyrkan af Lucullus och Bacchus kända hufvudstad kostats på våra vackra restauranger, men ingen skulle vara mer berättigad att få en sådan där liten inspirerad hyllningsstump än Bispen. Förtänksamt nog och med god omtanke om stockholmarnas fordringar hade den gifvits ett paradläge. Biskopsudden är platsens officiella, Kärleksudden dess officiösa namn, det senare af häfd, eftersom den är rent idealisk för älskande, som vilja sitta i ostörd ro på en grönskande tufva och lyss till det melodiska ljudet af böljeslaget mot stranden.

Sommaren 1909 kände sig dock de kärlekskranka landsförvisade. Deras udde hade ockuperats, en bred halvcirkelformig träbro hade utjämnat och skylt strandens alla pittoreska klippartier och ofvan denna strandchaussé höjde sig terrasser samt öfverst den hvita, två våningar höga byggnad, som en sommar igenom var Stockholmarnas förtjusning och alla källarmästares förtviflan.

Jag tänkte mig, att det var med särskild glädje arkitekt Boberg ritade ut den hemisfär, som icke minst bör ha tilltalat hans konstnärsöga på denna af förtjusande skönhetsdetaljer så rika utställning. Förmodligen var också utställningsbestyrelsen belåten med den charmanta hufvudrestaurang, som åstadkommits. Utställningen var därmed säker att äga en attraktion, som både kunde dra till sig och hålla kvar. Och i en utställningsbestyrelsens arbetsprogram är inte omsorgen

om de besökandes materiella kraf de minst viktiga. Hvad antalet beträffar var också utställningen välförsedd därvidlag. Man hade till sin disposition Bispen, Centralrestaurangen, Spaliärrestaurangen, Tavernan, roterande kaféet, gästgifveriet på landsmarknaden, automaten, väffelbruket och Landelius' konditori. Har jag glömt något nu? Jo, det är sant under viadukten mellan de bägge hufvudgårdarna fanns ett litet konditorikafé som var ganska anlitadt. Det hade t. o. m. den allra som minsta lilla friluftsservering på en liten plätt till gård, som vette åt skjutbanan med de roterande pilarna.

»Och hade kring sig nio barn» — kunde direktör Löfvander nästan säga. Han var åtminstone pappa för sex af dessa serveringar, de som först blifvit nämnda vid uppräknigen. Stora bror i raden var naturligtvis Bispen, som beredde mesta arbetet och väl största bekymret. Man minns ju hvilka svårigheter det var redan att ge den namn. Visserligen hade Herr Löfvander på detta numera ej ovanliga sätt medelst en pristäflan vädjat till allmänhetens påhittighet. Men priset 200 kr. lockade alltför många, och man skulle kunnat garnera ekvatorn med alla de restauranger som åtminstone till namnet uppstodo i förslagsrika täflandes hjärnor. 7.557 voro de sammanlagdt, och prisnämnden med arkitekt Boberg i spetsen blickade bekymrad på de namnkolumner, längre än utställningstornen, som radade upp sig framför dem. Man fick en viss aktning för sina medmänniskors uppfinningsförmåga, om också inte för deras kvickhet, när man granskade namnlängden. Litet hvar hade dragit sitt strå till stacken, ja somliga hade kommit släpande med ett helt lass, såsom den fröken, hvilken lämnat in ej mindre än 105 olika förslag. Det räckte till ett om dagen för hela sommaren. Prisenämnden letade och gallrade bland all denna poesi och prosa, från Paradiset till Djurgårdens utfodringsanstalt, lät blickarna glida förbi Löfkojan, Frisenslund, Maxim, Rivieran, Mariabaden, Sjökanterna — föreslaget af Anders de Wahl —, Sommarhuset, Casa Blanca, Börslänsaren, Charleys tant, Oasen m. fl. och stannade slutligen för det namn som Biskopsudden själf gaf. Priset tillföll en typograf i en af våra dagliga tidningar, hvilket fröken med de 105 namnen förmodligen ansåg mindre vara en uppmuntran åt den verkliga arbetsfliten än ett slugt försök att redan från början ställa sig väl med pressen.

Därmed var således ett bekymmer stilladt, men nu gällde det att blåsa en lefvande anda i denna Bisp, hvars namn inom parentes sagdt vardt en kär skotttafla för våra kvickhufvuden. Ett bland infallen blef vederbörligen noteradt i Utställningsnyheterna. En herre kom till den lilla egnahemsstadugården som låg rätt nära Bispen. Han besåg dess inredning, bland annat afskrankningen, inom hvilken fåren skulle stå.

— Hvad är det? frågade han.

— Fårkättarna, blef svaret.

— Jaså, genmälde den slagfärdige herrn, nåja där bispen finns är det naturligtvis inte så långt till kättarna.

Medlidandets suck, och så gå vi vidare. Direktör Löfvander hade gjort en utrikesresa speciellt för att studera restaurangförhållandena å storstädernas utställ-

ningar. Omsorgsfull beredning var väl af nöden, ty det gällde ju att arrangera Nordens största restaurang. Bispen med smårestauranger innehar verkligen denna rangplats, såsom ni lätt kan öfvertyga er om genom att lyssna till några siffror, om ni ger er ro därtill. Herr Löfvander lär ha depenserat cirka 400.000 kr. på samtliga restauranger, och endast i löner betalade han mellan 50- och 60.000 kr. Bispen hade i öfre matsalen utrymme för 4- à 500 personer, i nedre våningens arkadgång 200 och på terrassen cirka 2.000. I genomsnitt serverades 9.000 portioner mat och 2.000 smörgåsar om dagen. I dagligt bruk voro dessutom 2.920 knifvar, 4.200 gafflar och 6.600 skedar, dessa tre representerande en sammanlagd vikt af 768 kilo. Vidare hade man 47.950 glas vägande inalles 6.463 kg. och 16.970 tallrikar vägande 6.923 kg. Kaffekopparna voro 6.357 vägande 1.827 kg., linnedukarna 2.700 och servetterna 18.000, duktygen vägande sammanlagdt 3.380 kg. Det blir en aktningsvärd ångbåtslast blott för servisen. Om någon velat roa sig med att ställa herr Löfvanders alla utställningstallrikar i en hög på hvarandra, hade han fått en 440 meter hög pelare, en ganska nätt skyskrapare som skulle varit 140 meter högre än Eiffeltornet. Hade samme flitige man breddt ut dyktyget i en rad skulle han fått en längd af öfver 21.000 meter och som man ser skulle han ha kunnat duka hela Djurgården till en jättemåltid, dit sagans alla glupska troll kunnat inviterats och bespisats, om man blott haft till en enda måltid all den mat som under hela sommaren förtärdes å herr Löfvanders restauranger. I bröd gick åt pr dag genomsnittligt taget: 800 kuvertbröd, 300 franska, 300 långa franska, 50 limpör, 1.000 hamburgerskorpor, 500 vanliga skorpor och 300 wienerbröd. Under hela utställningstiden serverades 5.532 tjog ägg, 14.035 kg. smör, 15.690 liter grädde och 47.089 liter mjölk — ett helt mjölkhaf. Hvilken zoologisk trädgård som fick sätta till lifvet för den hungliga utställningspublikens aptit visa dessa siffror: 3.537 kycklingar, 14.779 st. vildfågel, 6.644 humrar, 7.731 kg. färsk lax, 10.192 kg. saltsjöfisk, hvarjämte en hel boskapshjord på 185 svin, 569 får, 298 kalfvar och 135 oxar sammanlagdt 1.187 kreatur likt en väldig hekatomb offrades på den hvita stadens altare.

De nämnda 400.000 representera hvad herr Löfvander gaf ut. Att han i utbyte tog in åtskilligt kunna vi alla intyga, som trängdes på Bispen om möjligheten att knyta en af de 18.000 servetterna om halsen och i ett af de 47.000 glasen skölja ner utställningsdammet. Största dagskassan under utställningen hade herr Löfvander den 17 juli med 22.800 kr., den minsta den 5 augusti med 1.580 kr. d. v. s. 420 kr. mindre än hans dagskostnader 2.000 kr. Den 5 augusti var andraorstrejkensdag. Herr Löfvander fick pröfva på många fler af samma ekonomiskt undermåliga art, och förgäfves sökte han hjälpa upp affärerna med ansökan om att få orstrejkens spritförbud upphäfdt inom utställningsområdet, såsom varande en afskild plats för sig. Myndigheterna resonerade som så, att släpper man efter på ett håll komma andra med samma anhållan, exempelvis teaterdirektörerna å sina schweizeriers vägnar etc. Och därför svarade man nej samt eftersåg med oblidkelig stränghet, att spritförbudet på utställningen efterleddes. Det gick inte ens att smuggla punsch i kaffekanna såsom försöktes å

Spaliärrestaurangen. Tvärt böter. Men i de dagarna hade Tavernan sin glansperiod. Aldrig hade dess viner blifvit så uppskattade som då. För resten lärde man sig att dricka vin äfven på Bispén, där kombinationen kaffe och sherry blef rätt gouteradt, intill dess spritförbudet häfdes och stockholmarna fingo sin kära punsch tillbaka.

Storstrejken gjorde ett streck i räkningen för Bispens direktör, och den stora förmögenhet han kanske drömt om som resultat af sommaren 1909 drunknade i de sociala stridernas hvirfvel. Men fastän herr Löfvander är något förtegen, när det gäller hans utställningskonto, kan man vara ganska säker på, att han fick en rätt god behållning, hvilket ju ej är för mycket med den risk och det kolossala arbete han haft.

För att inte tala om alla malörerna, däraf den mest märkliga, när en vacker dag hälsovårdsnämndens kemist d:r Huss förmälde, att Bispens kaffe var uppblandadt med cikoria. Ehuru väl det snart blef konstateradt, att cikorian kommit dit utan herr Löfvanders förskyllan och vetskap, var han nog inte så värst belåten med sin nya Hussbonde, som Söndagsnisse kallade honom. För att tvärt göra slut på alla förmodanden, att det möjligen fanns cikoria i biffstekarna också, tillsatte direktör Löfvander professor Lagerheim som kontrollant. Ock så vardt det slut på den klagolåten.

Det fanns andra i stället. Man anmärkte på att man måste sätta borgen för att få hyra en filt, att serveringen med det nya bonsystem som genomförts gick alldeles för trögt — det klandrades ganska mycket i början på utställningen. Somt var berättigadt och blef ändradt såsom servitösernas fula blågula uniformer, och de svårigheter som alltid i början vidlåda en restaurang med denna omfattning blefvo snarast möjligt afhjälpta. Ekonomiafdelningen var inte fullt tillfredsställande inredd, och man hade för resten inte anat, att frekvensen skulle bli så stor. Omändringar gjordes genast, och Herr Löfvander kostade på mellan 8- och 10.000 kr. för att utvidga köket. Sju snickare hade han under hela utställningen i sin tjänst, och de hade fullt arbete med ändringar och förbättringar. Rummen för personalen ökades, och särskildt kök arrangerades för dess räkning. I vanliga fall hade Herr Löfvander en tjänstepersonal på 400, vid festligare tillfällen ända till 500 personer. Bara till att rensa fisk hade fyra personer jämn sysselsättning, och 5 à 6 personer gjorde inte annat hela dan i ända än rensade och skallade potatis. Till följd af de ständiga förbättringarna blef Bispens köksafdelning till slut mönstergill, och när den åtnjöt den för ett källarkök sällsynta äran att motta besök af en turkisk pascha — Halis pascha ur den turkiska ambassaden, som var på visit i Stockholm — behöfde man inte vara alltför orolig för den rapport, som hvad denna detalj af ambassadresan angick skulle ingå till Högå porten. Bispens förrådsafdelning var rymligt tilltagen, och tack vare stora speciellt för utställningen köpta isskåp hölls maten frisk under värsta sommarhettan. På försommaren var det för resten rätt kyligt, och man öfverraskades af att den tämligen ovanliga utställningsdrycken varma toddar hade stor åtgång, så riklig t. o. m. att extra spritkök måste anskaffas för det oförutsedda behovet. Framåt

hösten uppstodo nya omsorger, nämligen att hålla vinerna tillräckligt tempererade. Extra gaskaminer måste köpas för att inte herrar finsmakare skulle göra anmärkning på de kalla chateau-erna.

Det skildrade ger en liten inblick bakom Bispens kulisser. Huru det såg ut där framom veta vi alla som besökte platsen och från dess terrasser eller verandor konstaterade, att det fanns mycket vackert att se ej blott *på* utan äfven *från* utställningen. Ett sådant läge för en restaurang får man leta efter i alla fem världsdelarna. De stora metropolerna skulle afundats ett utvårdshus såsom detta liggande vid segelleden, där ångare, lustjakter och skutor gåfvo taflan ett beständigt skiftande lif och där de södra bergens grönskande höjder bildade en ståtlig bakgrund i sceneriet. Därför trufdes vi också så bra på Bispén, både å friluftsterrasserna och i den granna matsalens väldiga rundel, där stockholmare och landsortsbor sutto bord vid bord och kollationerade de skiftande intrycken från utställningens fält och hallar. Dröjde det länge med serveringen, kunde man i brist på bättre fördrifva tiden med att räkna ut hur många de otaliga lampor voro, som i granna festoner hängde ner från taket. Och hade man hunnit med alla 491, utan att soppan ännu syntes till på bordet, fick man väl trösta sig med att de 500 kyparna voro upptagna med någon af de mångfaldiga festmiddagar i stor stil, för hvilka Bispén var platsen under hela utställningen.

Det började med kommissariens »invignings»-middag före öppnandet, dit endast särskildt inbjudna hade tillträde och där bland andra festliga anordningar märktes den originella matsedeln, som stod att läsa å små blomstervaser, speciellt tillverkade för detta tillfälle å Rörstrand.

Bland andra fester var den för Arrhenius, vidare 1858 års mäns fest, de många högtidligheter i hvilka utläningar deltog, såsom Schubertbunds fest, där hela Stockholm var med under stor begeistring både hos gäster och värdar, tuberkulosekongressens middag, Zentralstelles für Volkswohlfahrt fest, franska parlamentarikernas fest, där den sköna madame X ännu strålade i ofafslöjad nimbus. Den sista festen höll utställningen själf för hela sin personal alltifrån cheferna och till städerskor och vaktmanskap, däribland den yngsta en 14-årig ung man, som hjälpt sin pappa att vara nattvakt under sommaren. Det hölls naturligtvis en mängd tal, och man sjöng visor bl. a. en utställningsvisa, där författaren raljerade med allt hvad man sett »inom den väna vackra hvita stad».

Bispén var således festtillställningarnas plats, medan Spaliärrestaurangen, Centralrestaurangen, Gästgifveriet och Automaten, hvilken sistnämnda innehades af grosshandlare Frisk, tjänstgjorde för dem, som i all enkelhet ville ha sig litet mat och dryck under utställningsbesöket. Centralrestaurangen bjöd äfven på musik af ett omtyckt litet kapell under anförande af den ryska kapellmästaren Portnoff. Sjödalskas väffelbruk med dess goda kaffe och väfflor täflade med Landelius' konditori, som fram på sommaren inreddes i den kungliga paviljongen, om dampublikens ynnest, och herrarna hade i roterande kafeet ett schweizeri, afvaktadt med samma nyfikenhet som rutschbanan och andra före utställningen omtalade nyheter. Någon karusell såsom man kanske väntat vardt emellertid »Rullan» inte, dess golf kröp fram ungefär

MAT OCH DRYCK PÅ UTSTÄLLNINGEN

lika långsamt och beskedligt som ett par stockholmares meningsutbyte före den tredje punschhalfvan. Men Mimmi, Hulda, Ester och allt hvad de uppassande damerna hette kunde inte klaga på frekvensen i alla fall. Där de nu gå omkring på de rökiga kafeerna inne i staden minnas de nog med en viss saknad de friska fläktarna vid Djurgårdens strand. Om de öfverhufvud taget komma ihåg utställningen alls. Man glömmar så lätt till och med en glad utställningssommar. Den ligger redan så långt borta tycks det, och när detta läses är väl hvarje spår af den hvita staden utplånadt. Till och med Bispens är jämnad med marken. Stockholmsarna hade dock i det längsta hoppats att få behålla den. Att möbelutställningar, landskapsstånd, rutschbana och marionetteater fingo stryka på foten fann man sig i. Men att beröfva stockholmsarna en splitter ny restaurang, som därtill på grund af dess makalösa läge blifvit dem en favorit, att från deras läppar rycka en bågare, som nyss blifvit bräddad — sådant kunde de inte föreställa sig. Ännu i det längsta fanns ett hopp kvar, t. o. m. sedan auktionsförrättarens klubba slagit sista spiken i Bispens likkista.

Nu har det skett i alla fall. Terrasser och arkader ha försvunnit. Biskopsudden är sig lik som förr. Ekarna sträcka sitt löfhvalf öfver den gröna udden med vågskvalpet vid stranden. Plats för de älskande!

XXVII.

NÖJESAFDELNINGEN

AF BEYRON CARLSSON.

Ett småleende drar kanske öfver edra läppar vid detta ord: nöjesafdelningen. Det väcker till lif en hel del glada minnen från en sent glömd stockholms-sommar. Ni ser framför er rutschornets slingrande korkskruf, vattenrutschbanans branta kälkbacke, landsmarknadens brokiga salustandsaveny, lustiga husets groteska karrikatyror, spökslottets farsartade skräckkammare, dansbanans rotunda med dess vimmel. Det ljuder musik, sorl, skratt och glam från alla hörn af denna nöjesvärld, skimrande som en såpbubbla och varaktig ungefär som den. Vid hvarje plats häftar för besökaren ett minne af personlig karaktär, och häfdatecknaren inser med en suck det vanskliga i att objektivt skildra denna sommarkarneval, lägga den konstiga utställningen under kritikens lup och ställa »Jonssons undergång» i strängt historisk belysning.

Kritiken har förresten bestått på förhand, nämligen af en del personer i hvilkas tungsinta ögon utställningen syntes för uppsluppen. Jag tror man ganska lätt kan parera den stöten i det lugna medvetandet, att utställningens värdighet ej i minsta mån blef lidande på att ha vid sin sida dessa nöjen, som aldrig sjönko ner till marktschreiernivå eller tingeltangelfröjd. Och att de små stockholmskorna vid kvällstid på lätta steg ilade till Pinets hypnotiserande toner beröfvade inte ett uns af det intresse de på dagarna hade till öfvers för Boberg, Wallander, van Rijswijk, Svensson, Sachs och en hel del andra herrar, trots att de kanske icke alla voro balkavaljerer.

Utan nöjesafdelningens magnet skulle utställningen inte blifvit den stora publikssuccesen, det faktum är ju odisputabelt. I full insikt om att arbete och glädje godt kunna trifvas som kamrater arm i arm tänkte utställningens ledande personer i god tid på att anskaffa nöjesattraktioner. Utställningen hade ett eget reklam- och nöjesutskott, och ursprungligen hade man tänkt sig att hrr van Rijswijk och Wallander skulle bli nöjesdirektörerna. Den förre gjorde t. o. m. en utlandsresa för att hämta ideer till att roa stockholmarna.

Under tiden hade emellertid tre män kommit tillsammans och smidt planer till utställningspublikens bästa. De voro ingenjör F. Ahlsell, arkitekt D. Blomberg och civilingenjör F. Söderbergh. Alla tre voro påhittiga personer, som dessutom sett sig omkring litet hvarstans i utlandet och fått goda uppslag till folkförlostelser. De samlade sina olika projekt, utarbetade ett förslag till nöjesafdelning och lade fram det för utställningskommittén. Konsten att roa folk är svår och inte alldeles tacksam, och man förstår alltså att utställningens kommitterade, som hade till-

NÖJESAFDELNINGEN

räckligt med omsorger för byggandet af »den hvita staden», blefvo rätt belåtna med att få öfverlämna hela nöjesbestyret åt ett särskildt konsortium, hvilket alltså kom att bestå af de nämnda tre herrarna — de tre vice männen såsom någon på skämt kallade dem eftersom nöjeskonsortiet ej direkt hörde till utställningen såsom sådan.

Konsortiet fick alltså monopol på nöjesafdelningen mot platshyra och procentuell afkastning af inkomsterna. Och så började arbetet. I sista stund kom landsmarknaden med som komplement till de andra nöjena. Man hade den långa smala remsan, hvilken låg bakom ryggen på sin mäktiga granne, och man var till börja med ganska villrådig, hvad det skulle göras med detta fjärran land i utställningens periferi, dit det kanske skulle bli svårt att locka folk. Förslagen voro många. Än talades det om att hålla automobilutställning där, än att bygga en singhalesby med tropikernas fauna och flora. Men sådant går lättare i Paris milda klimat än med de kyliga somrar, under hvilka ekvatorns huttrande söner inte skulle riktigt presentera sig till sin fördel. Man talade också om att bygga ett panorama Ystad—Haparanda med tåg som skulle forsla resenärerna förbi hela Sverige i miniatyr. Inte ens tunnlar skulle saknas för att göra resan så naturtrogen som möjligt. Man kan förresten åstadkomma ännu en utställning med alla de planer, som nöjeskommitterade ej hunno realisera den här gången. Det var snurrebacken, i hvilken man rutschar ner i ett slags korgar, cakewalken, på hvars gungande plan de promenerande göra en mängd ofrivilliga piruetter, urskogen med plesiosaurer och andra förhistoriska djur och så en vattenkarusell, som skulle stått och snurrat rundt bredvid galären.

Resultatet af öfverläggningarna blef ett Ystad—Haparanda i annan form än den nämnda. Hela Sverige bådades upp att representeras genom sin hemslöjd, och hvart landskap inrymdes inom de fyra väggarna af en stuga, hvilken så godt sig göra lät fick sin provinsiella karaktär såsom Gotlands trappstegsgävel. Resten snickrades hop efter hr Blombergs fantasi. Det vardt inte alltid den typiska svenska bondstugan i oförfalskad form, utan här och hvar stack Jugend och Studio fram. Men det stod ju Skåne, Halland, Blekinge o. s. v. på hvar salubod, och å diskarna utbreddes äktsvenska varor, dukar, tröjor, träsaker, metallslöjd m. m. Bakom diskarna sattes stockholmsfröknar i nationaldräkter, försåvidt man inte hade att tillgå verkligt bondfolk såsom i dalastugan eller den halländska, där en trygg hallandsbonde och hans ej mindre säkra vif blefvo landsmarknadens populäraste personligheter. De fyrtio stugornas långa rad var brokig både i anseende till färg och omväxling. Karamellstånd, gästgifveri, tryckeri, cigarrkiosker, skjutbana, sibyllan i tornet trifdes sida vid sida alldeles som på en verklig marknad. Och midt i byn stod dess stora attraktion, det lustiga huset, där man gick med benen i vädret och hufvudet ner alldeles som akrobater. Åtminstone tycktes det så i det upp- och nervända rummet, där fötterna trampade taket och kakelugnen hängde rätt upp och ner liksom väggklockan och hela möblemanget. En smula vimmelkantig trädde man i spegelsalongen, där väggarna roade sig med att framställa de våldsamaste karrikatyror af ens hedervärda person. Ty där stodo långa buktiga

speglar, och en större samling vanskapliga människor har inte setts inom Sveriges landamären än det lustiga husets gäster med giraffhalsar, ballongmagar, tranben och fötter som första klassens torpedbåtar. Spegelarna drefvo obarmhärtigt gäck med människokroppen och eskamoterade med den som en taskspelare. Den skinn-torra blef fet som en flodhäst och grosshandlarens 110 kilo smälte ihop så att han vardt som en sticka. Den djupsinniga författaren tog sig ut som en enkel namnsdagsblåsare, och oskulden från landet såg sin kropp röras i lättfärdiga krumbukter. Ingen sparades, hvarken kungen eller torparen, men ingen blef heller ledsen, tvärtom det fanns ingen plats på utställningen där det skrattades i så oerhörd grad som just här. Skämtets godlynta ande satt som en leende hus-tomte i en vrå, och skrattsalvorna hördes långt ut på marknadsgatan, så att folk stannade med en munter glimt i ögonvrån och gjorde om den visit i lustiga huset, som kanske redan pröfvats ett par tre gånger.

En fullt exakt geografisk bild af vårt land gaf landsmarknaden inte, ty, om så varit fallet, skulle Sverige se ut ungefär som en metmask. Men landskapens placering var ganska regelrätt, om ock Gotland par force des choses verkade väl mycket fastland. När man från Skåne vandrat Sverige uppför på en grusgång, som förmodligen afsåg att ge en slående bild af de här och där i landet tyvärr illa underhållna vägarna, hamnade man slutligen uppe i Lappland med kåta och renar i miniatyr. Det område som därefter vidtog fick väl anses representera polartrakterna. Det upptogs af två dansbanor, något som icke bör vara öfver-raskande, eftersom man af årets nyårsrevyer i Stockholm inhämtat, att det dansas ovanligt mycket vid nordpolen, ja man gör knappt annat.

I Sveriges motsatta ända söder om Skåne låg en annan dragningskraft, en äkta import från de stora världsstädernas »schene rariteten», Johnstowns undergång, amerikansk och alltså förmodligen på något sätt *the biggest in the world*. Den största i Sverige var den i alla händelser, det försäkrades med stolthet dess man-ager mr. Menschen, som inte stack under stolen med att en så stor scen som å Johnstowns undergång fanns hvarken i Sverige eller hela Skandinavien — jag tror han stoppade där. Den tysk-amerikanska svartmuskiga och rundkindade mr. Menschen hörde till den lilla främlingskoloni, hvilken infann sig som sommarens gäster å utställningen. Man såg dem kring vattenrutschtornet med någon vårds-löst surrad halsduk i st. f. krage och på hufvudet en af de karaktäristiska mös-sorna, som aldrig en svensk arbetare skulle förmå sig till att bära. Engelskan ljöd mellan träställningarna från mr. Morgan och hans boys. Mr. Morgan, en liten tunn person af mera anglosaxiskt snitt än Menschen, var en typisk shawman, som bevistat många utställningar och åtminstone enligt egen uppgift ursprungligen gifvit idén till den nya slags förströelse som nu äfven Stockholm känner till under namnet vattenrutschbanan. Mr. Morgan var förresten rik på ideer och promene-rade bl. a. omkring å den grunda viken bredvid galären iförd någon slags kombi-nerad sim- och dykarkostym, medelst hvilken en simtur öfver till Amerika bör vara den enklaste sak i världen. Jag förvånar mig bara öfver att inte mr. Morgan själf gjorde den.

NÖJESAFDELNINGEN

Mr. Menschens stora gråmålade byggnad blef inte färdig förrän ett stycke efter utställningens öppnande, och de omdömen som mr. Menschen fällde rörande de svenska arbetarnas fortfärdighet andades inte precis samma entusiasm, som när Amerikas president talar om svenska emigranter. Denna landsmarknadens utpost låg alltså en tid omsvept af ett visst mystiskt dunkel. Sedan drogs det försorg om att ingen med normal syn utrustad människa kunde förbli i okunnighet om hvad den byggnaden dolde, ty utmed väggarnas hela längd lästes beskrifningar öfver de underbara saker som skådades därinne. Det var dessa inskriptioner på väggarna, hvilka gåfvo en något konfys insändare — som många ä' la de' — anledning att utgjuta sig i beklagande öfver den niggersvenska som serverades utställningspubliken. Där stod ju

Solen gå upp öfver Alleghanybergen

Tåget rusa in på stationen

Trupperna tåga fram på coronation day o. s. v.

Han — eller skola vi djärfvas säga hon? — hade inte observerat det jättestora Se som stod framför alla dessa satser såsom pendang till ett vidstående Hör — och så en hel mängd märkvärdigheter.

Nog fick man både se och höra tillräckligt vid representationerna därinne. Johnstowns undergång var något slags förädladt vaxkabinett eller en fullkomning af det enklare panorama, som man å folknöjesplatserna ser genom en tittglugg för 10 öre. Där skådas de hemskaste naturrevolutioner, rysansvärdaste explosioner, förfärligaste eldsvådor och kusligaste krigiska mass-slaktningar. Johnstowns undergång går i samma genre. Messinas förstörelse genom jordbäfning fanns också på programmet men ansågs ligga för nära i tiden och kunde uppväcka förargelse genom pinsamt naturtrogna efterbildningar. Därför togs den mera fjärran belägna händelsen med öfversvämning i den lilla amerikanska staden, hvilken tilldragelse ingen här varit med om annat än en fröken å Rörstrands utställning. Hon blef också intervjuad och förklarade för sin del, att afbildningen här var inte ett dugg likt själfva händelsen.

Men ganska väl arrangeradt var det hela i alla fall. Medelst skärmar stående bakom hvarandra på scengolfvet var den lilla staden Johnstown afbildad med hus, fabriker, kyrka och den långa bron vid foten af terrassformiga höjder. Det rökte ur skorstenspiporna, semaforerna signalerade rött och grönt sken, veteranerna sjöngo i kyrkan rent och tydligt som en fonograf, solen gick ner och solen gick upp punktligt som en almanacka — ja det var en hel mängd sceniska effekter, hvilka isynnerhet hos barnen lära efterlämnat outplånligt sagolikt intryck. Vi vuxna drogo kanske litet på mun, när vi sågo krigarna marschera iväg som tennsoldater dragna med ett snöre eller när föreläsaren, som med sin sonora stämma kämpade med elementens lössläppta raseri, blef alltför patetisk i sin lyriska skildring af de öden, som drabbade den arma staden, hvilken likt galten Särinner slaktades hvar dag för att nästa morgon uppstå igen. De tekniska resurserna med strålkastare och andra ljuseffekter gjorde emellertid det hela rätt lyckadt, och om icke utgifterna varit så stora, skulle Johnstowns undergång blifvit en utmärkt

NÖJESAFDELNINGEN

affär i st. för att såsom mr. Menschen vid utsällningens slut försäkrade ha gått med förlust eller åtminstone ej lämnat något öfverskott. Den besöktes af cirka 100,000 personer och tog in 62,000 kr., hvilket representerar maximisumman för samtliga afdelningar på nöjesområdet. Vattenrutschbanan hade ungefär 110,000 besökare. Den hundratusende fick som minne af sin jubileumsfärd den 19 augusti en pokal. Inte heller vattenrutschen lämnade något öfverskott trots frekvensen. Den kostade nämligen 35,000 kr. att bygga och drog 200 kr. pr dag i löner och driftkostnader.

Siffror sådana som dessa 35,000 ge en aning om den ekonomiska risk, som de tre männen i nöjeskonsortiet faktiskt iklädde sig. Det var en hel liten förmögenhet, för hvilken de ställde sig i ansvar, ty anläggningskostnaderna uppgingo sammanlagdt till innemot 150,000 kr. Blott trästommen till byggnaderna kostade 70 à 80,000 kr. Visserligen har Stockholm sedan gammalt rykte att vilja roa sig, och åtskilliga af de nöjen som bjödos voro såpass nya och pikanta, att förutsättningen för deras succes var tämligen gifven. Beträffande andra var man däremot inte så alldeles säker, och förresten kunde en kontinuerligt regnig sommar förstöra hela utställningen. Man vet ju hvilken skada som åstadkoms af de politiska molnbildningar, som urladdade sig i form af storstrejk. Hade omständigheterna varit riktigt vidriga, kunde de tre herrarna i det här laget gått omkring med stora skulder på nacken i stället för att vara de mångmiljonärer, som hrr Andersson och Pettersson ur absolut säkraste källa veta, att de blifvit på utställningen.

På omkostnadskontot komma utgifter till Allmänna Svenska för drifkraft och lyse 23,000 kr., i löner till vaktmästare 11,000, kontorslöner 6,000, kassörskor 5,000 och försäljerskor 11,000. I gratifikationer utdelades vid utställningens slut 1,500 kr. särskildt till kassörskor och försäljerskorna i landsmarknaden, hvilka voro 32 inberäknadt en direktris och ett kontorsbiträde. Nöjesafdelningens vaktmästare, lätt igenkännliga på de röda rockarna, som kontrasterade mot utställningsvakternas blå uniformer, voro 20, kassörskorna sammanlagdt 21, kassakontrollanter 2, kassör 1, bokförare 1, marionetteaterns personal 6, vattenrutschbanans 18, Johnstows 13 och föreståndare för hela nöjesafdelningens personal var ingenjör Hedenfelt.

Eftersom vi nu ha börjat ge oss siffrorna i våld kunna vi äfven kasta en blick på inkomstsidans kolumner. Främst i ledet bland de imponerande sifferraderna står — behöfver man ens säga det? — naturligtvis dansbanan med 272,000 personer. Det låter ju nästan som om hela Stockholms befolkning med barn och blomma, stater och kårer, grefvar och baroner, handel och sjöfart, konst och litteratur, hemmet och kvinnan plötsligt gripits af dansyrsel och bjudit upp till en jättelik boston omkring den hvita stadens murar. Större och mera oväntad framgång har intet utställningsnöje haft. Man var så säker på att dansbanan skulle mötas med ett tämligen ljumt intresse, att det talades om att en tid på sommaren hålla trädgårdsutställning under det mångfärgade tak, hvilket som en stor brokig damhatt hvilade öfver dansbanan. Men Floras barn fingo aldrig rum

NÖJESAFDELNINGEN

för de rosor, som spirade å dansande damers kinder. Stockholmnarna voro inte så blyga och nödbjudna som man befarat. Till och med den finaste socitetsdam räddes ej att tråda dansen, fastän allmänheten stod rundt om som åskådare. Dessas kontrollerande blickar gjorde tvärtom, att mammorna tordes släppa dit sina flickor, och så uppstod den danssommars, åt hvars minne de unga damerna ännu ägna en saknadens suck: förtjusande! Den outtröttlige Pinet spelade sina smekande bostonmelodier, och man dansade, dansade för fylld salong medan en lång kö stod otåligt väntande att få släppas in i valsens underbara paradis, dit ingen orm nånsin smög sig att grumla glädjen.

Pinet och hans boston ha sedan dess blifvit ordentligt bofasta på Djurgården, dock inte å utställningen. Där fick icke något mera än en sommars korta varaktighet. Hade nöjeskommitterade trott detta, skulle de kanske varit mindre hågade till sådana utgifter som exempelvis de nämnda för vattenrutschbanan. Man måste förresten uttala sin odelade beundran för de tre herrarnas både idérikedom och mod att våga omsätta sina förslag i handling. Enbart en af dessa för vår stad alldeles okända attractions, såsom vattenrutschbanan, rutschtornet, gondoliärerna, marionetteatern skulle varit nog att låta tala om sig. Men här vimlade det af sevärdheter utom dessa: konstiga utställningen, spökslottet, statistikon m. fl. Den mesta glädjen hade nog arrangörerna af lustiga huset, i ty måtto att det var så billigt att arrangera och dock uppvisade den näst dansbanan största frekvensen nämligen 210,000 besökande. Landsmarknaden i sin helhet besöktes af 430,000 personer. De öfriga besökandesiffrorna äro: rutschtornet 120,000, spökslottet 100,000, statistikon 80,000, konstiga utställningen 72,000 och marionetteatern 30,000. Vattenrutschbanan och rutschtornet konkurrerade som synes med hvarandra om publikens ynnest. Konstiga utställningen med dess parodi på öfverdrifterna i modern konst besökte man kanske blott en gång liksom statistikons både roande och instruktiva statistik i rörliga bilder. Men de bägge rutschbanorna uppsöktes om och om igen, isynnerhet tornet, där man alltid kunde vara säker på att framåt eftermiddagen, när hela Stockholm fanns på utställningen, se en stadig hop åskådare som med den mest oförställda förtjusning åsåg nedfarten på den bekanta mattan utför tornets vindlingar. Var det fuktigt i luften, gick nedfarten trögare, men hölls den polerade rännan riktigt glatt, hade vaktmästare Johansson, hvars berömmelse vardt så stor att han t. o. m. gick igen i revyerna, fullt upp med arbete att ta emot de herrar och damer som kommo farande i hans famn eller hamnade på marken, där de under sina försök att hastigt återta ett värdigt jämnviktsläge uppförde de bisarraste solodanser under skallande skrattsalfvor från de kringstående, som hade så hjärtinnerligt roligt, skrattade och pratade med hvarann fastän de voro vildt främmande, blefvo lifliga och meddelsamma såsom stockholmnarna mycket sällan äro.

Bland de mindre lyckade numren på programmet voro camera obscuran, som inte hade nyhetens behag, eftersom den fanns redan på förra stockholmsutställningen 1897, då nyfikenheten att se sina utställningsbekanta återspeglade på camerans runda disk var större än nu. För det punschdrickande hr. Stockholm voro

den lilla trefliga tavernans viner inte nog frestande, och den affärens slutkonto visar därför intet plus. Ganska karaktäristiskt är det man kan hart när säga fiasko som gondolerna gjorde i Nordens Venedig. Inte till börja med likvisst. Vi lade å sido vårt intresse för motorbåtar och lustjakter och betraktade icke utan en nyfiken välvilja gästerna från den stad, som vi med utbyte af artigheter kunna kalla Söderns Stockholm. Komna från Venedig via Skottland gleda dessa långa, smala, svarta farkoster in på vattnet med sin man i bakstäfven precis som vi sett på alla de talrika afbildningar från den poesimättade staden. De traditionella gondoljärerna sjöngo inga barcaroler, men de kunde säga drickspengar på ett par tre språk, hvilket kanske inte var fullt så poetiskt. Åtminstone en af dem hade nämligen varit med om utställningar förr. Det var i Edinburgh, där man rodde i små trånga grädda kanaler, som inte var nånting emot strömmen här i Stockholm. Oh, Stoccolma signor, den vackraste stad i världen! Så lät det från den pratsamma gondoljären, medan han rodde en ögla rundtom musikgalären, och de som förstodo honom kände sig smickrade, de som inte begrepo gäfvos dricks ändå, hoppas jag, och allt var gamman, och gondolerna forslade en 75—100 personer om dagen. Men så kom storstrejken emellan, det blef kallt om kvällarna, och förresten när den första nyfikenheten var öfver saknade man för mycket canale grande och hela den venetianska miljön för att riktigt njuta af denna gondolfärd inför hr. och fru Stockholm, som stodo på stranden och kikade efter hvad det var för fruntimmer man satt med på gondolsätet och om det kunde bli någon treflig liten skandalhistoria af Italienarnas gondola! gondola! läto därför allt mat-tare. Det var rentaf fråga att skicka iväg dem till sitt land igen, ej minst därför att deras lynne var väl mycket sydländskt koleriskt. Inte heller var man belåten med att de gäfvos sig ut med gondolerna på nattliga månskensturer, hvilka visserligen hade sin tjusning för passagerarna men voro något oroande för ägarna.

Gondoljärerna, tavernans svensk-italienska uppasserskor och skulptören Moretti, som mot 15 kr. afgift modellerade ens statyett, bildade tillsammans en liten italiensk hörna där nere vid stranden, som motvikt till den engelsk-amerikanska, dit också får räknas mr. Menschens tvänne niggerer. Dessa sutto utanför Johnstown spelande piano och sjungande, alltid begapade med häpnad af de hederliga bondgubbar från landet, som kanske första gången i sitt lif stodo inför det otvetydiga beviset, att det verkligen fanns sådana människor.

Konsten att se spöken midt på ljusa dagen brukar inte vara så uppskattad. Men på utställningen var det den. Alla människor skulle skaffa sig sensationen af en behaglig liten rysning inför spökslottets gengångare. Och därför marscherade man in lika talrikt som råttorna i kattgapet ofvanför entrén. Det var ju en fasansvärd samling ohyggligheter som mötte en därinne i de skumma hvalfgångarna: silfverne riddarrustningar, som rörde sig af sig själfva, så det smällde i pappet, hvita frun som gick igen, dock kanske väl ofta för att verka skrämmande, benrangel som i en fängelsehåla steg lifslevvande upp från marken, jättehand som stacks upp genom golvet med en gest så hotande som om man inte betalt entré-afgiften, spisen med de aflidnas andar — själaspisen såsom en vitsare kallade

NÖJESAFDELNINGEN

den — den svarta katten som slog både krum och gnistor på svansen — med flera hemskheter, som kom den unga damen att trycka sig närmare sin kavaljer, hvilken alltså gick i stilla förhoppning om mera spöken. Inte alla voro dock så lättskrämda, ty vår tid är på ett sorgligt sätt blaserad, och spökena möttes ibland af ett vanvördigt skratt.

En plats där munterheten hade säker hemort var marionetteatern, hvars succes bäst framgår däraf att den fortsatt efter utställningens slut och och nu roar publiken å egen scen inne i staden. För många år sedan, så länge att man skall vara forskare för att veta det, har här existerat marionetteatrar, dock mest afsedda för barn. En absolut nyhet tillfördes genren emellertid genom ingenjör E. Eriksson, som redan hade gjort sig bekant för lyckade imitationer af kända skådespelare. Hans förmåga sammansmältes med marionetteaterns idé, och så fick man dessa verkligt roliga föreställningar af Hamlet, Hittebarnet o. s. v., där August Lindberg, Emil Hillberg, Anders de Wahl, August Palme, Oscar Bäckström, fröken Åhlander framträdde i miniatyr och kapellmästare Neumann, den mest gouterade af alla dockorna, spelade Ouvertyren. Marionetteatern var ensam den en sevärdhet och, så långt dess lilla utrymme i salongen medgaf, var det fullt hus nästan förjämnan.

Dock inte å illuminationsaftnarna, när de eklärerade byggnaderna strålade som en kyrka i julotta och kulörta lampor hängde i festoner mellan Djurgårdsekarna, som aldrig kunnat drömma om en sådan stass. Då gaf sig ingen ro att sitta inomhus, ut måste man för att se på lusteldarna, ut bland de vimlande skarorna, där i pratet och sorlet och ljudet af musikens toner förnams en verklig fläkt af det glada Stockholm, en hel hufvudstad, som samlats därute, lagt å sido alla led-samheter och sura miner och gemensamt med alla de andra hängaf sig åt ögonblickets angenäma stämning.

Minnet däraf placera vi som det vackraste bokmärket i utställningens kalendarium, när vi nu med ett vemodigt litet leende lägga tillsammans dess snart nog gulnade blad. Allt har nu spolierats å den hvita stadens mark. Dansbanan har förflyttats till en landsortskasern, lustiga huset är såldt till Kristiania Tivoli, och landsmarknadens stugor ha mestadels degraderats till hönshus. Spett och hacka ha brutit ned sommarens vackra saga. Den skimrande flyttfågeln som slog sig ner bland Djurgårdsekarna är borta. Nu sänka vi blicken öfver arbetet och mödorna igen. Hvem vet när den nya fågel Fenix kommer?

FJÄRDE AFDELNINGEN

EKONOMIEN

XXVIII.

UTSTÄLLNINGENS EKONOMI

AF CARL L. BENDIX och C. V. HOLTER.

SÅSOM förut meddelats, hade den af Svenska Slöjdföreningens styrelse tillsatta utställningskommittén anmodat särskilda subkommitterade att bland annat uppgöra en förslagsbudget för utställningen, hvilken budget, slutande på 550,000 kronor, finnes intagen å sid. 5 i denna berättelse.

I slutet af år 1908, då åtskilliga af de i förslagsbudgeten upptagna approximativa beloppen bättre kunde bedömas, skedde en revidering af de olika inkomst- och utgiftsposterna. I nedanstående tablå äro upptagna dels de därvid framkomna beräknade inkomster och utgifter dels de siffror, hvartill dessa uppgått enligt ett den 31 oktober 1910 uppgjordt räkenskapssammandrag. Härvid är dock att bemärka, att några få utgiftsposter ännu ej kunna definitivt bestämmas såsom utgifterna för denna berättelse samt kostnaderna för fältets återställande.

	Beräknade		Verkliga	
	Inkomster	Utgifter	Inkomster	Utgifter
Inkomster:				
Anslag af Statsverket	100,000: —		100,000: —	
d:o Stockholms stad	50,000: —		50,000: —	
Platshyror	35,000: —		48,742: 50	
Försäljningsprovisioner	25,000: —		65,946: 16	
Entrébiljetter och abonnemang	285,000: —		782,513: 87	
Tombola	30,000: —		44,329: 45	
Katalogförsäljning, utskänkningsrättigheter, diverse inkomster, försålda inventarier och dylikt	25,000: —		69,799: 48	
Utgifter:				
Transportkostnader		10,000: —		5,739: 57
Brandförsäkring		3,000: —		3,136: 53
Dekorative anordningar och mattor...		10,000: —		21,310: 89
Inventarier		5,000: —		1,367: 25
Elektrisk belysning och illumination...		30,000: —		29,087: 44
Reklam och annonser		20,000: —		24,415: 72
Katalog och tryck		10,000: —		6,369: 66
Brandväsen och polis		6,000: —		4,783: 46
Vaktpersonal m. m.		15,000: —		19,938: 34
Transport	550,000: —	109,000: —	1,161,331: 46	116,148: 86

UTSTÄLLNINGENS EKONOMI

	Beräknade		Verkliga	
	Inkomster	Utgifter	Inkomster	Utgifter
Transport	550,000: —	109,000: —	1,161,331: 46	116,148: 86
Speditionsafdelning och renhållning ...		5,000: —		6,747: 74
Musik och fester.....		35,000: —		46,927: 43
Kostnader för prisbedömning, minnes- diplom.....		4,000: —		3,382: 75
Kommissariat och byrå, samt vakt- mästare, biljettförsäljerskor m. m....		50,000: —		49,315: —
Byggnader och stängsel.....		255,000: —		302,518: 67
Fältets planering, dränering och åter- ställande.....		43,000: —		84,287: 45
Planteringar, tillsyn, vatten		15,000: —		17,866: 52
Aflopps- och vattenledning i restaurang och toaletter.....		9,000: —		14,841: 83
Oförutsedda utgifter.....		25,000: —		25,212: 33
Beräknade inkomster Kr.	550,000: —			
d:o utgifter		Kronor 550,000: —		
Räntor			19,619: 29	
Öfverskott å utställningslotteriet			30,756: 75	
Musikgalären.....				16,172: 34
Utställningsberättelsen				9,783: 62
Plaketter				5,429: 55
Verkliga inkomster Kr.			1,211,707: 50	
d:o utgifter				698,634: 09
Öfverskott				513,073: 41
			Kronor	1,211,707: 50

Från ofvanstående behållning Kr. 513.073: 41

Afgå för inkomster, hvilka återburits, nämligen

Statsanslaget	Kr. 100.000: —	
Anslaget från Stockholms stad	» 50.000: —	
Platshyror	» 48.742: 50	» 198.742: 50
		Återstår Kr. 314.330: 91

Af sistnämnda belopp har, i enlighet med de af Kungl. Maj:t vid beviljande af tillstånd att anordna tombola- och utställningslotterierna gifna föreskrifter, till Kungl. Maj:ts disposition ställts dels öfverskottet å tombolalotteriet kronor 44.329: 45 — hvilket öfverskott Kungl. Maj:t jämlikt Svenska Slöjdföreningens styrelses, på grund af inkomna framställningar, gjorda hemställan fördelat med 12.000 kronor till Sveriges Handtverksorganisation och återstoden till Föreningen för svensk hemslöjd — dels öfverskottet å utställningslotteriet kronor 30.756: 75, för hvars användande finnes redogjort å sid. 88.

Med det nu återstående beloppet omkring 239,000 kronor, skola i första hand bestridas resterande kostnader för utställningsfältets återställande samt de inalles till omkring 11.000 kronor beräknade utgifterna för denna berättelses utgifvande. Hvad som sedan återstår tillfaller Svenska Slöjdföreningen att användas för fullföljande af denna förenings betydelsefulla uppgift: handtverksskicklighetens tidsenliga utveckling samt konstslöjdens höjande och förädling.

* * *

Om man med ledning af förestående tablå jämför de beräknade inkomsterna och utgifterna med de verkliga, finner man, att de influtna *inkomsterna* med något mer än 100 % öfverstigit de beräknade, hvaremot *utgifterna* varit omkring 20 % större än som från början kalkylerats.

Denna ökning i utgiftsbeloppen kommer hufvudsakligen på följande poster: byggnader och stängsel, fältets planering och återställande, dekorativa anordningar samt vatten- och afloppsledningar, under det att för ett tiotal poster utgifterna understiga eller öfverenstämma med de beräknade. Härvid är äfven att märka, att några kostnader för musikgalër, utställningsberättelse och minnesplaketter icke finnas upptagna i den ursprungliga budgeten.

Hvad då först kostnaderna för *byggnader och stängsel* beträffar, så har redan i ett föregående kapitel omnämnts, att dessa, på grund af ändringar och tillägg till de ursprungliga ritningarna samt utgifter för åtskilliga under sommarens lopp utförda arbeten äfvensom ökade arfvoden åt arkitekten m. fl., med omkring 70.000 kronor öfverstigit den ursprungligen beräknade summan. Från detta belopp har dock afdragits den summa, som af innehafvaren af hufvudrestauranten erlades i platshyra och hvilken summa, ursprungligen bestämd till 30.000 kronor, med anledning af det underorstrejken utfärdade spritutskänkningsförbudet nedsattes till 22.500 kronor. Kostnadsökningen har alltså uppgått till omkring 48.000 kronor.

Att utgifterna för *fältets planering, dränering och återställande* blifvit omkring dubbelt så höga mot hvad beräknats, torde hafva sin förklaring dels däri att kostnadsberäkningarna äro uppgjorda för ett betydligt mindre utställningsfält än som kom till användning (så t. ex. beräknades 12.450 kvadratmeter grusplaner, under det att de utförda grusplanerna genom utfyllningar m. m. uppgingo till 25.000 kvadratmeter), dels på grund af att de kraf, som framkommit på markens återställande efter utställningens slut, varit öfver förväntan höga.

I den ursprungliga budgeten fanns icke upptaget någon kostnad för fontäner, och har utgiften för dessa nu påförts *dekorativa anordningar*.

Ökningen i posten för *musik och fester* finner sin förklaring dels i den längre tid utställningen hölls öppen än från början afsetts dels i den omständighet, att den kungliga paviljongens omändring till ett »tearoom» föranledde engagerandet af en ytterligare musikorkester, om ock naturligtvis innehafvaren af »tearoomet» äfven bidrog till aflöningen af densamma.

UTSTÄLLNINGENS EKONOMI

Den större utgiften för *reklam och annonser* beror på den lifliga efterfrågan efter affischer och reklambroschyrer, som nödvändiggjorde tryckning af nya upplagor af dessa reklammedel.

Då utställningen, såsom ofvan nämnts, hölls öppen 14 dagar längre än från början afsetts, blef naturligtvis i följd häraf kostnaden för *vaktpersonalen* m. m. äfven större, likasom ock personalen på grund af sitt mönstergilla uppförande erhöll högre aflöningsbelopp än från början bestämdes.

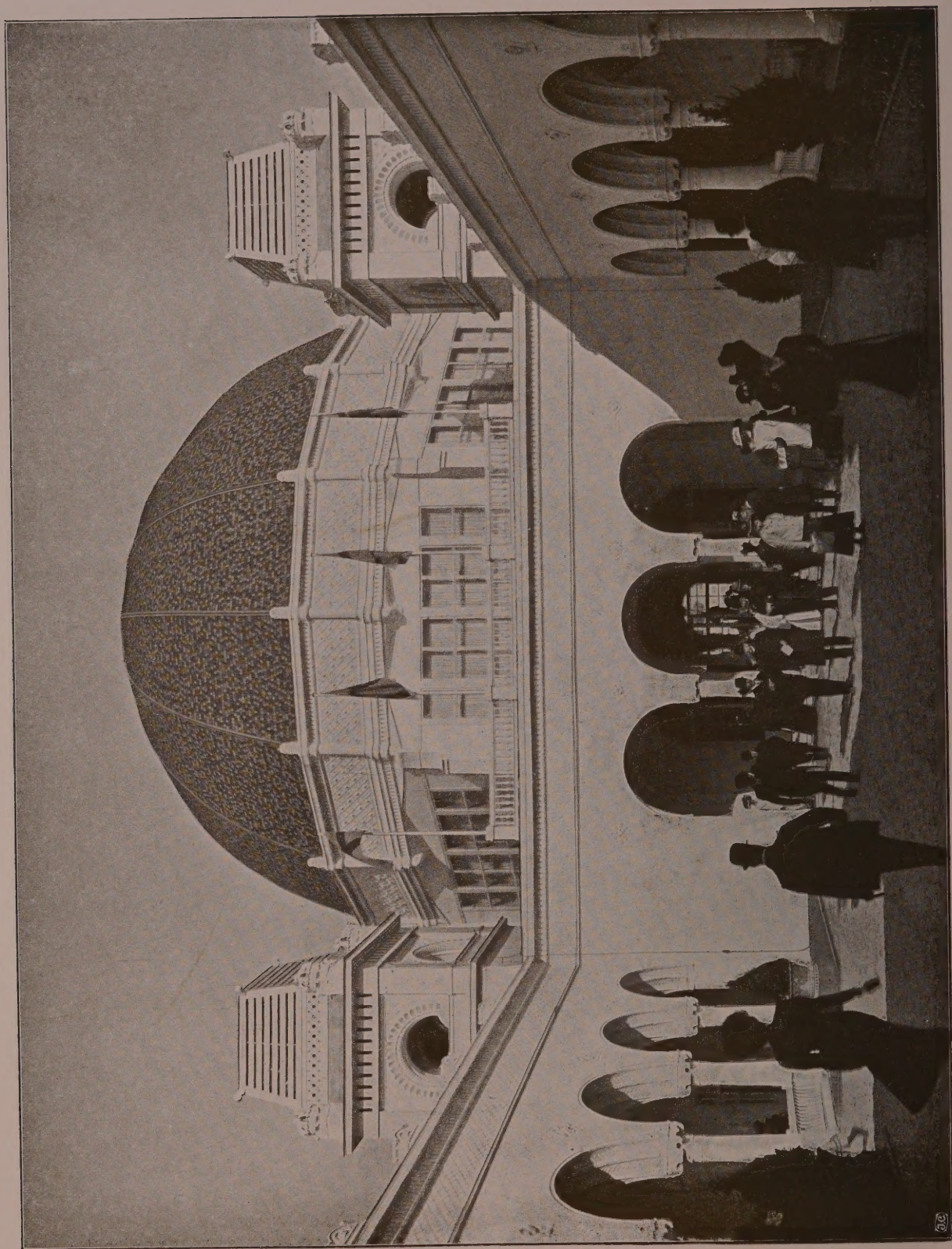
Utställningsfältets större omfång föranledde ock ett mer utsträckt *vattenledningsnät*, och *ledningarna i toiletterna* hafva ersatts genom större inkomst vid toiletternas utarrenderande.

Kommer så slutligen kostnaden för *musikgalèren*. Innan arbetsutskottet beslöt att utom budgeten anvisa medel för åstadkommande af galèren, hvilken skulle utgöra den dekorativa afslutningen i utställningsfältets perspektiv, hade på kommissariatets initiativ förskaffats en garantifond för detta ändamål å 12.500 kronor, hvarvid garanterna förbundit sig att, för den händelse utställningens tillgångar icke räckte till att betala kostnaderna för musikgalèren, pro rata parte bidra till den eventuella bristens täckande. — Men äfven denna garantifond behöfde dess bättre icke, lika litet som den stora garantifonden för utställningen i sin helhet, tagas i anspråk.

FEMTE AFDELNINGEN
ILLUSTRATIONER

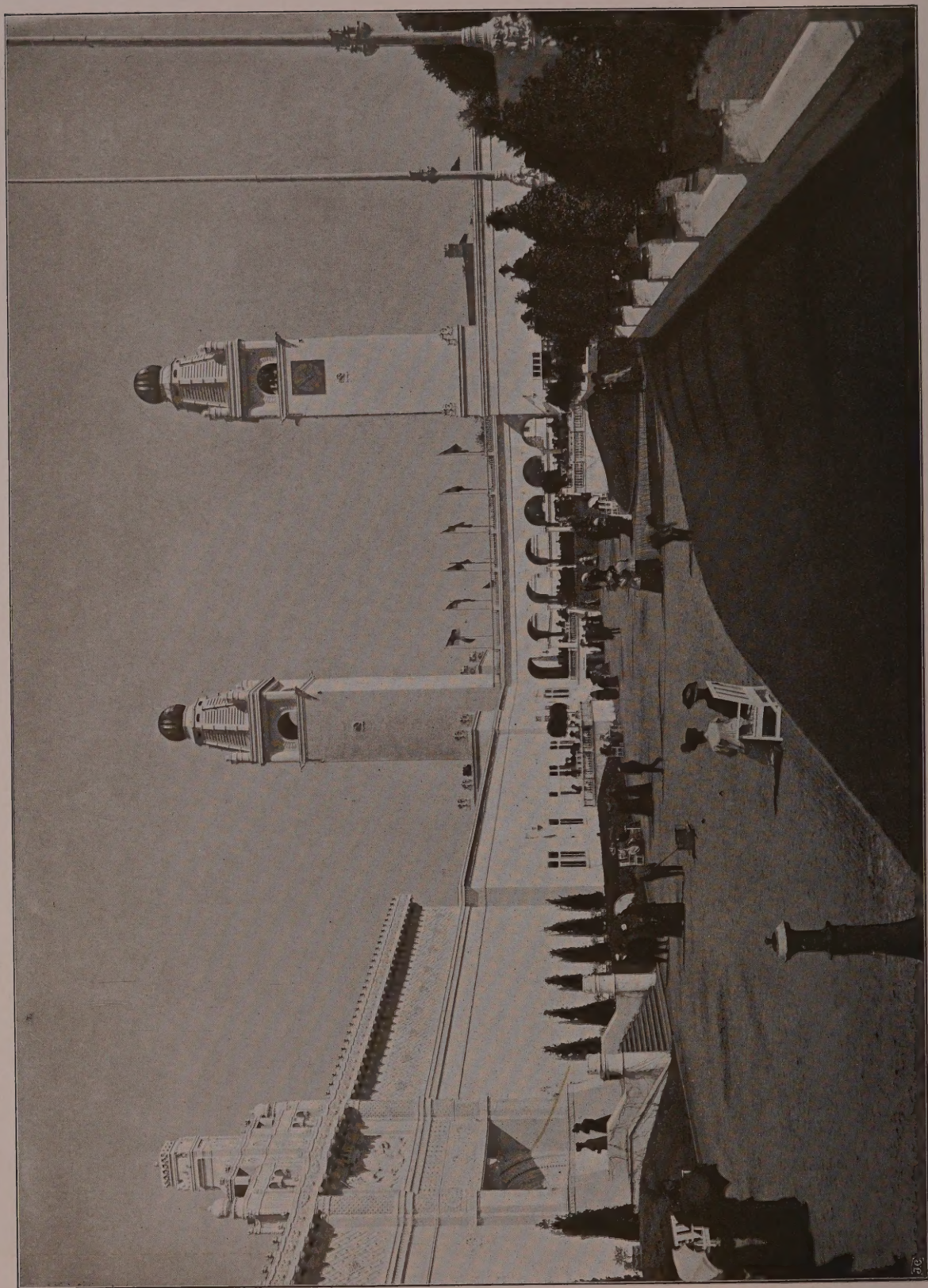
YTTRE GÅRDENS PORTAL

PELARGÅRDEN

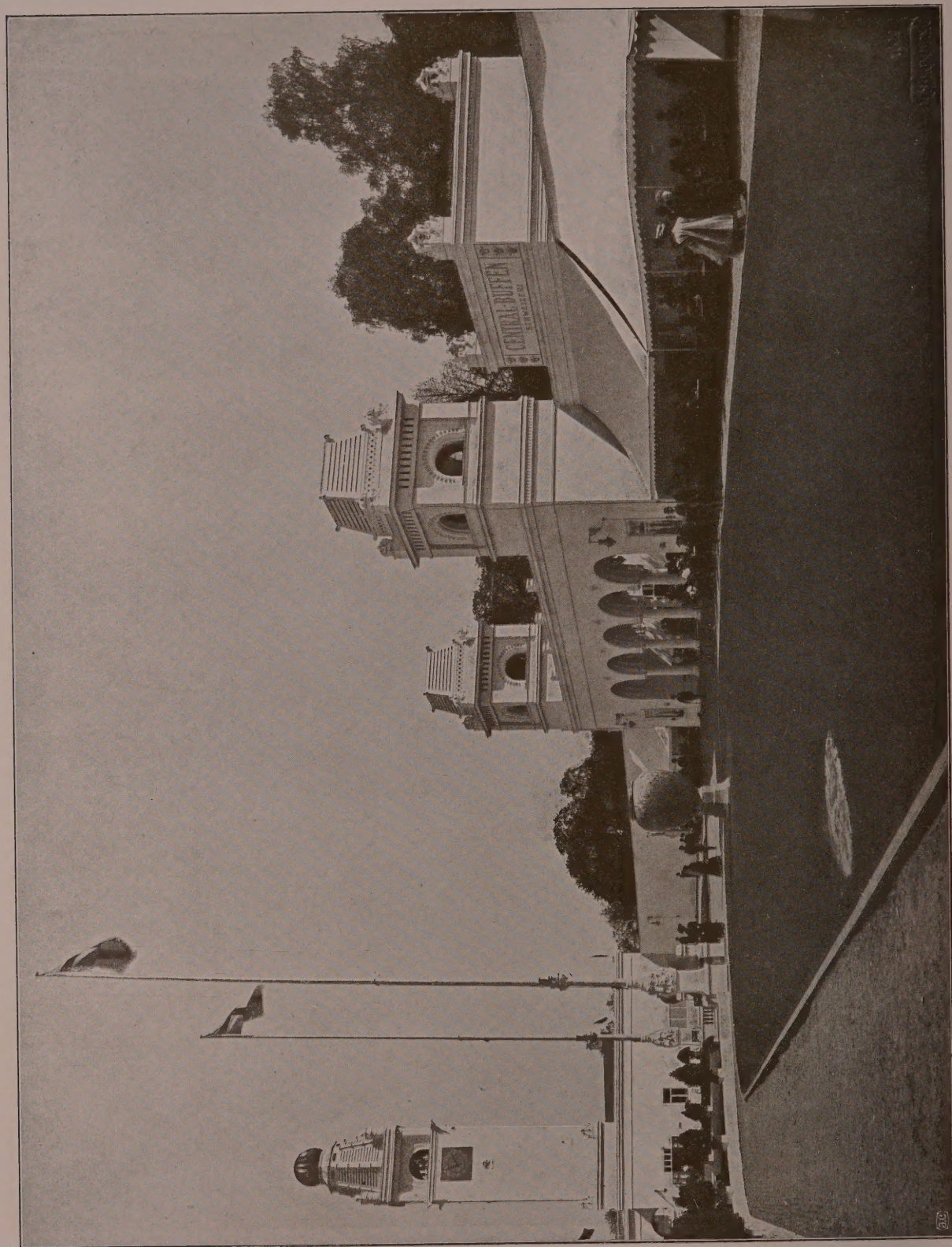
KUPOLEN MED SVENSKA SLÖJDFÖRENINGENS REPRESENTATIONSROM

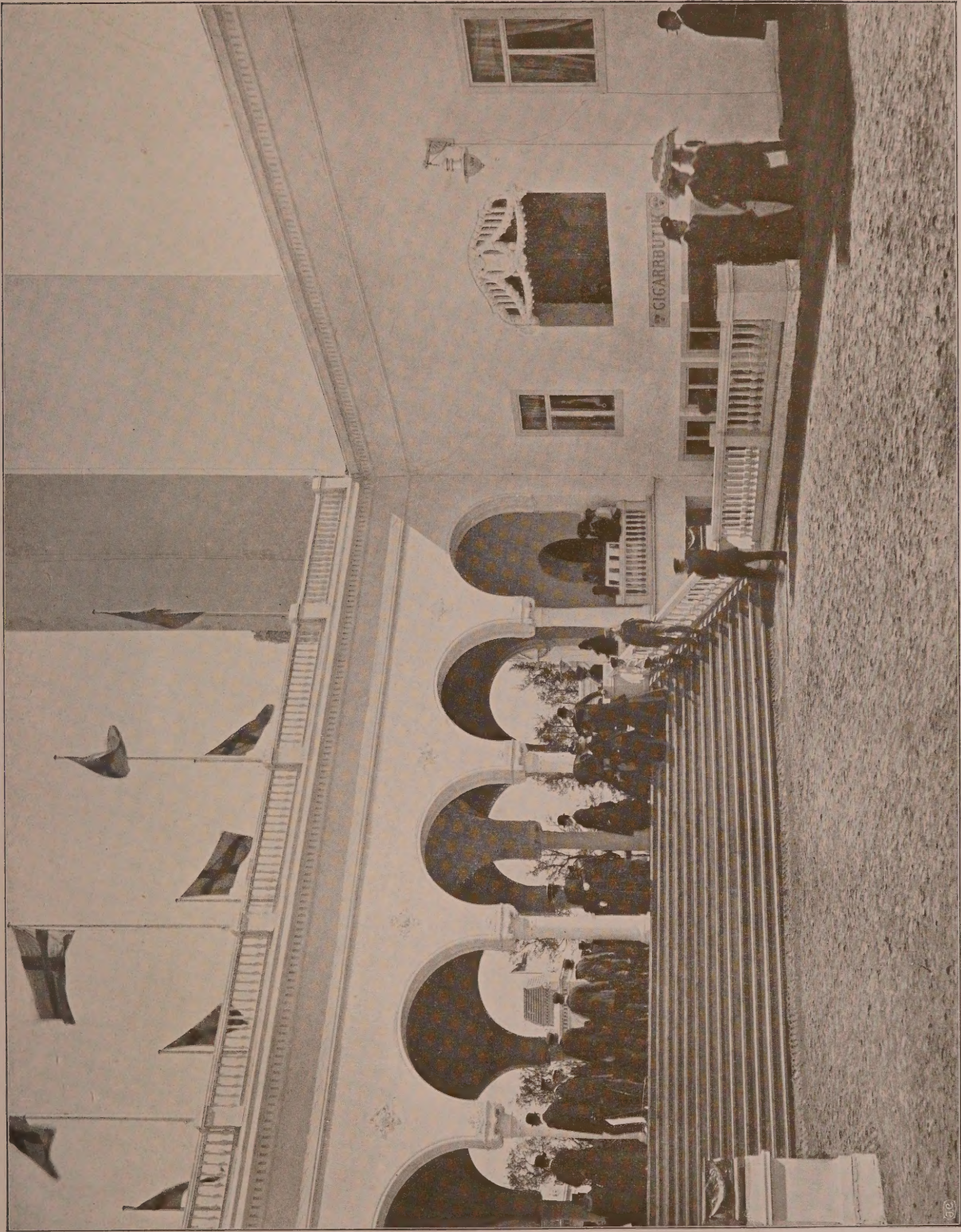
STORA GÅRDEN*FRÅN KUPOLENS TRAPPA

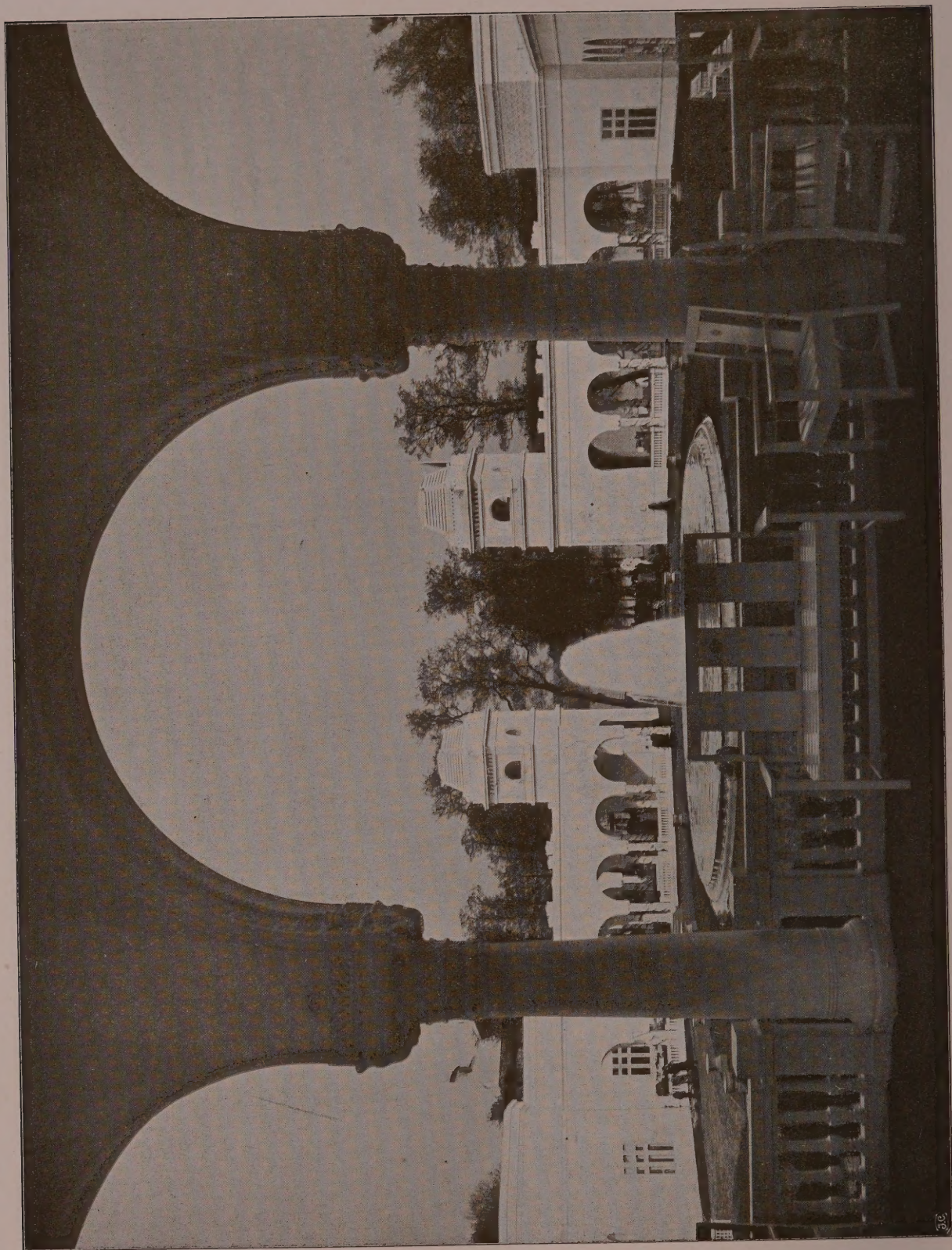
»DEN GYLLNE PORTEN»

STORA GÅRDENS TERASS

PROMENADBALKONGEN

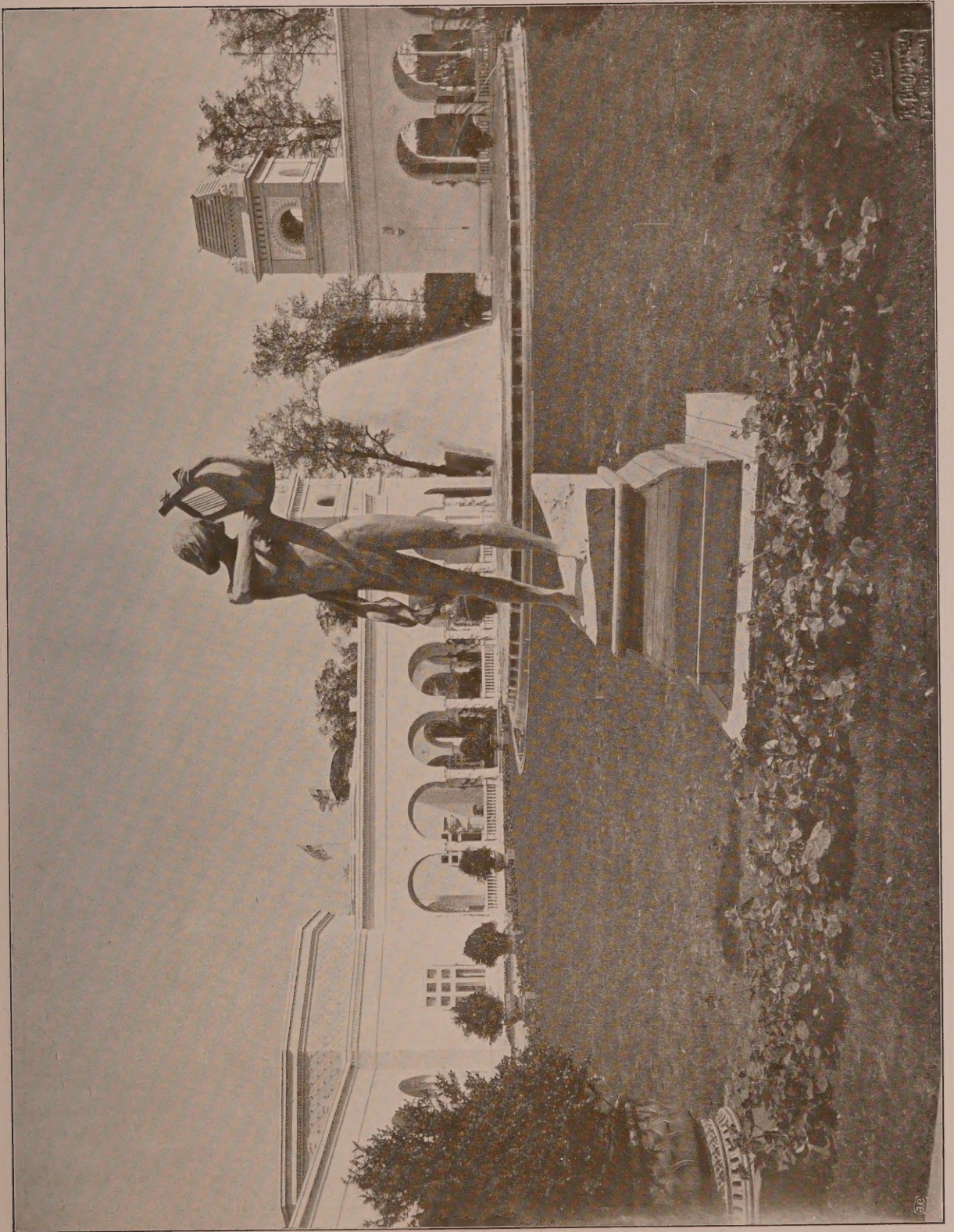
NEDRE GÅRDEN FRÅN PROMENADBALKONGEN

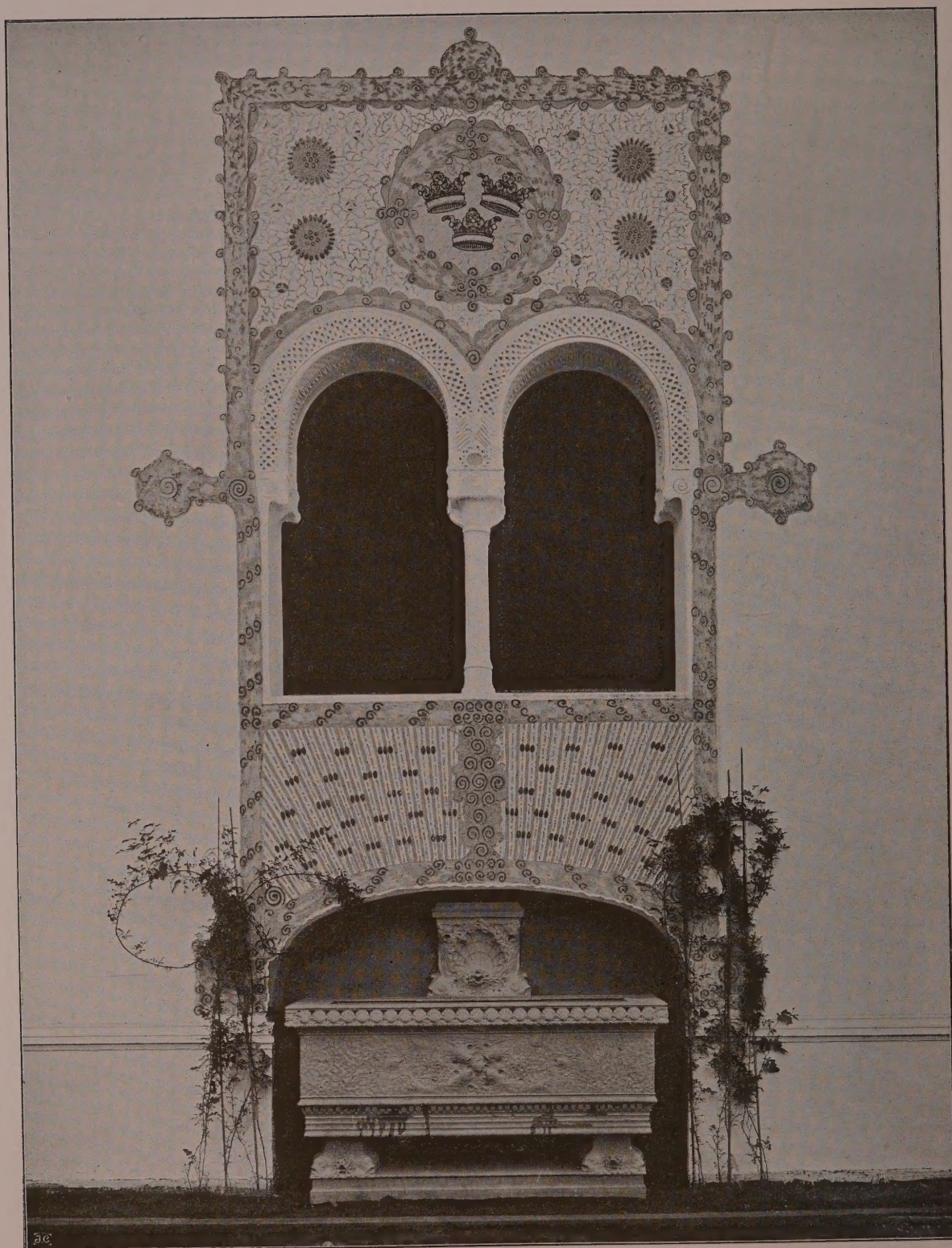
PARTI AF NEDRE GÅRDEN

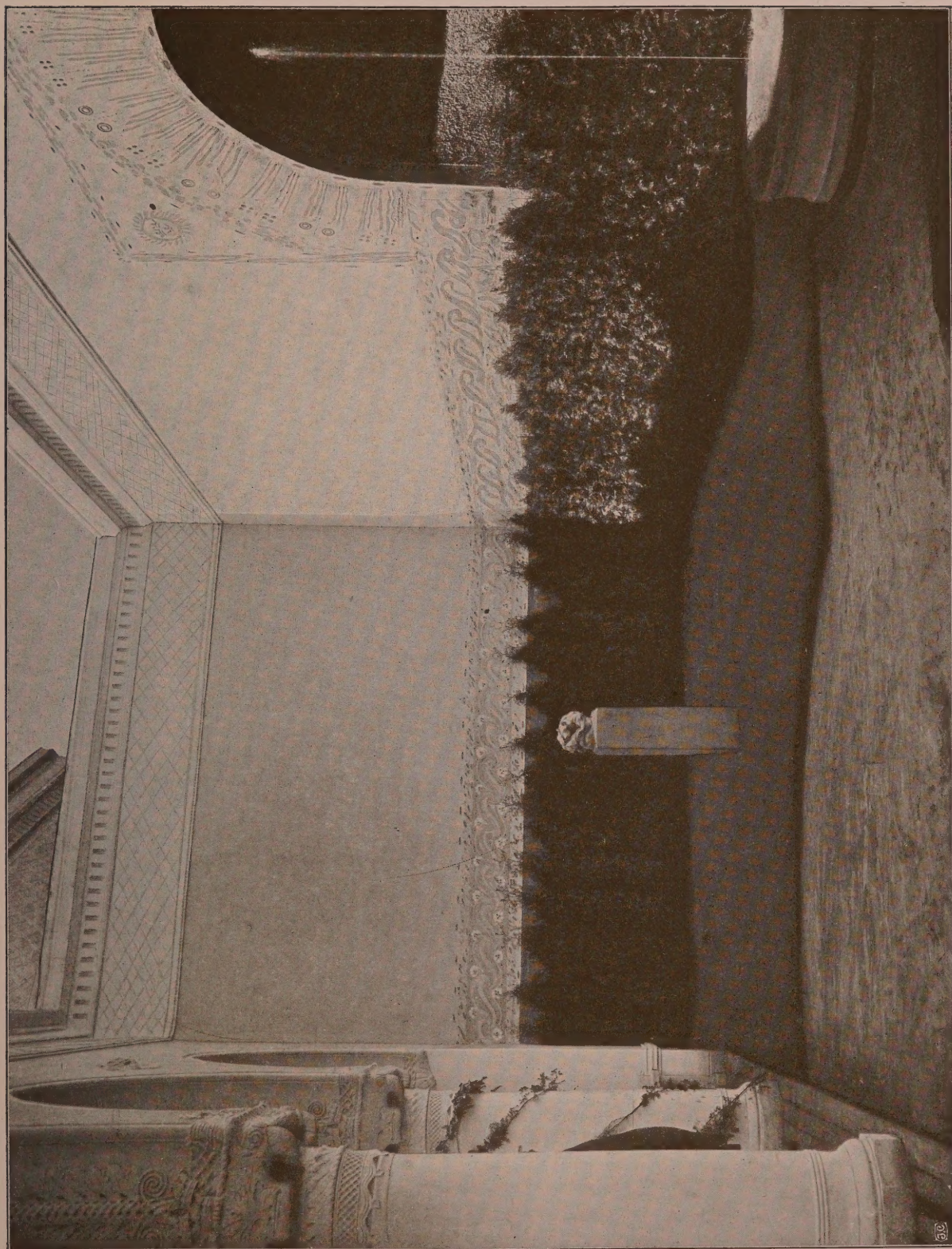
KASKADEN

NEDRE GÅRDEN MED ORFEUS

VÄGGBRUNN Å NEDRE GÅRDEN

GÅRDSPARTI VID NEDRE ARKADERNA

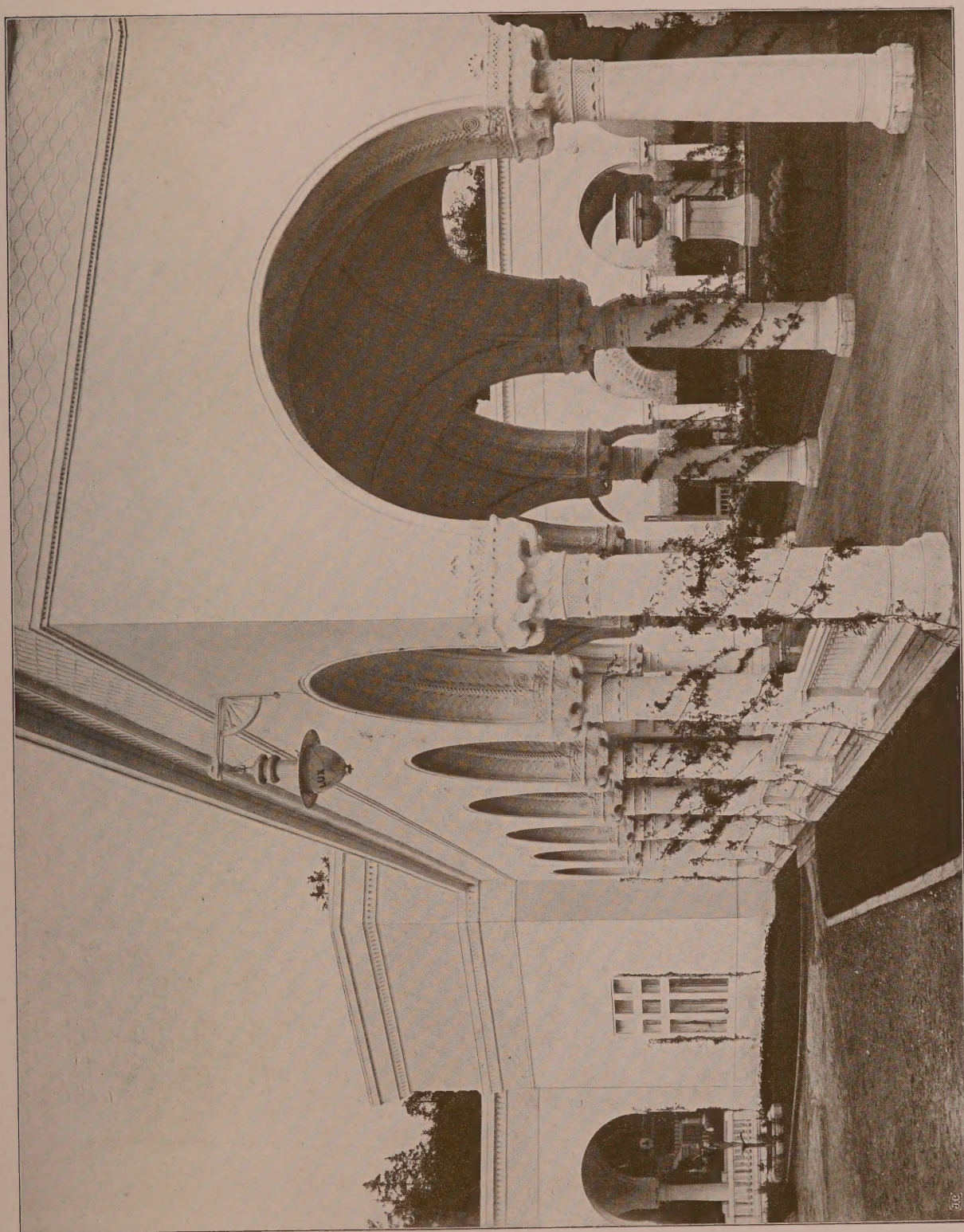
FONTÄN VID NEDRE ARKADERNA

UTSIKT ÅT NEDRE GÅRDEN

STORA FONTÄNEN PÅ NEDRE GÅRDEN

PARTI AF ARKADERNA

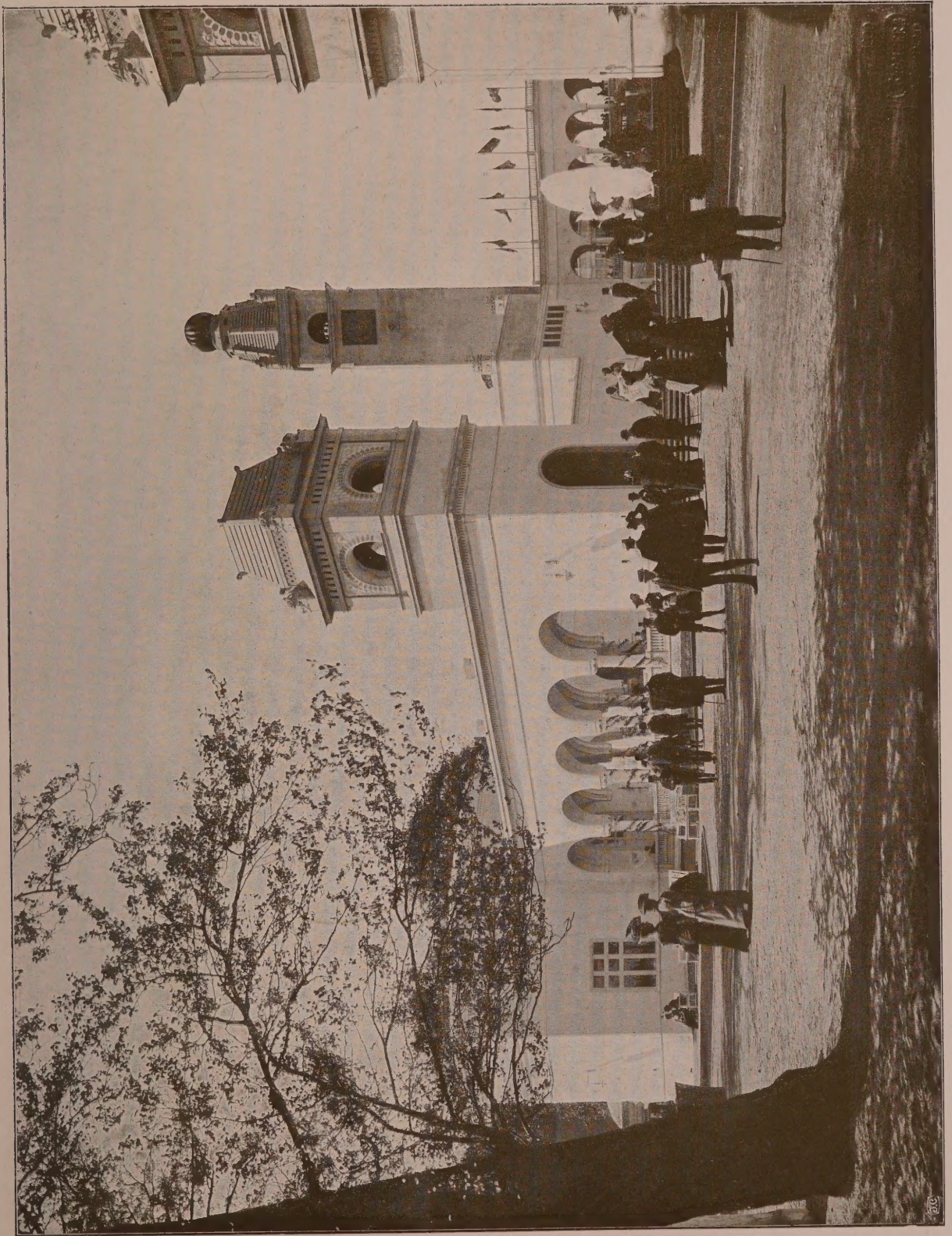
»TRIANGELN«

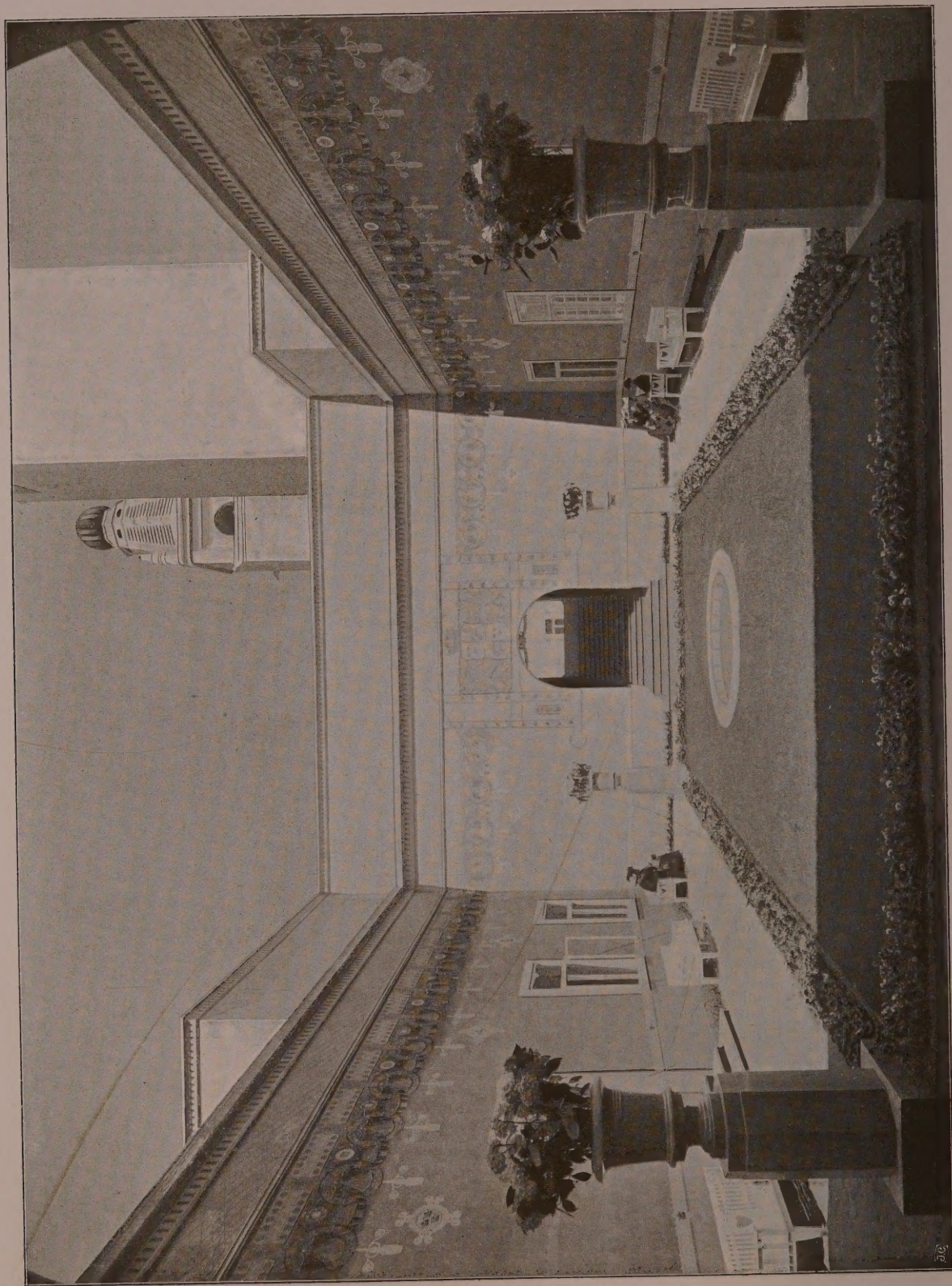
»TRIANGELN«

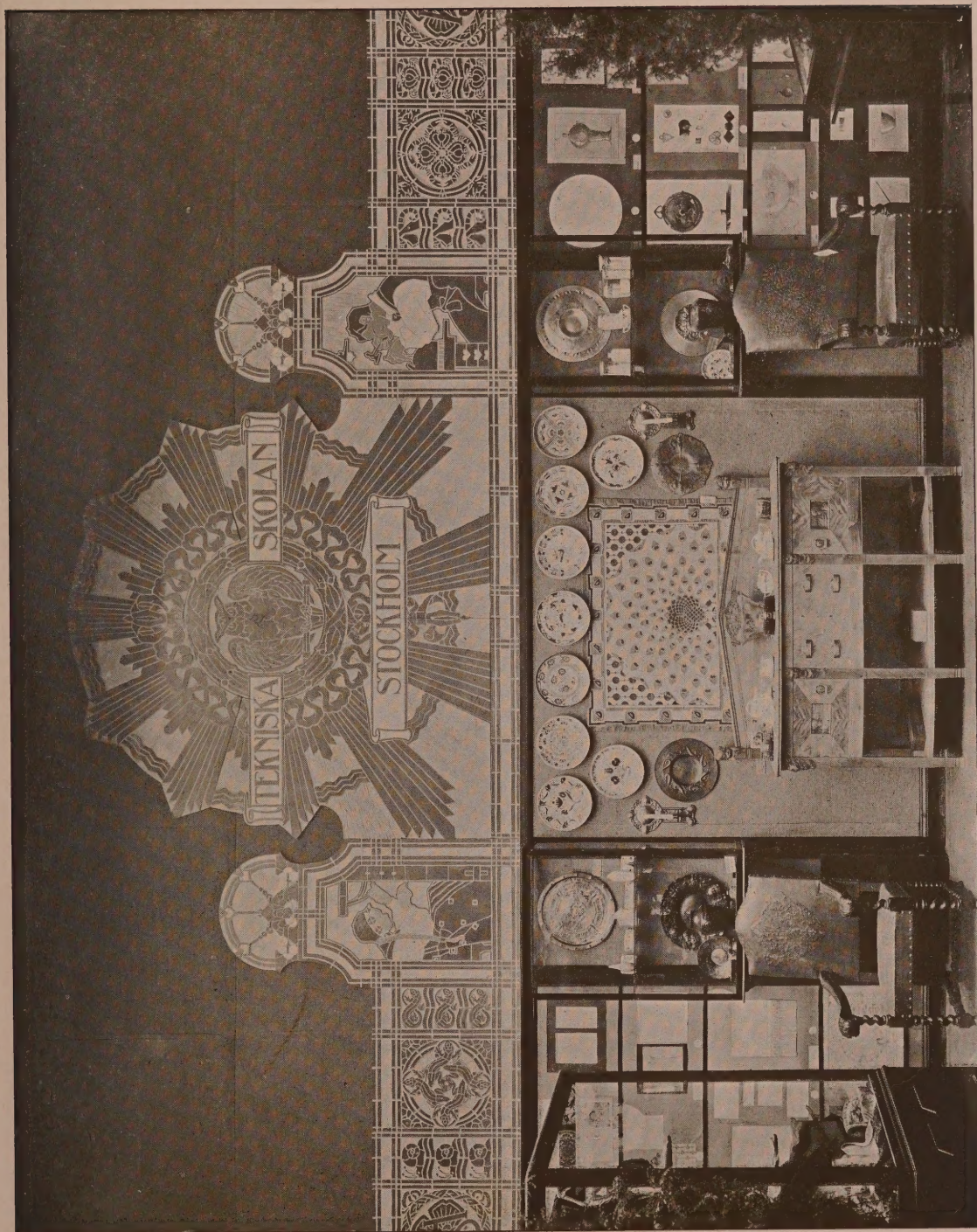
UTSIKT ÅT PARKEN

VID STRANDEN

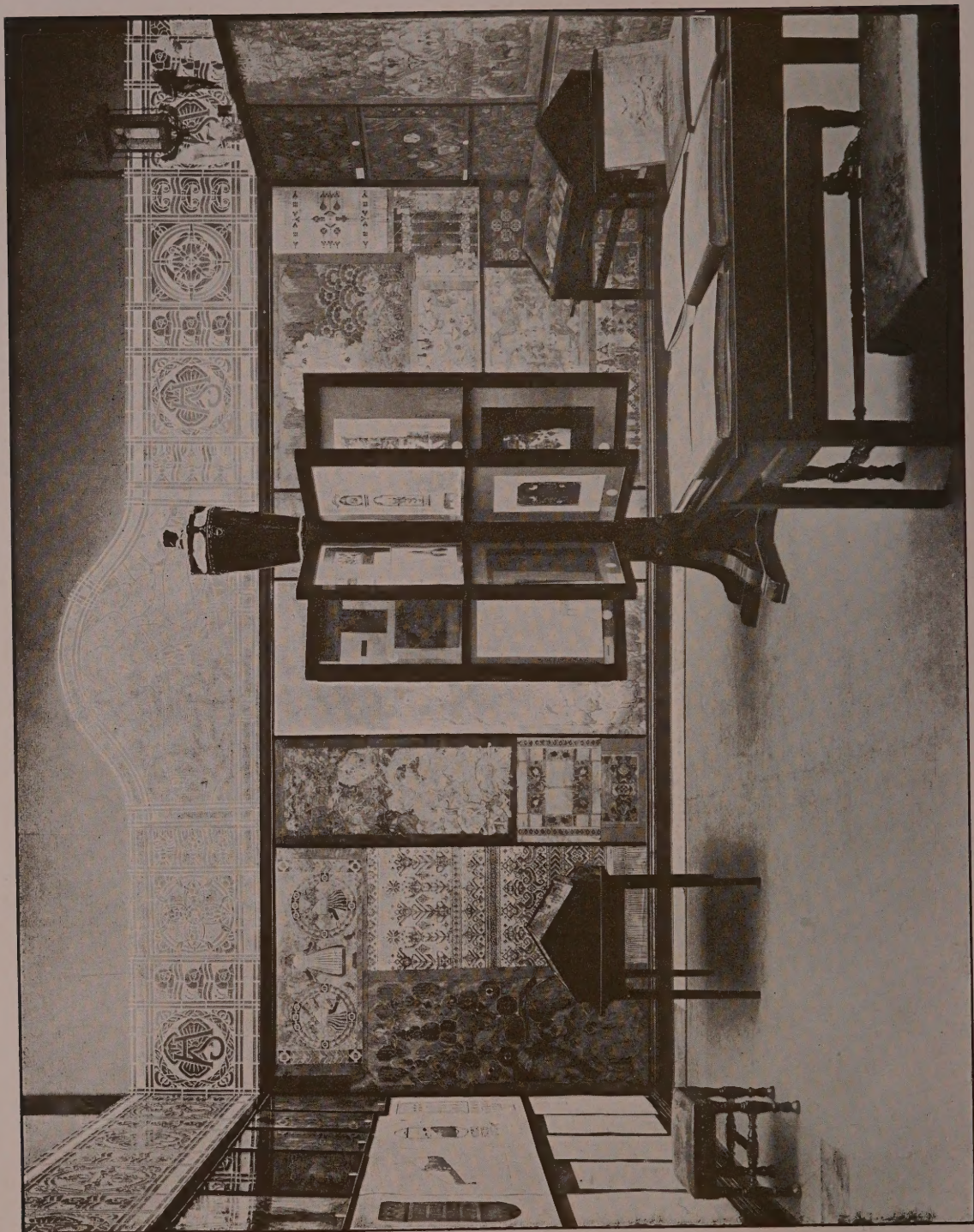

»GULA GÅRDEN»

TEKNISKA SKOLAN I STOCKHOLM

UTSTÄLLNINGENS MIDTPARTI

TEKNISKA SKOLAN I STOCKHOLM

SIDOPARTI

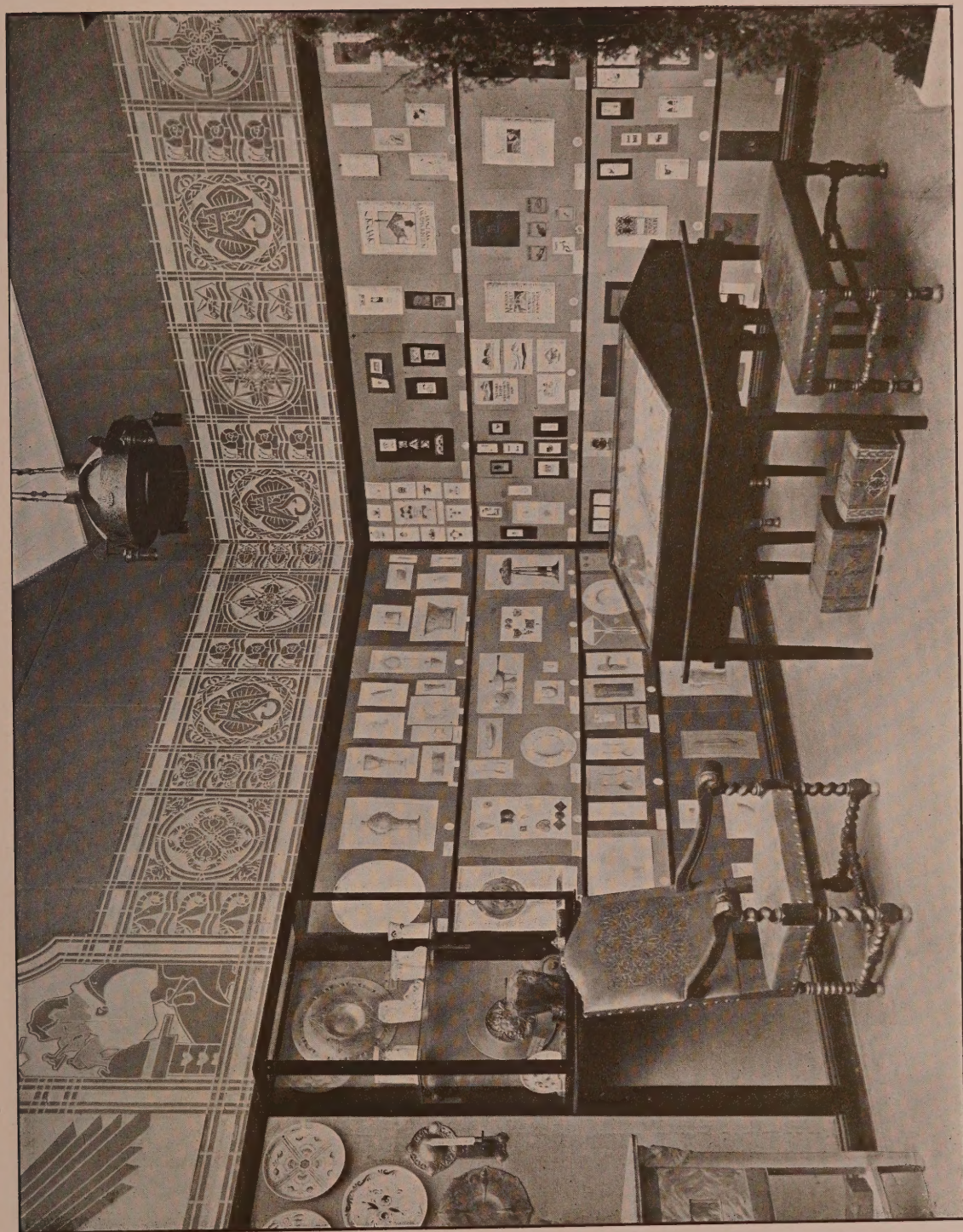
TEKNISKA SKOLAN I STOCKHOLM

UTSTÄLLNINGENS NEDRE PARTI

TEKNISKA SKOLAN I STOCKHOLM

SIDOPARTI

TEKNISKA SKOLAN I STOCKHOLM

SIDOPARTI

TEKNISKA SKOLAN I STOCKHOLM

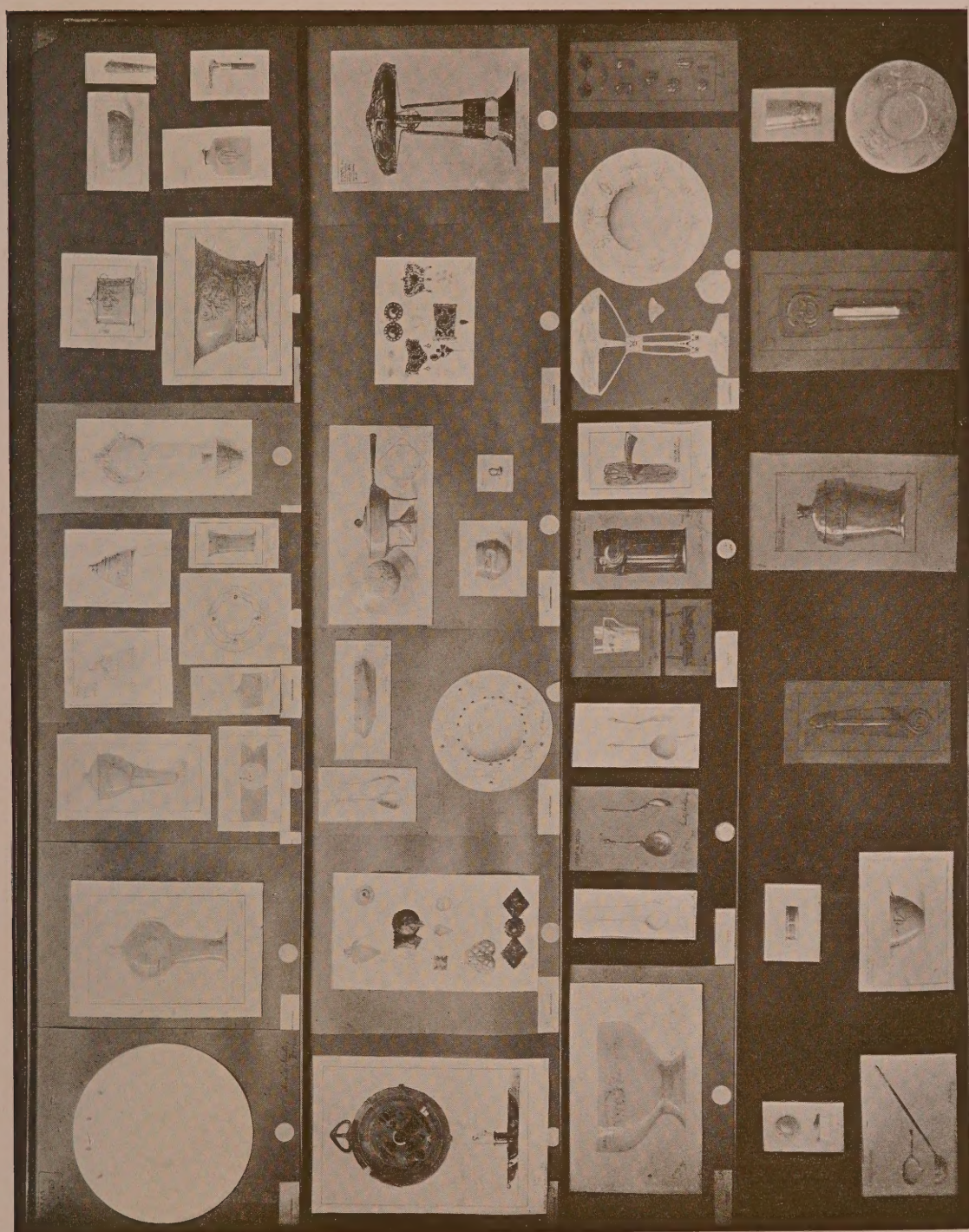
NATURSTUDIER

TEKNISKA SKOLAN I STOCKHOLM

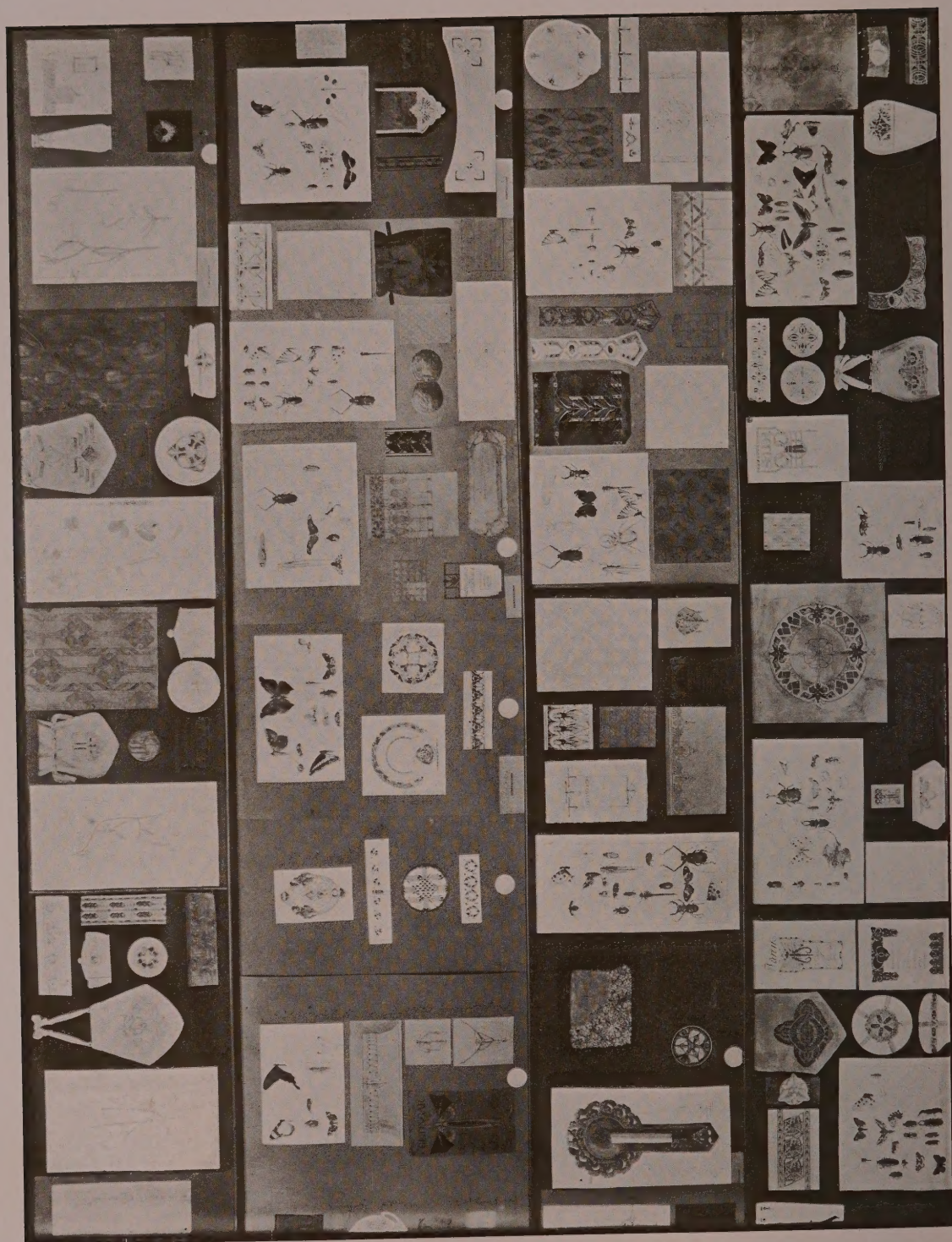
PASTELL OCH FIGURTECKNING

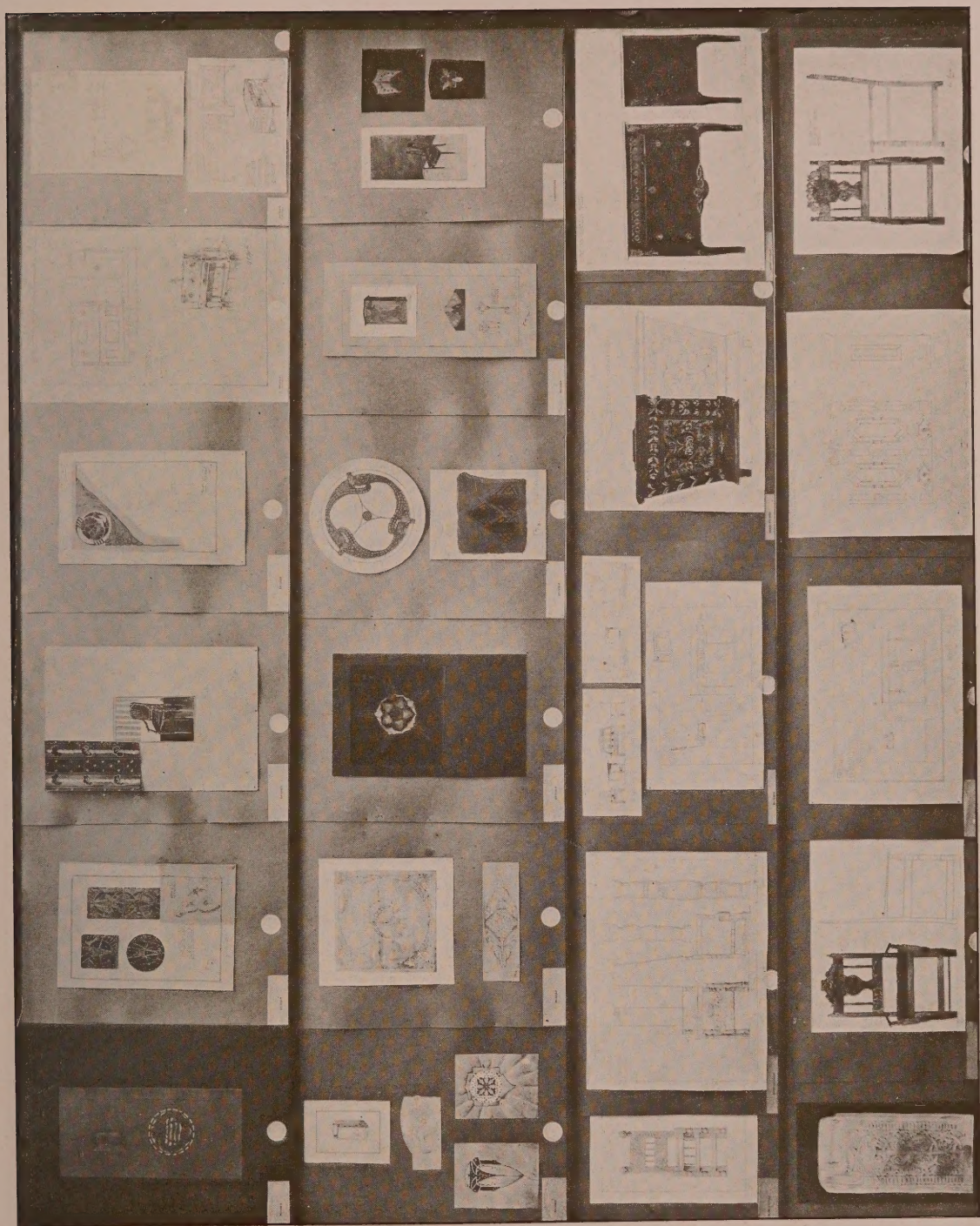
TEKNISKA SKOLAN I STOCKHOLM

MÖNSTERKOMPOSITIONER FÖR METALLARBETEN

TEKNISKA SKOLAN I STOCKHOLM

STILISERING EFTER INSEKTSTUDIER

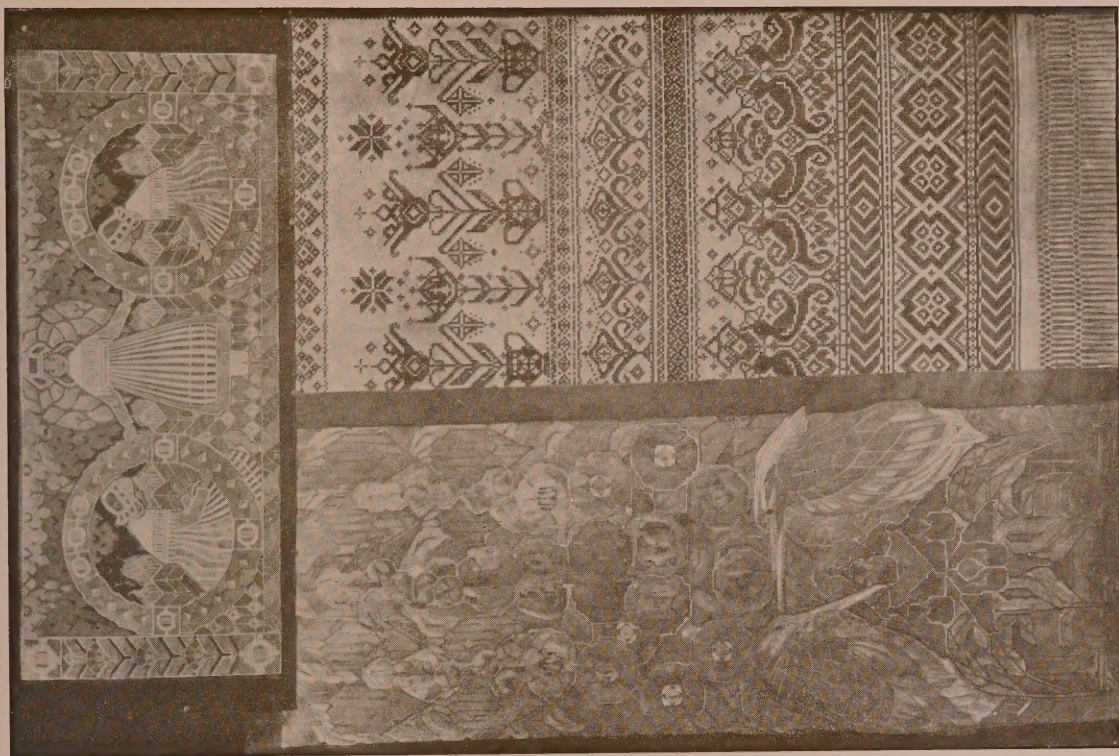
TEKNISKA SKOLAN I STOCKHOLM

STUDIER OCH KOMPOSITIONER

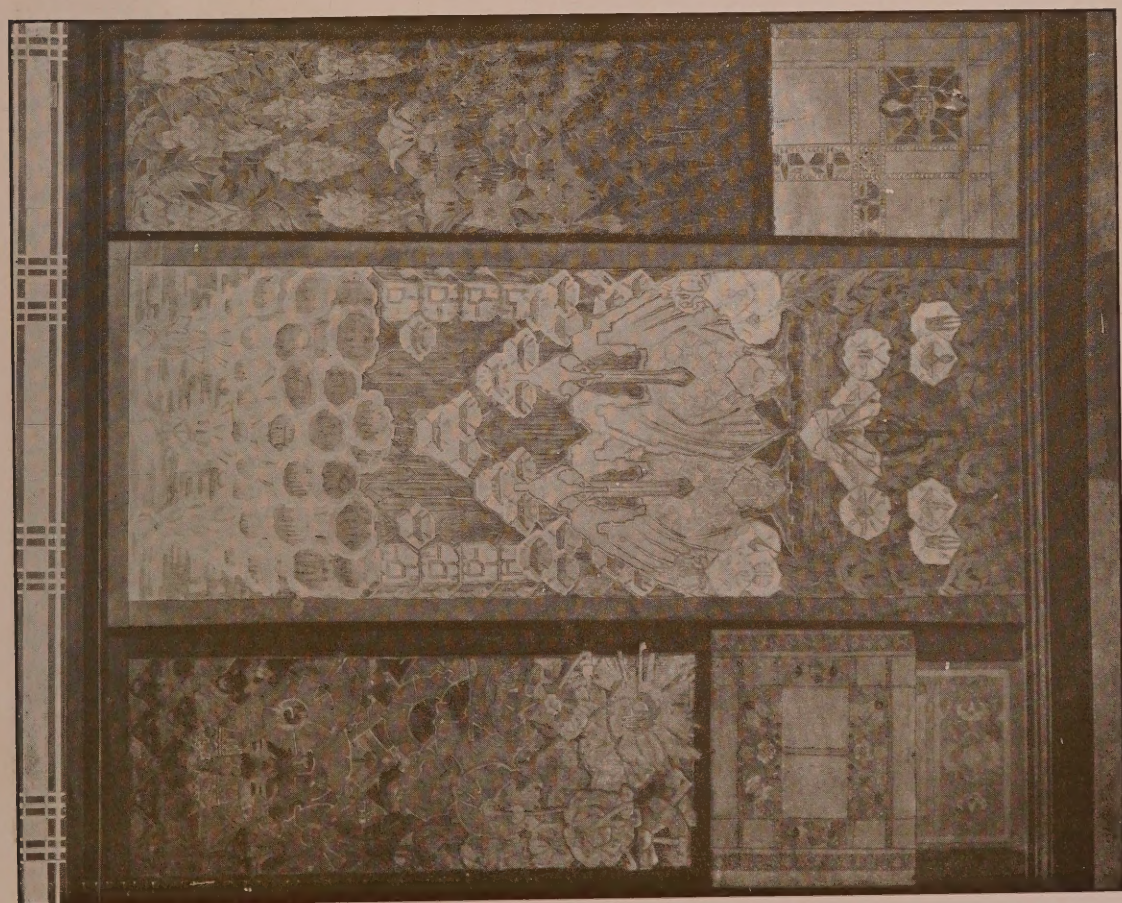
TEKNISKA SKOLAN I STOCKHOLM

TEXTILA STUDIER OCH KOMPOSITIONER

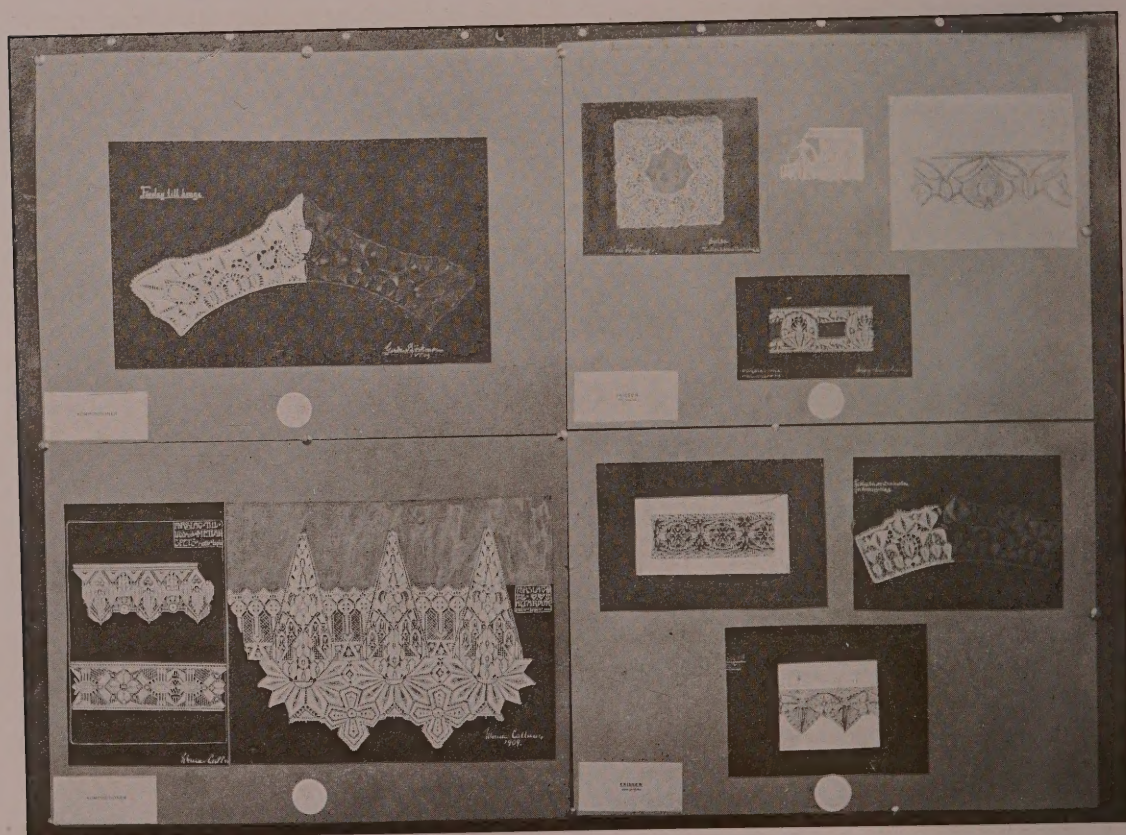
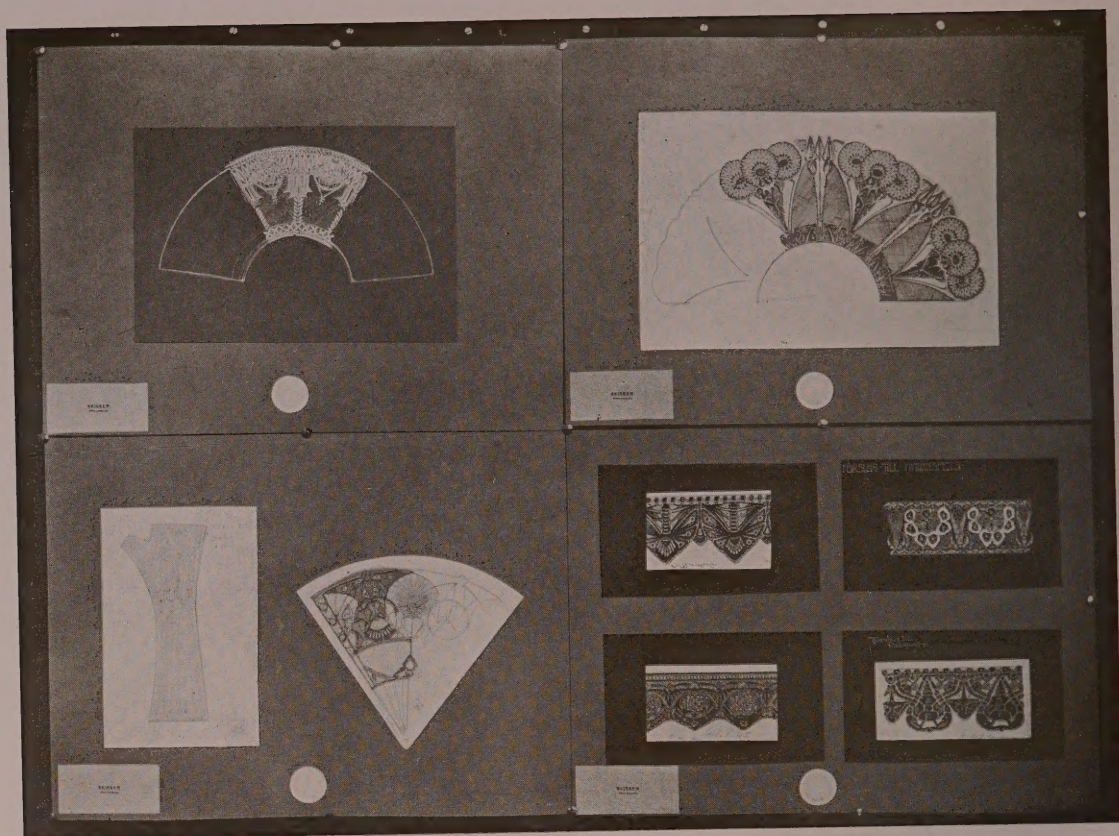
TEKNISKA SKOLAN I STOCKHOLM

MÖNSTERKOMPOSITIONER TILL BONADER AF
HELLEVI DAVIDSSON, GRETA HOLM, MARY ÅBOM

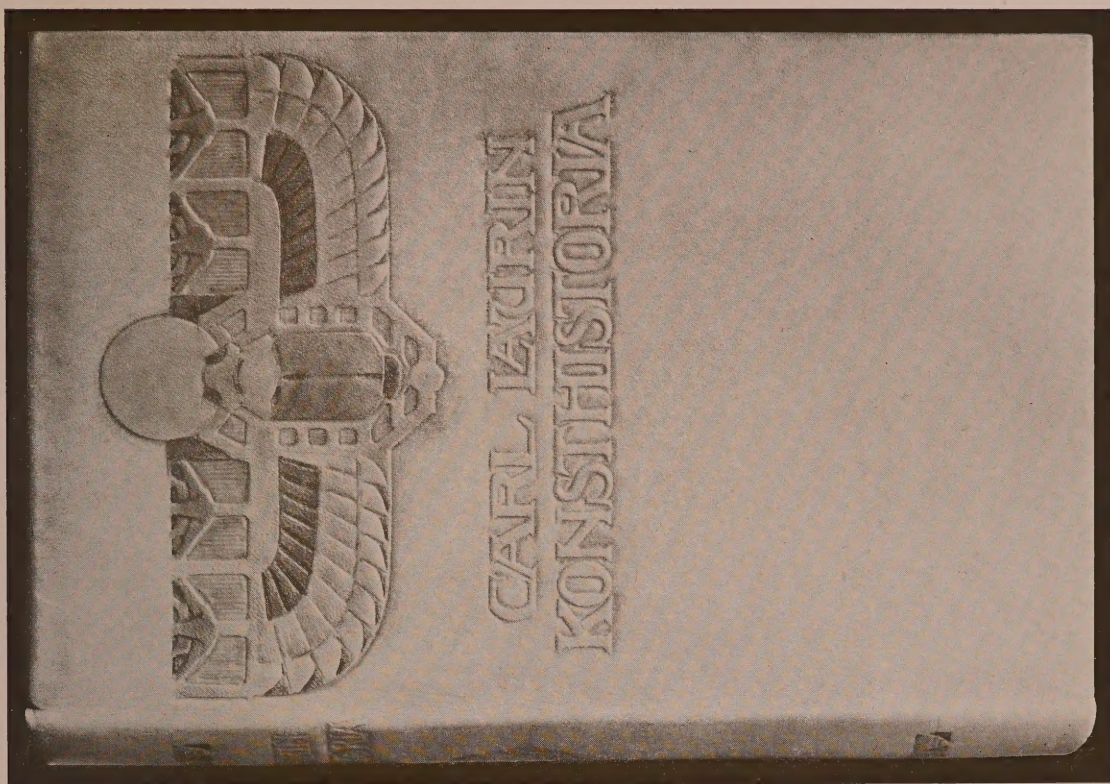

TEKNISKA SKOLAN I STOCKHOLM

TEXTILA KOMPOSITIONER

TEKNISKA SKOLAN I STOCKHOLM • SPETSMÖNSTER AF MARY ÅBOM, SIGNE GRANBERG, ELIN HARALDSSON,
OLGA MALMÉR, GRETA FÜRST, MÄRTA JOHANSSON

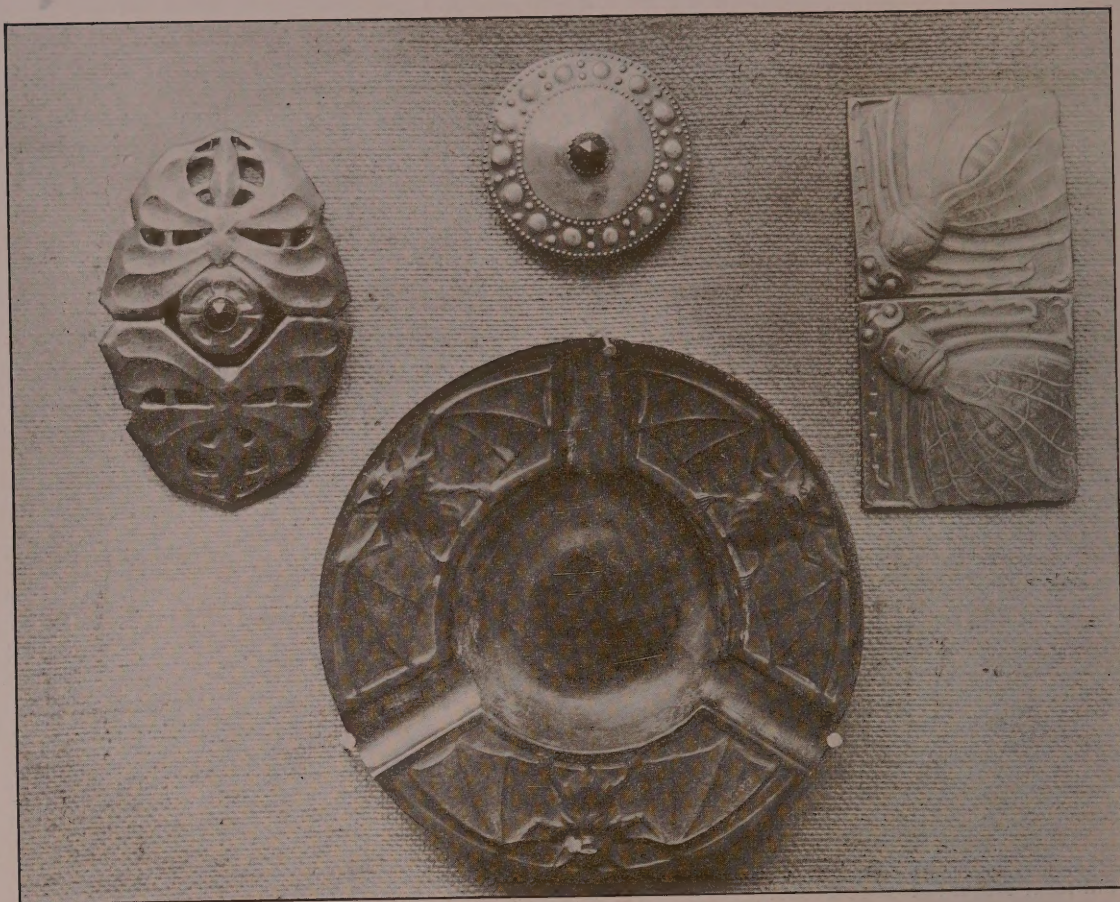
TEKNISKA SKOLAN I STOCKHOLM

PERM I LÄDERPLASTIK AF SIGNE MÅRTENSSON

TEKNISKA SKOLAN I STOCKHOLM

LÄDERPLASTIK AF GUNHILD EDLING

TEKNISKA SKOLAN I STOCKHOLM

METALLKOMPOSITIONER AF ANNA ANKARCRONA,
BRITA VON SYDOW, AUGUSTA FAHLÉN

TEKNISKA SKOLAN I STOCKHOLM

METALLKOMPOSITIONER AF ELLEN MALMGRÉN,
OLGA MALMÉN, SIGRID JOHANSSON

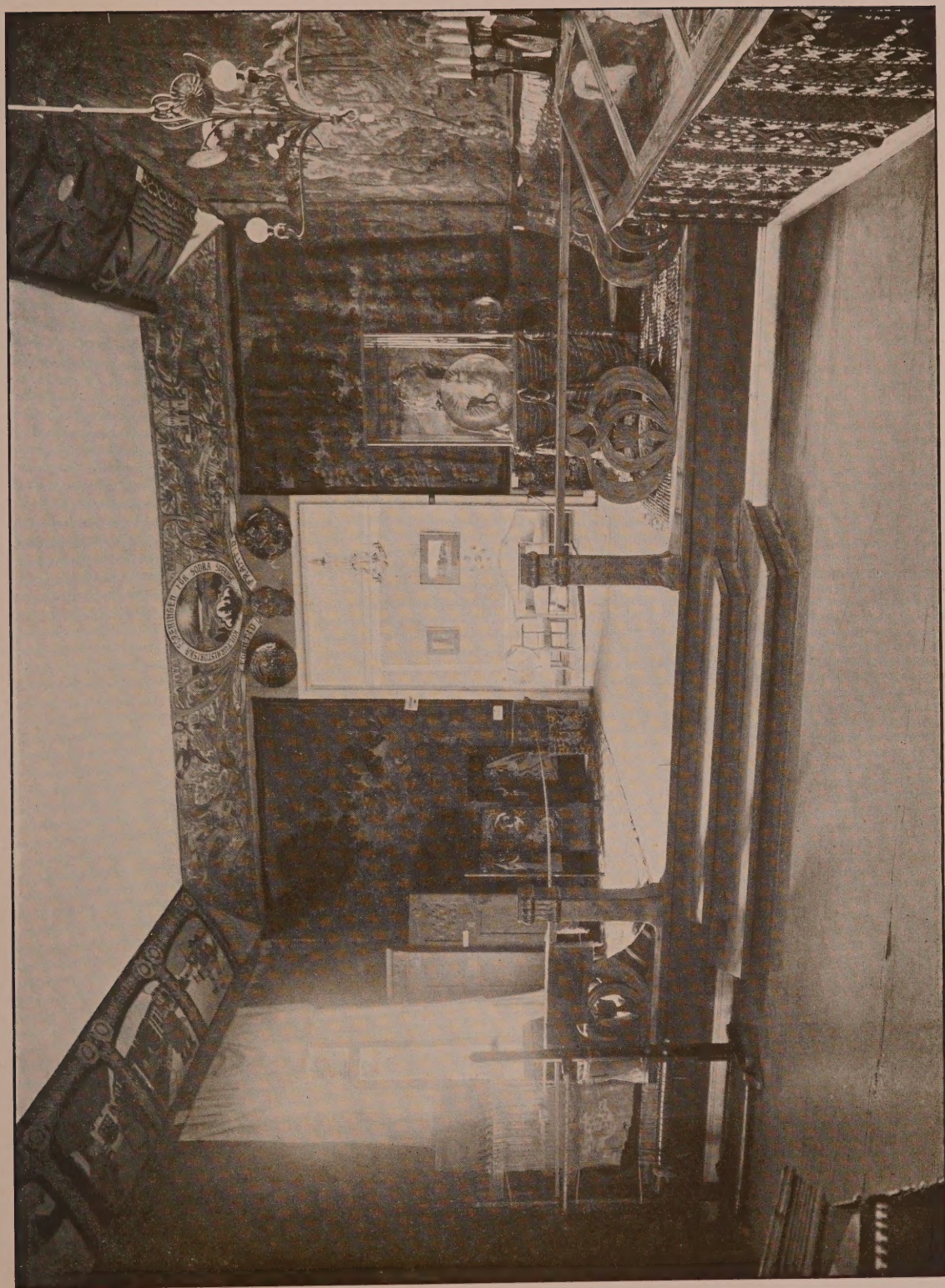
GÖTEBORGS SLÖJDFÖRENINGENS SKOLA

STUDIER OCH KOMPOSITIONER

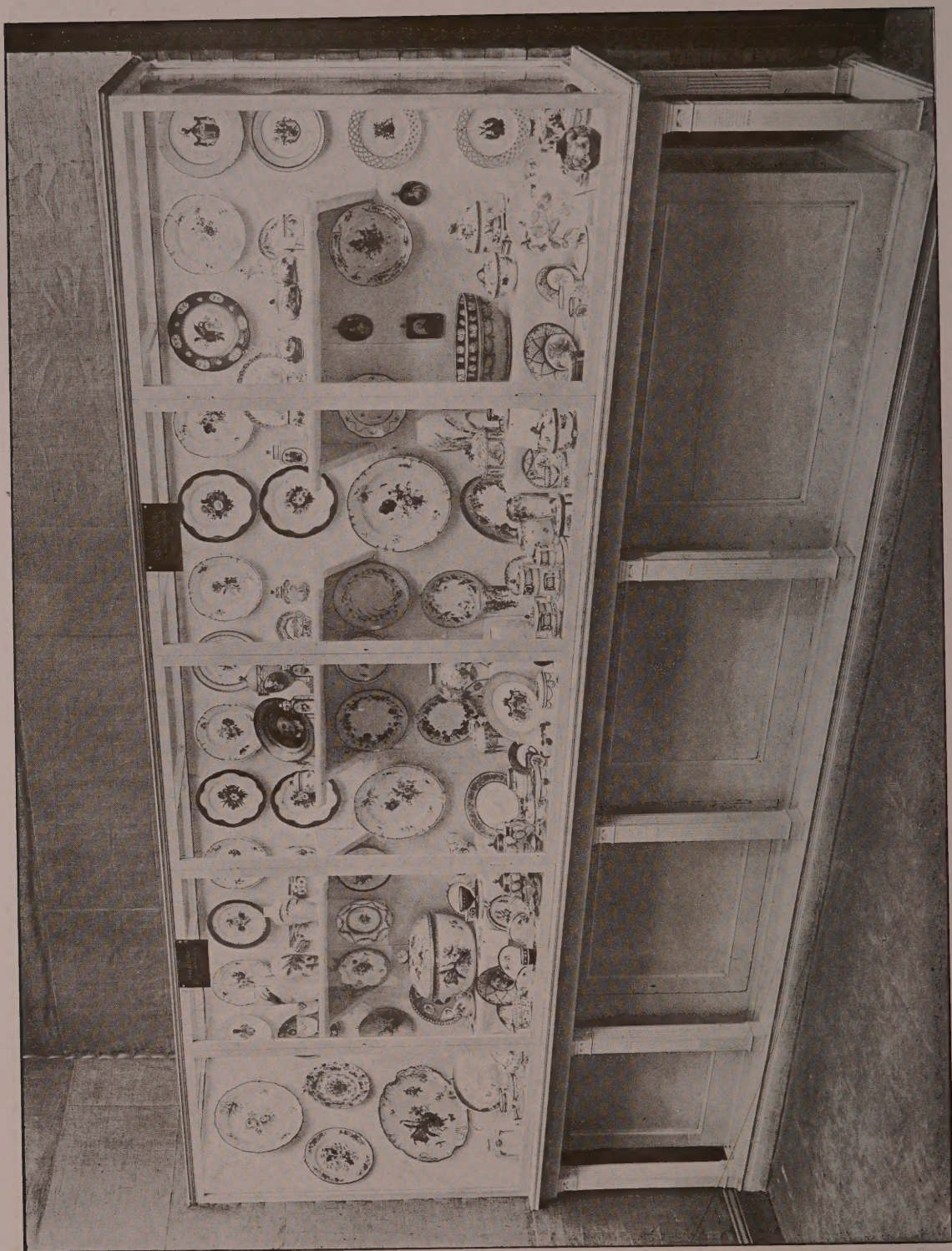

GÖTEBORGS SLÖJDFÖRENINGENS SKOLA

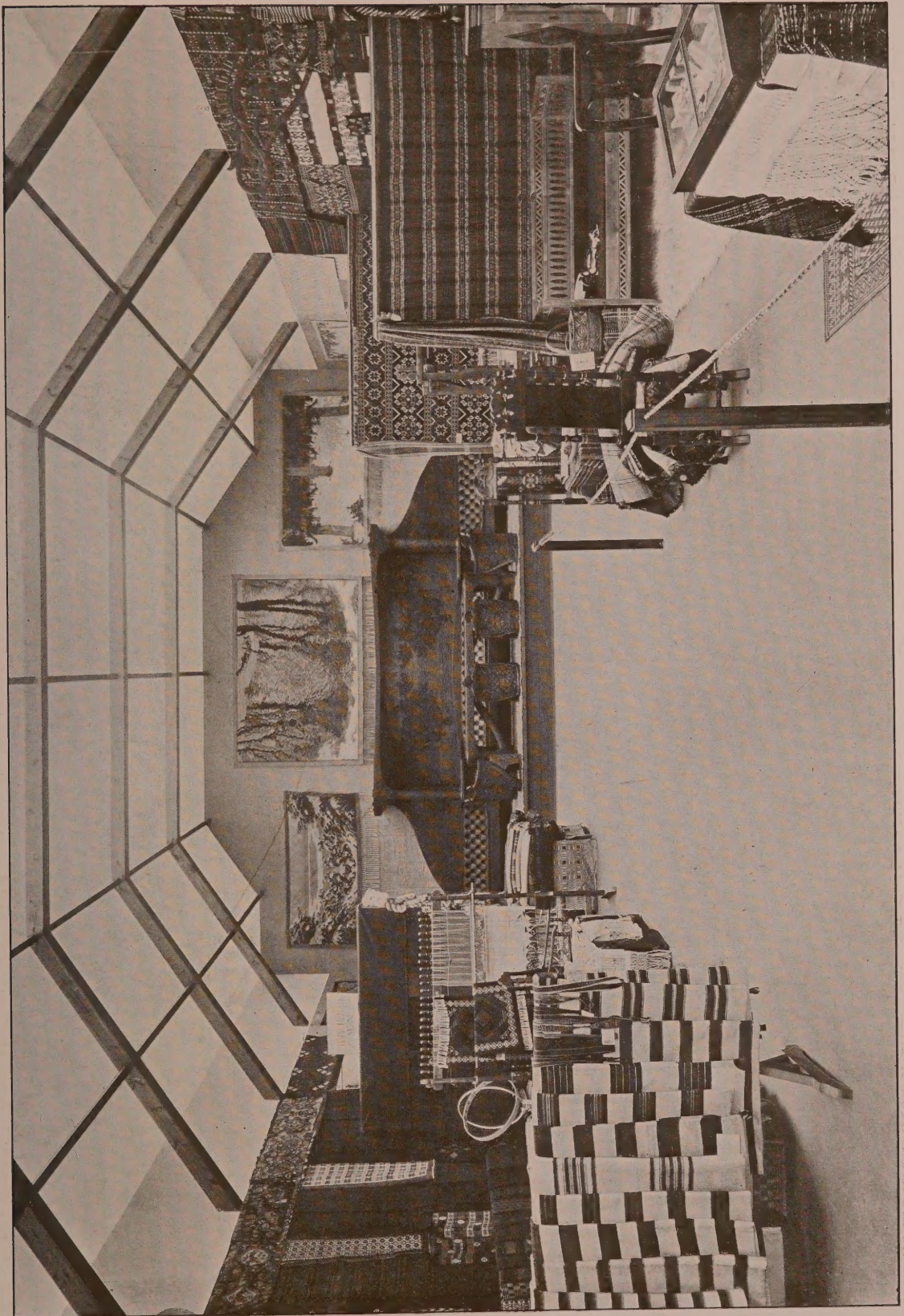
STUDIER OCH KOMPOSITIONER

KULTURHISTORISKA FÖRENINGENS FÖR SÖDRA SVERIGE KONSTSLÖJDANSTALT, LUND

ANNA BERGMANS SKOLA FÖR PORSLINSMÅLNING, STOCKHOLM

HEMSLÖJD-AFDELNINGEN

ALLMÄNNA HALLEN

NORRBOTTENS LÄNS UTSTÄLLNING

JÄMTLANDS LÄNS UTSTÄLLNING

CILLUF OLSSON, TÅGARP

BARA HÄRADS UTSTÄLLNING

MALMÖHUS LÄNS UTSTÄLLNING

MALMÖHUS LÄNS UTSTÄLLNING

»STAFFAN STALLEDRÄNG» • HAUTELISSEVÄFNAD, KOMP. AF MÄRTHA MÅÅS
 FJETTERSTRÖM • UTST. AF MALMÖHUS LÄNS HEMSLÖJDSFÖRENING

BOLLNÄS HEMSLÖJDSFÖRENINGIS UTSTÄLLNING

HELSINGLANDS FORNMINNESFÖRENINGIS UTSTÄLLNING

MORA SOCKEN

KOPPARBERGS HUSHÅLLNINGSSÄLLSKAPS UTSTÄLLNING

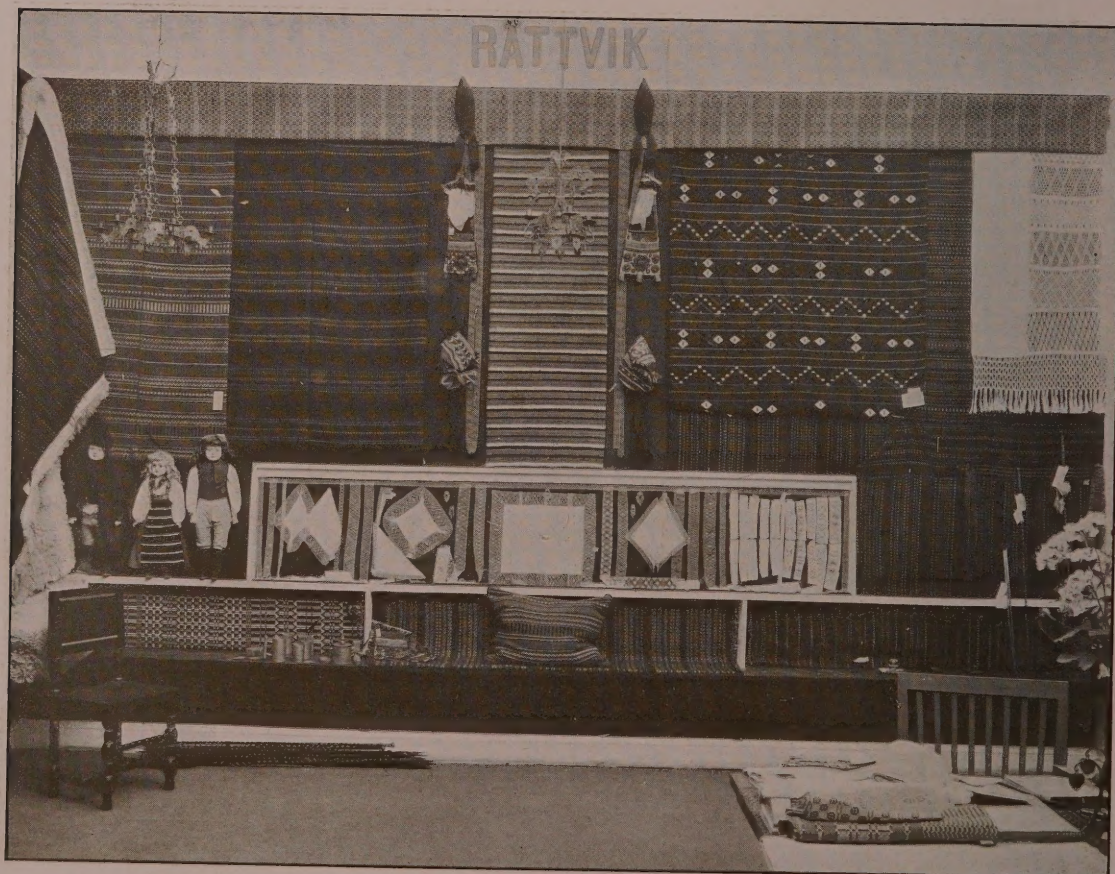
ORSA SOCKEN

KOPPARBERGS HUSHÅLLNINGSSÄLLSKAPS UTSTÄLLNING

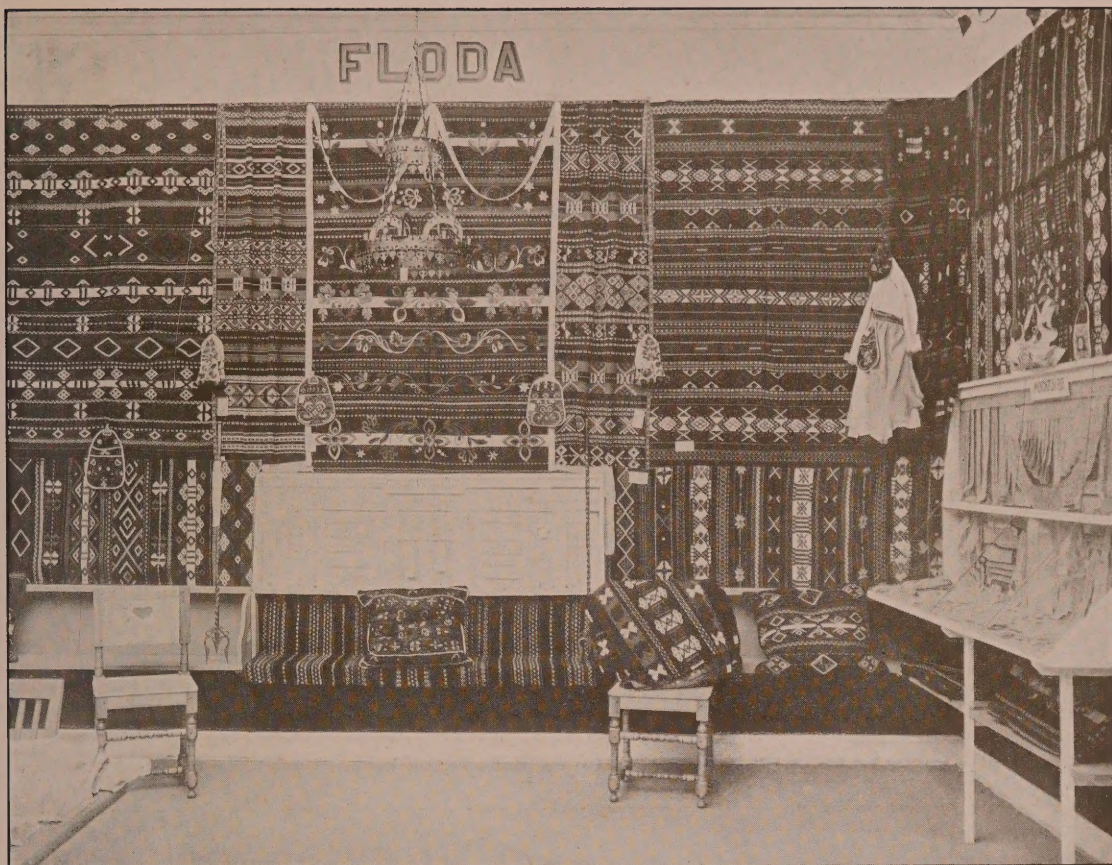
LEKSANDS SOCKEN

KOPPARBERGS HUSHÅLLNINGSSÄLLSKAPS UTSTÄLLNING

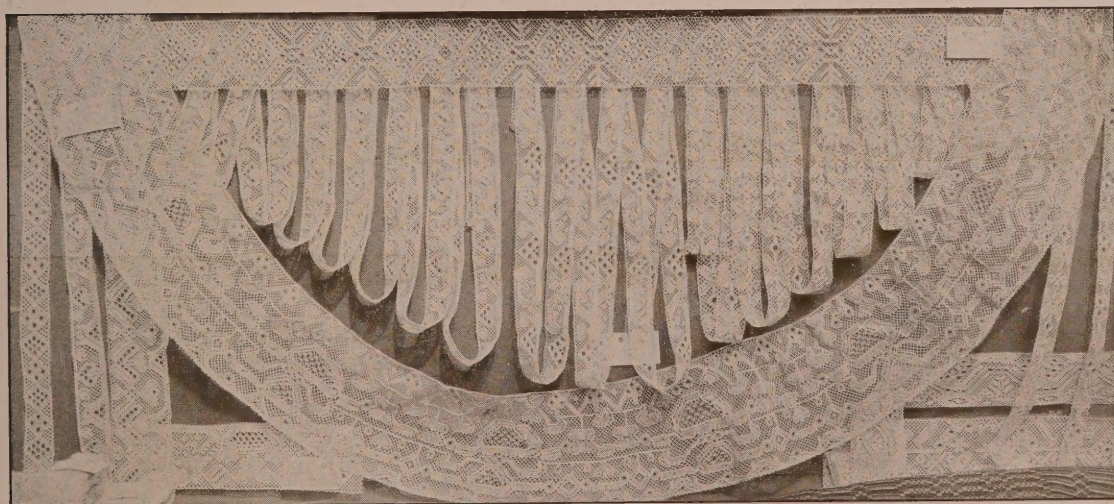
RÄTTVIKS SOCKEN

KOPPARBERGS HUSHÅLLNINGSSÄLLSKAPS UTSTÄLLNING

FLODA SOCKEN

KOPPARBERGS HUSHÅLLNINGSSÄLLSKAPS UTSTÄLLNING

MOCKFJÄRDS SPETSAR

KOPPARBERGS HUSHÅLLNINGSSÄLLSKAPS UTSTÄLLNING

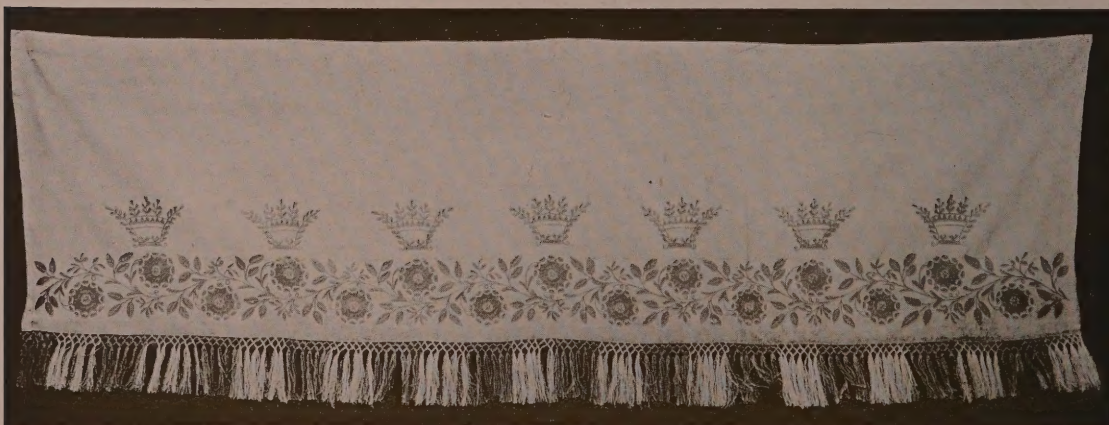
FRÄNSKNYTNING, MORA SOCKEN

KOPPARBERGS HUSHÅLLNINGSSÄLLSKAPS UTSTÄLLNING

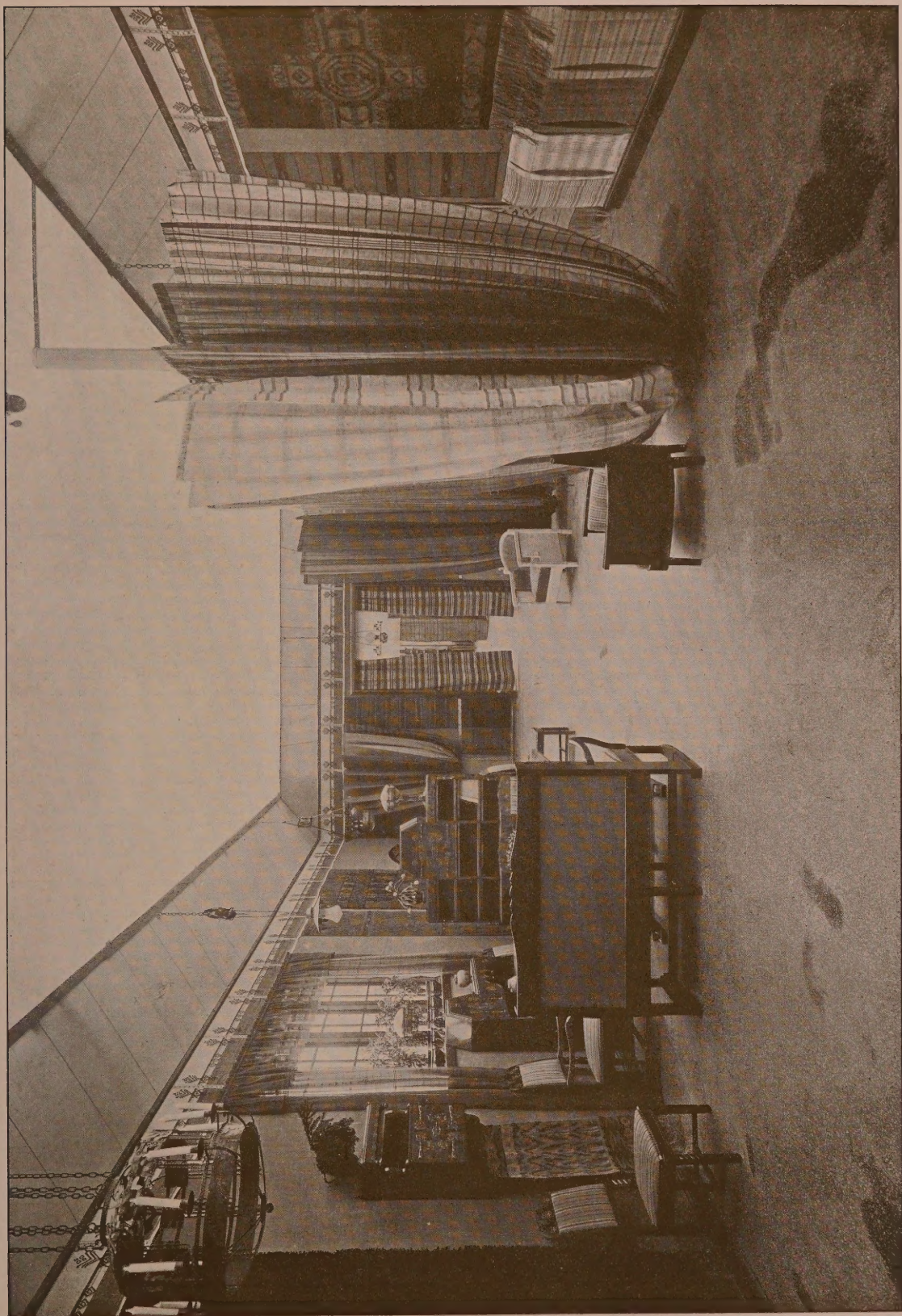
»NÄFVERSÖM»

HELSINGLANDS FORNMINNESFÖRENINGIS UTSTÄLLNING

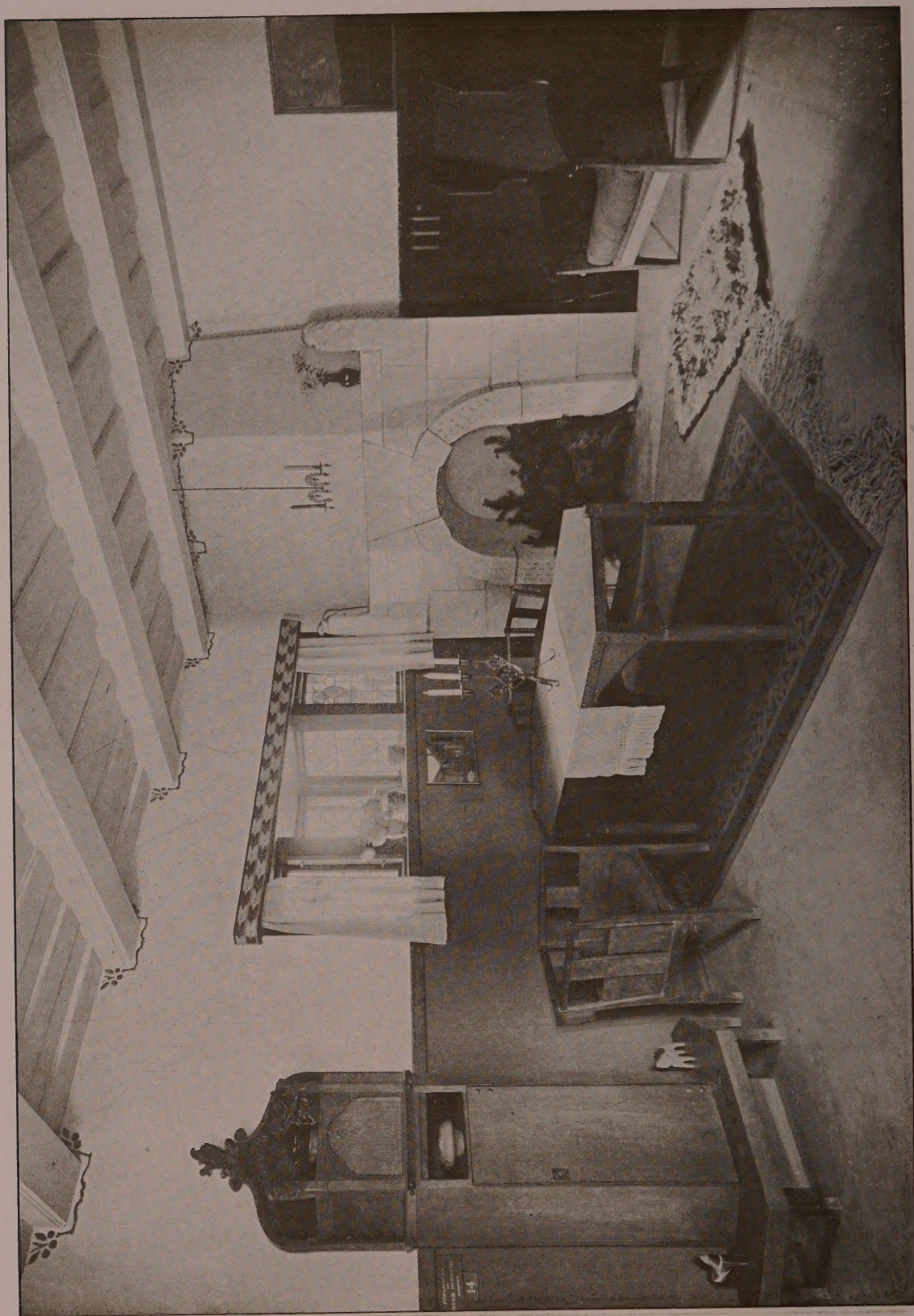
»DELSBOSÖM»

HELSINGLANDS FORNMINNESFÖRENINGIS UTSTÄLLNING

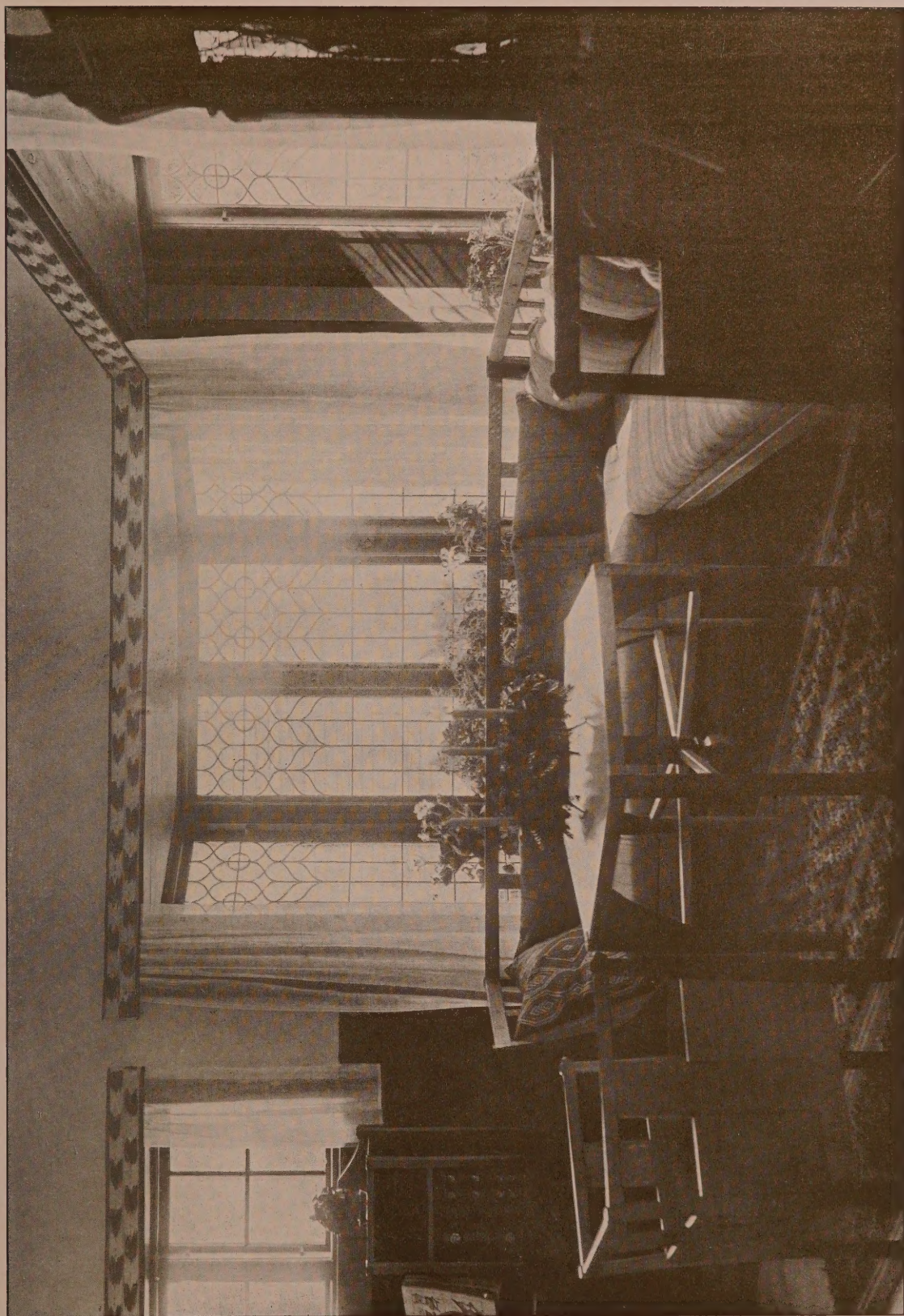

FÖRENINGEN FÖR SVENSK HEMSLÖJD

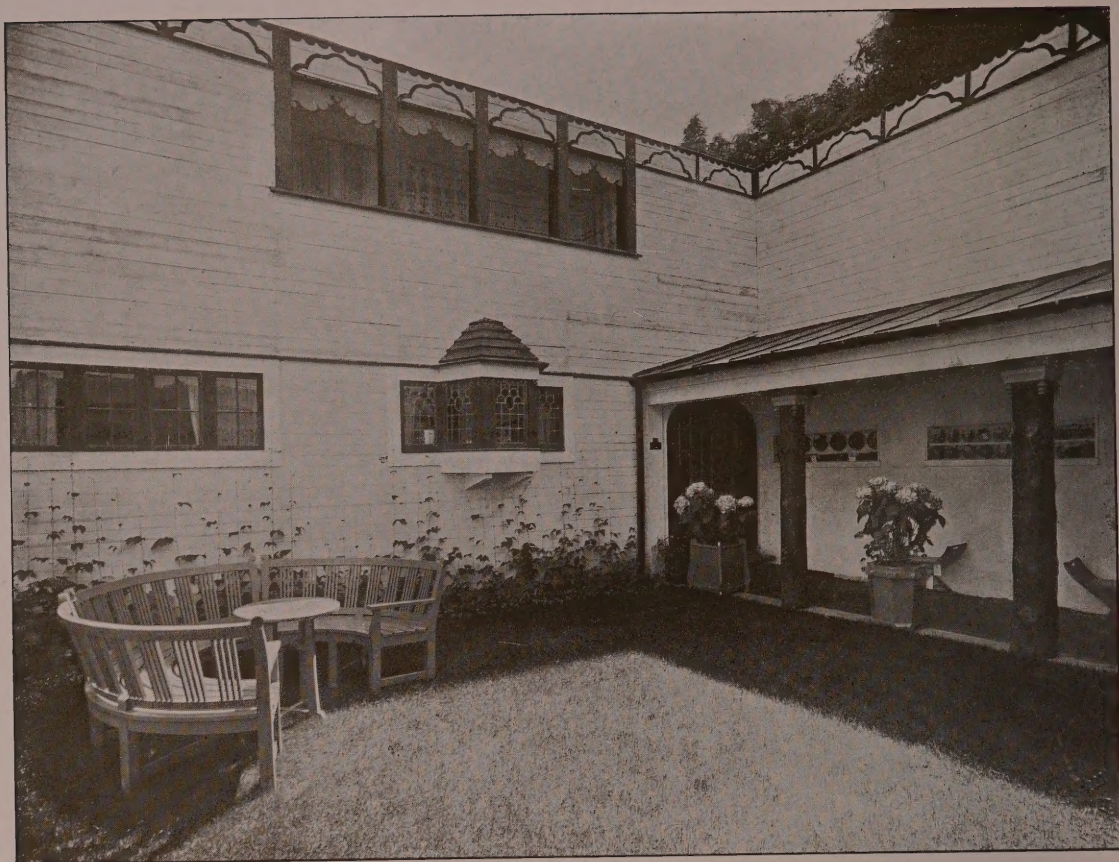
STORA HALLEN

»DAGLIGRUM», ANORDNADT AF L. I. WAHLMAN · FÖRENINGENS FÖR SVENSK HEMSLÖJD UTSTÄLLNING

»DAGLIGRUM», ANORDNADT AF L. I. WAHLMAN • FÖRENINGENS FÖR SVENSK HEMSLÖJD UTSTÄLLNING

TRÄDGÅRDSTÄPPA, ANORDNAD AF L. I. WAHLMAN
MÖBLER, KOMP. AF T. ZICKERMAN

FÖREN. FÖR SV. HEMSLÖJD UTST.

TRÄDGÅRDSTÄPPA, ANORDNAD AF L. I. WAHLMAN

FÖRENINGENS FÖR SVENSK HEMSLÖJD UTST.

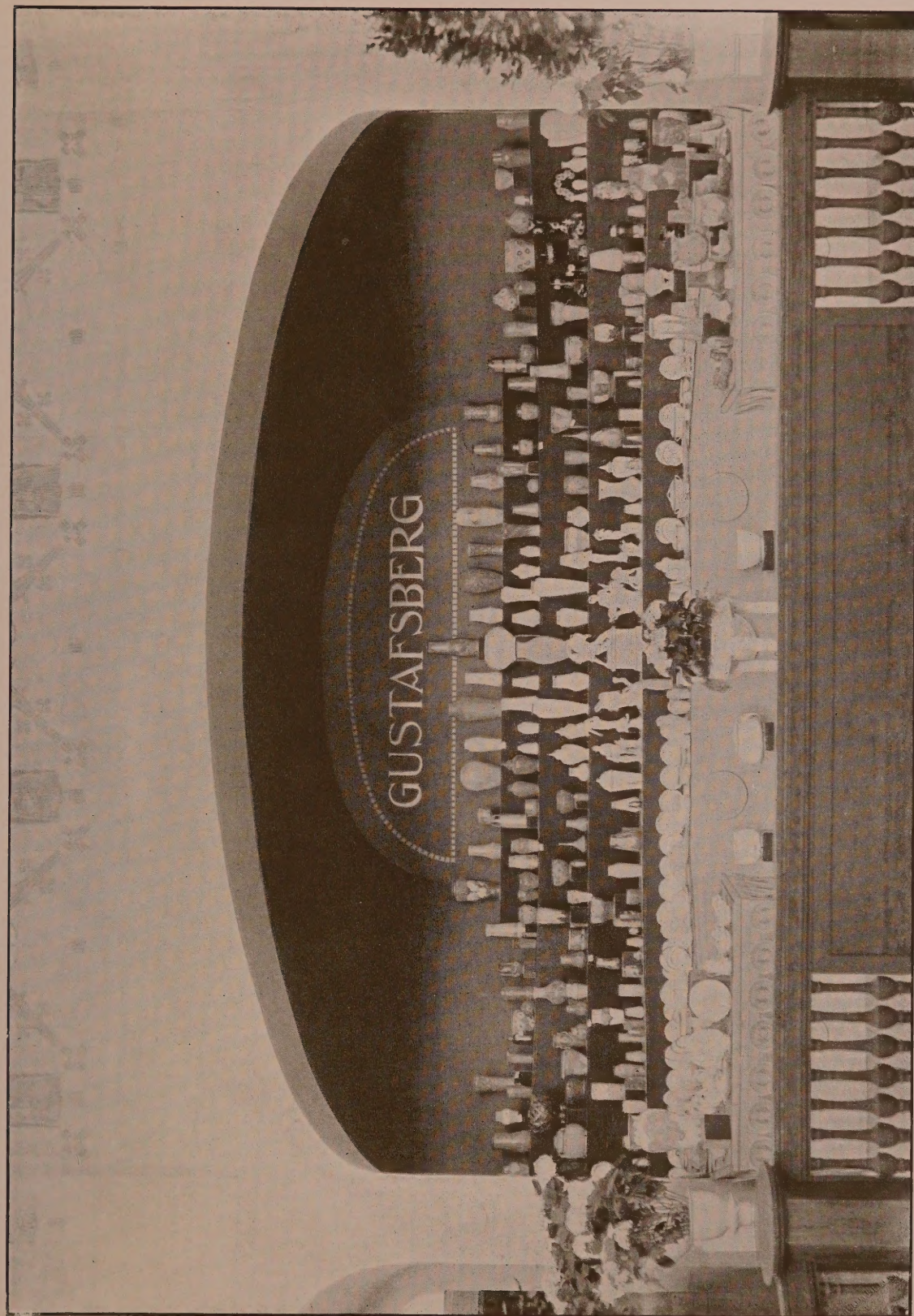

»SPETSAR», ANORDN. AF HILDA STARCK

FÖREN. FÖR SV. HEMSLÖJD UTST.

RÖRSTRANDS AKTIEBOLAGS UTSTÄLLNING

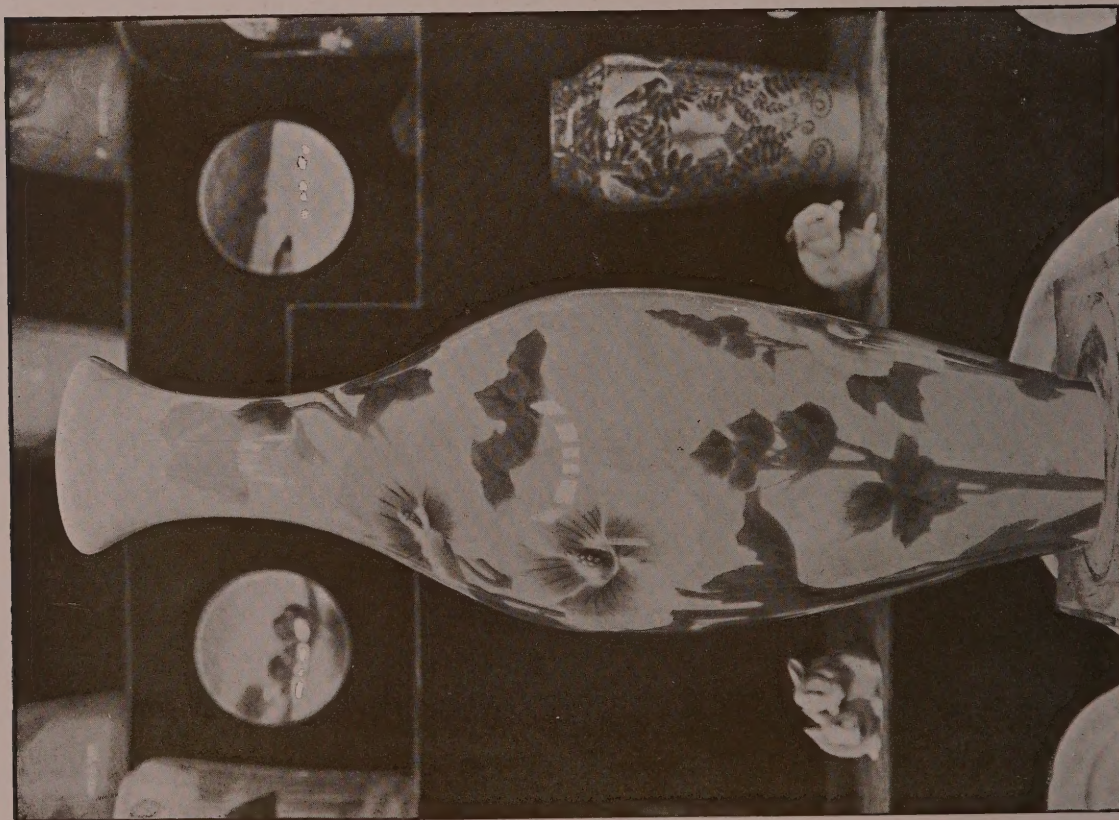

A.-B. GUSTAFSBERGS FABRIKS INTRESSENTERS UTSTÄLLNING

VAS AF PORSLIN, KOMP. AF ALF WALLANDER

UTST. RÖRSTRANDS A. & B.

VAS AF PORSLIN, KOMP. AF ALGOT ERICSSON

UTST. RÖRSTRANDS A. & B.

VASER AF PORSLIN, KOMP.: 1. NILS LUNDSTRÖM, 3. ALGOT ERICSSON, 4. NILS LUNDSTRÖM,
5. ALF WALLANDER • UTST. RÖRSTRANDS A.B.

VASER AF PORSLIN, KOMP.: 1. ALF WALLANDER, 2. ASTRID EVERLÖF, 3. CARL LINDSTRÖM
UTST. RÖRSTRANDS A.B.

VASER AF PORSLIN, 2 KOMP. AF WALD. LINDSTRÖM, DE ÖFRIGA I KRISTALLINISK GLASYR KOMP. AF ALF WALLANDER M. FL. • UTST. RÖRSTRANDS A. & B.

BORDSSERVIS AF PORSLIN, KOMP. AF ALF WALLANDER

UTST. RÖRSTRANDS A. & B.

VASER I SGRAFFITO, KOMP. AF G. WENNERBERG

GUSTAFSBERGS FABRIK

VASER I SGRAFFITO, KOMP. AF G. WENNERBERG

GUSTAFSBERGS FABRIK

VASER I STENGODS, KOMP. AF G. WENNERBERG OCH B. MÅRTENSSON

GUSTAFSBERGS FABRIK

VASER I STENGODS, KOMP. AF B. MÅRTENSSON

GUSTAFSBERGS FABRIK

VASER I STENGODS, KOMP. AF B. MÅRTENSSON

GUSTAFSBERGS FABRIK

VASER I STENGODS, KOMP. AF B. MÅRTENSSON

GUSTAFSBERGS FABRIK

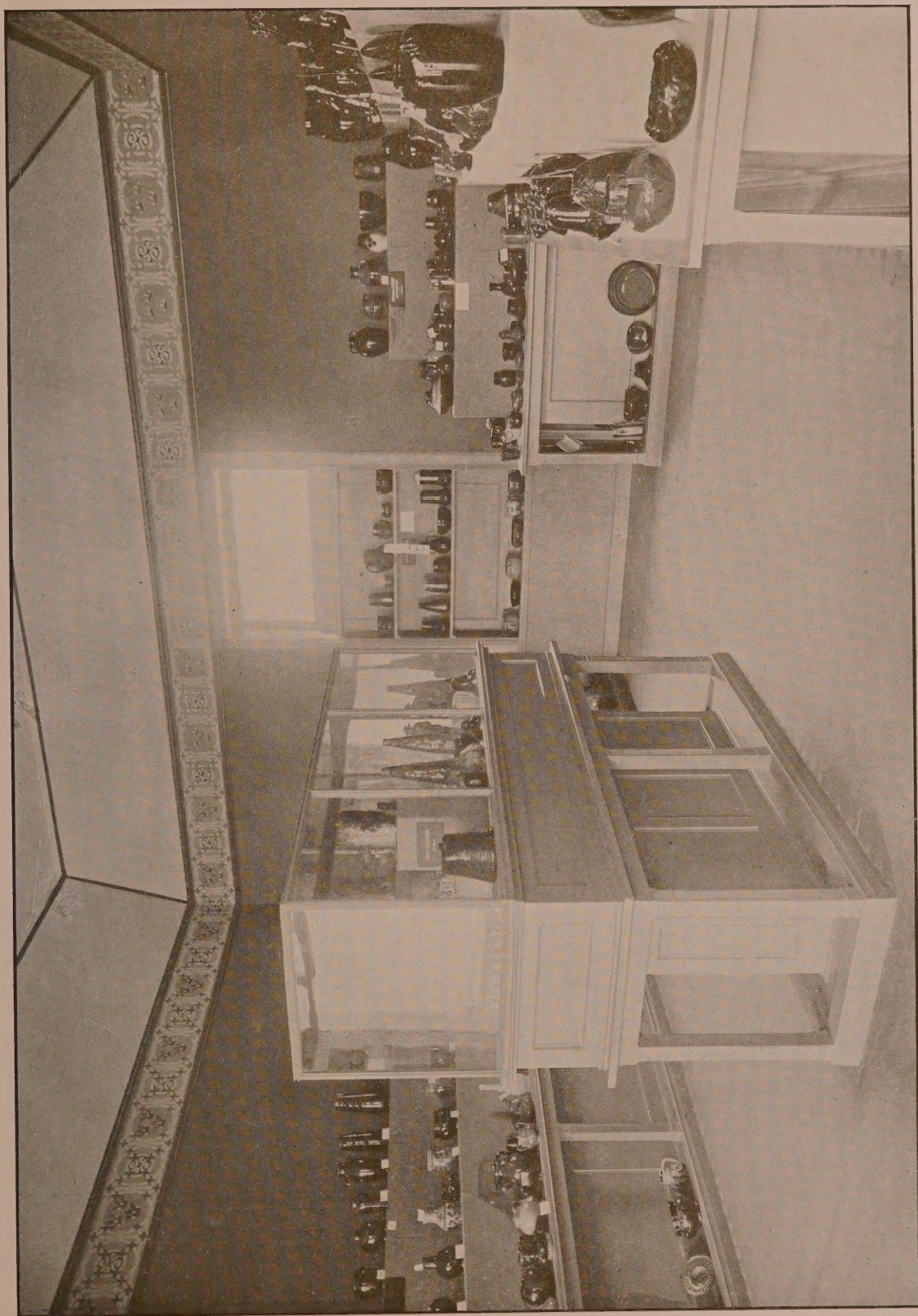
VASER I STENGODS, KOMP. AF G. WENNERBERG OCH B. MÅRTENSSON

GUSTAFSBERGS FABRIK

BLOMKRUKA, KOMP. AF G. WENNERBERG, VAS, KOMP. AF B. MÅRTENSSON

GUSTAFSBERGS FABRIK

15
 UTSTÄLLNING AF KONSTNÄRLIGT LERGODS
 OLGA LANNER, A. OCH BESS WISSLER, HÖGANÄS, HILMA PERSSON, STEN NORDSTRÖM,
 S:T ERIKS LERVARUFABRIK

FACETTSLIPADE GLASFÖREMÅL

UTST. A. & B. DE SVENSKA KRISTALLGLASBRUKEN

FACETTSLIPADE GLASFÖREMÅL

UTST. A. & B. DE SVENSKA KRISTALLGLASBRUKEN

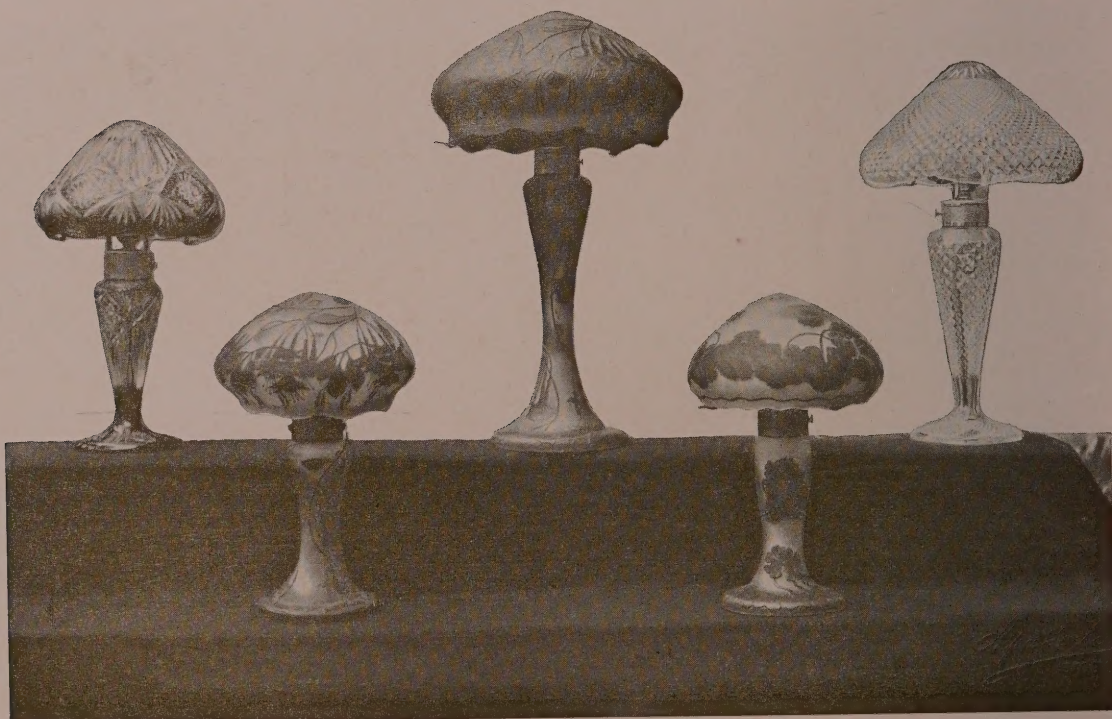
FACETTSLIPADE GLASFÖREMÅL, 1, 3, 4, 5 KOMP. AF ALF WALLÄNDER
UTST. A. & B. DE SVENSKA KRISTALLGLASBRUKEN

VAS AF ÖFVERFÅNGSGLAS (CAMÉGLAS), KOMP. AF ALF WALLÄNDER
UTST. A. & B. DE SVENSKA KRISTALLGLASBRUKEN

VASER I CAMÉGLAS, KOMP. AF G. WENNERBERG M. FL. • UTST. A. & B. DE SVENSKA KRISTALLGLASBRUKEN

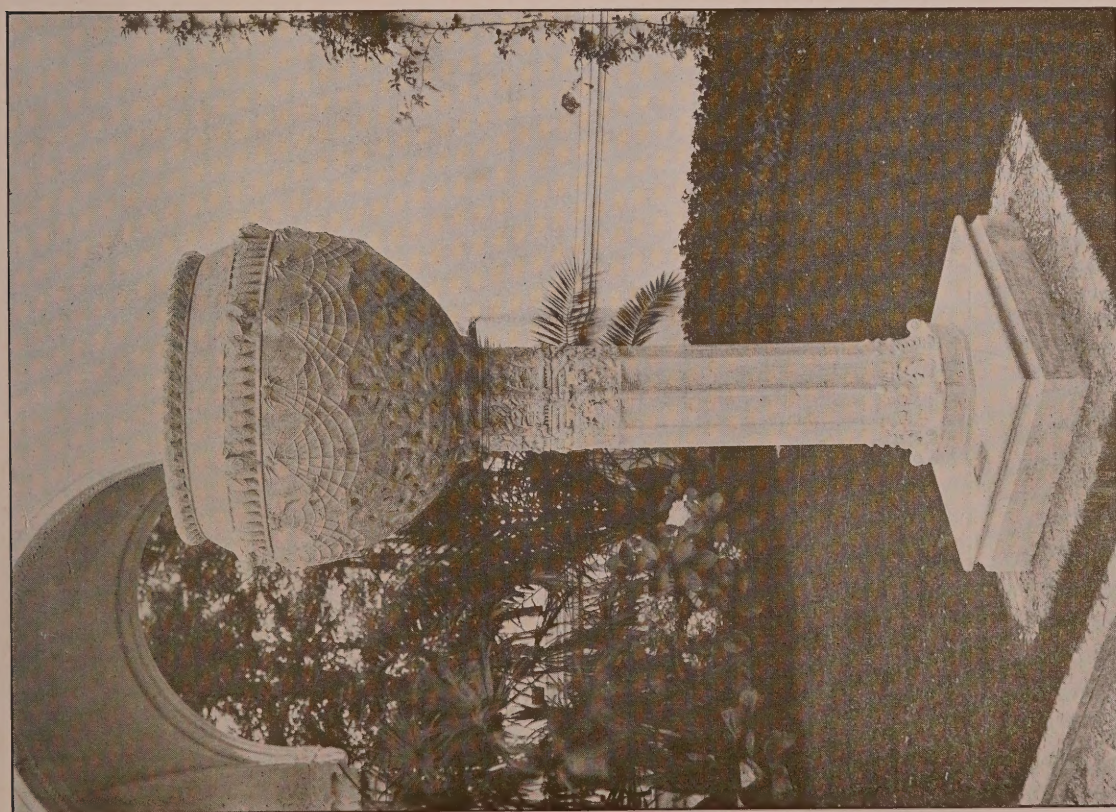

ELEKTRISKA LAMPOR I CAMÉZ OCH FACETTSLIPNING • UTST. A. & B. DE SVENSKA KRISTALLGLASBRUKEN

TRÄDGÅRDSVAS AF GRANIT, KOMP. AF F. BOBERG

UTST. SKANDINAVISKA GRANIT A. & B.

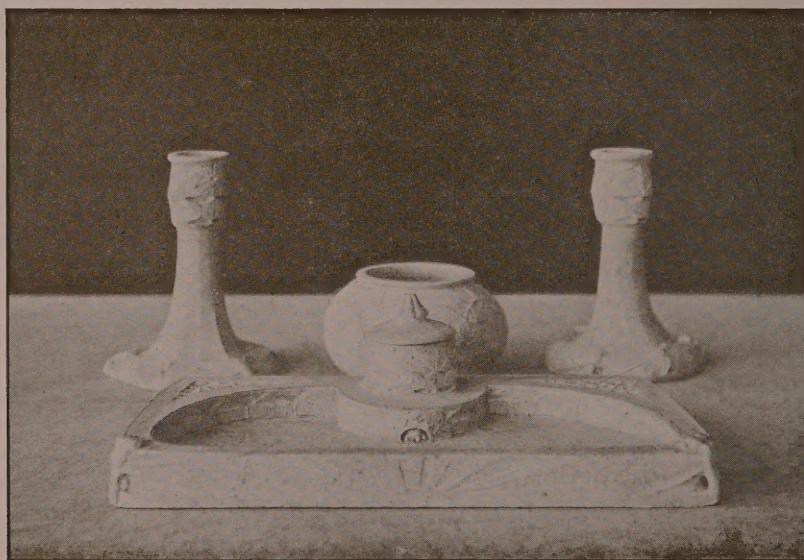
TRÄDGÅRDSVAS AF TÄLGSTEN, KOMP. AF F. BOBERG

UTST. HANDÖLS TÄLGSTENS A. & B.

SPISEL AF TÄLGSTEN, KOMP. AF F. BOBERG, M. M.

UTST. HANDÖLS TÄLGSTENS A. B.

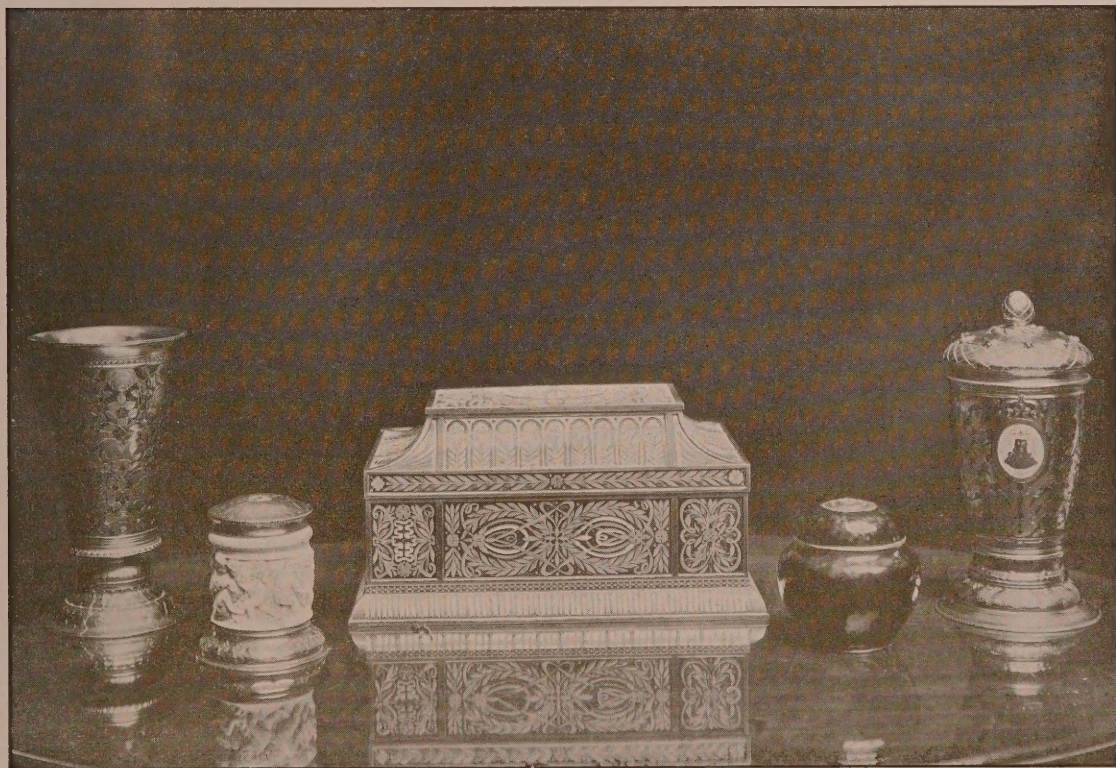

SKRIFBORDSGARNITYR AF TÄLGSTEN

UTST. HANDÖLS TÄLGSTENS A. B.

PRYDNADSKÄRL I FÖRGYLDT SILFVER, KOMP. AF F. BOBERG • UTST. C. G. HALLBERGS GULDSMEDS A.ºB.

SKRIN M. M. I EMALJ PÅ FÖRGYLDT SILFVER, KOMP. AF F. BOBERG
UTST. C. G. HALLBERGS GULDSMEDS A.ºB.

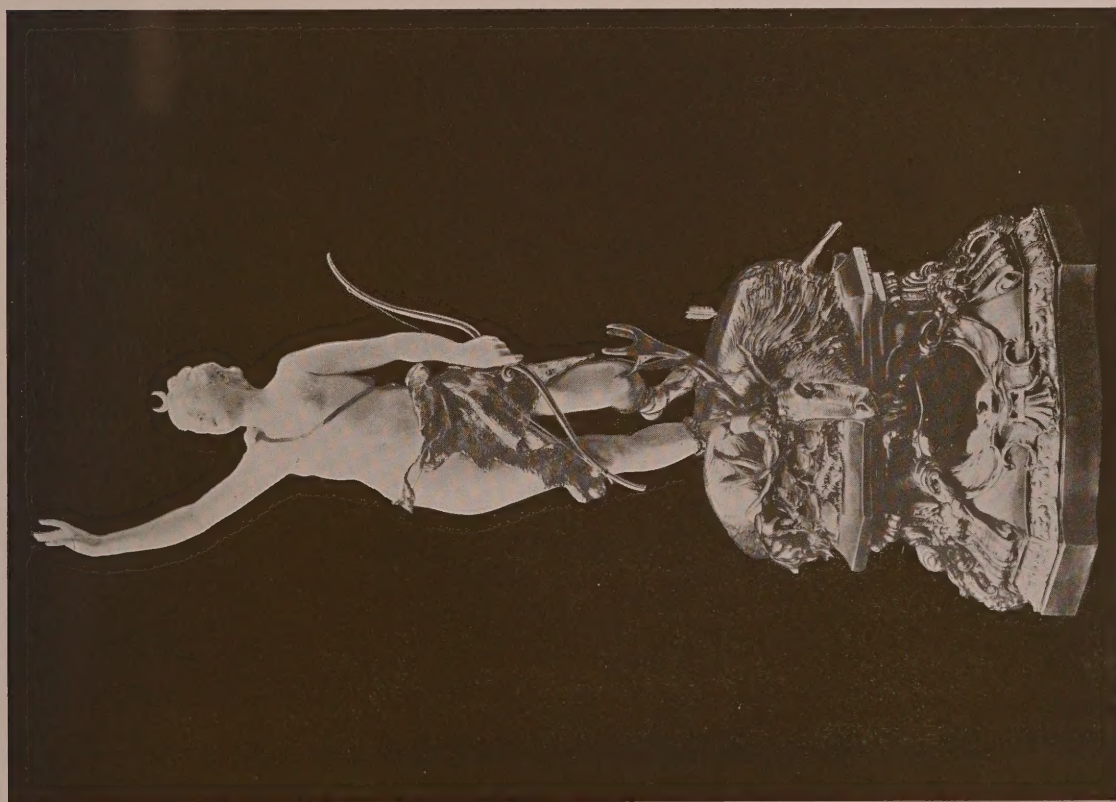
SKRIN I EMALJ, BÄGARE I FÖRGYLDT SILFVER, KOMP. AF F. BOBERG
UTST. C. G. HALLBERGS GULDSMEDS A.ÆB.

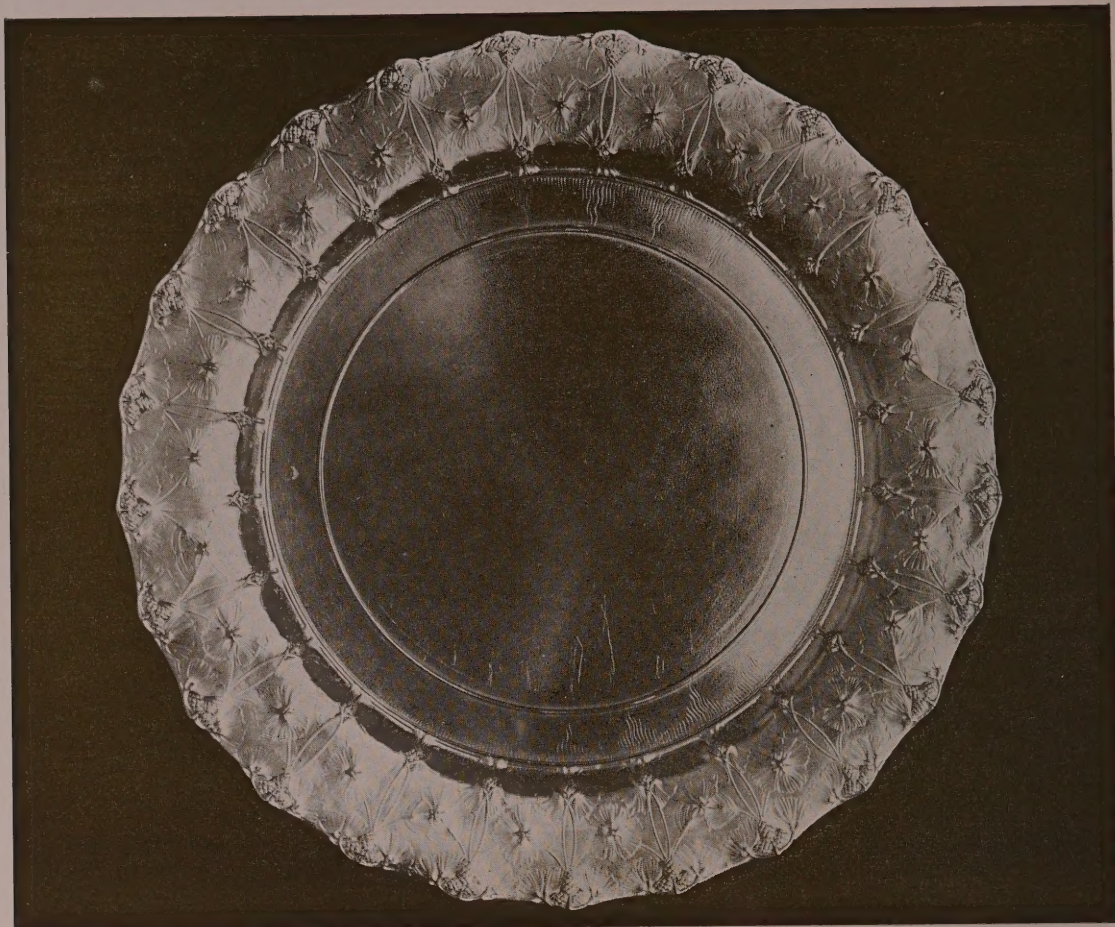
BONBONNIERER M. M. I FÖRGYLDT SILFVER MED EMALJ, KOMP. AF F. BOBERG
UTST. C. G. HALLBERGS GULDSMEDS A.ÆB.

PRAKTPOKAL I FÖRGYLDT SILFVER, KOMP. AF F. BOBERG. GÅFVA AF KONUNG GUSTAF V TILL
PRESIDENT FALLIÈRES · UTST. C. G. HALLBERGS GULDSMEDS A.ºB.

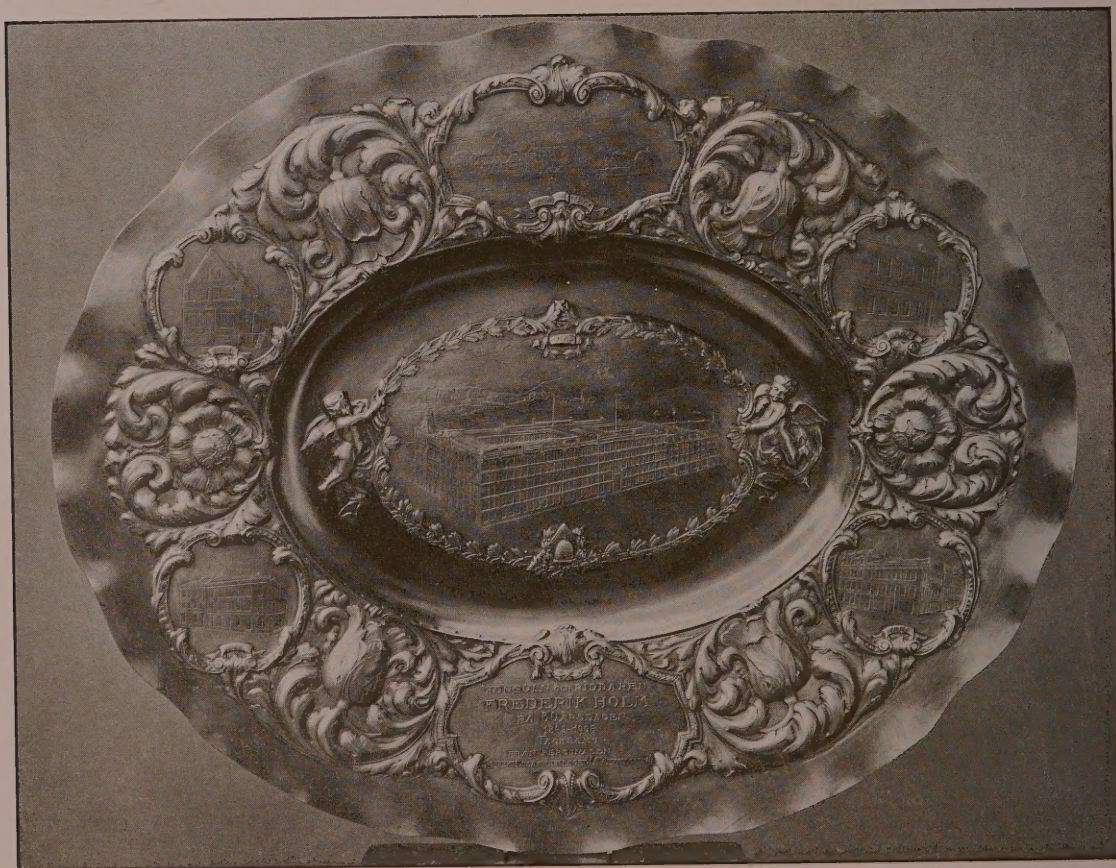

DIANA, STATYETT I ELFENBEN OCH SILFVER, KOMP. AF V. ANDRÉN
UTST. C. G. HALLBERGS GULDSMEDS A.ºB.

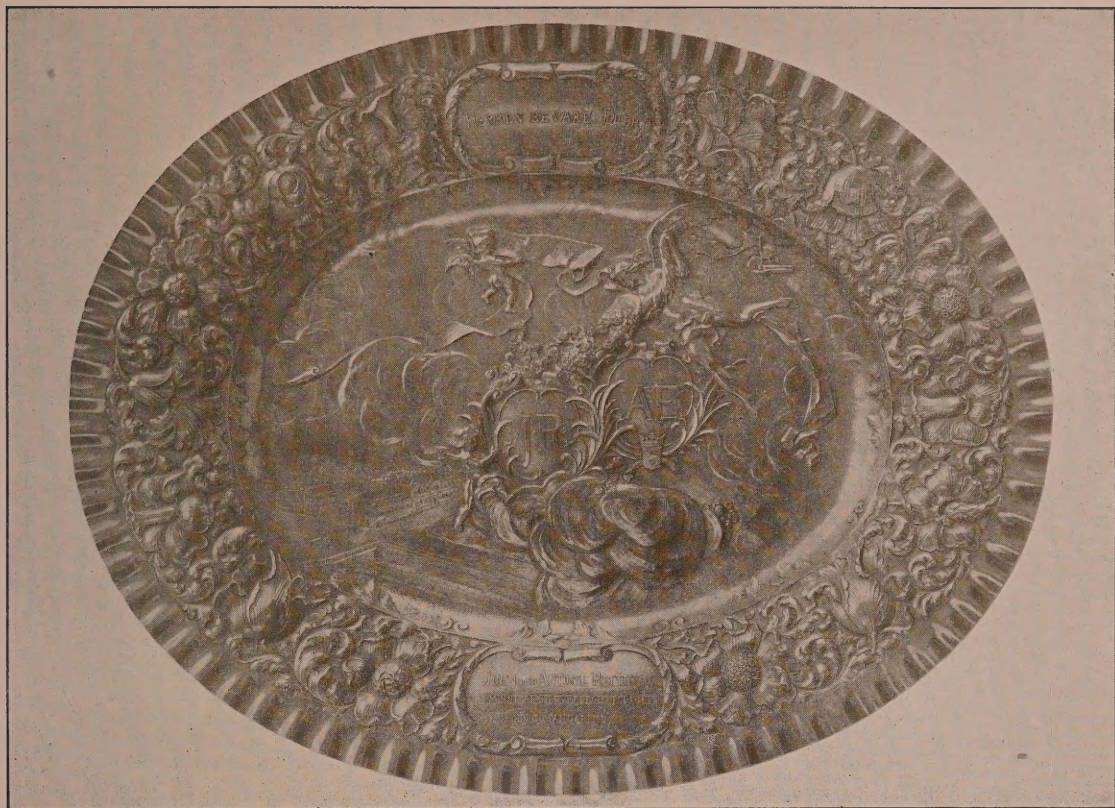
FAT I SILFVER, KOMP. AF F. BOBERG

UTST. C. G. HALLBERGS GULDSMEDS A.⁂B.

FAT I SILFVER, KOMP. AF AGI LINDEGREN

UTST. C. G. HALLBERGS GULDSMEDS A.⁂B.

PRESENTERFAT I SILFVER, KOMP. AF AGI LINDEGREN

UTST. HALLBERGS GULDMEDE A.B.

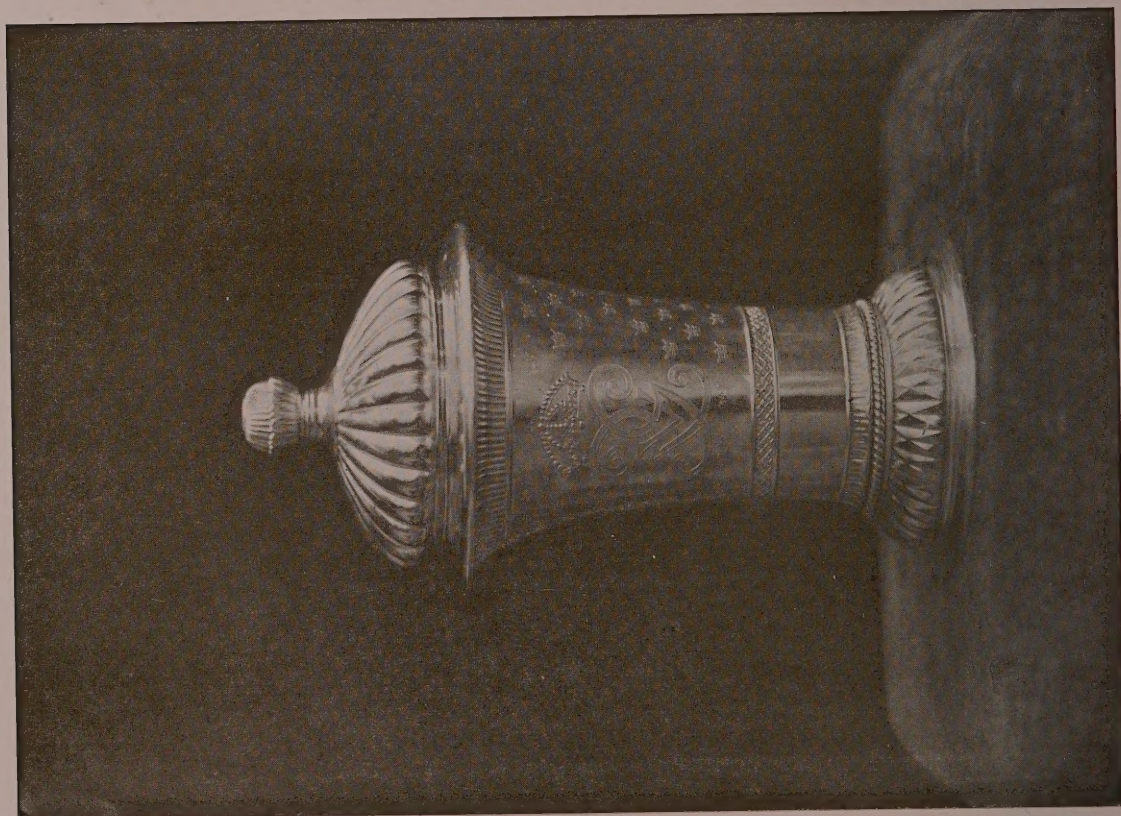
SKRIN I SILFVER, KOMP. AF V. ANDRÉN

UTST. C. G. HALLBERGS GULDMEDE A.B.

VAS I SILFVER, KOMP. AF F. BOBERG

UTST. K. ANDERSON, STOCKHOLM

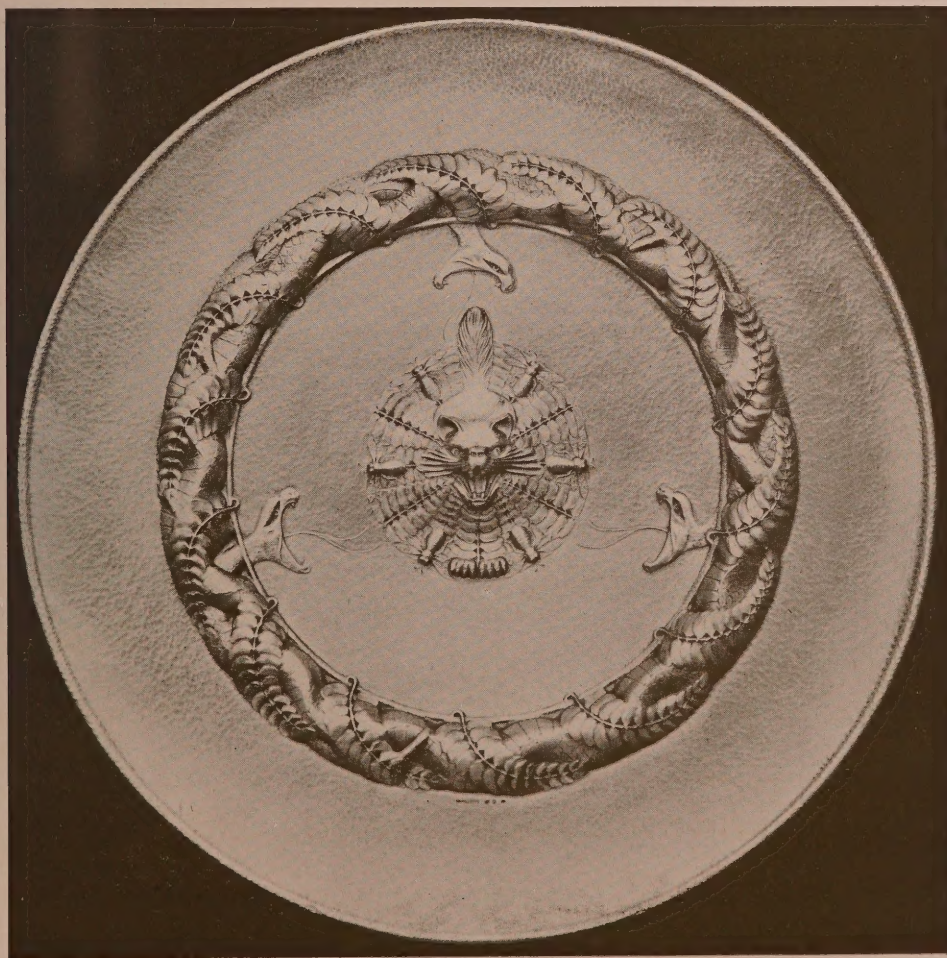
POKAL I SILFVER, KOMP. AF F. BOBERG

UTST. K. ANDERSON, STOCKHOLM

PRESENTERBRICKA AF SILFVER, KOMP. AF F. BOBERG

UTST. K. ANDERSON, STOCKHOLM

PRESENTERFAT AF SILFVER, KOMP. AF OLGA LANNER · UTST. K. ANDERSON, STHLM

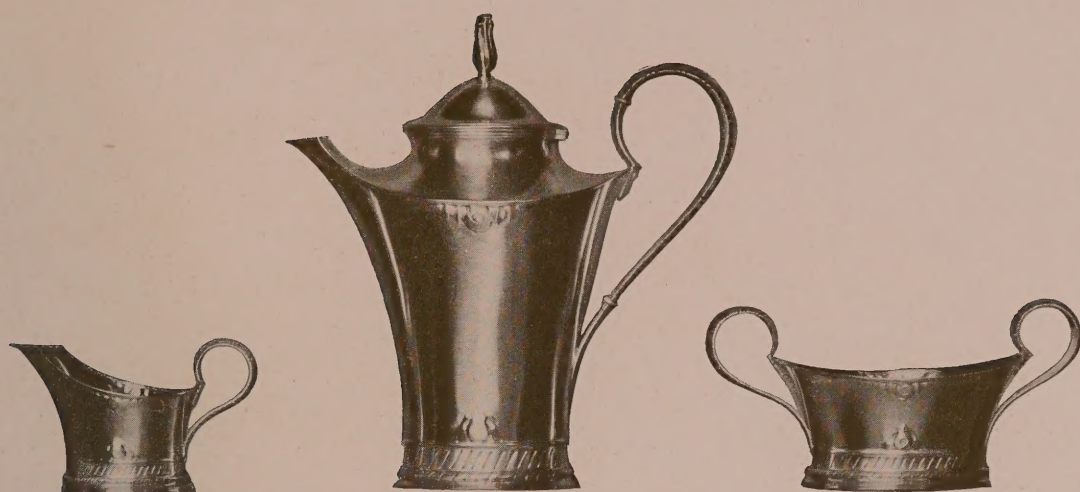

ALTARKÄRL I FÖRGYLDT SILFVER FÖR SOFIAKYRKAN, KOMP. AF H. LUNDSTEDT
UTST. GULDSMEDS A.ÆB., STOCKHOLM

BLOMSTERSKÅL AF SILFVER, KOMP. AF J. ÄNGMAN

UTST. GULDSMEDS A.ÆB. STOCKHOLM

KAFFEGARNITYR AF SILFVER, KOMP. AF J. ÄNGMAN

UTST. GULDSMEDS A. & B., STOCKHOLM

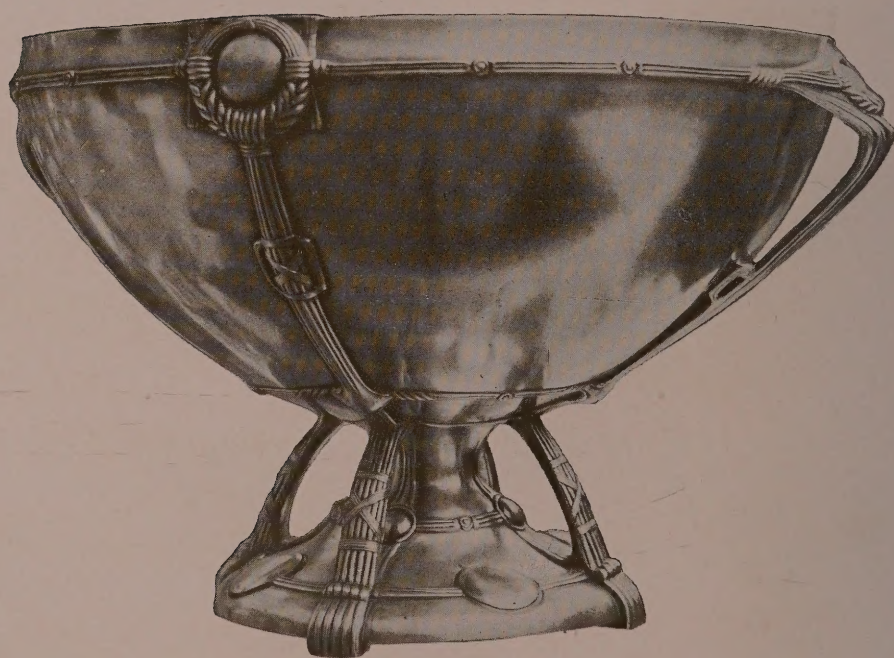
BLOMSTERKÄRL AF SILFVER

UTST. A. NILSSON, LUND

KAFFEGARNITYR AF SILFVER,

UTST. A. NILSSON, LUND

BÅL AF SILFVER

UTST. EMIL MÖLLER, MALMÖ

KAFFEGARNITYR AF SILFVER

UTST. A. G. DUFVA, STOCKHOLM

KAFFEGARNITYR AF SILFVER, KOMP. AF ANNA BERGLUND

UTF. AF VALBORG FOGELSTRÖM

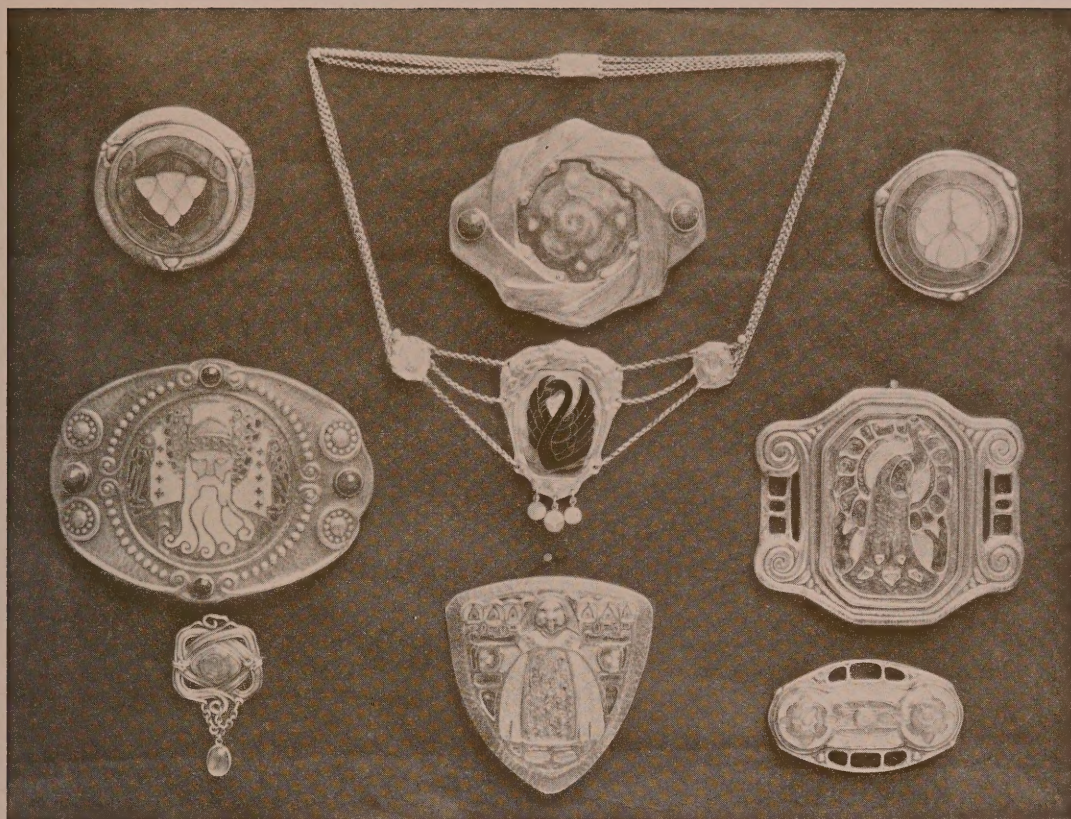
BONBONNIERER M. M. AF SILFVER

KOMP. OCH UTF. AF OLGA LÄNNER, MANGSKOG

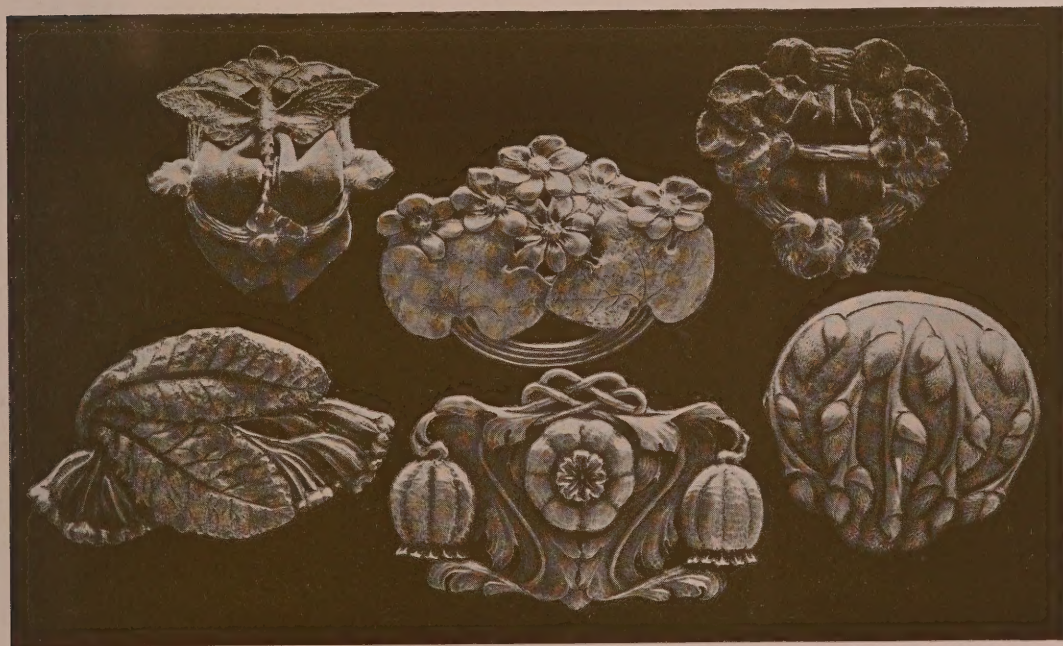
SKRIN M. M. AF SILFVER MED EMALJ

KOMP. OCH UTF. AF H. LUNDSTEDT, GÖTEBORG

SMYCKEN AF SILFVER MED EMALJ

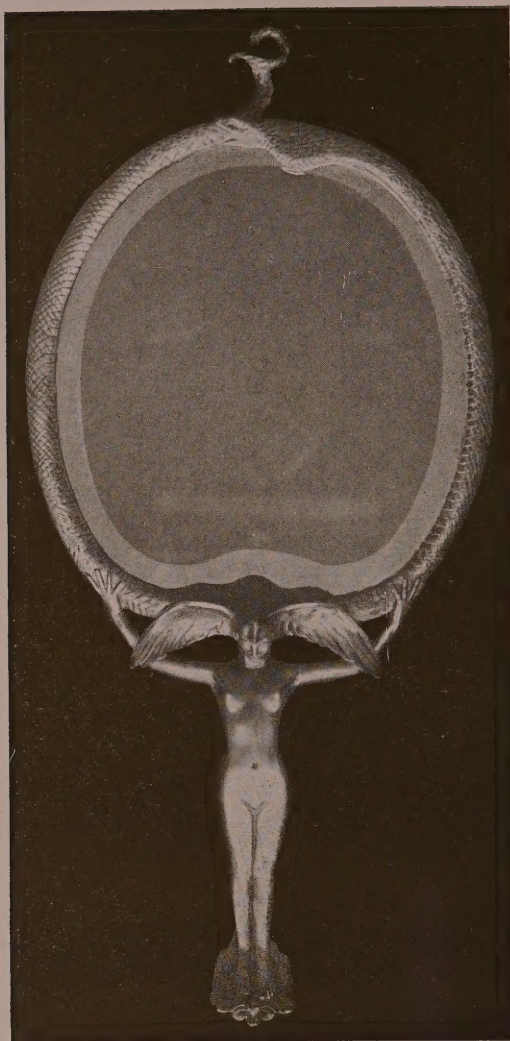
KOMP. OCH UTF. AF H. LUNDSTEDT, GÖTEBORG

SMYCKEN AF SILFVER

KOMP. OCH UTF. AF LISA OUCHTERLONY, RÖTEBRO

SPEGEL
AF SILFVER

KOMP. OCH UTF. AF
O. W. STRANDMAN, STHLM

TESIL
AF SILFVER

KOMP. OCH UTF. AF
OLGA LANNER, MANGSKOG

»MORGONBADET», KOMP. AF A. L. ZORN

BRONSGJUTNING AF O. MEYER, STOCKHOLM

HERMAN BERGMANS KONSTGJUTERI AKTIEBOLAGS UTSTÄLLNING

A. B. NORDISKA KOMPANIETS BELYSNINGSADFELNINGS UTSTÄLLNING

A.-B. ARV. BÖHLMARKS LAMPFABRIKS UTSTÄLLNING, STOCKHOLM

SKULTUNA AKTIEBOLAGS UTSTÄLLNING

FRÅN HERMAN BERGMANS KONSTGJUTERI AKTIEBOLAGS UTSTÄLLNING

DRIFNA OCH CISELERADE METALLARBETEN

KOMP. OCH UTST. AF JOHN FÄRNGREN

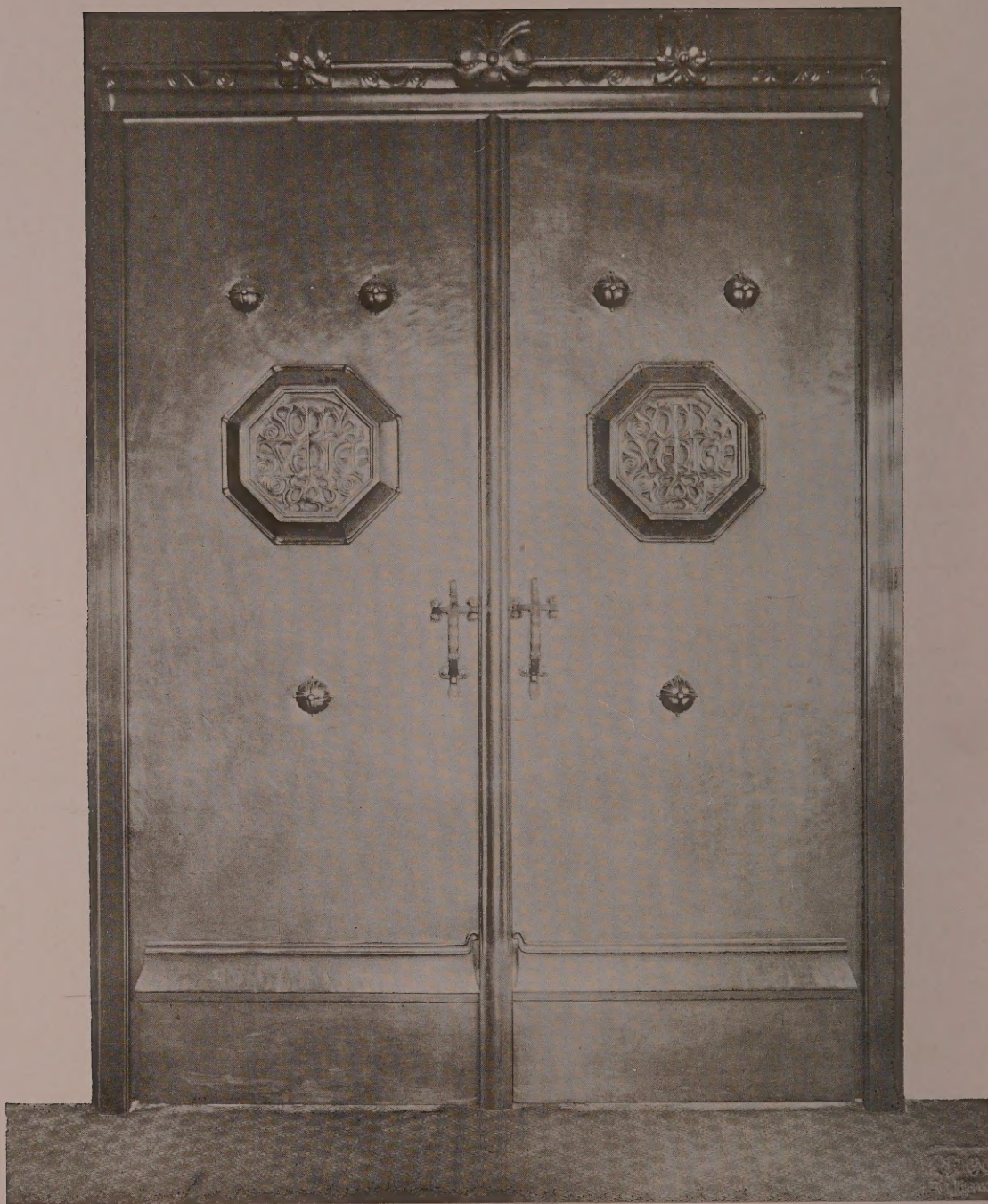

DRIFNA OCH CISELERADE METALLARBETEN
 UTF. OCH UTST. AF ANDERSSON & LUNDGREN'S METALLFABRIK, MALMÖ

ETSADE OCH GRAVERADE METALLARBETEN

KÖMP. OCH. UTF. AF HJALMAR NORRSTRÖM

PORTAR I DRIFVEN KOPPAR, KOMP. AF THOR THORÉN · UTST. A. & B. NORDISKA KOMPANIETS METALLAFD.

ARBETEN I KONSTSMIDE OCH DRIFVEN KOPPAR

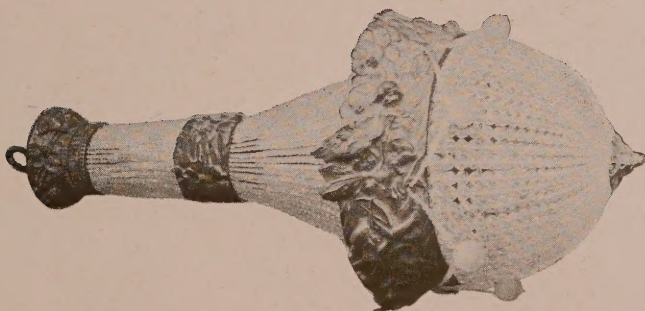
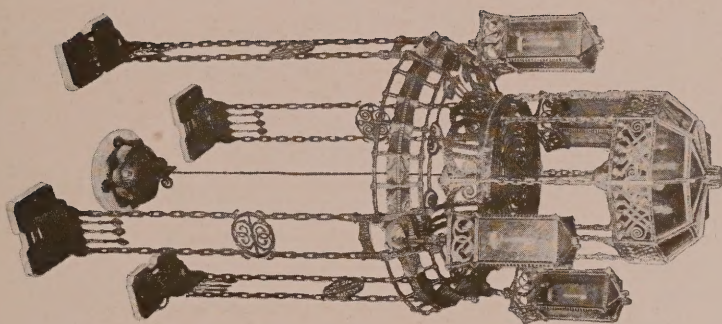
KOMP. OCH UTST. AF OLGA LANNER

PRYDNADSKÄRL I TENN · UTF. OCH UTST. AF GAMLA SANTESSONSKA TENNGJUTERIET, STOCKHOLM

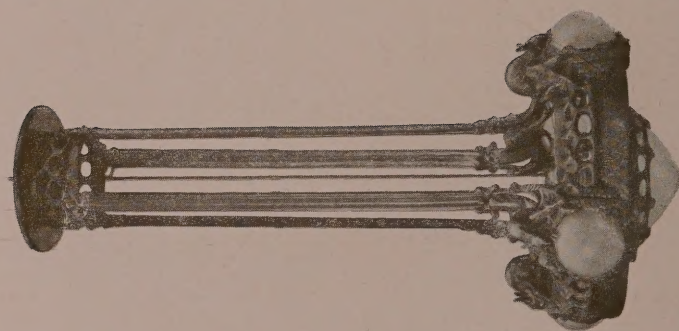
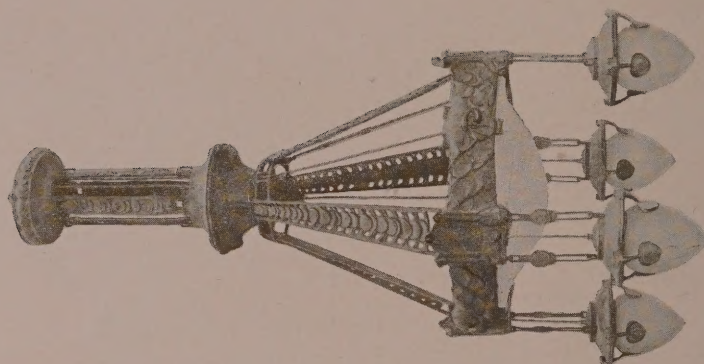
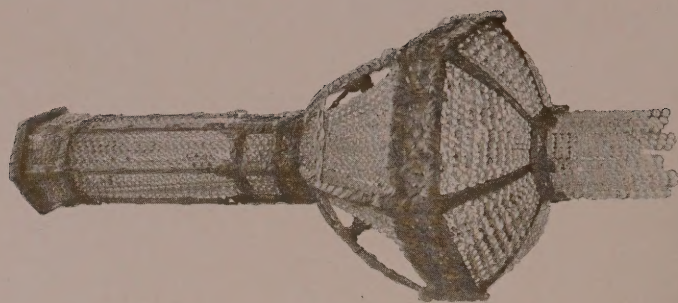

PRYDNADSFONTÄN I FÖRGYLD BRONS OCH KRISTALLGLAS
KOMP. AF ERIK TIDSTRAND, UTF. AF A. B. NORDISKA KOMPANIETS METALLAFDELNING

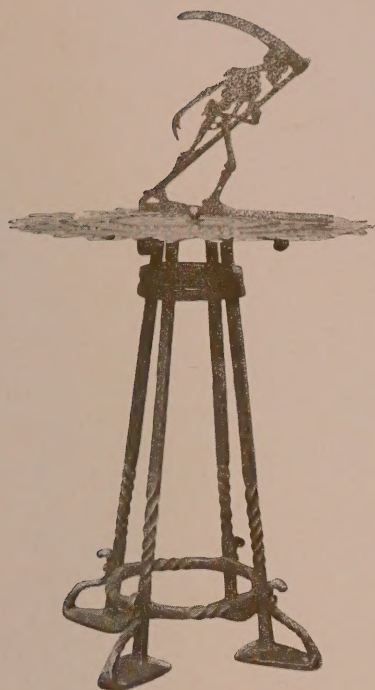

ELEKTRISKA TAKLAMPOR

N:o 1 OCH 3 I BRONS, KOMP. AF HJÖRDIS NORDIN, N:o 2 I JÄRN, KOMP. AF ERIK TIDSTRAND
UTST. A.B. NORDISKA KOMPANIETS METALLAFDELNING

ELEKTRISKA TAKLAMPOR I BRONS
 N:O 1 KOMP. AF EMY WAHLSTRÖM, N:O 2 KOMP. AF H. NOTINI, N:O 3 KOMP. AF ELIS BERG
 UTST. A. & B. ARVID BÖHLMARKS LAMPFABRIK, STOCKHOLM

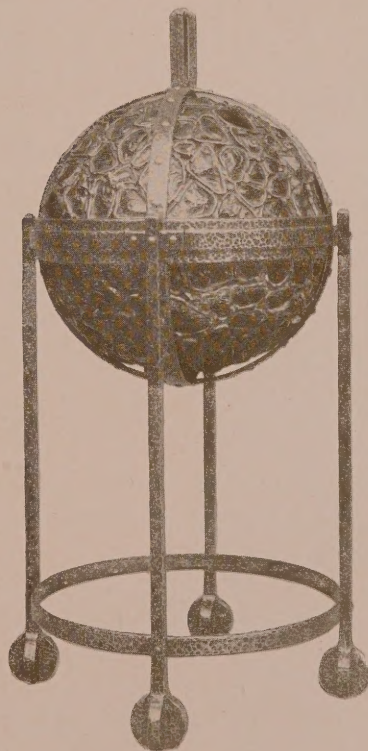
SOLVISARE I SMIDESJÄRN
KOMP. O. UTST. AF OLGA LANNER, MANGSKOG

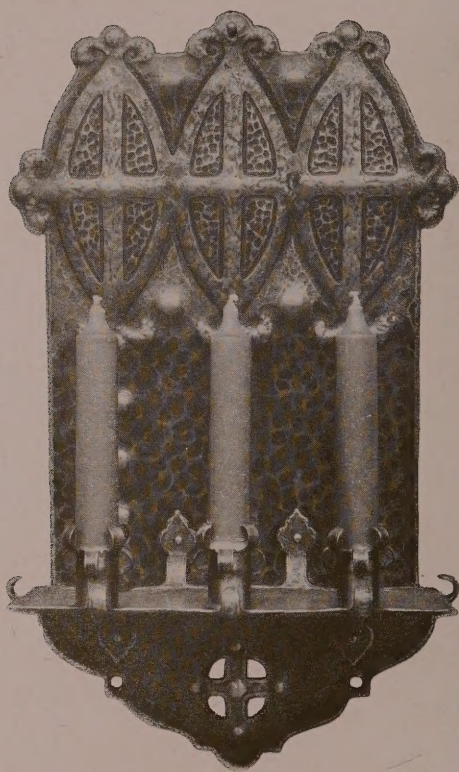
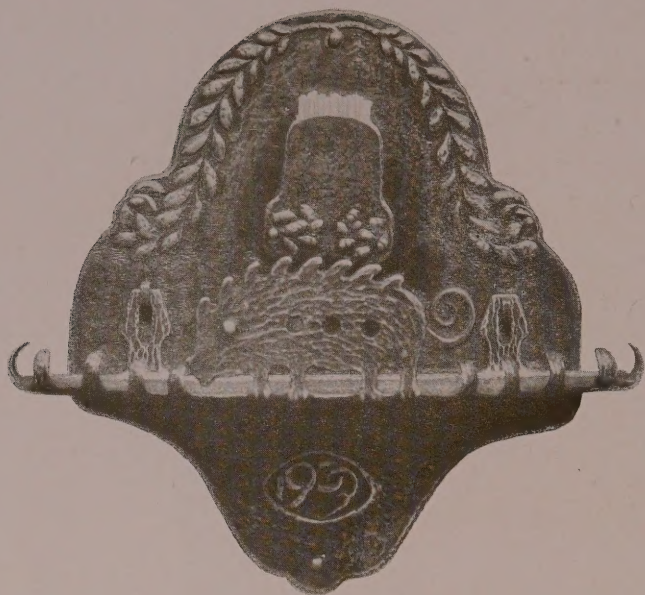
ELDSTÄLL I SMIDESJÄRN, KOMP. AF F. BOBERG
UTF. AF P. FORSBERG, STOCKHOLM

LAMPA I SMIDESJÄRN
KOMP. O. UTF. AF P. FORSBERG, STOCKHOLM

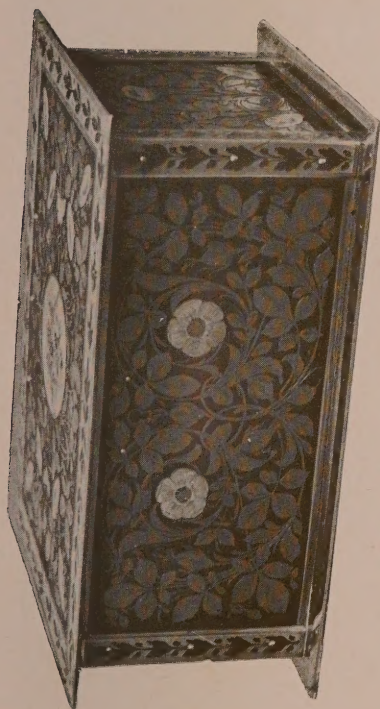
ELEKTRISK LAMPA I SMIDESJÄRN
KOMP. O. UTF. AF P. FORSBERG, STOCKHOLM

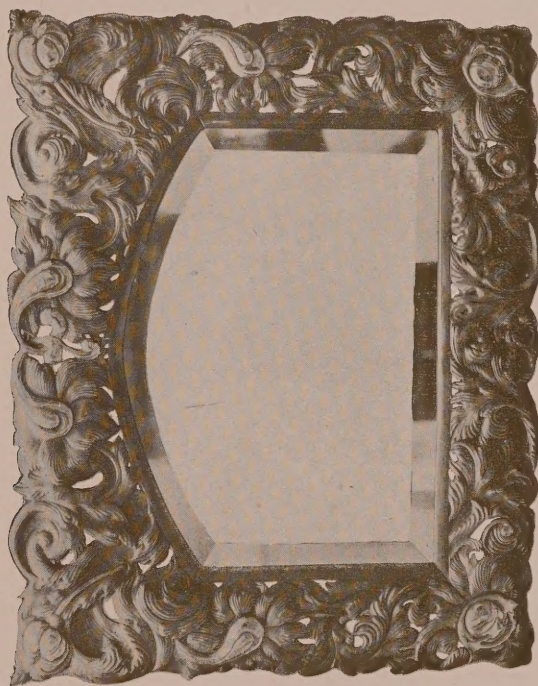
ARBETEN I SMIDESJÄRN
KOMP. O. UTF. AF PETRUS FORSBERG, STOCKHOLM

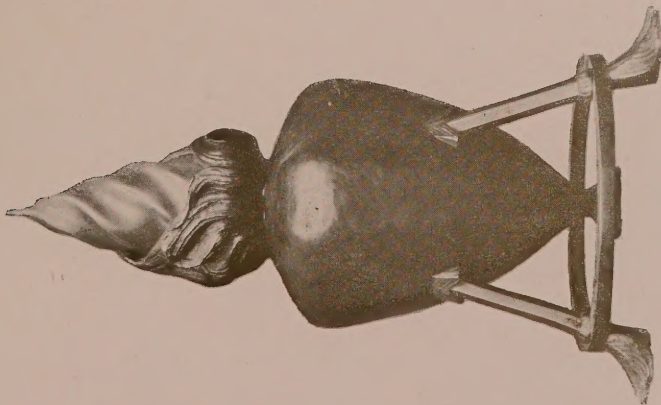
URTAFLA I SMIDESJÄRN, KOMP. OCH UTF. AF P. FORSBERG, STOCKHOLM

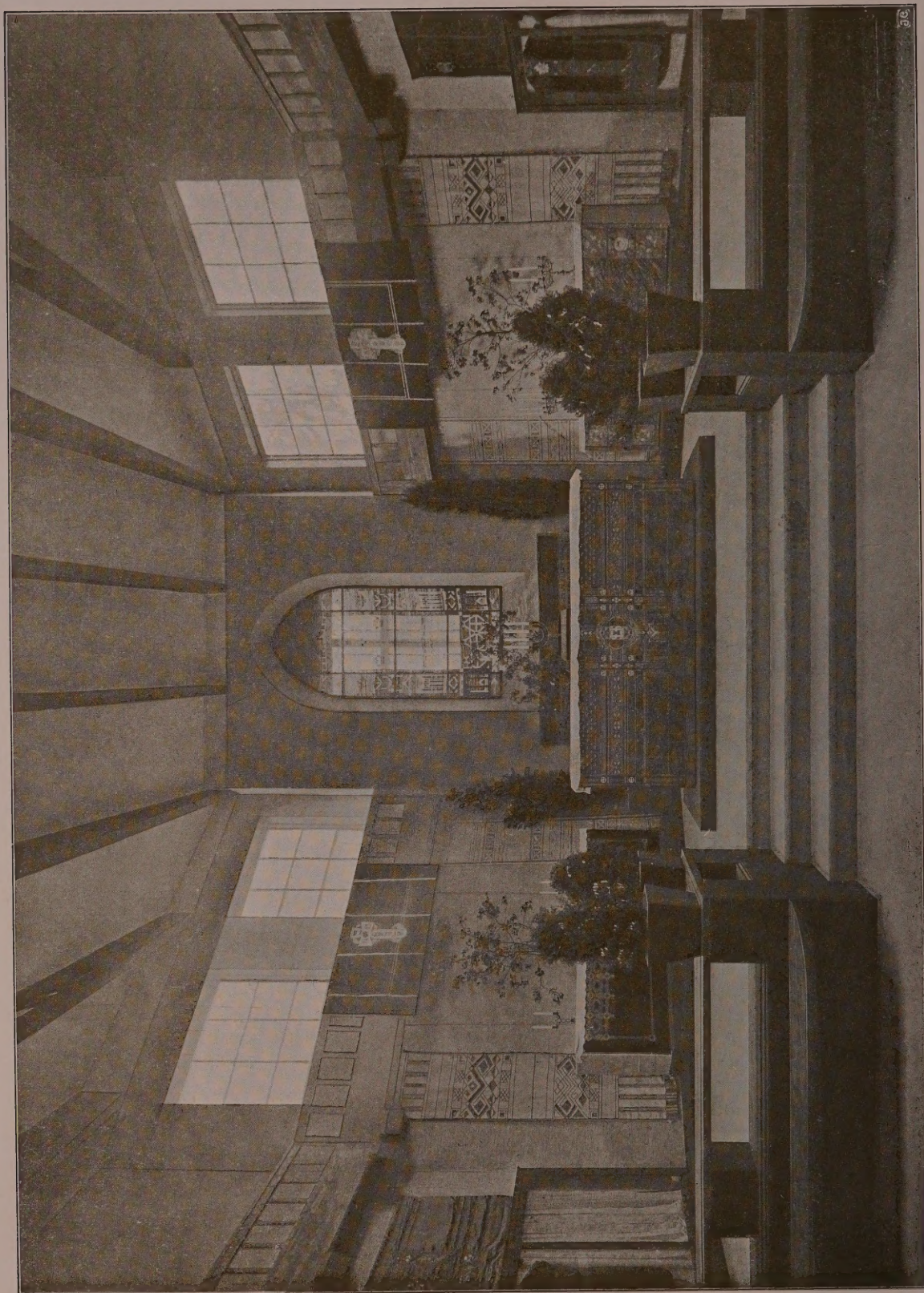
JUVELSKRIN I ETSADT STÅL
UTST. A. & B. »ORNAMENTIK», ESKILSTUNA

RAM I DRIFVEN KOPPAR
UTF. AF MÄRTHA AF EKENSTAM, MALMÖ

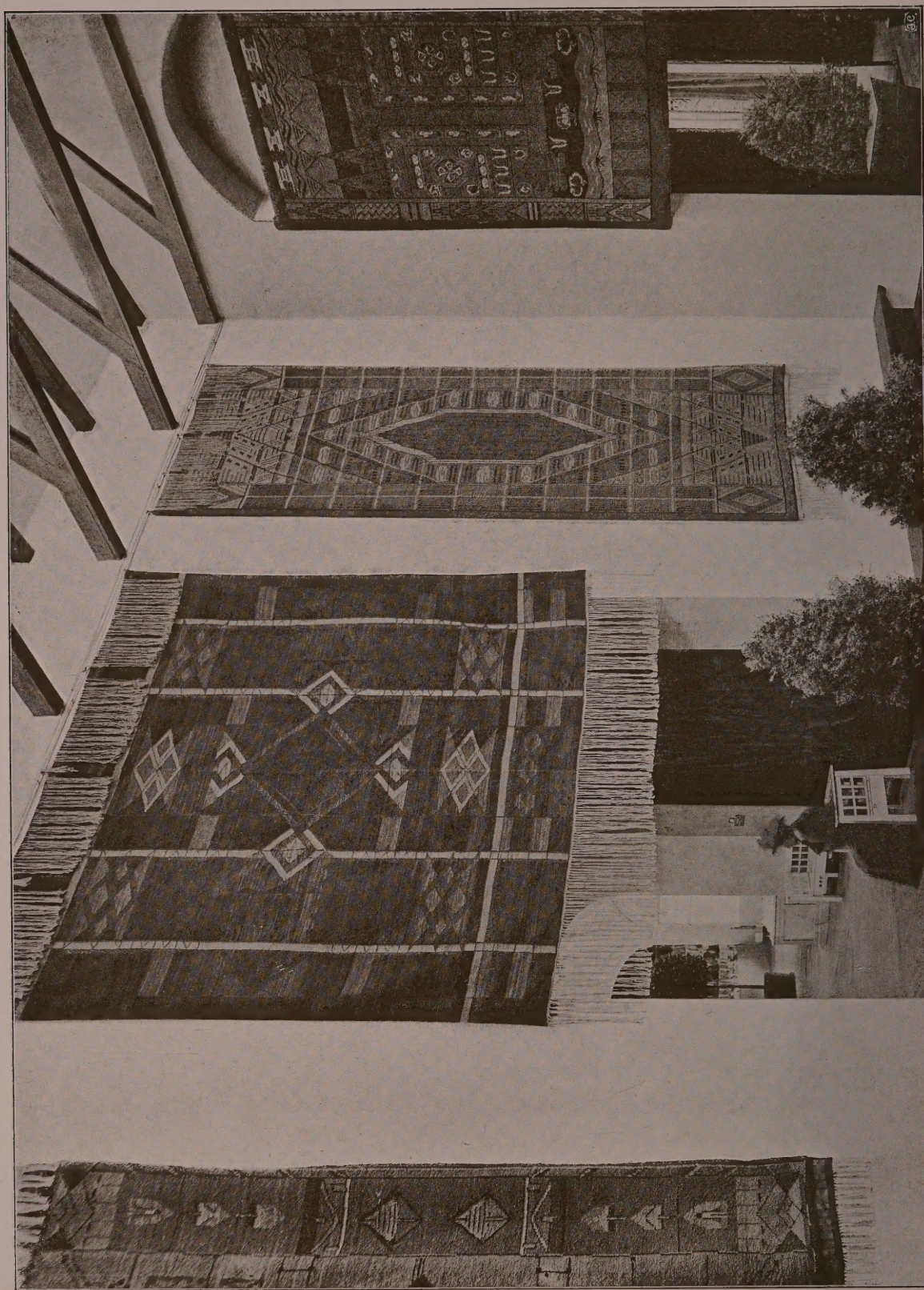
LAMPA I BRONS, KOMP. AF EVA BONNIER

HANDARBETETS VÄNNERS UTSTÄLLNING AF KYRKLIG TEXTILKONST

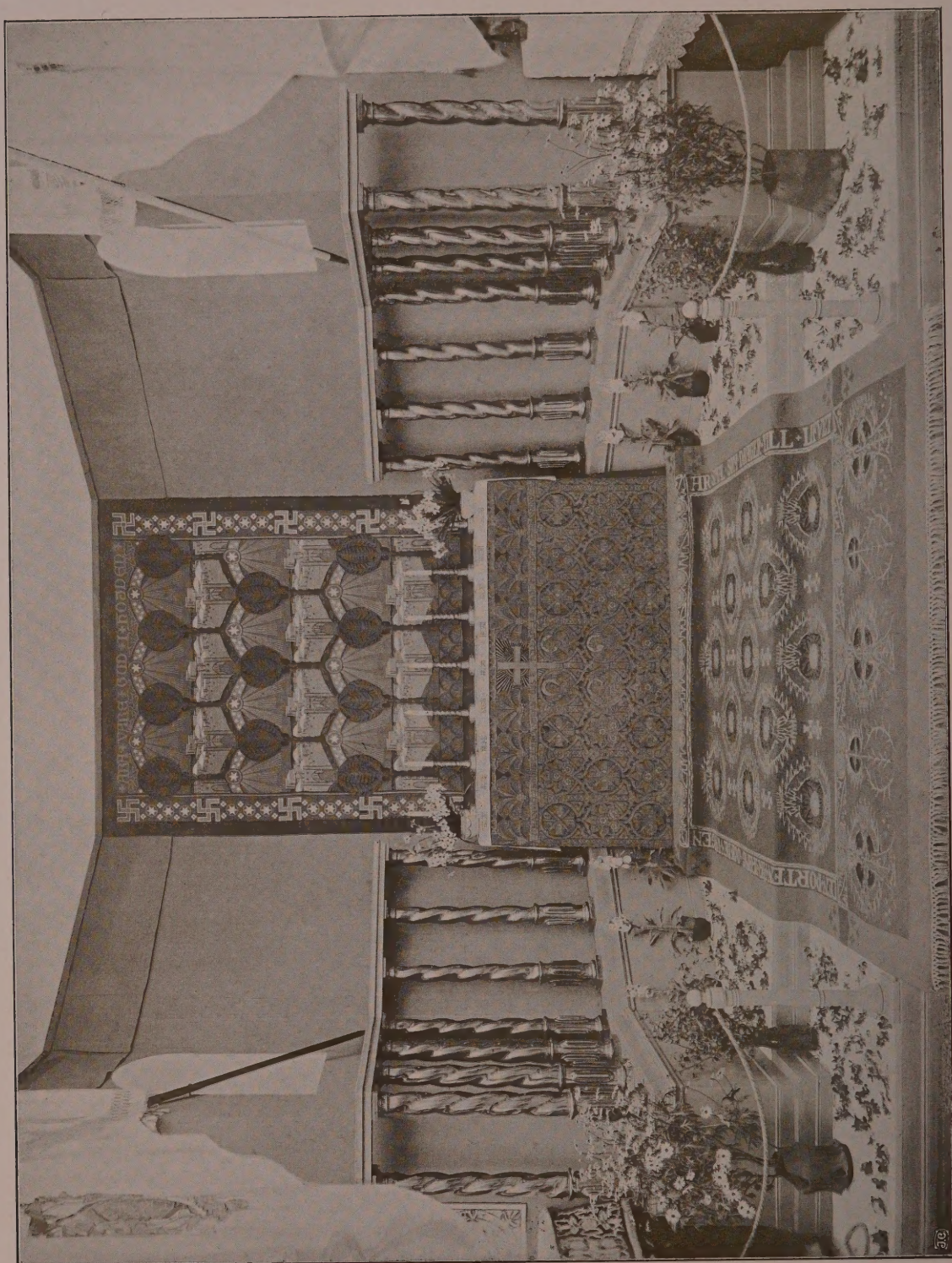
FRÅN HANDARBETETS VÄNNERS UTSTÄLLNING AF KYRKLIG TEXTIL KONST
 ANTEPENDIUM, KOMP. AF MARIA ANDERSSON · FÖNSTERFÖRHÄNGE, KOMP. AF CARIN WÄSTBERG

FRÅN HANDARBETETS VÄNNERS UTST. • MATTOR, KOMP. AF OTTILIA ADELBORG, MAJA SJÖSTRÖM M. FL.

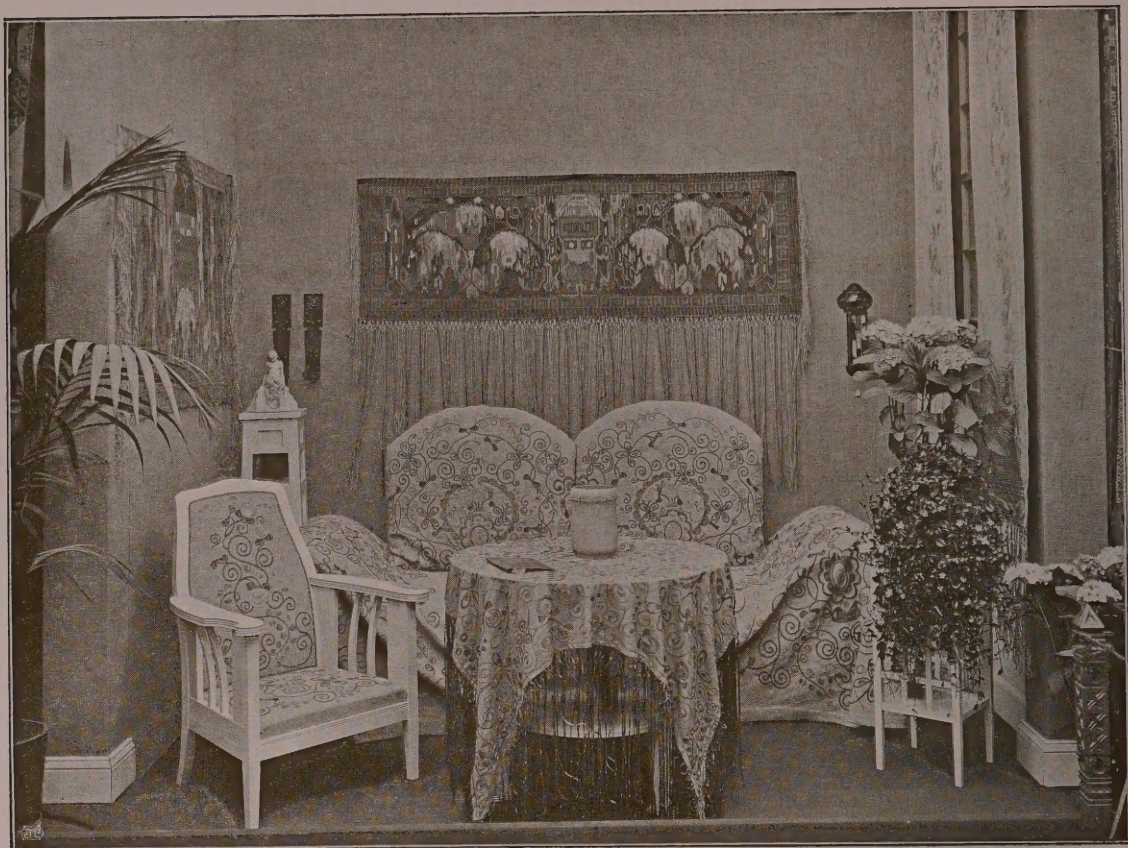
HANDARBETETS VÄNNERS UTSTÄLLNING AF ALLMÄN TEXTILKONST

FRÅN TEXTILATELIER »LICIUMS» UTSTÄLLN. · BORD, ANTEPENDIUM, MATTA, KOMP. AF SOFIA GISBERG

FRÅN A. & B. SV. KONSTSLÖJDUTST. S. GIÖBELS UTST. • HAUTELISSEVÄFNAD, KOMP. AF BEATA MÅRTENSSON

FRÅN A. & B. SVENSK KONSTSLÖJDUTSTÄLLNING S. GIÖBELS UTSTÄLLNING

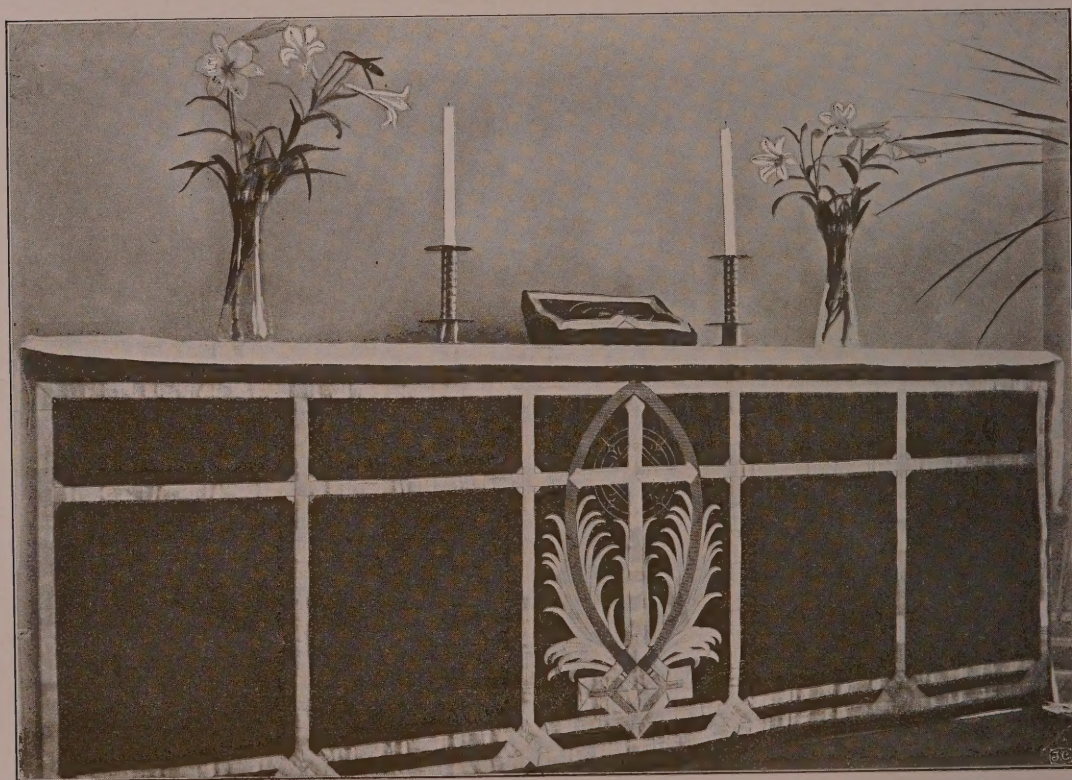
FRÅN A. & B. NORDISKA KOMPANIETS TEXTILAFDELNING S UTSTÄLLNING

FRÅN »BIKUPANS» UTSTÄLLNING

ANTEPENDIUM, KOMP. AF AGNES SUTTHOFF F. HAGMAN · UTF. OCH UTST. AF HANDARBETETS VÄNNER

ANTEPENDIUM, KOMP. AF MARIA WIDEBECK

UTF. OCH UTST. AF HANDARBETETS VÄNNER

ANTEPENDIUM, KOMP. AF SOFIA GISBERG

UTF. OCH UTST. AF TEXTILATELIER LICIAM

ANTEPENDIUM, KOMP. AF SOFIA GISBERG

UTF. OCH UTST. AF TEXTILATELIER LICIAM

ANETPENDIUM, KOMP. AF SOFIA GISBERG

UTF. OCH UTST. AF TEXTILATELIER LICIUM

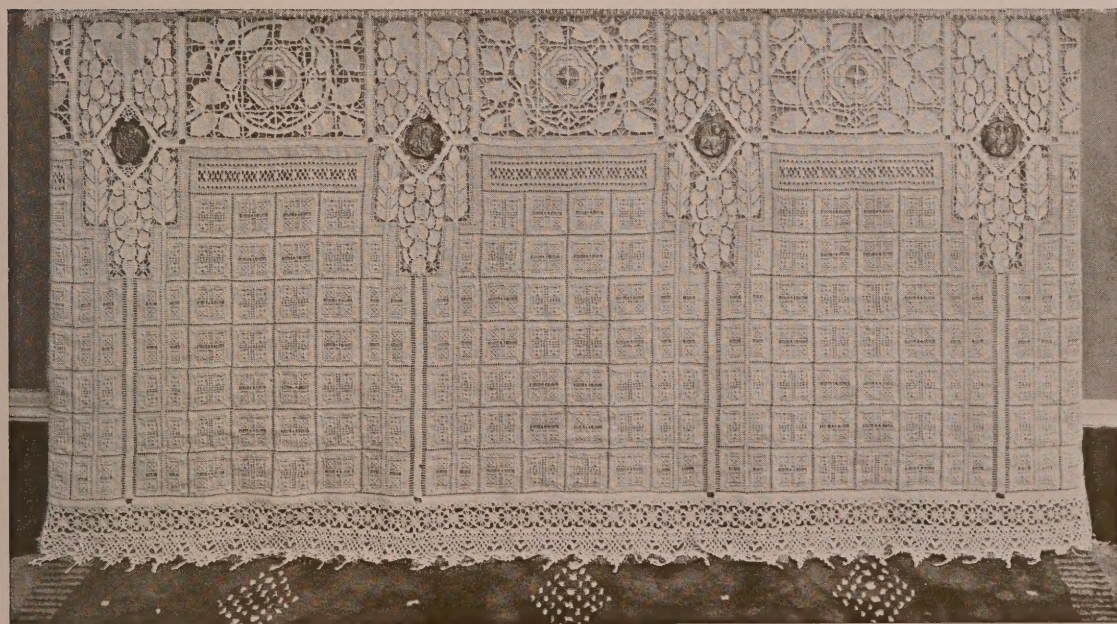
ANETPENDIUM, KOMP. AF SOFIA GISBERG

UTF. OCH UTST. AF TEXTILATELIER LICIUM

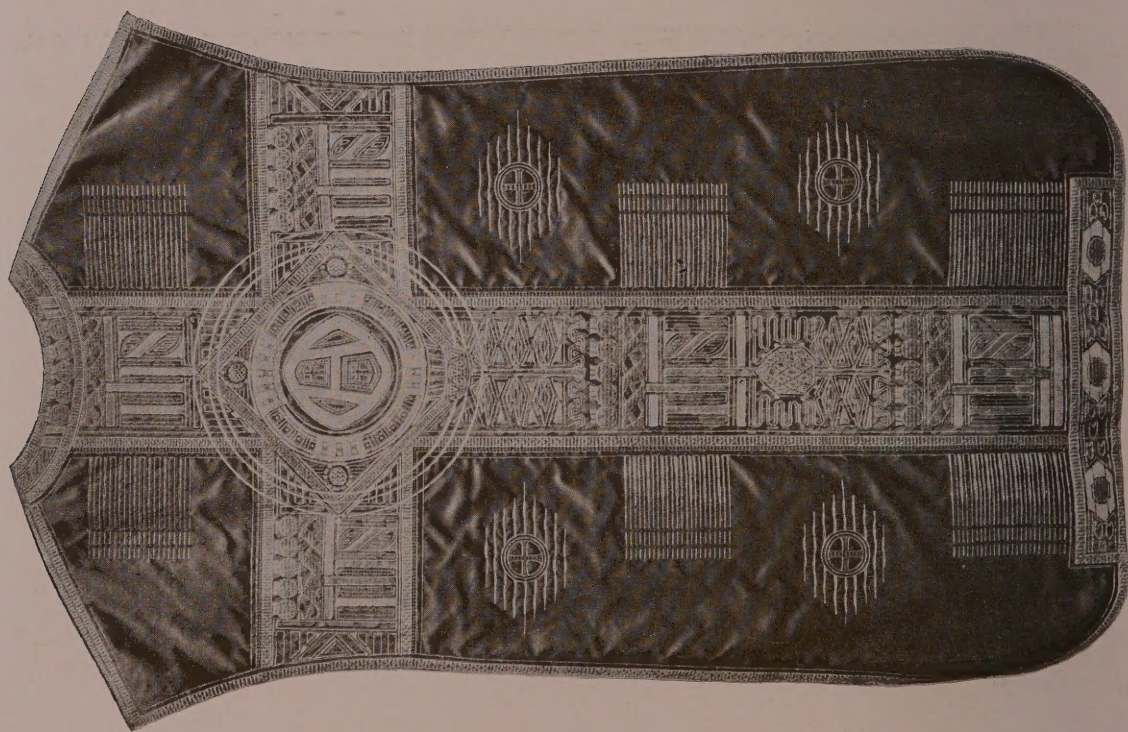
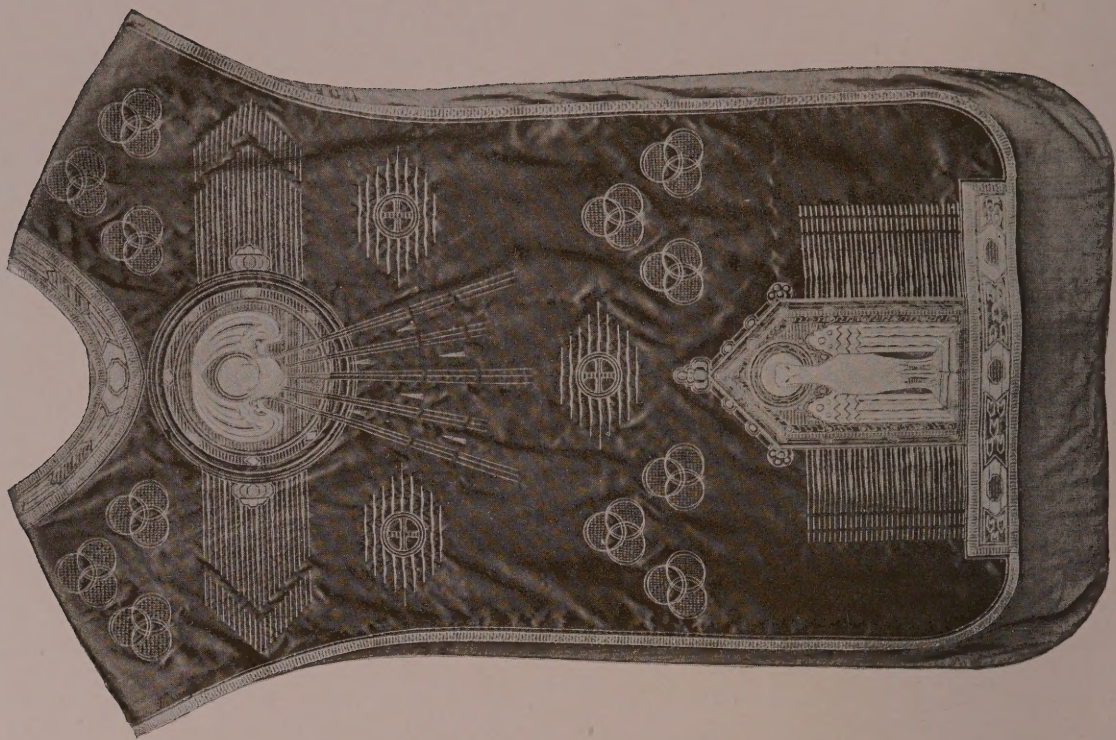

SPETS FÖR ALTARDUK, KOMP AF EIVOR HEDVALL

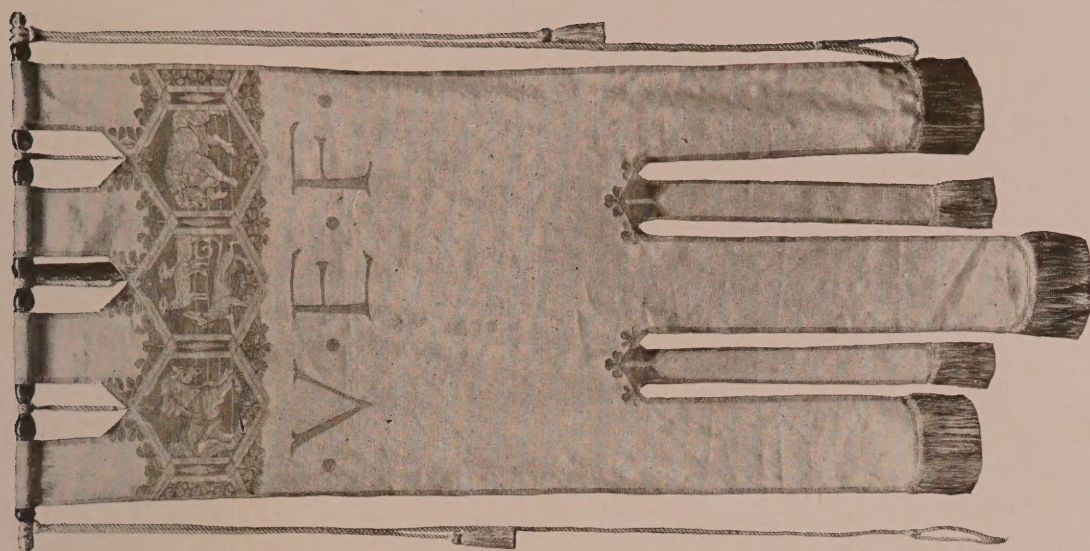
UTST. AF TEXTILATELIER LICIUM

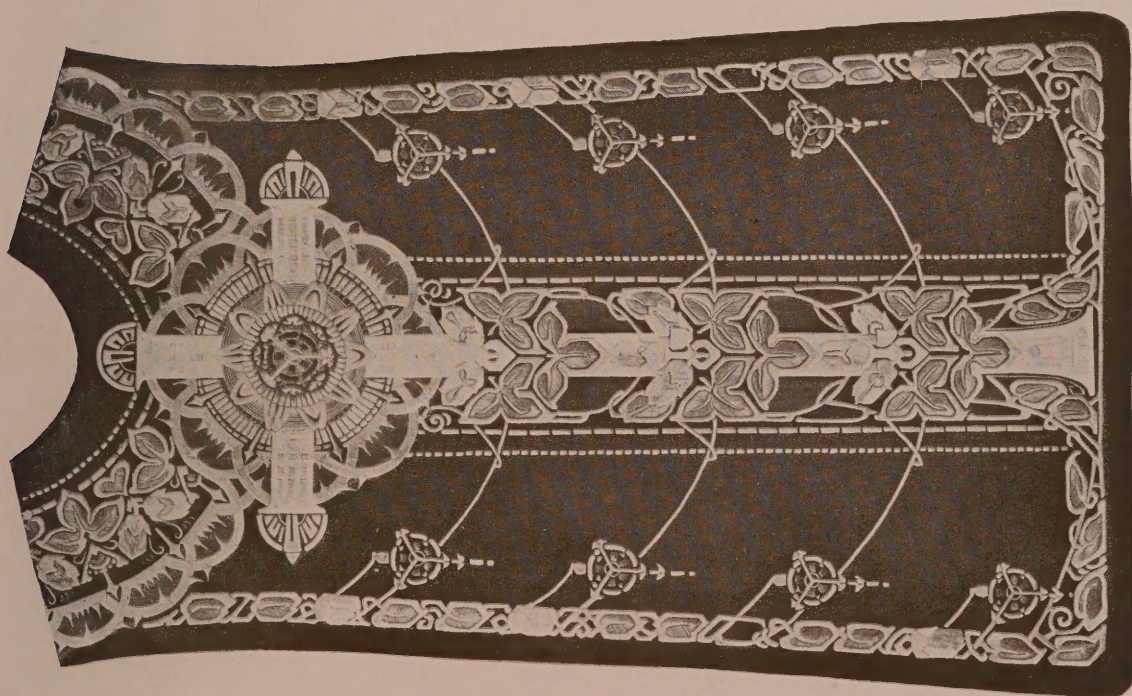
ANTEPENDIUM, KOMP. AF HILDA STARCK · UTF. OCH UTST. AF A. & B. NORDISKA KOMPANIETS TEXTILAFD.

MESSHAKE, FRAM- O. BAKSTYCKE, KOMP. AF MAJA SJÖSTRÖM · UTF. O. UTST. AF HANDARBETETS VÄNNER

STANDAR, SILKESGOBELIN, KOMP. AF LARS I. WAHLMAN · UTF. OCH UTST. AF TEXTILATELIER LICIAM

MESSHAKE, KOMP. AF EIVOR HEDVALL

UTF. OCH UTST. AF TEXTILATELIER LICIAM

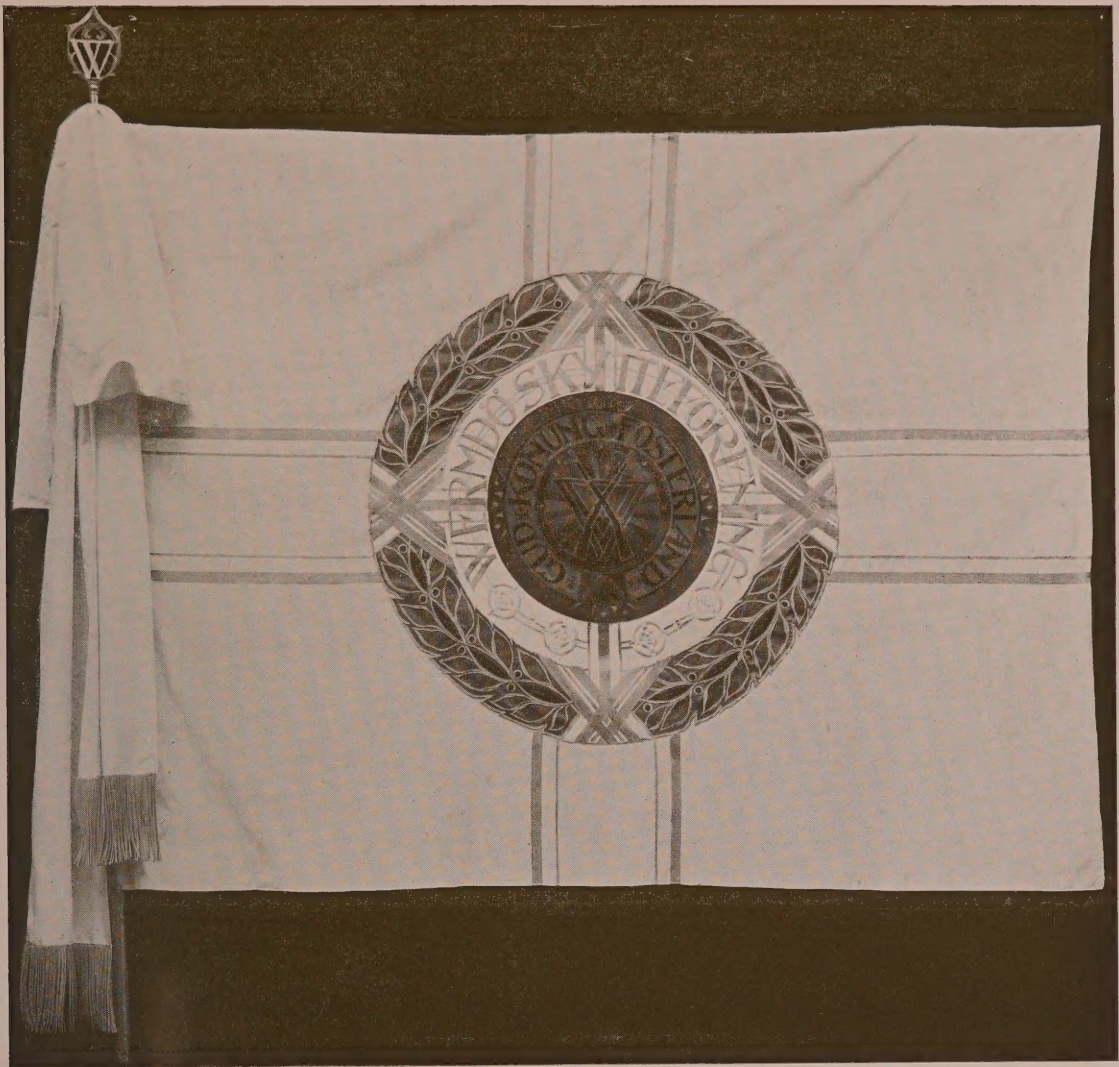
FANA KOMP. AF SOFIA GISBERG

UTF. OCH UTST. AF TEXTILATELIER LICIUM

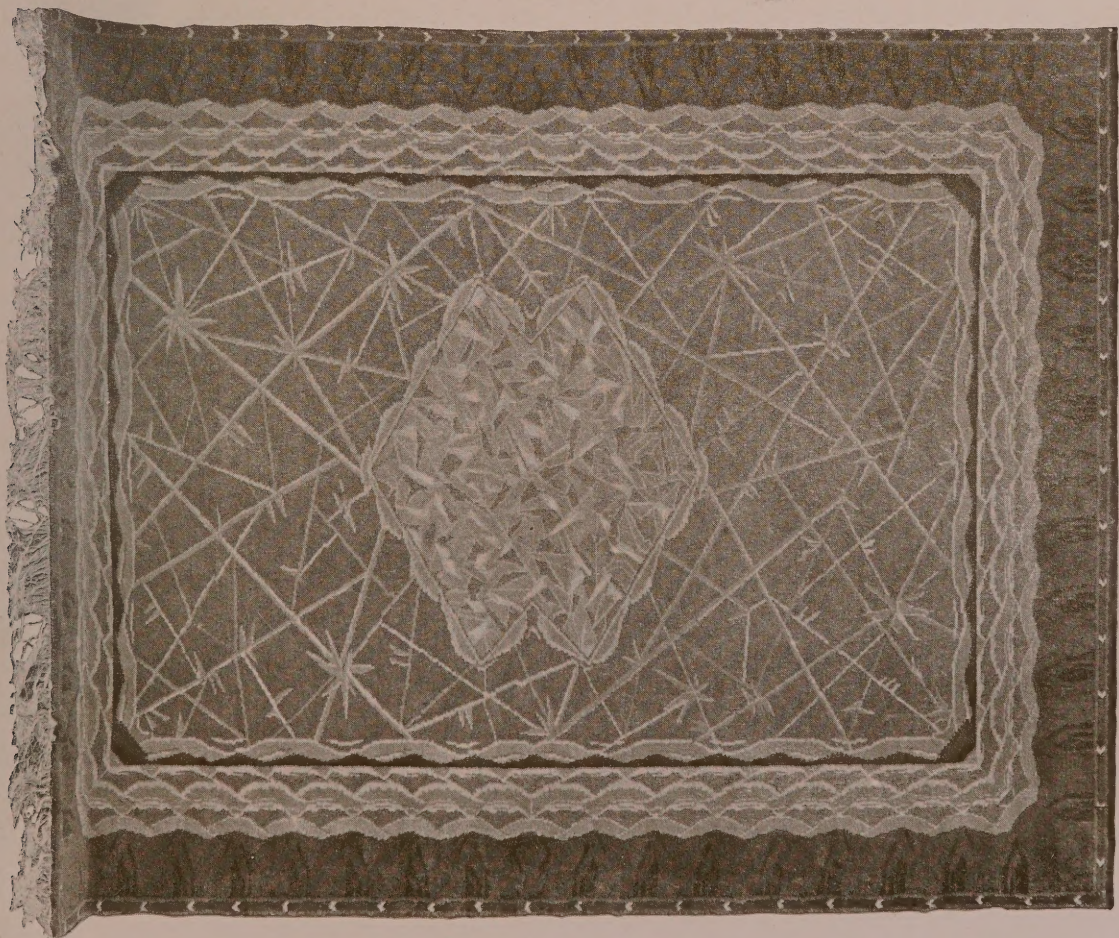

FANA, KOMP. AF SOFIA GISBERG

UTF. OCH UTST. AF TEXTILATELIER LICIUM

FANA, KOMP. AF MÄRTA CHRISTERSSON • UTF. O. UTST. AF A. B. NORDISKA KOMPANIETS TEXTILAFD.

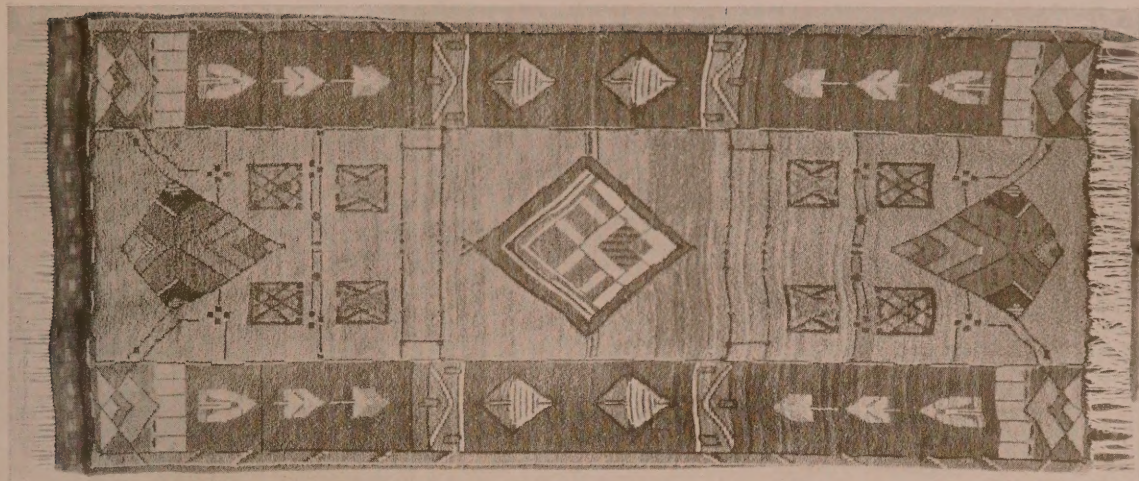

MÄTTA, FLOCCANFÄNAD, KOMP. OCH UTST. AF SELMA GJÖREL, WADSTENA

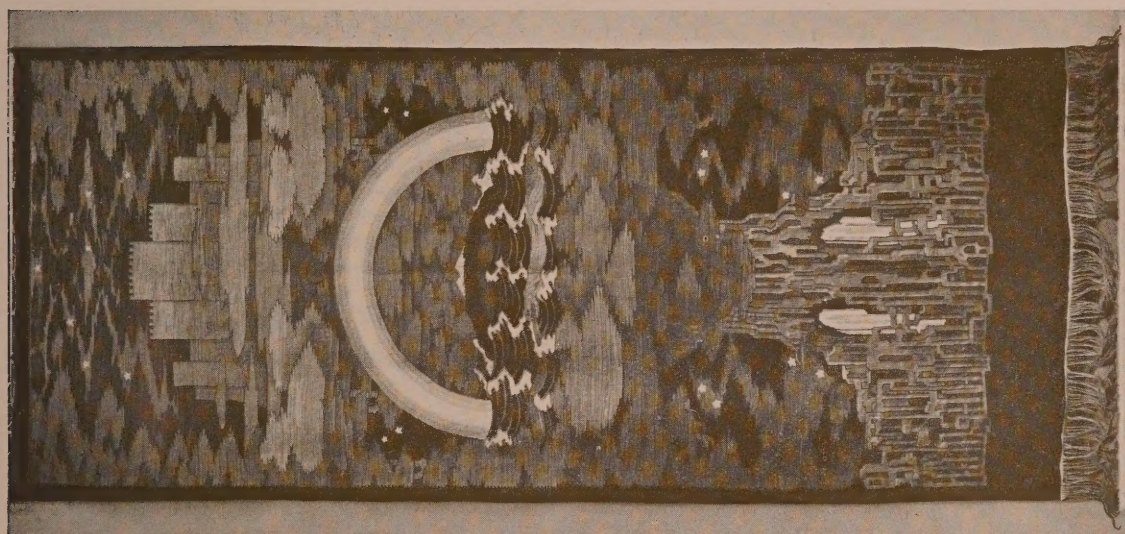

VÄGGTAPET, HAUTELISSE, KOMP AF CARL LARSSON

UTF. OCH UTST. AF HANDARBETETS VÄNNER

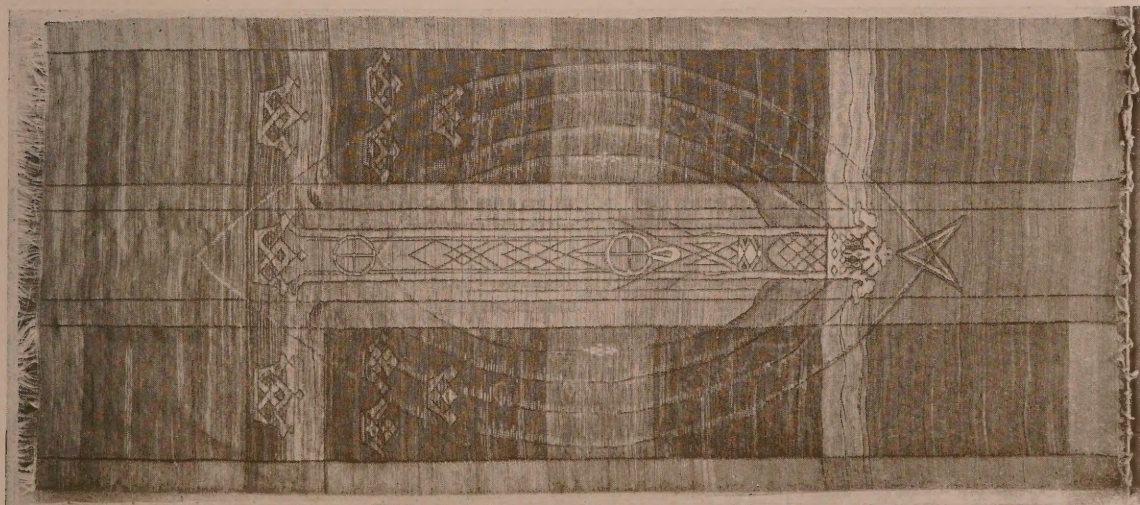

BONAD I H. A. V:S TEKNIK (BIRGITTA-VÄFNAD)
KOMP. AF KARIN WÄSTBERG · UTST. HANDARBETETS VÄNNER

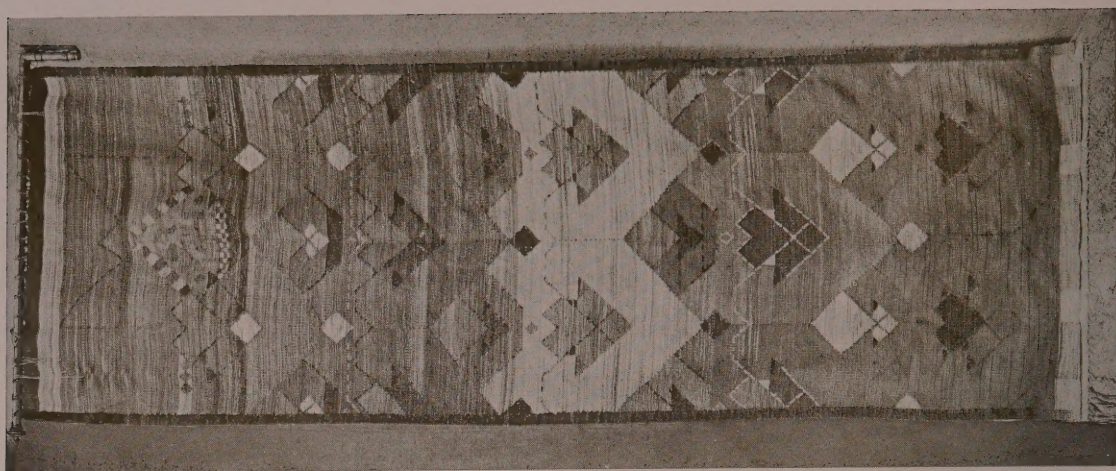
BONAD (HAUTELISSE) »VALHALL», KOMP. AF GUNNAR HALLSTRÖM

UTST. HANDARBETETS VÄNNER

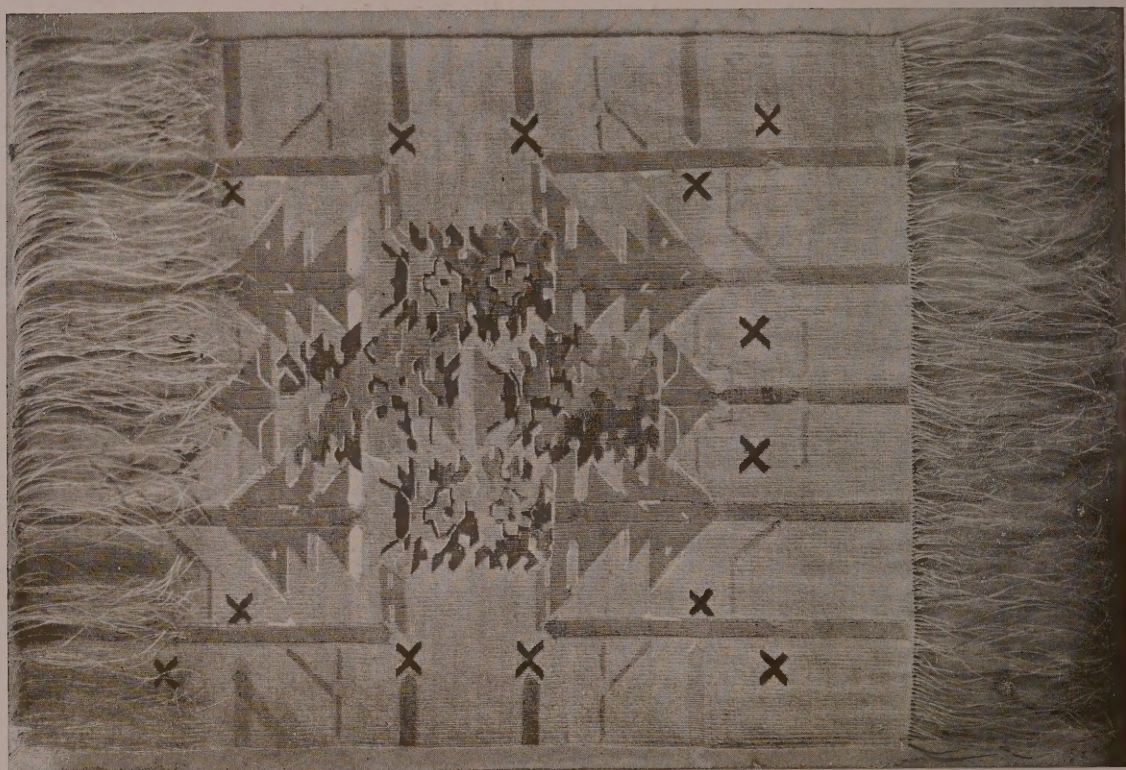

BONAD I H. A. V:S TEKNIK, KOMP. AF MAJA SJÖSTRÖM

UTST. HANDARBETETS VÄNNER

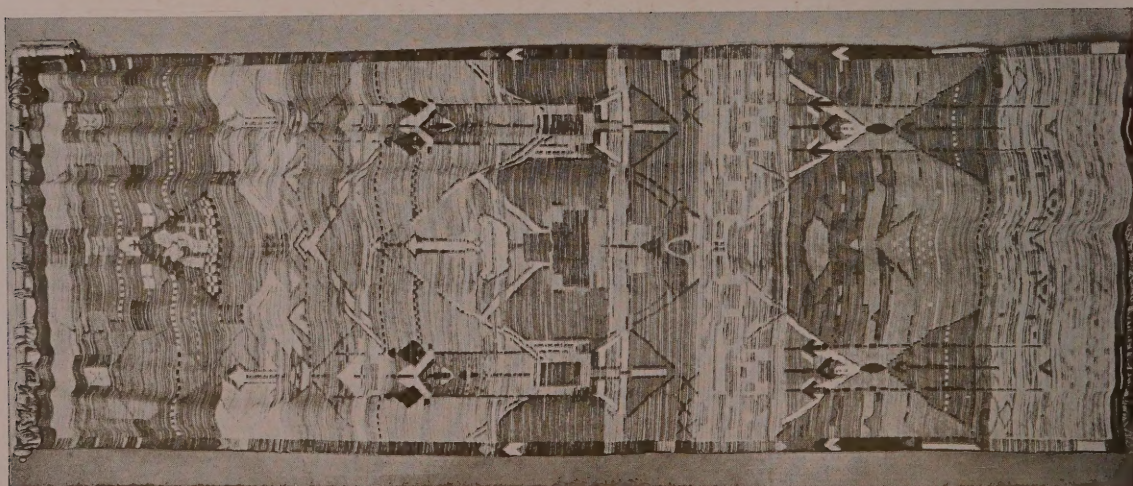

BONAD I H. A. V:S TEKNIK (BIRGITTAVÄFNAD), KOMP. AF CARIN WÄSTBERG · UTST. HANDARB. VÄNNER

BONAD I HAUTELISSEVÄFNAD, KOMP. AF ANNIE FRYKHOLM

UTST. HANDARBETETS VÄNNER

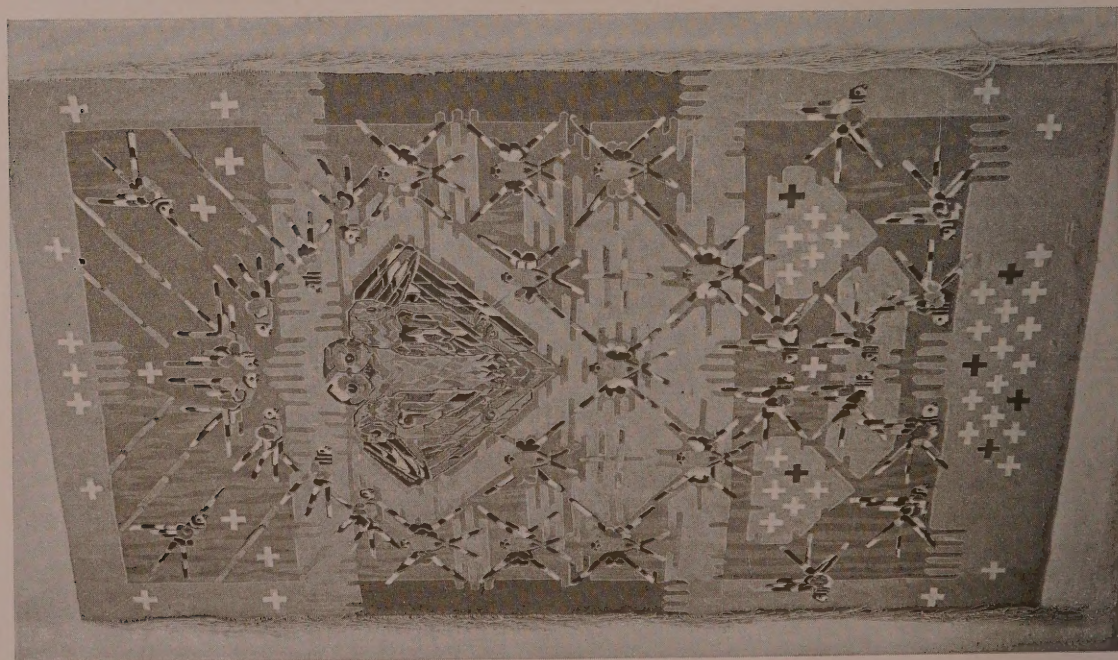
BONAD I H. A. V:S TEKNIK (BIRGITTAVÄFNAD), KOMP. AF CARIN WÄSTBERG · UTST. HANDARB. VÄNNER

HAUTELISSEVÄFNAD (BEGRAFNING I LEKSAND), KOMP. AF ANNA OCH FERD. BOBERG
UTF. OCH UTST. AF NORDISKA KOMPANIETS TEXTILAFDELNING

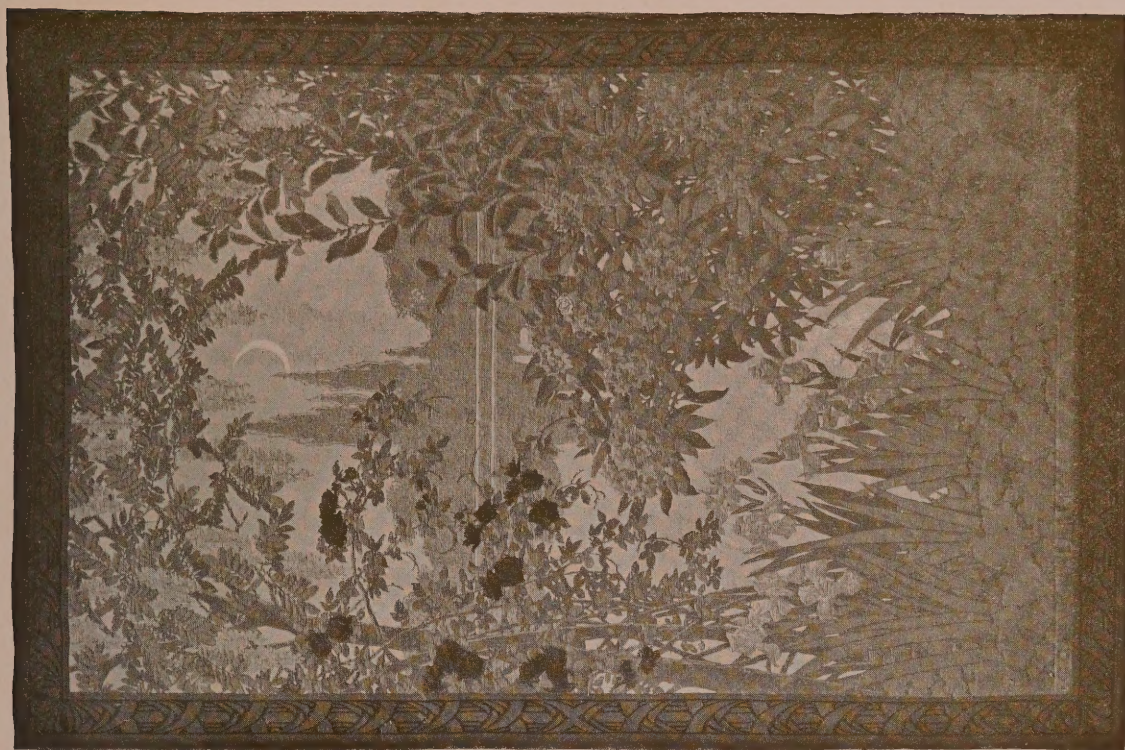

HAUTELISSEVÄFNAD, KOMP. AF ALF WALLANDER · UTST. A. & B. SVENSK KONSTSLÖJDUTSTÄLLNING

HAUTELISSEVÄFNAD, KOMP. AF ANNIE FRYKHOLM

UTST. A. & B. NORDISKA KOMPANIET

HAUTELISSEVÄFNAD, KOMP. AF GUNNAR WENNERBERG

UTST, TEXTILATELIER »LICIUM»

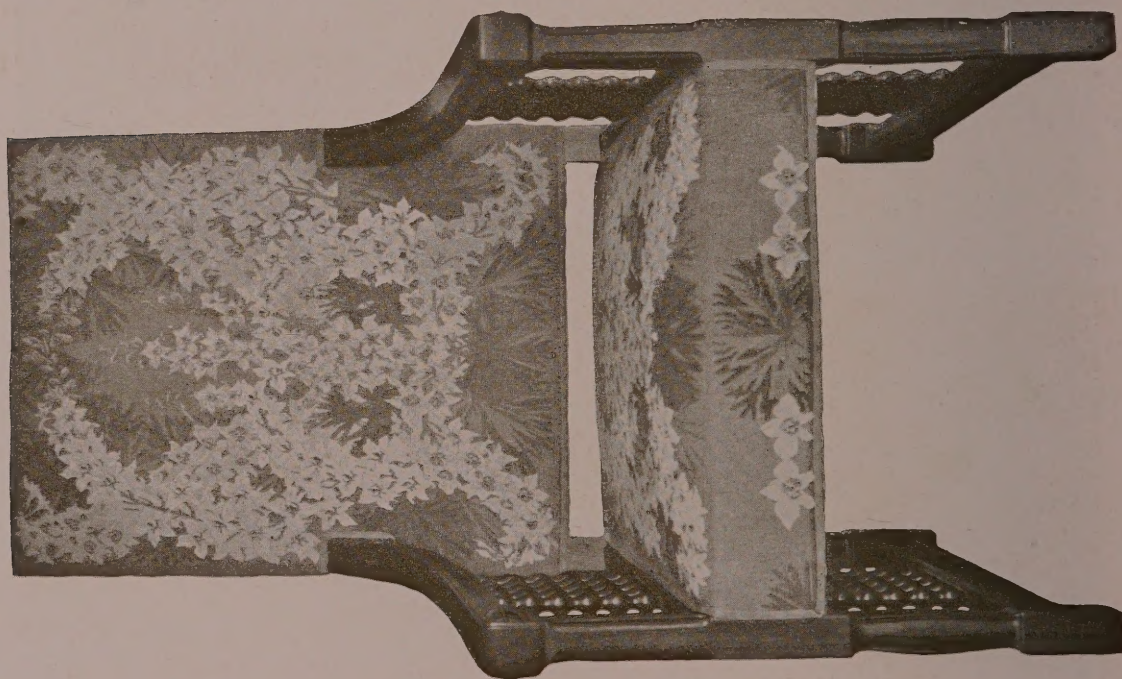

HAUTELISSE, KOMP. AF BEATA MÅRTENSSON
UTF. OCH UTST. AF A.-B. SVENSK KONSTSLÖJDUTSTÄLLNING S. GIÖBEL

HAUTELISSEVÄFNAD, KOMP. AF OSCAR BERGMAN

UTST. TEXTILATELIER »LICIAM»

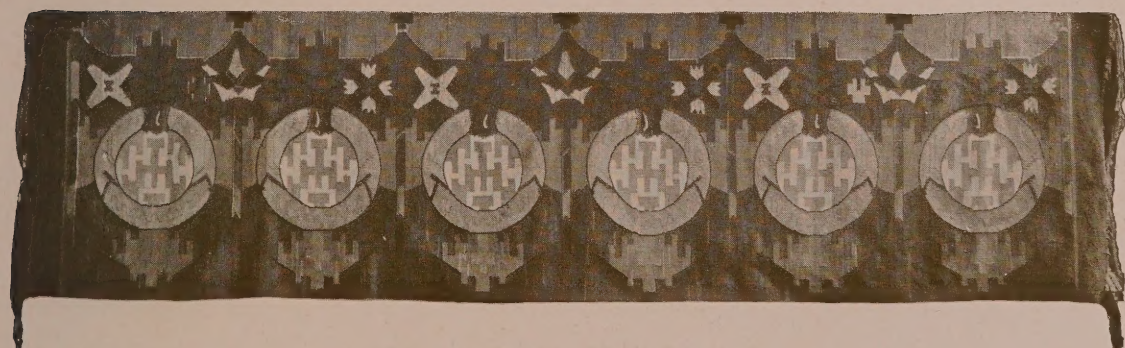

STOL MED HAUTELISSEVÄFNAD, KOMP. AF GUNNAR WENNERBERG • UTST. TEXTILATELIER »LICIAM»

SKÄRM MED HAUTELISSEVÄFNAD, KOMP. AF ANDERS ZORN

UTST. TEXTILATELIER »LICIAM»

HAUTELISSEBONAD, KOMP. AF ANNIE FRYKHOLM

UTST. TEXTILATELIER »LICIAM»

HAUTELISSEBONAD, KOMP. AF ANNIE FRYKHOLM

UTST. »BIKUPAN»

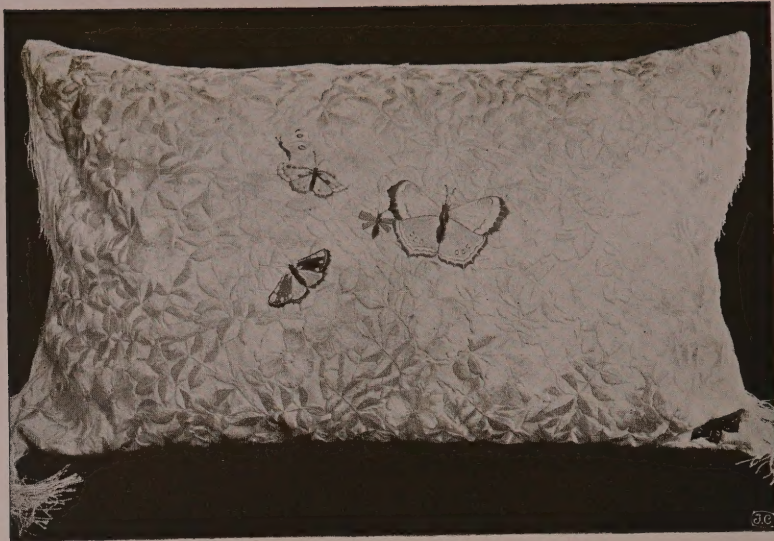
HAUTELISSEBONAD (VADSTENA KLOSTERTRÄDGÅRD) · KOMP. OCH UTST. AF SELMA GIÖBEL, VADSTENA

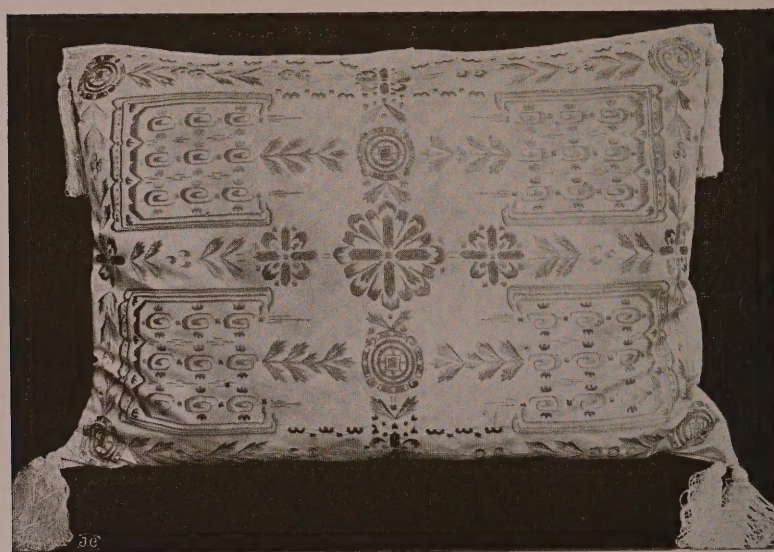
HAUTELISSEBONAD, KOMP. OCH UTST. AF SELMA GIÖBEL, VADSTENA

HAUTELISSEBONAD, KOMP. OCH UTST. AF GUSTAF FJÄSTAD

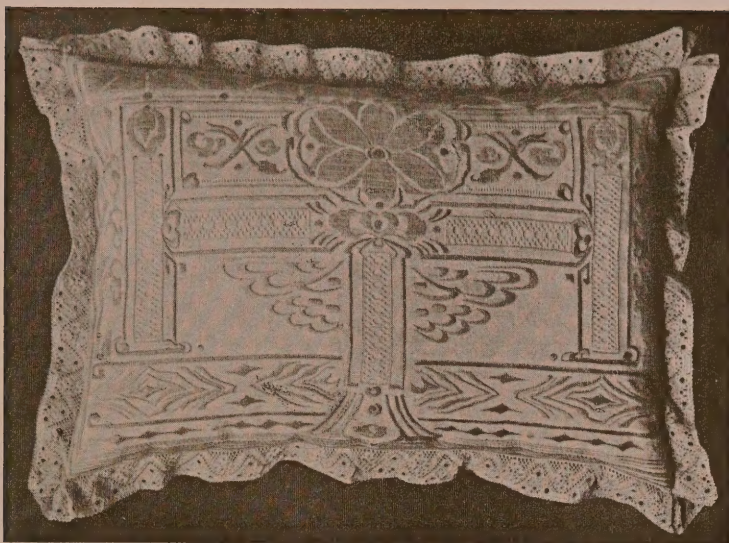
KUDDE, BRODERI, KOMP. AF F. BOBERG
UTST. A.-B. NORDISKA KOMPANIETS TEXTILAFDELNING

KUDDE, BRODERI, KOMP. AF A. RUDBECK
UTST. A.-B. NORDISKA KOMPANIETS TEXTILAFDELNING

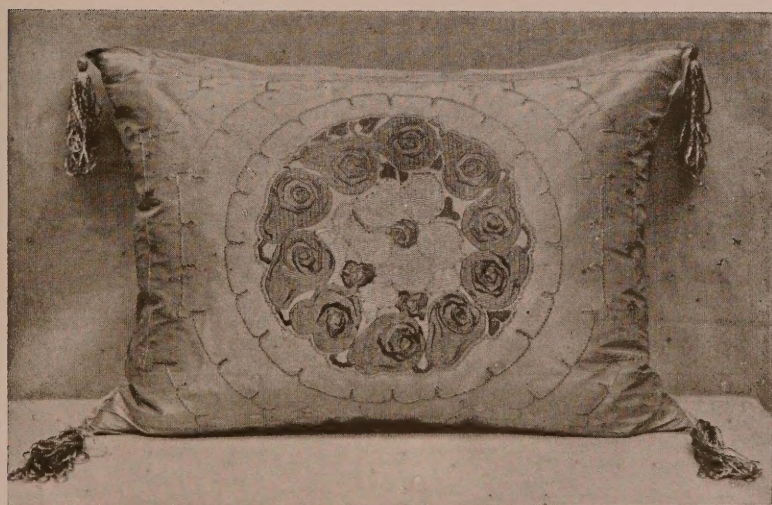
HÅLSÖMNAD, KOMP. AF HILDA STARCK
UTST. A.-B. NORDISKA KOMPANIETS TEXTILAFDELNING

KUDDE, BRODERI, KOMP. AF ANNA RUDBECK
UTST. TEXTILATELIER »LICIAM»

KUDDE, BRODERI, KOMP. AF ANNA RUDBECK
UTST. TEXTILATELIER »LICIAM»

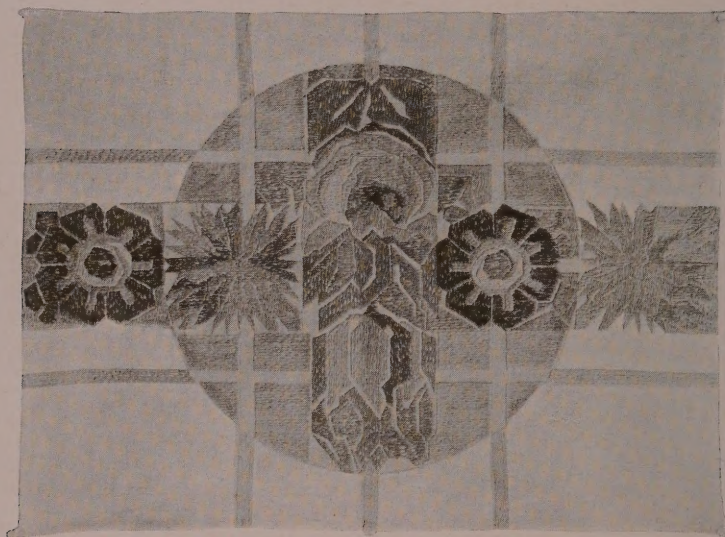

KUDDE, BRODERI, KOMP. AF ANNIE FRYKHOLM
UTST. TEXTILATELIER »LICIAM»

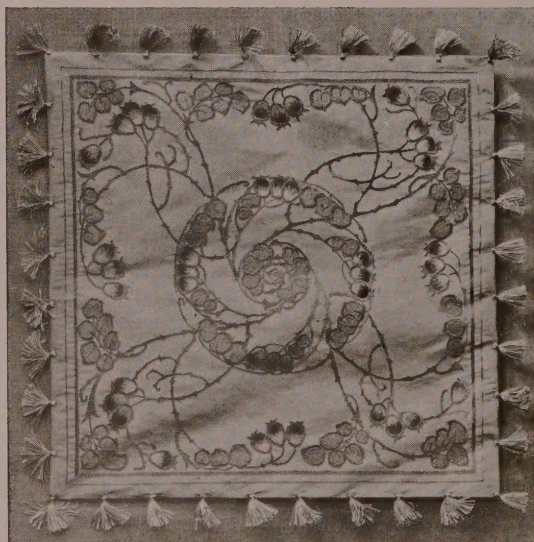

DUK, BRODERI, KOMP. AF
ASTRID WESSLAU

UTST.
TEXTILATELIER »LICIUM»

KUDDE, BRODERI, KOMP. AF ANNIE FRYKHOLM · UTST. TEXTILATELIER »LICIUM»

DUK, BRODERI, KOMP. AF
EVA JANCKE-BJÖRK

UTST.
TEXTILATELIER »LICIUM»

DUK, BRODERI, KOMP. AF EVA JANCKE-BJÖRK

UTST. TEXTILATELIER »LICIAM»

Vårsligen förslag tidningens talangfulla utgivare, som stod midt i striden och därför också saknade den historiska öfverblick, hvorell vi öfver en qvarts sekel hunnit, att de gamla bolagens hållning var såväl i och för sig ganska berättigad som också ganska emot det nya bolaget helt förklarlig. Men han hade dock en fullt riktig uppfattning af den märkliga omhuvling i det svenska lifsförhållningssättet, som genom Thules framträdande inleddes och som skulle tvinga in hela detta verksamhetsområde på nya banor, dit äfven de äldre, i så hög grad förjensfulla bolagen skulle ryckas med.

Sanningen afskannade polemiken. Angreppen mot Thule med alla dessa korek till bevis, som samtidigt den bekanta tyiska tidningen »*Annalen des gesammten Versicherungsweesens*» i en för Thule synnerligen berömmade artikel kvalificerar såsom vanvett (Unsinn), upphörde att i tidningspressen framträda. Allmänheten syntes, säger Svensk Handels- och Industri-Tidning den 11 juli 1873, fatta förtroende till Thules böten, »oaktadt de varningsrop, som en del af pressen läst till henne utgå». Lyckligtvis voro dessa rop af den art, att de strax nådde af allmänheten misskänkas, och de kunde således ej hela hennes sunda ömhet på villvagar.

Ungest sig samtidigt — den 15 juli 1873 — fann sig utgivaren af Svensk Försäkringstidning nödsakad meddela, att tidningen »kan för den närmaste tiden ej utkomma så regelbundet som önskiigt vore, emot anskaffandet af material är förenadt med otillräckliga svårigheter». Ännu ett nummer kom ut, det sista. Tidningen hade förlorat sin grund, när det visade sig omöjligt att hindra det nybildade bolaget Thule att lyckligt utveckla sig och vinnas en erkännande, som för framtiden löfde det bästa.

KAPITEL 4.

THULES BOLAGSORDNING.

en bolagsordning, som den 13 december 1873 vana rådgif fast ställde, skilde sig, som förut är antyd, i mångahanda afseenden från de tillförlitliga i vår hand gällande, men var helt naturligt i flera andra afseenden byggd på samma grund som dessa.

Här må en kort redogörelse länkas rörande de förnämsta paragrafer, som innehållas i bolagets ursprungliga, sedermera vid tvående tillägg till så väl form som sak ändrade bolagsordning.

1 § 2 begäranas bolagets verksamhet till:

1:o Lifförsäkring, samt

2:o Lifförskott

3:o Kapitalförskott, men bolagsordningen ger samtidigt en antydning om äfven »andra dylika försäkringar».

I följande paragraf stadgas det högsta belopp, som på samma risk må af bolaget försäkras, utan att i annat bolag återförsäkras, skiljande detta belopp utgör, »in till dess försäkringslagarna antal uppgår till tre tusen, Tjugohuset riksdaler och sedermera Femtiotusen riksdaler».

Uti §§ 4, 5, 6, 7, 8, 9 och 10 bestämmas stadganden rörande den successiva inbetalningen af aktierna, utlåtande af garantiförhållanden, aktiers öfverlåtelse m. m.

UPPSLAG UR FESTSKRIFT FÖR A. B. THULE · TRYCKT AF IVAR HÆGGSTRÖMS BOKTRYCKERI A. B.
VIGNETTER AF TOR TORÉN

dioklet. Han mötte enbuden och blef äfven, såsom öfvan nämnts, af bolagsstyrelsen 1887 enstält kallad till chefstusen.

Huru Bernström realiserat de förhoppningar, som vid hans tillträdande till den i många afseenden kräfvande befattningen tillförlästan sålides på honom af de i bolaget intresserade, därom är lika rätta planen att här ordas. Den följande redogörelsen för bolagets verksamhet är efter år ända fram till nuvarande tidpunkt ställd på ett fullt objektivt sätt vittna därom. Och huru hans verksamhet uppfyllas och bedöms af bolagets intressenter, vänskapsmän, agenter och arbetare samt äfven af personer, som stå bolaget mera fjärran, det torde man kunna sluta till af den enastående storartade hyllning, för hvilken han var föremål på sin förtärd den 16 sista tiden januari och för hvilken tidningarna då lämnade ingående redogörelser.

AKTIEBOLAGET SEPARATOR UNDER BERNSTRÖMS FÖRSTA DIREKTÖRSÅR. 7 maj—31 december 1887.

ET dröjde icke många dagar, innan man kunde märka, att bolagets administration kommit i andra och frägligare händer. Början gjordes med att centralisera fabriksarbeten på ett ställe. Sedan den 6 augusti byttes hela den Gundersbergs fabriken och började genast ställas i ordning för att mottaga hela Lönneåsfabriken. Arbetsstyrkan ökades till 135 man, och fabriksarbeten drevs upp rätt betydligt. Hela bolaget var arbetstiden 117/2 timmar. Kontrollen i Huset tillhörde alla vidare, men utställningslokalen indrogs och i sållet utvidgades profilingsverket vid fabriken.

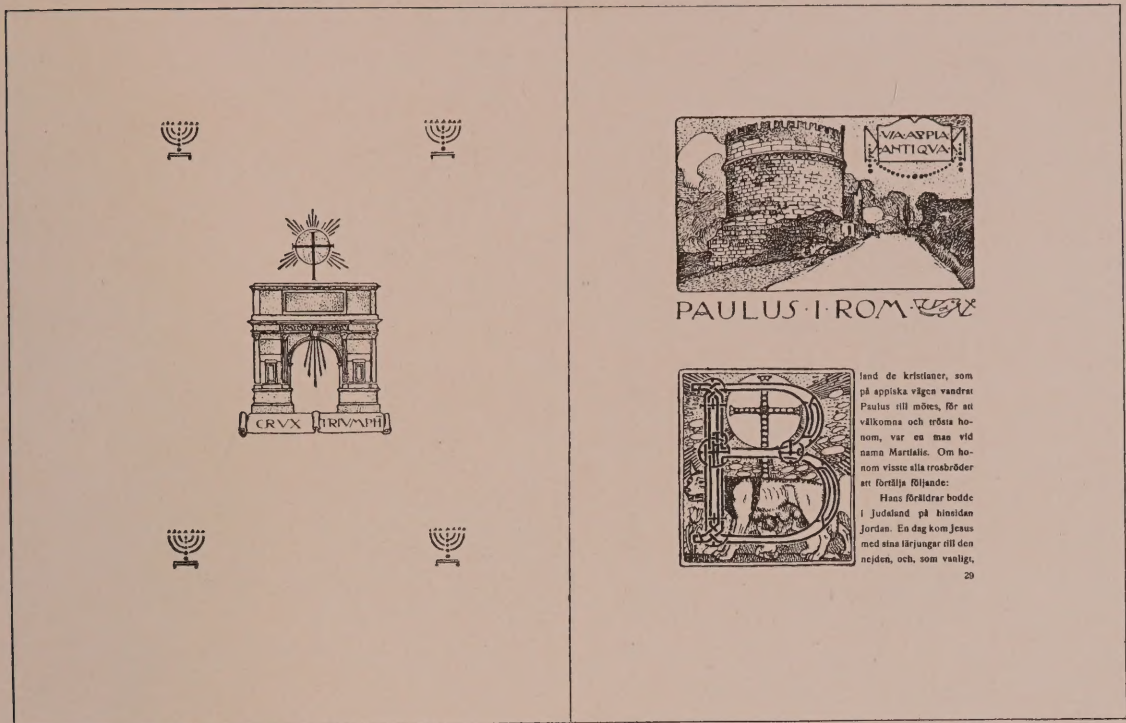
I juni såldes de följande Belysningsapparater i marknaden. De skeddade 50 liter och såldes till en början till 20 kronor, men efter 5 augusti nåddes priset till 30 kronor (se fig. n:o 19).

För att introducera dem hos allmänheten utarbetade direktör Bernström en fullständig plan, hvare resultat blef, att innan nyår 47 stycken såldes.

Den 4 juni öppnades förhandlingar med Herman Ludvig Nobel i St Petersburg om öfvertagande af tillverknings- och ensamförsäljningsrätt för Ryssland.

Ikke mindre än 34 nya patent uttogas under året, därför de flesta å den nya handseparatorn Baby. Bland de andra må nämnas en af verkstadschefen Jönsson uppfinnaren Rörströmer samt den af arbetaren C. A. Johansson uppfinnade centrifugalkranen, sedermera bekant under namnet Extraktor. Denna öfverfald

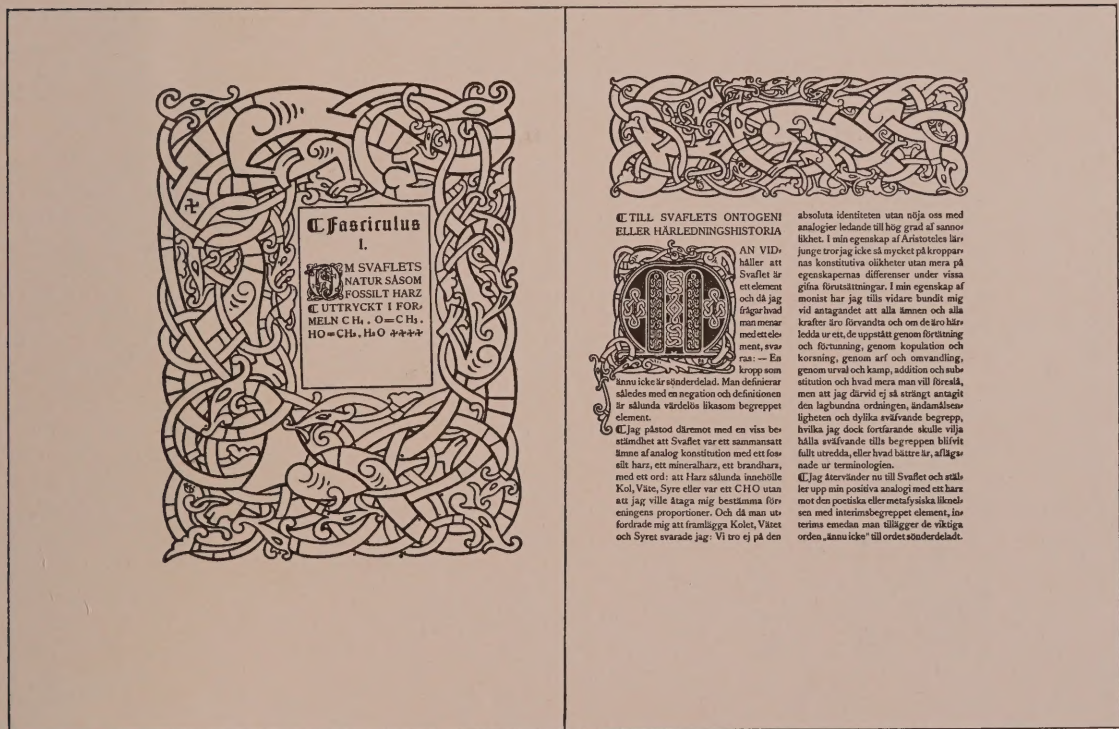
UPPSLAG UR FESTSKRIFT FÖR AKTIEBOLAGET SEPARATOR · TRYCKT AF A. B. CENTRALTRYCKERIET
VIGNETTER AF E. BIBERG

PAULUS I ROM

land de kristaner, som
på appiska vägen vandrar
Paulus till mötes, för att
välkomna och trösta ho-
nom, var en man vid
namn Marcellus. Om ho-
nom visste alla trobroder
ett förtälja följande:
Hans förtäljar bodde
i Judaland på hinsidan
Jordan. En dag kom Jesus
med sina lärjungar till den
nejden, och, som vanligt,
29

UPPSLAG UR ROMERSKA SÄGNER • TRYCKT AF K. O. BONNIER • VIGNETTER AF O. HJORTSBERG

UPPSLAG UR ANTIBARBARUS • TRYCKT AF BRÖDERNA LAGERSTRÖM • TECKNINGAR AF ARTHUR SJÖGREN

LEGENDER OCH SYMBOLER

I UPPSALA DOMKYRKAS KOROMGÅNG

I. MILITES PUGNANTES

VÅ faktare i rasande utfallsställning, kropparna nästan vågrätt, snarare som två mot hvarandra framtäusande projektiler än två människor. Allt samverkar till intricket af kollidering med explosion. Klingorna bif för ögat till de två yttre lederna i en sick-sackbixt, mellanleden bildas af skuggan mellan de två sköldarna, de båda framtästampande fötterna, som utfallet sker på, sikta med sina spetsiga skor mot hvarandra som två isket stridande fågelnäbbar, de klotformiga hufvudena och rundsköldarna dragas med in i den allmänna rörelsen och trilla som kulbixtar mot hvarandra. Situationen får ett roande intresse genom att konstnären på flerfaldigt sätt gjort en dygd af sitt till

BEGYNNELSESIDA UR »LEGENDER OCH SYMBOLER»

TRYCKT AF CENTRALTRYCKERIET FÖR FÖRENINGEN FÖR BOKHANDTVERK
VIGNETTER AF D. LJUNGDAHL

DET ROSENBERGSKA BIBLIOTEKETS EXLIBRIS

Quam res insignem pugit et exipit odorem
habet, et in se habet odorem
Ter, Peter Rosenz har officiell odorem
Dominat grave Bibliotheca sua
Quam habet odorem Rosa, gratulati heretia odori
Ter, Rosenz har officiell odorem

KNAPPAST finnes väl något bibliotek från 1600-talet, offentligt eller enskildt, som har att uppvisa en sådan mångfald af exlibris som det Rosenbergska. Utom furst Peter Voks tre inre exlibris, afsedda för olika format, kan jag här nedan förteckna och beskrifva icke mindre än 14 parms-exlibris, med hvilka han smyckat sina böcker; härtill komma de tre, som användes af hans arfvinge, baron von Schwanberg. De tre inre exlibris äro stuckna i koppar af den framstående holländske konstnären GULES [Aecius] SAELE, som i början af 1600-talet efter fullbordade studier i Italien kallades till Prag för att tråda i kejsar Rudolf II:s tjänst.

Liksom exlibrisen utmärka sig äfven de Rosenbergska banden för en stilfull enkelhet. De äro oftast bundna i pergament eller gulhvitt svinskinn, någon gång äfven i hvit eller rödt kalfskinn, och prydda med stämpelar i form af bladornament (se fig. 17), i hvilka särskildt rosen förekommer; äfven smärre stämpelar, såsom

D iij

¹ Sædler nr. 1162 / Amberg (157), hos sig 1053

BEGYNNELSESIDA UR »DET ROSENBERGSKA BIBLIOTEKET OCH DESS EXLIBRIS»
TRYCKT AF A. B. HASSE W. TULLBERG FÖR FÖRENINGEN FÖR BOKHANDTVERK

UNIVERSITATI LIPSIENSI SAECULARIA QUINTA

DIEBUS XXVIII—XXX MENSIS IULII
A. D. MCMIX CELEBRANTI
GRATULANTUR

UNIVERSITATIS UPSALIENSIS
RECTOR ET SENATUS

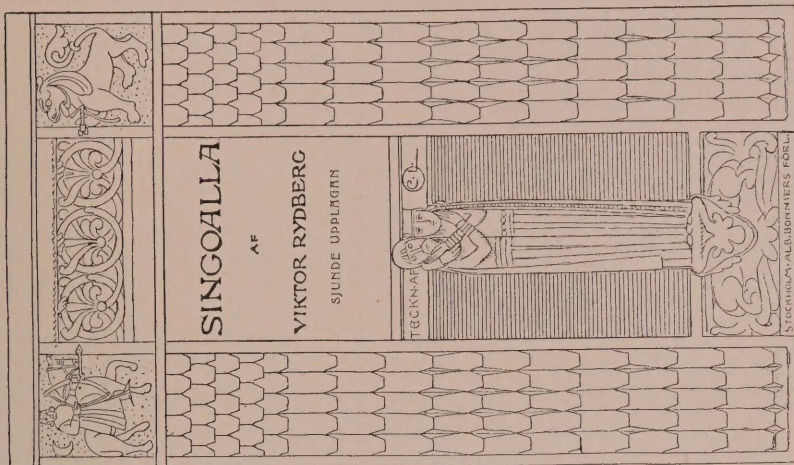

Inuent
ISACI COLLIJNI

I
Libri THOMAE WERNERI Lipsiensis quondam professoris, qui nunc Upsaliae
in Bibliotheca Universitatis adservantur

II
Programma promotionis in facultate iuridica studii Lipsiensis anno MDIX
impressum

TYPIS DESCRIPSERUNT ALMQVIST & WIKSELL UPSALIAE MCMIX

TITELSIDA TILL »SINGOALLA» • TECKNING AF CARL LARSSON

TITELSIDA TILL UPPSALA UNIVERSITETS FESTSKRIFT VID UNIVERSITETETS I LEIPZIG JUBILEUM
TRYCKT AF ALMQVIST & WIKSELLS TRYCKERI A.ºB.

Die in der
UNIVERSITÄTSBIBLIOTHEK
ZU UPPSALA
aufbewahrten Bücher aus dem Besitze des
LEIPZIGER PROFESSORS und *ERMLÄNDER DOMHERRN*
THOMAS WERNER

THOMAS WERNER Brunonis ne genit mont,
Prussia cepit Warmia Canonicum.
Antibus ingenuis invenem Lips medius fovit
Cultusque sua in Urbe domum
Hic Tibullus aremor. Nunc ferus sorte Vator
Humana illius dicit: Miserere Deus!

EINE der wichtigsten Quellen zu einer richtigen Beurteilung und
Einschätzung der geistigen und kulturellen Bewegungen des
Mittelalters bildet ohne Zweifel die Kenntnis der literarischen
Hilfsquellen und Bildungsmittel, die den Männern, welche in
jener Zeit lebten und wirkten, zur Verfügung standen. Seit lange ist daher
ein reges Studium zur Erforschung des mittelalterlichen Bücherbesitzes
betrieben worden, wie er einmal nicht nur in den zahlreichen Klöstern
und Kirchenbibliotheken, sondern auch in Privatbüchereien, hauptsächlich
der Fürsten, des Adels und der Geistlichen, vorhanden gewesen ist.
Zu diesem Zwecke haben der Forschung vornehmlich zwei Wege
offen gestanden: entweder die Reste mittelalterlicher Bibliotheken zu
verzeichnen und zu registrieren, welche zerstreut in den Sammlungen
unserer modernen Bibliotheken aufbewahrt werden und an der Hand von

BEGYNNELSESIDAN TILL DEDIKATIONEN

RECTORI MAGISTRIS
ET DOCTORIBUS
UNIVERSITATIS
LIPSIENSIS

RECTOR ET SENATUS
UNIVERSITATIS UPSALIENSIS
S. P. D.

AGNAE gratulantium cater-
vae, quae ex omnibus Germa-
niae et totius orbis terrarum
partibus Lipsiam convenit ad
memoriam Universitatis Lipsi-
ensis abhinc quinque saecula
conditae pie recolendam, Uni-
versitas Upsaliensis invitationi Vestrae benignae
oboediens lubens se adiungit. Atque consen-
taneum sane est et omnino ea, quae Vobis laeta
accidant, ne a nobis quidem aliena esse et haec

TEXTENS BEGYNNELSESIDA

UR UPPSALA UNIVERSITETS FESTSKRIFT VID UNIVERSITETETS I LEIPZIG JUBILEUM
TRYCKT AF ALMQVIST & WIKSELLS TRYCKERI A. 2 B.

SKÅNE

SVENSKA SLOTT
OCH HERRESÄTEN

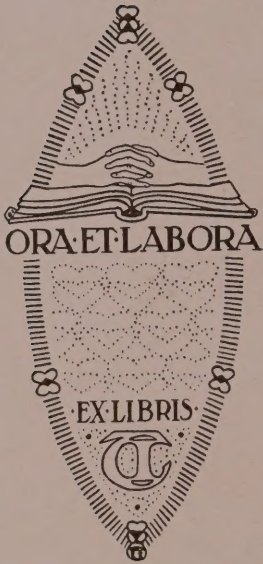
VIGNETTER TILL »SVENSKA SLOTT OCH HERRESÄTEN» AF OLLE HJORTSBERG

ANFANGER AF GRETA SELLBERG

ÖFVERSTYCKEN AF LYDIA SKOTTSBERG

GRETA SELLBERG

TECKNING AF GRETA SELLBERG

GRETA SELLBERG

INGEBORG UDDÉN
EXLIBRIS

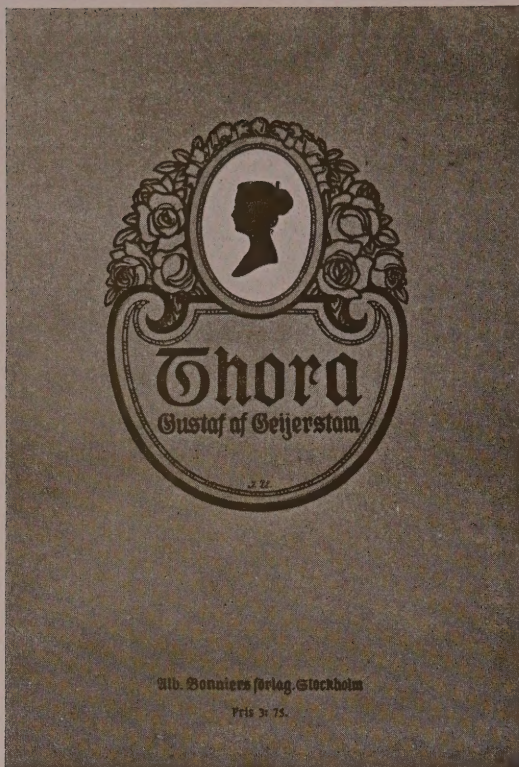
PETER JÄMSBERG
EXLIBRIS AF GRETA SELLBERG

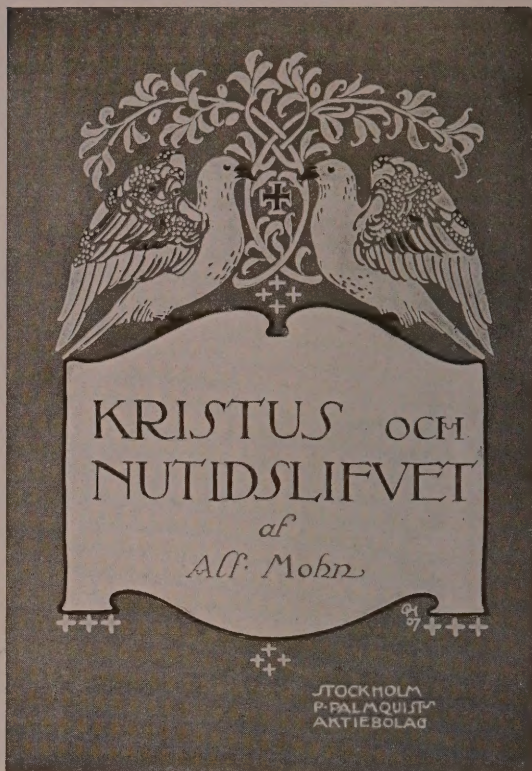
LYDIA SKOTTSBERG
EXLIBRIS

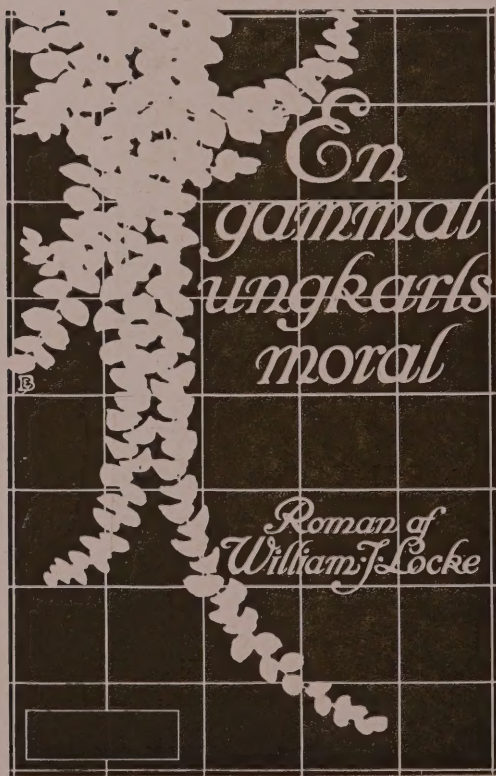
ILLUMINERAD TEXTNING AF ANNA MEUKOW

AF INGEBORG UDDÉN

AF OLLE HJORTSBERG

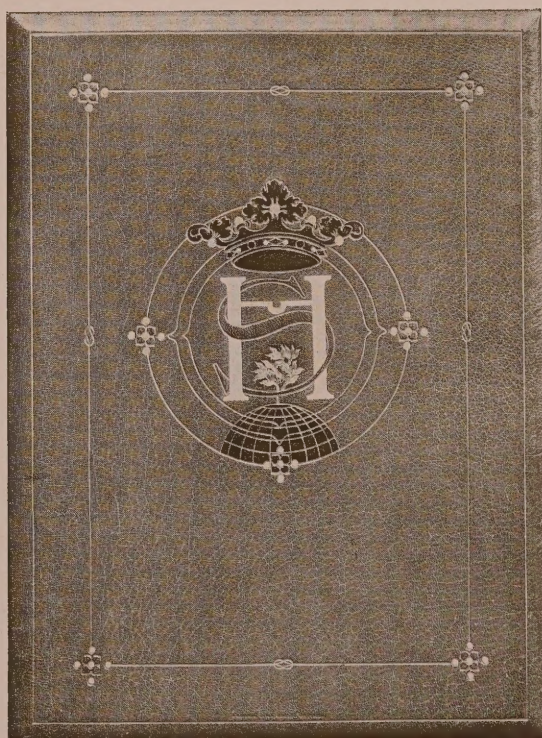
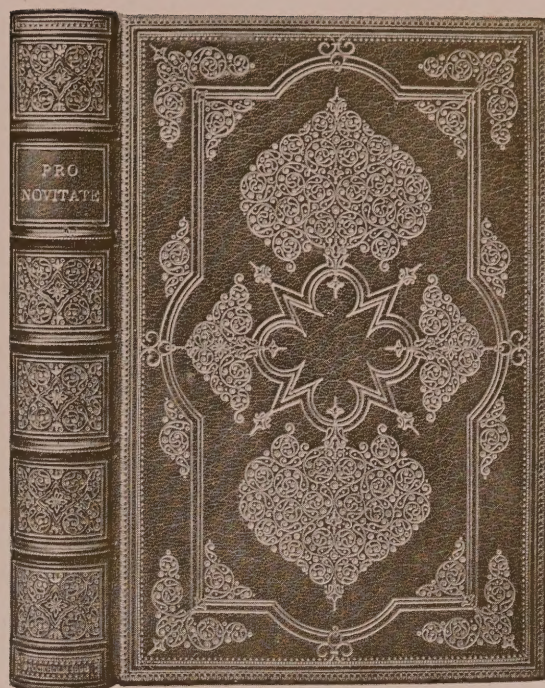

AF E. BIBERG

TILL WEZÄTAS MÅNADSHÄFTE

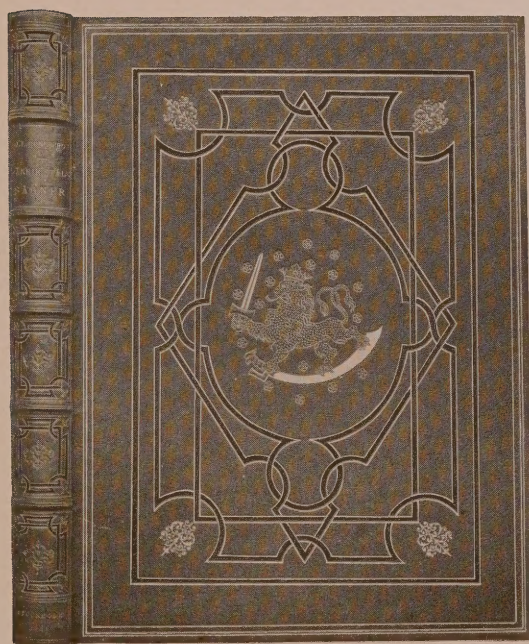
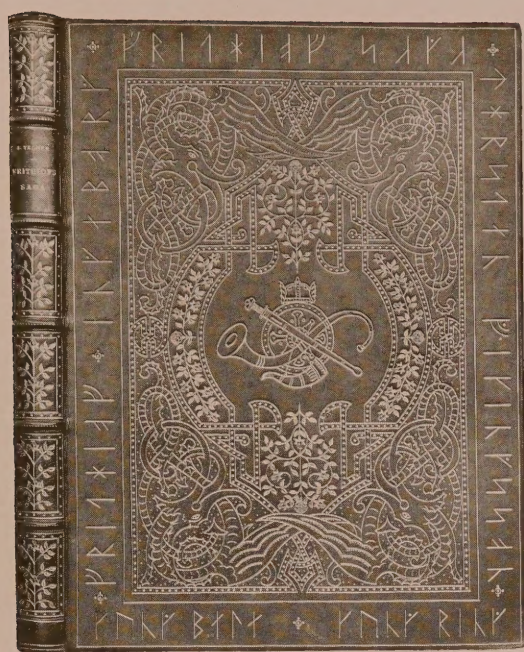
TECKNINGAR TILL BOKOMSLAG

BOKBAND AF GUSTAF HEDBERG

BOKBAND AF BECK & SON

BOKBAND AF HERZOGS BOKBINDERI A.ÆB.

MÖBLER I BJÖRK, KOMP. AF ALF WALLANDER · UTST. A. & B. SV. KONSTSLÖJDUTSTÄLLNING S. GIÖBEL

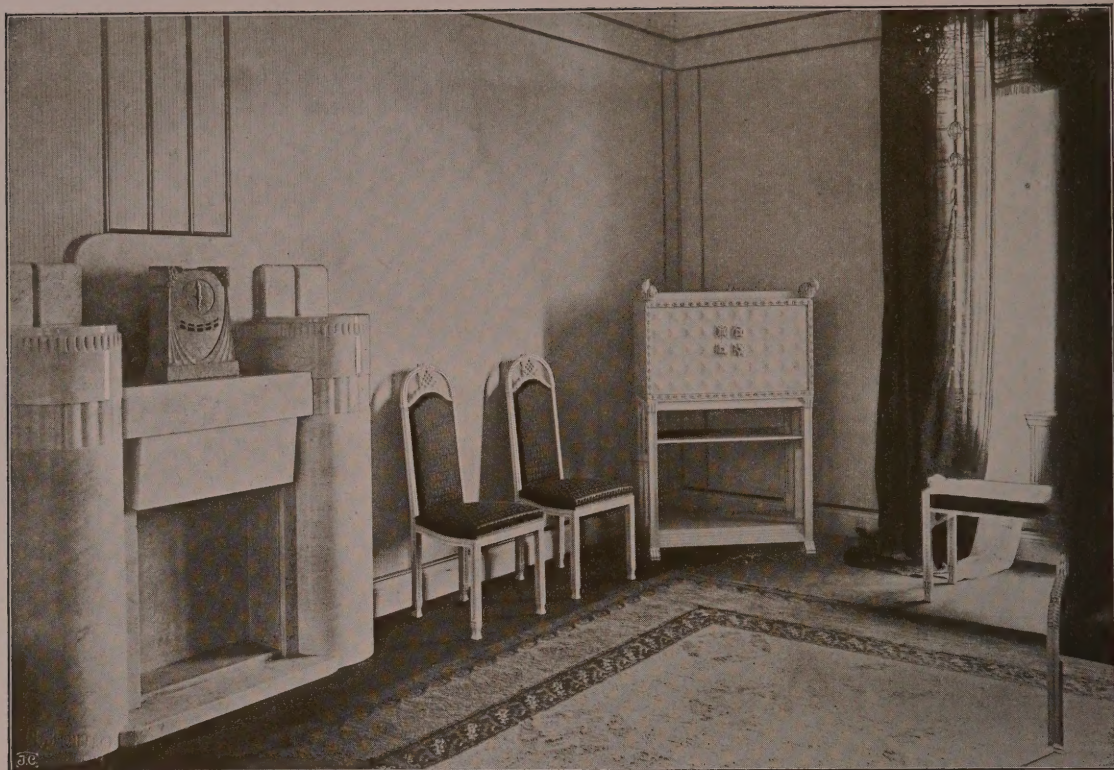

MÖBLER I BJÖRK, KOMP. AF ALF WALLANDER · UTST. A. & B. SV. KONSTSLÖJDUTSTÄLLNING S. GIÖBEL

DAMRUM, MÖBEL I LÖNN, KOMP. AF A. NORDENBORG

UTST. STHLMS STADS HANDTVERKSFÖRENING

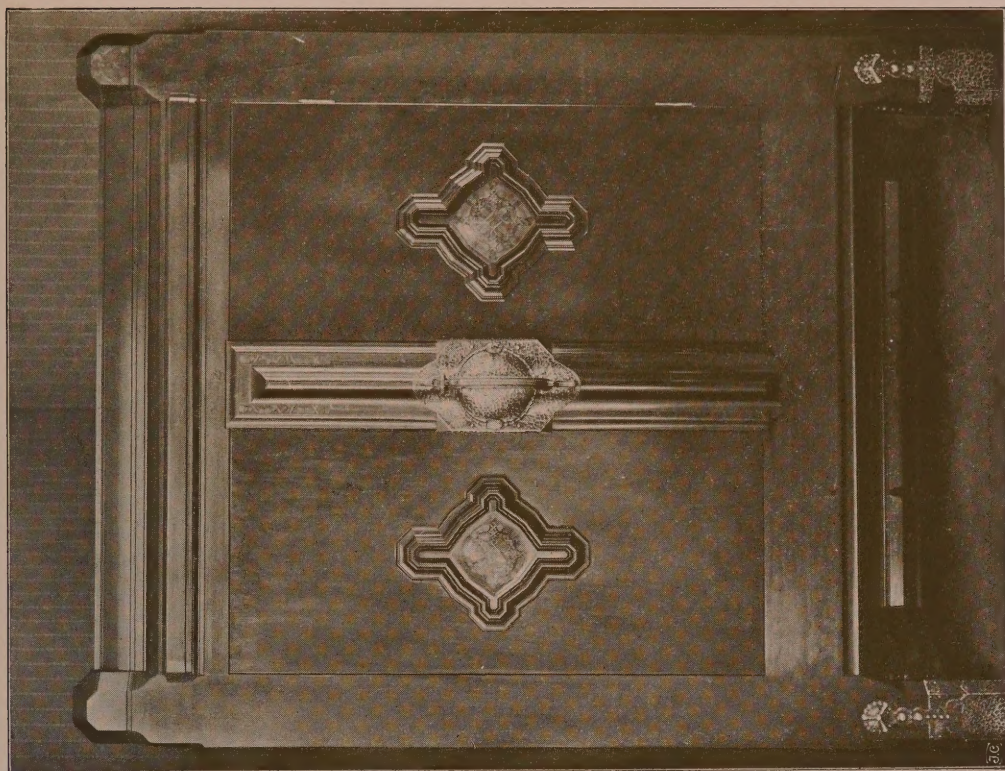
SALONG, MÖBLER I HVITLACKERADT TRÄ OCH KAMIN
KOMP. AF R. ÖSTMAN

UTST. STHLMS STADS HANDTVERKSFÖRENING

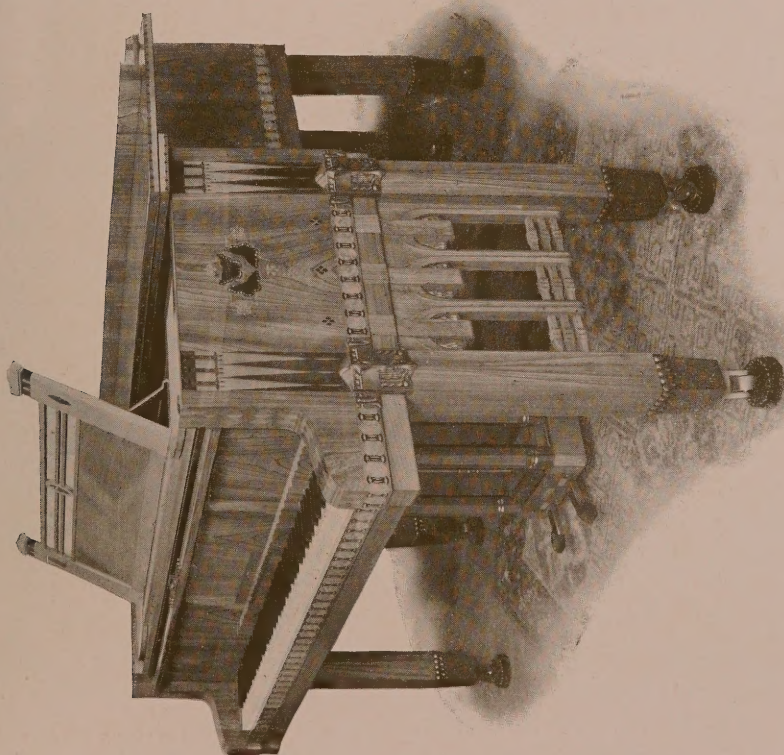

SALONG, MÖBLER I HVITLACKERADT TRÄ
KOMP. AF R. ÖSTMAN

UTST. STHLMS STADS HANDTVERKSFÖRENING

SKÅP I VALNÖT, KOMP. AF DAVID NILSSON · UTST. STHLMS STADS HANDTVERKSFÖRENING

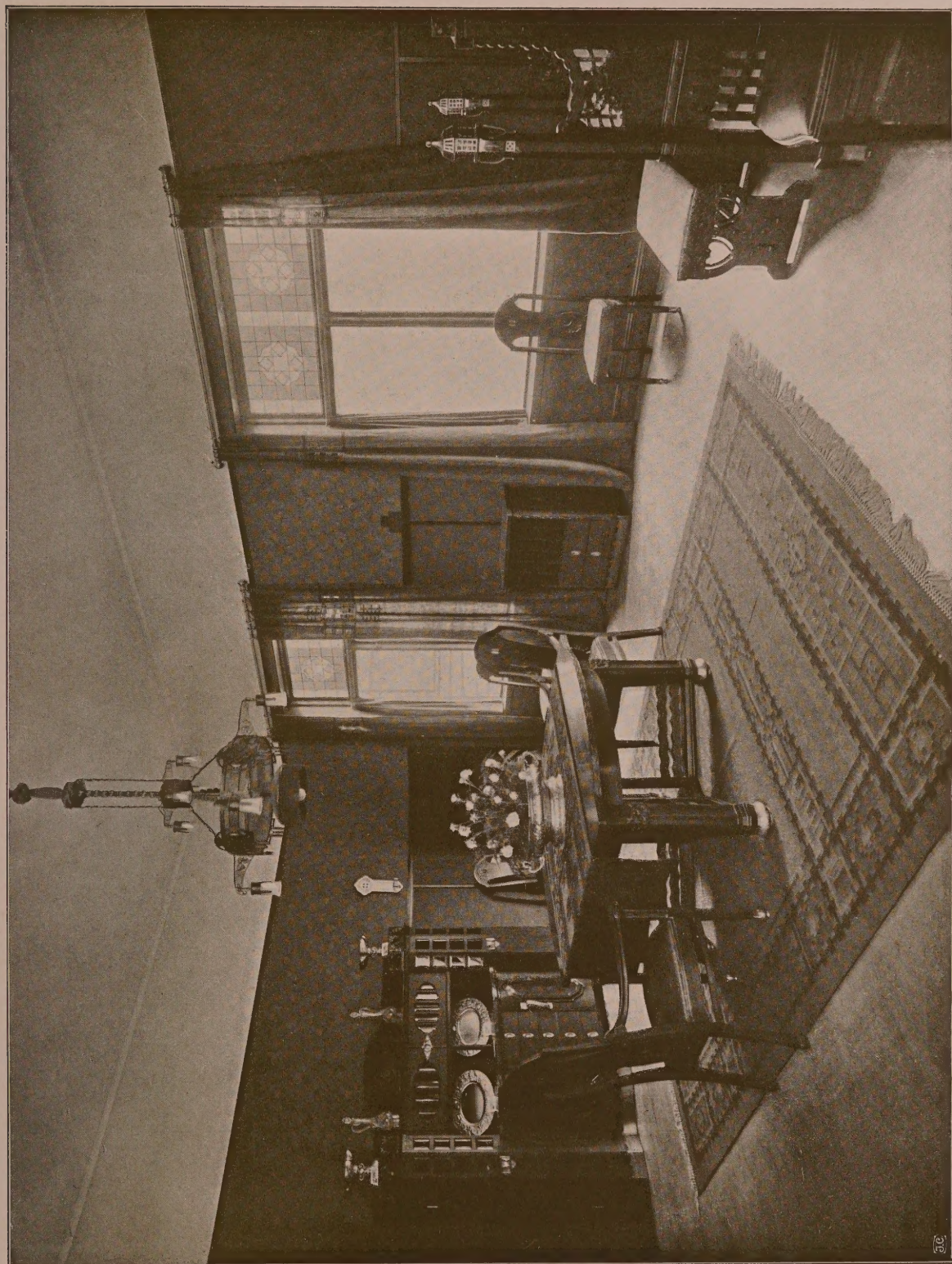

FLYGEL I ASK, KOMP. AF R. ÖSTMAN · UTST. BERGQVIST & NILSSON, STHLM

HERRUM, MÖBEL I VALNÖT, KOMP. AF DAVID NILSSON

UTST. STHLMS STADS HANDTVERKSFÖRENING

MATSAL, MÖBEL I EK, KOMP. AF CARL BERGLUND

UTST. STHLMS STADS HANDVERKSFÖRENING

SÄNGKAMMARE, MÖBLER I MAHOGNY
KOMP. AF A. NORDENBORG

UTST. STOCKHOLMS STADS HANDTVERKSFÖRENING

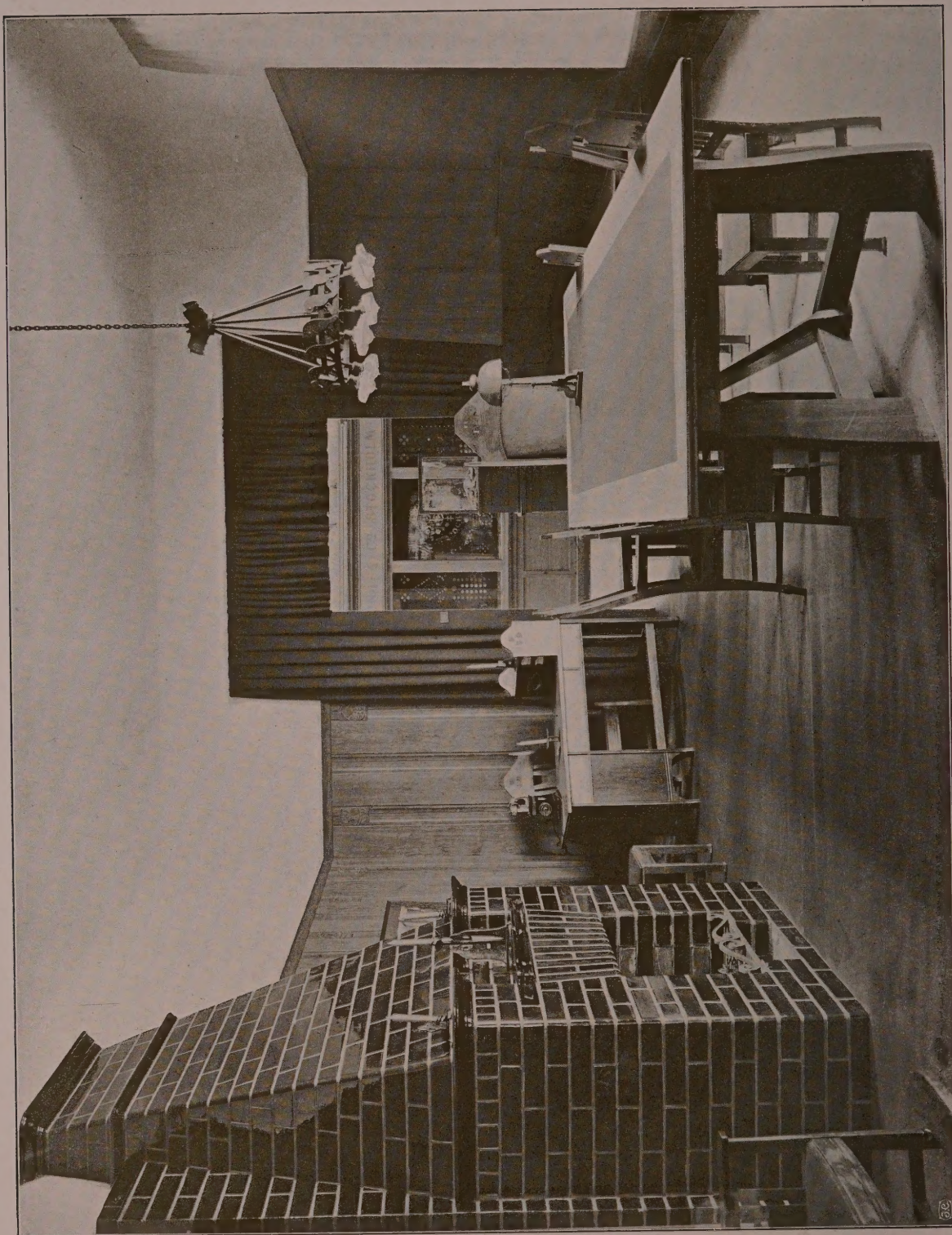

DAMRUM, MÖBEL I LJUS MAHOGNY

UTST. BODAFORS MÖBELFABRIK, NÄSSJÖ

SIDEBOARD I MAHOGNY, KOMP. AF A. ASSARSON • UTST. CARL JOHANSSONS MÖBLERINGSAFFÄR, STHLM

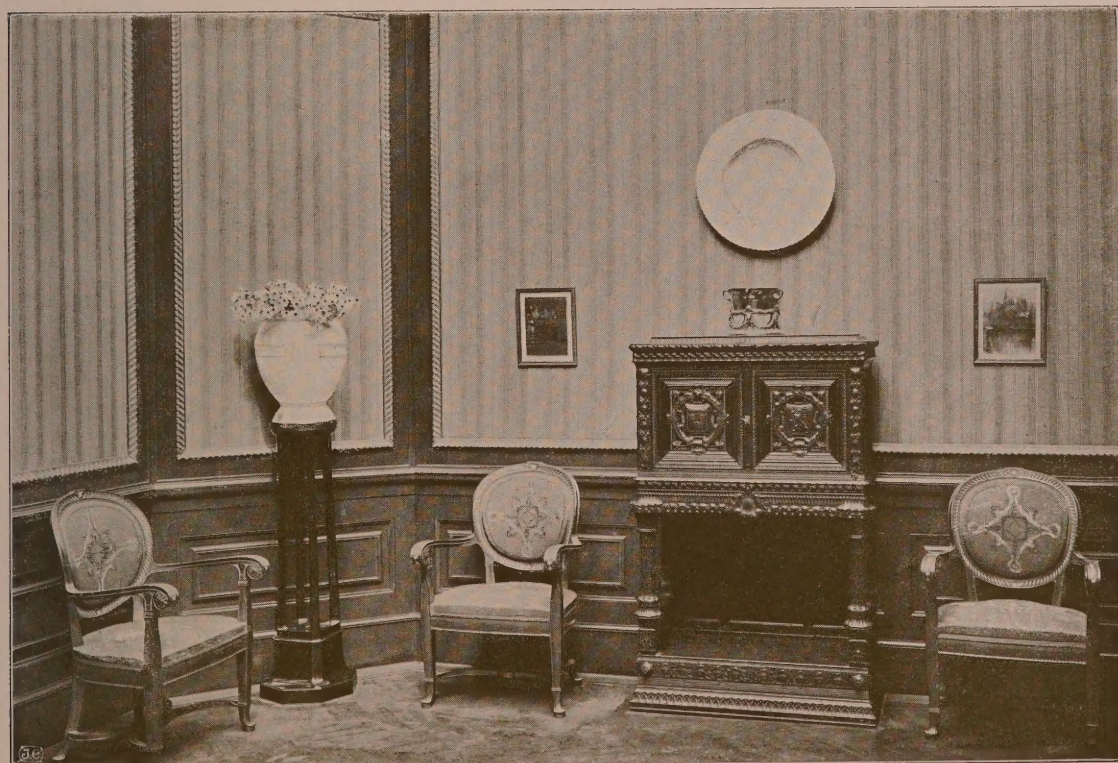

SESSIONSRUM, MÖBEL I EK, KOMP. AF IVAR CALLMANDER • UTST. A. & B. GUSTAF FLINTA, HEDEMORA
SPISEL • UTST. UPPSALA-EKEBY KAKELFABRIK

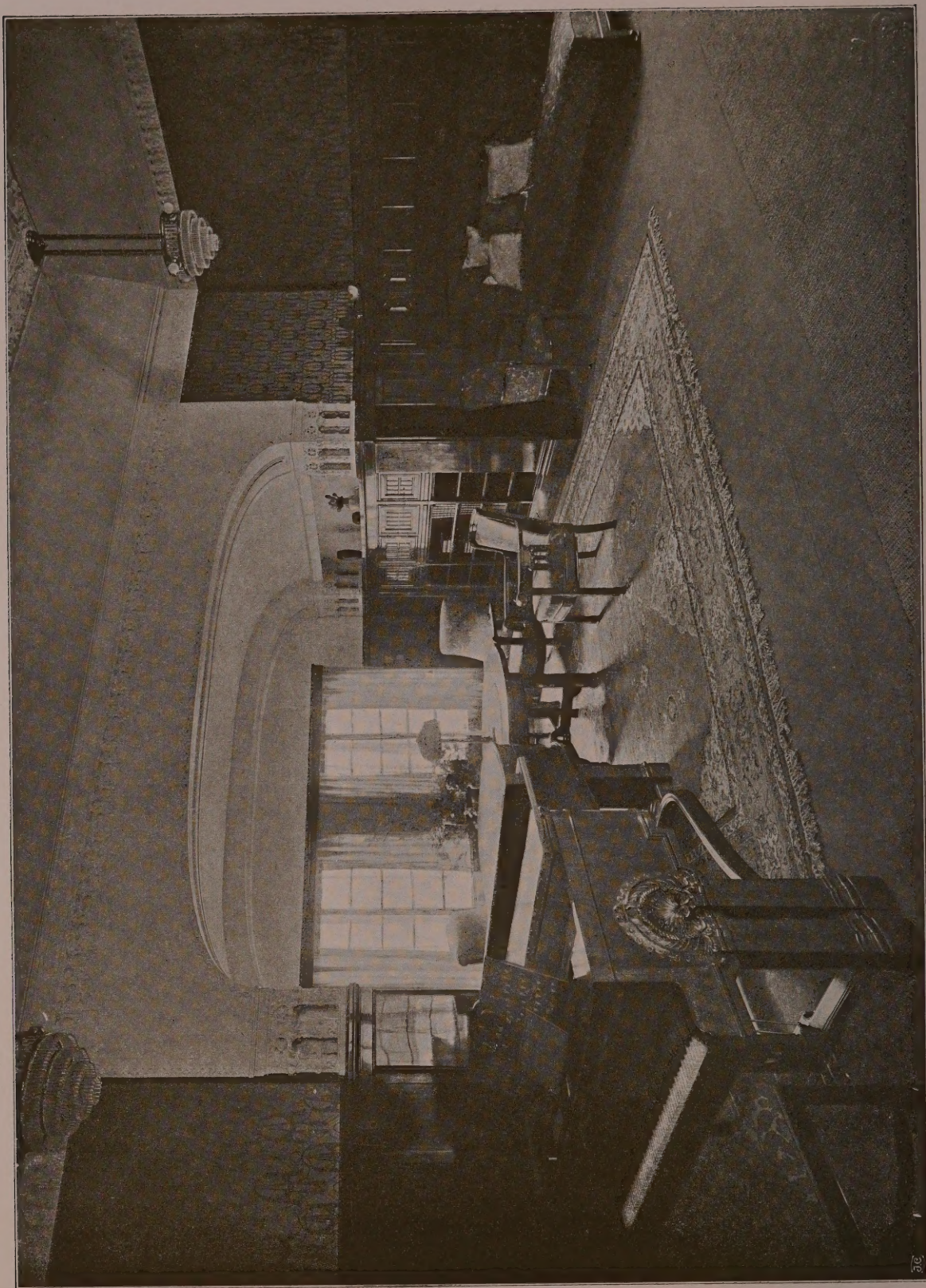
HERR-RUM, MÖBEL I MAHOGNY
KOMP. AF A. ASSARSON

UTST. CARL JOHANSSONS MÖBLERINGSÄFFÄR, STHLM

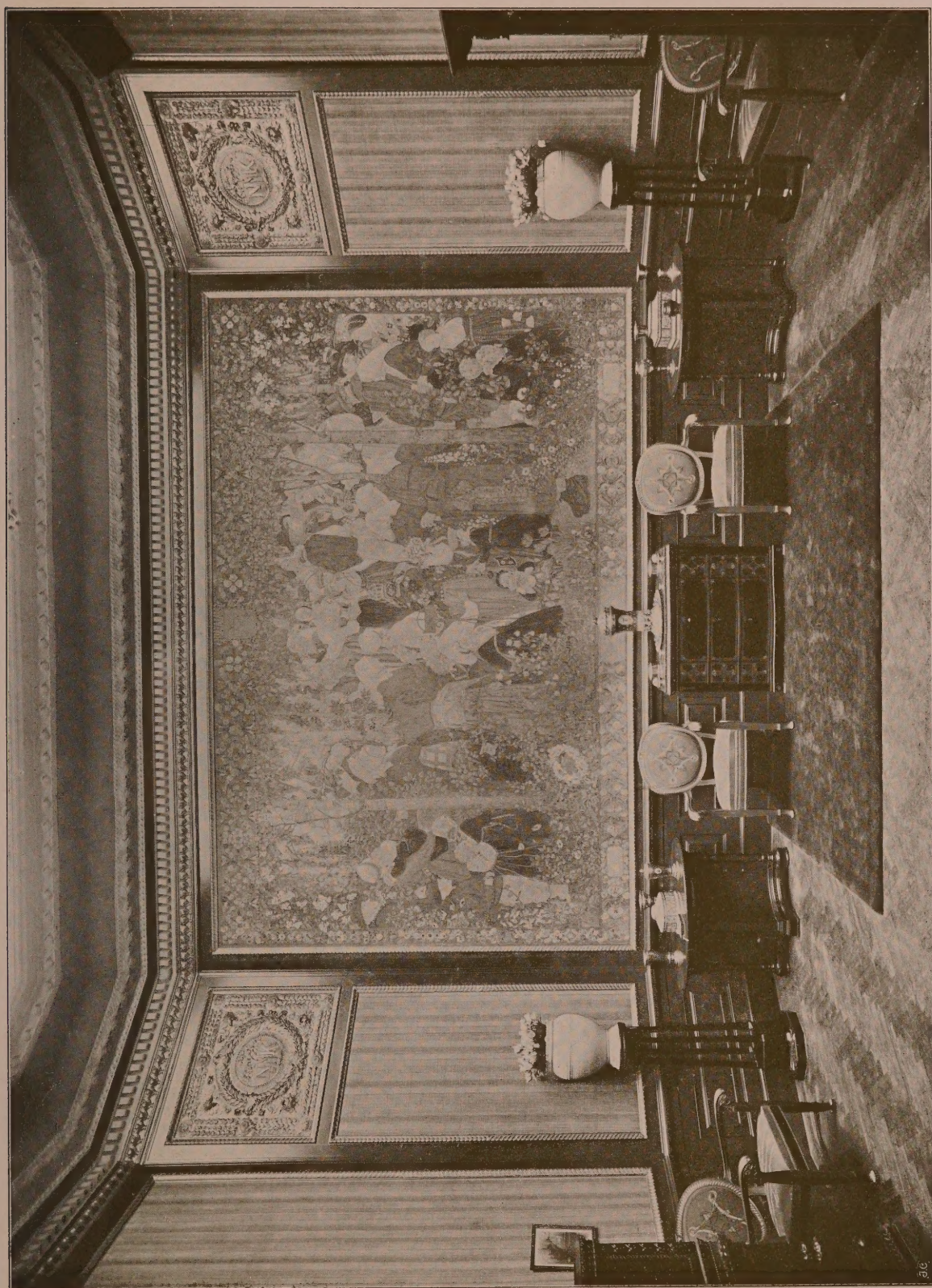

PRAKTSALONG, KOMP. AF FERD. BOBERG

UTST. A. & B. NORDISKA KOMPANIET

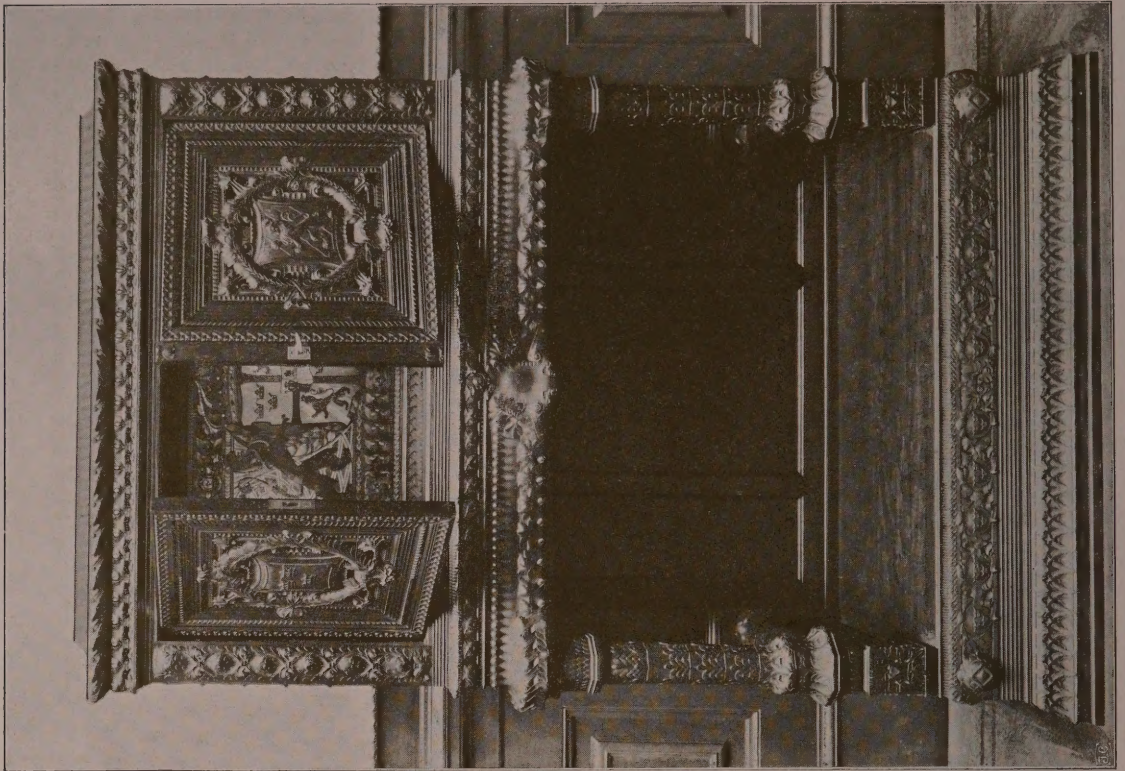

HVARDAGSSALONG, MÖBEL I ALM, KOMP. AF DAVID BLOMBERG · UTST. A. & B. NORDISKA KOMPANIET
 FLYGEL, KOMP. AF D. BLOMBERG · UTST. ÖSTLIND & ALMQVIST, ARVIKA

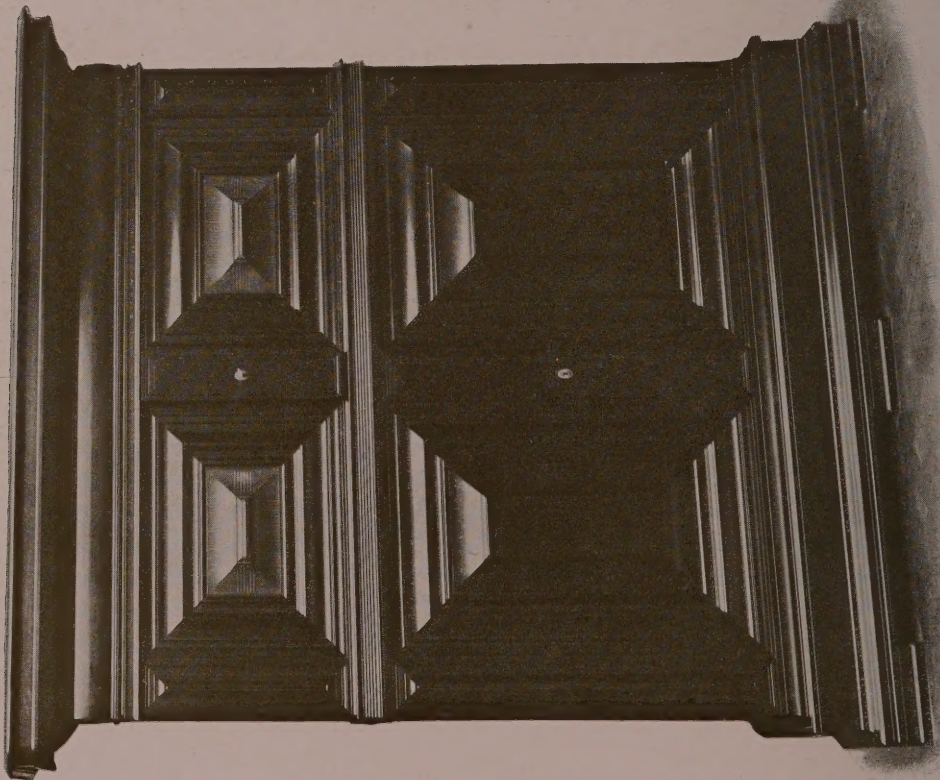
PRAKTSALONG, KOMP. AF FERD. BOBERG
HAUTELISSETAPET, KOMP. AF ANNA OCH FERD. BOBERG

UTST. A. & B. NORDISKA KOMANIET

KABINETTSKÅP I EBENHOLTZ, KOMP. AF FERD. BOBERG

UTST. A. & B. NORDISKA KOMPANIET

SALSSKÅP I MAHOGNY, KOMP. AF FERD. BOBERG

UTST. A. & B. NORDISKA KOMPANIET

HERRRUM, MÖBEL OCH INREDNING I JAKARANDA
KOMP. AF DAVID BLOMBERG

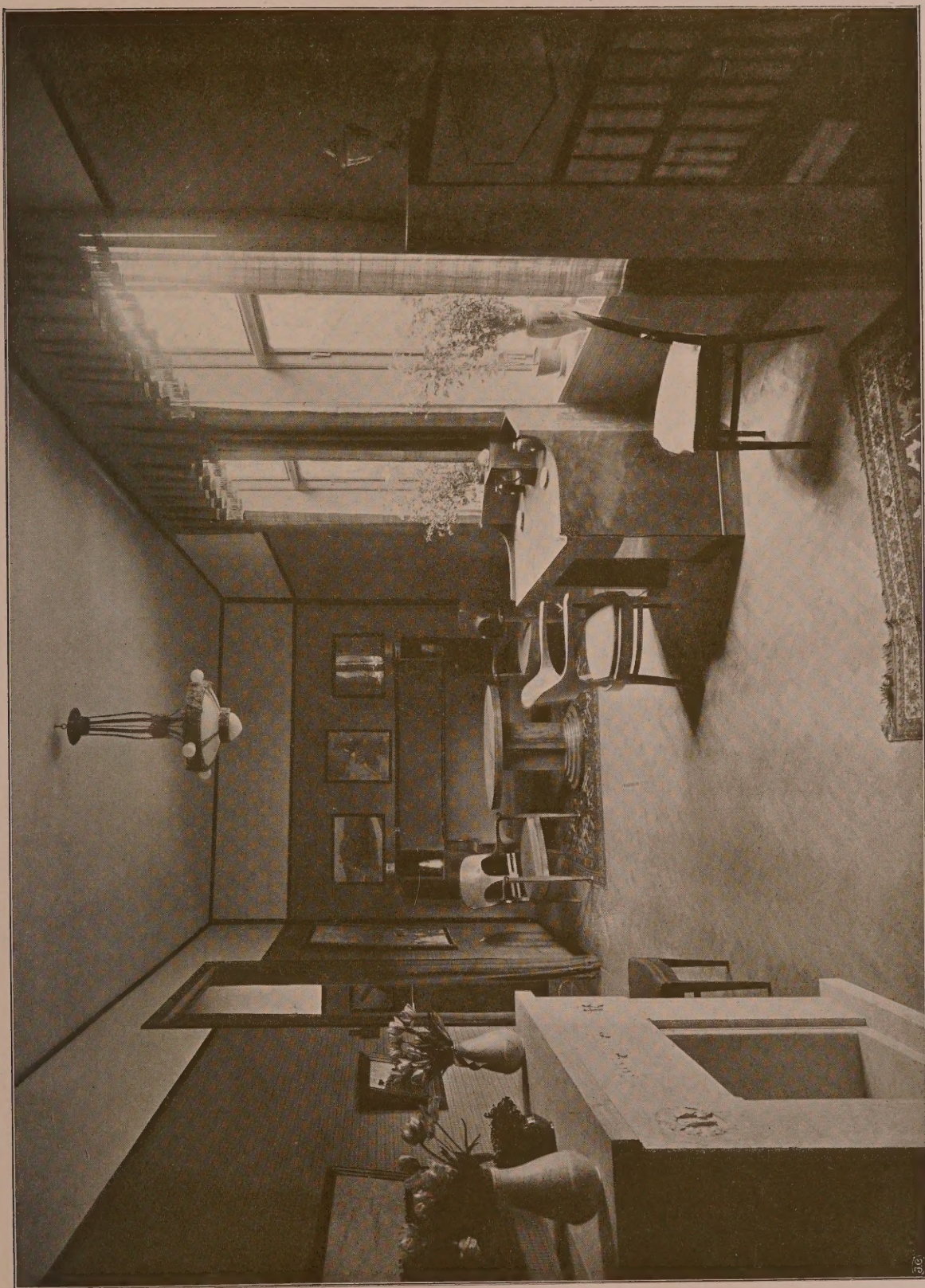
UTST. A. & B. NORDISKA KOMPANIET

PIANINO I MAHOGNY, KOMP. AF RAGNAR ÖSTMAN • UTST. C. J. SVAHNQVIST & CO., STHLM

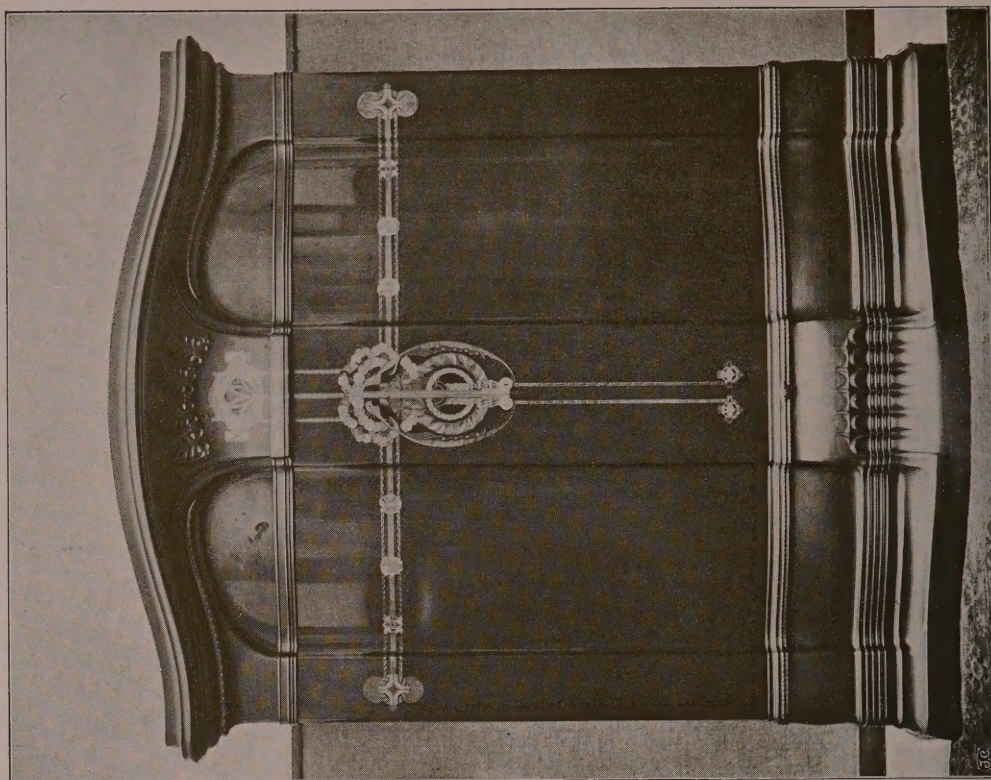

SALSSKÅP I MAHOGNY, KOMP. AF DAVID BLOMBERG • UTST. A.-B. NORDISKA KOMPANIET

HERR-RUM, MÖBEL I BJÖRK
KOMP. AF KARL BERGLUND OCH V. RIEGER

UTST. NORDISKA MÖBLERINGS A.B.

SALSSKÅP I MAHOGNY, KOMP. AF R. ÖSTMAN

UTST. NORDISKA MÖBLERINGS A.B.

KABINETTSSKÅP I MAHOGNY, KOMP. AF FERD. BOBERG • UTST. NORDISKA MÖBLERINGS A.B.

HERRRUM, MÖBEL I MAHOGNY, KOMP. AF R. ÖSTMAN

UTST. NORDISKA MÖBLERINGS A.ºB.

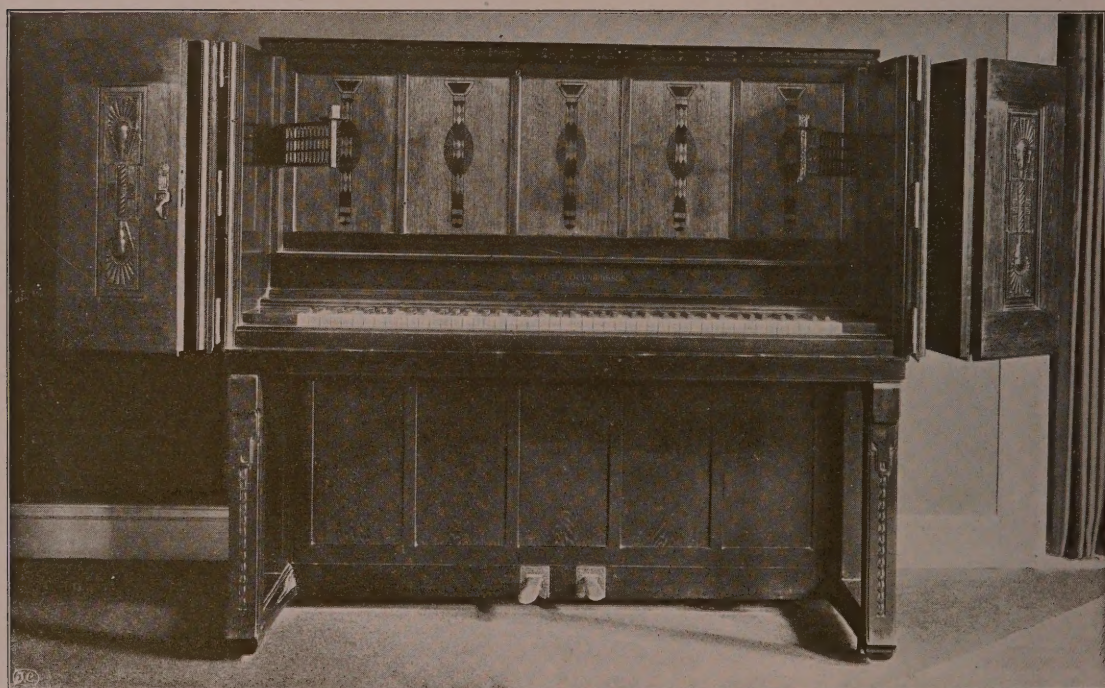

HVARDAGSRUM, MÖBEL I EK
KOMP. AF AXEL LINDEGREN

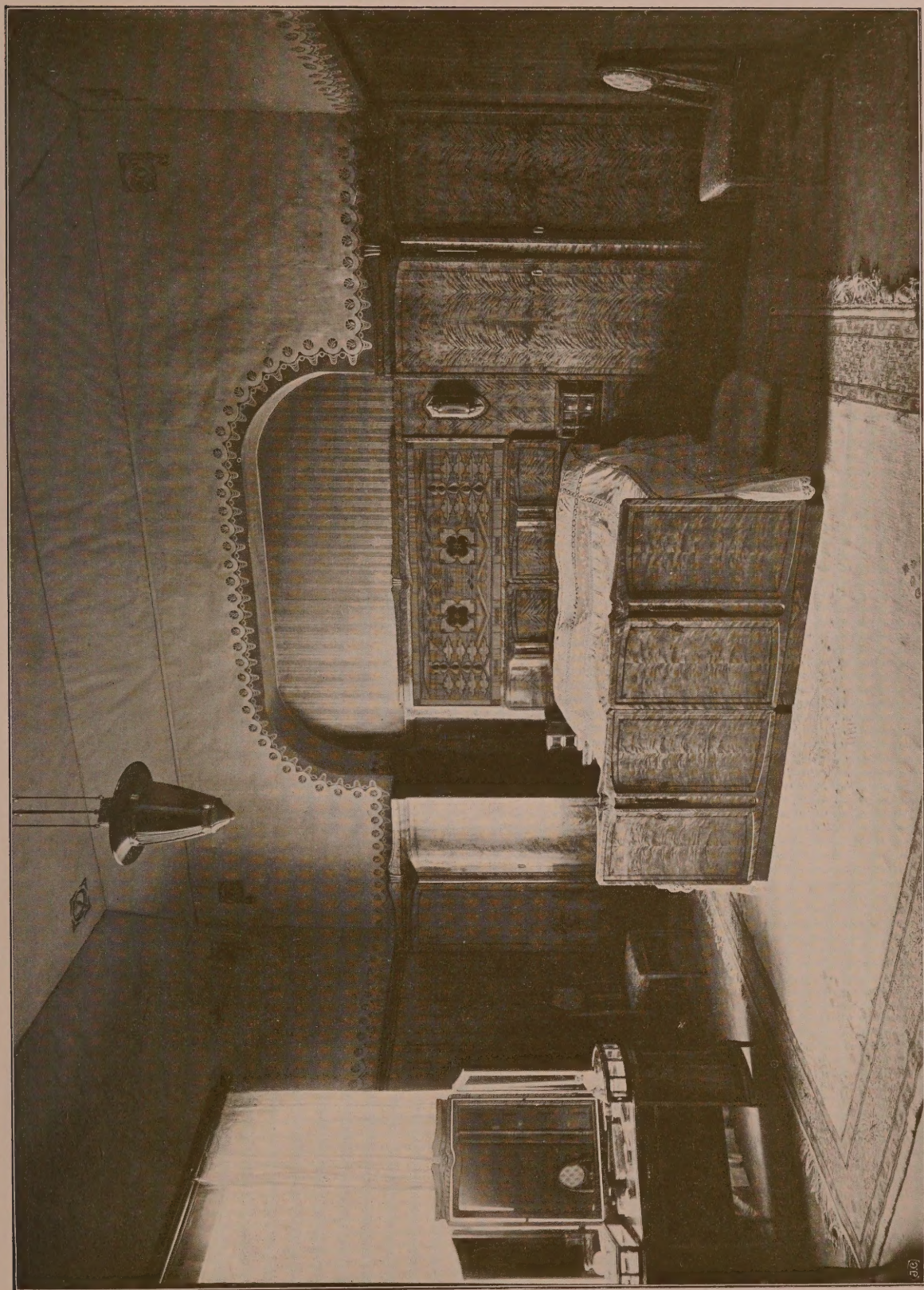
UTST. A.ºB. AXEL BECKMANS MÖBELFABRIK, NORRKÖPING

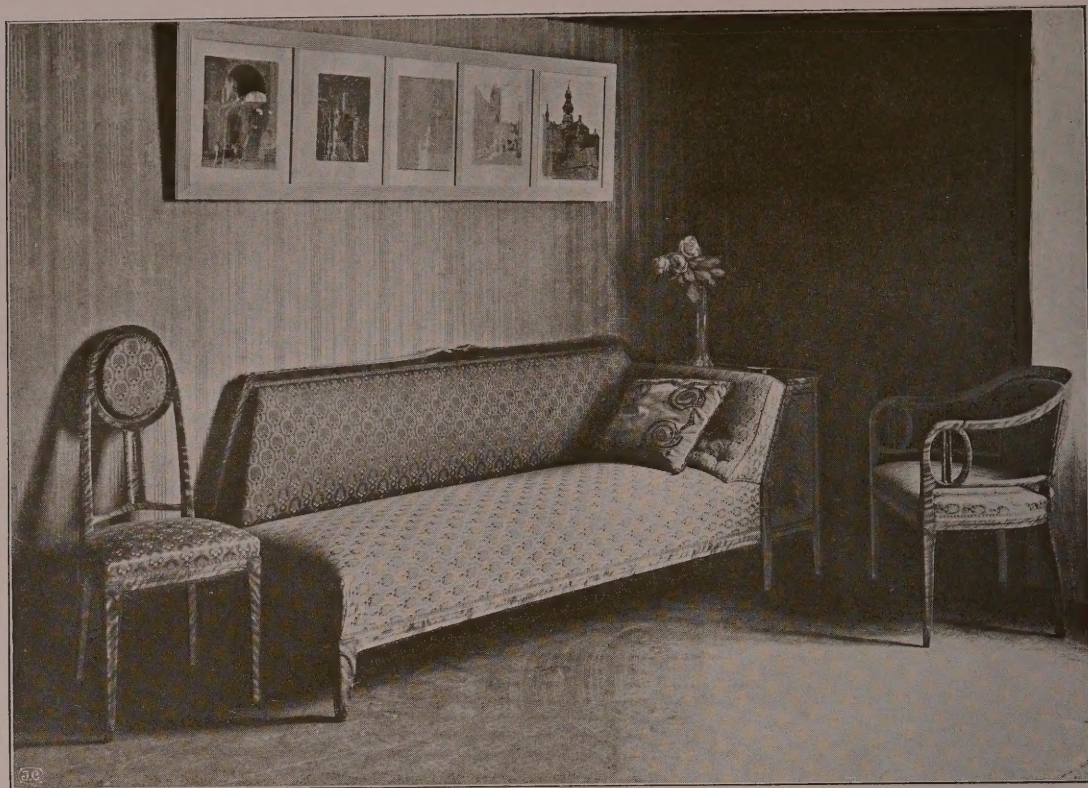
PIANINO I EK, KOMP. AF AXEL LINDEGREN
UTST. ENGSTRÖM & JOHANNISSENS EFTERTRÄDARES PIANOFABRIK, STHLM

SAMMA PIANINO UPPSLAGET

SÄNGKAMMARE, MÖBEL AF BJÖRK, KOMP. AF O. ROTHWEILER · UTST. MYRSTEDT & STERNS A.B., STHLM

PARTI AF SÄNGKAMMARE, MÖBEL I BJÖRK
KOMP. AF O. ROTHWEILER

UTST. MYRSTEDT & STERNS A.B.

PARTI AF SALONG, MÖBEL I PLATAN, KOMP. AF O. ROTHWEILER · UTST. MYRSTEDT & STERNS A.B.

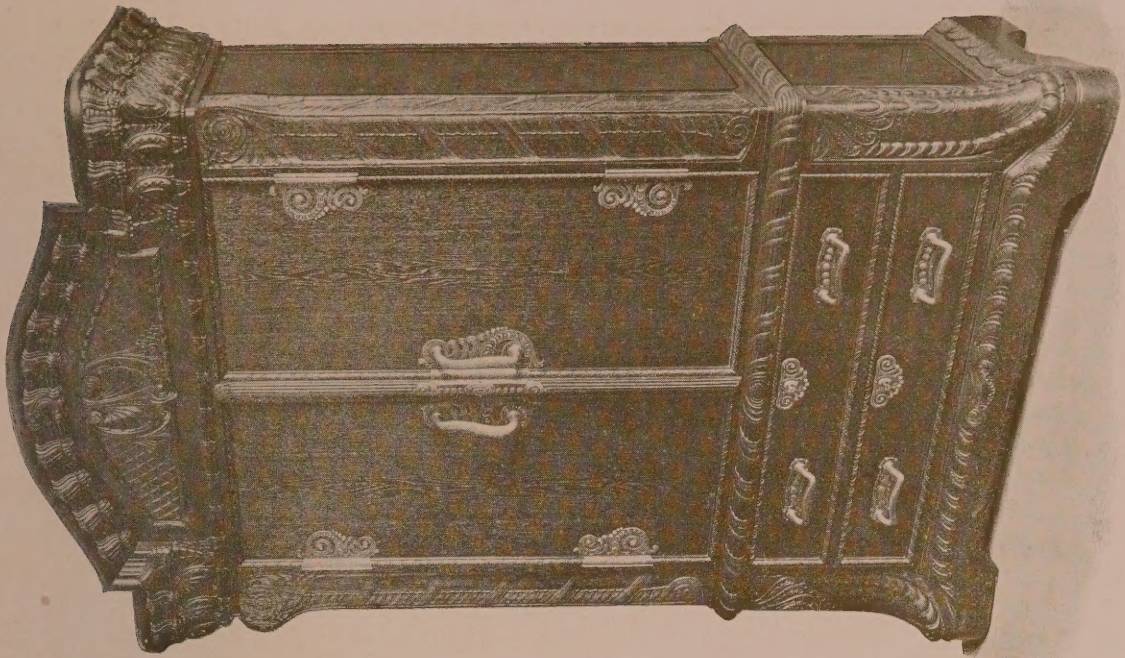

HERRRUM, MÖBEL I MAHOGNY, KOMP. AF O. ROTHWEILER

UTST. MYRSTEDT & STERNS A.B.

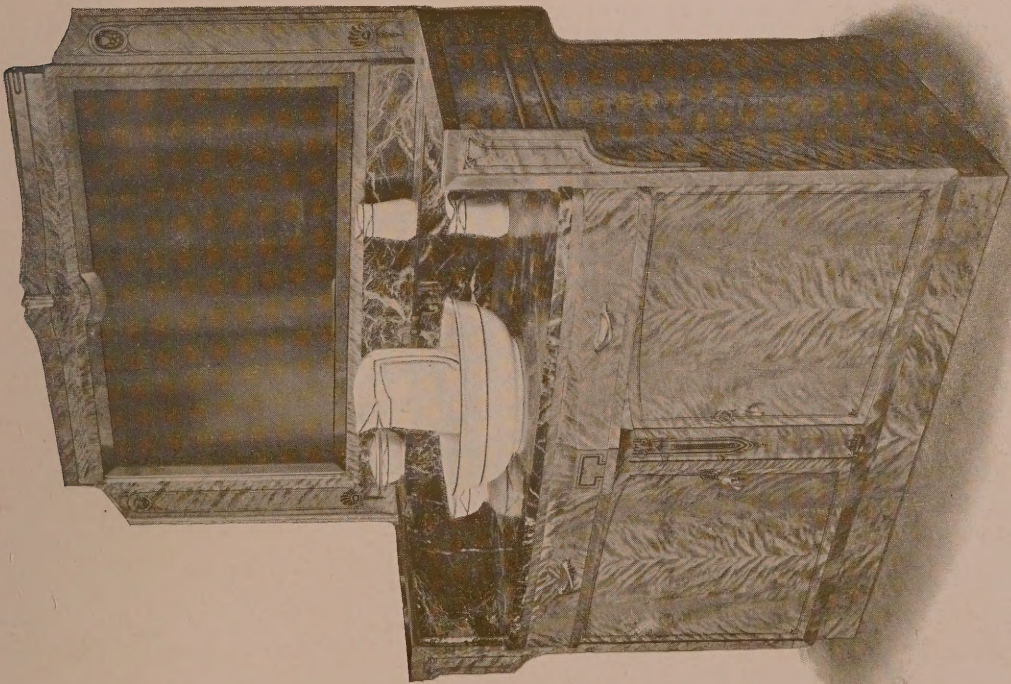

SALONG, MÖBEL I MAHOGNY, KOMP. AF O. ROTHWEILER · UTST. MYRSTEDT & STERNS A.B.
FLYGEL · UTST. GUSTAFSSON & LJUNGQVISTS PIANOFABRIK, NORRKÖPING

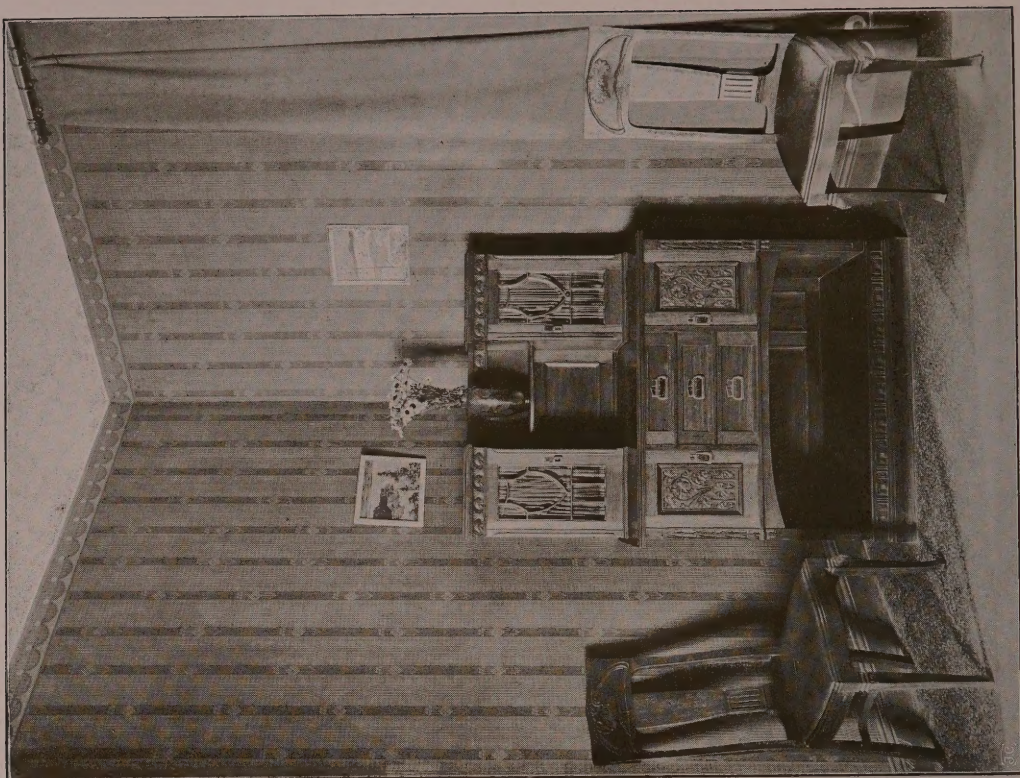
KLÄDSKÅP AF EK, KOMP. AF OTTO ROTHWEILER

UTST. MYRSTEDT & STERNS A.B.

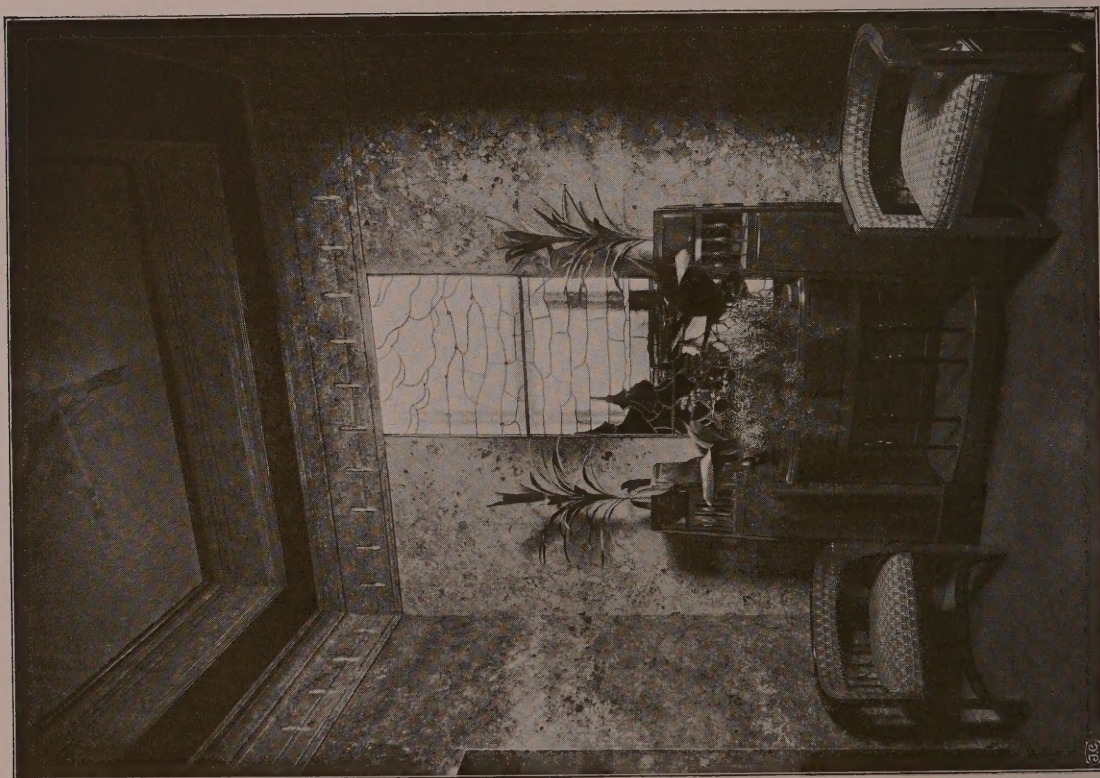
LAVOAR I BJÖRK, KOMP. AF OTTO ROTHWEILER

UTST. MYRSTEDT & STERNS A.B.

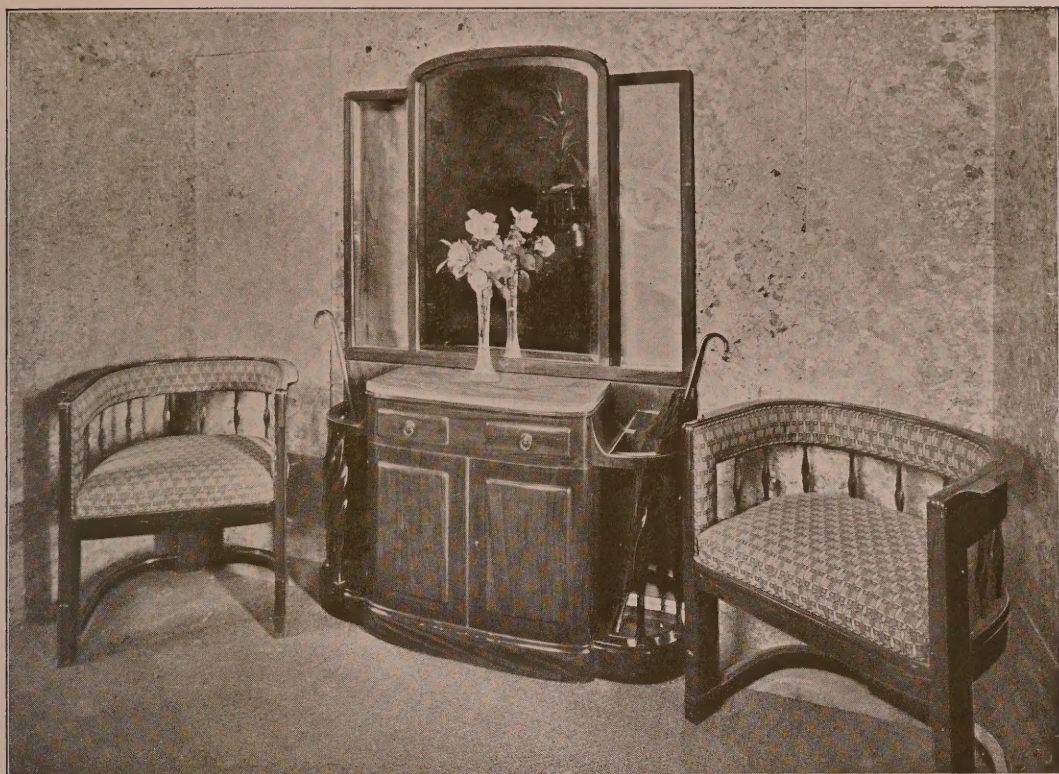
MÖBELGRUPP I EK

UTST. A. E. EKLUNDS MÖBELFABRIKS A.ºB., VIRSERUM

PARTI AF ENTRÉE-RUM, MÖBEL I BETSADT TRÄ
KOMP. AF H. VAN RIJSWIJK

UTST. MYRSTEDT & STERNS A.ºB.

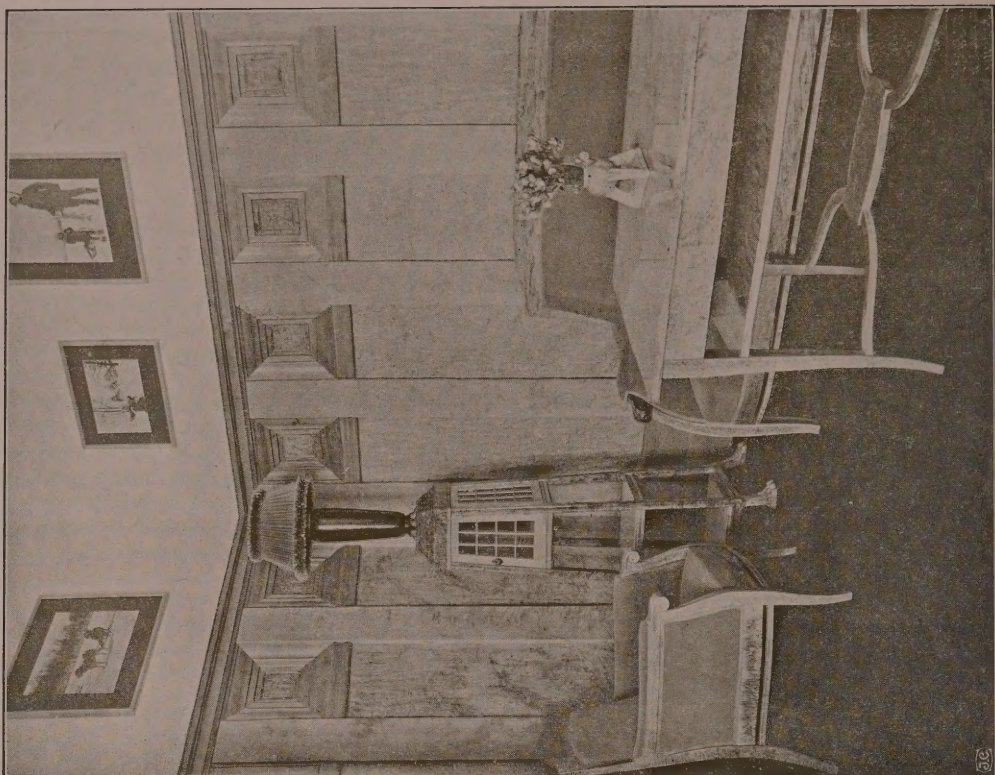
PARTI AF ENTRÉE-RUM, MÖBEL I BETSADT TRÄ
KOMP. AF H. VAN RIJSWIJK

UTST. MYRSTEDT & STERNS A.-B.

HERR-RUM, MÖBEL I VALNÖT, KOMP. AF A. ASSARSSON

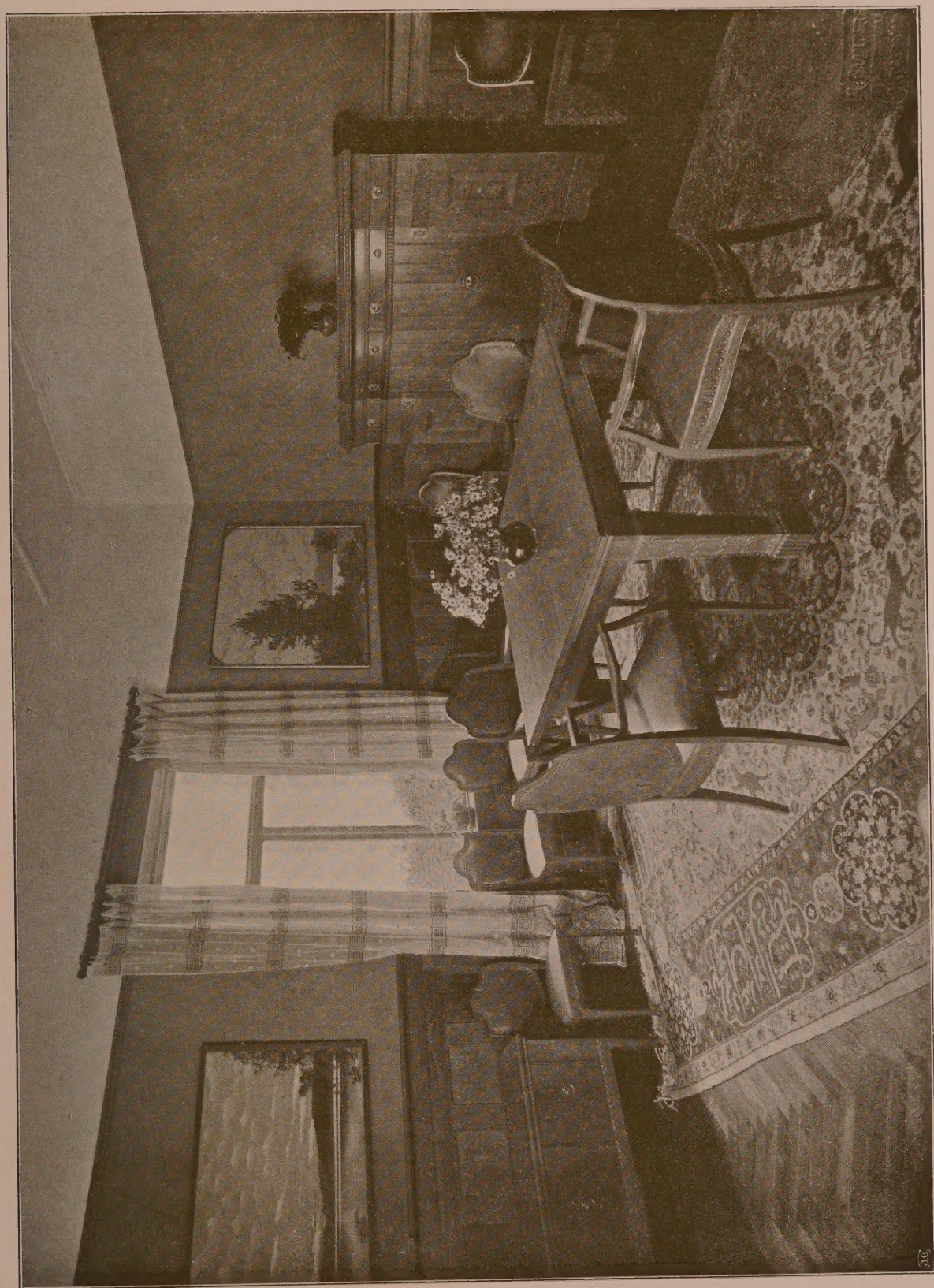
UTST. E. PETTERSON, GEFLE

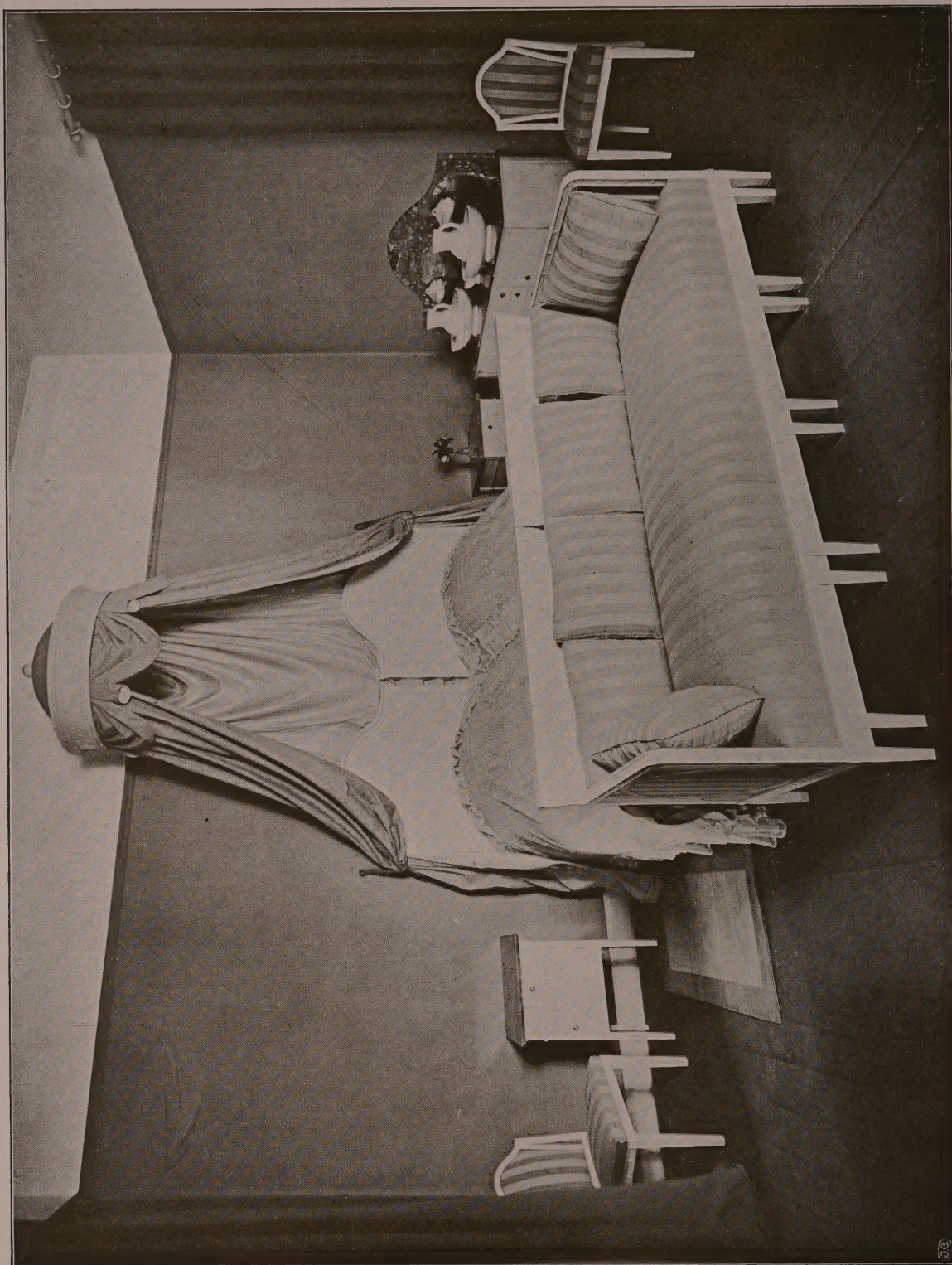
PARTI AF HVAR DAGSRUM, MÖBEL OCH PANEL I MASURBJÖRK, KOMP. AF HJ. NYSTRÖM
UTST. A. & B. SPARREHOLMS SNICKERIFABRIK

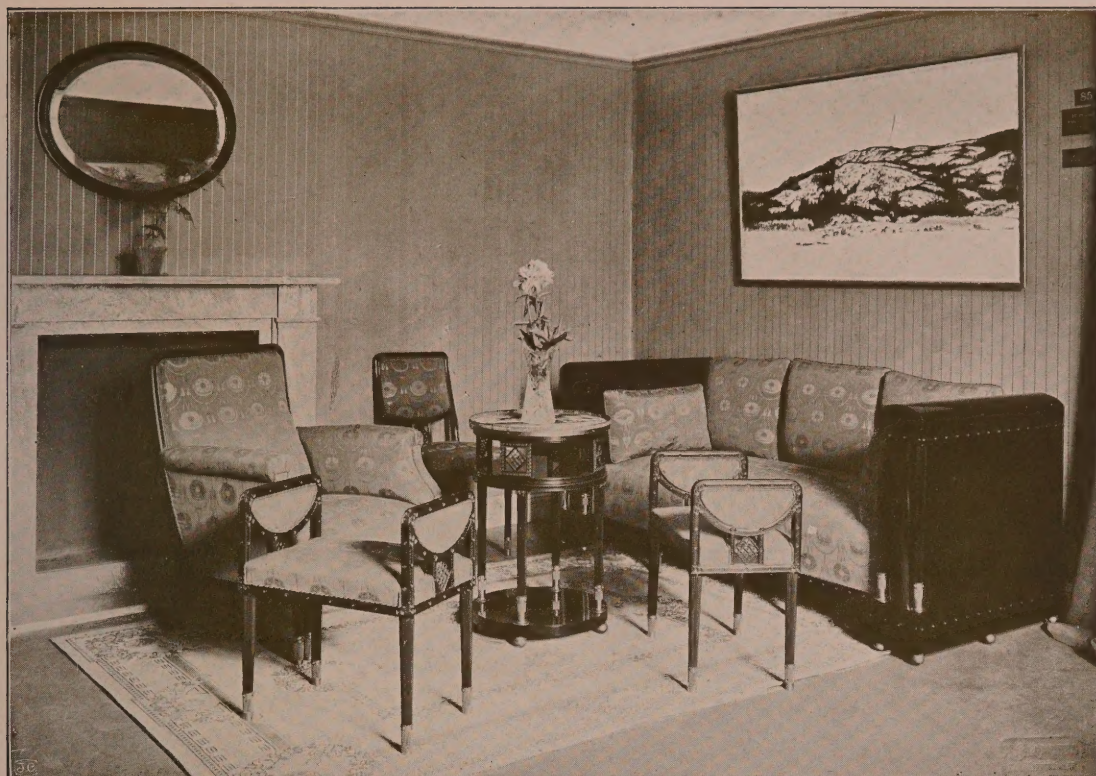
PARTI AF HVAR DAGSRUM, MÖBEL OCH PANEL I MASURBJÖRK, KOMP. AF HJ. NYSTRÖM
UTST. A. & B. SPARREHOLMS SNICKERIFABRIK

MATSAL, MÖBEL I EK, KOMP. AF ERIC KLINT • UTST. CARL FREDRIKSSONS TRÄFÖRÄDLINGS A.B., KATRINEHOLM

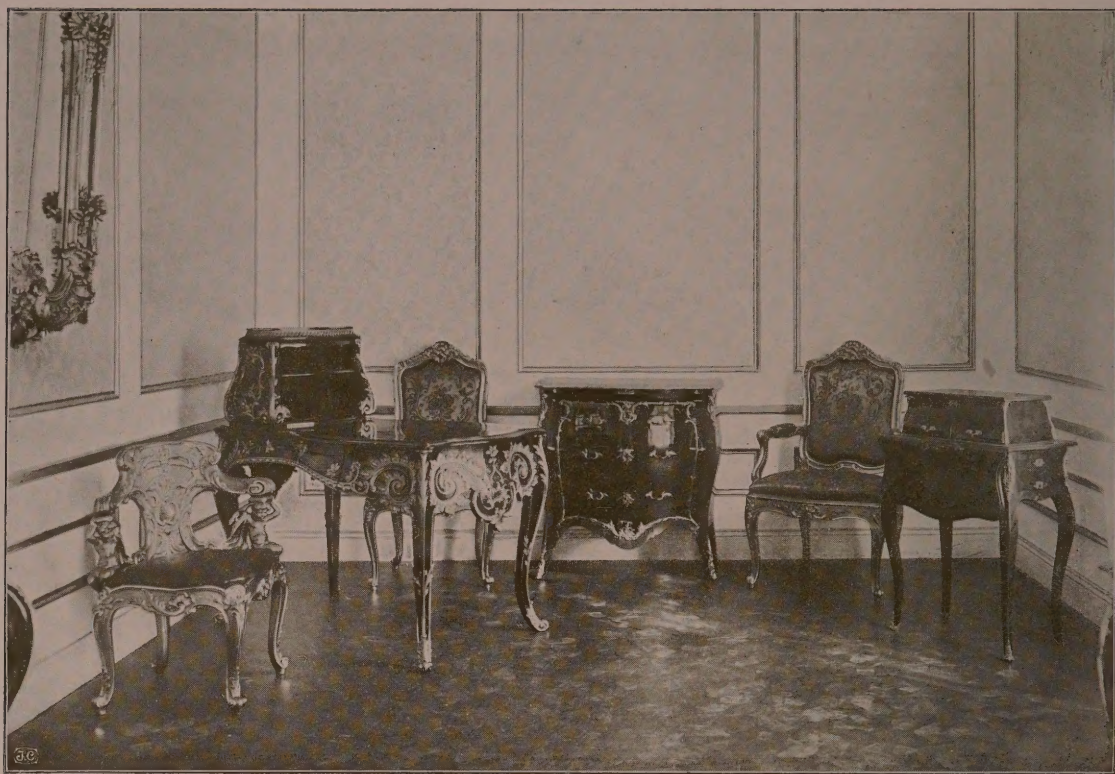
SÄNGKAMMARE, MÖBEL I HVITLACKERADT TRÄ, KOMP. AF ERIC KLINT
UTST. CARL FREDRIKSSONS TRÄFÖRÄDLINGS A.B., KATRINEHOLM

PARTI AF SALONG, MÖBEL I MAHOGNY, KOMP. AF ERIC KLINT
UTST. CARL FREDRIKSSONS TRÄFÖRÄDLINGS A.B., KATRINEHOLM

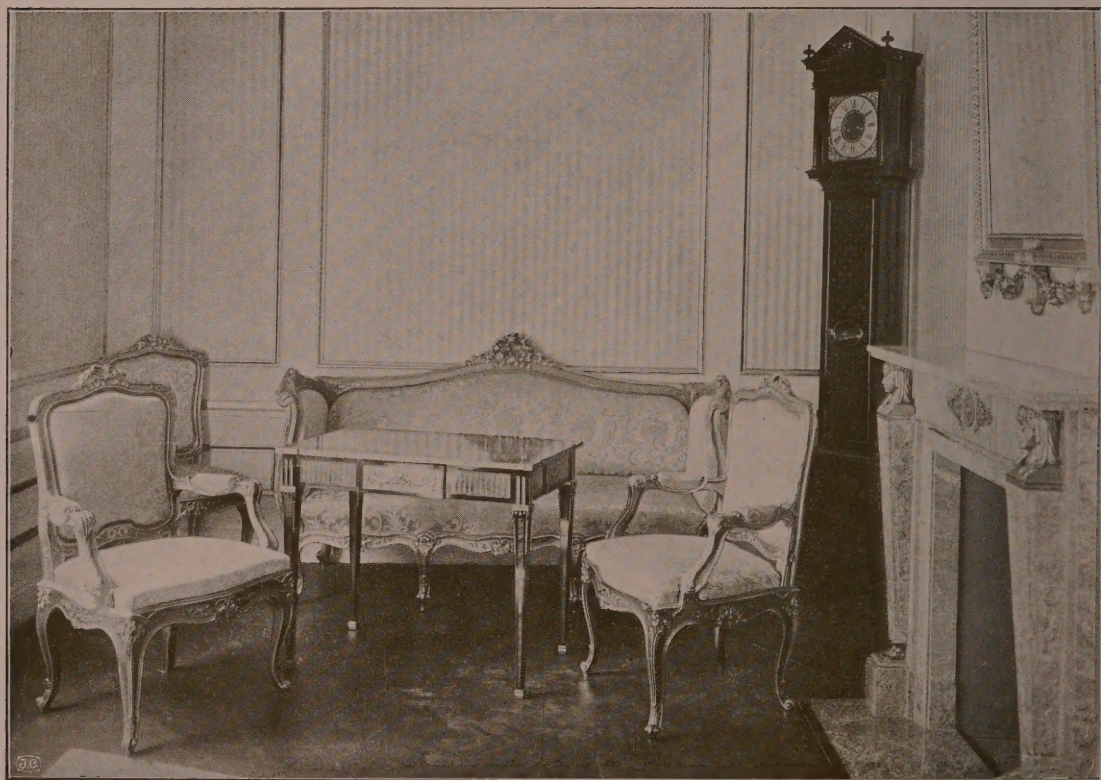

PARTI AF SALONG, MÖBEL I MAHOGNY, KOMP. AF ERIC KLINT
UTST. CARL FREDRIKSSONS TRÄFÖRÄDLINGS A.B., KATRINEHOLM

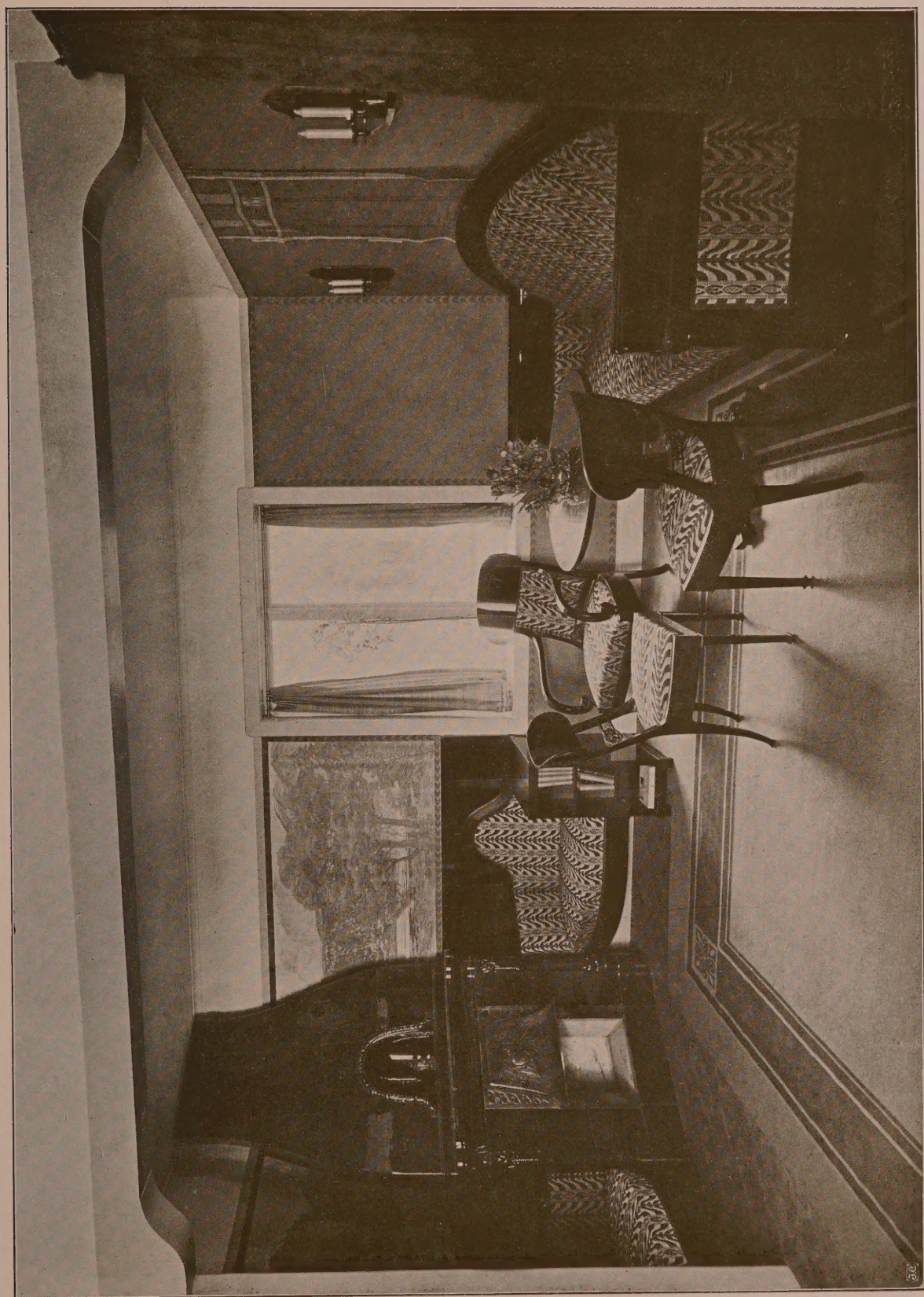
MÖBLER EFTER FÖREBILDER FRÅN 1700-TALET

UTST. L. O. LÖFMARK, STHLM

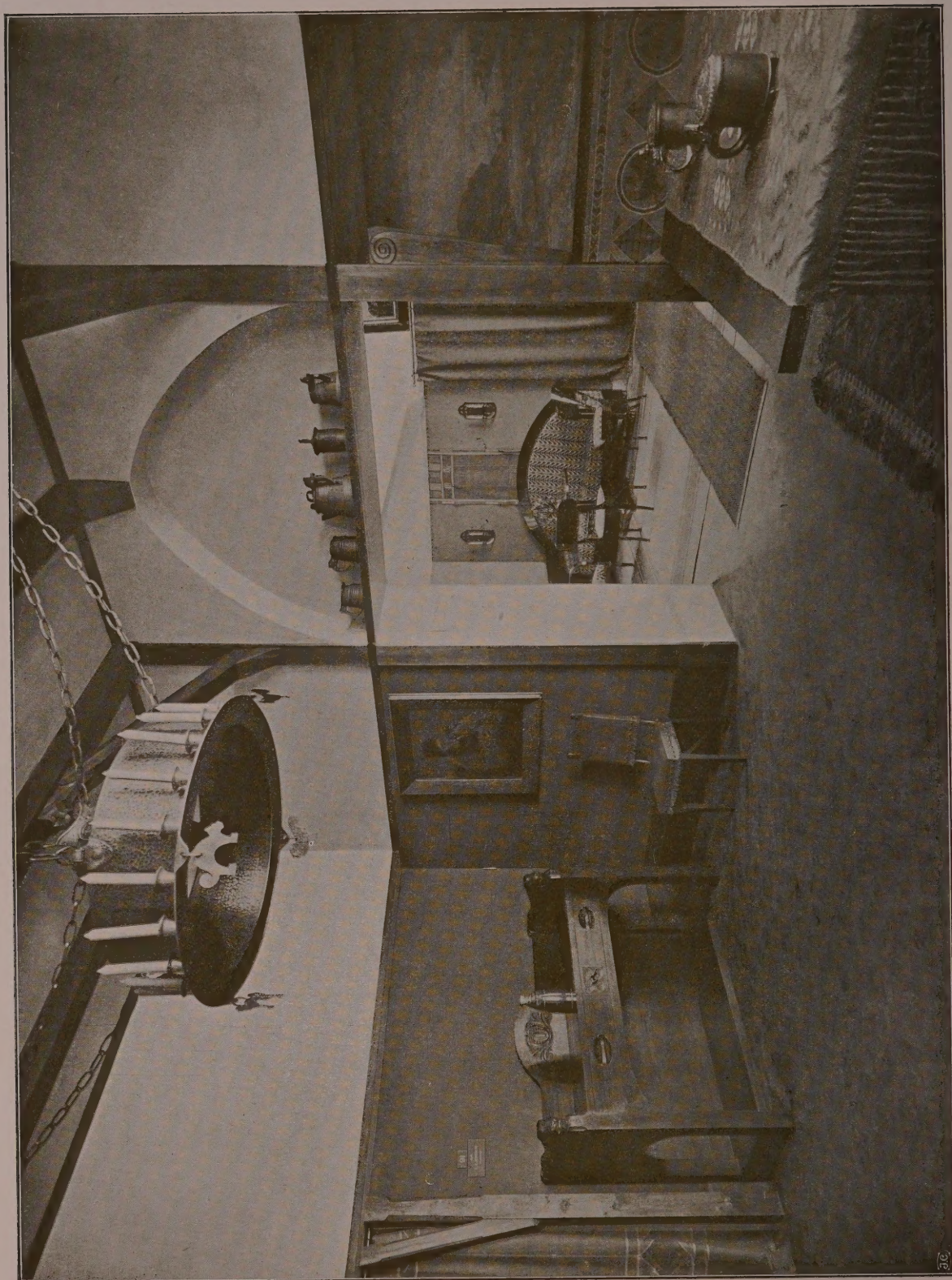
MÖBLER EFTER FÖREBILDER FRÅN 1700-TALET

UTST. L. O. LÖFMARK, STHLM

HVARDAGSRUM, MÖBEL I MAHOOGNY, TILLÄMPAD BIEDERMEYER-STIL

UTST. A. & B. C. E. JONSSON

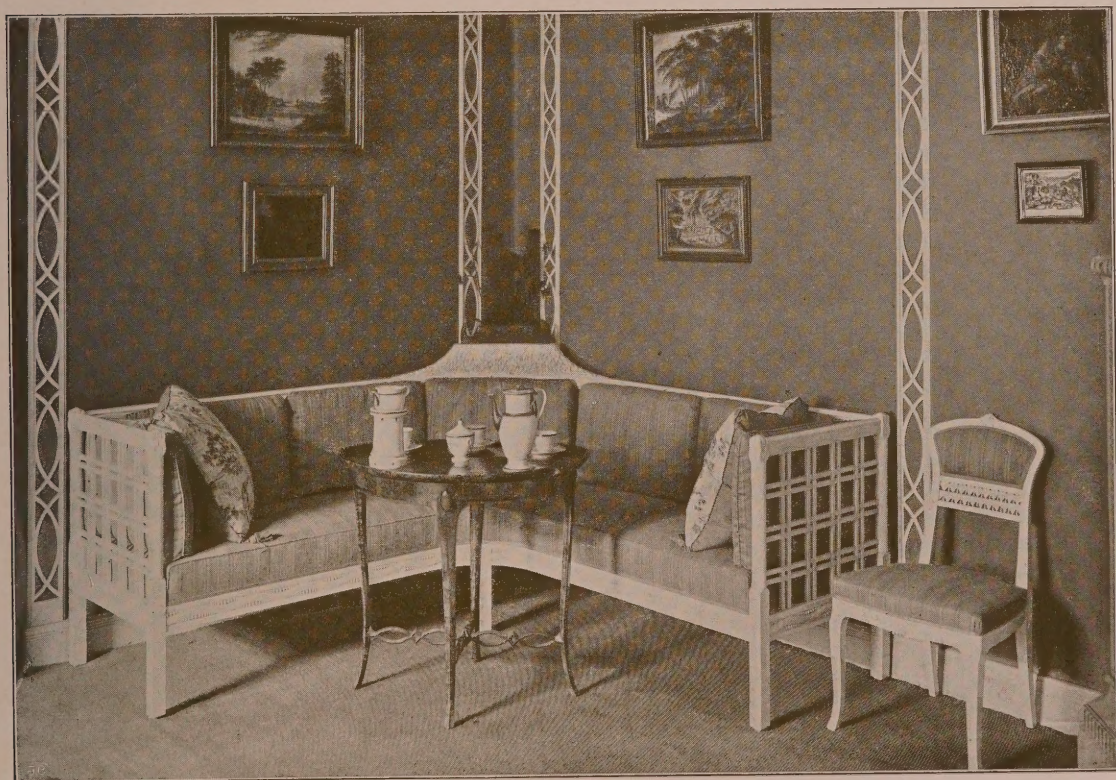

MATSAL, MÖBLER I EK, KOMP. AF FR. JAHNKE OCH CARL JONSSON · UTST. A. & B. C. E. JONSSON, STHLM

PARTI AF MATSAL (SE FÖREG. SIDA)

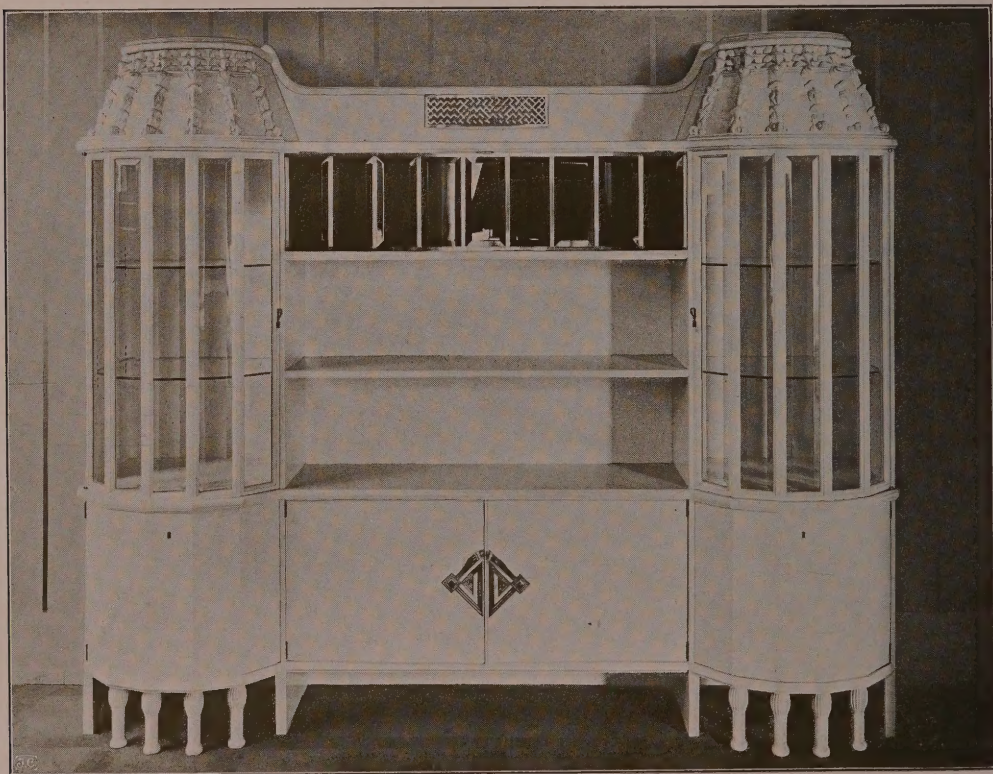
UTST. A. & B. C. E. JONSSON, STHLM

PARTI AF DAMRUM, MÖBLER I HVITLACKERADT TRÄ
KOMP. OCH UTST. AF BÄCKLINS MÖBELARKITEKTBYRÅ, STOCKHOLM

SALONGS-FLYGEL, KOMP. AF AXEL LINDEGREN · UTST. J. G. MALMSJÖS PIANOFABRIK, GÖTEBORG

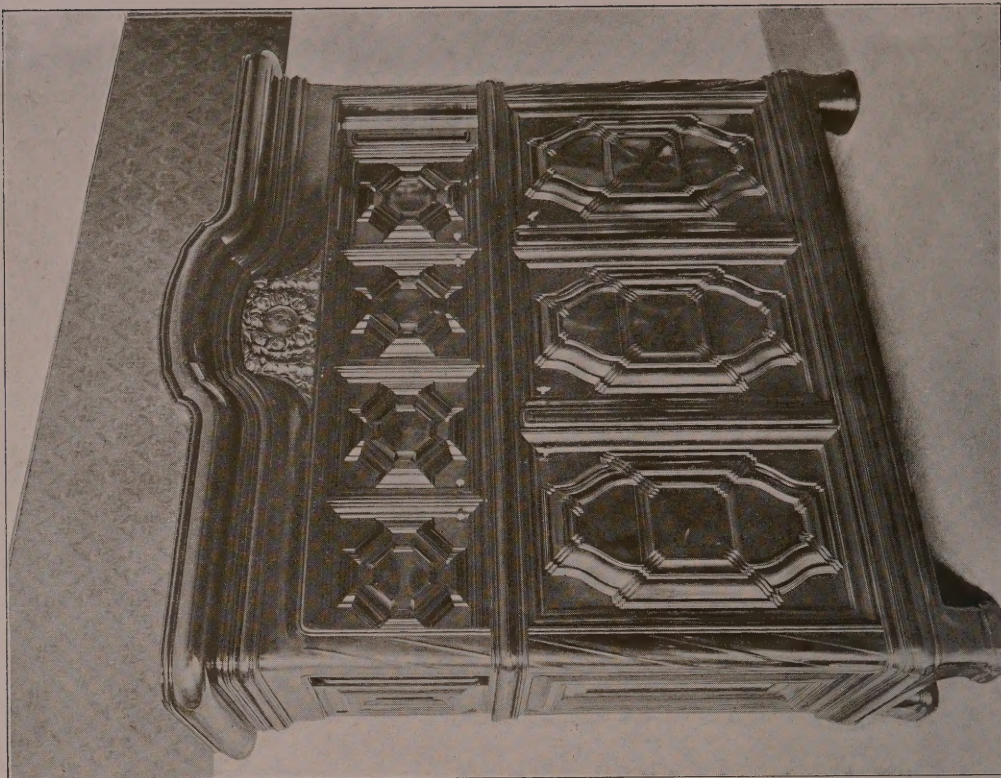

SALONGSSKÅP I HVITLACKERADT TRÄ, KOMP. AF AXEL LINDEGREN
UTST. A. & B. LINDELLS MÖBELFABRIK, NORRKÖPING

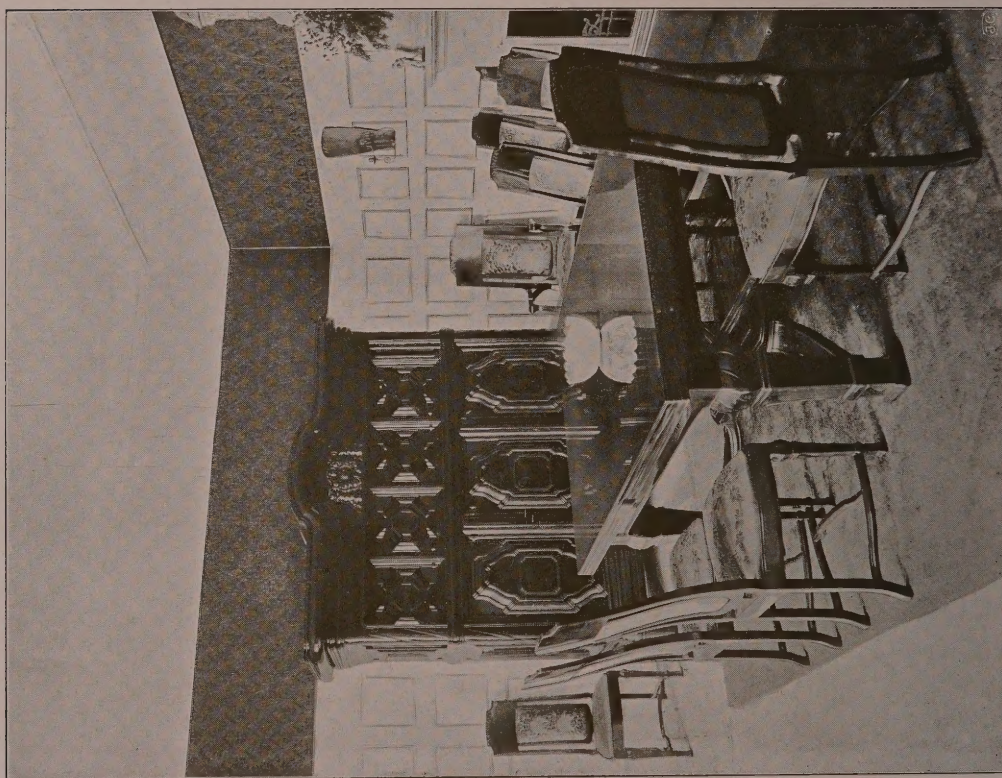

BARNKAMMARE, MÖBLER I HVITLACKERADT TRÄ
KOMP. AF THOR THORÉN

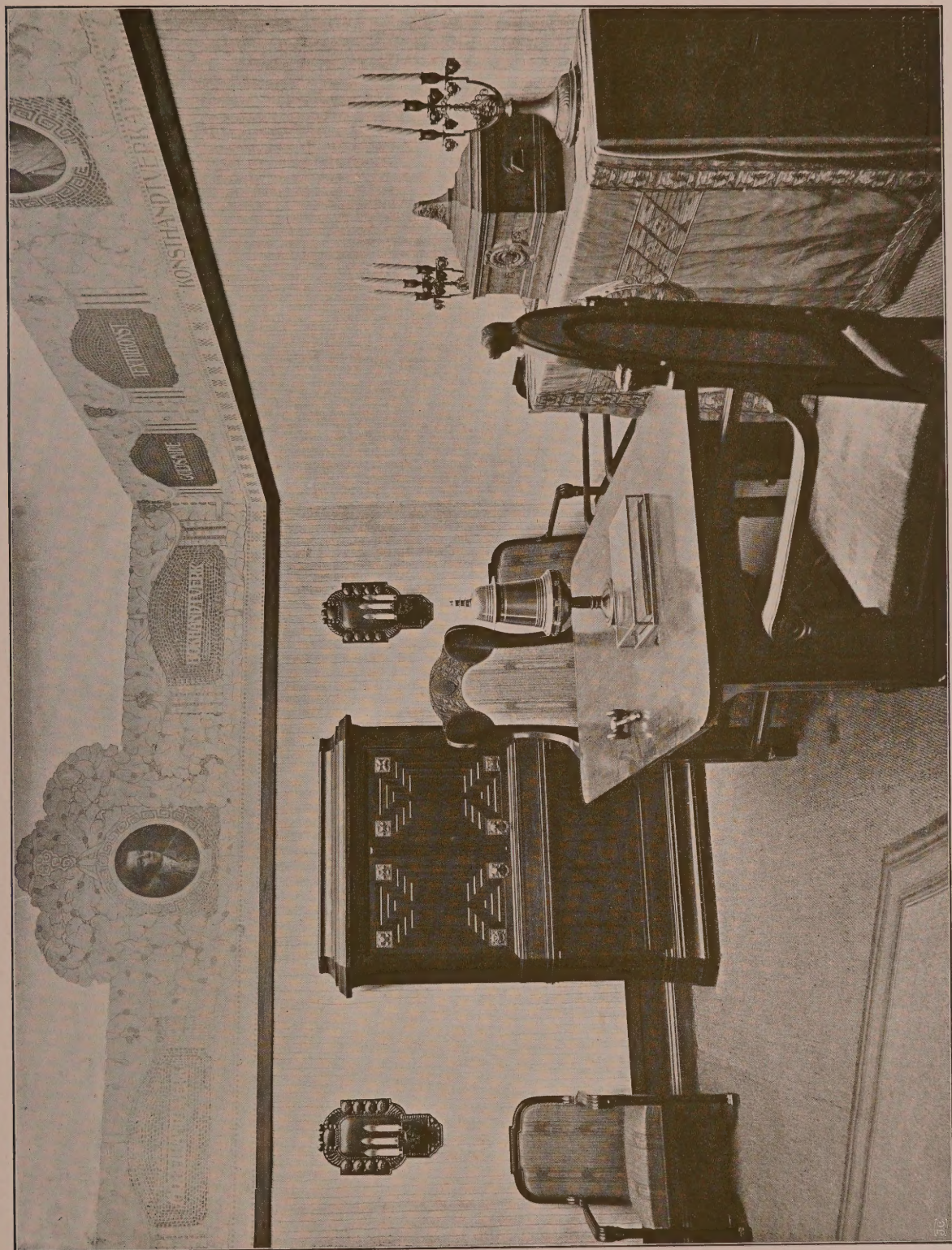
UTST. GEMLA LEKSAKSFABRIKS A.ºB.

SALSSKÅP AF MAHOGNY, KOMP. AF ISIDOR HÖRLIN, UTF. AF SVEN JESPERSON
UTST. AF DESAMME

MATSAL, MÖBEL I MAHOGNY, KOMP. AF ISIDOR HÖRLIN, UTF. AF SVEN JESPERSON
UTST. AF DESAMME

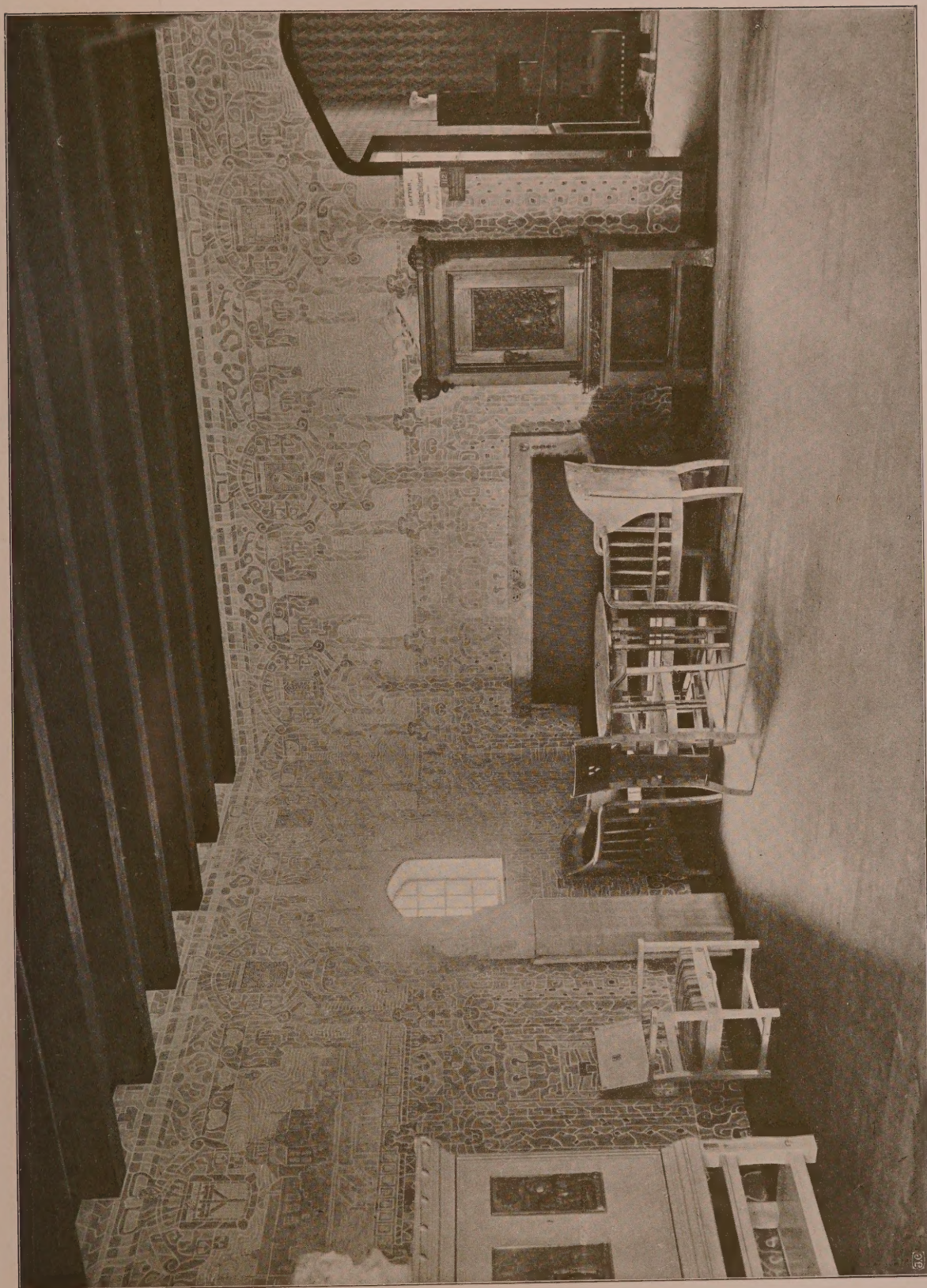

GILLES-STUGA

UTST. KONSTHANDTVERKARNES GILLE, STHLM

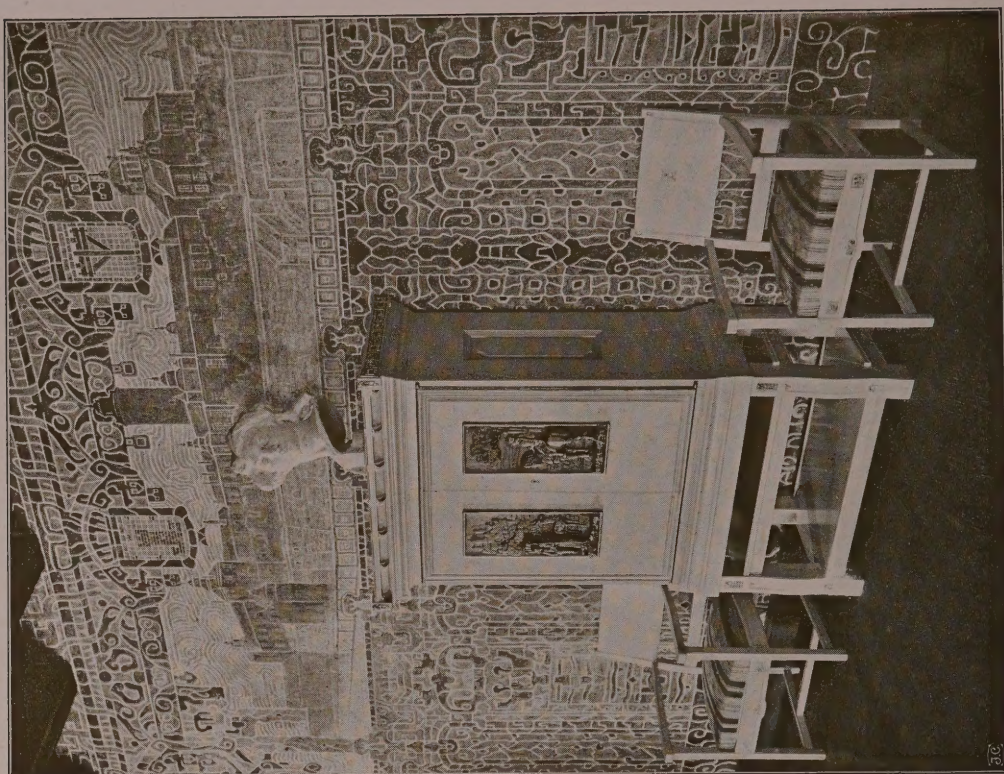

INTERIÖR OCH MÖBLER, KOMP. OCH UTST. AF CARL BERGSTEN

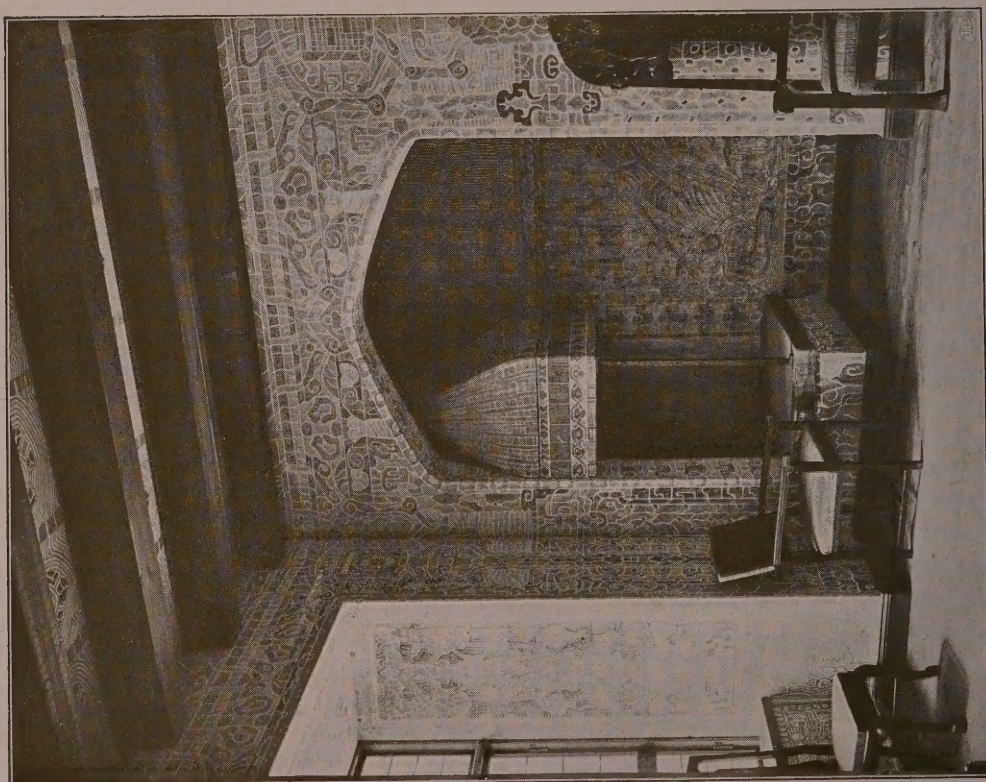

UTSTÄLLNINGSRUM, VÄGGMÅLNING AF FILIP MÅNSSON
MÖBLER AF CARL WESTMAN, RAGNAR ÖSTBERG OCH AXEL LINDEGREN

UTST. AF DESAMME

PARTI AF UTSTÄLLNINGSRUM, VÄGGMÅLNING AF FILIP MÅNSSON
MÖBLER AF CARL WESTMAN

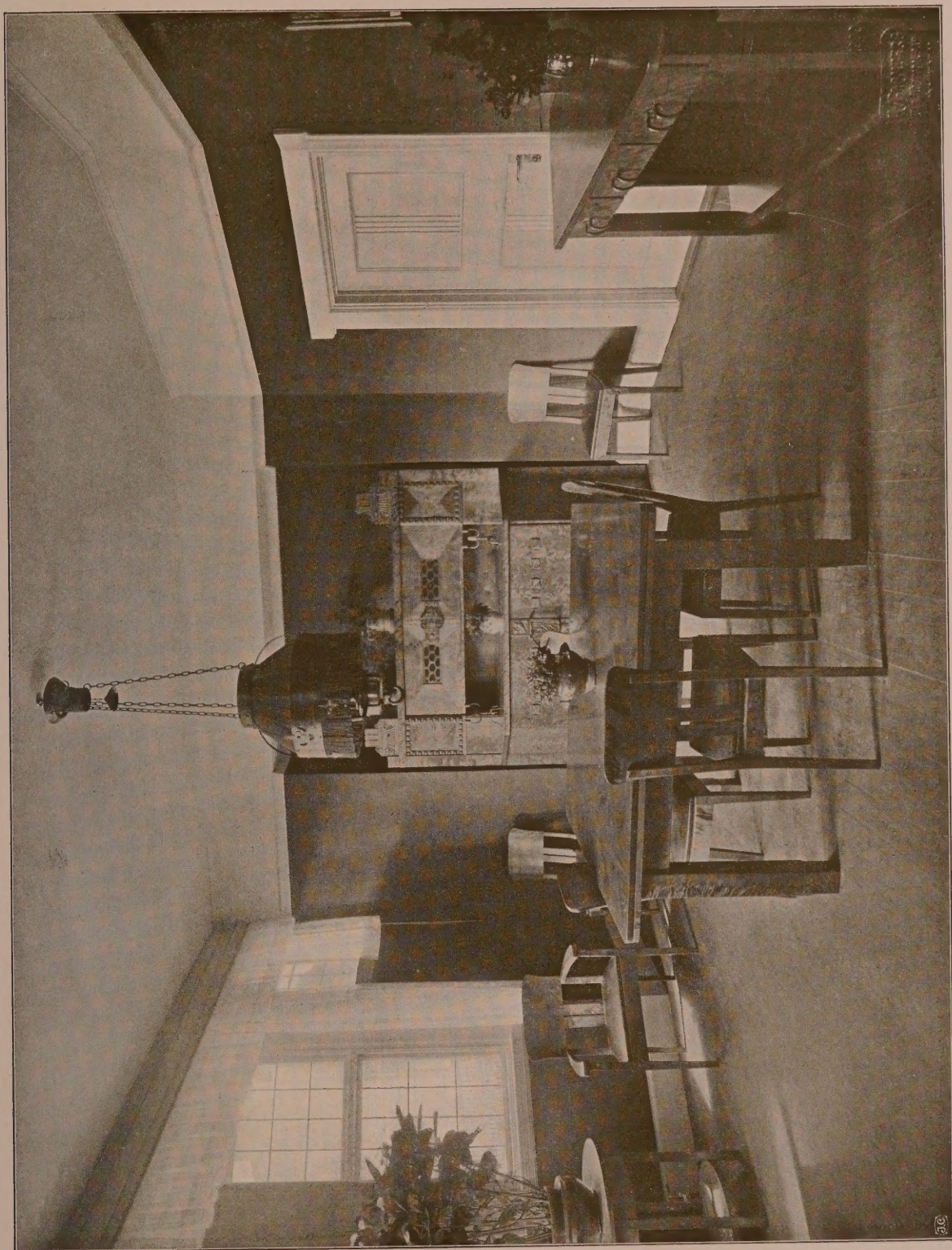
PARTI AF UTSTÄLLNINGSRUM, VÄGGMÅLNING AF FILIP MÅNSSON

HERR-RUM I VILLABYGGNAD (LOTTERIVILLAN), KOMP. AF IVAR CALLMANDER
MÖBLER I EK, KOMP. AF DENSAMME, UTF. AF A. B. GUSTAF FLINTA, HEDEMORA

HVARDAGSRUM I VILLABYGGNAD (LOTTERIVILLAN), KOMP. AF IVAR CALLMANDER
MÖBLER I BJÖRK, UTF. AF NORDISKA MÖBLERINGS A.B., STHLM

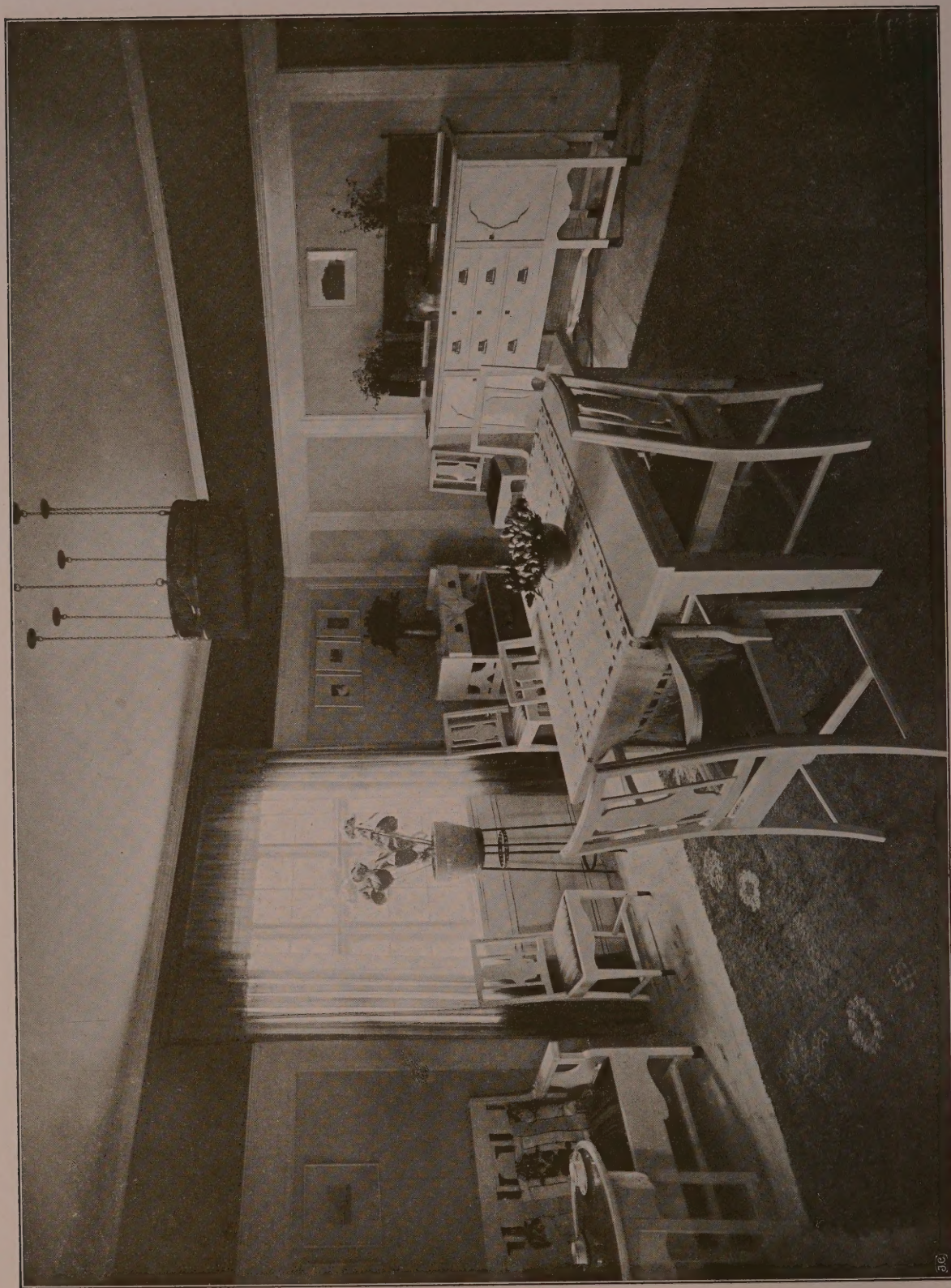
MATSAL I VILLABYGGNAD (LOTTERIVILLAN), KOMP. AF IVAR CALLMANDER
MÖBLER I FÄRGAD BJÖRK, UTF. AF NORDISKA MÖBLERINGS A.B., STOCKHOLM

HVARDAGSRUM (VILLA I HERRGÅRDSSTIL, UTF. AF CARL FREDRIKSSONS TRÄFÖRÄDLINGS A.ÆB., KATRINEHOLM)
MÖBLER I BJÖRK, KOMP. AF A. NORDENBORG, UTF. AF A.ÆB. NORDISKA KOMANIET

HERR-RUM (VILLA I HERRGÅRDSSTIL, UTF. AF CARL FREDRIKSSONS TRÄFÖRÄDLINGS A.ºB., KATRINEHOLM)
MÖBLER I EK, KOMP. AF A. NORDENBORG, UTF. AF A.ºB. NORDISKA KOMPANIET

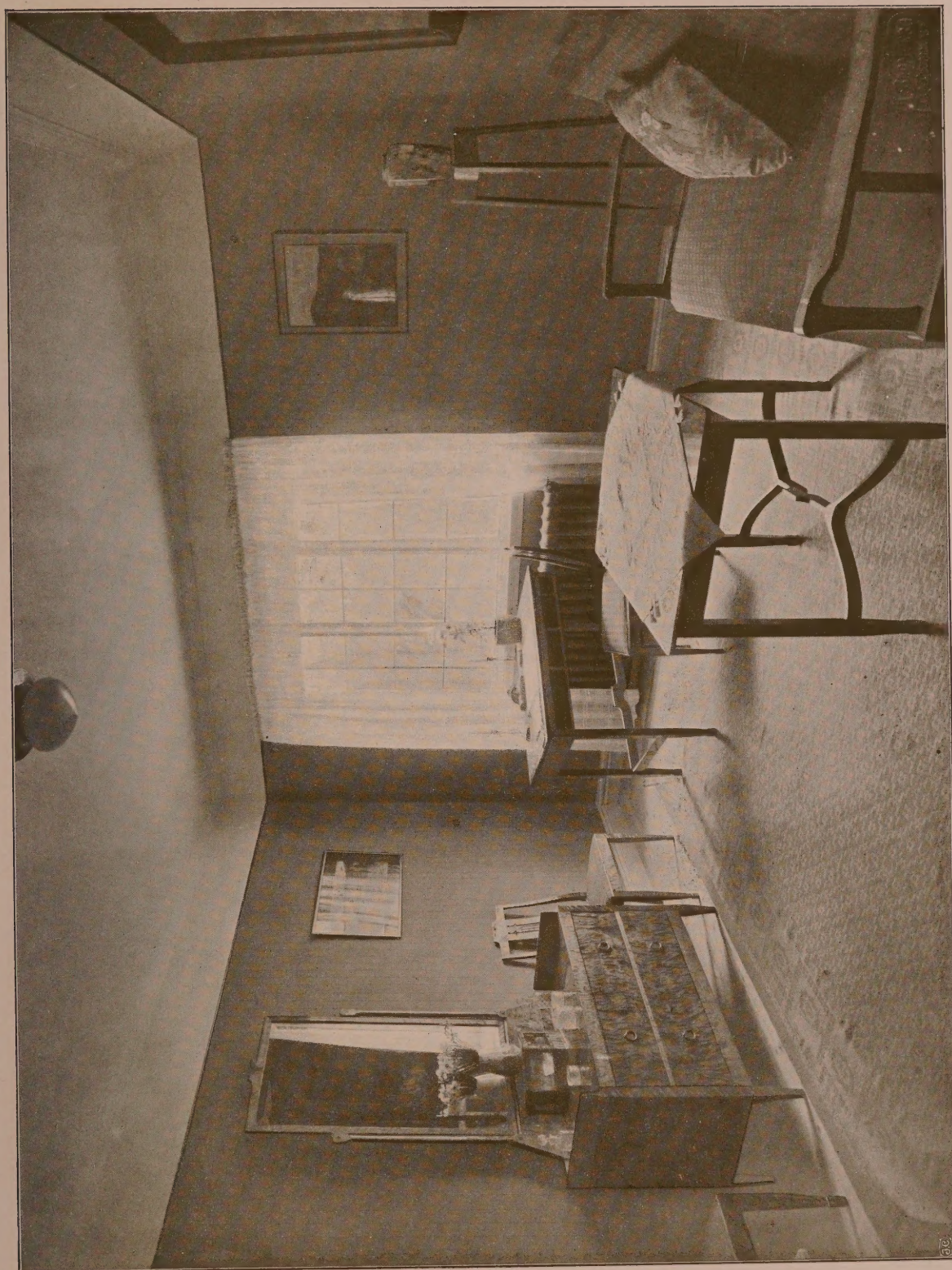
MATSAL (VILLA I HERRGÅRDSSTIL, UTF. AF CARL FREDRIKSSONS TRÄFÖRÄDLINGS A.B., KATRINEHOLM)
 HVITLACKERAD MÖBEL, KOMP. AF A. NORDENBORG · UTST. A.B. NORDISKA KOMANIET

SÄNGKAMMARE (VILLA I HERRGÅRDSSTIL, UTF. AF CARL FREDRIKSSONS TRÄFÖRÄDLINGS A.ÆB., KATRINEHOLM)
MÖBLER AF EK, KOMP. AF A. ELISSON, UTF. AF A.ÆB. NORDISKA KOMANIET

BARNKAMMARE (VILLA I HERRGÅRDSSTIL, UTF. AF CARL FREDRIKSSONS TRÄFÖRÄDLINGS A.ºB., KATRINEHOLM)
MÖBLER I FURU, KOMP. AF A. ELISSON, UTF. AF A.ºB. NORDISKA KOMANIET

GÄSTRUM (VILLA I HERRGÅRDSSTIL, UTF. AF CARL FREDRIKSSONS TRÄFÖRÄDLINGS A.ÆB., KATRINEHOLM)
MÖBLER I BJÖRK, KOMP. AF C. G. NYSTRAND, UTF. AF A.ÆB. NORDISKA KOMANIET

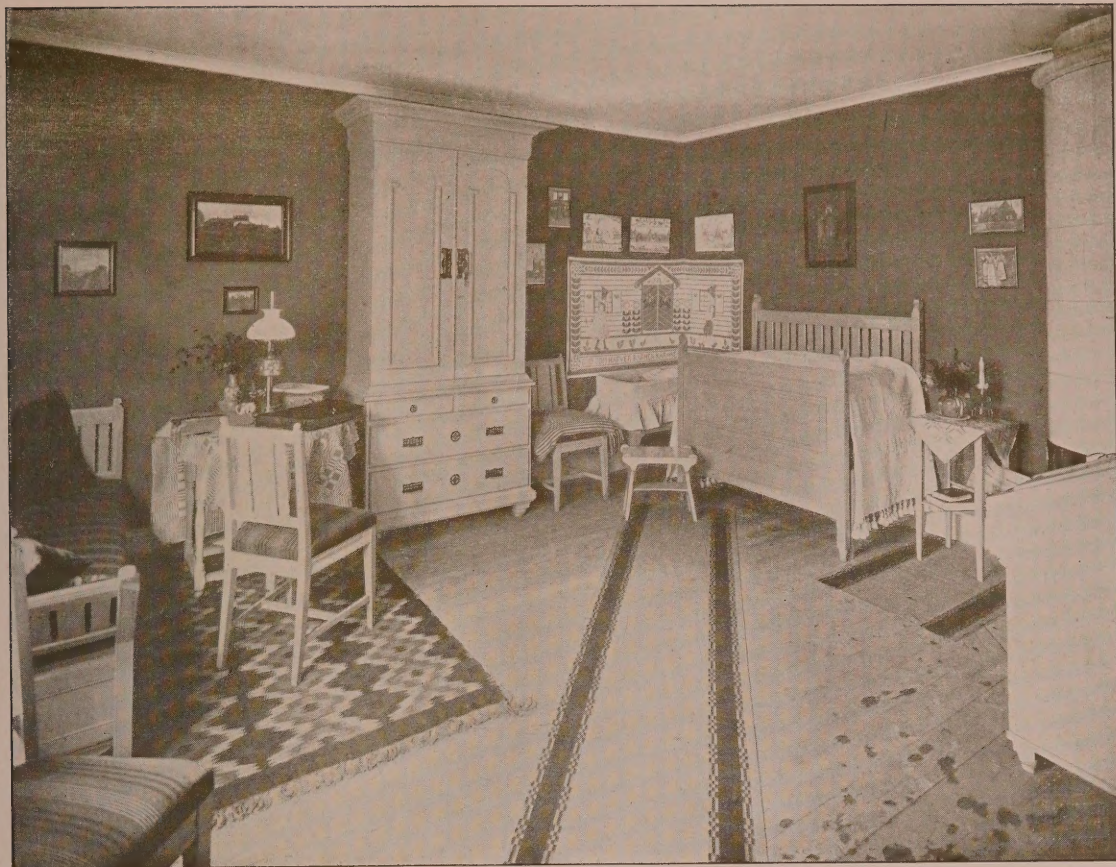
KÖKSINTERIÖR I EGNAHEMSBYGGNAD

UTST. SVENSKA SLÖJDFÖRENINGEN

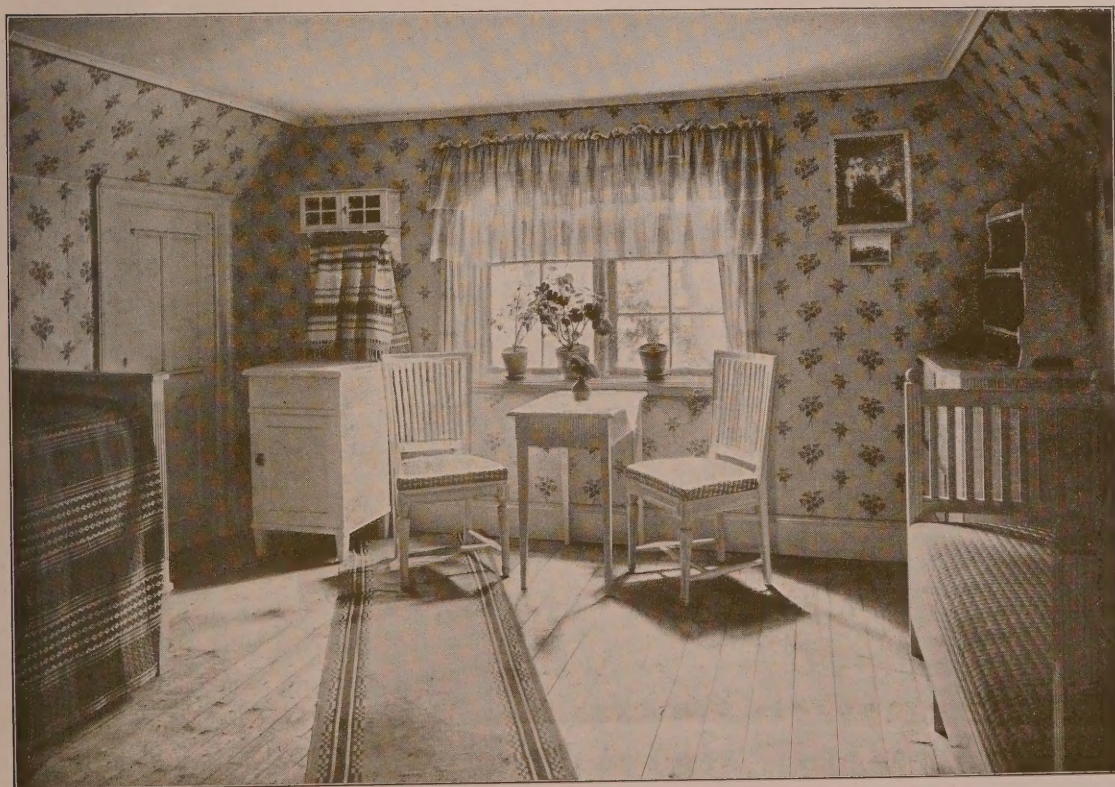
SOFRUM I EGNAHEMSBYGGNAD

UTST. SVENSKA SLÖJDFÖRENINGEN

DAGLIGSTUGA I SMÅBRUKAREHEM

UTST. A. & B. HEM PÅ LANDET

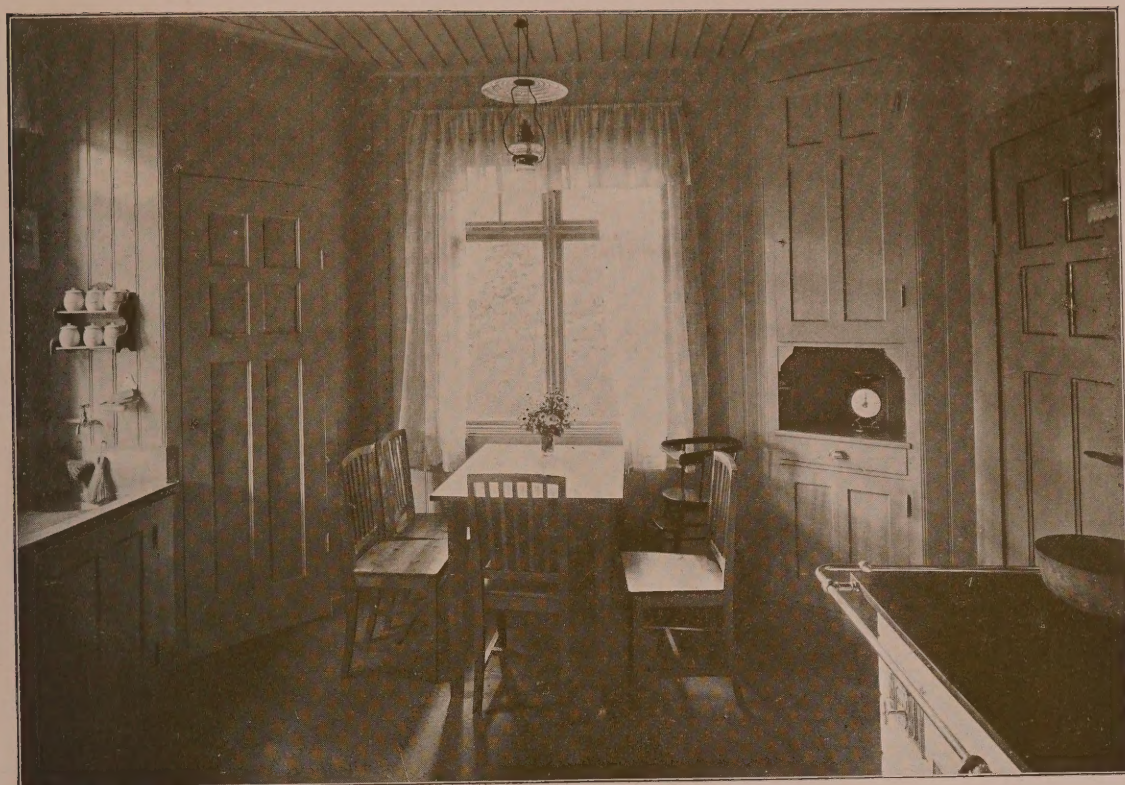
VINDSKAMMARE I SMÅBRUKAREHEM

UTST. A. & B. HEM PÅ LANDET

HVARDAGSRUM I ARBETAREBOSTAD

UTST. STOCKHOLMS STADS LANDTEGENDOMS NÄMND

KÖK I ARBETAREBOSTAD

UTST. STOCKHOLMS STADS LANDTEGENDOMSNÄMND

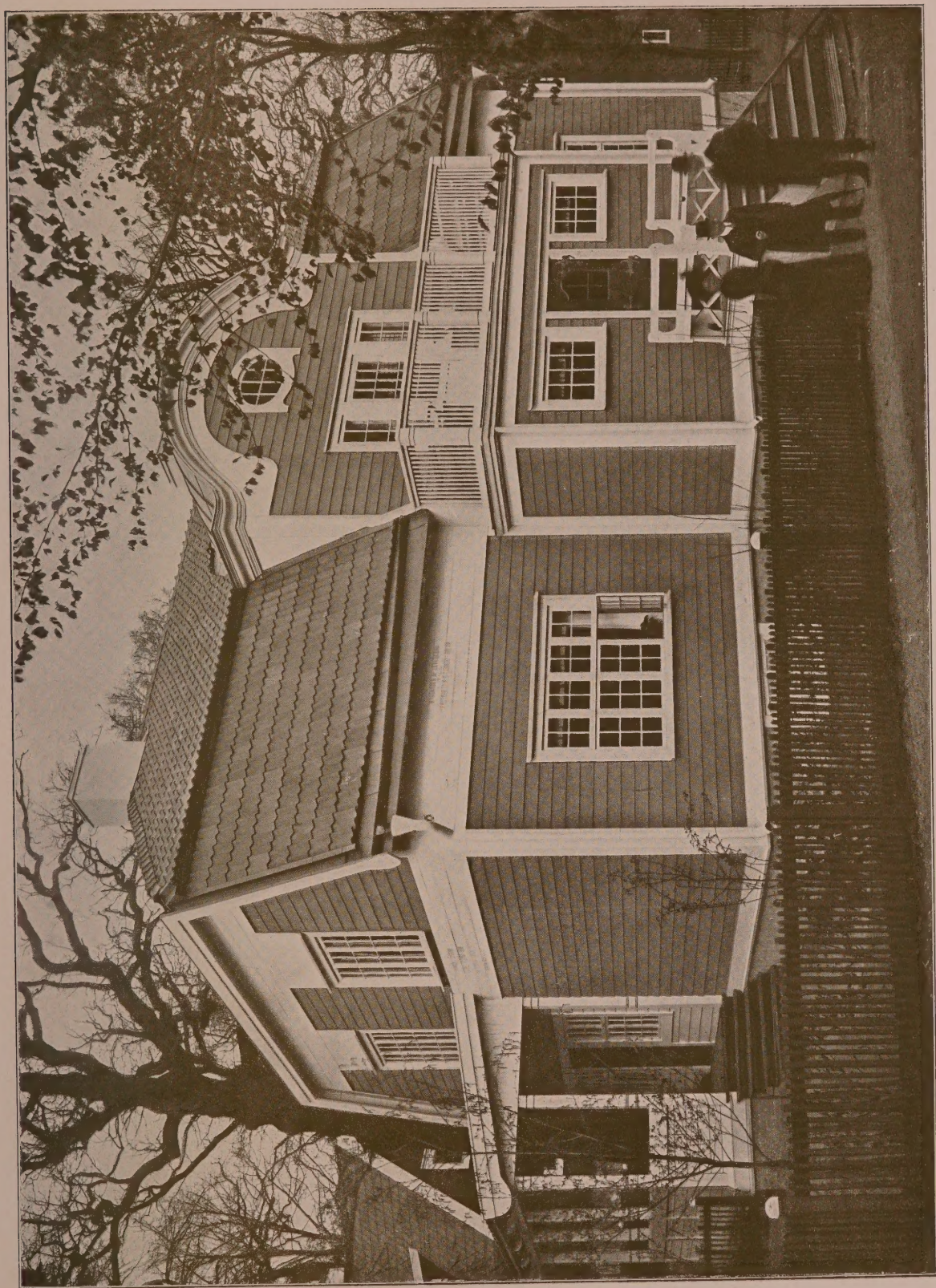

SOFRUM I ARBETAREBOSTAD

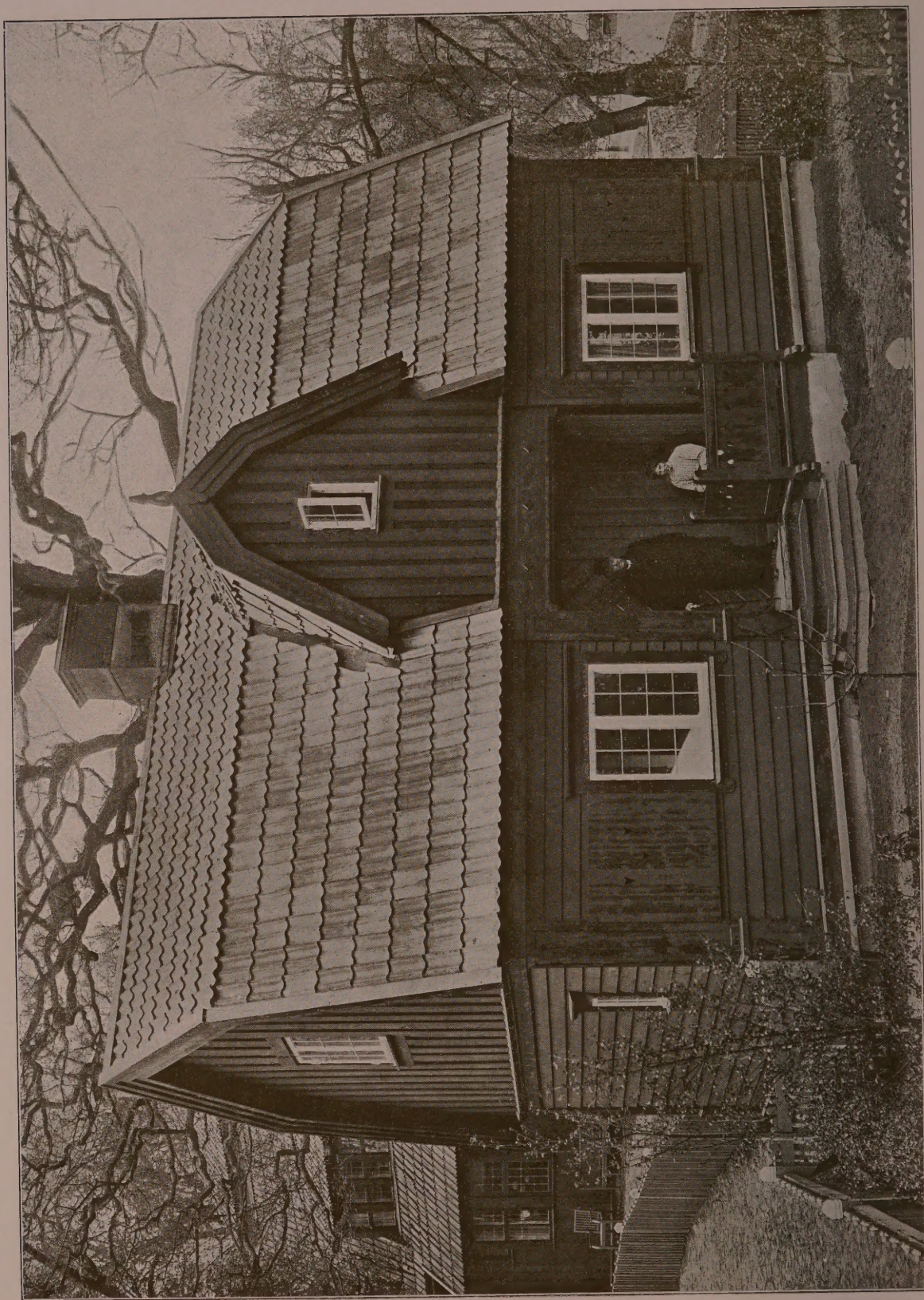
UTST. STOCKHOLMS STADS LANDTEGENDOMSNÄMND

VILLABYGGNAD (LOTTERIVILLAN) AF IVAR CALLMANDER
UTF. OCH UTST. AF BYGGM. VÄSTBERG OCH WALFRIDSSON

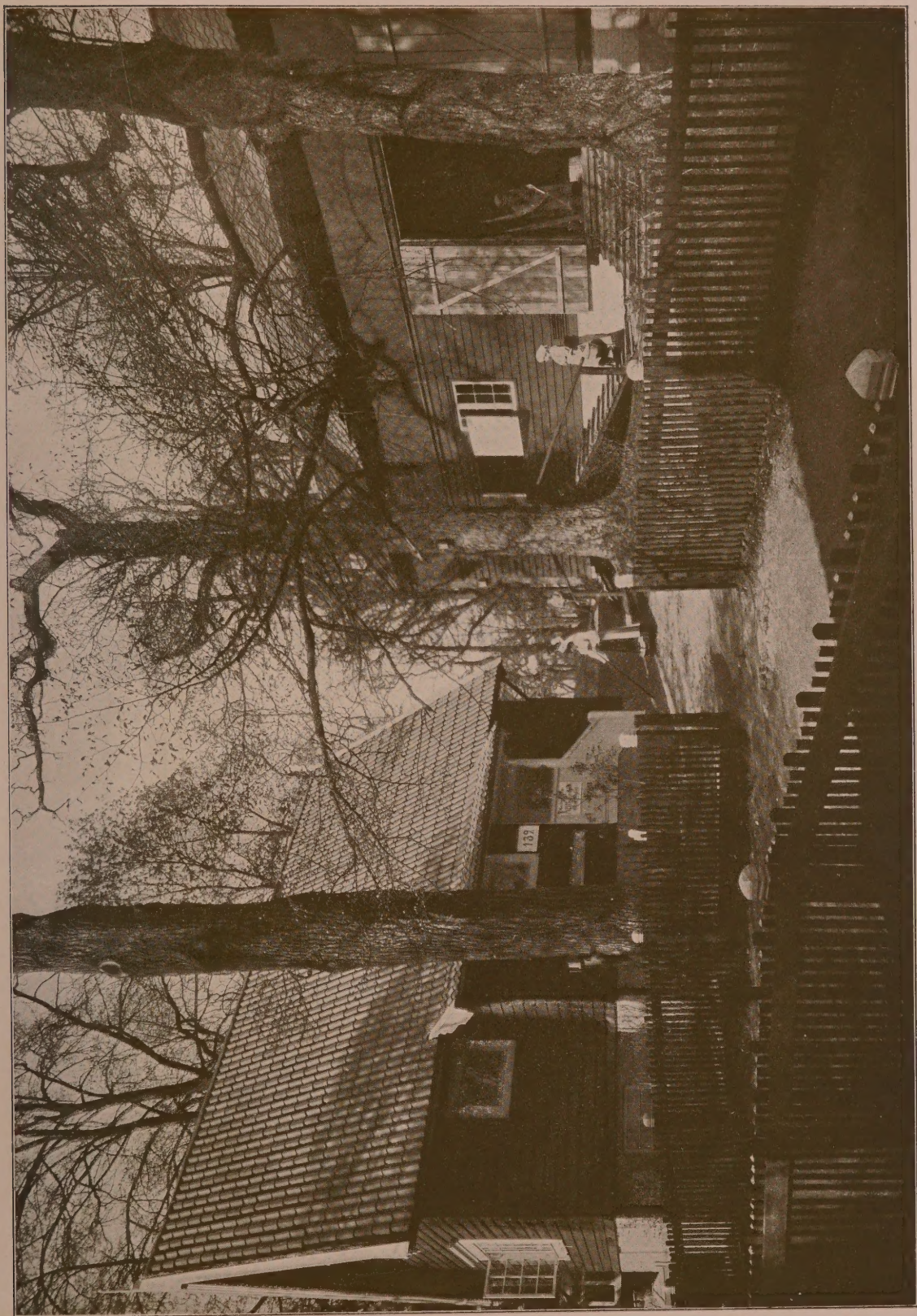

VILLA I HERRGÅRDSSTIL, UTF. AF CARL FREDRIKSSONS TRÄFÖRÄDLINGS A.ºB., KATRINEHOLM
UTST. FASTIGHETS A.ºB. LIDINGÖ-BREVIK

EGNAHEMSBYGGNAD, KOMP. AF CARL GÜETTLER

UTST. SVENSKA SLÖJDFÖRENINGEN

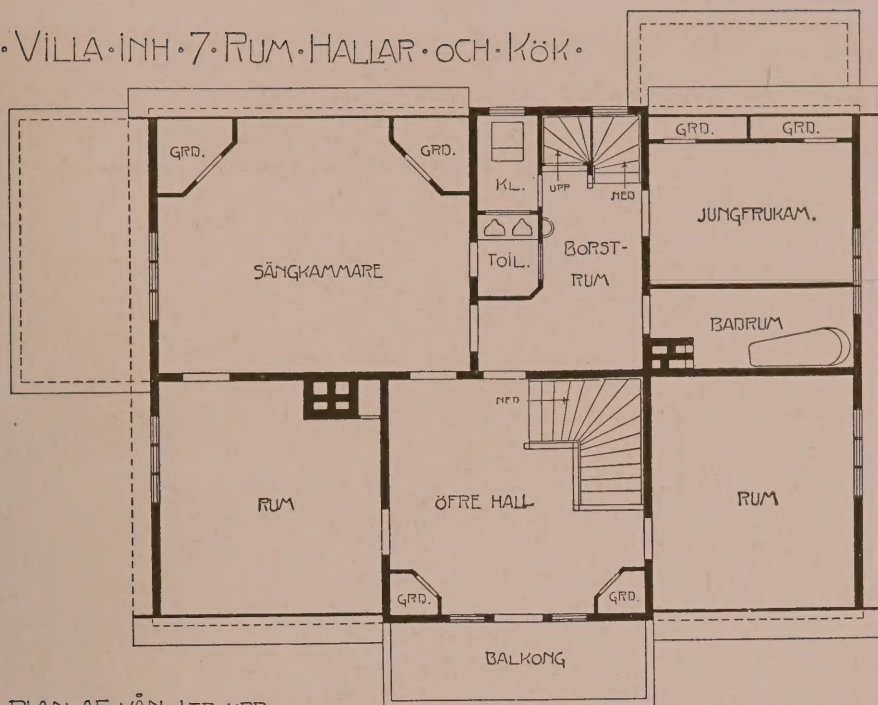
SMÅBRUKAREHEM, ANORDN. OCH UTST. AF A. & B. HEM PÅ LANDET

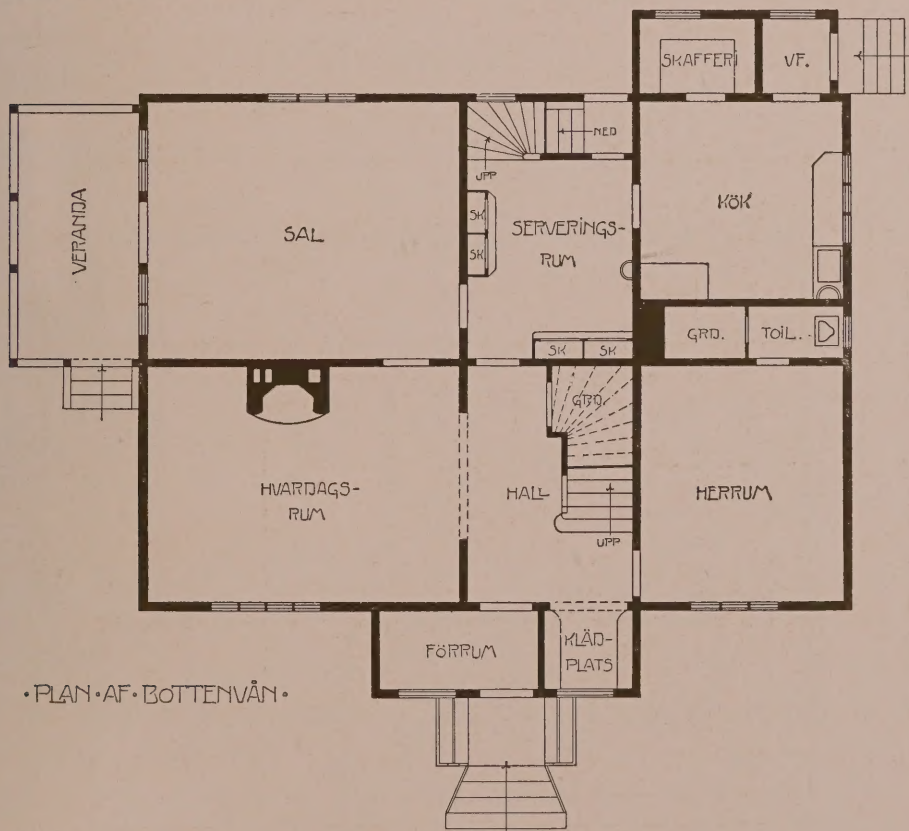
ARBETAREBOSTAD

UTST. STOCKHOLMS STADS LANDTEGENDOMSNÄMND

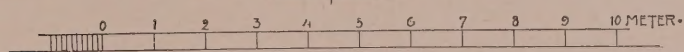
• VILLA INH. 7 RUM • HALLAR • OCH • KÖK •

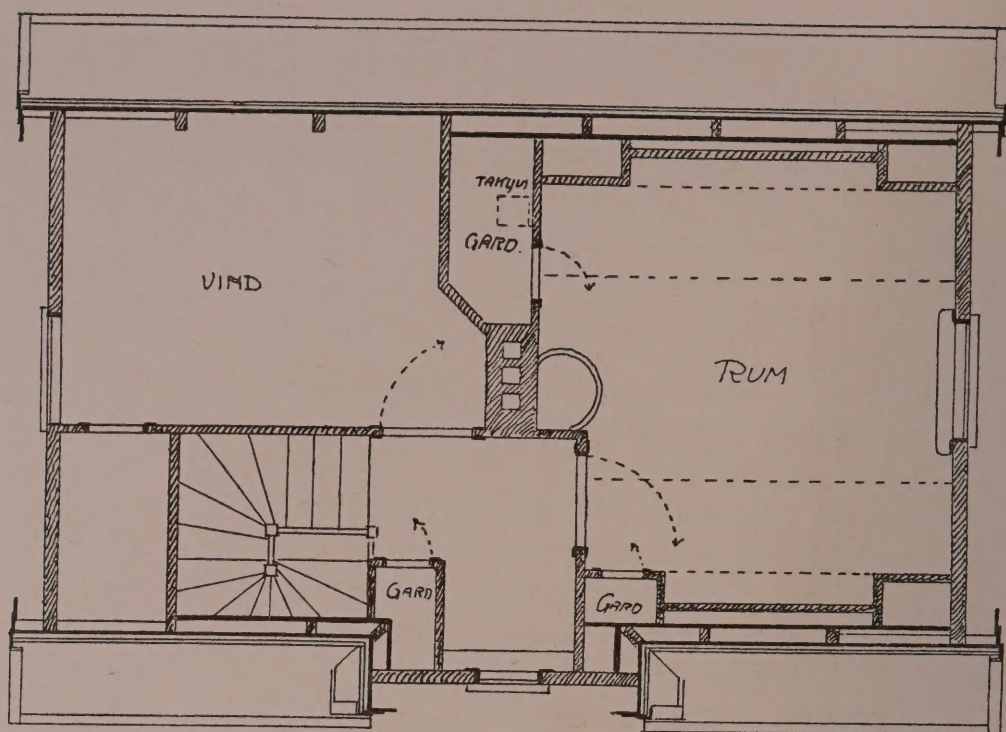
• PLAN AF VÅN. I TR. UPP •

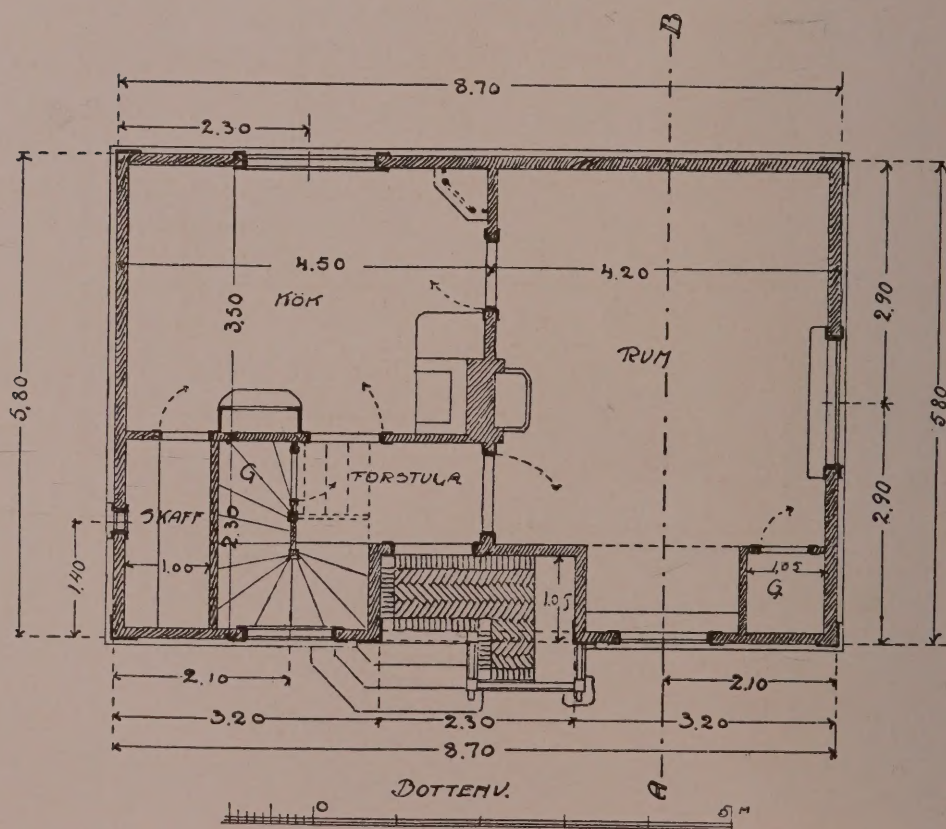
• PLAN AF BOTTENVÅN •

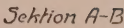
PLANER TILL A. B. LIDINGÖ-BREVIKS VILLA I HERRGÅRDSSTIL

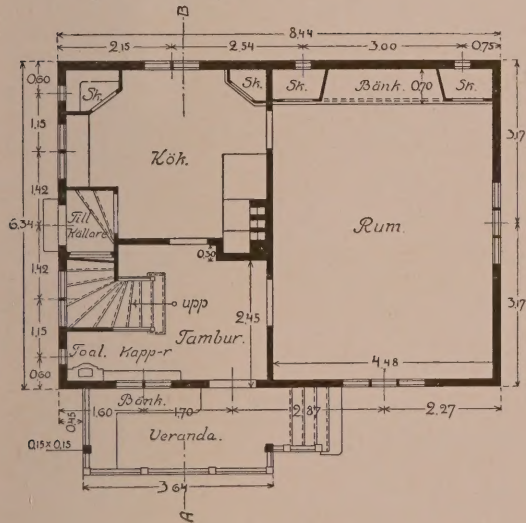
VINDSPLAN.

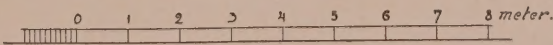
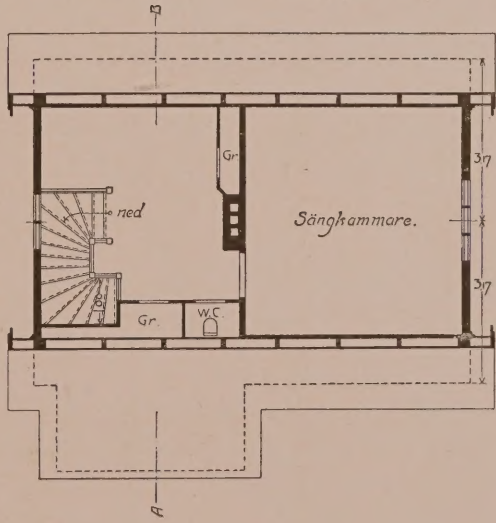
PLANER TILL SVENSKA SLÖJDFÖRENINGENS EGNAHMSBYGGNAD

Plan af bottenvåningen.

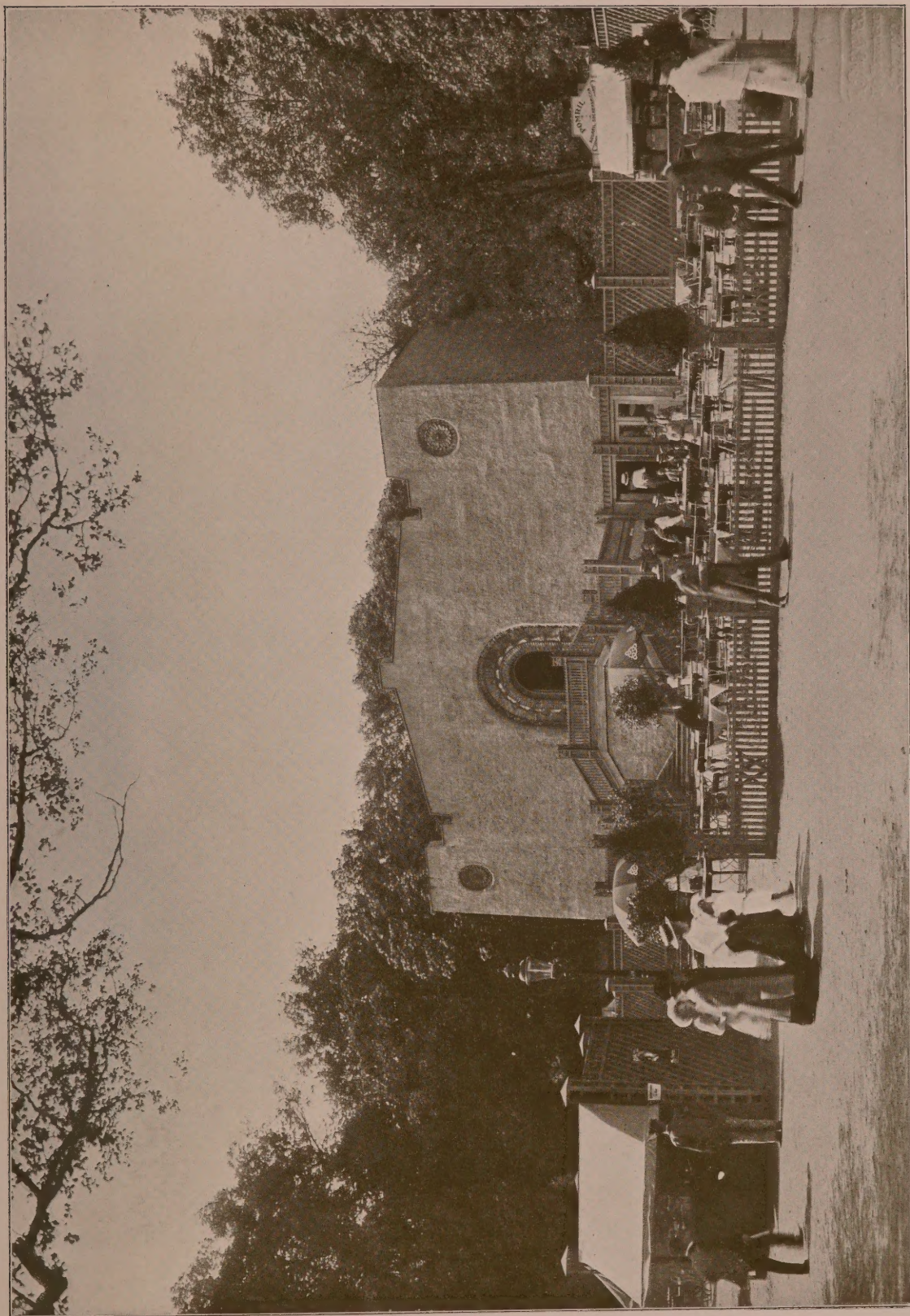
Plan af öfre våningen.

PLANER M. M. TILL A. B. HEM PÅ LANDETS SMÅBRUKAREHEM

UTSTÄLLNINGSRESTAURANTENS MATSAL, ARKITEKT F. BOBERG

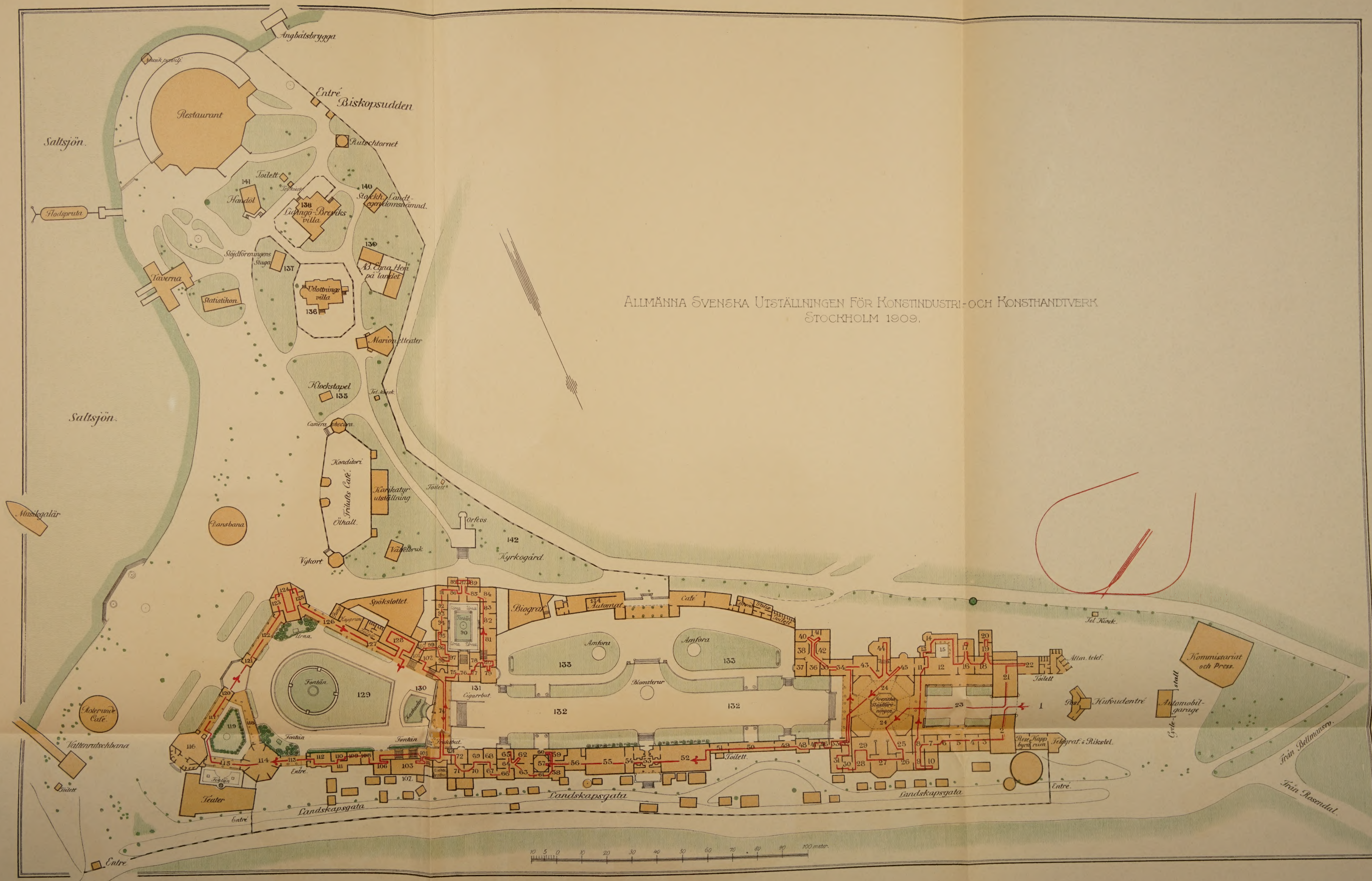

I UTSTÄLLNINGSPARKEN, »KONSTIGA UTSTÄLLNINGENS» BYGGNAD, ARKITEKT F. BOBERG

UTSTÄLLNINGEN FRÅN SJÖN • MUSIKGÄLLAREN

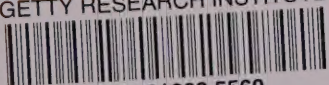

ALLMÄNNA SVENSKA UTSTÄLLNINGEN FÖR KONSTINDUSTRI- OCH KONSTHANDVERK
STOCKHOLM 1909.

GETTY RESEARCH INSTITUTE

3 3125 01203 5560

